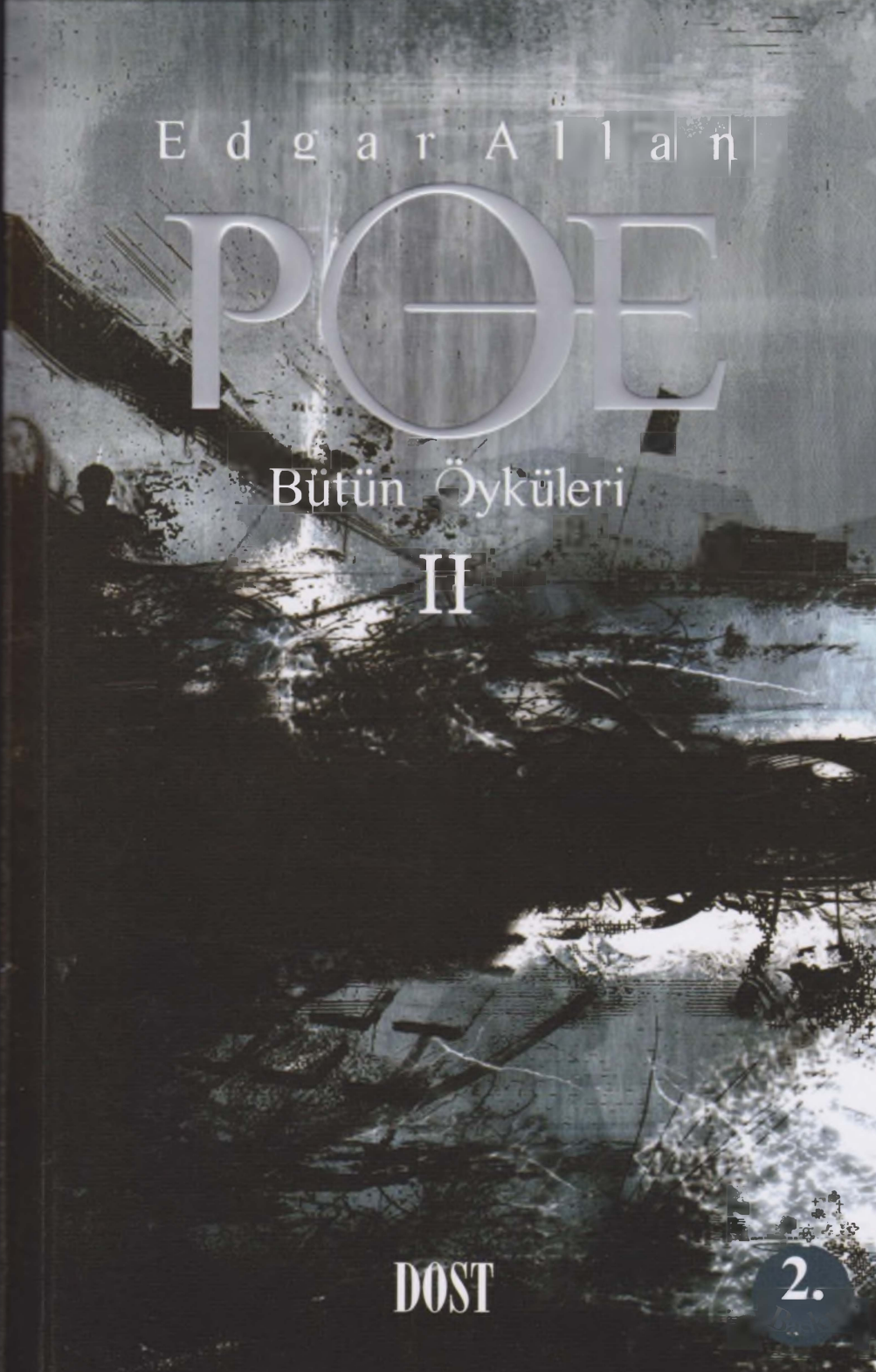

Edgar Allan
POE
Bütün Öyküleri
II
DOST
2.

BÜTÜN ÖYKÜLERİ II

Edgar Allan Poe
(1809-1849)

Amerikalı romancı, öykücü, şair. Gezgin birer tiyatro oyuncusu olan bir anne babanın oğluydu. Londra ve Richmond'ta eğitim gördükten sonra Virginia Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarım bıraktı. Ardından West-Point Askeri Okulu'na kaydoldu. Sonra Baltimore'a yerleşen Poe, *Literary Messenger* dergisine düzenli olarak yazı göndermeye başladı. Yoğun alkol bağımlılığı nedeniyle zor günler geçiren Poe, ilk kitabı olan *A. Gordon Pym'in Öyküsü*'nü 1840'ta yayımladı. 1849 yılında Baltimore'da öldü.

D

Hasan Fehmi Nemli

1950 Zara doğumlu. ODTÜ'den kimya mühendisi olarak mezun oldu. Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Edwin Abbott Abbott, Charles Howard Hinton, Arthur Machen, Lord Dunsany, Antoine Galland, Richard Burton, H. P. Lovecraft, Hugo Pratt'tan yaptığı çeviriler yayımlandı. Joseph Conrad ve Henry James'ten yaptığı çeviriler yayıma hazırlanıyor. Yayımcısını bekleyen çevirileri arasında Ionesco, Arthur Miller ve Jules Verne kitapları bulunmaktadır.

ISBN 978-975-298-392-2

Bütün Öyküleri II
EDGAR ALLAN POE

Bu çevirinin tüm yayın hakları
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Mayıs 2009, Ankara
ikinci Baskı, Ekim 2011, Ankara

İngilizceden çeviren, Hasan Fehmi Nemli

Editör, Suat Kemal Angı
Teknik hazırlık, Ferhat Babacan - Dost İTB

Baskı ve cilt, Pelin Ofset Ltd. Şti.
İvedik Org. San. Böl. Matbaacılar Sitesi
588. Sk. No: 28-30 Yenimahalle / Ankara

Dost Kitabevi Yayınları
Paris Caddesi No: 76/7 Kavaklıdere 06680, Ankara
Tel: (0312) 435 93 70 • Fax: (0312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Türkçede telif sahibinin önceden yazılı izni olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka türlü bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

Edgar Allan Poe

BÜTÜN ÖYKÜLERİ II

DOST
kitabevi

İÇİNDEKİLER

EDEBİ TAŞLAMALAR

Blackwood Tarzı Bir Makale Nasıl Yazılır 9

Bir Aksilik 20

Şeytanla Asla Başın Üzerine Bahse Tutuşma 29

Bir Kudüs Öyküsü 40

Eşraftan Thingum Bob'un Edebiyat Hayatı 46

Duc De L'Omelette 67

Aslanlaşma 72

Çan Kulesindeki Şeytan 79

Bon-Bon 87

Küçük Fransız Neden Eli Askıda Dolaşıyor 104

Bir Makaleyi X'leme 109

MİZAH VE YERGİ ÖYKÜLERİ

Şehrazat'ın Bin İkinci Gece Masalı 117

Bir Mumya İle Küçük Bir Tartışma 135

Doktor Katran İle Profesör Tüy'ün Sistemi 152

Kandırmaca 170

İşadamı 178

Gözlük 187

FANTEZİ VE UÇUŞ ÖYKÜLERİ

Hans Pfaall Diye Birinin Benzersiz Serüveni 211

Balon Şakası 258

Mellonta Tauta 270

Von Kempelen ve Buluşu 285

Engebeli Dağların Öyküsü 293

M. Valdemar Olayındaki Gerçekler 304

Eiros İle Charmion'un Sohbeti 313

Bir Uyanık-Uyurla Sohbet 319

Monos İle Una Arasında Karşılıklı Konuşma 330

Bir Haftada Üç Pazar 339

Öykülere İlişkin Açıklamalar 347

EDEBİ TAŞLAMALAR

BLACKWOOD TARZI BİR MAKALE NASIL YAZILIR

"Peygamber adına... İncirrr!"
Türk seyyar satıcısının bağırışı.[1]

Sanırım herkes benden söz edildiğini duymuştur. Benim adım Sinyora Psyche Zenobia.[2] Bunun kesinkes doğru olduğunu biliyorum. Düşmanlarımdan başka kimse asla beni Suky Snobbs[3] diye çağırmaz. Suky'nin has Yunanca'da "ruh" (bu Ben demektir, ben *tepeden tırnağa* ruh'um) bazen de "bir kelebek" anlamına gelen Psyche'nin bozulmuş, kaba hali olduğu söylendi bana; bu ikinci anlamın gök mavisi Arap usulü *mantelet*'li, yeşil *agraffa*'larla ve turuncu renkli yedi adet *auricula* firfirla süslü koyu kırmızı satenden yeni giysimin içindeki görünüşümü ima ettiğine hiç kuşku yok.[4] Snobbs'a gelince – adımın Snobbs olmadığını anlamak için yüzüme bakmak yeter. Bu söylentiyi Miss Tabitha Turnip[5] sırf hasetliğinden yaydı. Evet, Tabitha Turnip! Şu sefil yaratık! Bir şalgamdan ne beklenir ki zaten? "Şalgamın kanı, vs." hakkındaki o eski atalar sözünü hatırlıyorsa şaşarım [Not: İlk firsatta ona bunu hatırlat.] [Not iki: Tut burnunu çek.] Nerede kalmıştım? Ha, tamam. Snobbs'un has Yunanca'da "ruh" anlamına gelen Psyche'nin bozulmuş, kaba hali ve Zenobia'nın[6] bir kraliçe

1) Samuel Johnson'un *Rejected Addresses*'i için James ve Horace Smith'in 1812'de yazdıkları parodiden. Aslında "İncir ağacı incir ağacına bakarak meyve verir" şeklindeki bir Arap atasözünden.

2) "Psyche" Yunancada ruh anlamına gelir ve anlatıcıya "tepeden tırnağa ruh" olduğu yorumunu yapma olanağı verir; aynı zamanda da geç doğmuş Cupid ve Psyche efsanesinde (Apuleius, İS 2. yüzyıl) eski Roma aşk tanrısının aşkıdır. Poe burada Sarah Green'in *Romance readers and romance writers* (1810) adlı eseriyle dalga geçmektedir.

3) "Suk(e)y" Susanna için kullanılan bir takma isim ve çaydanlık için kullanılan yaygın bir terim.

4) "Mantelet" kolsuz, kukuletalı kısa bir manto. "Agraffa" süs tokası. "Auricula" çuhaçiçeği familyasından bir çiçekten adını alan sarı bir kumaş.

5) Turnip: Şalgam.

6) Zenobia (ö. İS 272): Suriye'nin Palmira kentinin kraliçesi ve Septimus Odenathus'un eşiydi. Kocasının öldürülmesi üzerine, oğlu adına o toprakların hükümranı oldu. Dillere destan güzelliği ve çevirdiği entrikalarla bir efsane haline geldi. 1837'de William Ware (1797-1852) çok popüler romanı *Zenobia*'yı yayımladı. Bu yüzden bu ad Poe okurlarınca bilinmekteydi.

olduğu (ben de kraliçeyim, Dr. Monepenny bana hep Kupa Kızı der)[7] ve Zenobia'nın da Psyche gibi has Yunanca, babamın "bir Yunanlı"[8] olduğu söylendi bana, dolayısıyla soyadımızı, ki Zenobia'dır, kesinlikle Snobbs değil, kullanmaya hakkım var. Bana Tabitha Turnip'ten başka kimse Suky Snobbs demez. Ben Sinyora Zenobia'yım.

Dediğim gibi, adımı duymayan kalmamıştır. "Philadelphia, Regular, Exchange, Tea, Total, Young, Belles, Lettres, Universal, Experimental, Bibliographical, Association, To, Civilise, Humanity. (İnsanlığı Uygarlaştırmak İçin Tamamı Gençlerden Oluşan Philadelphia Düzenli Çay Partileri Edebi Evrensel Deneysel Bibliyografya Derneği)" yazışma sekreteri olarak haklı bir üne kavuşmuş olan şu Sinyora Psyche Zenobia'nın ta kendisiyim. Bize bu adı Dr. Monneypeny buldu, dediğine göre boş bir rom varilinin sesi gibi tannan olduğu için seçmiş bu adı (şu bizim doktor bazen kabalaşsa da derin biri). Hepimiz imza atarken adımızdan sonra dernek adındaki kelimelerin ilk harflerini R.S.A., Royal Society of Arts (Kraliyet Sanat Derneği), S.D.U.K., Society for the Diffusion of Useful Knowledge (Faydalı Bilgileri Yayma Derneği), vs., vs. tarzında kullanıyoruz. Dr. Moneypenny "S"nin *stale* (bayat) anlamına geldiğini ve D.U.K.'un *duck* (ördek) okunduğunu (oysa hiç de öyle değil), S.D.U.K.'un Stale Duck (Bayat Ördek) demek olduğunu ve Lord Brougham'ın[9] derneğini temsil etmediğini söylüyor – ama Dr. Moneypenny öyle garip bir adam ki ne zaman doğru söylediğinden emin olamıyorum bir türlü. Her neyse, biz her zaman adımızın sonuna P.R.E.T.T.Y.B.L.U.E.B.A.T.C.H. –Philadelphia, Regular, Exchange, Tea, Total, Young, Belles, Lettres, Universal, Experimental, Bibliographical, Association, To, Civilise, Humanity demek oluyor bu– harflerini ekliyoruz; her kelime için bir harf; Lord Brougham'a göre bir ilerleme olduğu açık. Dr. Moneypenny baş harflerimizin bizim gerçek karakterimizi ortaya koyduğunu ileri sürüyor, ama bundan bir şey anlıyorsam ne olayım.

Doktorun yardımlarına ve derneğin tanınmak için gösterdiği bütün gayrete karşın ben katılıncaya kadar bir başarı elde edemediler. Gerçek şu ki, dernek üyeleri bilir bilmez tartışmalar yürütmeye çok düşkündüler.

7) Dr. Moneypenny: Emerson. Kupa Kızı anlamına gelen "Queen of Hearts"ın sözcük çevirisi olarak karşılığı "Kalplerin Kraliçesi"dir.

8) Yunanlı (Grek) on dokuzuncu yüzyılda kurnaz, oyunbaz ve hafif meşrep kişi anlamına geliyordu. Burada İrlandalı anlamında kullanılmıştır.

9) Henry Peter Brougham (1778-1868): *Edinburgh Review*'a ilk yıllarında yazılarıyla katkıda bulundu; 1825'te *Society for the Diffusion of Useful Knowledge*'ı kurdu ve 1830'da Lord Chancellor of England oldu. *Discourses of Natural Theology*'nin (1835) yazarı.

Her cumartesi akşamı okunan yazıların başat niteliği derinlikten çok soytarılıktı. Sade suya tirit şeylerdi hepsi. Ne sebepler araştırılıyor, ne ilkeler ortaya konuyordu. Hiçbir şey araştırılmıyordu. O hayati öneme sahip "şeylerin uygunluğu" hususuna hiç dikkat edilmiyordu. Sözün kısası şu okumakta olduğunuz yazının üslubuna yaklaşan hiçbir yazı yoktu. Her şey bayağıydı – hem de ne bayağı. Ne bir derinlik, ne bir allamelik, ne bir metafizik – bilgelerin tinsellik dediği, cahillerinse "*cant* – yapmacıklık" (Dr. M., *cant*'i büyük harf K ile yazmam gerektiğini söylüyor, ama ben daha iyisini biliyorum) damgasını vurduğu şeyden eser yoktu.

Derneğe katıldığımda tüm çabam daha üstün bir düşünme ve yazma metodu benimsetme yönünde oldu; ne kadar başarılı olduğumu dünya âlem biliyor. Şimdi P.R.E.T.T.Y.B.L.U.E.B.A.T.C.H.'de *Blackwood*'dakiler kadar iyi makaleler çıkarıyoruz. *Blackwood* diyorum, çünkü bana dendiğine göre her konuda en iyi yazılar, haklı bir üne sahip bu dergide bulunuyormuş. Şimdi her konuda onu kendimize örnek alıyor, bunun sonucu olarak da daha çabuk tanınıyoruz. Hem zaten hakiki *Blackwood* damgası taşıyan bir yazı yazmak o kadar da zor değil, yeter ki insan işe nereden başlayacağını bilsin. Siyasi makalelerden söz etmiyorum tabii ki. Dr. Moneypenny'nin açıklamasından beri onların nasıl tertiplendiğini bilmeyen mi var? Mr. Blackwood'un bir terzi makası ve emirlerini almak için alesta bekleyen üç çırağı var. Çıraklardan biri *Times*'ı, diğeri *Examiner*'ı, üçüncüsü de "Gulley'in *Yeni Sövgü Sözlüğü*"nü uzatır.[10] Mr. B. sadece keser biçer ve yazısının aralarına serpiştirir. İş çabucak hallolur – sadece *Examiner*, "*Sövgü Sözlüğü*" ve *Times*; sonra *Times*, "*Sövgü Sözlüğü*" ve *Examiner*; daha sonra da *Times, Examiner* ve "*Sövgü Sözlüğü*".

Ama derginin asıl değeri karma makalelerinde yatmaktadır ve bunların en iyileri Dr. Moneypenny'nin *eksantriklikler* (ne demekse bu?), başka herkesin *sansasyonel* dediği sütunlarda yayımlanan makalelerdir. Gerçek yazma yönteminden ancak Mr. Blackwood'a (derneği temsilen) yaptığım son ziyarette haberdar olmuş olsam da, bu benim çok uzun zamandan beri takdir ettiğim bir yazı türüdür. Bu yöntem, politik makaleler yazmada kullanılan yöntem kadar olmamakla birlikte, çok basittir. Mr. B.'nin ziyaretine gittiğimde, derneğin isteklerini ilettim; beni nezaketle karşılayıp, çalışma odasına buyur etti ve bütün süreci açık seçik anlattı.

10) *Times* ve *Examiner* Londra'da yayımlanmaktaydı. John Gully (1783-1863) bir ödül avcısı olup parlamento üyeliğine seçilmişti. Poe öyküde adını değiştirerek kullanmaktadır.

"Sevgili Madam" dedi, muhteşem görünüşümden etkilenmiş olduğu belliydi, zira üzerimde yeşil *agraffa*'larla ve turuncu renkli *auricula*'larla süslü koyu kırmızı saten giysim vardı. "Sevgili Madam," dedi, "lütfen oturun. Mesele şudur: Her şeyden önce sansasyonel makale yazarınızın simsiyah bir mürekkebe ve ucu iyice körleşmiş koskocaman bir kaleme sahip olması gerekiyor. Ve buraya dikkat buyurun Miss Psyche Zenobia!" diye devam etti, bir anlık duraksamadan sonra çok enerjik ve vakur bir tavırla, "Sözüme mim koyun! *Bu kalem asla yontulmamalıdır*! İşin püf noktası, madam, heyecan uyandırmayı amaçlayan makalenin ruhu işte burada yatar. Söylemeyi kendime görev biliyorum, ne denli deha sahibi olursa olsun hiç kimse, bugüne kadar asla iyi bir kalemle –bunu kafanıza sokun– iyi bir makale yazmamıştır. Şundan emin olabilirsiniz, bir el yazısı okunabiliyorsa asla okunmaya değmez. Bu bizim inancımızın önde gelen şartlarındandır, bunu kabul etmekte zorlanıyorsanız, görüşmemiz burada biter."

Sustu. Elbette görüşmemizin sona ermesini istemiyordum; bu yüzden bu denli aşikâr ve çoktandır gerçekliğinin farkında olduğum önermeyi kabul ettim. Bundan hoşnut olmuş göründü ve bilgi vermeye devam etti.

"Örnek olarak, ya da incelemeniz için bir veya bir dizi makaleye işaret etmem, Miss Psyche Zenobia, kendimi beğenmişlik gibi görünebilir, yine de bana öyle geliyor ki birkaç örneğe dikkatinizi çekmem yerinde olacak. Durun bakayım. "*Yaşayan Ölü*"[11] vardı, birinci sınıf bir parça! Son nefesini vermeden mezara konan birinin hissettiklerini anlatan bir yazı – haz, dehşet, duygu, metafizik ve derin bir bilgelik doluydu. Yazarının bir tabutta doğup büyüdüğüne yemin etseniz başınız ağrımaz. Sonra "*Bir Afyonkeşin Anıları*"[12] vardı – güzel, çok güzel, muhteşem bir hayal gücü, derin bir felsefe, zekâ dolu spekülasyonlar, yeterince anlaşılmazlık sosuna bandırılmış çokça cehennem azabı ve öfke. Bu nefis bir aşureydi ve herkesin boğazından bir güzel aşağı indi. Yazıyı Coleridge'in yazdığını iddia ediyorlar – oysa hiç de öyle değil. Onu, "sıcak, şekersiz" koca bir bardak sulu Hollands'ı devirdikten sonra benim gözde babunum Juniper[13] yazdı. [Bunu söyleyen Mr. Blackwood'dan başkası olsaydı zor inanırdım.]

11) Aslında Blackwood'un Ekim 1821 sayısında yayımlanmış olan "*Buried Alive* – Canlı Gömülmüş" adlı öykü. Poe'nun "*Diri Diri Gömülme*" adlı öyküsünün kaynağı.

12) Bir İngiliz Afyonkeşin İtirafları (1822): Thomas De Quincy'nin (1785-1859) eseri gerçekte *Blackwood*'da değil *The London Magazine*'de yayımlandı.

13) Hollands: Bir nevi cin. Babun, Habeş maymunu anlamına geldiği gibi cine ayırt edici tadı veren meyvenin adı. Babunun adı olan Juniper aynı zamanda 'ardıç' anlamına geliyor. Hollands, ardıcın damıtılmış alkol yerine ezilmiş arpa ve suya ilave edilmesiyle yapılıyor. Burada Coleridge'in ünlü "*Kubla Khan* - Kubilay Han" şiirini afyon etkisi altında yazdığı ima ediliyor.

Sonra biraz ütülenmiş de olsa bir fırında piştikten sonra sağ salim dışarı çıkan birini anlatan "Gönülsüz Deneyci"[14] vardı. Sonra, tüm değeri yüksekten atıp tutmasında ve herkesin Fransız kaldığı sözler etmesinde yatan –her ikisine de halk bayılır– "Müteveffa Bir Hekimin Günlüğü"[15] vardı. Sonra bir de "Çanın İçindeki Adam"[16] vardı ki, Miss Zenobia, size ne denli övsem azdır. Bu, bir kilise çanının altında uykuya dalan ve çanın bir cenazeyi haber vermek için çalınmasıyla uyanan genç bir adamın öyküsüdür. Ses onu delirtir ve bunun sonucu olarak koynundan kâğıtlarını çıkararak duygularını kayda geçirir. Duygular çok önemlidir, ne de olsa. Olur da boğulacak ya da asılacak olursanız duygularınızı kaydetmekten geri durmayın; sayfası size su içinde on papel getirir. Eğer etkili bir kaleminiz olsun istiyorsanız, Miss Zenobia, duygulara çok özen gösterin."

"Gösteririm, Mr. Blackwood" dedim.

"Güzel," diye yanıtladı Mr. Blackwood, "görüyorum ki tam aradığım öğrencisiniz. Sizi, heyecan yaratmayı amaçlayan hakiki bir Blackwood makalesinin –her bakımdan en iyi tür saydığımı söylersem, beni anlayacağınızı biliyorum– ayrıntıları konusunda bilgilendirelim.

"Yapılacak ilk şey, sizden önce hiç kimsenin çatmadığı kadar büyük bir belaya çatmaktır. Sözgelimi fırın – iyi bir buluştu. Ama elinizin altında bir fırın, ya da büyük bir çan yoksa ve münasip bir şekilde bir balondan tepe taklak yuvarlanamıyor veya deprem tarafından yutulamıyor, ya da bir bacanın içine tıkılıp kalamıyorsanız, o zaman benzer bir talihsizliği hayal etmekle yetinmelisiniz. Ancak ben, anlattıklarınızı destekleyecek gerçek bir belaya çatmış olmanızı tercih ederim. Hayal gücüne incelenen konudaki deneysel bilgi kadar hiçbir şey yardımcı olamaz. 'Gerçek tuhaftır,' bilirsiniz, 'kurmacadan daha tuhaf'[17] – ayrıca amaca da daha uygundur."

Burada mükemmel bir jartiyerim olduğu ve gidip onunla hemen kendimi asacağım konusunda Mr. Blackwood'u temin ettim.

"Güzel!" diye yanıtladı. "Hemen git kendini as, gerçi asılmak çok harcıâlem bir iş haline geldi ya. Belki daha iyisini yapabilirsiniz. Bir doz Brandreth hapı[18] alın ve bize duygularınızı anlatın. Bununla birlikte,

14) Blackwood'un Ekim 1837 sayısında çıkan öykü aslında bir fırınla değil kaynar bir kazana düşen bir hekimle ilgiliydi.

15) Samuel Warren'in (1807-1877) 1830'da yayımlanan öyküsü.

16) William Maginn'in 1821'de *Blackwood*'da yayımlanan öyküsü.

17) "Bu tuhaf– ama gerçek; çünkü gerçek her zaman tuhaftır;/kurmacadan daha tuhaf" (Byron, Don Juan, XIV, ci).

18) Çok iyi bilinen ve popüler şaka konusu olan bir laksatif.

verdiğim bilgiler her türlü talihsizliğe uygulanabilir; evinize dönerken kafanızı kırdırabilir, otobüs altında kalabilir, kuduz bir köpek tarafından ısırılabilir ya da bir kanalda boğulabilirsiniz. Ama devam edelim.

"Bir kere konunuzu seçtikten sonra, öykünüzün tonunu ya da tarzını belirlemelisiniz. Didaktik ton var, hararetli ton var, doğal ton var – hepsi de fazlasıyla sıradan. Ama bir de son zamanlarda yaygınlaşan veciz ya da kısa ton var. Kısa tümcelerden oluşur. Sözgelimi şöyle: Çok kısa olunamaz. Çok hırçın olunamaz. Her zaman bir nokta. Asla bir paragraf değil.

"Sonra sözcüklerin başka sözcüklerin arasına sokulduğu seçkin, dağınık ton var. En iyi romancılarımızdan bazıları bu tona arka çıkarlar. Sözcükler bir topaç gibi uğuldayarak dönmeli ve anlamın yerini tutan bir gürültü çıkarmalıdır. Bu, bütün üsluplar içerisinde, yazarın düşünmeye vakti olmadığında benimseyeceği en uygun üsluptur.

"Metafizik ton da iyidir. Bir iki büyük laf biliyorsanız, tam kullanacak yerdir. İonya ve Elea okullarından –Arkhytas'tan, Gorgias'tan ve Alkmaion'dan– söz edin. Öznellik ve nesnellik üzerine bir şeyler söyleyin. Lock[19] diye biri hakkında ileri geri konuşmaktan korkmayın. Her şeye burun kıvırın, ve kaleminiz sürçer de fazla absürd bir şey yazacak olursanız zahmet edip silmeyin, bunun yerine bir dip not ekleyerek yukarıdaki derin gözlemi '*Kritik der reinen Vernunft*'a veya '*Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*'a[20] borçlu olduğunuzu söyleyin. Bu sizi allameyi cihan ve – ve – ve çok samimi gösterecektir.

"Eşit derecede ünlü daha birçok ton var, ama ben bunların sadece iki tanesinden söz edeceğim – aşkın ton ve karma ton. Birincisinin değeri, şeylerin niteliğinde başkalarından çok daha derin şeyler görmekte yatar. İkinci bakış açısıysa, doğru kullanıldığında çok etkilidir. *Dial*'ın[21] şöyle bir okunması hızla yol almanızı sağlar. Bu durumda büyük laflardan sakının, olabildiğince kısa ve tepetaklak yazın. Channing'in[22] şiirini inceleyin ve onun 'yanıltıcı bir çömlek görünüşüne sahip küçük şişman adam' hakkında söylediklerinden alıntı yapın. Kutsal Bir'lik hakkında

19) John Locke (1632-1704): Özellikle bilgi kuramı ve siyaset felsefesi alanlarındaki yapıtlarıyla tanınan İngiliz filozof. "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme" (1690) başyapıtıdır. Locke'a göre insan doğuştan yalnızca bilgi edinme yetisine sahiptir. Başlangıçta boş bir kâğıt (*tabula rasa*) olan zihin, duyuların dış dünyadan alarak verdiği tek tek *idealarla* yavaş yavaş dolar.

20) *Salt Aklın Eleştirisi* (1781) ve *Doğal Bilimlerin Metafizik Temeli* (1786). Her ikisi de Kant'ın yapıtı.

21) Dial, 1840-1844 yılları arasında yayımlanan aşkınsalcı dergi. Theodore Parker, Bronson Alcott, Orestes Brownson, Margaret Fuller ve Ralph Weldo Emerson tarafından kurulmuştur.

22) William Emery Channing (1780-1840). Faydacılığın öncüsü kabul edilen Amerikan şairi. Aşkınsalcılığın yolunu hazırlamıştır.

bir şeyler söyleyin. Şeytani İki'lik hakkında tek kelime etmeyin.[23] Her şeyden önce ima sanatına çalışın. Her şeyi ima edin – hiçbir şeyi doğrulamayın. Canınız 'ekmek ve yağ' demek istiyorsa, hiçbir şekilde doğrudan söylemeyin. 'Ekmek ve yağ'a *yaklaşan* ne olursa olsun söyleyebilirsiniz. Karabuğdaydan yapılmış keki ima edebilir, hatta işi üstü kapalı olarak yulaf ezmesi lapasından söz etmeye kadar vardırabilirsiniz, ama asıl niyetiniz 'ekmek ve yağ' demekse, dikkatli olun, *sevgili* Miss Psyche, hiçbir surette 'ekmek ve yağ' demeyin!"

Bunu ömrümce söylemeyeceğim hususunda onu temin ettim. O beni öpüp devam etti.

"Karma tona gelince, sadece, dünyadaki bütün diğer tonların, eşit oranlarda, hakkaniyetli bir karışımıdır ve dolayısıyla derin, büyük, tuhaf, merak uyandırıcı, uygun ve hoş her şeyden oluşur.

"Şimdi varsayalım ki kullanacağınız olayları ve tonunuzu seçmiş bulunuyorsunuz. En önemli kısım –aslında, meselenin ruhu henüz dikkatinizi gereksiniyor– *dolguyu* kastediyorum. Bir kadın ya da bir erkeğin ömrünü kitaplar hatmederek geçirdiği varsayılamaz. Bununla birlikte, her şeyden önce makalenizin derin bir bilgi içerdiği havasını ya da en azından kapsamlı bir okumanın açık işaretlerini taşıması son derece önemlidir. Şimdi bu güçlüğün üstesinden nasıl geleceğinizi size göstereceğim. Buraya baksanıza!" (Bu sözleri söyledikten sonra sıradan görünüşlü üç dört kitap indirip sayfalarını rasgele açtı.) "Dünyadaki herhangi bir kitabın herhangi bir sayfasına şöyle bir göz atmakla bir yığın bilgi kırıntısını veya bir Blackwood makalesinin tam da tuzu biberi olan *bel-esprit-izm*'i[24] anında kavrarsınız. Ben size okurken bunlardan birkaçını not da edebilirsiniz. Bunları ikiye ayıracağım: Birincisi, *Teşbih Üretmeyle İlgili Merak Uyandırıcı Gerçekler*; ikincisi, *İcap Ettikçe Kullanılacak Merak Uyandırıcı İfadeler*. Yazın şimdi!" Ve onun dikte ettiklerini yazdım.

"TEŞBİHLERLE İLGİLİ MERAK UYANDIRICI GERÇEKLER. 'Başlangıçta sadece üç Musa vardı; Melete, Mneme ve Aoede: Derin düşünce, bellek ve şarkı Musaları.' Yararlanmasını bilirseniz bu küçük gerçekten büyük bir kazanç sağlayabilirsiniz. Görüyorsunuz ya, bu ge-

23) Aşkınsalcılık 18. yüzyıl usçuluğuna, Lock'un kuşkucu felsefesine ve New England'ın püriten geleneğine tepki olarak doğmuştur. Aşkınsalcılık aynı zamanda romantik, idealistik, mistik ve oldukça bireycidir. Merkezinde, dünya ile Tanrı'nın bir ve aynı olduğu, Tanrı'nın tinsel olarak dünyanın tüm görüntülerini temsil ettiği inancı yer almaktadır. İki sayısı Pytagoras'a göre kötülüğün sembolüdür. "Deuce" hem iki hem de şeytan anlamına gelir.

24) 'Akıllı, kültürlü, aklı başında kimse' anlamına gelen Fransızca 'bel esprit' sözcüğüne İngilizce 'ism' takısının getirilmesiyle oluşturulan sözcük, nüktecilik, hazırcevaplık anlamına gelmektedir.

nellikle bilinmez, ve *recherché*[25] bir havası vardır. Dikkatli olmalı ve şeye tastamam bir doğaçlama havası vermelisiniz.

"Başka bir örnek: 'Alfiós Nehri denizin altından geçti ve sularının saflığına halel gelmeden dışarı çıktı.'[26] Epeyce bayat olduğu su götürmez ama iyice süslenir püslenir ve iyi de sunulursa hiç olmadığı kadar taze görünür.

"İşte daha iyi başka bir örnek: 'İran Süseni kimilerine göre hoş ve güçlü bir kokuya sahipken, kimilerine göre de tamamen kokusuzdur.'[27] Ne hoş, ne kadar zarif! Biraz evirip çevirin, harikalar yaratırsınız. Botanikte de bir şeyler buluruz. Botanik gibisi yoktur, hele bir de Latince bir şeyler eklerseniz. Yazın!

"'Cava'da yetişen Epidendrum Flos Aeris'in muhteşem çiçekleri vardır ve kökünden söküldüğünde bile yaşamaya devam eder.'[28] Yerliler bir iple onu tavana asıp, yıllarca kokusunun keyfini çıkarırlar. Muhteşem bir şey! Ama teşbih için bu kadarı yeter. Şimdi merak uyandırıcı İfadelere geçelim.

"MERAK UYANDIRICI İFADELER. '*Saygın Çin romanı Ju-Kiao-Li.*'[29] Mükemmel! Maharetle edilen birkaç kelimeyle Çin diline ve edebiyatına olan hâkimiyetinizi göstermiş olursunuz. Bunun yardımıyla, bilmeseniz de Arapça, Sanskritçe ve Chickasaw[30] dillerinde muhtemelen durumu idare edebilirsiniz. Ama İspanyolca, İtalyanca, Almanca, Latince ve Yunanca bilmeden işin içinden sıyrılamazsınız. Size her birinden birer küçük örnek bakalım. Şu alıntıların hepsi de işe yarar; bunları makalenize uyarlamak sizin becerinize kalmış. Şimdi yazın!

"'*Aussi tendre que Zaïre*[31] –Zaire kadar sevecen– Fransızca.' Aynı adı taşıyan Fransızca tragedyada sık sık tekrarlanan *la tendre Zaïre*'ye yapılan

25) Recherché (Fr.): Az bulunur, özenli, yapmacıklı anlamına gelen bu sözcüğü Poe sık sık alıntılar ve çoğu defa da farklı anlamlar yükler.

26) Yunan mitolojisinde Alpheus adlı genç avcı, aşkı su perisi Arethusa'yı denize kadar izlemek için bir nehre dönüşür. Arethusa'yı denizin altında, yeraltında ve gerisingeri Ortygia'daki (Arkadia'da) nehrin kaynağına (Arethusa pınarına) kadar takip eder. Coleridge ünlü *Kubilay Han* şiirinde bu konuyu işler.

27) Bu alıntının kaynağı bilinmemektedir. Hoş kokulu bir süsen olan *Iris persica* bugün çok fazla yetiştirilmeyen bir çiçektir.

28) *Epidendron*, Patrick Keith'in *System of Physiological Botany* (1816) adlı yapıtında yer alan bir orkidedir. Poe, bu çiçekten *Şehrazad'ın Binikinci Gece Masalı*'nda da söz eder.

29) Yu Chiao Li (Güzel Çift): Ming döneminin sonlarında ortaya çıkan bu anonim roman Jean-Pierre Abel Rémusat tarafından 1826'da *Iu-Kiao-Li ya da İki Kuzen, Çin Romanı* adıyla Fransızca'ya, 1827'de de İngilizce'ye çevrildi.

30) Chickasaw'lar, Kuzey Mississippi bölgesinde yaşayan ve Hokan-Siouen dil ailesinden Amerika yerlileri.

31) Zaïre (veya Zara) Voltaire'in bir tragedyasının (1732) ve kadın kahramanın adı. 'Tendre' sözcüğü müşfik, sevecen, tatlı, yumuşak anlamına gelir.

gönderme. Bilerek kullanıldığında bu ifade yalnızca dil bilginizi göstermekle kalmaz, genel okuma düzeyinizi ve zekânızı da gösterir. Boğazınıza takılan bir tavuk kemiğiyle boğulup öldüğünüzü anlattığınız bir yazınızda, yemekte olduğunuz tavuğun hiç de *aussi tendre que Zaïre* olmadığını söyleyebilirsiniz sözgelimi. Yazın!

'Ven muerte tan escondida,
Que no te sienta venir,
Porque el plazer del morir,
No me torne á dar la vida.'

"Bu, İspanyolca – Miguel de Cervantes'ten. 'Elini çabuk tut, ey ölüm! / Ama geldiğini görmeme izin verme / ki gelişini görmekten duyduğum zevk / beni yeniden hayata döndürmesin.' Bu alıntıyı, tavuk kemiğiyle boğuşarak can çekişirken uygun bir araya sıkıştırabilirsiniz. Yazın!

'Il pover' huomo che non sen'era accorto,
Andava combattendo ed era morto.'

"Bu, sizin de anlayacağınız gibi İtalyanca – Ariosto'dan.[32] Kendini savaşın heyecanına kaptıran büyük bir kahramanın öldüğünün farkına varmayıp yiğitçe savaşmaya devam ettiğini anlatıyor. Bu pasajın sizin vakanıza nasıl uygulanacağını söylemeye gerek yok – zira Miss Psyche, şu tavuk kemiği boğazınızda kalıp da sizi ölüme sürükledikten sonra en az bir buçuk saat tekmeler savurmaktan geri kalmayacağınızı umuyorum. Lütfen, yazın!

'Und sterb' ich doch, si sterb'ich denn
Durch sie - durch sie!'

"Bu, Almanca, Schiller'den.[33] 'Ve ölürsem, hiç değilse senin için ölürüm – senin için!' Burada felaketinizin sebebine, tavuğa, seslendiğiniz besbelli. Aslında aklı başında hangi erkek (ya da kadın) gebre otu ve mantarla doldurulup salata kâsesi içinde portakallı jöleyle *en mosaïques*

32) Alıntı aslında Matteo Maria Boiardo'nun (1440-1494) *Orlando Innamorato*'sundan; Poe, Ariosto'nun (1474-1533) *Orlando Furioso*'suyla karıştırmış olmalı. Ancak bunu bilerek mi yoksa yanlışlıkla mı yaptığını bilemiyoruz.

33) Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805): İlk dönem romantizminin önemli bir figürü. Beethoven'in 9. Senfoni'si onun şiirlerinden birini kullanır. Poe "Randevu" adlı öyküsüne ilkin bu alıntıyla başlamıştı. Ancak Poe burada Goethe'nin dizelerini bilerek Schiller'e mal etmektedir.

servis yapılan şöyle semiz, hadım bir Moluk horozu için ölmez, doğrusu bilmek isterdim. Yazın! (Tortoni'nin yerinde[34] horoz bu tarz servis yapılır.) Yazın, lütfen!

"Alın işte size Latince şirin bir tümcecik, hem de az bulunur cinsten (insan Latince bir alıntı yaptığında çok *recherché* veya veciz olamıyor, o zaman çok sıradanlaşıyor) – *ignoratio elenchi*.[35] O bir *ignoratio elenchi* işlemiştir – yani, önermenizdeki sözcükleri anlamışsa da fikirleri anlamamıştır. Anlayacağınız, adam *aptaldı*. Boğazınıza takılan tavuk kemiği yüzünden boğulurken kendisiyle konuştuğunuz için ne söylediğinizi tam olarak anlamayan zavallının tekiydi. *İgnorantia elenchi*'nizi yüzüne vurun, anında yelkenleri suya indirir. Size karşılık vermeye cüret ederse, Lucan'dan bir alıntıyla (işte bir tane) konuşmaların *anemonæ verborum*'dan, anemon sözcüklerden başka bir şey olmadığını söyleyebilirsiniz.[36] Anemon, onca gösterişine karşın kokusuzdur. Ya da caka satmaya kalkışırsa, onu *insomnia Jovis*'le, Iupiter'in düşleriyle –Silius Italicus'un[37] gösterişli ve içi boş sözler için kullandığı bir deyim (bakın işte burada!)– yere serebilirsiniz. Bu alıntının yüreğine indireceği kesin. Düşüp ölmekten başka bir şey gelmez elinden. Lütfen yazar mıydınız?

"Yunanca'dan da elimizde hoş bir şey olmalı – Demosthenes'ten örneğin. Ανηρ ο φευγων και παλιν μαχησεται. [Aner o pheugon kai palin makesetai.] *Hudibras*'ta bu ifadenin oldukça iyi bir çevirisi vardır.

> 'Çünkü kaçan yine dövüşebilir,
> Öldürülense asla yapamaz bunu.'[38]

"Blackwood tarzı bir makalede başka hiçbir şey Yunanca'nız denli afi satmaz. Salt harfleri bile üzerinizde derin bir etki yaratır. Şu Epsilon'un, madam, kül yutmaz havasına bir bakın! Şu Fi mutlaka bir Fil olmalı! Şu Omikron kadar açıkgözü gelmiş midir dünyaya? Ya şu Tau'ya ne de-

34) Paris'te ve New York'ta bir lokanta.

35) İlgisiz bir hususu kanıtlayan bir argümanın tartışılmakta olan hususu kanıtladığını varsaymak şeklindeki mantık hatası

36) *Anemonæ verborum*, Romalı destan yazarı Marcus Annaeus Lucanus veya Lucan'dan (39- 65) değil, Lucian'ın (125-200) "Lexifones"indendir. Lucian, fikirden yoksun ağdalı konuşmaların anlamsız laf kalabalığını 'anemon-sözler' olarak nitelerdi. Anemon: Dağ lalesi.

37) Titus Catius Silius Italicus (26-101), Latin şair. *Punica* adlı yapıtı Vergilius'un *Aeneid*'inin bir taklididir.

38) *Hudibras*, Samuel Butler'ın (1612-80) Püritenleri eleştirdiği, adını kahramanından alan bir yergi şiiridir. Demosthenes (İÖ 384-322): Atinalı devlet adamı. Eski Yunan hatiplerinin en büyüğü kabul edilir. Bir savaşta Büyük İskender'in önünden kaçtığı için suçlanmıştır.

meli? Kısacası, heyecan yaratmayı amaçlayan bir yazı için Yunanca'dan âlâsı bulunmaz. Şimdiki halde bu alıntının kullanılması dünyanın en tabii şeyidir. O güzelim İngilizce'nizle tavuk kemiği hakkında söylediklerinizi anlamayan bir halta yaramaz, dangalağa söyleyeceğinizi okkalı bir küfürle, bir *ültimatom* gibi söyleyin, anında ne ima ettiğinizi anlayıp pılısını pırtısını toplayacaktır, bundan hiç şüpheniz olmasın."

Bunlar Mr. B.'nin söz konusu meseleyle ilgili olarak bana verdiği talimatın tamamıydı, ama fazlasıyla yeterli olduklarını hissediyordum. Artık gerçek bir *Blackwood* makalesi yazabilecektim; bunu hiç vakit geçirmeden yapmaya karar verdim. Görüşmeyi bitirmek için iznimi isterken Mr. B., yazıldığında makalemi satın alma teklifinde bulundu, ama sayfasına sadece elli altın önerdiğinden, makalemi bu kadar sefil bir tutar karşılığında elden çıkarmaktansa derneğimizin yararlanmasına sunmanın daha iyi olacağına hükmettim. Bununla birlikte, bu beyefendi, pintiliği bir yana, bana her bakımdan saygılı ve fevkalade nazik davrandı. Ben ayrılırken söylediği sözler içime işledi, bu sözleri her zaman, umuyorum ki, minnettarlıkla anımsayacağım.

"Sevgili, Miss Zenobia," dedi, göz pınarlarında yaşlarla, "övgüye değer girişiminizin başarısı için yapabileceğim *herhangi* bir şey var mı? Bir düşüneyim! Pek muhtemeldir ki suda boğulmayı veya boğazınıza takılan tavuk kemiği yüzünden nefessiz kalmayı uygun bulmayabilirsiniz, veya asılmayı veya –ne bileyim– ısırılmayı. Durun! Şimdi aklıma geldi, avluda bir çift çok mükemmel buldok var. Çok yavuz şeyler, sizi temin ederim –vahşi mi vahşiler– ve bütün bunlara aslında paranız için katlanacaksınız – *auricula*'nızla birlikte sizi mideye indirmeleri beş dakika bile sürmez (işte saatim, burada!), neler hissedeceğinizi düşünün bir! İşte sesleniyorum. Tom! Peter! Dick, seni rezil herif! Salsana şunları!" Ama gerçekten çok acelem vardı, kaybedecek tek saniyem yoktu, istemeye istemeye gidişimi çabuklaştırmak zorunda kaldım ve *hemen* kirişi kırdım – nezaket sınırlarını zorlayacak denli aceleyle ayrıldığımı kabul ediyorum.

Mr. Blackwood'dan ayrıldıktan sonra en önde gelen hedefim onun tavsiyesi uyarınca başımı hemen belaya sokmaktı, bu amaçla günün büyük bir bölümünü –duygularımın yoğunluğuna denk ve yazmayı düşündüğüm makalenin niteliğine uygun– dehşetli bir serüven arayarak Edinburgh'da dolaşarak geçirdim. Bu gezintide zenci uşağım Pompey'le Philadelphia'dan beraberimde getirmiş olduğum fino köpeğim Diana bana eşlik etti. Ancak akşamüzeri başarabildim bu zorlu girişimimi. O zaman, aşağıdaki benzemez öğelerden oluşan *Blackwood* tarzı öykünün özünü ve sonucunu oluşturan önemli bir olay meydana geldi.

BİR AKSİLİK

Hangi kötü tesadüf, iyi yürekli bayan,
sizi hayatınızdan etti?

COMUS[1]

Sessiz, sakin bir ikindi vaktiydi: Güzelim Edina kentinde[2] ağır ağır dolaşıyordum. Sokaklarda korkunç bir karışıklık ve şamata hüküm sürüyordu. Erkekler konuşuyordu. Kadınlar çığlık çığlığaydı. Çocuklar yırtınıyordu. Domuzlar hırıldıyordu. At arabaları, onlar tıkırdıyordu. Boğalar, onlar burnundan soluyordu. İnekler, onlar böğürüyordu. Atlar, onlar kişniyordu. Kediler, onlar miyavlıyordu. Köpekler, onlar dans ediyordu. *Dans ediyorlardı*! Peki, böyle bir şey mümkün müydü? *Dans ediyorlardı*! Heyhat, diye düşündüm, benim dans ettiğim günler geçmişte kaldı. Bu hep böyledir. Yaratıcı düşünceye sahip bir dâhinin ruhunda, özellikle de, çok yerinde olarak en gıpta edilesi, gerçekten en gıpta edilesi, hayır, en enfes *güzellikte*, en semavi nefasette ve sanki dünyadaki (böylesine cüretkâr bir ifadeyi kullanabilirsem) en güzel şeyin (âlicenap okur bağışlasın beni) âli, ilahi, semavi, ulu, yüce ve arındırıcı etkisinin ezeli ve ebedi ve sürekli ve kişinin ileri sürebileceği gibi –süregelmiş– evet, süregelmiş ve süregelmekte olan acı, yıpratıcı, rahatsız edici ve kullanmama cevaz varsa, çok rahatsız edici etkisine mahkûm bir dâhinin ruhunda ara sıra ne iç karartıcı bir yığın anı uyanır – ama kendimi daima duygularının akışına bırakıyorum. *Böyle* bir ruhta, tekrar ediyorum, önemsiz bir şey ne anılar uyandırır! Köpekler dans ediyordu! Ben *edemiyordum*! Onlar hoplayıp zıplıyordu – ben ağlıyordum. Onlar mutlulukla oynaşıyordu – ben içimi çeke çeke yüksek sesle hıçkırıyordum. Kültürlü okurun aklına, hayranlık uyandıran ve saygın Çin romanı *Taylan-Yaylan*'ın üçüncü cildinin başlangıcında bulunan, şeylerin uygunluğu hakkındaki o nefis pasajı mutlaka getirecek olan iç paralayıcı bir durum.

1) John Milton'un (1608-1674) *Comus* adlı oyunundan (1634).
2) Edinburgh.

Yalnız başıma kentte dolaşırken yanımda iki alçakgönüllü, ama sadık arkadaşım vardı. Fino köpeğim Diana! Yaratıkların en sevimlisi! Bir tutam kıl tek gözünün üzerine düşüyordu ve mavi bir kurdele zarif bir şekilde boynuna bağlanmıştı. Diana'nın boyu beş parmaktan fazla değildi, ama başı gövdesinden biraz daha büyüktü, son derece kısa kesilmiş kuyruğu bu ilginç hayvana incinmiş bir masumiyet havası veriyor ve onu herkesin gözdesi yapıyordu.

Ve Pompey, Zenci uşağım! Tatlı Pompey! Nasıl unuturum seni? Pompey'in koluna girmiştim. Pompey üç ayak boyunda (elifi elifine anlatmaktan hoşlanırım) ve yetmiş, belki de seksen yaşlarındaydı. Çarpık bacaklı ve şişmandı. Ne ağzına küçük ne de kulaklarına kısa denebilirdi. Ama dişleri inci gibiydi ve iri, yuvarlak gözleri enfes bir beyazlıktaydı. Doğa ona boyun diye bir şey vermemişti ve ayak bileklerini (bu ırkta herkeste görüldüğü gibi) ayaklarının üst kısmının orta yerine yerleştirmişti. Çarpıcı bir sadelikte giyinmişti. Tek giysisi dokuz parmak uzunluğunda bir göğüslük ile eskiden uzun boylu, azametli ve ünlü Dr. Moneypenny'ye hizmet vermiş olan koyu gri renkte, neredeyse yeni bir paltoydu. Güzel bir paltoydu. Kesimi çok iyiydi. Dikimi de öyle. Palto hemen hemen yeniydi. Çamur bulaşmasın diye Pompey paltoyu iki eliyle yukarı çekiyordu.

Grubumuz üç kişiden oluşuyordu, ki bunların ikisinden söz etmiş bulunuyorum. Üçüncü bir kişi daha vardı: Bizzat ben. Ben, Sinyora Psyche Zenobia. Ben Suky Snobbs değilim. Saygı uyandıran bir görünüşe sahibim. Sözünü ettiğim o unutulmaz gün üzerimde gök mavisi Arap usulü *mantelet*'li, koyu kırmızı satenden bir giysi vardı. Ve giysi yeşil *agraffa*'larla ve turuncu renkli yedi adet *auricula* fırfırla süslüydü. Böylece grubun üçüncü kişisi ben oluyordum. Fino köpeği vardı. Pompey vardı. Ben vardım. Sayımız üçtü. Hani denir ya, başlangıçta yılan saçlı intikam tanrıçalarının sayısı da sadece üçtü: Melty, Nimmy ve Hetty – Düşünce, Bellek ve Avarelik.

Kibar Pompey'in koluna yaslanarak, peşimde saygılı bir mesafeden izleyen Diana ile Edina'nın o sırada el etek çekilmiş en kalabalık ve en hoş caddelerinden birinden aşağı iniyordum. Birden, göğe ağan uzun ince kulesiyle, huşu uyandıran kocaman bir kilise –Gotik bir katedral– gözüme çarptı. Nasıl bir çılgınlığın pençesine düştüm o zaman? Neden kaderime koştum? Bu baş döndürücü kuleye tırmanıp, oradan kentin engin panoramasını seyretmek için karşı konulmaz bir arzu duydum. Katedralin açık kapısı sanki beni davet ediyordu. Kazanan kader oldu. O uğursuz tonoza daldım. Neredeydi benim koruyucu meleğim? (Eğer böy-

le melekler sahiden varsa tabii.) Eğer! Ne kafa karıştırıcı iki hece! Dört harfinde nasıl bir gizem, anlam, kuşku ve belirsizlik dünyası barındırıyorsun! O uğursuz tonoza daldım. Daldım ve turuncu renkli *auricula*'larıma zarar gelmeksizin kapıdan geçip girişe geldim. Hani denir ya, uçsuz bucaksız Alfred nehri de sağ salim ve kupkuru geçmiş denizin altından.

Merdiven hiç bitmeyecek sandım. *Dönüyordu*! Evet döne döne yükseliyordu, döne döne yükseliyor, yükseliyordu, öyle ki bilge Pompey'in yardım için uzattığı koluna eski bir muhabbetin esinlediği güvenle yaslanırken, bu ucu bucağı görünmez spiral merdivenin son basamağının kazayla veya, kim bilir, belki de kasten yok edilmiş olduğunu düşünmeden edemedim. Soluklanmak için durdum, ahlaki bakımdan olduğu kadar metafizik açıdan da görmezden gelinemeyecek son derece önemli bir kaza meydana geldi. Bana öyle geldi ki –aslında bundan gayet emindim– evet, yanılmış olamazdım. Bir süredir Diana'mın hareketlerini dikkatle ve endişeyle izlemekteydim, dediğim gibi yanılmış olamazdım – Diana *fare kokusu alıyordu*![3] Derhal Pompey'in dikkatini bu noktaya çektim – o da fikrime katıldı. Artık kuşkulanmanın âlemi yoktu. Kokusu alınmıştı farenin – Diana tarafından. Tanrım! O anın yoğun heyecanını hiç unutabilir miyim? Heyhat! İnsanın o kadar övündüğü zekâsı nedir ki? Fare! Oradaydı – yani oralarda bir yerlerdeydi. Diana farenin kokusunu almıştı. Oysa ben – ben alamamıştım. Hani denir ya, Prusya Isis'i bazıları için çok tatlı ve güçlü bir kokuya sahipken, başkaları için tamamen kokusuzmuş.

Merdivenin sonuna ulaşmıştık, zirveyle aramızda topu topu üç dört basamak vardı. Çıkmaya devam ettik, sadece bir basamak kalmıştı. Bir basamak! Küçük mü küçük bir basamak! Nice büyük bir mutluluk ya da sefalet sık sık insanın uzun yaşam merdivenindeki böyle küçük bir basamağa bağlıdır! Kendimi düşündüm, sonra Pompey'i, sonra da bizi çevreleyen o gizemli ve açıklanamaz yargıyı. Pompey'i düşündüm! Heyhat! Aşkı düşündüm, attığım ve yine atabileceğim birçok yanlış *adımı* düşündüm. Daha dikkatli, daha ihtiyatlı olmaya karar verdim. Pompey'in kolundan çıktım ve onun yardımı olmaksızın son basamağı da aşarak çan kulesi olan odaya girdim. Fino köpeğim beni izlemekte gecikmedi. Pompey geride tek başına kalmıştı. Merdivenin başında durup, çıkması için onu yüreklendirdim. Elini bana uzattı, ama bunu yaparken maalesef paltosunu bırakmak zorunda kaldı. Tanrılar zulmünüzün sonu

3) "Smell a rat", atasözü değerinde bir özlü deyiş. Türkçe'deki karşılığı "Bir işte bit yeniği sezmek".

gelmeyecek mi hiç? Paltonun ucu yere düştü ve Pompey'in paltonun yerde sürünen uzun eteğine basmasıyla sendeleyip düşmesi bir oldu – bu sonuç kaçınılmazdı. Pompey öne doğru yıkıldı ve o kahrolası kafasıyla göğsüme vurduğu gibi kendisiyle birlikte beni de çan kulesinin kirli, sert ve iğrenç zeminine serdi. Ama intikamım kesin, ani ve tam oldu. Öfkeyle kıvırcık, kısa saçlarına iki elimle asıldığım gibi kocaman bir tutam yolup, onu aşağıladığımı belli eden bir hareketle uzağa savurdum. Saç tutamı çan kulesinin halatları üzerine düşüp orada kaldı. Pompey tek kelime etmeden ayağa kalktı. Ama iri gözlerinde acı bir ifadeyle bana baktı ve içini çekti. Yüce Tanrım! Ne iç çekişti o! Yüreğim paralandı. Ve o saç tutamına, o kısa, kıvırcık bir tutam saça uzanabilseydim, pişmanlığımın kanıtı olarak gözyaşlarımla yıkardım onu. Lakin, heyhat! Artık ulaşamayacağını bir yerdeydi. Çanın halatları arasında dalgalanıp durduğu için, canlı olduğunu hayal ettim. Kızgınlıkla dikeldiğini düşündüm. Cava'da yetişen *Happy Dandy Flos Aeris*'in[4] de kökleriyle söküldüğünde yaşayan güzel bir çiçeği olduğu söylenir. Yerliler onu bir iple tavana asıp latif kokusundan senelerce yararlanırlarmış.

Kavgamız sona ermiş olduğundan, Edina kentini seyredebileceğimiz bir aralık bulabilmek için odayı gözlerimizle çepeçevre taradık. Pencere mencere hak getire. Karanlık odaya tek ışık, zeminden yedi ayak yükseklikteki bir ayak genişliğinde kare biçimli bir delikten giriyordu. Ama gerçek bir dâhinin enerjisi neye kadir değildir ki? Bu deliğe tırmanmaya karar verdim. Deliğin karşısında bir sürü irili ufaklı dişli çark ve hemen yakınında daha başka bir yığın gizemli görünüşlü düzenek vardı, bu alet edevat kalabalığından çıkan bir demir çubuk deliğin içinden geçiyordu. Deliğin bulunduğu duvarla çarklar arasında zar zor sığabileceğim kadar bir aralık vardı – ama gözüm dönmüştü bir kere, yolumdan dönecek değildim. Pompey'i yanıma çağırdım.

"Şu deliği görüyorsun ya Pompey, işte oradan dışarı bakmak istiyorum. Şimdi şurada tam deliğin altında duracaksın – şöyle. Şimdi, Pompey bir elini uzat ki, üstüne basayım – çok güzel işte böyle. Şimdi de diğer elini uzat, tutunup omzuna çıkacağım."

Pompey istediğim her şeyi yaptı ve yukarı tırmandığımda başımla boynumu rahatlıkla delikten geçirebildiğini gördüm. Manzara son derece güzeldi. Bundan muhteşem bir şey olamazdı. Sadece Diana'ya terbiyesini takınmasını söylemek ve Pompey'e omuzlarına olabildiğince

4) Öykünün ilk bölümünde çiçeğin adı "Epidendrum" olarak verilmekteydi. Buradaki "happy dandy – mutlu züppe"nin okunuşu epidendrum'un okunuşuna çok yakındır.

hafif basmaya özen göstereceğim konusunda güvence vermek için durdum. Duyguları konusunda son derece nazik *–ossi tender que beefsteak–* olacağımı söyledim. Sadık dostuma karşı bu hakkaniyetli davranışta bulunduktan sonra, gözlerimin önünde serilen manzaranın keyfini çıkarmaya verdim kendimi, büyük bir istek ve hevesle.

Ama bu konu üzerinde daha fazla durmak istemiyorum. Edinburgh kentini –klasik Edina'yı– betimlemeyeceğim. Edina'ya gitmeyen mi var? Kendi içler acısı serüvenimin önemli ayrıntılarıyla yetineceğim. Kentin büyüklüğü, durumu ve genel görünüşü hakkında merakımı kısmen giderdikten sonra, içinde bulunduğum kiliseyi ve ince çan kulesinin zarif mimarisini inceledim rahat rahat. Başımı çıkardığım deliğin devasa bir saatin kadranına açıldığını fark ettim; sokaktan bakıldığında, Fransız saatlerinin kadranında görülen cinsten kocaman bir anahtar deliği izlenimi yaratıyor olmalıydı. Hiç kuşku yok ki bu deliğin gerçek amacı, gerektiğinde bir görevlinin saatin ibrelerini içeriden ayarlamak için kolunu uzatmasına olanak vermekti. Ayrıca bu ibrelerin ne kadar kocaman olduğunu da büyük bir şaşkınlıkla fark ettim; yelkovanın uzunluğu on ayaktan, en geniş yeri sekiz dokuz parmaktan az değildi. Masif çelikten yapılmıştı ve kenarları keskin görünüyordu. Bu ayrıntıları ve daha başkalarını fark ettikten sonra bakışlarımı yeniden aşağıdaki muhteşem manzaraya çevirdim ve çok geçmeden derin düşüncelere daldım.

Birkaç dakika sonra, daha fazla dayanamayacağını söyleyen ve inlemem için yalvaran Pompey'in sesiyle daldığım düşlerden uyandım. Bu çok saçmaydı, bunu ona uzun uzun anlattım. Ama bu konudaki fikirlerimi zırnık anlamadığını belli eden bir yanıt verdi bana. Bu pek tabii tepemi attırdı, ona bir aptal olduğunu, bir *ignoramus e-clench-eye* işlemiş olduğunu, fikirlerinin *insommary Bovis*'ten başka bir şey olmadığını, laflarının olsa olsa bir *enemywerrybor'em* olduğunu kesin bir dille söyledim. Tatmin olmuşa benziyordu, yeniden düşlerime daldım.

Bu atışmadan bir yarım saat kadar sonra, aşağıda uzanan ilahi manzarayı hayran hayran seyrederken ense köküme hafiften baskı yapan çok soğuk bir şeyin varlığını hissederek irkildim. Tarifsiz bir korkuya kapıldığımı söylemeye bilmem gerek var mı? Pompey'in ayaklarımın altında, Diana'nın ise verdiğim ayan beyan talimatla odanın en uzak köşesinde arka ayakları üzerinde oturmakta olduğunu biliyordum. Ne olabilirdi bu? Heyhat! Çok sürmedi, ne olduğunu anladım. Yavaşça başımı yana çevirdiğimde saatin ışıl ışıl parlayan kocaman bir palayı andıran yelkovanının bir tur atarak gelip *enseme dayanmış olduğunu* büyük bir dehşetle fark ettim. Kaybedecek tek saniye olmadığını biliyordum. Hemen başımı geri

çekmeye çalıştım – ama artık çok geçti. Tam anlamıyla kısıldığım, inanılmaz korkunç bir hızla daralan bu kapandan kurtulmama imkân ve ihtimal yoktu. O anda duyduğum ıstırabı dünyada tasavvur edemezsiniz. Ellerimi uzatıp olanca gücümle ağır demir çubuğu yukarı itmeye çalıştım. Katedralin kendisini kaldırmaya çalışmaktan farkı yoktu bunun. Yelkovan her an boynumu daha da sıkarak iniyor, iniyor, iniyordu. Çığlık çığlığa Pompey'den yardım istedim. Ama yüzüne karşı "*an ignorant old squint-eye*"[5] olduğunu söyleyerek kalbini kırmış olduğumu söyledi. Acı acı haykırarak Diana'ya seslendim, ama "ne olursa olsun köşesinden kıpırdamamasını" emretmiş olduğumu anlatmak isteyen "hav hav hav"lardan başka yanıt alamadım. Demek ki arkadaşlarım yardımıma koşmayacaklardı.

Bu arada *Zamanın* ağır ve dehşet verici *Tırpanı* (çünkü bu klasik ifadenin tam olarak ne anlama geldiğini artık anlamıştım) ne ilerleyişine son vermişti ne de son verecek gibi görünüyordu. İniyor ha iniyordu. Keskin kenarı etime şimdiden bir parmak gömülmüştü ve bilincim bulanmaya, aklım karışmaya başlamıştı. Bazen kendimi Philadelphia'da soylu Dr. Moneypenny'nin yanında sanıyordum, bazen de Mr. Blackwood'un salonunda oturmuş, değerli dersini dinlemekte olduğum izlenimine kapılıyordum. Sonra eski, güzel zamanlara ait tatlı anılar üşüştü aklıma; dünyanın engin bir çöl olmadığı ve Pompey'in büsbütün zalim olmadığı o mutlu dönemi düşündüm.

Makinenin tik takları beni eğlendiriyordu. *Eğlendiriyordu* diyorum, çünkü duyularım eksiksiz bir mutluluğun sınırına gelip dayanmıştı; en önemsiz şeyler bile keyif veriyordu. Saatin bitip tükenmez tik-tak, tik-tak, tik-takları kulağıma müziklerin en ahenklisi gibi geliyor ve zaman zaman Dr. Ollapod'un[6] o uzun ve zarif tiratlarını aklıma getiriyordu. Sonra saat kadranı üzerindeki o kocaman rakamlar vardı – ne kadar zeki, ne kadar bilgili görünüyorlardı! Şimdi de mazurkaya başlamışlardı, V rakamının yaptığı dans sanırım en hoşuma gideniydi.[7] Hiç kuşku yok hanım hanımcık biriydi. Hareketlerinde yüzsüzlükten, kabalıktan eser yoktu. Ayak parmaklarının ucunda hayranlık uyandıracak dönüşler yapıyordu. Harcadığı çabadan yorulmaya başladığını görerek ona bir sandalye uzatmaya kalktım ve içinde bulunduğum acıklı durum ancak o zaman tam olarak kafama dank etti. Hakikaten acınacak durumdaydım.

5) "An ignorant old squint-eye": Şaşı gözlü, cahil bir ihtiyar.

6) Dr. Ollapod, George Colman the Younger'ın (1762-1836) *The Poor Gentelman* adlı farsının kahramanı.

7) Mazurka, Polkayı andırır hareketli bir Polonya dansı.

Yelkovanın kenarı boynuma iki parmak gömülmüştü. Dayanılmaz bir acı duyuyordum. Ölmeyi diledim, ve bu can çekişme anında şair Miguel De Cervantes'in o nefis dizelerini tekrar etmekten kendimi alamadım:

Vanny Buren,[8] *tan escondida*
Query no te senty venny
Pork and pleasure, delly morry
Nommy, torny, darry, widdy!

Şimdi yeni bir dehşetle karşı karşıyaydım – sinirleri en sağlam insanların bile tir tir titremesine yetecek bir dehşetle. Gözlerim, makinenin zalim baskısı yüzünden, kelimenin tam anlamıyla yerinden uğramıştı. Onlar olmadan ne yapacağımı düşünürken, bir tanesi başımdan fırladığı gibi çan kulesinin sarp yüzeyinden tıngır mıngır yuvarlanarak gitti, ana binanın saçağı boyunca uzanan yağmur oluğunun içine düştü. Bir gözümü kaybetmem neyse de, asıl zoruma giden, gözün benden uzaklaştıktan sonra bana bakışındaki o beni ırgalamayan, hor gören havasıydı. Su oluğunun içinde, burnumun dibinde yatıyordu ve takındığı hava iğrenç değilse bile, en azından gülünçtü. Böylesi göz süzmeler, göz kırpmalar hiç görülmemiştir. Su oluğundaki gözümün davranışı, sadece aşikâr küstahlığı ve utanç verici nankörlüğü yüzünden asap bozucu değil, aynı zamanda da, birbirlerine uzak olsalar bile aynı baş üzerindeki iki göz arasında her zaman var olması gereken sempati bakımından son derece uygunsuzdu. Burnumun dibinde yatan o adinin adisi şeyle ister istemez tam bir uyum içerisinde kaş çatıp, göz kırpıyordum mecburen. Ama çok geçmeden diğer gözün de düşmesiyle rahatladım. Bu göz de düştüğünde, arkadaşıyla aynı yolu tuttu (önceden planladıkları bir tezgâh olmalıydı). İkisi birlikte su oluğunun içinde yuvarlanıp uzaklaştılar, doğrusu onlardan kurtulduğuma çok sevinmiştim.

Yelkovan şimdi boynuma dört buçuk parmak girmiş ve geriye kesecek ince bir deri parçası kalmıştı. Mutluluğum tamdı, zira en geç bir iki dakikaya kadar bu nahoş durumdan kurtulacağımı hissediyordum. Bu beklentim boşa çıkmadı. Akşamüzeri saat tam olarak beşi yirmi beş geçe, dev yelkovan dehşet verici turuna devam ederken boynumdan geriye kalan son deri parçasını kesecek kadar ilerleme kaydetti. Beni onca sıkın-

8) Martin Van Buren (1782-1862), Birleşik Devletler'in sekizinci başkanı. Texas'ın ilhakına kölelik karşıtı düşüncelerle karşı çıktığı için 1844'teki başkanlık seçimine adaylığı kaybetmiştir.

tıya sokmuş olan başın ebediyen gövdemden ayrılmış olduğunu görmekten zerrece üzüntü duymadım. Baş, çan kulesinin sarp gövdesinden aşağı yağmur oluğuna yuvarlandı, orada birkaç saniye oyalandıktan sonra yoluna devamla kendini sokağın ortasına attı.

Bütün samimiyetimle itiraf etmeliyim ki çok benzersiz –yo hayır, en gizemli, en kafa karıştırıcı, en anlaşılmaz nitelikte– duygular içerisindeydim. Duygularım aynı anda bir orada bir buradaydı. Bir an başımın gerçek Sinyora Psyche Zenobia olduğunu düşündüm, bir an sonraysa gövdemin gerçek beni oluşturduğundan emindim. Bu konudaki düşüncelerimi netleştirmek için cebimde enfiye kutumu aradım, lakin kutuyu çıkarıp da makbul içeriğinden her zamanki yöntemle bir çimdik burnuma çekmeye kalkıştığımda, anında tuhaf eksikliğimin farkına vardım ve kutuyu hemen başıma fırlattım. Başım enfiyeden büyük bir memnuniyetle bir çimdik aldı ve minnettarlığını anlatan bir ifadeyle bana gülümsedi. Bundan hemen sonra, kulaklarım olmadığından pek net işitemediğim bir söylev verdi. Bununla birlikte, bu şartlar altında hayatta kalma arzuma şaştığını anlayacak kadar işittim. Söylevin son tümcelerinde Ariosto'nun soylu sözlerini zikretti:

Il pover hommy che non sera corty
And have a combat tenty erry morty

Böylece beni, kendini savaşın heyecanına kaptırdığı için öldüğünün farkına varmayıp tükenmez bir yiğitlikle mücadeleye devam eden kahramana benzetmiş oluyordu. Artık aşağı inmemi engelleyecek bir şey kalmamıştı, ben de öyle yaptım. Pompey'in görünüşümde neyi bu kadar garip bulduğunu hiç anlayamadım. Adam ağzını kulaklarına küpe olacak şekilde açtı ve gözkapaklarıyla ceviz kırmak istiyormuş gibi sıkı sıkıya gözlerini yumdu. Sonunda paltosunu sırtından fırlattığı gibi bir hamlede merdivene atılıp gözden yitti. Alçağın arkasından Demosthenes'in o dehşetengiz sözlerini savurdum:

Andrew O'Phlegethon, tüymekte hakikaten acele ediyorsun.[9]

Sonra kalbimin bir tanesine, tek gözlü, pösteki saçlı Diana'ma döndüm. Heyhat! Ne dehşet verici bir manzarayla karşılaştım! Gördüğüm şey deliğine sıvışan bir *sıçan* mıydı? Şunlar o canavar tarafından acımasızca

9) Phlegethon: Hades'in Akheron'a akan beş ateş ırmağından biri.

yenen sevgili minik meleğin kemikleri mi? Aman Tanrım! Ne görüyorum! İnsanın içine işleyen bir zarafetle köşede oturduğunu gördüğüm şu şey, benim sevgili fino köpeğimin bedeninden ayrılmış ruhu, gölgesi ya da hayaleti mi? Dinleyin! Zira konuşuyor, Tanrım! Bu, Schiller'in Almanca'sı:

Unt stubby duk, so stubby dun
Duk she! duk she!

Ne doğru sözler, değil mi?

Ve öldüysem, hiç değilse
senin için öldüm – senin için!

Tatlı yaratık! O *da* kendini benim yoluma feda etmişti. Köpeksiz, zencisiz, başsız ne kaldı geriye bahtsız Sinyora Psyche Zenobia'ya? Ne yazık ki, *hiçbir şey*! İşim bitti.

ŞEYTANLA ASLA BAŞIN ÜZERİNE BAHSE TUTUŞMA
[KISSADAN HİSSE İÇEREN BİR ÖYKÜ]

"*Con tal que las costumbres de un autor*," der Don Thomas De Las Torres, "Âşıkane Şiirler"ine yazdığı önsözde, "*sean puras y castas, importa muy poco que no sean igualmente severas sus obras*". Bizim dilimizde söyleyecek olursak: Bir yazarın bir insan olarak ahlaklı olması şartıyla, kitaplarındaki ahlakın hiçbir ehemmiyeti yoktur.[1] Don Thomas'ın bu iddiası nedeniyle şimdi Araf'ta çile doldurduğunu sanıyoruz. Şiirsel adalet adına, "Âşıkane Şiirler"in baskısı tükeninceye veya okuyucusu kalmadığı için temelli olarak tozlu depolara kaldırılıncaya kadar onun orada tutulması çok iyi olacaktır. Her kurgusal yapıt bir ahlak dersi *içermelidir* ve bizi doğrudan ilgilendiren şeyse eleştirmenlerin her kurgusal yapıtın bir ahlak dersi *içermekte olduğunu* keşfetmiş olmalarıdır.[2] Philip Melancthon bir zamanlar "Batrachomyomachia" üzerine bir açıklama kaleme almış ve şairin amacının ayaklanamaya karşı nefret uyandırmak olduğunu kanıtlamıştı.[3] Pierre La Seine bir adım daha ileri giderekyapıtın amacının gençlere yiyip içmede ölçülü olmalarını öğütlemek olduğunu gösterir.[4] Aynı şekilde, Jacobus Hugo da, Homeros'un Euenis'le, John Calvin'i; Antinöus'la, Martin Luther'i; Lotophagelerle, genel olarak Protestanları ve Harpilerle, Hollandalıları kastettiği sonucuna varmıştır.[5] Daha

1) Don Thomas De Las Torres: Muhtemelen "Cuentos en verso castellano"nun (Zaragosa 1828 ve Valencia 1830) yazarı Tomás Hermenegildo de Las Torres. İspanyolca alıntı daha doğru olarak "Bir yazarın alışkanlıklarının saf ve temiz olması şartıyla eserlerinin aynı ölçüde saf ve temiz olmamasının pek önemi yoktur" şeklinde çevrilebilir.

2) Poe öyküsünün alt başlığıyla, bütün edebi yaratıların bir ahlak dersi içermesi gerektiğini söyleyen eleştirmenleri tiye almaktadır. Çünkü Poe için didaktiklik hayal gücünün baş düşmanıdır.

3) Melancthon adıyla tanınan Philippe Schwarzerd (1497-1560): Ünlü Alman teolog ve din reformcusu, Luther'in öğrencisi ve dostu. "Batrachomyomachia ya da Kurbağalarla Farelerin Savaşı" (1542) adlı Homeros çağının parodisini yaptığı şiirinde şairin görev alanını karışıklıklara ve isyanlara karşı nefret duygusu uyandırmak olarak belirlemiştir.

4) Pierre La Seine (?- 1636): İtalyan bilgin. *Homeri Nepaethes seu de abolendo locter iber*'in (1624) yazarı.

5) Jacobus Hugo (Jacques Hugues) en çok "Roma'nın Gerçek Tarihi" (1655) ile tanınır. Hugo'ya göre Homeros kutsal bir esinle *Troya*'da Kudüs'ün yıkımı, Hz. İsa'nın hayatı, mucizeleri ve çarmıha gerilmesi hakkında, İlyada'daki imparatorlarla da Kilisenin tarihi hakkında kehanetlerde bulunmuştur. Hugo, Homeros'un gizliden gizliye Harpilerle Hollandalıları,

modern zamanlardaki şerh yazarlarımız da daha az zeki değiller. Bu adamcağızlar "*The Antediluvians*"da gizli bir mana, "*Powhatan*"da bir mesel, "*Cock Robin*"de yeni görüşler ve "Hop O' My Thumb"da aşkınsalcılık bulunduğunu gösterirler.[6] Kısacası, hiç kimsenin bir kâğıt parçasının önüne oturup da çok derin ve gizli maksatları olmayan bir şeyler yazamayacağı kanıtlanmıştır. Böylece, yazarlar genel olarak epey bir zahmetten kurtulmuşlardır. Bir romancının, sözgelimi, vereceği ahlak dersini düşünmesi gerekmez. O zaten orada, yani oralarda bir yerdedir; ahlak dersi ve eleştirmenler kendi başlarının çaresine bakabilirler. Yazarın aklından geçen ve geçmeyen her şey zamanı geldiğinde aklından geçmesi gerekenlerle ve açıkça dile getirmek istediği her şeyle birlikte *Dial*'da ya da *Down-Easter*'da,[7] gün ışığına çıkacak, her şey eninde sonunda bir hal yoluna girecektir.

Bu yüzden bazı kara cahiller tarafından, hiçbir ahlak öyküsü, daha doğru bir deyişle içinde ahlak dersi bulunan bir öykü yazmadığım için bana karşı yapılan suçlamanın[8] hiçbir haklı gerekçesi bulunmamaktadır. Onlar, bendeki cevheri ve yazılarımdaki ahlak dersini *ortaya çıkarmaya* yazgılı eleştirmenler değiller – işin sırrı burada. *The North American Qarterly Humdrum*[9] onların kendi aptallıkları yüzünden utanmalarını sağlamakta gecikmeyecektir. Bu arada, infazı erteletmek –bana karşı yapılan suçlamaları hafifletmek– için aşağıdaki hüzünlü öyküyü sunuyorum; bunun ahlak dersi içeren bir öykü olduğundan asla kuşku duyulamaz, zira okumaya kalkışan herkes bunun böyle olduğunu büyük harflerle yazılan alt başlıktan görecektir. Bu alt başlıktan dolayı takdir edilmem gerekir – bu, anekdottan alınması gereken dersi sona saklayan, onu çaktırmadan fablın kuyruğuna ekleyen La Fontaine'in ve diğerlerinin tuttuğu yoldan çok daha akıllıca.

Euenis (muhtemelen Eumaios) ile John Calvin'i, Antinous ile Martin Luther'i, Lotophagelerle (Kuzey Afrika'nın Lotus yiyicileri) Luthercileri kastettiğini düşünmektedir.

6) "*The Antediluvians, or The World Destroyed*" James McHenry (1785-1845) tarafından kaleme alınan epik şiir. "*Powhatan, A Metrical Romance*" Seba Smith (1792-1868) tarafından yazılmıştır [Powhatan (1550-1668), bir Kızılderili şefi olup Pocahontas'ın babasıdır]. "*Cock Robin*" ve "*Hop O' My Thumb*" belli ki çocuk öyküleridir.

7) *The Dial*, Poe'nun zamanında aşkınsalcı hareketin organıydı. Bunun için "Bir Blackwood Makalesi Nasıl Yazılır"da dipnot 21'e bakılabilir. *The Down-Easter*, Boston ve Massachusetts'in tersine "Up East" olarak adlandırılan New England, Maine'de yayımlanan bir dergi olup asıl adı "*Maine's Citizen*'dır.

8) New York ve Boston dergileri tarafından Poe'ya karşı bu suçlama birçok defa yapılmıştır.

9) Poe, Boston'da üç ayda bir yayımlanan ahlakçı ve bilgiç bir dergi olan *North American Review* adlı dergiye gönderme yapıyor. 'Humdrum' cansıkıcı, yeknesak, yavan, adi gibi anlamlara gelmektedir.

Defuncti injuriâ ne afficiantur, On İki Levha'da yer alan bir yasaydı, *De mortius nil nisi bonum* ise –toprağa verilen önemsiz biri bile olsa– mükemmel bir tembihtir.[10] Bu yüzden amacım müteveffa dostum Toby Dammit'e[11] sövüp saymak olamaz. Toby'nin itin teki olduğu doğru, zaten öyle de geberdi;[12] ama kötülüklerinden şahsen sorumlu tutulamazdı. Bütün bunlar annesinin şahsi bir kusurundan doğdu. Toby çocukken annesi ona elinden geldiğince dayak attı, zira annesinin metodik zihni için görevlerini yerine getirmek her zaman bir zevkti ve bebeklerin sırım benzeri biftekler ya da çağdaş Yunan zeytin ağaçları gibi dövülmesi her zaman iyi sonuç verirdi – ama zavallı kadıncağız! Gelin görün ki bahtsız kadın solaktı ve bir çocuğa sol elle dayak atmaktansa hiç atmayın daha iyidir. Dünya sağdan sola döner. Bir bebeği soldan sağa kırbaçlamamalıdır. Eğer doğru yönde indirilen her darbe bir kötülük eğilimini kovuyorsa, ters yöndeki her darbenin kendi kötülük payını bedene nakşedeceği sonucu çıkar bundan. Toby'ye ıslah olması için dayak atılırken çoğu kez ben de orada bulunuyordum, nasıl karşı koyduğu görmeye değerdi; sadece attığı tekmelere bakarak bile her geçen gün durumunun daha da kötüye gittiğini görebiliyordum. Sonunda gözyaşları içinde anladım ki bu haytayı yola getirmenin yolu yoktu. Bir gün, gören herkese küçük bir Afrikalı olduğunu düşündürecek denli suratının kararmasına sebep olan bir kötek yediğini ve bu dayağın, çırpınmalar içerisinde kriz geçirmesine yol açmaktan başka bir etki yaratmadığını gördüğümde, daha fazla dayanamadım, kendimi dizlerimin üzerinde yere atıp sesimi yükselterek sonunun çok kötü geleceği kehanetinde bulundum.

Gerçek şu ki Toby'nin vaktinden önce kötü alışkanlıklar edinmiş olması korkunç bir şeydi. Daha beş aylıkken dile getiremediği hırslar duymaya başlamıştı. Altı aylıkken bir deste oyun kâğıdını kemirirken yakaladım onu. Yedi aylıkken cinsi latif bebekleri yakalayıp yakalayıp öpmeyi alışkanlık haline getirdi. Sekiz aylıkken içki karşıtı birliğe ka-

10) "Ölülerinize kara çalmayın" erken dönem Roma'nın on iki levhasında yer almamaktadır. Orijini bilinmemektedir. "Ölülerinizi sadece hayırla yâd ediniz" ise Diogenes Laertius'a göre Yunanlı Filozof Chilo'nun "Filozofların Yaşamları" adlı eserinde geçmektedir. Plutharkos bunun Solon yasalarından biri olduğunu söyler.

11) "Toby" argoda "arka" anlamında kullanılmaktadır. "Toby Dammit"in okunuşuyla "to be damned"in (kahrolasıca) okunuşu birbirine epey yakın görünüyor.

12) Eliot Glassheim, "A Dogged Interpretation of 'Never Bet the Devil Your Head'" (1969) adlı incelemesinde 'Toby'nin gerçekten bir köpek olduğunu ileri sürer ve öyküde bunu kanıtladığını düşündüğü birçok noktaya dikkati çeker.

tılım belgesine imza vermeyi kesin olarak reddetti.[13] Böylece aydan aya günahları katmerlendi ve dünyadaki birinci yılını doldururken sadece *bıyık* bırakmakta ayak diremekle kalmayıp bir de küfürler savurmayı ve her sözünden sonra bahis teklif etmeyi âdet edindi.

Bir beyefendiye hiç mi hiç yakışmayan bu son alışkanlık, Toby Dammit'in önceden görüp haber verdiğim sonunu getirdi. Bu alışkanlık "kendisiyle birlikte büyüyüp güçlendi"[14] öyle ki yetişkin bir erkek olduğunda, "var mısın bahse?" demeden bir tek cümle kuramaz olmuştu. Yo, sahiden bahse falan girdiği yoktu. Hakkını yemeyelim, arkadaşım bunu yapmaktansa seve seve yumurtlardı. Sadece böyle söylemeyi ağzına pelesenk etmişti – hepsi bu. Bu konuda ettiği lafların hiçbir anlamı yoktu. Cümlesini tamamlamak amacıyla kullandığı, tamamen masum değilse bile basit dolgu malzemeleriydi bunlar. "Şuna ya da buna bahse girerim ki" dediğinde, kimse gerçekten onunla bahse girmeyi aklının ucundan geçirmiyordu; yine de onu bundan men etmenin görevim olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum. Bu, ahlaksızca bir alışkanlıktı, bunu ondan saklamadım. Adi bir alışkanlıktı – buna inandırmaya çalıştım. İnsanlar buna iyi gözle bakmıyorlardı – sadece ve sadece gerçeği söylüyordum. Meclis'in aldığı bir kararla yasaklanmıştı – asla ona yalan söylemek gibi bir niyetim yoktu. Onu bir çocuk gibi azarladım – bana mısın demedi. Açıklamalar yaptım – boşuna. Rica ettim – gülümsedi. İstirham ettim – güldü. Nasihat ettim – burun kıvırdı. Tehdit ettim – küfretti. Tekmeyi bastım – polis çağırdı. Burnunu çektim – elime sümkürdü ve bir daha bu hareketi yapmaya kalkışacak olursam şeytanla başı üzerine bahse girmeye hazır olduğunu söyledi.

Yoksulluk, Dammit'in annesinin fiziksel kusurunun oğlunda yarattığı bir başka kötülüktü. Acınacak kadar yoksuldu; bir bahse girmeyi önerirken anlam bakımından zorunlu olmasa da, sözünün anlamını pekiştirmek için kullandığı ifadelerin nadiren parasal bir yönünün bulunmasının altında hiç kuşkusuz bu yoksulluğu yatıyordu. Ağzından "Seninle bir dolarına bahse girerim ki" gibi bir laf çıktığını işittiğimi söyleyecek değilim. Ondan genellikle şöyle şeyler duyuyordum: "İstediğin şeye bahse girerim ki" veya "bahse girmeyi göze alabileceğin her şey

13) Poe'nun zamanında "iyi çocuklar" alkollü içki içmeyeceklerine dair yeminli imza verirlerdi. İçki karşıtı hareket 1840'larda ev kadınları arasında epey taraftar bulmuş, erkekleri evlerden kovalayan kadınlar ulusal bir kurum olarak salonların doğmasına yol açmışlardır.

14) İngiliz şair Alexander Pope'un (1688-1744) "Essays on Man"ine gönderme.

üzerine bahse girerim ki" ya da "seninle ıvır zıvır üzerine bahse girerim ki", en çok da "*şeytanla başım üzerine bahse girerim ki*".[15]

Bu son yemin şekli en hoşuna gideni olmalıydı, belki de en az risk taşıması yüzünden; zira Dammit aşırı derecede eli sıkı biri olup çıkmıştı. Birinin onunla bahse girmeyi kabul etmesi halinde başı küçük olduğu için kaybı da küçük olacaktı. Ama bunlar benim kendi düşüncelerim, bunları ona atfetmekte haklı olup olmadığımı pek bilemiyorum. Ne olursa olsun, söz konusu ifade, bir insanın beynini banknot gibi ortaya sürmesinin münasebetsizliğine rağmen, her geçen gün daha çok tercih edilir oldu – ama arkadaşımın doğuştan ahlaksız olması bu noktayı anlamasına engeldi. Sonunda bütün diğer yeminlerden vazgeçerek "*şeytanla başım üzerine bahse girerim ki*" şeklindeki yemini ağzından düşürmez olması beni şaşırttığı kadar sinirlerime de dokunuyordu. Açıklayamadığım her şey sinirlerime dokunur. Esrarengiz şeyler insanı düşünmeye zorlar, bu da sağlığına dokunur. İşin gerçeği, Mr. Dammit'in bu yakışık almaz ifadeyi dile getirirken takındığı *havada* –söyleyiş tarzında– öyle bir şey vardı ki, başlangıçta ilgimi çekmiş olmasına karşın, daha sonra beni huzursuz etmeye başladı; bu şeye şimdilik aklıma daha uygun bir kelime gelmediği için, izninizle *garip* diyeceğim; ama benim yerimde Mr. Coleridge olsaydı *mistik*; Mr. Kant, *panteistik*; Mr. Carlyle, *çapraşık*; Mr. Emerson *acayip-mizahistik* derdi.[16] Bundan hiç mi hiç hazzetmemeye başladım. Mr. Dammit'in ruhu tehlikedeydi. Bu ruhu kurtarmak için olanca belâgatımı seferber etmeye karar verdim. İrlanda vakayinamesinin Aziz Patrick'in karakurbağa için yaptığını söylediği şeyi[17] ben de onun için yapacağıma yemin ettim – yani "durumunun bilincine varmasını" sağlayacaktım. Hemen kolları sıvadım. Bir kere daha onu azarlamaya giriştim. Aklın ve mantığın yoluna çekebilmek için son defa bütün gücümü toplayıp ona yüklendim.

Ahlak dersi vermeyi bitirdiğimde, Mr. Dammit ne anlama geldiğini pek çıkaramadığım birtakım davranışlar içine girdi. Bir süre soran gözlerle yüzüme bakarak sessiz kaldı. Sonra birden başını bir yana eğdi ve kaşlarını hatırı sayılır derecede yukarı kaldırdı. Daha sonra ellerini açıp

15) Bir insanın ruhu üzerine şeytanla pazarlığa oturmasına gönderme.

16) Poe, bu dört yazarı [Samuel Taylor Coleridge (1772-1834), İngiliz şair; Immanuel Kant (1724-1804), Alman filozof; Thomas Carlyle (1795-1881) İskoç denemeci, tarihçi; Raplh Waldo Emerson (1803-1882) Amerikalı denemeci, şair] obskürantizme olan eğilimleri nedeniyle hicvediyor.

17) St. Patrick'le ilgili toplu dokümanlarda karakurbağasına bir gönderme bulunmamakla birlikte, halkın inanışına göre St. Patrick'in bedduasıyla İrlanda sadece yılanlardan ve kurbağalardan değil bütün "haşarat"tan da temizlenmiştir.

omuz silkti. Ardından sağ gözünü kırptı. Sonra aynı hareketi sol gözüyle tekrarladı. Bunu takiben her iki gözünü sıkı sıkıya yumdu. Sonra gözlerini öylesine ölçüsüzce açtı ki sonuçlarından kaygı duydum. Daha sonra başparmağını burnuna dayayıp geri kalan parmaklarıyla münasip gördüğü tarifi mümkün olmayan bir hareket yaptı. Nihayet yumruk yaptığı ellerini kalçalarına dayayarak bana cevap vermeye gönül indirdi.

Söylediklerinden sadece can alıcı noktaları anımsayabiliyorum. Lütfeder de dilimi tutarsam bana minnettar kalırmış. Tavsiyelerime ihtiyacı yokmuş. Bütün imalarımdan iğreniyormuş. Kendi başının çaresine bakacak kadar büyümüşmüş. Ağzı süt kokan Dammit mi sanıyormuşum onu hâlâ? Kişiliğine bir diyeceğim mi varmış? Niyetim ona hakaret mi etmekmiş? Aptal mıymışım? Sözün kısası, evden çıktığımdan annemin haberi var mıymış? Bu son soruyu benim hakikate olan düşkünlüğümü bilerek soruyormuş ve verdiğim yanıttan kuşku duymamayı kendine vazife bilecekmiş. Evde olmadığımdan annemin haberli olup olmadığını bir kez daha açıkça soracakmış. Kafa karışıklığım beni ele veriyormuş ve annemin bunu bilmediğine başı üzerine şeytanla bahse girmeye hazırmış.

Mr. Dammit yanıtımı beklemedi. Vakur bir insana yakışmayacak şekilde tabanları yağlayıp benden uzaklaştı. Böyle yapması kendisi için iyi oldu. Duygularım incinmişti. Hatta kafamın tasını attırmıştı. Onur kırıcı meydan okumasını bu defa kabul edecektim; Mr. Dammit'in o küçük kafasını Baş-Düşman'a kazandıracaktım, zira annem evden geçici bir süre için çıktığını pekâlâ *biliyordu*.

Ama Müslümanların nasırına bastığınızda söyledikleri gibi *Khoda shefa midêhed* –Allah bütün acıları dindirir.[18] Ben, görevimi yapmaya çalışırken hakarete uğradım ve bu utanca erkekçe katlandım. Ama bana öyle geliyordu ki, bu sefil yaratık için benden beklenebilecek her şeyi yapmıştım, bundan böyle onu tavsiyelerimle rahatsız etmemeye, onu vicdanıyla ve kendi kendisiyle baş başa bırakmaya karar verdim. Ancak ona tavsiyelerde bulunmaktan uzak durmakla birlikte, selamı sabahı kesecek değildim. Hatta çok fazla kınanması gerekmeyen bazı eğilimlerini pohpohladım bile ve zaman oldu yiyip içmeye düşkün kişilerin hardalı övdükleri gibi kötü şakalarına gözlerimden yaş gelerek övgüler dizdim – akla ziyan sözlerini duymak öyle canımı yakıyordu ki sormayın.

Günlerden bir gün kol kola dolaşırken karşımıza bir nehir çıktı. Üstünde bir köprü vardı, bu köprüden karşıya geçmeye karar verdik. Köprünün üzeri yolcuları kötü hava koşullarından korumak için örtülmüştü, kemer-

18) Farsça. Allah her şeyin şifasını verir.

li geçidin çok az penceresi olduğundan içerisi insanı rahatsız edecek denli karanlıktı. Geçide girdiğimizde dışarının aydınlığı ile içine daldığımız karanlık arasındaki karşıtlık ruhumda derin bir etki yarattı. Kapkara düşüncelere daldığım hususunda şeytanla başı üzerine bahse girmeyi öneren bahtsız Dammit için böyle bir şey söz konusu değildi. Neşesine diyecek yoktu – bu durum nedenini bilmediğim kuşkulara gark ediyordu beni. Aşkınsalcılığa yakalanmış olması olmayacak şey değildi hani, ama gelin görün ki ben de kesin tanı koyacak denli bu hastalığın uzmanı değildim ve maalesef Dial'daki dostlarımdan hiçbiri yanımda değildi. Yine de bu hastalıktan söz ediyorum, çünkü zavallı dostum tam bir soytarı gibi davranıyor, su katılmadık maskaralıklar sergiliyordu. Dur durak bilmeden, yoluna çıkan her şeyin ya kıvrılıp altından ya da zıplayıp üstünden geçiyordu; suratında ciddi bir ifadeyle kimi zaman haykırıyor, kimi zaman tıslayarak bölük pörçük laflar ediyordu. Bir güzel pataklasam mı yoksa acısam mı bir türlü karar veremiyordum. Sonunda köprüyü neredeyse geçmiş, geçidin sonuna yaklaşmıştık ki karşımıza belirli bir yükseklikte bir turnike çıktı. Ben tek kelime söylemeden, bir turnikeden normal olarak nasıl geçilirse öyle itip geçtim. Ama bir turnikeden böyle geçmek Mr. Dammit'e göre değildi. Ne pahasına olursa olsun turnikenin üstünden atlayıp geçmekte ısrar ediyor ve üstelik tam turnikeyi aşarken havada bir perende atacağını söylüyordu. Şimdi insafla söyleyecek olursak, bunu yapabileceğine ihtimal vermiyordum. Perendenin her çeşidini atmakta usta olan dostum Mr. Carlyle idi, ama bildiğim kadarıyla *o* bile bu perendeyi atamazdı ki nerede kalmış Mr. Toby Dammit atsın. Bu yüzden bir sürü laf kalabalığıyla onun palavracının teki olduğunu, dediği şeyi yapamayacağını söyledim. Bunu söylediğim için ileride üzülecektim – çünkü o hemen atılıp "*başım üzerine şeytanla bahse girerim ki* bunu yapabilirim" dedi.

Daha önce aldığım kararlara karşın tam ona seslenmek ve zındıklığı yüzünden onu haşlamak üzereydim ki hemen yanı başımdan gelen bir "hımm!" sesi duydum, irkildim ve dönüp şaşkınlıkla etrafıma göz gezdirdim. Sonunda gözüm köprü kafesinin bir girintisine ve orada dikelen saygıdeğer görünüşlü ufak tefek, topal bir ihtiyara takıldı. Görünüşü insanda büyük bir saygı uyandırıyordu; sadece siyah bir takım elbise giymekle kalmamıştı, gömleği tertemizdi ve yakası bembeyaz bir kravatın üzerine dikkatle kıvrılmıştı; saçlarınıysa kızlarınki gibi önden ikiye ayırmıştı.[19] Karnı üzerinde kavuşturduğu elleri ona düşünceli bir hava veriyordu; gözlerini dikkatle başının yukarısında bir noktaya dikmişti.

19) Şeytan "Bon-Bon" adlı öyküdeki gibi bir rahibe benzemektedir.

Daha dikkatle inceleyince, kısa diz pantolonunun üzerine ipekten siyah bir önlük bağlamış olduğunu gördüm, bu çok garibime gitti. Ama ikinci bir "hımm!" bu kadar tuhaf bir ayrıntı üzerine herhangi bir yorumda bulunmama fırsat vermedi.

Bu uyarıya verecek hazır bir cevabım yoktu. Aslını sorarsanız, bu kadar veciz sözlere cevap verilmesi neredeyse olanaksızdır. Üç ayda bir yayınlanan bir derginin basit bir "*Pöh*!" sözü karşısında nasıl büyük bir *şaşkınlığa yuvarlandığını* biliyorum. Bu yüzden, yardım istemek için Mr. Dammit'e döndüğümü söylemekten ar duymuyorum.

"Dammit," dedim, "ne bekliyorsun? İşitmiyor musun? Bu bay 'hımm!'" diyor. Arkadaşıma böyle seslenirken sert sert bakmayı da ihmal etmiyordum, neden derseniz, kafam karmakarışıktı, insan bu kadar şaşkın olunca kaşlarını çatıp kendine yabani bir hava vermelidir, yoksa salak göründüğünün resmidir.

"Dammit," diye seslendim, ağzımdan bir küfür gibi çıkmış olsa da böyle bir şey aklımdan hiç geçmiyordu, "Dammit, bu bay 'hımm!'" diyor."

Derin bir laf etmiş olduğumu savunacak değilim, öyle olduğunu ben de sanmıyorum; ama şunu gözlemledim ki, ettiğimiz lafların yarattığı etki her zaman bu lafın bizim gözümüzdeki değeriyle orantılı değildir. Mr. D.'yi Paixhan bombalarıyla[20] bombardımana tutsaydım ya da "Amerikan Şairleri ve Amerikan Şiiri"[21] ile kafasına kafasına vursaydım, ona sadece "Dammit, ne bekliyorsun? İşitmiyor musun? Bu bay 'hımm!'" diyor diye seslenmekten daha fazla rahatsız etmiş olamazdım.

Bir savaş gemisi tarafından kovalanan bir korsan gibi suratı renkten renge girdikten sonra nihayet "Öyle mi, diyorsun?" dedi, boğulurcasına. "*Bunu* dediğinden emin misin? Neyse, Madem iş buraya vardı, artık ne olacaksa olsun. Hadi bakalım 'hımm!' diyelim biz de."

Ufak tefek yaşlı beyefendi, nedenini Tanrı bilir, bundan hoşlanmış gibiydi. Köprünün girintisindeki yerinden çıktı, zarif hareketlerle topallaya topallaya geldi, Dammit'in elini tutup içtenlikle sıktı; bu arada, yüzünde insanoğlunun hayal edebileceği en halis iyilik ifadesiyle dosdoğru Dammit'in yüzüne bakmayı sürdürüyordu.

"Kazanacağını adım gibi biliyorum, Dammit," dedi, yüzünde gülümsemelerin en samimisiyle, "ama bir deneme yapmaya mecburuz, bilirsin işte, sırf formalite icabı."

20) Patlayıcı mermiler fırlatan bir sila tasarlamış olan General Henri Joseph Paixhans'ın (1783-1854) adından.

21) Rufus Griswold'un "Poets and Poetry of America" adlı çok kalın antolojisi (1842).

Arkadaşım, derin bir iç geçirmeyle ceketini çıkarıp, beline bir peşkir bağlarken "hımm!" diye karşılık verdi; gözlerini belertip dudaklarını sarkıtarak suratına anlaşılmaz bir ifade verdikten sonra, "hımm!" dedi yeniden – kısa bir süre bekleyip yeniden "hımm!", "hımm!" dedi. Bundan sonra ağzından tek kelime çıktığını işitmedim. "Aha!" dedim içimden, "Toby Dammit'in bu suskunluğu çok manidar, herhalde biraz önceki ağız kalabalığının sonucu olsa gerek. Bir aşırı uçtan diğerine salınmak diye ben buna derim. Acaba dedim, onu karşıma alıp da son defa konuştuğumuzda yağmur gibi yağdırdığı o yanıtsız soruları unuttu mu? Her halükârda aşkınsalcılık hastalığından kurtulmuş."

Tam bu sırada Toby derin düşlere dalmış yaşlı bir koyun gibi bakarak, düşüncelerimi okumuşçasına "hımm!" dedi.

İhtiyar beyefendi o zaman onu kolundan tutup köprünün karanlığına doğru götürdü – turnikenin bir iki adım gerisine. "Azizim," dedi, "koşabilmen için bu kadar geriye çekilmene izin vermeyi bir vicdan borcu sayıyorum. Ben turnikenin yanında yerimi alana kadar bekle ki turnikenin üstünden gerektiği gibi ve aşkınsalcı bir tarzda aşıp aşmadığını görebileyim, ha, perende atmayı da unutma. Sadece formalite icabı, biliyorsun işte. 'Bir, iki, üç, başla' diyeceğim. Unutma, 'Başla' dediğimde koşmaya başlayacaksın." Sonra gidip turnikenin yanında yerini aldı ve derin düşüncelere dalmış gibi bir süre sessiz bekledi, sonra başını *kaldırdı*, hafiften gülümsüyormuş gibi geldi bana, daha sonra önlüğünün bağlarını sıkıladı, Dammit'e uzun uzun baktı ve nihayet kararlaştırdıkları gibi saymaya başladı:

Bir – iki – üç – başla!

Tam olarak "başla" sözcüğünün çınlamasıyla arkadaşım dörtnala bir koşu tutturdu. Turnike Mr. Lord'unki kadar yüksek değildi, ama Mr. Lord'un eleştirmenlerininki kadar da alçak değildi.[22] Bu durumda Tobby'nin turnikenin üstünden atlaması olasılığı vardı. Peki ya atlayamazsa? Mesele buradaydı – atlayamazsa n'olacaktı? "İhtiyar beyefendinin başka bir beyefendiyi atlatmaya ne hakkı var?" dedim. "Kim bu yandan çarklı bastıbacak? *Benden* atlamamı istese, katiyen atlamam. Kim

22) William Wilberforce Lord (1819-1917). Şair ve din adamı. 1845'te "Poems"i yayımlandığında "Amerika'nın Milton'u" olarak selamlanmıştır. "Kuzgun" şiiri üzerine yazdığı burleske çok kızan Poe, "Poems"i çok sert bir dille yermiştir. Burada turnike anlamına gelen "stile" ile üslup anlamına gelen "style" arasında kelime oyunu yapılmaktadır.

olduğu umurumda değil, isterse *şeytanın* ta kendisi olsun." Köprü, dediğim gibi kemerliydi ve üzeri gayet gülünç bir şekilde kapatılmıştı, içerisinde rahatsız edici bir yankı vardı her zaman, ancak ben bunun farkına ancak şu son söylediğim laflar ağzımdan döküldükten sonra vardım.

Lakin bütün bunları bir anlık süre içerisinde söyledim, düşündüm ya da işittim. Koşmaya başlamasından sonra beş saniye geçmeden benim zavallı Toby'm sıçramıştı bile. Çabuk ve hafif adımlarla koştuğunu, köprünün zemininden epeyce yükseğe fırlayıp, bacaklarını müthiş gösterişli bir hareketle savurarak tam turnikenin üzerinde hayran olunacak bir perende attığını gördüm; engelin öbür tarafına *geçememiş* olmasınıysa son derece garip buldum elbette. Atlamak dediğin şey ne kadar sürer ki, topu topu birkaç saliselik bir şey; daha düşünmeme kalmadan, Mr. Dammit sırtüstü yere serilmişti; turnikenin, koşmaya başladığı aynı tarafına düşmüştü. Aynı sırada, turnikenin tam üstündeki kemerin karanlığından düşen ağır bir şeyi yakalayıp önlüğüne saran ihtiyarın var hızıyla topallaya topallaya kaçtığını gördüm. Bütün bunlara çok şaşırdım; ancak düşünecek vaktim yoktu; Mr. Dammit hiç kıpırdamadan öylece yatıyordu; duygularının incindiğine ve yardımıma muhtaç olduğuna hükmettim. Alelacele yanına seğirttim; gördüm ki ciddi denilecek bir şekilde yaralanmıştı. Daha doğru söylemek gerekirse başından olmuştu; etrafı didik didik aradımsa da başını hiçbir yerde bulamadım. Bunun üzerine onu evine götürmeye ve bir homeopat[23] çağırtmaya karar verdim. Bu arada aklıma gelen bir fikirle, köprünün yakınlardaki pencerelerinden birini açtım; işte o zaman üzücü gerçek kafama dank etti. Turnikenin tam üzerinde beş ayak kadar yükseklikte, geniş tarafı yatay olarak uzanan bir demir lama vardı; kemeri sağlamlaştırmak amacıyla bağlama kuşağı olarak bu lamalardan geçit boyunca bir dizi bulunuyordu. Besbelli bu lamanın keskin kenarının bahtsız arkadaşının boynuna denk gelmişti.

Arkadaşım bu korkunç kayıpla çok yaşamadı. Homeopatlar ona yeterince küçük dozlarda ilaç vermediler; verdikleri az miktarlardaki ilacı da arkadaşım almakta tereddüt etti. Böylece durumu günden güne kötüye gitti, sonunda da öldü. Ölümü isyankâr ruhlara bir derstir.[24] Mezarını

23) Homeopat: Hastalığı benzeri ile tedavi eden doktor. Bir ilacın bazı hastalıklarla aynı semptomları verdiği görüldüğünde, bu ilaçtan ***küçük dozlarda*** vererek hastalığı tedavi etme yöntemi. 1824'te Alman hekim Samuel Friedrich Hahnemann (1755-1843) tarafından Yunanca *homoios* "aynı, benzer, aynı türden" ve *patheia* "etki" kelimelerinden uydurulmuştur. Homeopatik tıp ekolleri hem Amerika'da hem Avrupa'da kabul görmüştür.

24) Poe, âdeti olduğu üzere ahlak dersini yine İncil'den veriyor. Buradaki gönderme "Müsrif Oğul"adır. Luka 15.13.

gözyaşlarımla ıslattım ve aile armasının üzerine uğursuz bir lama işareti[25] işlettim. Çok makul miktardaki defin masraflarını Aşkınsalcılara fatura ettim. Alçaklar ödemeyi reddettiler, bu yüzden hiç vakit geçirmeden Dammit'i mezarından çıkardım ve köpek eti olarak sattım.

25) "Bar sinister" arnada piçlik işareti demektir, normal sözcük anlamı ise uğursuz çubuktur.

BİR KUDÜS ÖYKÜSÜ

Intonsos rigidam in frontem ascendere canos
Passus erat –
LUCAN, Catone hakkında.

– kıllı bir *baş belası.*
–Çeviri–[1]

"Çabuk, surlara gidelim," dedi Abel-Phittim, dünyanın üç bin dokuz yüz kırk bir yılının Thammuz ayının onuncu günü, Buzi-Bin-Levi'yle Ferisi Simeon'a, "çabuk, Davud kentinde bulunan ve sünnetsizlerin kampına bakan Benjamin kapısı yakınlarındaki surlara gidelim,[2] çünkü dördüncü gece nöbeti vardiyasının son saati bu, işte güneş de doğuyor, putperestler Pompeius'un[3] sözünü yerine getirmek için kurbanlık kuzularla bizi orada bekliyor olmalılar."

Simeon, Abel-Phittim ve Buzi-Bin-Levi kutsal Kudüs kentinde hayır bağışlarını toplayan Gizbarimlerdi.

"Hakikaten acele edelim," diye yanıt verdi Ferisi, "acele edelim, çünkü kâfirlerin bu cömertliği alışıldık bir şey değil, hem sözüne sadakatsizlik Baal'e tapınanların öteden beri âdetidir."

"Sözlerinin eri olmadıkları ve kalleşlikleri Eski Ahdin İlk Beş Kitabı kadar doğru olmasına doğru da," dedi Buzi-Bin-Levi, "bu sadece Adonai[4]

1) Poe, Lucan'ın *Pharsalia*'sındaki "Makas yüzü görmemiş kır saçlarını sert alnı üzerine bırakınıştı" cümlesindeki "descendere" fiilinin yerine "ascendere" fiilini kullanınca, anlam, "Makas yüzü görmemiş kır saçları sert alnı üzerinde diken diken olmuştu" şeklinde değişmiştir. *Pharsalia*'daki pasaj Marcus Porcius Cato ile ilgilidir. "Porcius" domuz, domuzla ilgili demektir. Ayrıca, "bore" (baş belası) ve "boar" (domuz) sözcükleri arasında da bir kelime oyunu yapılmaktadır.

2) Poe, Romalıların İÖ. 63 yılındaki Kudüs kuşatmasını ima ediyor ki, bu da İbrani takviminde 3941 yılına değil, 3967 yılına karşılık gelir. Thammuz (doğru yazılışı Thammouz) kutsal İbrani takviminde 16 Haziran'dan 16 Temmuz'a kadar olan süreyi kapsar. Buzi, Peygamber Ezekiel'in babasının adıdır. Buzi-Bin-Levi, Levi'nin oğlu Buzi demektir. Davud kenti, kentin en eski bölümünün adıdır. Davud'un İÖ 1000 yılında başkentini kurduğu yerdir.

3) Gnaeus Pompeius Magnus (İÖ. 106-48): Romalı general ve Julius Caesar'ın rakibi. Spartacus'ün isyanını bastırmada önemli bir rol oynadı ve ilk Triumvira'da yer aldı.

4) Adonai: Dindar Yahudilerin kutsal metinlerde Tanrı'nın adı olan JHVH veya "Jehovah"ı gördüklerinde, Tanrı'nın adını telaffuz etmemek için kullandıkları birçok sözcükten biri.

halkına karşı böyle. Ammonitlerin[5] kendi çıkarlarına sadık kalmadıkları nerede görülmüş! Bence, kuzu başına otuz gümüş şekel aldıklarına göre Tanrı'nın sunağında kurban etmemiz için bize kuzu vermeleri pek öyle büyük cömertlik sayılmaz!"

"Ama şunu unutuyorsun, Bin-Levi," diye karşılık verdi Abel-Phittim, "Cenabı Hakkın kentini kâfirce kuşatmakta olan Romalı Pompeius'un elinde, sunak için satın aldığımız kuzularla ruhumuzu değil de bedenimizi beslemeyeceğimiz konusunda hiçbir kanıt bulunmamaktadır."

"Hay, sakalımın beş köşesi!"[6] diye haykırdı, Gösterişçiler diye anılan mezhebin (ayaklarını kaldırım taşlarına *vura vura* yaralayarak yürümeleri yüzünden çok dindar olmayanlar için epeydir üzüntü kaynağı olan ve kınanan –daha yeteneksiz seyyahlar için bir yoldan çıkarıcı olarak görülen– küçük bir ermişler grubunun) üyesi olan Ferisi. "Bir rahip olarak tıraş etmemin yasaklandığı sakalımın beş köşesi adına! Sonradan görme, kâfir ve putperest bir Romalı, bizi en aziz, en kutsal şeyleri bedenin arzularına uydurmakla suçlasın diye mi yaşadık bugüne kadar? Biz ne için yaşıyo..."

"O Filisti'nin[7] neden böyle davrandığını sorgulamayı bir yana bırakalım," diye araya girdi Abel-Phittim, "çünkü onun tamahkârlığından ya da cömertliğinden ilk defa bugün yararlanıyoruz; konuşmak yerine surlara koşalım ki ateşini göklerin yağmurunun söndüremeyeceği, duman sütunlarına hiçbir fırtınanın yön değiştirtemeyeceği sunak adaksız kalmasın."

Kentin, bizim değerli Gizbarim'imizin aceleyle yollandığı ve mimarı Kral Davud'un adını taşıyan bu kesimi sarp ve yüksek Sion Tepesi'nin üzerine kurulmuş olduğundan Kudüs'ün en müstahkem bölgesi sayılıyordu. Burada kayaların içine yontulmuş, surları çepeçevre dolanan geniş ve derin bir hendek, iç kenarına inşa edilmiş sağlam bir surla korunuyordu. Bu suru düzenli aralıklarla inşa edilmiş, beyaz mermerden, en alçağı altmış, en yükseği yüz yirmi arış[8] olan kare şeklinde kuleler süslüyordu.

5) Ammonitler: Ölü Deniz'in doğusundaki Ammon'dan. Ammon'un tanrısı, Hz. Süleyman'ın adına bir tapınak yaptırdığı Milcom idi. Ammonitler İÖ. 13. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında parlak dönemlerini yaşadılar, sonra Araplar tarafından asimle edildiler. Burada daha çok putperest anlamında kullanılmıştır.

6) Smith'in *Zillah*'ına göre, Yahudiler sakallarında beş köşe sayarlarmış: Her iki yanakta birer, iki dudakta birer ve çenenin altında bir köşe.

7) Filistiler, İÖ 12. yüzyılda Ege'den (muhtemelen Girit'ten) gelen ve Semitik olmayan bir halk. Demir madenlerini kontrol altında tutmaları ve iyi örgütlenmiş olmaları onları yüz yıllarca İsrail'in rakibi yaptı; öyle ki, adları "barbarlık"la özdeşleşti.

8) Arış: Dirsekten parmak ucuna kadar olan mesafe. 45,72 cm. Kulelerin yüksekliği 27,5 m. ve 55 m. oluyor.

Ama sur, Benjamin Kapısı yakınlarında, hendeğin kenarından başlayarak yükselmiyordu. Tam tersine, surun tabanı ile hendeğin seviyesi arasında sarp Moriah Dağı'nın bir kısmını oluşturan iki yüz elli arış yükseklikte dimdik, kayalık bir uçurum yer alıyordu. Böylece, Simeon ve arkadaşları Kudüs çevresindeki kulelerin en yükseği ve kuşatan orduyla görüşmelerin genelde yapıldığı yer olan Adoni-Bezek[9] adlı kulenin zirvesine vardıklarında, Keops Piramidi'nin yüksekliğini birçok kadem, Belus Tapınağı'nınkini[10] ise birkaç kadem aşan bir yükseklikten düşman kampına baktılar.

"Doğrusu," dedi Ferisi, baş dönmesiyle uçurumdan aşağı bakıp içini çekerek, "sünnetsizler denizde kum, çölde çekirge kadar çoklar! Kral Vadisi olmuş sana Adommin Vadisi."[11]

"Ama yine de," diye ilâve etti Bin-Levi, "çölden hisara kadar –Alef'ten Tav'a kadar– Yod harfinden daha büyük görünen bir tane –tek bir tane– Romalı gösteremezsin bana!"[12]

"Gümüş şekellerle birlikte sepeti sarkıtın!" diye bağırdı, tam o sırada Romalı bir asker, Pluton'un[13] diyarından geliyormuş gibi çıkan boğuk, hırıltılı bir sesle, "adı soylu bir Romalının ağzını yoran o lanet olası paranızın bulunduğu sepeti indirin.[14] O putperest münasebetsizliklerinize kulak vermeye tenezzül eden efendimiz Pompeius'a minnettarlığınızı böyle mi gösteriyorsunuz? Tanrı Phoibos,[15] ki gerçek bir tanrıdır, cenk arabasına binip yola çıkalı bir saat oldu – peki siz gün doğarken surların üzerinde olmayacak mıydınız? Aedepol![16] Siz sanıyor musunuz ki biz dünya fatihlerinin her mezbelenin kapısında durup dünyanın köpekleriyle değiş tokuş yapmaktan başka bir işimiz yoktur? İndirin sepeti diyo-

9) Adoni-Bezek, İsrailoğulları tarafından esir edilip Kudüs'e getirilen Bezek kralıydı. İncil'in Yargıçlar bölümünde 1:5-7'de adı geçer.

10) Keops Piramidi'nin yüksekliği yaklaşık 146 m.'dir. Bugün artık ayakta olmayan Babil'deki Belus Tapınağı da çok yüksek bir yapıydı. Sümer tanrısı Bel (anlamı Tanrı) havanın, doğanın ve Babillilerin kaderinin efendisiydi. Ayrıca Enlil olarak da bilinir. Burada 170 m.'nin üzerinde bir yükseklik söz konusu edilmektedir.

11) Kral Vadisi (muhtemelen Krallar Vadisi): İncil'de sözü edilen bir vadi. Adommin: Edomitler (Ölü Deniz'in güneyinde yaşayan Semitik bir halk). Ancak sözcük sıklıkla "Romalılar" anlamında kullanılır.

12) Alef, İbrani alfabesinin ilk harfi, Tav son harfidir. Yod ise alfabedeki en küçük harftir.

13) Pluton: Yunan ve Roma yeraltı tanrısı.

14) Şekel İÖ. 700 yıllarında sikke olarak basılmayıp sabit ağırlıkta külçe, çubuk veya süs eşyası şeklinde kullanılırken zamanla sikke halini almıştır. Romalı askerin ş harfini telaffuz etmede çektiği güçlük, İncil'de, Yargıçlar 12:4-6'da da geçer.

15) Phoibos ya da Apollon: Işık tanrısı, alevden cenk arabası ve atlarıyla gökyüzünde dolaşır.

16) Aedepol: Büyük bir olasılıkla Latince "Tanrı Pollux adına!" Pollux, Castor'un ikiz kardeşi.

rum size, ama dikkat edin de şu değersiz paranızın rengi parlak, tartısı tam olsun!"

"El Elohim!"[17] diye haykırdı Ferisi, Romalı yüzbaşının ahenksiz sesi uçurumun kayalıklarında tarakayla yankılanıp Tapınak yönünde sönümlenirken, "El Elohim! Tanrı Phoibos *kim*? Bu kâfir kime yakarıyor? *Gentile*'lerin yasalarına vakıf olan ve Teraphim[18] ile uğraşanlar arasında oturmuş olan sen Buzi-Bin-Levi, söylesene, bu putperest Nergal'den mi söz ediyor? Yoksa Aşimah'tan mı? Yoksa Nibhaz'dan mı? Yoksa Tartak'tan mı? Yoksa Andramalek'ten mi? Yoksa Anamalek'ten mi? Yoksa Succoth-Benith'ten mi? Yoksa Dagon'dan mı? Yoksa Belial'den mi? Yoksa Baal-Perith'ten mi? Yoksa Baal-Peor'dan mı? Yoksa Baal-Zebub'tan mı?"[19]

"Doğruyu söylemek gerekirse, Phoibos bunlardan hiçbiri değil – ama halatı parmaklarının arasından çok hızlı kaydırmamaya bak, yoksa sepet şu ilerideki çıkıntı yapan kayaya takılırsa, tapınağın kutsal eşyaları etrafa saçılır ki çok feci bir şey olur bu."

Kabaca inşa edilmiş bir mekanizmanın yardımıyla ağır sepet nihayet aşağıdaki kalabalığın arasına indi; baş döndürücü yükseklikten, Romalıların sepetin başına üşüştüğü görülüyordu, ama yüksekliğin çok fazla olmasının yanı sıra bir de sis bastırmış olduğundan, Romalıların ne yaptığı net olarak seçilemiyordu.

Aradan yarım saat geçmişti bile.

17) El Elohim: Tam olarak "Tanrılar" anlamına gelmekle birlikte tekil olarak "Aman Tanrım!" şeklinde kullanılan ve Arapça "Allah" sözcüğüyle ilgili bir deyiş.

18) Gentile: İbranice'de Yahudi olmayan, putperest. Teraphim: Yargıçlar 17:5'te ve Hosea 3:4'te sözü edilen küçük putlar, heykelcikler ve tanrılar.

19) Bütün bunlar İbraniler için tanıdık olan putperest tanrılarıdır. Nergal'e Babilliler ve Asurlar; Aşimah'a Hamalılar (Suriye'de bir kent); Nibhaz ve Tartak'a Samaria'da yaşayan güneybatı Filistin'den tutsak edilmiş bir halk olan Avitler (Avimler) tapınırlardı. Andramalek muhtemelen Separvim veya Sippar'ın tanrısı ve belki de güneş tanrısı Samas'ın diğer adı. Anamalek, tapıncı Sapervitler tarafından Samaria'ya taşınan bir Babil tanrısı. Succoth-Benoth Samaria'daki Babilli esirlerin tapındığı bir tanrıdır. Dagon, yakın doğuda özellikle Kenan diyarında tapınılan bereket tanrısı, yarısı balık yarısı insan bir tanrıdır. Belial, "değersiz" veya utanç" anlamına gelir, zamanla Baş-Şeytan anlamında kullanılır olmuştur. Asur ve Babil inancında yeraltının meleğidir. Baal-Perith veya Baal-Berith, Yakup Peygamberin yaşadığı Şeşem kentinin yerel tanrısı, Baal-Peor, Doğu Ürdün'deki bir dağ olan Peor'un yerel tanrısıdır, zamanla Belfegor veya Belfagor şekline dönüşerek ortaçağlarda şeytanın adı olmuştur. Baal-Zebub, Yafa'nın güneydoğusunda önemli bir kent olan Ekron'un (bugünkü adı Akir) tanrısıdır ve Sineklerin Tanrısı anlamına gelir. Fenike tanrılarının çoğunun adının Hıristiyanlıkta şeytanın adına dönüşmüş olması dikkat çekicidir: Baal, Ashtoreth, Melkart, Moloch, Dagon, Hadad ve daha birçokları.

"Geç kalacağız!" dedi, bu sürenin bitiminde sabırsızlıkla uçurumdan aşağı bakan Ferisi derin bir iç çekişle. "Geç kalacağız! Katholim[20] bizi işten atacak."

"Artık," diye karşılık verdi Abel-Phittim, "artık bir elimiz yağda bir elimiz balda yaşayamayacağız, artık sakallarımız tütsü kokmayacak, artık belimize tapınağın ince keten kuşaklarını dolayamayacağız."

"Raca!"[21] diye küfretti Bin-Levi, "Raca! Bizi dolandırmak mı niyetindeler, yoksa Musa adına! Kutsal tapınağın şekellerini mi tartıyorlar?"

"Sonunda işaret verdiler!" diye bağırdı Ferisi. "Sonunda işaret verdiler! Asıl sepete Abel-Phittim! Buzi-Bin-Levi sen de asıl, çünkü ya Barbarlar hâlâ sepeti tutmaya devam ediyorlar ya da Tanrı kalplerini yumuşattı da sepetin içine semizinden bir hayvan koydular!" Ve Gizbarim var gücüyle halata asılırken ağır sepet her an daha da koyulaşan sisin içerisinde sallana sallana yukarı çıktı.

* * *

"Booshoh he! Booshoh he!"[22] Bir saat sonra halatın ucunda bir şey belli belirsiz göründüğünde Bin-Levi'nin dudaklarından dökülen çığlık buydu.

"Booshoh he! –Utanın!– Engedi korusundan bir koç bu ve Jehoshapat Vadisi kadar pürtüklü!"[23]

"Sürünün ilk doğanı bu,"[24] dedi Abel-Phittim, "bunu meleyişinden ve bacaklarını kıvırışındaki masumiyetten biliyorum. Gözleri Yargıçlar'ın göğüs zırhındaki mücevherlerden daha güzel, etiyse Hebron[25] balından daha tatlı olmalı."

"Bashan[26] çayırlarından getirilmiş semiz bir buzağı bu," dedi Ferisi, "putperestler çok iyi davrandılar bize! Haydi, yükseltip sesimizi bir

20) Katholim: *Zillah*'taki iki Katholikin, hesapları birlikte karşılaştıran iki Hazine denetçisi.

21) Raca: Arami dilinde 'kafasız, beyinsiz'.

22) "Boosheh" İncil'de geçen bir aşağılama sözü, anlamı "utanç, yüz karası". "He" tanrı'nın adlarından biri olan "Hashem" için bir kısaltma, bir dolambaçlı söyleyiştir. Dolayısıyla cümle "Booshoh he" değil, "Tanrı'nın önünde yüzünüz kara çıksın" anlamına gelen "Boosheh hashem" olmalıdır.

23) Engedi: Ölü Deniz'in batısında bir vaha. Jehoshapat: Kudüs'ün doğusunda bir vadi.

24) "Habil, öte yandan, sürüsünün ilk doğan hayvanlarını getirdi." Tekvin 4:4.

25) Hebron: Filistin'in güneyinde, İbrahim Peygamberin mezarının, Davud peygamberin evinin bulunduğu ve Absalom'un isyanını başlattığı bir mevki.

26) Bashan: İbranice'de "taşsız ova". İncil'e göre eski sakinleri devler olan bir ova.

mezmur okuyalım! Teşekkürlerimizi obuayla, santurla, arpla, flütle, kitharayla, udla dile getirelim!"

Sepet ancak birkaç karış yakınlarına geldiğinde, boğuk bir homurtu, hayvanın fevkalade iri bir *domuz* olduğunu anlamalarını sağladı.

"El Emanu!"[27] diye haykırdı üçlü yavaşça ve gözlerini gökyüzüne doğru çevirirken halatı tutan ellerini gevşettiklerinden kaderine terk edilen besili domuz tepetaklak Barbarların arasına düştü. "El Emanu! Tanrı bizimle olsun! *Murdar et* bu!"

27) El Emanu: "Tanrı bizimledir." En bilinen şekli tersi olan Emanu-El'dir.

EŞRAFTAN THINGUM BOB'UN EDEBİYAT HAYATI

"GOOSETHERUMFOODLE"IN[1] MÜTEVEFFA EDİTÖRÜ

YAZAN: BİZZAT KENDİSİ

Şimdi yaşlandığıma –ve anladığım kadarıyla Shakespeare ve Mr. Emmons[2] bile öldüğüne– göre, benim de ölmem olmayacak şey değil. Dolayısıyla, benim de Edebiyat alanından çekilip, kazandığım şöhretin üzerine yatabileceğim aklıma geldi. Ama edebiyatın saltanat asasından vazgeçişime dikkatleri çekerken, gelecek kuşaklara önemli bir vasiyet bırakmayı büyük bir tutkuyla istiyorum ve belki de, yapabileceğim en iyi şey meslekteki ilk yıllarımın öyküsünü kaleme almak olacak. Adım, kuşkusuz o kadar uzun süre ve sürekli gündemdeydi ki, sadece her yerde uyandırdığı ilginin doğallığını kabul etmeye değil, esinlediği aşırı merakı gidermeye de seve seve hazırım. Gerçekte, büyüklük mertebesine erişen kişinin, ardında, başkalarının da büyük insan olmalarına kılavuzluk edecek işaretler bırakması görevidir.[3] Bu yüzden, ("Amerikan Edebiyat Tarihine Hizmet İçin Andaç" adını vermeyi düşündüğüm) bu denemede, beni insanoğlunun çıkabileceği ünün doruğuna ulaştıran, önemli olmakla birlikte, zayıf ve duraksamalı ilk adımları ayrıntılarıyla anlatmak niyetindeyim.

Kişinin çok uzak atalarından uzun boylu söz etmesi lüzumsuzdur. Babam, Bay Thomas Bob çok uzun yıllar, Smug kentinde tüccar-berberlik mesleğinin zirvesindeki yerini korudu. Dükkânı, yöredeki bütün önemli şahsiyetlerin, özellikle de –herkeste derin bir saygı ve huşu uyandıran– editörlerin sık sık uğradığı bir yerdi. Ben, kendi adıma onları birer Tanrı gibi görüyor, 'köpürtme' tabir edilen işlem boyunca mübarek ağızlarından dökülen ilim ve irfanı büyük bir açgözlülükle yutuyordum. İlk esaslı esin anım, *Gad-Fly*'ın[4] çok başarılı müdürünün, biraz

1) "Goose": Kaz; "the rum": Tuhaf, modası geçmiş; "foodle (fuddle)" sarhoşluk, sersemlik, şaşkınlık.

2) Richard Emmons (1788-1837): Doktor ve şair; *The Frenoid veya Independence Preserved*'i (1827) ve *The Battle of Bunker Hill*'i (1839) yazdı. Her ikisi de yer yer komik olmasına karşın, göz yaşartan yapıtlar; epik şiir denemeleri. Emmons, Melville'in de takıldığı son derece önemsiz bir yazar. Thingum Bob'un edebiyat bilgisi o kadar kıt ki, Shakespeare ile Emond'ı birlikte anıyor.

3) Shakespeare, *Onikinci Gece*, II, v.

4) Gadfly: At sineği. At sineği, burada insanı sokan, rahatsız eden, ona işkence eden anlamında kullanılmıştır.

önce sözünü ettiğim önemli işleme ara verildiği bir sıra, biz çıraklar meclisi önünde "Tek Hakiki Bob-Yağı"[5] (yetenekli mucidi, babam adına böyle adlandırılıyordu) onuruna, taklit edilemez bir şiiri yüksek sesle ezbere okuduğu ve *Fly* editörünün taşkın bir şevkten hâsıl olan bu sözlerinin Thomas Bob & Company tüccar-berberler firmasınca kral-lara layık bir cömertlikle ödüllendirildiği o unutulmaz döneme kadar gidiyor olmalı.

"Bob-Yağı"nın kıtalarındaki deha, içimi kutsal bir *esinle* doldurdu. Hemen oracıkta, büyük bir adam olmaya ve bunun için de işe büyük bir şair olmakla başlamaya karar verdim. Aynı akşam, babamın ayakları dibine diz çöktüm.

"Babacığım," dedim, "beni bağışlayınız! Ama ben sakal köpürtmekten daha büyük işlere layık bir ruha sahibim. Dükkânla ilgimi kesmeye kesinlikle kararlıyım. Ben bir editör olmalıyım – bir şair olmalıyım. 'Bob-Yağı' için kıtalar kaleme almalıyım. Beni bağışlayınız ve büyük bir adam olmam için bana yardım ediniz."

"Thingum'cuğum," diye yanıtladı babam (soyadı Thingum[6] olan varlıklı bir yakınımızdan dolayı bu adla vaftiz edilmiştim), kulaklarımdan tutup beni yerden kaldırarak, "Thingum'cuğum, yavrum, sen birinci sınıf bir insansın ve ruhen babana çekmişsin. Kocaman bir kafan var, içi beyinle dolu olmalı. Bunu çok uzun bir zamandan beri görmekteydim, bu yüzden seni bir hukukçu yapmaya karar vermiştim. Ancak bu meslek soylu bir meslek olmaktan çıktı, politikacılık mesleği dersen, hiç kârlı değil. Aslını sorarsan, kararın akıllıca; editörlük işi en iyisi ve aynı zamanda şair de olabilirsen –ki bildiğim kadarıyla editörlerin çoğu şairdir– o zaman bir taşla iki kuş vurmuş olursun. Seni teşvik etmek için, başlangıçta, sana bir tavan arası, kalem, mürekkep, kâğıt, bir uyak sözlüğü ve *Gad-Fly*'ın bir nüshasını vereceğim. Daha fazlasına ihtiyaç duyacağına pek ihtimal vermiyorum."

"Alçağın, nankörün teki olayım, daha fazlasını istersem" diye heyecanla yanıtladım. "Cömertliğiniz sınırsız. Sizi bir dâhinin babası yaparak bunun karşılığını ödeyeceğim."

5) Oil-of-Bob: Bob-Yağı. Oil of, ...'dan çıkarılan yağ anlamına gelir. Burada, böyle olmadığı bellidir. İlaçla tedavi veya bir merheme gönderme yapmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda, "oil of angel – melek yağı" (rüşvet), "oil of palms – el ayası yağı" (para), "oil of fool – aptal yağı" (birisini aldatmak için kullanılan yaltaklanma) örneklerinde olduğu gibi nükteli bir tarzda kullanılmaktaydı.

6) Thingum veya thingumbob: Şey; "Nasıl derler?", "Hani, var ya..." gibisinden adı akla gelmeyen şey, tanımlanamaz şey.

İnsanların en iyisiyle yaptığım müzakere böylece sona erdi, konuşmamız sona erer ermez de kendimi büyük bir gayretle şiir çalışmalarına verdim; çünkü en sonunda editör koltuğuna oturma umudumu, esas olarak bunun üzerine kurmuştum.

İlk şiir yazma denemelerimde, "Bob-Yağı" üzerine dizileri mısraların teşvik edici olmaktan çok engel olduğunu gördüm. Kıtaların görkemi, beni aydınlatacağına gözlerimi kamaştırdı. Onların üstünlüğüne olan inancım, benim kendi başarısızlıklarımla karşılaştırınca doğal olarak cesaretimi kırdı ve uzun süre boş yere çabalayıp durdum. En sonunda, deha sahibi insanların ara sıra beyinlerinden *geçecek* olan, enfes derecede orijinal fikirlerden biri aklıma geldi. Bu fikir şuydu: Daha doğrusu bu fikir kuvveden fiile şöyle çıktı. Kentin çok uzak bir köşesindeki eski bir kitap sergisinin döküntülerinden beş on adet antik, karanlıkta kalmış ya da unutulmuş kitap aldım. Kitapçı, bana onları yok pahasına sattı. Bu kitaplar arasında Dante adında birinin *"Cehennem"*inin çevirisi olduğu savlanan bir tanesinden, bir yığın yumurcağın babası olan Ugolino[7] adlı bir adam hakkında uzunca bir pasajı büyük bir dikkatle kopya ettim. Adını unuttuğum biri tarafından yazılmış ve içerisinde birçok oyun bulunan bir başka kitaptan, "melekler", "kerem buyuran papazlar", "melun cinler"[8] gibi şeyler hakkında çok sayıda mısraı yine aynı şekilde ve aynı özenle kopyaladım. Yunanlı ya da Chocktaw Kızılderilisi kör bir adamın yapıtı olan üçüncü bir kitaptan –her önemsiz ayrıntıyı tam olarak anımsama zahmetine katlanamam doğrusu– "Akhilleus'un gazabı"[9], "yağ" ve başka bir şeyle daha başlayan elli kadar mısra

7) Ugolino della Gherardesca (ö. 1289): Piza Kontu. 1270'te partisini terk ederek, muhalefetin lideri Giovanni Visconti ile ittifak kurdu. Hareket başarısızlığa uğradı ve Visconti öldü. Ugolino, Floransalılara katıldı ve Piza'yı topraklarını geri vermeye zorladı, ama kendisine karşı kurulan gizli bir ittifak sonucu yenildi ve iki oğluyla birlikte Gualandi kulesinde açlıktan öldü. Dante, *"Cehennem"*inde bu olaydan söz eder, kanto 33.

8) Hamlet, I, iv'ten biraz değiştirilerek: "Angels and ministers of grace defend us! / Be thou a spirit of health or goblin damn'd, / Bring with thee airs from heaven or blast from hell, / By thy intends wicked or charitable, / Thou com'st in such a questionable shape / That I will speak to thee..."

(Melekler, peygamberler, koruyun bizi! / İster kutsal bir varlık ol, ister şeytan, / İster cennet yelleriyle gel, ister cehennem alevleriyle / İster iyiliğin belirtisi ol, ister kötülüğün / Öyle garip bir geliş ki bu gelişin senin, / Konuşacağım seninle...) Çev.: S. Eyuboğlu.

9) "The wrath of Peleus's son (Achilles), the direful spring / Of all the Grecian woes, O Goddes, sing!" *İliada*, I, I. [Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle / Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi] Çev.: Azra Erhat - A. Kadir.

Homeros kördü.

Choctaw Yerlileri orta ve güney Mississippi'de, bazı uzak grupları ise Alabama ve Georgia'da yaşarlardı.

aldım. Alıntı yaptığım, yine kör bir adama ait dördüncü bir kitaptan, tamamı "selam" ve "kutsal ışık"[10] üzerine bir ya da iki sayfa seçtim; kör bir adamın ışık ile bir alış-verişi olmasa da, mısralar kendi tarzlarında iyiydi.

Bu şiirlerin bir güzel kopyasını çıkardıktan sonra her birini "Oppodeldoc"[11] (dolgun sesli güzel bir isim) diye imzaladım ve ayrı ayrı zarflara koydum. Çabucak yayımlanması ve karşılığının hemen ödenmesi ricasıyla, dört büyük derginin her birine birer zarf gönderdim. Bu iyi tasarlanmış planın neticesi, bazı editörlerin faka bastırılamayacağını anlamama yardımcı oldu (başarılı olması, beni sonraki hayatımda karşılaşacağım bir yığın dertten kurtarırdı) ve (aşkın-insanlar kentinde[12] dedikleri gibi) doğmakta olan umutlarıma (Fransa'da dedikleri gibi) *coup-de-grace*'ı[13] indirdi.

Gerçek şu ki, adı geçen dört derginin hepsi de "Aylık Okuyucu Mektuplarına Cevap" sütunlarında Mr. "Oppodeldoc"a ağzının payını verdiler. *Hum-Drum*[14] onu aşağıdaki şekilde payladı:

> "'Oppodeldoc' (her kim ise) bize, akşam yemekleri verilmeden kırbaçlanarak yataklarına gönderilmeleri gereken bir yığın çocuğu olan 'Ugolino' isimli bir tımarhane kaçkını hakkında uzun bir *tirad* göndermiş. Bütün bunlar –hadi, *yavan* demeyelim– son derece manasız şeyler. 'Oppodeldoc' (her kim ise) hayal gücünden tamamen yoksun biri ve bizim mütevazı fikrimize göre, hayal gücü, ŞİİR SANATI'nın[15] sadece ruhu değil, onun ta kalbidir. 'Oppodeldoc' (her kim ise) bizden herzelerinin 'çabucak yayımlanması ve karşılığının hemen ödenmesi'ni isteme

10) John Milton, *Paradise Lost* (Kayıp Cennet), Kitap 3, Dize 1:
"Hail, holy light, offspring of Heaven first-born, / Or of th'Eternal co-eternal beam, / May I express the unblamed? / Since God is light, / And never but in approached light / Dwelt from eternity."
(Selam sana, Kutsal ışık, ilk ürünü Cennetin / Ya da Ebedi ve Ezeli ışının / Anlatabilir miyim Kusursuz olanı?/ Tanrı ışık olduğuna / ve sonsuzdan gelen ışıkta oturduğuna göre.)
Milton da kördü.

11) Oppodeldoc, sabun, alkol, kâfur ve temel yağlardan oluşan, berberler ve baytarlar tarafından sürülerek kullanılan bir müstahzardı. Sözcüğün tarihi, Paracelsus'un, bu tıbbi yakıyı oluşturan üç bileşenin adından (opopanax, bdellium, aristolochia – sonraları karışıma amonyak da ilave edilmiştir) oppodeldoc sözcüğünü uydurduğu 1541'e kadar gider. Burton R. Pollin'e göre, 1824'te Philadelphia College of Pharmacy'de en popüler sekiz müstahzardan biriydi. Oppodeldoc, ayrıca, Willis Clark'ın *Knickerbocker*'deki takma adıdır.

12) Boston.

13) Coup-de-grace: Öldürücü darbe, son darbe, merhamet vuruşu.

14) Humdrum: Can sıkıcı, yeknasak, yavan, adi.

15) Poesy: Şiir sanatı, şairlik, şiirler. Burada "Poe"nun kendi adına gönderme var.

cüretinde bulunmuştur. Biz bu tür saçmaları ne yayımlar ne de satın alırız. Ancak, çiziktirdiği bütün bu zırvaları *Rowdy-Dow*[16], *Lollipop*[17] veya *Goosetherumfoodle*'ın satın almaya hazır olduğuna hiç kuşku yoktur."

Bütün bunlar, kabul edilmelidir ki, 'Oppodeldoc' için fazla sertti – ama onu en fazla inciten şey, ŞİİR sözcüğünün büyük harflerle yazılmış olmasıydı. Bu dört güzide harfte nasıl da keskin bir acı vardı!

Ama 'Oppodeldoc' *Rowdy-Dow* tarafından da aşağıdaki sözlerle aynı sertlikle cezalandırıldı:

"Aynı adı taşıyan ünlü Roma İmparatoru'nun adını lekeleyerek 'Oppodeldoc' diye imza atan birinden (her kim ise) tuhaf ve küstah bir mektup almış bulunmaktayız.[18] 'Oppodeldoc'un (her kim ise) mektubunda 'melekler ve kerem buyuranlar' üzerine son derece iğrenç ve anlamdan yoksun ağız kalabalığından ibaret bir yığın dize, Nat Lee[19] veya 'Oppodeldoc' diye birisi dışında hiçbir çılgının harcı olamayacak bir yığın ağız kalabalığı bulunmaktadır. Ve bu süprüntüler için bizden alçak gönüllülükle 'derhal ödeme' yapmamız rica edilmiştir. Hayır, Bayım – hayır! Biz bu tür şeylere hiçbir şey ödemeyiz. *Hum-Drum, Lollipop* veya *Goosetherumfoodle*'a başvurunuz. Bu *süreli yayınlar* göndereceğiniz her edebi süprüntüyü kuşkusuz kabul edecek ve ödeme yapacaklarına mutlaka söz *vereceklerdir*."

Bu, kuşkusuz 'Oppodeldoc' için kötü bir şeydi, ama bu arada asıl büyük yergi acı bir istihza ile "*süreli yayınlar*" diye adlandırılan –hem de italik olarak– *Hum-Drum, Lollipop ve Goosetherumfoodle*'ın payına düşmüştü; acısı, ta yüreklerine işlemiş olmalıydı.

Canavarlıkta onlardan pek geri kalmayan *Lollipop* şöyle diyordu:

"Kendini 'Oppedoldoc' diye adlandırmaktan hoşlanan (anlı şanlı ölülerin adları çoğu kez nasıl da ayaklar altına alınıyor!) bir *şahıs*, bize aşağıdaki gibi başlayan elli altmış *nusra* göndermiş:

16) Row de dow: Kuru gürültü, patırtı, şamata.
17) Lollipop: Şekerleme; burada "lezzetli"edebî yapıt.
18) Bu adda bir Roma İmparatoru elbette yok.
19) Nathaniel Lee (1649-1692) İngiliz oyun yazarı. Büyük İskender'in eşleri arasındaki kıskançlıkları anlatan *The Rival Queens* adlı yapıtı (1677) bugün abartılı bulunmaktadır. Son beş yılını tımarhanede geçirmiş ve çıldırarak ölmüştür.

Achilles' wrath, to Greece the direful spring
Of woes unnumbered, &c., &c., &c., &c

(Akhilleus'un gazabı, meşum kaynağı Yunanistan'ın
Sayısız felaketlerinin, vs., vs., vs., vs., vs., vs.)

"'Oppodeldoc'a (her kim ise), büromuzda, her Allahın günü daha iyi *mısralar* dizme alışkanlığında olmayan bir tek matbaacı çırağı olsun bulunmadığı saygılı bir dille bildirilir. 'Oppodeldoc'un mısraları *vezin kaidelerine uymamaktadır*. 'Oppodeldoc', *sayı saymasını* öğrenmelidir. Ama nasıl olup da, *bizim* (başkalarının değil de, *bizim*!), onun tarifsiz saçmalarıyla sayfalarımızı kirleteceğimiz gibi bir düşünceye kapıldığını anlamak, aklın alacağı bir şey değil. Oysa bu ipe sapa gelmez saçmalıklar *Hum-Drum, Rowdy-Dow, Goosetherumfoodle* için yeterince iyidir. "Kaz Anamın Melodileri"ni[20] orijinal lirik şiirler diye yayımlamak her günkü işlerindendir onların. Ve 'Oppodeldoc' (her kim ise), bir de bu saçma sözlerine karşılık kendisine *ödeme* yapılmasını istemek yüzsüzlüğünde bulunuyor. 'Oppodeldoc' (her kim ise), üste para bile verse onları yayımlamayacağımızı bilmez mi – bundan habersiz midir?"

Bunları okurken gitgide küçüldüğümü hissettim ve editörün "*mısralar*" sözcüğüyle şiiri küçümsediği noktaya geldiğimde tam anlamıyla bittim. 'Oppodeldoc'a gelince, zavallı adamcağıza 'acımaya' başladım. *Goosetherumfoodle* ise *Lollipop*'dan daha da az merhamet gösterdi:

"İmzasını 'Oppodeldoc' şeklinde atan bir şair bozuntusu, bize gönderdiği ve en *anlaşılır* dizesi "Dolu, Kutsal Işık! Cennetin ilk doğan bebeği" olan bir yığın ipe sapa gelmez saçmalığı *yayımlayacağımız* ve bunun için bir *ödemede* bulunacağımızı düşünecek kadar sersemin teki olmalı.

"'*En anlaşılır*' diyoruz ama 'Oppodeldoc' (her kim ise) bize 'dolu'nun[21] nasıl 'kutsal ışık' olduğunu anlatmak lütfunda bulunur mu acaba? Biz doluyu her zaman *donmuş yağmur* olarak görmüşüzdür. Ayrıca, donmuş yağmurun aynı anda nasıl hem 'kutsal ışık' (her ne demekse), hem de 'bebek'[22] olduğunu bize anlatır mı? Ki, bu sonuncu terim (eğer İngilizce'den şu kadarcık olsun anlıyorsak) yaklaşık olarak altı haftalık çocuk-

20) Mother Goose: İlk defa 1760'ta Londra'da basılan çok küçük çocuklara mahsus şiirler derlemesinin hayali yaratıcısı.

21) Hail: Selam, selamlama, seslenme / Dolu, dolu gibi yağan şey.

22) Offspring first born: İlk doğan evlat, zürriyet, mahsul, ürün.

larla ilgili olarak kullanılan bir sözcüktür. Bu tür anlamsız şeyleri ayrıntılarıyla anlatmak abesle iştigaldir – her ne kadar 'Oppodeldoc' (her kim ise), cahilce zırvalarını sadece 'yayımlamakla' kalmayıp, bir de onlar için (mutlaka) *ödeme yapacağımızı* düşünmek gibi bir küstahlık göstermiş olsa da.

"Bu kadarı yetişir – ve döktürdüklerini *verbatim et literatim*[23] yazdığı gibi, gerçekten yayımlayarak, bu genç çalakalem yazarı bencilliğinden dolayı cezalandırmayı düşünmedik değil. Ona bundan daha ağır bir ceza veremezdik, böyle yapmakla okuyucularımızı sıkmayacak olsaydık, bu cezayı *verirdik* de.

"Bırakalım 'Oppodeldoc' (her kim ise) bundan sonra yazacağı bu türden yazılarını *Hum-Drum*'a, *Lollipop*'a veya *Rowdy-Dow*'a göndersin. *Onlar* bu yazıları 'yayımlarlar'. *Onlar* her ay tam da böylesi boş laflar 'yayımlıyorlar'. Yazılarınızı onlara gönderiniz. BİZE hakaret edenlerin cezasız kalmaları olacak şey değildir."[24]

Bu son laf beni öldürdü; *Hum-Drum*'a, *Lollipop*'a ve *Rowdy-Dow*'a gelince, onların nasıl sağ kaldıklarını hiç anlayabilmiş değilim. Kocaman harflerle dizilmiş 'BİZE' sözcüğü tepelerinden bakarken *onların* adlarını mümkün olan *en küçük puntolarla* dizmek! (Bu bir istihza idi – böylece onların bayağılıklarını, değersizliklerini ima ediyordu.) Bu, çok acıydı! Bu, pelin otuydu – bu, öddü. Bu dergilerden herhangi biri benim olsaydı, *Goosetherumfoodle*'ı dava etmek için hiçbir zahmetten kaçınmazdım. Bu dava, 'Hayvanlara Karşı Zulmün Önlenmesi Yasası'na dayanılarak açılabilirdi. Oppodeldoc'a (her kim ise) gelince, bu adama hiç tahammülüm kalmamıştı, artık ona yakınlık duymuyordum. Hiç kuşku yok ki, (her kim idiyse) aptalın tekiydi ve yediği tekmeyi fazlasıyla hak etmişti.

Eski kitaplarla yaptığım tecrübenin neticesi beni, her şeyden önce 'dürüstlüğün tutulacak en iyi yol olduğuna'; ikinci olarak da, eğer Bay Dante'den, diğer iki kör adamdan ve bütün geri kalan eski yazarlardan daha iyi yazamasam da, daha kötü de yazmayacağıma ikna etmişti. Böylece cesaretimi topladım ve neye, ne kadar çalışmaya ve zahmete mal olursa olsun (dergilerin kapaklarında denildiği gibi) "tamamen orijinal" yazılar yazma kararına vardım. *Gad-Fly* editörünün "Bob-Yağı" üzerine görkemli kıtalarını model olarak yeniden önüme koydum ve aynı

23) Kelimesi kelimesine.
24) "Amontillado Fıçısı" öyküsünde Montresor ailesinin şiarı.

yüce tema üzerine önceden yazılmış olana rakip olacak bir kaside yazmaya karar verdim.

İlk dizemi yazmakta önemli bir güçlükle karşılaşmadım. Dize şöyleydi:

To pen an Ode upon the 'Oil-of-Bob'.
('Bob-Yağı' üzerine bir Kaside yazmak.)

Ancak, 'Bob'la uyaklı bütün sözcükleri dikkatle inceleyince, daha fazla ilerleme olanağı olmadığını gördüm. Bu güçlük karşısında baba yardımına başvurdum ve derin düşüncelerle dolu geçen saatler sonunda babam ve ben aşağıdaki şiiri yazdık:

To pen an Ode upon the 'Oil-of-Bob
Is all sorts of a job.
(İmza) SNOB.

('Bob-Yağı' üzerine bir kaside yazmak
Bayağı zahmetli bir iştir.
İmza ZÜPPE.)

Kuşkusuz, şiir pek uzun değildi – ama *Edinburgh Review*'da denildiği gibi, edebi bir eserin uzunluğunun değeriyle hiçbir ilgisi olmadığını 'zamanla öğrenecektim'. *Quarterly*'nin, "sebatkâr çaba" ve benzeri teranelerinden ise bir şey anlamak olanaksızdı. Ancak, genel olarak, bu ilk tecrübemin başarısından memnun kaldığımı söyleyebilirim; şimdi tek sorun onu ne yapacağımdı. Babam, şiiri *Gad-Fly*'a göndermemi teklif etti – ama bunu yapmamı engelleyen iki neden vardı. Editörün kıskanmasından korkuyordum ve sorup soruşturup orijinal yazılara ödeme yapmadığını öğrenmiştim. Dolayısıyla, epeyce düşündükten sonra makaleyi *Lollipop*'un daha ağırbaşlı sayfalarına gönderdim ve olacakları endişe içinde ama tevekkülle beklemeye başladım.

Derginin bundan sonraki ilk sayısında, şiirimin nihayet başyazı olarak basıldığını görmekten gurur ve memnuniyet duydum. Şiirimin üst tarafında, ayraç içinde ve italik yazılmış şu dikkate değer sözler yer alıyordu:

[*Okuyucularımızın dikkatini, "Bob-Yağı" üzerine yazılmış hayranlık uyandıran aşağıdaki kıtaya çekmek istiyoruz. Bu kıtanın seciyesi ya da uyandırdığı teessür üzerine söz söylemek gereksiz: Gözyaşlarına boğulmadan bu kıtayı oku-*

manın olanağı yok. Aynı yüce tema üzerine Gad-Fly *editörünün kaleminden dökülen dokunaklı şiirden tiksinti getirenler bu iki şiiri karşılaştırsınlar.*

NOT – Takma ad olduğu aşikâr. "Züppe"yi saran esrarı aralamak için yanıp tutuşuyoruz. Kendisiyle şahsen mülakat yapmayı umabilir miyiz?]

Bütün bunları hak etmiştim, ama itiraf ederim ki bu kadarını da ummuyordum: Bunun, buraya dikkat edilsin, ülkem ve insanlık adına ebedi bir utanç olarak görüleceğini kabul ediyorum. Bununla birlikte, *Lollipop* editörünü ziyaret etmek için hiç vakit kaybetmedim, şansım yaver gitti ve bu kibar beyi evinde buldum. Beni, derin bir saygıyla ve hiç kuşkusuz son derece genç ve tecrübesiz görünümümün onda uyandırdığı babacan ve himayeci bir hayranlıkla selamladı. Oturmamı rica ettikten sonra lafı hemen şiirime getirdi – ama alçakgönüllülüğüm, editörün bana yağdırdığı binlerce övgüyü tekrarlamaktan beni ebediyen alıkoyacaktır. Bununla birlikte, Bay Crab[25] (editörün adı buydu) hiç de öyle önüne gelene övgüler yağdıran biri değildi. Şiirimi oldukça açık sözlülükle ve büyük bir ustalıkla analiz etti ve bu arada birkaç önemsiz kusura işaret etmekte durakşamadı – kendisine karşı duyduğum saygıyı artıran bir husus. *Gad-Fly*, elbette *masaya yatırıldı*; umarım asla, Bay Crab'in bahtsız şiire karşı yöneltiği türden didik didik eden bir eleştirinin veya yok edici bir paylamanın konusu olmam. *Gad-Fly* editörünü insanüstü bir varlık olarak görmeye alışmıştım; ama Bay Crab, çok geçmeden gözümü açarak bu fikrin yanlışlığını bana gösterdi. Bay Crab, Fly'ın[26] (Bay C. rakip editörü alaycılıkla, böyle niteliyordu) edebi ve şahsi gerçek karakterine ışık tuttu. O, yani Fly, pek de o kadar iyi değildi. Rezil şeyler yazmıştı. İkinci sınıf bir muharrir, bir soytarıydı. Alçağın tekiydi. Bütün ülkeyi kahkahaya boğan bir trajedi, bütün evreni gözyaşlarına boğan bir kaba güldürü yazmıştı. Bütün bunlardan başka, onun (Bay Crab) için bir hiciv yazacak kadar arsız ve onu (Bay Crab'i) "bir ahmak" olarak niteleyecek kadar gözü pekti. Her ne zaman Bay Fly hakkında fikrimi ifade etmek istersem, *Lollipop*'un sayfalarının hiçbir sınır tanımadan emrime amade olduğu hususunda Bay Crab bana güvence verdi. Bu arada, "Bob-Yağı" üzerine rakip bir şiir yazmaya kalkıştığım için *Fly*'ın bana saldıracağı kesin olduğuna göre, benim özel ve şahsi çıkarlarıma mukayyet olma görevini, kendisi (Bay Crab) üstlenecekti. Eğer çabucak adam olmazsam, bunda onun (Bay Crab'in) hiçbir hatası olamazdı.

25) Crab: Yengeç, pavurya; aksi ve huysuz kimse.
26) Fly: Sinek

Bay Crab, şimdi (son bölümünü son derece anlaşılmaz bulduğum) nutkuna ara verdiğinden, bütün cesaretimi toplayarak, *Lollipop*'un kapağında yer alan ve kabul edilen her yazı için fahiş telif ücretleri –çoğu kez, *Hum-Drum, Rowdy-Dow* ve *Goosetherumfoodle*'ın bir arada bütün bir yıllık harcamasını aşan miktarların bir tek şiir için– ödendiğini ileri süren bir ilandan öğrendiğim bilgiye dayanarak, şiirim için ne kadar telif ücreti ödenebileceğini soracak oldum.

Daha 'ödeme' sözcüğü ağzımdan çıkar çıkmaz, Bay Crab, kendini, bağırmak üzere ağzını açmış heyecanlı yaşlı bir ördeğe benzeterek önce gözlerini sonra ağzını kocaman açtı ve ben meramımı ifade edecek sözlere noktayı koyuncaya kadar (son derece büyük bir şaşkınlığa düşmüşçesine, ara sıra ellerini sıkı sıkıya alnına bastırarak) bu durumda kaldı.

Sözlerimi bitirdiğimde Bay Crab, yenilgiyi kabul etmiş gibi kollarını cansızca iki yanına sarkıtarak oturduğu yerde geriye doğru yaslandı; ağzı hâlâ bir ördeğinki gibi sonuna kadar açıktı. Böylesine korku uyandırıcı bir davranışın neden olduğu şaşkınlıkla bir süre konuşamadan kalakaldım; sonra, Bay Crab birden sıçrayarak yerinden kalktı ve çan ipine doğru atıldı, ama tam ipe ulaşmışken, niyeti her ne idiyse, cayarak bir masanın altına daldı ve oradan elinde kısa kalın bir sopayla çıktı. Sopayı yukarı kaldırırken (amacını tam olarak kestiremiyordum) birden yüzünü iyilik dolu bir gülümseme kapladı ve sakin sakin sandalyesine çöktü.

"Bay Bob" dedi (çünkü kendim yukarı çıkmadan önce kartımı göndermiştim). "Bay Bob, genç bir insansınız, sanırım *çok genç, doğru mu?*"

Başımla onayladım ve henüz on beşimi tamamlamamış olduğumu ilave ettim.

"Çok güzel," dedi "anlıyorum, daha fazla söze gerek yok. Ücret konusundaki gözleminiz doğru, hem de fazlasıyla doğru. Ama *ilk* yazıya gelince –dikkat ediniz, *ilk* diyorum– ilk yazı için derginin telif ücreti ödemek gibi bir adeti bulunmamaktadır –anlıyorsunuz değil mi? Gerçek şu ki, böylesi durumlarda biz genellikle *lehtar* olanız." ["*Lehtar*" sözcüğünü vurgularken Bay Crab tatlı tatlı gülümsedi.] "Çoğu defa, ilk tecrübe için –özellikle şiirse– *bize* ödeme yapılır. İkinci olarak, Bay Bob, derginin kuralı, Fransa'da dediğimiz gibi *argent comptant*[27] ile asla ödeme yapmamaktır. Anlıyorsunuz değil mi? Makalenin yayımlanmasından beş altı ay –ya da bir iki yıl– sonra, dokuz ay ilerisi için çek vermeye hiçbir iti-

27) Argent comptant: (Fr.) Peşin para.

razımız olmaz; ancak her seferinde, altı ay sonra mutlaka 'topu atacak' şekilde işlerimizi ayarlarız. Bu açıklamaları yeterli bulacağınızdan hiç mi hiç kuşkum *yok*, Bay Bob." Bay Crab böyle diyerek sözlerini bitirdiğinde gözlerine yaşlar doldu.

Böylesine seçkin ve duyarlı bir adamı, istemeden de olsa, incitmiş olmaktan büyük bir üzüntüye kapılarak alelacele özür diledim ve onunla her bakımdan hemfikir olduğumu, durumunun nezaketini takdir ettiğimi söyledim. Bütün bunları münasip bir dille ifade ettikten sonra oradan ayrıldım.

Bundan çok kısa bir süre sonra, bir sabah "uyandım ve kendimi meşhur olmuş buldum."[28] Ünümün büyüklüğü en iyi, dergilerin başyazarlarının o günkü yorumlarından anlaşılabilir. Başyazılar, aşağıda görüleceği gibi, şiirimin yayımlandığı *Lollipop* nüshasının eleştirel yorumlarına ayrılmıştı ve hepsi de son derece memnuniyet verici, ikna edici yazılardı; her eleştirinin sonundaki hiyeroglifi andıran "15 *Eyl.*–1d."[29] şeklindeki kısa not dışında açık, anlaşılır yazılardı bunlar.

Owl,[30] derin ilmi ve edebi konulardaki ağırbaşlı ciddiyeti ile tanınan Owl, şöyle yazıyordu:

> "*Lollipop*! Bu enfes derginin ekim sayısı kendinden önceki bütün dergileri gölgede bırakıyor, onları bir hiç mertebesine indiriyor. Basım sanatı ve kâğıdın kalitesi, çelik baskı kalıplarıyla basılan resimlerin sayısı ve nefaseti[31] ve makalelerin edebi değeri bakımından *Lollipop* çapsız rakiplerine kıyasla, Satyr[32] karşısında Hyperion[33] gibidir. *Hum-Drum*, *Rowdy-Dow* ve *Goosetherumfoodle*'un palavra sıkmada daha ileri olduğu doğru olmakla birlikte, diğer bütün açılardan *Lollipop*'un eline su dökemezler. Bu ünlü derginin, büyüklüğünden hiç kuşku duymadığımız muazzam masraflarının altından nasıl olup da kalktığı bizim anlayışımızı aşmaktadır. 100.000 sattığı ve son ay içerisinde abone sayısının dörtte bir oranında artığı kesindir; ama öte yandan makaleler için sürekli olarak yapılan ödemeler toplamı düşünülemeyecek boyutlardadır. Bay

28) Lord Byron'ın günlüğünden.

29) Matbaacılık dilinde yazının para karşılığında ve bir defa basılacağını gösterir. Bugün de buna benzer işaretleri özellikle küçük ilanlar için kullanan gazeteler vardır.

30) Owl: Baykuş.

31) Egzotik ve duygusal manzaralarla fiziksel görünüşlerini satan gazeteler kast ediliyor.

32) Satyr: Yunan mitolojisinde yarı insan, yarı keçi, alnında boynuzları olan gövdesi kıllı, keçi kuyruklu şehvete düşkün bir yarı tanrı.

33) Hyperion: Eski mitolojide Titan'lardan biri: Bazen Güneşe eşdeğer bir ad. Uranus ve Gaea'nın oğlu ve güneş tanrısı Helios'un babası.

Slyass'ın[34] 'Domuzlar' üzerine yazdığı eşsiz incelemesi için yapılan ödemenin otuz yedi buçuk sentten az olmadığı söylenmektedir. Editörü Bay Crab olan ve yazarları arasında SNOB ve Slyass gibi adlar bulunan *Lollipop* için hiçbir şekilde 'başarısızlık' söz konusu olamaz. Gidip abone olunuz. 15 *Eyl.*–1 d."

Owl gibi saygın bir derginin bu olumlu yaklaşımından dolayı minnettarlık duyduğumu söylemeliyim. Benim adımı –daha doğrusu *nom de guerre*'imi[35]– büyük Slyass'tan önce zikretmelerinden haklı olarak büyük bir mutluluk duymuştum.

Bundan sonra, doğruluğu ve bağımsızlığıyla –akşam yemeği ısmarlayanlara dalkavukluk ve kölece bağlılıktan uzak– seçkin bir dergi olan *Toad*'daki[36] satırlar dikkatimi çekti:

"*Lollipop*'un ekim sayısı çağdaşlarının çok ilerisinde, sayfa düzeninin güzelliği bakımından olduğu kadar içeriğinin zenginliğiyle de onları fersah fersah geride bırakıyor. *Hum-Drum*, *Rowdy-Dow* ve *Goosetherumfoodle*'un palavra sıkmada daha ileri olduğunu kabul ederiz ama diğer bütün açılardan *Lollipop*'un eline su dökemezler. Bu ünlü derginin, büyüklüğünden hiç kuşku duymadığımız muazzam masraflarının altından nasıl olup da kalktığı bizim anlayışımızı aşmaktadır. 200.000 sattığı ve son iki hafta içerisinde abone sayısının üçte bir oranında artığı kesindir; ama öte yandan makaleler için yapılan aylık ödemeler toplamı düşünülemeyecek boyutlardadır. Bay Mumblethumb'ın[37] 'Çamur Birikintisi İçinde Monodi'[38] başlıklı son yazısı için yapılan ödemenin elli sentten az olmadığını öğrendik.

"Bu sayıda makaleleriyle dergiye katkıda bulunanlar arasında (güzide editör Bay Crab'in yanı sıra) Snob, Slyass ve Mumblethumb gibi isimler de görmekteyiz. Başmakale bir yana, en değerli yazının 'Bob-Yağı' üzerine SNOB tarafından yazılan manzum cevher olduğunu düşünmekteyiz –ancak, okuyucularımız bu eşsiz *bijou*'nun[39] başlığına bakarak yazının, adları nazik kulaklara söylenemeyecek bazı kişilerce aynı

34) Sly-ass: Kurnaz eşek.

35) Nom de guerre: (Fr.) sözcük anlamı 'savaş adı'; müstear ad. Takma ad.

36) Toad: Karakurbağa.

37) Mumble: Lakırdıyı gevelemek, dudakları kapalı olarak hafif çiğnemek. Thumb: Başparmak. Poe, yazarlara yapılan ödemelerin azlığını eleştirmektedir.

38) Coleridge, "Çaydanlık Üzerine Monodi" adlı bir yazı yazmıştı. Monodi: Tek sesle okunan mersiye, tek sesli şarkı.

39) Bijou: Cevahir, ziynet.

konuda yazılmış zırvalarla bir benzerlik taşıdığını düşünmemelidirler. 'Bob-Yağı Üzerine' adlı *bu* şiir, takma ad olduğu belli olan 'Snob'un kimliği konusunda genel bir heyecan ve merakın doğmasına yol açtı. Bereket, merakımızı gidermek mutluluğuna nail olmuş bulunmaktayız. 'Snob' kentimizden Bay Thingum Bob'un *nom de plume*'udur.[40] Bay Bob, eyaletin en ünlü ailelerinden büyük Bay Thingum'un (adı oradan gelmektedir) akrabasıdır. Babası Thomas Bob, Smug kentinin varsıl tüccarlarındandır. 15 *Eyl.*–1 d."

Bu cömert övgünün, özellikle de *Toad* gibi ünlü bir kaynak tarafından böylesine alenen yapılması beni son derece duygulandırdı. *Fly*'ın 'Bob-Yağı' şiiri için sarf edilen 'zırva' sözcüğünü fevkalade sert ve yerinde buldum. Öte yandan benim şiirim için kullanılan 'mücevher' ve '*bijou*' sözcükleri bende biraz zayıf bir izlenim bıraktı. Güçten yoksun göründüler bana. Yeterince güçlü *prononcé* edilmemişlerdi[41] (Fransa'da ifade ettiğimiz gibi).

Toad'ı okumayı daha yeni bitirmiştim ki, bir dostum genel konulardaki kavrayışının keskinliği ve başyazılarının açıklığı, dürüstlüğü ve sıra dışılığıyla oldukça ünlü bir günlük yayın olan *Mole*'un[42] bir nüshasını tutuşturdu elime. *Mole*, *Lollipop*'tan şöyle söz ediyordu:

"*Lollipop*'un ekim sayısı elimize daha yeni ulaştı. Daha önce hiçbir derginin hiçbir sayısını okumanın bize böylesine büyük bir mutluluk yaşatmamış olduğunu söylemek *zorundayız*. Ne dediğimizi biliyoruz. *Hum-Drum*, *Rowdy-Dow* ve *Goosetherumfoodle* şöhretlerine sıkı tutunsalar iyi olacak. Bu yayın organlarının yüksek perdeden gösteriş yapmada her şeyi geride bıraktıklarına hiç kuşku yok, ancak bütün diğer yönlerden *Lollipop*'un eline su dökemezler. Bu ünlü derginin, büyüklüğünden hiç kuşku duymadığımız muazzam masraflarının altından nasıl olup da kalktığı bizim anlayışımızı aşmaktadır. 300.000 sattığı ve son bir hafta içerisinde abone sayısının yarı yarıya artığı kesindir; ama makaleler için yapılan aylık ödemeler toplamı insanı hayrete düşürecek kadar büyüktür. Güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre, Bay Fatquack[43] son kısa romanı 'Bulaşık Bezi' için en az altmış iki buçuk sent almıştır.

40) Nom de Plume: (Fr.) Takma ad.
41) Prononcer (Fr.): Telaffuz etmek, söylemek.
42) Mole: Köstebek; karanlıkta iş gören kimse.
43) Fat: Şişko. Quack: Şarlatan, sahte tabip.

"Derginin bu sayısının yazarları, Bay CRAB (güzide editör), SNOB, Mumblethumb, Fatquack ve diğerleridir. Editörün bizzat yazdığı benzersiz yazıdan sonra biz en ziyade –bir gün 'BOZ.'un[44] şaşaasını söndüreceği kehanetinde bulunduğumuz bir *nom de guerre* olan – 'Snob' imzasıyla yazan şairin kaleminden dökülen elmas benzeri yazıyı takdir ettik. 'SNOB'un, bu kentin zengin tüccarlarından, Bay Thomas Bob'un tek mirasçısı ve saygıdeğer Bay Thingum'un yakın bir akrabası olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bay B.'nin enfes şiirinin adı 'Bob-Yağı'dır – ne yazık ki, üç paralık basınla ilişkili rezil serserinin biri aynı konudaki saçmalıklarıyla kenti zaten bıktırmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, şiirlerin karıştırılması tehlikesi yoktur. 15 *Eyl.*–1 d."

Mole gibi ileriyi görebilen bir gazetenin bu cömert övgüsü ruhumu hazla doldurdu. Aklıma gelen tek itiraz, 'rezil serseri' yerine *'tiksinç*, rezil, *sefil*, *aşağılık* ve serseri' denilmesinin daha yerinde olacağıydı. Bu, sanırım, kulağa daha hoş gelirdi. *Mole*'un 'Bob-Yağı'nın parlaklığını ifade etmek amacıyla kullandığından kuşku duyulamayacak 'elmas benzeri' sözcüklerinin de yeterince güçlü olmadığı kabul edilmelidir.

Owl, *Toad* ve *Mole*'daki yazıları okuduğum günün öğleden sonrasında, derin kavrayışıyla ünlü bir süreli yayın olan *Daddy-Long-Legs*'in[45] bir nüshasını gördüm. İşte *Daddy-Long-Legs*'in yazdıkları:

"*Lollipop*! Bu göz kamaştırıcı derginin ekim sayısı çıktı bile. Kimin üstün olduğu sorunu ebediyen çözüme kavuşmuş bulunuyor; bundan böyle rekabet etmek amacıyla *Hum-Drum*, *Rowdy-Dow* ve *Goosetherumfoodle*'un yapacağı her türlü çaba son derece anlamsız olacaktır. Bu dergiler gürültü patırtı çıkarmada *Lollipop*'u geçebilirler, ancak bütün diğer yönlerden *Lollipop*'un eline su dökemezler. Bu ünlü derginin, büyüklüğünden hiç kuşku duymadığımız muazzam masraflarının altından nasıl olup da kalktığı bizim anlayışımızı aşmaktadır. Tam olarak yarım milyon sattığı ve son birkaç gün içerisinde abone sayısının yüzde yetmiş beş artığı kesindir; ama makaleler için yapılan aylık ödemeler toplamı inanılacak gibi değildir. Matmazel Cribalittle'ın[46] son zamanlarda yazdığı 'York-Town'lu Katy'nin Yaptığı ve Bunker-Hill'li Katy'nin Yapma-

44) Boz, Charles Dickens'ın takma adıdır.

45) Daddy longlegs: Çok uzun bacaklı bir tür örümcek.

46) Özellikle Devrimci Savaş (Bağımsızlık Savaşı) hikâyeleri intihaliyle ünlü Bayan E. F. Ellet. Crib (aşırmak), a little (biraz).

dığı'[47] adlı Bağımsızlık Savaşı ile ilgili öyküsü için en az seksen yedi buçuk sent almış olduğu gerçeğini bilmekteyiz.

"Bu sayıdaki en usta işi yazılar, elbette ki editörün yazdıklarıdır (güzide Bay CRAB). Ayrıca, SNOB, Matmazel Cribalittle, Slyass, Bayan Fibalittle,[48] Mumblethumb, Bayan Squibalittle[49] ve son olarak da (bir o kadar da önemli) Fatquack tarafından yazılan sayısız ve harikulade yazı bulunmaktadır. Bunca deha sahibi ve seçkin yazarın bir araya gelmesi adeta dünyaya bir meydan okuma gibidir.

"'SNOB' imzasıyla yayımlanan şiirin her tarafta büyük bir övgüyle karşılandığını öğrenmiş bulunmaktayız, ancak bu şiirin daha fazla alkışı, hani daha alkışlamak mümkün olsa, hak ettiğini söylemek zorundayız. 'Bob-Yağı', bu belagat ve sanat şaheserinin adıdır. Okuyucularımızdan bir ikisi, kanımızca ancak aşçı yamağı olabilecek ikinci sınıf bir muharririn, bir dilencinin, bir katilin kentin varoşlarında yayımlanan bir gazetede çıkan ve aynı adı taşıyan şiirini (?) tiksintiyle de olsa şöyle böyle anımsıyor *olabilirler*. Bu okuyucularımızdan şiirleri karıştırmamalarını Tanrı aşkına rica ediyoruz. 'Bob-Yağı'nın yazarının yetenekli bir beyefendi, bir âlim olan Bay THINGUM BOB, 'Snob'un da bir *nom de guerre* olduğunu duyduk. 15 *Eyl*.–1 d."

Bu taşlamanın son bölümlerini okurken öfkeden neredeyse kuduruyordum. *Daddy-Long-Legs*'in olabilirli-olmayabilirli nazik tavrının, şu domuzdan, yani *Gad-Fly*'ın editöründen söz ederken kendini tutmasının, *Fly*'ın tarafını tutmaktan başka bir amacı olamayacağı gün gibi ortadaydı bence. *Daddy-Long-Legs*'in benim sırtımdan *Fly*'ın ününü artırmak istediği açıktı. Kim olsa, tek gözü kapalı bile fark edebilirdi ki, *Daddy*'nin gerçek maksadı görünmesini istediği gibi olsaydı, bunu daha dolaysız, daha sert, daha amaca uygun sözcüklerle ifade ederdi. "İkinci sınıf muharrir", "dilenci", "aşçı yamağı" ve "katil" gibi anlamsız veya anlamı kuşkulu sıfatlar, insanoğlunun bugüne dek kaleme aldığı en berbat kıtaların yazarı için kullanıldığında hiçbir şey sayılmazdı. "Hafifçe överek canına okumanın"[50] ne anlama geldiğini hepimiz biliriz; öte yandan,

47) Metinde: "The York-Town Katy-Did, and the Bunker-Hill Katy-Didn't."
Katydid, çıkardığı sesten dolayı böyle adlandırılan bir tür çekirge. Yorktown 1781'de Amerikalıların İngilizleri kesin yenilgiye uğrattıkları yer; Bunker Hill ise 1775'te İngilizlere yenildikleri yerin adıdır.

48) Fib (yalan atmak), a little (biraz).

49) Squib (hicvetmek), a little (biraz).

50) İngiliz şair Alexander Pope'un Dr. Arbuthnot'a Mektup'undan.

Daddy'nin gizli amacını –yani hafifçe canına okuyarak övme amacını– kim görmemezlik edebilir ki?

Daddy'nin *Fly* için hangi sözcükleri kullanacağı her ne kadar beni ilgilendirmezse de, benim hakkımda yazdıkları ilgilendirirdi. *Owl*, *Toad* ve *Mole*'un benim yeteneklerimi ifade ederkenki soylu üsluplarından sonra *Daddy-Long-Legs*'in "çok yetenekli ve bilge bir centilmen" nitelemesi, hakkında soğukkanlılıkla konuşamayacağım bir şeydi. Elbette centilmendim. Hemen o anda kararımı verdim: Ya *Daddy-Long-Legs* yazılı olarak benden özür dileyecekti ya da onu düelloya davet edecektim.

Bu amaçla, *Babalığa*[51] göndereceğim mesajı emanet edebileceğim bir dost aradım çevremde ve *Lollipop*'un editörü epeyce dostluk emareleri göstermiş olduğundan bu konuda ondan yardım istemeye karar verdim.

Kendisine açtığım tasarılarımı dinlerken Bay Crab'in takındığı surat ifadesinin ve *son derece* kendisine has tavırların nedenini bugüne kadar yeterince anlayabilmiş değilim. Yine çan ipi ve sopa sahnelerini tekrarladı; ördeği de unutmadı. Bir ara gerçekten ördek gibi ses çıkaracağını sandım. Bununla birlikte bir süre sonra önceki gibi öfkesi dindi ve yeniden makul bir şekilde hareket etmeye ve konuşmaya başladı. Düello fikrime hiç itibar etmedi ve böyle bir davet göndermekten beni caydırdı; ancak, *Daddy-Long-Legs*'in –özellikle, "beyefendi ve âlim" sözcükleri konusunda– rezilcesine yanlış olduğunu içtenlikle kabul etti.

İyiliğim hususunda babacan bir ilgi gösteren Bay Crab görüşmemizin sonuna doğru, ara sıra *Lollipop* hesabına *Thomas Hawk*[52] rolü oynayarak hem namusumla para kazanabileceğimi hem de ünümü artırabileceğimi ileri sürdü.

Bay Crab'den Bay Thomas Hawk'ın kimliği ve nasıl olup da bu rolü oynayabileceğimin umulduğu konusunda beni bilgilendirmesini rica ettim.

Burada, Bay Crab yeniden (Almanya'da söylediğimiz gibi) "gözlerini fal taşı gibi açtı", ama sonunda içine düştüğü derin şaşkınlık nöbetini atlatarak kendine geldi ve "Thomas Hawk"ı, Tommy –asıl denilmek istenen Tommy Hawk– veya tomahawk gibi avama ait tabirlerden kaçınmak amacıyla sarf ettiğini; "tomahawk rolünü oynamak" deyimiyle de kafa derilerini yüzmek, gözlerini korkutmak veya daha başka yollarla adi yazarlar sürüsünün icabına bakmayı kastettiğini söyledi.

51) Daddy-Long-Legs kastediliyor.

52) Tomahawk: Kuzey Amerika yerlilerinin savaş baltası.

Hepsi bu kadarsa, Thomas Hawk rolünü oynamaya razı olduğumu koruyucuma söyledim. Bunun üzerine Bay Crab, gücümü göstermemi ve yeteneğimin elverdiği en sert üslupla derhal *Gad-Fly* editörünün icabına bakmamı istedi. Bu görevi, *Lollipop*'un otuz altı sayfasını işgal eden ve orijinal "Bob-Yağı"nı inceleyen bir yazıyla anında yerine getirdim. Thomas Hawk oynamayı şiir yazmaktan çok daha az zahmetli bulmuştum; çünkü bu işi *sistemli* bir şekilde yapıyordum, bu da işleri çok kolaylaştırıyordu. Şöyle bir yol tutmuştum: "Lord Brougham'ın Konuşmaları,"[53] "Cobbet'in Bütün Eserleri,"[54] "Yeni Argo-Syllabus,"[55] "Hor Görme ve Azarlama Sanatı," "Prentice'in Edepsiz Sözler Lügatı"[56] (folio baskısı) ve "Lewis G. Clark'ın Dil Üzerine Yazıları"[57] adlı kitapların ucuz baskılarını müzayededen aldım. Bu kitapları bir kaşağı ile lime lime doğradım, elde ettiğim şeritleri elekten geçirerek nezih sayılabilecekleri (ehemmiyetsiz sayıdaydılar) bir yana ayırdım ve esaslı cümle denilmeyi hak edebilecek olanları uzunlamasına delikleri olan, tenekeden yapılmış büyük bir biber kutusuna doldurdum; böylece, cümleler pek zarar görmeden deliklerden bütünüyle geçebileceklerdi. Karışım artık kullanıma hazırdı. Thomas Hawk oynamam istendiğinde, büyücek bir tabaka kâğıdı erkek kaz yumurtasının akıyla yağladım; bundan sonra, eleştirisi yapılacak yazıyı, daha önce kitaplara yaptığım gibi –ancak her kelimenin ayrı ayrı elde edilmesini sağlamak için bu defa daha dikkatli bir şekilde– lime lime doğrayarak önceki şeritlerin içerisine attım; kutunun kapağını vidaladım, bir iki defa salladıktan sonra, karışımı yumurtalı kâğıdın üzerine silkeledim; deliklerden dökülen şeritler kâğıdın üzerine yapıştılar. Sonuç muhteşemdi. Büyüleyiciydi. Elbette hiç kimse, bu basit çareyle oluşturduğum eleştirilerle boy ölçüşebilecek eleştiriler yazamadı; eleştirilerim birer dünya harikasıydı. Başlangıçta –tecrübesizlik sonucu– utangaçlıktan, yazının bütünündeki tutarsızlıklardan (Fransa'da dediğimiz gibi, genel havasındaki *tuhaflıktan*) biraz huzursuzluk ve çekingenlik hissettim. Bütün cümleler (biz Anglosaksonların dediği gibi) birbiriyle uyumlu değildi. Birçoğu oldukça çarpıktı. Hatta bazıları baş aşa-

53) Lord Brougham'ın konuşmaları 1810 yılında Parlamentoda yapılan, alaycılığı ile ünlü konuşma.

54) William Cobbett (1762-1835): Peter Porcupine takma adıyla yazdığı İngiliz taraftarı yazılarla tanınan Amerikalı yazar.

55) Syllabus: Katolik Kilisesince kötü sayılan doktrinler listesi.

56) George Dennison Prentice (1802-1870). Prentice, Poe'nun Carlyle'ı eşek olarak nitelemesinden sonra, "Poe'nun Carlyle gibi insanlardan çok, eşeklerden anladığını" söylemiştir.

57) Lewis Gaylord Clark: Prentice'in Poe ve Carlyle üzerine yorumunu yeniden yayımlayan *Knickerbocker*'in editörlerinden biri.

ğıydı; Bay Lewis Clarke'ın, konumundan hiçbir şekilde etkilenmeyen, ister başı ister topukları üzerinde dursun her zaman aynı derecede mutlu ve tatminkâr gözüken çok güçlü ve sağlam paragrafları dışında, bu kazaya uğradığında etkisi şöyle ya da böyle azalmayan bir tek cümle bile yoktu.

"Bob-Yağı" üzerine eleştirimin yayımlanmasından sonra *Gad-Fly* editörüne ne olduğunu belirlemek oldukça zor. En akla yakın sonuç, ağlamaktan ölmüş olmasıdır. Hangi yoldan olursa olsun, birdenbire yeryüzünden yok oluverdi ve o zamandan bu yana bir daha hayaletini bile gören olmadı.

Bu mesele gereğince hallolup öfkeler yatıştığında, Bay Crab'in teveccühüne mazhar olmuş bulunuyordum. Beni kendine sırdaş yaparak *Lollipop*'un sürekli Thomas Hawk'ı mevkiini bana verdi ve şimdilik maaş bağlayamayacağından, istersem tavsiyelerinden yararlanmama izin verdi.

Bir akşam yemeğinden sonra, Bay Crab bana, "Azizim, Thingum," dedi, "yeteneklerinize saygı duyuyor ve sizi oğlum gibi seviyorum. Benim mirasçım olacaksınız. Öldüğümde *Lollipop*'u size miras bırakacağım. Bu arada sizi adam edeceğim, evet sizi adam edeceğim, yeter ki, siz her zaman tavsiyelerime uyunuz. İlk yapmanız gereken şey eski baş belanızdan kurtulmaktır."

"Yaban domuzu mu?"[58] diye sordum. "Domuz mu? *Aper* yani? (Latince'de söylediğimiz gibi.) Kim? Nerede?"

"Babanız" dedi.

"Tam bir domuzdur" diye yanıtladım.

"Bir servet kazanabilirsiniz, Thingum," diye sözlerini sürdürdü Bay Crab, "ama sizi yöneten bu şahıs, boynunuza asılmış ağır bir yüktür, onu derhal kesip atmalıyız." [Sözün burasında çakımı çıkardım.] "Onu kesinlikle ve ebediyen kesip atmalıyız," diye devam etti Bay Crab, "yo, bu yetmez – kesinlikle *yetmez*. Bir daha düşünecek olursak, onu tekmelemeniz, sopayla dövmeniz ya da buna benzer bir şey yapmanız daha iyi olur."

"Önce tekmeyle, sonra sopayla dövmeme, daha sonra da burnunu çimdiklememe ne dersiniz?" diye alçakgönüllülükle sordum.

Bay Crab, bir süre dalgın dalgın yüzüme baktı, sonra beni yanıtladı:

"Bay Bob, sanırım teklifiniz oldukça –hatta fazlasıyla, yani olabildiğince– yerinde; ancak berberleri kesmek zordur; önerdiğiniz işlemleri Thomas Bob'a uyguladıktan sonra, ilgi çeken gezintilerinizi görmesin

58) Baş belası: Bore; Yaban domuzu: Boar. Her iki sözcüğün okunuşu da aynıdır.

diye her iki gözünü de yumruklarınızla bir güzel morartmanız çok yerinde olacaktır. Bunun dışında, daha fazla bir şey yapabileceğinizi gerçekten düşünemiyorum. Bununla birlikte, lağımda bir iki yuvarladıktan sonra polise havale edebilir, ertesi gün de, canınızın istediği saatte karakola giderek tecavüze uğradığınız hususunda yeminle ifade verebilirsiniz."

Bay Crab'in şahsıma karşı duyduğu ve böylesine mükemmel bir tavsiye ile belirttiği yakınlıktan çok duygulandım; bu tavsiyesinden derhal yararlanmayı ihmal etmedim. Bunun sonucu olarak eski baş belamdan kurtuldum ve kendimi biraz bağımsız ve gerçek bir beyefendi gibi hissetmeye başladım. Birkaç hafta süreyle para ihtiyacı, bir ölçüde sıkıntı kaynağı olduysa da, sonunda gözlerimi dikkatli bir şekilde kullanıma sokmam ve burnumun dibinde olup bitenleri gözlemlemem sayesinde şeyin nasıl halledileceğini kavradım. Latince'sinin *rem* olduğunu bana söyledikleri için "şey" diyorum. Söz Latince'den açılmışken, *quocunque*'nin anlamını –ya da *modo*'nun ne anlama geldiğini– biri bana söyleyebilir mi?[59]

Planım son derece basitti. Yok pahasına *Snapping-Turtle*'ın[60] on altıda birini satın aldım: Hepsi bu kadar. Şey *başarıldı* ve para cebime girdi. Elbette daha sonra yapılması gereken bazı önemsiz şeyler vardı; ama bunlar planın parçası değildi. Bunlar bir sonuçtu – bir mahsuldü. Örneğin kâğıt, kalem ve mürekkep satın aldım ve hummalı bir yazma faaliyetine giriştim. Bir Dergi makalesini böylece tamamladıktan sonra, üst kısmına "FOL LOL, Kaleme alan: 'BOB-YAĞI YAZARI'" yazdım ve zarflayıp *Goosetherumfoodle*'a gönderdim. Bu derginin "okuyucu mektuplarına aylık yanıtlar" sütununda makalemi "zırva" olarak nitelemesine karşın, makalemin başlığını "Hey-alavere-dalavere, Kaleme alan: Thingum Bob Esq. 'Bob-Yağı' Üzerine Kaside'nin Yazarı ve *Snapping-Turtle*'ın Editörü" şeklinde değiştirdim ve yeniden zarflayıp bir kez daha *Goosetherumfoodle*'a gönderdim. Dergiden bir yanıt beklerken, *Turtle*'da her gün altı sütun *Goosetherumfoodle*'ın edebi değerinin felsefi ve analitik denilebilecek incelemesiyle, *Goosetherumfoodle* editörünün karakteri üzerine yazılar yayımladım. Bir haftanın sonunda, *Goosetherumfoodle*, adı belli olmayan bir mankafanın yazdığı, "Hey-Alavere-Dalavere" başlıklı aptalca bir makaleyi, 'Bob-Yağı'nın ünlü yazarı Bay Thingum Bob'un aynı adlı muhteşem makalesiyle tuhaf bir yanlışlık sonucu karıştırmış olduğunu keşfetti. *Goosetherumfoodle* bu 'çok doğal kaza'dan dolayı derin bir üzün-

59) Horatius'un Mektup'undan: "*Rem facias, rem; recte si possis, si non quocumque modo rem*": Para kazan, para; mümkünse namusunla, yoksa herhangi bir yoldan. Thingum Bob, kendi adının da 'şey' anlamına geldiğini bilmemektedir.

60) Kaplumbağa.

tü duymaktaydı ve Derginin bir sonraki sayısında *gerçek* "Hey-Alavere-Dalavere"yi yayımlamaya söz veriyordu.

Gerçek şu ki, *Goosetherumfoodle*'ın bir hata yaptığını *düşünüyordum* – *gerçekten* böyle düşünüyordum, *o sırada* böyle düşünüyordum, *o zaman* böyle düşünüyordum, *şimdi* de başka türlü düşünmek için bir neden göremiyorum. *Goosetherumfoodle*'ın benzersiz hataları gibi iyi niyetle yapılmış hataları ömrümde görmedim. O günden başlayarak *Goosetherumfoodle*'dan hoşlanmaya başladım ve sonuçta çok geçmeden edebi değerinin derinliklerini gördüm ve her ne zaman bir fırsat doğsa, *Turtle*'da bu konuda ayrıntılı ve kapsamlı yazılar yazdım. *Lehte* veya *aleyhte*, *b*öylesine köklü bir düşünce değişikliğinin –böylesine tam bir (Fransa'da dediğimiz gibi) *bouleversement*'nın[61]– böylesine esaslı bir (Choctaws dilinin daha güçlü bir sözcüğünü kullanmama izin verilirse) *allak-bullak oluşun* benimle *Goosetherumfoodle* arasında, kısa bir süre sonra da tam olarak aynı koşullar altında benimle *Rowdy-Dow* arasında ve benimle *Hum-Drum* arasında meydana gelmesine çok tuhaf bir tesadüf –insanı ciddi olarak düşünmeye zorlayan son derece *dikkate değer* bir tesadüf– gözüyle bakılmalıdır.

Böylece, dâhiyane bir ustalıkla en sonunda "parayı keseme koyarak"[62] zaferlerimi tamamladım ve gerçekten ve haklı olarak söylendiği gibi, beni ünlü kılan ve Chateaubriand'la birlikte "Tarih yazdım – *J'ai fait l'histoire*" dememi sağlayan parlak ve olaylarla dolu meslek hayatıma başlamış oldum.[63]

Sahiden de "tarih yazmıştım". Şimdi anlatmakta olduğum parlak dönemden başlayarak faaliyetlerim –eserlerim– insanlığın malı oldu. Bunlar bütün dünyaca bilinmektedir. Bu yüzden, nasıl baş döndürücü bir hızla *Lollipop*'a vâris olduğumun, bu dergiyi nasıl *Hum-Drum* ile birleştirdiğimin, yine nasıl *Rowdy-Dow*'u satın aldığımın ve böylece bu üç dergiyi bir araya getirdiğimin ve son olarak geriye kalan tek rakip dergiyle nasıl bir pazarlık sürdürdüğümün ve ülkenin bütün edebiyatını her yerde

Rowdy-Dow, Lollipop, Hum-Drum
ve
GOOSETHERUMFOODLE

olarak bilinen bir tek görkemli dergide nasıl birleştirdiğimin ayrıntılarını anlatmanın gereği yok.

61) Bouleversement: (Fr.) Alt üst oluş, allak bullak oluş.
62) *Othello*, I, iii: "Parayı kesene koy".
63) Chateaubriand'ın "*Memoirs d'outre-tomb* – Mezar Ötesinden Anılar"ından.

Evet, ben tarih yazdım. Ünüm evrensel ve dünyanın en ücra köşelerine kadar uzanıyor. Ölümsüz THINGUM BOB'dan söz etmeyen bir tek gazete göremezsiniz. Bay Thingum Bob şöyle dedi, Bay Thingum Bob şunu yazdı, Bay Thingum Bob bunu yaptı vs. Ama ben alçakgönüllü bir insanım ve son nefesimi verirken yüreğimde kibirden eser yok. Peki, insanların ısrarla "deha" dedikleri bu tanımlanamaz şey nedir?[64] Buffon'la[65] ve Hogart'la[66] aynı fikirdeyim: Deha eninde sonunda *gayret*ten başka bir şey değildir.

Bana bir bakın! Nasıl çalıştım. Nasıl çabaladım. Nasıl yazdım! Ey Tanrılar, *yazmadım* mı? "Rahat" nedir bilmedim. Gündüzleri masama yapıştım, geceleri, benzim soluk, geç saatlere kadar çalıştım. Beni *görmeliydiniz*. Sağa eğildim. Sola eğildim. Öne kaykıldım. Geriye yaslandım. Başımı kaymaktaşı sayfaya eğip *tête baissée*[67] (Kickapoo'larda yaptıkları gibi) oturdum. Ve her durumda yaz-dım. İyi günde yaz-dım, kötü günde yaz-dım. Aç kaldım yaz-dım, susuz kaldım yaz-dım. İyi haberi yaz-dım, kötü haberi yaz-dım. Gün ışığında yaz-dım, ay ışığında yaz-dım. *Ne* yazdığımı söylemek lüzumsuz! Önemli olan *Üsluptu*! Üslubu Fatquack'tan –falandan, fişmekandan– kaptım ve şimdi size bunun bir örneğini sunuyorum.

64) James Russel Lowell, 1845 Şubat'ında *Graham's* adlı dergide, "Bay Poe'da, insanların deha olarak adlandırmada hemfikir oldukları tanımlanamaz bir şey var" diye yazıyordu. Poe, başlığını bu yazıdan almış olmalı.

65) Georges Louis Leclerc, Compte de Buffon (1707-1788), *Discours sur La Style*'de (1753) (Üslup Üzerine Söylev), "Le génie, c'est la patience" (Deha sabırdır) diye yazıyordu.

66) William Hogarth (1697-1764), *William Seward's Biographiana*'da (1799) "Genius is but labor and diligence" (Deha emek ve gayretten başka bir şey değildir) diye yazıyordu.

67) Téte baissée: (Fr.) Gözü kapalı, sağına soluna bakmadan; Utanarak, başını önüne eğerek.

DUC DE L'OMELETTE

Ve anında daha serin bir iklime adım attık.
Cowper[1]

Keats'ı bir eleştiri yok etti.[2] Peki, "Andromake" yüzünden ölen kimdi?[3] De L'Omelette bir ortolan[4] yüzünden mahvoldu. *L'histoire en est brève*.[5] Yardım et bana, ey Apicius'un ruhu![6]

Altın bir kafes getirdi uzak Peru'daki evinden kanatlı küçük seyyahı, meftun, duygulu, üşengeç bir halde *Chaussée D!Antin*'e.[7] Bir kraliçeyi andıran sahibesi La Bellissima'dan[8] Duc De L'Omelette'e imparatorluğun altı asilzadesi taşıdı mutlu kuşu.

O akşam Duc yemeğini yalnız yiyecekti. Dairesinin yabancı gözlerden koruyan duvarları arasında, açık artırmada kralından daha fazla fiyat vererek uğruna sadakatini feda ettiği divanda –ünlü Cadêt[9] divanıdır bu– bitkin bir vaziyette uzanmış dinlenmektedir.

1) Romantizm öncesi dönem İngiliz şairi William Cowper'ın (1731-1800) uzun şiiri *The Task I*'den.

2) John Keats (1795-1821) Kuzey İskoçya'ya yaptığı bir geziden döndüğünde *Blackwood's Magazine* ve *Quarterly Review*'da ağır bir dille eleştirildiğini gördü (1818). Bu kariyerinde bir dönüm noktası oldu, halkın üzüntüden öldüğüne inanmasına karşın asıl neden tüberkülozdu.

3) Montfleury. "Parnasse Réformé"nin yazarı onu Hades'te şöyle konuşturur: *"L'homme donc qui voudrai savoir de dont je suis mort, qu'il ne demande pas s'il fût de fièvre ou de podagre ou d'autre chose, mais qu'il entende que ce fut de 'L'Andromache.'"* (Poe'nun notu.)

Poe, aktör Zacharie Jacob Montfleury'nin (1600-67), Racine'in "Andromake" adlı piyesinde Oreste rolünü oynarken nasıl öldüğünü Disraëli'ye dayanarak neredeyse kelimesi kelimesine aktarıyor. Poe'nun Gabriel Guérets'nin *Parnasse Réformé*'sinden biraz değiştirerek aktardığı yukarıdaki cümlenin anlamı: "Benim ölüm nedenimi bilmek isteyenler, yüksek ateş miydi, nikriz miydi ya da başka bir şey miydi diye hiç sormasınlar, bunun nedeni Andromake'ydi."

4) Ortolan: Avrupalı gurmelerin tadına bayıldıkları kirazkuşu cinsinden bir kuş. Willis'in "trulian"ına açık bir gönderme.

5) L'histoire en est brève (Fr.): Onun öyküsü kısadır.

6) Marcus Flavius Apicius (İS 14-37): İştahı açmanın yolları üzerine bir kitap yazmış Romalı bir obur. Büyük servetini ziyafetlerde tüketmiş, gelecekte tasarruf yapmak zorunda kalacağını anlayınca da intihar etmiştir. Gastronomi kitaplarında hâlâ adı geçer.

7) Paris'te modayı takip eden şık insanların oturduğu bir sokak.

8) La Bellissima: En güzel.

9) Cadêt Roussel, efsanelerin ve tarihin büyük kahramanlarını alaya alan rollerde oynayan bir tiyatro sanatçısıydı.

Yüzünü yastığa gömer. Saat çalar! Duygularına hâkim olamayan Dük hazretleri bir zeytin atar ağzına. Tam o anda kapı hafif bir müzik sesiyle yavaşça açılır: Ve... işte kuşların en şahanesi insanların en meftununun karşısında durmaktadır! Ama o da ne? Hangi tarifsiz kederle Duc'ün yüzü böyle karardı şimdi? "*Horreur! – Chien! – Baptiste! – l'oiseau! ah, bon Dieu! cet oiseau modeste que tu as déshabillé de ses plumes, et que tu as servi sans papier!*"[10] Daha fazla söylemek lüzumsuz. Duc duyduğu tiksinti nedeniyle, ani ve şiddetli bir kriz geçirerek ruhunu teslim etti.

* * *

"Ha, ha, ha!" dedi Dük hazretleri ölümünden sonraki üçüncü gün.

"He, he, he!" diye usulca yanıtladı Şeytan, *hauteur*'le[11] arkaya doğru kaykılarak.

"Ciddi olamazsınız," diye karşılık verdi De L'Omelette, "Günah işledim –*c'est vrai*[12]– ama bir düşünsenize saygıdeğer efendim! Böyle, böylesi, böylesine barbarca tehditleri yerine getirmek gibi bir niyetiniz olamaz, değil mi?"

"*Neden olmasın*?" dedi Majesteleri. "Haydi, bayım soyunun!"

"Soyunayım mı? Gerçekten çok hoşsunuz, vallahi! Hayır, bayım! Soyunmayacağım. Siz kim oluyorsunuz ki, rica ederim, ben Duc De L'Omelette, rüştünü yeni ispat etmiş Prince de Foi-Grace,[13] 'Mazurkiad'[14] yazarı, Akademi üyesi olan ben, kesimi Bourdon tarafından yapılmış pantolonların en güzelini, Rombêrt tarafından dikilmiş *robe-de-chambre*'ların en nefisini sizin emrinizle çıkarayım? Üstelik saçlarıma sarılı kâğıtları sıyırmak, eldivenlerimi çıkarmak için gireceğim zahmet de cabası!"

"Kim mi oluyorum ben? Doğru ya! Ben Sineklerin Prensi Baal-Zebub'um. Seni daha demin fildişi kakmalı gül ağacı bir tabuttan çıkardım. Tuhaf bir koku yayıyordun ve ticari bir mal gibi etiketlenmiştin. Seni Mezarlıklar Müfettişim Belial göndermiş.[15] Bourdon'un biçtiğini söylediğin pantolonun keten bir dondan, *robe-de-chambre*'ın ise bol bir kefenden başka bir şey değil."

10) "İğrenç! Köpek! Baptist! Kuş! Ah, Tanrım! Bu küçük kuşun tüylerini yolup kâğıda sarmadan servis yaptın ha!"

11) Hauteur (Fr.): Kibir, kurum.

12) C'est vrai (Fr.): Bu, doğru.

13) Prince de Foie-Gras: Kaz Ciğeri Prensi.

14) "-iad" ile biten şiirler 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarına çok modaydı. 'Mazurkiad' Polonya dansı mazurkayı öven şiir.

15) Baal-Zebub ve Belial için "Bir Kudüs Öyküsü"nün notlarına bakılabilir.

"Bayım," diye yanıt verdi Duc, "bana yapılan hakaret karşılıksız kalmaz! Bayım, bu hakaretin intikamını ilk fırsatta alacağım! Görüşürüz, bayım! Şimdilik *au revoir*!" Ve Duc derin bir reverans yaparak Şeytanın huzurundan ayrılıyordu ki beklemekte olan bir centilmen tarafından yolu kesilip geri getirildi. Bunun üzerine Dük Hazretleri gözlerini ovuşturdu, esnedi, omuz silkti ve düşündü. Karşısındakinin kim olduğundan hiçbir kuşkusu kalmayınca çevresini kuşbakışı inceledi.

Daire çok güzeldi. De L'Omelette bile *bien comme il faut*[16] olduğunu kabul etti. Boyu ya da genişliği değil, yüksekliğiydi korkutucu olan! Tavan diye bir şey yoktu –gölgesi bile yoktu– dönenip duran ateş rengi yoğun bulutlar vardı yalnızca. Yukarı doğru bakarken Dük Hazretlerinin başı döndü. Yukarıdan bilinmeyen bir metalden kan kırmızı bir zincir sarkıyordu,[17] üst ucu, Boston kenti gibi, *parmi les nues*[18] gözden yitiyordu. Alt ucunda büyük bir fener asılıydı. Duc bunun yakuttan olduğunu gördü, ama öyle göz kamaştırıcı, öyle dingin, öyle müthiş bir ışık yayıyordu ki, Pers ülkesinde böylesine asla tapınılmamış, Gebre asla böylesini hayal etmemiş, Müslüman afyon çekip haşhaş tarlasında sırtı çiçeklere yüzü Tanrı Apollon'a[19] dönük sendeleye sendeleye yürürken asla böylesini düşlememiştir. Duc'un dudaklarından onaylayıcı, hafif bir küfür döküldü.

Odanın köşeleri yuvarlatılıp birer niş haline sokulmuştu. Bu nişlerden üçünde devasa boyutlarda heykeller bulunuyordu. Güzellikleri Grek, biçimsizlikleri Mısır, *tout ensemble*'ları[20] Fransız'dı. Dördüncü nişteki heykelin üzeri örtülüydü, büyük bir heykel değildi bu. Ama ince bir ayak bileği, sandal giymiş bir ayak görünüyordu. De L'Omelette elini kalbinin üzerine bastırdı, gözlerini yumdu, onları yukarı kaldırdı ve Majesteleri Şeytanınkilerle karşılaşınca kıpkırmızı oldu.

Ama tablolar! Kupris, Astarte, Astoreth![21] Ve benzeri binlercesi! Ve Rafael bunları görmüştü! Evet, Rafael buradan geçmişti! Zira, ... adlı tabloyu yapıp da bunun sonucu olarak lanetlenmemiş miydi? Tablolar! Tablolar! Ey, lüks hayat! Ey aşk! Bu yasaklanmış güzellikleri gören ki-

16) Comme il faut (Fr.): Gerektiği gibi, yakışık alacak biçimde, eksiksiz, nitelikli.

17) Kan kırmız metale Latince'de *Orichalcum* denir ve Atlantis'ten geldiği varsayılır, ama aynı zamanda Roma paralarında kullanılan sarı pirincin de adıdır.

18) Parmi les nues (Fr.): Bulutlar arasında.

19) Gebre: İran'dan Hindistan'a göçmüş Zerdüşt. Apollon, güneşle özdeşleştirilir.

20) Tout ensemble (Fr.): Bir sanat eserinin bıraktığı genel etki.

21) Kupris (Kıbrıs adı buradan gelmektedir) Afrodit'in adlarından biridir. Kıbrıs'ın Afrodit'in doğum yeri olduğu varsayılır. Astoreth: Astarte veya Ishtar olarak da bilen Saydalı tanrıça. Eski Akdeniz uygarlıklarında aşk tanrıçası. Mısırlılar Fenikeli Astoreth'i bereket tanrıçası olarak onurlandırmışlardır.

min yemen taşı ve somaki duvarları yıldız ışığına boğan altın çerçeveli zarif resimlerde gözü olur ki?

Ama Duc içinin kıyıldığını hisseder. Bununla birlikte, sanılacağı gibi ne görkemden başı dönmüş, ne de bu sayısız tütsüden yükselen iç bayıltıcı kokular başına vurmuştur. *C'est vrai que de tout ces choses il a pensé beaucoup – mais!*[22] Duc De L'Omelette dehşet içindedir, çünkü perdesiz tek pencerenin gözleri önüne serdiği iç karartıcı manzarada bütün ateşlerin en korkuncu alazlanıyor!

Le pauvre Duc![23] Salonu dolduran neşeli, tadına doyulmaz, ölümsüz melodilerin büyülü pencereden süzülerek geçerken pencere camlarının simyasıyla dönüşüme uğramış umutsuzların ve lanetlilerin feryatları ve inlemeleri olduğunu düşünmeden edemiyor. Peki ya şuradaki –şu divanın üstündeki!– kim ola ki? *Petit-maître*[24] – hayır, mermerden yontulmuş gibi oturan ve solgun yüzüyle *qui sourit si amèrement*[25] Tanrı mı?

Mais il faut agir[26] – yani, bir Fransız hemen öyle pat diye düşüp bayılmaz. Ayrıca, Dük Hazretleri hadise çıkarmaktan nefret ederdi. De L'Omelette kendini toparlar. Bir masanın üzerinde birçok flöre var – birçok da epe. Duc, B.'de[27] eskrim çalışmış; *il avait tué ses six hommes.*[28] Öyleyse, *il peux s'échapper.*[29] İki epeyi eline alıp tartar ve eşsiz bir zarafetle seçmesi için Majestelerine sunar. *Horreur!*[30] Majesteleri eskrim yapmıyor!

Mais il joue![31] Ne mutluluk verici bir düşünce! Ama zaten Dük Hazretlerinin her zaman mükemmel bir belleği yok muydu? Papaz Gualtier'nin "Diable"ını[32] derinliğine incelemişti. Orada "*que le Diable n'ose pas refuser un jeu d'écarté*"[33] yazılı değil miydi?

Peki ya şansı? Şansı ne kadardı? Neredeyse hiç; doğru ama Duc'ün başka çaresi mi vardı? Hem bu işin girdisini çıktısını en ince ayrıntısına

22) "C'est vrai que de tout ces choses il a pensé beaucoup – mais!" (Fr.): Bütün bu şeyler üzerinde çok düşünmüş olduğu doğru – ama!

23) Le pauvre Duc (Fr.): Zavallı Dük.

24) Petit-maître (Fr.): Küçük bey, züppe delikanlı.

25) "Qui sourit si amérement." (Fr.): Bu kadar acı gülümseyen.

26) Mait il faut agir. (Fr.): Ama harekete geçmek gerekir.

27) Muhtemelen Willis'i gösteriş yaptığı için azarlayan *Courier*'in editörü T. Buckingham.

28) Il avait tué ses six hommes. (Fr.): Altı adamını öldürmüştü.

29) Il peux s'échapper. (Fr.): Kurtulabilirdi.

30) Horreur (Fr.): Ne utanç verici!

31) Mais il joue. (Fr.): Ama oyun oynuyor.

32) Papaz Louis Édouard Camille Gaultier (1746-1818): Dillerin ve coğrafyanın oyunlarla kolayca öğretilebileceği kuramıyla tanınır, ancak "Şeytan" adlı bir eseri bulunmamaktadır.

33) Que le Diable n'ose pas refuser un jeu d'écarté. (Fr.): Şeytanın bir el kâğıt oynamayı reddedemeyeceği.

"Şeytanı kendi oyununda yenme" folklorda ve edebiyatta sıkça rastlanan bir temadır.

kadar bilmiyor muydu? Peder Le Brun'ü[34] hatmetmemiş miydi? Club Vingt-un'ün[35] üyesi değil miydi? "*Si je perds*," dedi, "*je serai deux fois perdu* –iki kat lanetleneceğim– *voilà tout*! (Burada Dük Hazretleri omuz silkti.) *Si je gagne, je reviendra à mes ortolans – que les cartes soient préparées*!"[36]

Dük Hazretleri tepeden tırnağa dikkat kesilmişti. Majestelerinin kendine güveni tamdı. Bir gören olsaydı onları François ile Charles[37] sanırdı. Dük Hazretlerinin aklında oynayacağı oyundan başka bir şey yoktu, Majesteleri hiçbir şey düşünmedi, kâğıtları kardı. Duc kesti.

Kâğıt dağıtıldı. Koz açıldı –koz– koz Papaz! Yo hayır, koz kızdı! Majesteleri kozun erkek giysilerine kalayı bastı, De L'Omelette elini kalbinin üstüne bastırdı.

Oynarlar. Duc sayar. Kâğıt dağıtma bitmiştir. Majesteleri ağır ağır sayar, gülümser ve bir fırt şarap çeker. Duc bir kâğıdı el çabukluğuyla yok eder.

"*C'est à vous à faire*,"[38] dedi Majesteleri kâğıdı keserken. Dük Hazretleri hafif bir baş eğmeyle selam verdi, kâğıtları dağıttı ve *en presentant le Roi*[39] masadan kalktı.

Majesteleri üzüntülü bir havaya büründü.

İskender, İskender olmasaydı Diogenes olurdu;[40] Duc rakibinden izin alıp giderken "*que s'il n'eût été De L'Omelette il n'aurai point d'objection d'être le Diable*"[41] hususunda onu temin etti.

34) Charles Le Brun (1619-90): XIV. Louis döneminde fen ve edebiyatta söz sahibi bir insan Fransız Akademisi için çok katı bir kurallar sistemi getirmiş ve tutkuların nasıl ifade edilmesi gerektiği üzerine bir inceleme yazmıştır.

35) Klüp Yirmi Bir.

36) "Si je perds (...) préparées": "Kaybedersem, iki misli kaybetmiş olacağım –hepsi bu– kazanırsam, ortolanlarıma geri döneceğim – kâğıtlar karılsın."

37) I. François ve V. Charles. İspanya Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru olarak iki hükümran sık sık karşı karşıya gelmiştir.

38) "C'est à vous à faire." (Fr.): Sıra sizde.

39) En presentant le Roi. (Fr.): Papazı göstererek.

40) "Benden ne istersin?" sorusuna, Diogenes'in "Gölge etme, başka istemem!" yanıtını vermesinden hoşlanan Büyük İskender, "İskender olmasaydım, Diogenes olurdum," diye karşılık verir.

41) "Que (...) le Diable." (Fr.): De L'Omelette olmasaydı, Şeytan olmaya hiçbir itirazı olmayacağı.

ASLANLAŞMA
[BİR ASLANIN YAŞAMINDAN BAZI PASAJLAR]

Bütün halk, ağızları bir karış açık,
Ayaklarının on parmağı üzerinde dikeldi
PİSKOPOS HALL, *Satirler*[1]

Ben büyük bir adamım, daha doğrusu büyük bir *adamdım*; ancak ne Junius'un[2] yazarıyım ne de maskeli adamım,[3] benim adım, öyle sanıyorum ki, Robert Jones ve Fum-Fudge[4] kentinde bir yerlerde doğdum.

Hayatımın ilk eylemi iki elimle birden burnumu tutmak oldu. Bunu gören annem benim bir dâhi olduğumu söyledi, babam sevincinden ağladı ve Nozoloji üzerine bir kitapçık armağan etti bana. Daha pantolon giymeye başlamadan önce kitabı hatmettim.

Bilimde el yordamıyla ilerlemeye başlamıştım, çok geçmeden, bir insanın yeterince dikkat çeken bir burna sahip olması kaydıyla, sadece burnunun dikine giderek Aslanlığa ulaşabileceğini anladım. Ama ilgim salt kuramla sınırlı değildi, her sabah hortumumu birkaç kez çekiştiriyor ve beş altı tek atıyordum.

Ergenliğe ulaştığımda bir gün babam onunla birlikte çalışma odasına çıkmamı rica etti.

"Oğlum," dedi, ikimiz de oturduktan sonra, "varoluşunun başlıca amacı nedir?"

"Babacığım," diye yanıtladım, "Nozoloji çalışmaktır."

1) Piskopos Joseph Hall'un (1574-1656) ilk versiyonu Canterbury Başpiskoposunun emriyle ateşe atılan *Virgidemiarum Liber*'inden değiştirilerek alınmıştır.

2) Duc de Grafton, Duc de Bedford ve Kral III. George'a karşı politik sövgülerle dolu *Les Lettres de Junius* (Junius'un Mektupları) 1769'dan 1772'ye kadar Londra'da *Public Advertiser*'da yayımlandı; yazarı (Sir Philip Francis'ten kuşkulanıldıysa da) hiçbir zaman öğrenilemedi.

3) Demir Maskeli Adam muhtemelen XIV. Louis'yi bir şato satın alma pazarlığında aldatan ve bu yüzden yirmi dört yıl hapis yatan Mantua Dükü Ferdinad Charles'ın gizli ajanı, Mantua senatörü Kont Ercolo Antonio Mattioli idi. Voltaire, Demir Maskeli Adam'ın Avusturyalı Anne'ın gayrı meşru çocuğu olduğunu ileri sürer. Alexandre Dumas, *Vicomte de Bragelonne* (1848-50) adlı romanında onu kralın ikiz kardeşi olarak gösterir. Daha birçok kitaba ve denemeye konu olmuştur. Demir maske, aslında siyah kadife bir kumaştı ve o şahıs her kim ise Marchioly adıyla 1703'te Paris'te St. Paul mezarlığına gömüldü.

4) Londra.

"Peki, Robert," diye sordu, "Nozoloji nedir?"

"Efendim," dedim, "burun bilimidir."[5]

"Peki, burnun ne anlama geldiğini söyleyebilir misin bana?" diye sordu.

"Bir burun, babacığım," dedim, sesimin tonunu alçaltarak, "bin farklı yazar tarafından bin türlü tanımlanmıştır." [Burada saatimi çıkardım.] "Şimdi öğle vakti, ya da o civarda bir şey, gece yarısından önce hepsini teker teker ele alacak kadar zamanımız var. Öyleyse başlıyorum: Burun, Bartholinus'a[6] göre şu şişlik, şu kabarıklık, şu fazlalık, şu..."

"Yetişir, Robert," diye sözümü kesti, iyi kalplı ihtiyar beyefendi, "irfanının derinliği karşısında yıldırım çarpmışa döndüm –sahiden çok şaşırdım– yemin olsun." [Burada gözlerini yumup, elini kalbinin üzerine koydu.] "Gel buraya!" [Burada beni kolumdan tuttu.] "Eğitimin artık sona ermiş kabul edilebilir. Kendi başının çaresine bakma zamanın geldi de geçiyor; yapacağın en iyi şey burnunun dikine gitmektir – böyle, böyle, böyle." [Burada beni tekmeleyerek merdivenler aşağı kapı dışarı etti.] "Evimden defol ve Tanrı yardımcın olsun!"

Kutsal *esini* ruhumda hissettiğimden bu kazayı daha çok mutluluk olarak gördüm. Baba nasihatini tutmaya karar verdim. Burnumun dikine gidecektim. Hemen oracıkta burnumu birkaç kez çekeledim ve Nozoloji üzerine bir kitapçık yazdım.

Bütün Fum-Fudge[7] ayağa kalktı.

"Şaşırtıcı deha!" dedi, *Quarterly*.

"Hayran olunacak fizyolog!" dedi, *Westminster*.

"Zeki adam!" dedi, *Foreign*.

"İyi yazar!" dedi, *Edinburgh*.

"Derin düşünür!" dedi, *Dublin*.

"Büyük adam!" dedi, *Bentley*.

"Kutsal ruh!" dedi, *Fraser*.

"Bizden biri!" dedi, *Blackwood*.

"Kim olabilir?" dedi, Mrs. Bas-Bleu.[8]

"Ne olabilir?" dedi, iriyarı Miss Bass-Bleu.

"Nerede olabilir?" dedi, ufak tefek Miss Bass-Bleu. Ama bu insanlara şuncacık önem vermedim – doğruca bir sanatçının atölyesine yollandım.

5) Nosology, gerçek bir kelime olup hastalıkların sınıflandırılması bilgisidir. Burun anlamına gelen "Nose" kelimesinden türetilmiş bir "Noseology" terimi varmış gibi kelime oyunu yapılıyor.

6) Casparus Barholinus veya Kaspar Bartholin (1585-1629): Danimarkalı hekim, tıp profesörü ve teolog. Anatomi ders kitabı yazarı.

7) Fum-Fudge: Kent, daha doğrusu Londra.

8) Bas-bleu (Fr.): Yazarlık taslayan kadın, niteliksiz kadın yazar.

Ruhumu-Takdis-Et Düşesi[9] portresi için poz veriyordu; Falan-Feşmekan Markisi Düşes'in kanişini tutuyor, Şunun-Bunun Kontu onun nükteleriyle eğleniyordu ve Altesleri Dokunma-Bana düşesin sandalyesinin arkalığı üzerine eğilmişti.

Sanatçıya yaklaştım ve burnumu havaya kaldırdım.

"Ah! Çok güzel!" diye iç geçirdi, Düşes Hazretleri

"Hayret!" dedi, peltek peltek Marki.

"Sarsıcı!" dedi, Kont.

"İğrenç!" diye homurdandı, Altesleri.

"Ne istiyorsunuz buna?" diye sordu sanatçı.

"*Burnu* için!" diye haykırdı Düşes Hazretleri.

"Bin İngiliz Lirası" dedim otururken.

"Bin İngiliz Lirası mı?" diye sordu sanatçı, düşünceli bir havada.

"Bin İngiliz Lirası" dedim.

"Çok güzel!" dedi kendinden geçmiş bir vaziyette.

"Bin İngiliz Lirası" dedim.

"Bunu garanti eder misiniz?" diye sordu burnumu gün ışığına çevirirken.

"Ederim" dedim, şiddetle sümkürerek.

"*Tamamen* orijinal mi?" diye sordu, saygıyla burnuma dokunarak.

"Ha!" dedim, burnumu yana kıvırarak.

"Hiç kopyası alınmadı mı?" diye sordu, bir büyüteçle burnumu incelerken.

"Hiç" dedim, burnumu yukarı dikerek.

"*Hayranlık verici*!" diye haykırdı manevranın güzelliği karşısında afallamış vaziyette.

"Bin İngiliz Lirası" dedim.

"*Bin* İngiliz Lirası mı?" dedi.

"Kesinlikle" dedim.

"Bin *İngiliz Lirası* mı?" dedi.

"Tastamam" dedim.

"Bu parayı alacaksınız," dedi, "ne *nadir*[10] bir parça!" Böylece hemen orada bana bir çek yazdı ve burnumun kabataslak bir resmini çizdi. Jermyn Sokağı'nda bir oda kiraladım ve Majestelerine burnumun bir

9) The Duchess of Bless-my-Soul, Willis'in sütununda sözü edilen Lady Blessington'a gönderme.

10) Virtu: Nadir, çok değerli sanat eseri, koleksiyoncu parçası. Latince'de *virtu(s)* erkeklik anlamına gelir. Marie Bonapart'ı ve daha başka birçok kişiyi "burun"un gerçekte penis olduğunu düşünmeye iten bu olmalıdır.

portresiyle birlikte "Nozoloji"min doksan dokuzuncu baskısını gönderdim. Galler Prensi, şu küçük sefih beni akşam yemeğine davet etti.

Hepimiz aslan ve *recherché* idik.

Çağdaş bir Platoncu vardı. Porphyry, Iambilicus, Plotinus, Proclus, Hierocles, Maximum Tyrius ve Syrianus'tan parçalar okudu.[11]

Bir insan yetkinliği profesörü vardı. Turgot, Price, Priestly, Condorcet, De Staël ve "Sağlığı Bozuk Hırslı Öğrenci"den parçalar okudu.[12]

Sir Pozitif Paradox vardı. Bütün aptalların filozof, bütün filozofların da aptal olduğunu ileri sürdü.

Æstheticus Ethix vardı. Ateşten, birlikten ve atomlardan; iki parçalı ve önceden var olan ruhtan; çekimden ve uyumsuzluktan; ilkel zekâdan ve homoömeriadan[13] söz etti.

Theologos Theology[14] vardı. Eusebius ve Arianus'tan; sapkınlıktan ve İznik Konseyi'nden; Puseycilikten ve konsübstansializmden; Homousios'tan ve Homouioisios'tan bahsetti.[15]

Rocher de Cancale'den Fricassée vardı. Kızıl dilli Muriton'dan, *velouté* soslu karnabahardan, *à la* St. Menehoult dana etinden, *à la* St. Florentin salamura etten ve *en mosaïques* portakal jölesinden söz etti.[16]

Bibulus O'Bumper vardı. Latour ve Markbrünnen, Mousseux ve Chambertin, Richebourg ve St. Georges, Haut-brion, Léoville ve Médoc, Barsac ve Preignac, Grâves, Sauturnes, Laffitte ve St. Peray hakkında bir şeyler söyledi. Clos-vouget'ye başını salladı ve Sherry ve Amontillado'yu gözü kapalı ayırt edebileceğini söyleyerek övündü.[17]

11) Çağdaş Platoncu muhtemelen Thomas Taylor. Diğer isimlerin hepsi üçüncü-beşinci yüzyıllarda yaşamış Yunanlı düşünürler olup Benjamin Disraeli'nin *Vivien Grey*'inden aynen alınmıştır.

12) Anne Robert Jacques Turgot (1727-81), Richard Price (1723-91), Josep Priestly (1733-94), Condorcet Markisi Marie Jean Antoine Nicholas de Caritat (1743-94), Germaine de Staël (Madame De Staël) (1766-1817).

13) Homoömeria: Anaksagoras'ın ileri sürdüğü, maddenin nihai parçacıklarının aynı türden olduğu inancı.

14) Muhtemelen Dionysius Lardner (1793-1859).

15) Caesarealı Eusebius (263?-339?) kilise tarihçisi ve piskopostu, akrabası Nicomedialı Eusebius bu kentin piskoposuydu. Arius, Hz. İsa'nın Tanrı'yla bir olmadığını, ondan aşağı olduğunu savunuyordu. İznik Konseyi tarafından 325'te mahkûm edildi. Caesarealı Eusebius, Arius'u barındıran ve İznik Konseyine karşı savunan Nicomedialı Eusebius'a ve onun yarı-Ariusçu görüşlerine karşı mücadele yürüttü. Puseycilik, Gerçek Mevcudiyet öğretisini savunan Edward Bouverie Pusey'in (1800-82) adından geliyor. Konsübstansiyal, aynı cevherden, aynı özden demektir. Homousios, Baba ile Oğlun benzer olmakla birlikte farklı tözlerden; homouioisios ise Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun aynı tözden olduğu öğretisi.

16) Paris'te ünlü bir lokanta. Yemek adları gerçektir.

17) Bibilus, içkiyi sünger gibi çeken, ayyaş benzeri bir anlama sahiptir. Bumper ise dolu kadeh demektir. Bibulus O'Bumper'i bizdeki Bekri Mustafa'ya karşılık gelebilecek uydurma bir isim. Paragraftakilerin hepsi ünlü château şaraplarıdır.

Floransalı Signor Tintontintino vardı. Cimabue, Arpino, Carpaccio ve Argostino hakkında – Caravaggio'nun iç karartıcılığı, Albano'nun letafeti, Titian'ın renkleri, Rubens'in kadınları ve Jan Steen'in şakaları hakkında nutuk çekti.

Fum-Fudge Üniversitesi'nin rektörü vardı. Onun fikrine göre Ay'ın adı Trakya'da Bendis, Mısır'da Bubastis, Roma'da Diana, Yunanistan'da Artemis'miş.

İstanbullu bir padişah vardı. Meleklerin at, horoz ve boğa[18] olduğunu; göğün altıncı katındaki birinin yetmiş bin başı bulunduğunu ve dünyanın sayısız yeşil boynuzlu gök mavisi bir inek tarafından taşındığını düşünmeden edemiyordu.

Delphinus Poyglott vardı. Bize Æchylus'un kayıp seksen üç trajedisine, Isæus'un elli dört söylevine, Lysias'ın üç yüz doksan bir konuşmasına, Theophrastus'un yüz seksen risalesine, Apollonius'un konik kesitlerinin sekizinci kitabına, Pindaros'un ilahilerine ve ditiramblarına ve genç Homeros'un kırk beş tragedyasına ne olduğunu anlattı.[19]

Ferdinand Fitz-Fossillus Feldspar[20] vardı. Yerkürenin içindeki ateşler ve üçüncü zaman oluşumları; maddenin gaz, sıvı ve katı halleri; kuvars ve marn; şist ve siyah turmalin; jips ve volkanik kayaçlar, talk ve kalker; blent ve hornblent; mika-şist ve puding; siyanit ve lepidolit; hematit ve tremolit; antimuan ve kalsedon; manganez ve aklınıza gelebilecek her konuda bizi bilgilendirdi.

Ben vardım. Kendimden söz ettim – kendimden, kendimden, kendimden söz ettim. Nozolojiden, risalemden ve kendimden söz ettim. Burnumu havaya kaldırdım ve kendimden söz ettim.

"Harikulade akıllı adam!" dedi, Prens.

"Muhteşem!" dedi konuklar, ve ertesi sabah Düşes Ruhumu-Takdis-Et bana bir ziyarette bulundu.

"Almack'a[21] gelir miydiniz, sevimli yaratık?" diye sordu, çenemin altına dokunarak.

"Şerefim hakkı için, evet" dedim.

18) Horoz ve boğa, İngilizce'si "cock and bull". 'Cock-and-bull story' uydurma masal, kurt masalı demektir.

19) "Delphinius", XIV. Louis'nin emriyle otuz dokuz bilim adamı tarafından Dauphin için hazırlanan Latin Klasiklerinin Delphin baskısına gönderme yapıyor. Polyglott ise çok dilli demektir.

20) Bulwer-Lytton'un kahramanı Ferdinad Fitzroy'a gönderme. Feldspar: Esas olarak cam sanayinde kullanılan magmatik bir kayaç, bir mineral.

21) Almack: Londra St. James'da, King Street'te bulunan ve kibar zümrenin toplandığı bir dizi salon.

"İstisnasız bütün burnunuzla mı?" diye sordu.

"Yaşadığım sürece" diye yanıtladım.

"Öyleyse, hayatım, işte size bir davetiye. Orada *olacağınızı* söyleyebilir miyim?"

"Sevgili Düşes, bütün kalbimle."

"Kalbinizden bana ne! Burnunuzla, bütün burnunuzla, tamam mı?"

"Her zerresiyle, aşkım" dedim – böylece burnumu bir iki burdum ve kendimi Almack'ta buldum.

Salonlar iğne atsan düşmeyecek kadar doluydu.

"Geliyor!" dedi biri, merdivenlerden.

"Geliyor!" dedi biri, daha yukarıdan.

"Geliyor!" dedi biri, daha daha yukarıdan.

"Geldi!" diye haykırdı, Düşes. "Geldi minik aşkım!" Ve iki eliyle beni sıkı sıkıya tutarak üç defa burnumdan öptü.

Kalabalığı belirgin bir heyecan dalgası sardı.

"*Diavolo*!" diye haykırdı, Kont Capricornutti.[22]

"*Dios guarda*!" diye mırıldandı, Don Stiletto.[23]

"*Mille tonnerres*!" diye bağırdı, Prince de Grenouille.[24]

"*Tousand Teufel*!" diye homurdandı, Bluddennuff Elektörü.[25]

Bu kadarına dayanamazdım. Öfkelendim. Sertçe Bluddennuff'a döndüm.

"Sir!" dedim ona. "Siz bir maymunsunuz."

"Sir," dedi kısa bir duraklama anından sonra, "*Donner und Blitzen*!"[26]

Daha fazlasını isteyemezdim. Birbirimize kartlarımızı verdik. Ertesi sabah Chalk-Farm'da[27] burnunu uçurdum – sonra arkadaşlarıma uğradım.

"Bête!"[28] dedi, birincisi.

"Aptal!" dedi, ikincisi.

"Ahmak!" dedi, üçüncüsü.

"Eşek!" dedi, dördüncüsü

"Budala!" dedi, beşincisi.

22) Diavolo (İt.): Şeytan.

23) Dios guarda (İsp.): Tanrı bizi korusun.

24) Mille tonnerres (Fr.): Bin defa lanet olsun. Prince de Grenouille: Kurbağa Prensi.

25) Tousand Teufel (Alın.): Hay binlerce şeytan götüresi. Bluddennuff (blood enough) yeterince aptal diye çevrilebilir.

26) Donner und Blitzen: Gök gürültüsü ve şimşek.

27) 1806'da Regent's Park yakınlarındaki Chalk Farma'da Thomas Moore ile Francis Jeffrey arasında yapılan ünlü düelloya gönderme.

28) Bête (Fr.): Hayvan, kafasız.

"Mankafa!" dedi, altıncısı.

"Defol!" dedi yedincisi.

Bütün bunlarla kendimi aşağılanmış hissettim ve böylece babama gittim.

"Babacığım," dedim, "varoluşumun başlıca amacı nedir?"

"Evladım," dedi, "hâlâ Nozoloji çalışmaktır; ama Elektörü burnundan vurmakla hedefinin ötesine geçtin. Senin güzel bir burnun var, tamam da, Bluddennuff'ın hiç yok. Sen yuhalandın, o ise günün kahramanı oldu. Teslim ediyorum ki, Fum-Fudge'da bir aslanın büyüklüğü burnunun boyutuyla orantılıdır – ama Tanrı aşkına! Burnu olmayan bir aslanla rekabet mi edilir?"

ÇAN KULESİNDEKİ ŞEYTAN

Saat kaç?
Eski deyiş.

Genelde herkes bilir ki, bir Hollanda kasabası olan Vondervotteimittiss[1] dünyanın en güzel köşesidir – ya da, ne yazık ki, *köşesiydi*. Ancak ana yollardan epey uzakta, tabir yerindeyse sapa bir yerde olması yüzünden okuyucularımdan belki çok azının yolu buraya düşmüş olabilir. Yolu buraya *düşmemiş* olanlar için bu kasabadan biraz söz etmem yerinde olur kanaatindeyim. Kasaba sakinlerine herkesin sempati duymasını sağlamak umuduyla, kasaba sınırları dahilinde son zamanlarda cereyan eden bazı felaketleri anlatmak niyetinde olduğum için bu aslında zorunlu da. Beni tanıyan hiç kimse, üstlendiğim bu görevi, tarihçi sıfatı taşımak isteyen birine yakışır tarzda, elimden geldiğince iyi yapacağımdan, tam bir tarafsızlıkla hareket edeceğimden, olguları kılı kırk yararak doğrulayacağımdan, kaynakları dikkatle karşılaştıracağımdan kuşku duymayacaktır.

Madalyonların, elyazmalarının ve yazıtların toplu yardımıyla kesinlikle söyleyebilirim ki, Vondervotteimittiss ta ilk günden beri bugün onu gördüğümüz haliyle var olmuştur. Ama bu ilk günün tarihine gelince, ne yazık ki, zaman zaman matematikçilerin bazı cebir formülleri karşısında fit olmak zorunda kaldıkları türden belirsiz bir kesinlikle konuşabilirim. Bu tarih, diyebilirim ki, kasabanın ne kadar eski bir geçmişe sahip olduğu da göz önünde tutularak, yapılabilecek tüm tahminleri fersah fersah aşar.

Vondervotteimittiss adının nasıl türetildiği konusunda da, üzülerek itiraf ederim ki, bir o kadar karanlıklar içerisindeyim. Bu nazik meseleyle ilgili –kimi zekice, kimi bilgece, kimi tam tersi– bir yığın fikirden tatminkâr addedilebilecek birini seçemedim. Belki –Krautaplenttey'inkiyle[2] neredeyse uyuşan– Grogswigg'in fikri ihtiyatla seçilebilir. Şöyle:

1) Wonder what time it is? (Acaba saat kaç?)
2) Kraut-a-plenty: Bir dolu Kraut (Alman).

"Vondervotteimittiss – Vonder, lege Donder – Votteimittiss; quasi und Bleitziz – Bleitziz obsol: pro Blitzen."[3] Bu etimoloji, gerçeği söylemek gerekirse, Belediye Konağının çan kulesinin tepesinde hâlâ belli olan bazı elektrik akımı[4] izleriyle yeterince doğrulanıyor. Bununla birlikte, bu kadar önemli bir konuda çok da konuşmak istemiyorum. Daha fazla bilgi sahibi olmayı arzulayan okuyucuya Dungergutz'un *"Oratiunculæ de Rebus Præter-Veteris"*i-ni salık veririm.[5] Ayrıca bkz. Blunderbuzzard *"De Derivationibus"*, s. 27 – 5010, Folio, Gotik edisyon, Kırmızı ve Siyah harfli, Kılavuz-sözcüksüz[6] ve İmzasız – burada ayrıca Stuffundpuff'un kendi el yazısıyla aldığı kenar notlarını ve Gruntundguzzel'in bunlar üzerine yaptığı yorumları dikkate alınmalıdır.[7]

Vondervotteimittiss'in kuruluş tarihini ve adının etimolojisini saran karanlığa rağmen, daha önce de dediğim gibi, onun her zaman şu anda gördüğümüz gibi olduğuna şüphe yok. En yaşlısı bile kasabasının hiçbir kesiminde en ufak bir değişiklik olduğunu hatırlamaz ve böyle bir olasılığın ileri sürülmesi dahi hakaret kabul edilir. Köy, çevresi aşağı yukarı çeyrek mil gelen yusyuvarlak bir vadide yer almaktadır, etrafını çepeçevre saran alçak tepeleri halkından kimse aşmayı aklından bile geçirmemiştir, zira tepelerin ötesinde hiçbir şey bulunmadığına inanmak için çok haklı nedenleri vardır.

Vadinin (dümdüz olan ve yassı tuğla kaplı) eteklerini yan yana sıralanmış altmış küçük ev çepeçevre çevirir. Bu evler, sırtları tepelere dayalı olduğundan, düzlüğün her evin önünden tam altmış yarda uzaklıktaki merkezine bakarlar doğal olarak. Her evin önünde dairesel patikasıyla küçük bir bahçe, bir saat kadranı ve yirmi dört lahana bulunur. Binalar birbirine öyle benzemektedir ki birini diğerinden dünyada ayırt edemezsiniz. Çok çok eski zamanlarda inşa edilmiş olduklarından, mimarileri biraz tuhaftır, ama tam da bu nedenle oldukça pitoresktirler. Ateşte sertleştirilmiş, siyah uçlu küçük kırmızı tuğlalardan yapılmışlardır, bu yüzden duvarları büyük ölçekli bir satranç tahtası gibi görünür. Ana çatılar üzerindeki küçük üçgen çatılar binanın cephesiyle aynı yöne bakar ve saçaklar-

3) Bu saçma etimoloji şöyle okunabilir: "Vonder'ı Donder (gök gürültüsü) olarak oku; Votteimittiss'i Bleitziz gibi – Blitzen'in (şimşek) eski şekli."

4) Elektrik akışı veya akımı, 1800'lerde şimşek ve yıldırım yerine kullanılıyordu.

5) Dundergutz (dunderhead): Mankafa. *"Oratiunculæ de Rebus Præter-Veteris*: Kadim Şeyler Hakkında Küçük Bir Tartışma.

6) Catch-word: Eskiden kitap sayfalarının sağ alt köşesine konulan ve sonraki sayfanın ilk sözcüğünü gösteren sözcük.

7) Stuffundpuff (stuff and puff): İçini doldur ve üfle; pipo içmeye atıf. Gruntundguzzell (grunt and guzzle): Horulda ve tıkın.

la ana kapıların üzerinde evin kendisi büyüklüğünde silmeler bulunur. Pencereleri çok sayıda çerçevesi ve çok küçük camlarıyla dar ve derindir. Çatıda uzun kıvrık uçlu çok sayıda kiremit bulunur. Ağaç işlerinin hepsi koyu renkli olup oymalarla süslüdür, ama desenlerde pek fazla çeşitlilik göze çarpmaz, zira Nuh nebiden bu yana Vondervotteimittissli oymacılar iki nesneden başka bir şeyin asla oymasını yapmamışlardır: Saat ve lahana. Ama bunları son derece güzel yaparlar, keskilerinin işleyebileceği en ufak bir yer bulmaya görsünler maharetlerini görülmedik bir ustalıkla sergilerler.

Konutların içleri de aynen dışları gibi birbirine benzer, mobilyalar bir tek modele göre yapılmıştır. Zeminler kare çini döşelidir, siyah renkli bir ağaçtan yapılmış masalar ve sandalyeler ince kıvrık bacaklı ve köpek yavrusu ayaklıdır. Şömine rafları geniş ve yüksektir, ön tarafına saat ve lahana desenleri oyınakla yetinilmeyip, alnına tik-takları yeri göğü inleten gerçek bir saat, her iki yanına da içinde lahana bulunan iki saksı birer muhafız gibi yerleştirilmiştir. Saatle saksıların arasında koca göbeğinin ortasındaki delikten bakınca bir saat kadranı görülen birer porselen heykelcik bulunur. Kaba saba görünüşlü ızgaralarıyla ocaklar geniş ve derindir. Ocakta her zaman harlı bir ateş ve üzerinde, evin iyi yürekli hanımının ilgisini hiç esirgemediği içi lahana turşusu ve domuz eti dolu koca bir kazan bulunur. Evin hanımı, mavi gözlü, kıpkırmızı suratlı, ufak tefek, şişman ve yaşlı bir kadındır; mor ve sarı kurdelelerle süslü kelle şekerine benzer koca bir bone geçirmiştir kafasına. Yünle karışık keten ve pamuklu kaba bir kumaştan yapılmış turuncu renkli giysisinin arka kısmı oldukça bol, boyu da epey kısadır; aslında başka bakımlardan da çok kısadır, bacaklarının yarısına bile inmez. Bacakları ve ayak bilekleri epey kalındır, ama bunları bir çift güzel yeşil çorap örter. Pembe deriden ayakkabılarının her biri büzüştürülerek lahana şekli verilmiş sarı kurdelelerle bağlıdır. Sol elinde ağır, küçük bir Hollanda saati vardır, sağ elinde ise lahana turşusu ve domuz etini karıştırdığı bir kepçe bulunur. Yanında, *oğlanların* eğlence olsun diye kuyruğuna yaldızlı bir oyuncak saat bağladıkları tombul bir tekir kedi durur.

Oğlanlara gelince, üçü de bahçede domuza göz kulak olmaktadırlar. Her birinin boyu ikişer ayaktır. Üç köşeli, yanları kalkık şapkaları, kalçalarına kadar inen mor yelekleri, tavşan derisinden kısa pantolonları, kırmızı yün çorapları, büyük gümüş tokalı ağır ayakkabıları ve iri sedef düğmeli uzun paltoları vardır. Her birinin ayrıca ağzında bir pipo ve sağ ellerinde de birer şişkin, küçük saat bulunur. Pipodan bir nefes çekip saate bakar, sonra saate bakıp pipodan bir nefes çekerler. Besili ve tem-

bel domuz bazen şuraya buraya düşmüş lahana yapraklarından yer, ara sıra da yumurcakların kedi kadar güzel görünsün diye *kuyruğuna* bağlamış oldukları yaldızlı oyuncak saate bir iki tekme savurur.

Ön kapının tam önündeki, masalar gibi kıvrık bacaklı, köpek yavrusu ayaklı, yüksek arkalıklı, oturma yeri deriden bir koltuğa evin reisi kurulmuştur. İri yuvarlak gözlü, çift kat gerdanlı, son derece şişman, ufak tefek yaşlı bir beydir. Giysilerinin oğlanlarınkine benzediğini söylersem, daha fazla lafa gerek kalmaz. Tek fark, piposunun biraz daha büyük olması ve daha fazla duman çıkarabilmesidir. Oğlanlar gibi onun da bir saati vardır, ama o saatini cebinde taşır. Doğrusunu söylemek gerekirse, onun ilgilenmesi gereken saatten daha önemli bir şey vardır – bunun ne olduğunu birazdan açıklayacağım. Sağ bacağını sol dizi üzerine atarak oturur, ciddi bir surat takınır ve gözlerinden hiç değilse birini büyük bir kararlılıkla düzlüğün ortasındaki çok ilginç bir şeye diker.

Bu şey Belediye Konağının çan kulesinde bulunmaktadır. Belediye Meclisinin tüm üyeleri iri, tabak gibi koca koca gözleri olan, çift kat gerdanlı, kısa boylu, yusyuvarlak, yağ bağlamış zeki insanlardır ve paltoları sıradan bir Vondervotteimittisslininkinden daha uzun, ayakkabı tokaları daha büyüktür. Ben kasabada ikamet etmeye başladıktan sonra birçok özel toplantı yaptılar ve aşağıdaki şu üç önemli kararı aldılar:

I. Yolunda giden gidişatı bozmak bir suçtur.
II. Vondervotteimittiss dışında tahammül edilebilecek bir yer yoktur.
III. Saatlerimize ve lahanamıza ebediyen bağlı kalacağımıza yemin ederiz.

Toplantı salonunun üzerinde çan kulesi, çan kulesinin içinde de kalubeladan beri kasabanın medarı iftiharı –Vondervotteimittiss kasabasının büyük saati– bulunuyordu. Deri koltuklarına kurulmuş yaşlı beylerin gözlerini dikip sürekli baktıkları şey işte bu saatti.

Büyük saatin –her biri çan kulesinin yedi yanına bakan– yedi kadranı vardır; böylece her taraftan kolayca görünür. Kadranları büyük ve beyaz, ibreleri ağır ve siyahtır. Tek görevi saatle ilgilenmek olan bir görevli vardır; bu görev arpalıkların en mükemmelidir – çünkü Vondervotteimittiss saatinin onun yardımına ihtiyacı olduğunu hatırlayan bir tek Tanrının kulu çıkmaz. Şu son günlere kadar salt böyle bir varsayım bile sapkınlıkla eşdeğerdi. Arşive geçmiş en eski zamanlardan beri saatler düzenli olarak büyük çanla vurmuştur saat başlarını. Aslında durum kasabadaki bütün diğer duvar ve kol saatleri için de aynıydı. Zamanı

doğru ölçmek için buradan âlâ memleket olmaz. Büyük çan dili "saat on iki" demenin uygun olduğunu düşündüğünde, bütün sadık takipçileri aynı anda ağızlarını açıp bir yankı gibi ona yanıt veriyordu. Sözün kısası, iyi kalpli kasabalılar lahana turşularına düşkündüler, saatleriyle ise gurur duyuyorlardı.

Arpalık görevlerde bulunan herkes az çok saygı görür; Vondervotteimittiss görevlisi arpalıkların en mükemmelini işgal ettiğinden dünyadaki en çok saygı gören insandır. Kasabanın en ileri gelenidir; domuzlar bile ona saygıyla bakar. Paltosunun kuyruğu köydeki yaşlı beylerin hepsinin paltolarınınkilerden *çok* daha uzun, piposu, ayakkabı tokası, gözleri, göbeği *çok* daha büyüktür. Gerdanına gelince, çifte değil üç boğumlu bir gerdanı vardı.

Böylece, Vondervotteimittiss'in mutlu durumunu resmetmiş oldum. Ama bu kadar göz alıcı bir tablonun bir gün zalim bir değişikliğe mahkûm olması ne acı!

Kasabanın en bilge sakinleri arasında uzun zamandan beri bir deyiş itibar görmekteydi: "Tepelerin ötesinden hayırlı bir şey gelmez." Ve öyle görünüyordu ki, bu sözler bir kehanet taşımaktaydı. Önceki gün doğu yönündeki tepelerin sırtında tuhaf görünüşlü bir şey belirdiğinde saat on ikiye beş vardı. Böyle bir olay pek tabii herkesin ilgisini çekti ve deri koltuğuna kurulmuş her ufak tefek, yaşlı bey gözlerinden birini çan kulesindeki saatten ayırmadan diğerini korkuyla olaya çevirdi.

Saat on ikiye üç kala söz konusu tuhaf şeyin çok kısa boylu yabancı görünüşlü biri olduğu anlaşıldı. Yabancı, tepe aşağı hızla indi, öyle ki çok geçmeden herkes onu net bir şekilde görmekteydi. Bu gerçekten Vondervotteimittiss'te bugüne kadar görülen en dikkat çekici ufak tefek insandı. Yüzü koyu tütün rengindeydi; uzun, eğri bir burnu, nohut gibi gözleri, kocaman bir ağzı ve sanki göstermeye çok hevesli olduğu bir dizi mükemmel dişi vardı; sırıtırken ağzı kulaklarına varıyordu. Bunlara bir de favori ve bıyıkları ilave edin, öyle sanıyorum ki yüzünden geriye görünecek bir şey kalmıyordu. Başı açıktı ve saçı *kıvırma kâğıtları* içerisine özenle sarılmıştı. Üzerinde, vücuduna tam oturan siyah bir frak (ceplerinin birinden beyaz bir mendil upuzun sarkıyordu), siyah renkli, kısa bir kaşmir pantolon, siyah çoraplar, siyah saten kurdelelerden kocaman fiyonklar yapılmış kısa, hafif ayakkabılar vardı. Bir kolunun altında kocaman bir *chapeau-de-bras*,[8] diğer kolunun altında boyunun beş katı bir keman taşıyordu. Sol elinde altın bir enfiye kutusu vardı

8) Chapeau-bras olarak da bilinir. On sekizinci yüzyılda giyilen üç köşeli ipek şapka.

ve tepeden aşağı fantastik görünümlü adımlarla hoplaya zıplaya inerken yüzünde kendinden son derece hoşnut bir ifadeyle sürekli enfiye çekiyordu bu kutudan burnuna. Aman yarabbi! Dürüst Vondervotteimittisslilerin görecekleri bir manzara mıydı bu?

Açık konuşmak gerekirse, yüzündeki sırıtmaya rağmen hergelenin küstah ve sinsi bir görünümü vardı ve hoplaya zıplaya dosdoğru köye ilerlerken kısa, hafif ayakkabılarının görünüşü hatırı sayılır bir kuşku uyandırdı; o gün onu seyreden kasabalılardan çoğu frakının cebinden öyle münasebetsizce sarkan patiska mendilin altına bir göz atmak için bir şeyler verirdi. Ama haklı bir öfkeye yol açan şey bu kendini beğenmişin bir yerde fandango oynar, ötede fırıldak gibi dönerken bu dünyada adımlarıyla *tempo tutmak* gibi bir şeyin var olduğundan zerrece haberdar görünmemesiydi.

İyi yürekli kasabalıların koskocaman açılan gözleri önünde tam on ikiye yarım dakika kala, serseri, dediğim gibi, ortalarına sıçrayıverdi; burada bir *chassez*, şurada bir *balancez* yaptı, bir *pirouette* ve *pas-de-zéphyr*'den sonra bir güvercin taklasıyla,[9] ağzı hayretten bir karış açık kalan saat bakıcısının ağır başlılıkla ve korku içerisinde oturmuş piposunu içmekte olduğu Belediye Konağının çan kulesine konuverdi. Küçük haylaz, kuleye konmasıyla, saat görevlisinin burnuna yapıştı, sarsalayıp çekti; koca *chapeau-de-bras*'sını adamcağızın kafasına geçirip ta ağzına kadar indirdi ve kocaman kemanını kaldırdığı gibi gürültüyle, evire çevire temiz bir sopa çekti ona; görevli o kadar şişman, keman öyle kocaman ve içi öyle boştu ki, koca bir bando alayının Vondervotteimittiss çan kulesinde tepindiğine yemin ederdiniz.

On ikiye sadece yarım saniye kalmış olmasaydı, bu ahlaksız saldırı kasabalıları nasıl müthiş bir intikam arayışına sevk ederdi, kimse bilmiyor. Çan çalmak üzereydi ve bütün gözlerin saate çevrilmesi mutlak ve karşı çıkılamaz bir zorunluluktu. Bununla birlikte çan kulesindeki adamın tam bu sırada saatle ilgili hiç de üstüne vazife olmayan bir şey yapıyor olduğu açıktı. Ama şimdi çan vurmaya başlamış olduğundan kimsenin onun manevralarına dikkat edecek zamanı yoktu, zira çanın vuruşunu saymak zorundaydılar.

"Bir!" dedi saat.

"Bir!" diye yansıladı, Vondervotteimittiss'teki deri koltuklarına kurulmuş ufak tefek yaşlı beylerin hepsi bir ağızdan. "Bir!" dedi kolundaki

9) Chassez, balancez (doğrusu chassé ve balancé), pas-de-zéphyr ve pigeonwing: çeşitli danslar ve dans adımları.

saat de; "bir!" dedi karısının kol saati ve "bir!" dedi çocukların kol saatleri ile kedinin ve domuzun kuyruğuna bağlı yaldızlı oyuncak saatler.

"İki!" diye saymaya devam etti büyük çan.

"İkki!" diye tekrarladı tüm tekrarlayıcılar.

"Üç! Dört! Beş! Altı! Yedi! Sekiz! Dokuz! On!" dedi çan.

"Uç! Tört! Peş! Alti! Yeddi! Sekkiz! Tokkuz! On!" diye karşılık verdi diğerleri.

"On bir!" dedi büyük.

"On bir!" diye doğruladı küçükler.

"On iki!" dedi çan.

"On ikki!" diye yanıtladı tatmin olmuş kasabalılar seslerini alçaltarak.

"Ve on ikkiii!" dedi bütün ufak tefek yaşlı beyler kol saatlerini ceplerine koyarken. Ama büyük çanın onlarla işi henüz bitmemişti.

"*On üç*!" dedi çan.

"Der Teufel!"[10] dediler benizleri atan, pipoları ağızlarından düşen ve sağ bacaklarını sol dizlerinin üzerinden indiren ufak tefek, yaşlı beyler soluk almakta zorlanarak.

"Der Teufel!" diye inlediler. "On uç! On uç!! Mein Gott,[11] saat On uç!!"

Bunu izleyen müthiş sahneyi betimlemeye kalkışmak boşuna bir çaba olur; bütün Vondervotteimittiss anında acınası bir karışıklığın içine sürüklendi.

"Karnıma n'oldu?" diye kükredi bütün çocuklar, "bu saatte acıkırım ben."

"Laana turşuma n'oldu?" diye haykırdı bütün *zevceler*, "şimdiye paçavraya dönmüştür."

"Pipoma n'oldu?" diye kalayı bastı bütün ufak tefek yaşlı beyler. "Donder ve Blitzen! Bu saatte tütüyor olmalıydı!" Ve büyük bir öfkeyle pipolarını yeniden doldurdular ve gömülüp koltuklarına öyle çabuk çabuk ve öyle şiddetle pipolarından nefes alıp vermeye başladılar ki bütün vadiyi göz gözü görmez bir duman kapladı anında.

Bu arada lahanaların yüzü kıpkırmızı oldu, sanki Şeytan saat kılığında her şeyi ele geçirmiş gibiydi. Mobilyaların üzerine oyulmuş saatler büyülenmiş gibi dans etmeye başlarken öfkelerini zapt etmekte zorlanan şömine rafları üzerindeki saatler sürekli on üçü vuruyor; sarkaçları

10) "Der Teufel (Alm.): Şeytan.
11) Mein Gott (Alın.): Tanrım.

deli gibi sıçrıyor, öyle kıvranıyordu ki, görenler dehşet içinde kalırdı. Ama en fenası, ne köpekler ne de domuzlar kuyruklarına bağlı küçük oyuncak saatlere tahammül edebiliyordu artık; duydukları kızgınlıkla oradan oraya seğirtiyor, tırmalıyor, yerleri eşeliyor, viyaklıyor, cıyaklıyor, miyavlıyor, homurdanıyorlardı; insanların yüzlerine sıçrıyor, eteklikleri-nin altından geçiyorlar, makul birinin aklının almayacağı bir şamata ve karışıklık yaratıyorlardı. Durumu daha da çekilmez hale getirmek için çan kulesindeki bacaksız serseri elinden geleni ardına koymuyordu. Ara sıra içlerinden birisi dumanların arasından aşağılık yaratığı bir an için şöyle bir görüyordu. Çan kulesinde sırt üstü yatmakta olan saat görevli-sinin üzerinde oturuyordu. Rezil şey çanın ipini dişlerinin arasına almış, başını bir o yana bir bu yana çevirerek öyle bir gürültü koparıyordu ki, şimdi düşünmek bile kulaklarımın çınlamasına yol açıyor. Büyük ke-man kucağındaydı; iki eliyle ölçüsüz, akortsuz "Judy O'Flannagan" ve Paddy O'Rafferty" ye[12] benzer bir şeyler tımbırdatıyordu mankafa.

İşlerin böylesine sefil bir mecraya girmesi üzerine tiksintiyle oradan ayrıldım. Şimdi tüm doğru zaman ve âlâ lahana turşusu meraklılarını yardıma çağırıyorum. Yek vücut halinde kasabaya yürüyelim ve bücürü çan kulesinden atıp Vondervotteimittiss'e eski düzeni geri getirelim.

12) İrlanda şarkıları. Van Buren'in en azgın taraftarları İrlandalılardı. Her seçimde muha-lifleri sopalamaktan geri durmuyorlardı.

BON-BON

Quand un bon vin meuble mon estomac,
Je suis plus savant que Balzac–
Plus sage que Pibrac;
Mon bras seul, faisant l'attaque
De la nation Cossaque,
La mettroit au sac;
De Charon je passerois le lac
En dormant dans son bac;
J'irais au fier Eac,
Sans que mon cœur fit tic ni tac,
Présenter du tabac.

Fransız Vodvili.[1]

Pierre Bon-Bon'un son derece yetenekli bir *restaurateur* olduğunu ...'in saltanatı sırasında Rouen'de Le Febvre *cul-de-sac*'ındaki küçük *café*'ye yolu düşmüş hiç kimsenin tartışma konusu yapacağına ihtimal vermiyorum.[2] Pierre Bon-Bon'un dönemin felsefesinde de bir o kadar derinleşmiş

1) Bielfeld'in *Erudition*'undan yapılan bu alıntı şöyle çevrilebilir:
İyi bir şarap doldurunca midemi,
Balzac'tan daha bilge
Pibrac'tan daha akıllı olurum;
Tek kolumla saldırıp
Kazakların ülkesine,
Talan edebilirim.
Kharon'un gölünü
Kayığında uyuyarak geçebilir,
Varıp mağrur Aiakos'a
Yüreğim güm güm vurmadan
Tütün ikram edebilirim.
Alıntıdaki Fransızca yanlışları korunmuştur. Buradaki Balzac; Fransız nesrinin gelişmesine büyük katkısı olduğu kabul edilen Jean Louis Guez de Balzac'tır (1597-1654). Guy du Faur, Seigneur de Pibrac (1529-84) şair, hatip ve hukukçuydu. Kharon, Yunan mitolojisinde Erebus'un oğludur ve ölülerin ruhlarını Styks ırmağından kayığıyla geçirir. Aiakos, Zeus ile Aigina'nın (bazı versiyonlarda Europa'nın) oğludur. Troya duvarlarını başkalarıyla birlikte inşa eder ve ölümünden sonra Zeus onu Hades'te ölülere yargıç yapar.

2) Bonbon: Şekerleme. Restaurateur: Lokantacı. Cul-de-sac: Çıkmaz sokak.

olduğu ise, sanırım, hiç tartışma kaldırmaz. *Pâtés à la fois*'sının kusursuz olduğuna şüphe yoktu, ama hangi kalem erbabı *sur la Nature* denemelerinin, *sur l'Ame* düşüncelerinin, *sur l'Esprit* gözlemlerinin hakkını verebilir ki?[3] Omellette'leri, *fricandeau*'ları paha biçilmez idiyse, günün hangi *littérateur*'ü bir *Idée de Bon-Bon* için geri kalan tüm *savant*'ların bütün o süprüntü *Idée*'lerine ödediğinin iki katını ödemez?[4] Bon-Bon başka hiç kimsenin altını üstüne getirmediği kütüphanelerin altını üstüne getirmiş, kimsenin düşünemeyeceği kadar çok sayıda kitap okumuş, başka kimsenin bir insanın bu kadar çok şey anlayabileceğine ihtimal bile veremeyeceği kadar çok şey anlamıştı. Yine de ününün dorukta olduğu zamanlarda bile, "*dicta*'sının ne Akademi'nin saflığını ne Lyceum'un derinliğini göstermediğini"[5] ileri süren yazarlar eksik değildi Rouen'de – yalnız, buraya mim koyun, öğretilerinin herkes tarafından yeterince anlaşılmamış olmasının sebebi hiç de anlaşılmalarının güç olması değildi. Öyle sanıyorum ki, çoğu insan onları fazlasıyla aşikâr olmaları yüzünden güç anlaşılır buluyordu. Kant'ın kendisi metafiziğini büyük ölçüde Bon-Bon'a –ama bu aramızda kalsın– Bon-Bon'a borçludur. Bon-Bon'un Platoncu ya da terimin dar anlamıyla Aristotelesçi olmadığı doğrudur – çağdaş Leibnitz gibi, bir fricasée veya facili gradu[6] icadında ya da bir duyunun analizinde kullanılabileceği değerli zamanını etik tartışmaların inatla birbirine karışmayı reddeden yağıyla suyunu uzlaştırmaya çalışmak gibi boş çabalarla ziyan etmekten hoşlanmazdı. Hem de hiç. Bon-Bon İonik'ti – Bon-Bon bir o kadar da İtalik'ti.[7] *À priori* de akıl yürütürdü – *à posteriori* de. Fikirleri doğuştan geliyordu – ya da fikri olmuyordu. Trabzonlu George'a inanıyordu – Bossarion'a da inanıyordu.[8] Bon-Bon her şeyden önce Bon-Boncuydu.

Filozofumuzun bir *restaurateur* olarak kapasitesinden bahsettim. Bununla birlikte, dostlarımdan hiçbirinin, bu kalıtsal görevi yerine getirir-

3) Pâtés à la fois (doğrusu pâté du fois): Ciğer ezmesi. Sur la Nature: Doğa üzerine; Sur L'Ame: Ruh üzerine; Sur l'Esprit: Zihin üzerine.

4) Omelette: Omlet; Fricandeau: Yemeğe başlarken sofraya çıkarılan et ya da balık. Litterateur: Edebiyatçı. Idée de Bon-Bon: Bon-Bon fikri. Savant: Bilge.

5) Dicta: Tebliğ, beyan. Akademi, Atina'da Platon'un ders verdiği adını Academus'tan alan bahçeydi. Okul, Bizans İmparatoru Justinianus 529'da kapatıncaya kadar açık kaldı. Yüzyıllar içerisinde Akademi bütün Platoncu felsefe okuluyla özdeşleşti, tıpkı Lyceum'un –Aristoteles'in ders verdiği Atina'daki gymnasium– Aristotelesçi düşünce okuluyla özdeşleşmesi gibi.

6) Fricasée: Yahni. Facili gradu: Kolay bir adımla.

7) İonik (Yunan) felsefe ekolü Thales, Anaksimandros ve Herakleitos'u; İtalik veya Eleatik felsefe ekolü Parmenides ve Zenon'u kapsamaktadır.

8) Trabzonlu George (1396-1486): Girit doğumlu ünlü bilgin. Yunanca'dan Latince'ye çeviriler yapmış ve 1464'te Platon'la Aristoteles'i karşılaştıran bir yazı kaleme almıştır. Bossarion: Muhtemelen Basilius Bessarion (1395-1472), İznik başpiskoposu.

ken kahramanımızın onların kadrini ve önemini göz ardı ettiğini düşünmesini istemem. Tanrı saklasın. Mesleğinin hangi dalıyla daha fazla gurur duyduğunu söylemek olanaksızdı. Onun düşüncesine göre, entelektüel yeteneklerinin midesininkilerle çok yakın bir bağı vardı.

Zannımca, ruhun yerinin karın olduğunu ileri süren Çinlilerle derin bir anlaşmazlık içerisinde değildi. Zihin ve diyafram için aynı sözcüğü kullanan Yunanlılar her halükârda haklılardı diye düşünüyordu.[9] Bunu söylemekle, oburluğa eğilimli olduğunu ima etmeye kalkışmadığım gibi, metafizikçiliğine zarar verecek en ufak bir suçlama yapmak niyetinde de değilim. Pierre Bon-Bon'un zaafları varsa bile –hangi büyük adamda binlercesi yoktur ki?– dediğim gibi Pierre Bon-Bon'un zaafları varsa bile, bunlar son derece önemsiz zaaflardı – başka bir mizaçta erdem sayılacak cinsten kusurlar.

Bu zaaflardan özellikle bir tanesi var ki, kahramanımızın öyküsünde son derece önemli bir rol oynamış olmasaydı ve genel kişiliği üzerinde bir çıkıntı –bir *alto rilievo*[10]– yapmasaydı, sözünü bile etmezdim: Bon-Bon pazarlık yapma fırsatını asla kaçırmazdı.

Bu demek değildi ki paragözdü – yo, kesinlikle değildi. Filozofun tatmin olması için pazarlığın kesinlikle kendi lehine sonuçlanması gerekmiyordu. Hangi türden ve hangi şartlarda olursa olsun, yeter ki bir alışveriş yapılmış olsun, yüzü günlerce muzaffer bir gülüşle ışıldıyor ve anlamlı anlamlı göz kırpması zekâsının bilincinde olduğunu gösteriyordu.

Hangi çağda olursa olsun, şimdi sözünü ettiğim kadar garip bir huyun dikkat çekmesi ve üzerinde yorumlar yapılması şaşılacak bir şey değildir. Bizim anlattığımız öykünün geçtiği çağda ise, bu özelliğin dikkat *çekmemesinden* daha şaşırtıcı bir şey olamazdı. Çok geçmeden, böylesi durumlarda Bon-Bon'un yüzüne yayılan gülümsemenin kendi şakalarına eşlik eden veya bir dostunu karşılarkenki içten gülüşlerden tamamen farklı olduğu söylenir oldu. Heyecan verici nitelikte imalar yapıldı; alelacele yapılan sonra bol bol pişman olunan tehlikeli pazarlıklara ilişkin öyküler anlatıldı; kanıtlar gösterilerek açıklanamaz yetenekler, belirsiz özlemler ve sadece kendi bildiği akıllıca amaçlarla bütün kötülüklerin yaratıcısı olan şeytan tarafından aşılanan doğal olmayan eğilimlerle ilgili örnekler verildi.

9) Φρενες (Poe'nun notu). Poe burada Yunanca'da zihin veya irade anlamına gelen *phrenes* sözcüğünü veriyor. Tekil *phren* diyafram anlamına gelir. Yunanca ve İbranice gibi birçok eski dilde "can" ile "nefes" aynı sözcüktür. Kuran'da da "Allah Âdem'i çamurdan yarattıktan sonra ona nefesinden nefes üfledi (Sad Suresi 71-78)" denmektedir.

10) Alto rilievo (alto relivio): Kabartma, rölyef.

Filozofumuzun daha başka zaafları da vardı, ama bunlar ciddi ciddi incelenmeye değmez. Örneğin, olağanüstü derinlikte çok az insan vardır içkiye düşkünlük göstermeyen. Bu eğilimin böyle bir derinliğin sebebi mi yoksa itiraz edilemez bir kanıtı mı olduğuysa tartışma götürür. Bon-Bon, bildiğim kadarıyla, bu konunun titiz bir incelemeye elverişli olmadığını düşünüyordu – bence de öyle. Yine de böylesine hakikaten klasik bir eğilime düşkünlük göstermesine karşın, *restaurateur*'ün aynı anda hem *essai*'lerini[11] hem de *omelette*'lerini baştan beri orijinal yapan sezgisel ayırt etme yetisini gözden yitirmiş olduğu düşünülmemelidir. Kafasını dinlemeye çekildiğinde bir saat Vin de Bourgogne'a ayrılıyordu, Côtes du Rhone'un da kendine uygun bir zamanı vardı. Ona göre, Homeros'un yanında Catullus ne idiyse Médoc'un yanında Sauterne de oydu.[12] St. Péray yudumlarken bir kıyaslama yaparak eğlenir, Clos de Vougeot içerken bir ikilemi çözer, Chambertin'i fazla kaçırdı mı bir kuramı yerle bir ederdi. Bu kılı kırk yaran uygunluk anlayışı daha önce sözünü ettiğim önemsiz eğilimde de kendisine eşlik etseydi çok iyi olurdu ama, ne yazık ki durum hiç de böyle değildi. Aslında doğruyu söylemek gerekirse, filozof Bon-Bon'daki bu huy sonunda tuhaf bir yoğunluk ve mistik nitelik kazanmaya başladı; incelemekten hoşlandığı Alman eserlerinin *diablerie*'sinden[13] etkilenmiş olduğu görülüyordu.

Cul-de-sac Le Febvre'deki küçük *café*'ye girmek, öykümüzün geçtiği devirde, bir dâhinin *sanctum*'una[14] girmek demekti. Bon-Bon bir dâhiydi. Rouen'de Bon-Bon'un bir dâhi olduğunu söylemeyecek bir tek *sous-couisinier*[15] bulunmaz. Kedisi bile bunu bilir de dâhinin huzurunda kuyruğunu sallamaktan sakınırdı. İri epanyolu da bu gerçekten bihaber değildi ve sahibi yaklaşırken hissettiği değersizliği saygılı tavırlarla, kulaklarını sarkıtarak ve bir köpeğe hiç de yaraşmayacağı söylenemeyecek şekilde alt çenesini düşürerek açığa vuruyordu. Bununla birlikte, bu alışıldık saygı gösterisinin büyük ölçüde metafizikçinin fiziksel görünüşüne verilebileceği doğru. Farklı bir fiziksel görünüşün, söylemek boynumun borcudur, bir hayvan üzerinde bile ikna edici bir gücü vardır ve *restaurateur*'ün dış görünüşünde dört ayaklıların hayal gücünü etkileyecek çok şey olduğunu da seve seve kabul etmeye hazırım. Bu kü-

11) Essai (Fr.): Deneme.

12) Vin de Bourgogne, Côtes du Rhone, Médoc, Sauterne: şarap adları. Catullus (İÖ 84?-54?): Lirik ve küfürbaz şiirler yazan Romalı şair.

13) Diablerie (Fr.): Şeytanlık, büyücülük, entrika, dolap.

14) Sanctum (Lat.): Mukaddes yer, inziva yeri.

15) Sous-Cousinier (Fr.): İkinci aşçı, aşçı yardımcısı.

çük büyük adamların –böyle anlamı belirsiz bir ifade kullanmam caizse– salt cüssenin hiçbir zaman yaratamayacağı tuhaf ve görkemli bir havası vardır. Her ne kadar Bon Bon'un boyu topu topu üç ayak ve başı da epeyce küçük idiyse de, göbeğinin yuvarlaklığını neredeyse yüceliğe yakın bir ihtişam duygusuna kapılmadan seyretmek imkânsızdı. Boyunda posunda köpekler de insanlar da ilminin derecesini, göbeğinin büyüklüğünde ise ölümsüz ruhuna uygun bir barınak görüyor olmalıydılar.

Burada –canım isteseydi– metafizikçimizin giysileri ve dış görünüşüyle ilgili diğer ayrıntılar üzerinde durabilirdim. Kahramanımızın saçlarının kısa kesilmiş, alnının üzerine özenle taranıp üstüne de beyaz flanel kumaştan ponponlarla süslenmiş konik bir şapka oturtulmuş olduğuna değinebilirdim; bakla yeşili deri ceketinin günün sıradan *restaurateur*'lerinin benimsediği modaya uygun olmadığını; kol ağızlarının zamanın beğenisinin kabul ettiğinden azıcık daha büyük olduğunu; geriye katladığı manşetlerinin görgüsüz dönemlerdeki gibi giysiyle aynı kalite ve renkte kumaştan değil çizgili Cenova kadifesinden daha süslü bir tarzda yapıldığını; garip bir şekilde telkâri süslemeli parlak mor terliklerinin, uç kısımlarının enfes sivriliği ve kenar şeritleriyle nakışlarının parlak renkleri olmasa Japonya'da yapılmış sanılacağını; kısa pantolonunun *aimable* denen satene benzer sarı bir kumaştan olduğunu; bir ropdöşambra benzeyen, tepeden tırnağa koyu kırmızı renkte desenlerle süslü gök mavisi kaftanının omuzlarının üzerinde sabah sisi gibi gururla dalgalandığını; *tout ensemble*'ının[16] doğaçtan şiir okuyan Floransalı Benevenuta'ya şu dikkat çekici "Pierre Bon-Bon'un aslında bir cennet kuşu mu yoksa kusursuz cennetin ta kendisi mi olduğunu söylemek güç," sözlerini esinlediğini söyleyebilirdim; dediğim gibi, canım isteseydi, bütün bu noktalar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durabilirdim, ama böyle bir şey yapmayacağım, salt kişisel nitelikteki ayrıntılar tarihi roman yazarlarına bırakılabilir – bunlar gerçekliğin şeref ve itibarına yakışmaz.

"*Cul-de-sac* Le Febvre'deki küçük *café*'ye girmek, bir dâhinin *sanctum*'una girmek demekti" demiştim, ama *sanctum*'un gerçek değerini de ancak bir dâhi takdir edebilirdi. Kocaman bir kitap şeklindeki tabela girişin üstünde sallanıyordu. Kitabın bir yüzüne bir şişe resmi, diğer yüzüne bir *paté*[17] çizilmişti. Kitabın sırtında iri harflerle *Œuvres de Bon-Bon*[18]

16) Tout-ensemble: Bkz. 'Duc De L'Omelette', dipnot 20.
17) Paté (Fr.): Pasta, börek.
18) Œuvres de Bon-Bon (Fr.): Bon-Bon'un eserleri.

yazısı okunuyordu. Böylece, mülk sahibinin her iki uğraşı da zarafetle belirtilmiş oluyordu.

Eşikten içeri adım attınız mı, binanın içi olduğu gibi gözlerinizin önüne seriliyordu. *Café*'nin müşterilerine sunabildiği tek şey antika tarzda döşenmiş, basık tavanlı, uzun bir odadan ibaretti. Odanın bir köşesinde metafizikçinin yatağı bulunuyordu. *À la Grècque* tavanlıklı bir karyolayla bir dizi perde yatağa hem klasik hem de rahat bir hava veriyordu. Tam karşısındaki köşede mutfak gereçleriyle *bibliothèque*'in[19] kardeş kardeşe durduğu görülüyordu. Mutfak tezgâhı üzerinde bir tabak polemik sükunetle paşa paşa duruyordu. Şurada bir fırın dolusu etik üzerine en yenisinden tartışma, orada bir tencere on iki yapraklı formalardan *mélange*[20] yatıyordu. Alman ahlak kitapları ızgarayla senli benliydi, Eusebius'un yanında ekmek kızartmağa mahsus uzun bir çatalın bulunduğu görülüyordu, kızartma tavasının içinde Platon yan gelmiş yatıyordu ve çağdaş elyazmaları yan yana şişe geçirilmişti.

Başka bakımlardan, *Café de Bon-Bon*'un dönemin sıradan *restaurantlarından* pek farklı olduğu söylenemez. Kapının tam karşısında koskocaman açılmış ağzıyla bir şömine bulunuyordu. Şöminenin sağındaki açık bir dolapta korkunç sayıda etiketli şişenin sıra sıra dizili olduğu görülüyordu.

Sert geçen ... yılının kışında bir gece saat on ikiye doğru Pierre Bon-Bon tuhaf eğilimi üzerine komşularının yorumlarını bir süre dinledikten sonra, onları kapı dışarı etti, kapıyı arkalarından kapatıp okkalı bir küfür savurarak sürgüsünü itti ve hırçın bir ruh haliyle gidip kendini deri kaplı koltuğun ve alev alev yanan ateşin çifte konforuna bıraktı.

Yüzyılda bir görülen korkunç gecelerden biriydi. Kar olanca şiddetiyle yağıyor, ev fırtınanın korkunç darbeleri altında temellerinden sarsılıyordu; duvardaki çatlaklardan dalan, şöminenin bacasından hızla hücuma geçen rüzgâr filozofun yatağının perdelerini şiddetle sallıyor ve *paté* tavalarıyla kâğıtlarının düzenini altüst ediyordu. Dışarıda salınmakta olan kitap biçimindeki tabela fırtınanın yüklenmesiyle uğursuz uğursuz gıcırdıyor, masif meşeden destekleri inim inim inildiyordu.

Metafizikçi koltuğunu şöminenin karşısındaki her zaman durduğu yere çekerken, dediğim gibi, hiç sakin değildi. Gün boyunca, açık duru düşünmesini engelleyen, kafa karıştırıcı nitelikte birçok olay meydana gelmişti. *Des œufs à la Princesse* yapmaya çalışırken, aksilik olacak ya,

19) Bibliothèque (Fr.): Kütüphane.
20) Mélange (Fr.): Karışım.

Omelette à la Reine[21] elde etmişti. Bir etik ilkesini keşfetmeye çalışırken yahni tenceresinin devrilmesiyle hayal kırıklığına uğramıştı ve nihayet, en kötüsü de bu, başarıyla sonuçlandırmaktan her zaman büyük bir keyif aldığı o hayranlık uyandırıcı pazarlıklardan birinde şapa oturmuştu. Ama bu açıklanamaz kazaların neden olduğu sinirliliğe, fırtınalı gecenin doğurmakta gecikmediği kaygılar da katıldı bir ölçüde. Koltuğunda huzursuzluk içerisinde oturarak yukarıda sözünü ettiğimiz iri, kara köpeğe ıslık çalarken, odanın, şömineden yayılan kızıl ışığın başa çıkmakta yetersiz kaldığı dehşet verici gölgelerle dolu köşesine kuşkulu, huzursuz bakışlar atmaktan kendini alamıyordu. Gerçek amacını belki kendisi de bilmeden, çevreyi böylece kolaçan ettikten sonra kitaplarla ve kâğıtlarla kaplı küçük bir masayı koltuğunun yakınına çekti ve çok geçmeden, ertesi gün bastırmaya niyetlendiği kalın bir elyazmasını gözden geçirmeye koyuldu.

Bu şekilde birkaç dakika çalışmış çalışmamıştı ki salondan gelen ağlamaklı bir sesin "Benim acelem yok Monsieur Bon-Bon," diye mırıldandığını işitti birden.

"Şeytan!" diye haykırdı kahramanımız, masayı devirerek ve fal taşı gibi açılmış gözlerle şaşkın şaşkın etrafına bakınırken, bir sıçrayışta ayaklarının üzerine dikildi.

"Çok doğru!" diye sakince karşılık verdi ses.

"Çok doğru! Nedir doğru olan? Nasıl girdiniz buraya?" diye bağırdı metafizikçi, gözü yatağında boylu boyuna uzanmış yatmakta olan bir şeye takılırken.

"Diyordum ki," diye devam etti soruyu duymazdan gelen davetsiz misafir, "diyordum ki bol bol vaktim var, size uğramamı gerektiren işin bir aciliyeti yok, sözün kısası, Tefsirinizi bitirinceye kadar rahat rahat bekleyebilirim."

"Tefsirimi mi? Bak sen! Nereden *biliyorsunuz*? Bir Tefsir yazdığımı nasıl *anladınız*? Aman Tanrım!"

"Şşş!" dedi meçhul şahıs kulak tırmalayan bir fısıltıyla ve hızla yataktan fırlayıp kahramanımıza doğru bir tek adım attı; onun yaklaşmasıyla tavandan sarkan bir demir lamba sarsılarak geriye doğru salındı.

Filozofun şaşkınlığı, yabancının giysilerini ve dış görünüşünü dikkatle incelemesini engellemedi. Adam son derece zayıftı; ortalamanın epey üzerinde olan boyu ve rengi atmış siyah bir kumaştan, kesimi önceki yüzyılın modasına uygun, üzerine sıkı sıkıya oturan giysi onu olduğundan daha da zayıf gösteriyordu. Bu giysinin şu anki sahibinden

21) Poe, bu gerçek yemek adlarını daha çok mizahi etkisi nedeniyle kullanıyor gibidir.

çok daha kısa biri için dikildiği açıktı. El ve ayak bilekleri beş altı parmak açıkta kalmıştı. Ancak ayakkabılarındaki bir çift son derece parlak toka, giysisinin geri kalanının işaret ettiği aşırı yoksulluğu yalanlıyordu. Başı çıplaktı ve başının arkasında sallanan hatırı sayılır uzunluktaki *atkuyruğu* dışında damdazlaktı. Yanlarında camları bulunan yeşil bir gözlük gözlerini ışığın etkisinden koruyor, aynı zamanda da kahramanımızın bu gözlerin rengini ve şeklini seçmesini engelliyordu. Üzerinde gömleğe benzer bir şey görünmüyordu, ama kirli görünüşlü beyaz bir kravat özenle boynuna bağlanmıştı ve usulüne uygun olarak yan yana sallanan uçları insana ister istemez (söylemeyi pek istemiyorum ama) bir kilise mensubunu düşündürüyordu. Dış görünüşünde olduğu kadar hal ve hareketlerindeki daha başka hususlar da böyle bir varsayımı fazlasıyla haklı çıkaracak nitelikteydi. Sol kulağının üzerinde, çağdaş bir kâtip edasıyla, eskilerin *stylus*'unu[22] andıran bir alet taşıyordu. Ceketinin göğüs ceplerinden birinde çelik kopçalarla tutturulmuş küçük siyah bir kitap bulunduğu göze çarpıyordu. Bu kitap, kazayla veya değil, sırtındaki beyaz harflerle yazılmış "*Rituel Catholique*"[23] yazısı okunacak şekilde dışa doğru bakmaktaydı. İlgi çekecek derecede asık çehreliydi, hatta bir kadavra kadar solgundu. Alnı genişti ve düşünmekten ileri gelen derin kırışıklarla doluydu. Ağzının kenarları çok alçakgönüllü bir ifadeyle aşağı doğru sarkıyordu. Sonra, kahramanımıza doğru adım atarken ellerini öyle bir birleştirmesi, öyle derinden bir iç çekişi, öyle ermiş bir insan havası vardı ki, hadi gelin de bütün bunları lehine yormayın. Konuğunu yeterince incelemiş olan metafizikçinin bütün öfkesi silinip gitti, tüm içtenliğiyle elini sıkıp oturacak yer gösterdi ona.

Bununla birlikte, filozofun duygularındaki bu ani değişikliği, haklı olarak etkin olacağı varsayılan sebeplerden birine atfetmek köklü bir yanılgı olur. Aslında, Pierre Bon-Bon, mizacından anladığım kadarıyla, insanların, ne kadar yanıltıcı olursa olsun dış görünüşten etkilenmeye en az eğilimli olanıydı. İnsanlar ve olup bitenleri bu kadar kusursuzca gözlemleyen birinin, konukseverliğini ihlal etmiş kişinin gerçek karakterini anında keşfetmemiş olması olanaksız. Şu kadarını söylemek yeterli: Ziyaretçisinin ayak şekli fazlasıyla dikkat çekiciydi, haddinden fazla uzun bir şapkayı başının üzerinde nazikçe taşıyordu, sanki pantolonunun arka kısmında şişkinlik yapan bir şey titreyip duruyordu ve ceke-

22) Stylus: Eski Roma'da ve Yunanistan'da mum tabletler üzerinde yazı yazmakta kullanılan sivri uçlu alet.

23) Rituel Catholique: Katolik ayin kitabı.

tinin kuyruğunun titremesi de gözden kaçacak gibi değildi. Kahramanımızın ansızın kendini, her zaman eksiksiz bir saygı beslediği bir şahsın huzurunda bulunca duyduğu tatminin derecesine varın siz karar verin. Ama durumun farkına vardığını belli edecek en ufak bir harekette bulunmayacak kadar iyi bir diplomattı. Hiç beklenmedik bir şekilde nail olduğu bu şerefin şuncacık bilincinde olduğunu belli etmek ona göre değildi; tam tersine, konuğuyla sohbeti koyultup, tasarladığı kitapta yer alarak insanlığı aydınlatıp aynı zamanda da kendini ölümsüzleştirecek bazı önemli etik fikirler alabilirdi ondan – bu fikirlerin, konuğunun ileri yaşıyla, ahlaki bilimler konusundaki tartışılmaz uzmanlığı sayesinde rahatlıkla verebileceği fikirler olduğunu ilave etmeme bilmem gerek var mı?

Bu tasarının verdiği coşkuyla kahramanımız konuğundan oturmasını rica etti ve bu arada fırsattan yararlanıp ateşe birkaç odun attı, sonra yeniden ayakları üzerine diktiği masaya birkaç şişe Mousseux şarabı koydu. Bu işlemleri çarçabuk tamamladıktan sonra koltuğunu konuğunun karşısına çekti ve onun konuşmaya başlamasını beklemeye koyuldu. Ama en ustalıkla tasarlanmış ve olgunlaştırılmış planlar bile çoğu kez daha uygulamanın başlangıcında başarısızlığa uğrar – bizim *restaurateur* de konuğunun dudaklarından dökülen ilk sözcüklerle kendini *gıkını* çıkaramaz durumda buldu.

"Görüyorum ki beni tanıdınız, Bon-Bon" dedi. "Ha, ha, ha! He, he, he! Hi, hi, hi! Ho, ho, ho! Hu, hu, hu!" Ve Şeytan birden kutsallık taslayan tavırlarını bir kenara bıraktı, ağzı kulaklarında bir sırıtışla sivri, uzun dişlerini gösterdi, sonra başını arkaya atarak gürültülü, kötülük kokan bir kahkahayla uzun uzun güldü; arka ayakları üzerine çömelmiş olan kara köpek de şehvetle koroya katılırken, tekir kedi salonun en uzak köşesine tüydü ve sırtını kabartarak acı acı miyavlamaya başladı.

Bizim filozof daha yolunca yordamınca davrandı: Köpek gibi gülmeyecek ya da kedi gibi miyavlayarak duyduğu utanç verici dehşeti açığa vurmayacak kadar görmüş geçirmiş bir insandı. Konuğunun cebindeki kitabın sırtında okunan beyaz harflerle yazılmış "*Rituel Catholique*" yazısının renk ve anlam değiştirmeye başladığını ve birkaç saniye içinde ilk başlığın yerini alev alev yanan kıpkırmızı harflerle "*Registre des Condamnés*"[24] yazısının aldığını görünce biraz şaşırdığını itiraf etmeliyim. Bu şaşırtıcı durum, Bon-Bon konuğunun sözlerine yanıt vermek istediğinde, bu değişiklik yaşanmamış olsaydı tavırlarında hissedilmeyecek olan bir sıkılganlık göstermesine yol açtı.

24) Registre des Condamnés: Hüküm giyenler Kütüğü.

"Fakat, efendim," dedi filozof, "doğrusunu söylemek gerekirse, –sanırım siz– yemin olsun –yani siz, bana öyle geliyor ki– demek istiyorum ki, kiminle müşerref olduğum hakkında belli belirsiz bir fikrim var."

"Ya, ya, ne demezsiniz!" diye sözünü kesti Majesteleri, "ağız kalabalığının lüzumu yok – anlıyorum." Böyle dedikten sonra yeşil gözlüğünü çıkarttı, camlarını kolunun yeniyle özenle sildikten sonra cebine koydu.

Bon-Bon'un kitap olayında duyduğu şaşkınlık, şimdi gözlerinin önüne serilen manzara karşısında duyduğu şaşkınlığın yanında çocuk oyuncağı kalırdı. Konuğunun göz rengini öğrenmek için güçlü bir merak duygusuyla gözlerini kaldırdığında, bu gözlerin beklediği gibi hiç de kara olmadığını gördü, ne de hayal edilebileceği gibi griydi, ne açık kahverengi ne maviydi, aslında ne sarı ne de kırmızıydı, ne mordu ne beyazdı ne yeşildi – ne gökyüzündeki, ne yeryüzündeki, ne de yeraltı sularındaki renklerdendi. Kısacası, Pierre Bon-Bon sadece, Majesteleri'nde göz diye bir şey olmadığını görmekle kalmadı, eskiden gözleri olduğuna dair en ufak bir belirti de göremedi, çünkü gözlerin doğal olarak bulunması gereken yerde, söylemek mecburiyetindeyim, ölü bir et parçası vardı sadece.

Metafizikçimiz, bu kadar tuhaf bir olgunun kaynaklarının araştırmaktan geri duracak biri değildi. Majesteleri'nin vermekte gecikmediği yanıt ağırbaşlı ve doyurucuydu.

"Gözler!" Gözler mi dediniz, azizim Bon-Bon? Ha, anladım! Ortalıkta dolaşan şu gülünç yayınlar görünüşüm hakkında sizi yanıltmış olmalı. Gözler, diyorsunuz sevgili Bon-Bon, gözler yerli yerinde olmalıdır, yani başta –değil mi?– mesela, solucanın başında? Size göre bu optik aygıtlar olmazsa olmaz, değil mi? Bununla birlikte, benim görme gücümün sizinkinden daha keskin olduğuna sizi ikna edeceğim. Köşede bir kedi olduğunu görüyorum –güzel bir kedi– iyice bakın ona. Şimdi, Bon-Bon, düşüncelerini gördünüz mü, evet, düşüncelerini diyorum – fikirler. Kafasının içinden geçen fikirleri görüyor musunuz? Buyurun işte, göremiyorsunuz! Kuyruğunun uzunluğuna ve ruhunun derinliğine hayran olduğumuzu düşünüyor. Tam şu anda da benim din adamlarının en seçkini olduğum, sizinse metafizikçilerin en derinlikten yoksunu olduğunuz sonucuna vardı. Gördüğünüz gibi tamamen kör değilim; benim mesleğimde biri için sözünü ettiğiniz gözler her an bir şiş veya dirgenle çıkarılabilecek lüzumsuz bir yük olurdu sadece. Bu optik aygıtlar, kabul ediyorum, sizin için son derece gerekli. Onları iyi kullanmaya bakın, Bon-Bon – *ben*, ruhumla görürüm.

Konuk, bundan sonra, masanın üzerindeki şişeden kendine şarap doldurdu ve Bon-Bon'un kadehini de silme doldurarak çekinmeden içmesini, kendi evindeymiş gibi davranmasını rica etti.

"Çok güzel bir kitap yazmışsınız, Bon-Bon," diye devam etti Majesteleri konuşmasına, bizimki konuğunun emrini harfiyen yerine getirdikten sonra kadehini masanın üzerine bırakırken, omzunu teklifsizce tıpışlayarak. "Çok güzel bir kitap, vallahi! Tam istediğim gibi. Yine de muhtevası biraz daha geliştirilebilir, ayrıca kavramlarınız bana Aristoteles'inkileri anımsatıyor. Bu filozof en yakın tanışlarımdan biriydi. Onu en çok müthiş huysuzluğu ve gaf yapmadaki ustalığı nedeniyle severdim. Bütün yazdıkları içinde tartışılmaz nitelikte bir tek gerçek var ki, saçmalıkları yüzünden, salt acıdığımdan onun da tüyosunu ben verdim. Öyle sanıyorum ki, Pierre Bon-Bon, hangi ahlaki kutsal gerçekliği kastettiğimi çok iyi biliyorsunuz?"

"Bildiğimi söyleyemem."

"Öyle olsun, bakalım. İnsanın aksırırken lüzumsuz fikirleri burun deliklerinden dışarı attığını Aristoteles'e söyleyen bendim."

"Bunun –hık!– böyle olduğuna hiç kuşku yok," dedi metafizikçi, kendine bir bardak daha Mousseaux doldurur ve enfiye kutusunu konuğunun parmakları arasına bırakırken.

"Bir de Platon vardı," diye sözlerine devam etti Majesteleri, enfiye kutusuyla ifade ettiği iltifatı alçakgönüllülükle geri çevirirken, "bir zamanlar dostça muhabbet beslediğim Platon vardı. Platon'u tanıdınız mı, Bon-Bon? Ah, hayır, binlerce defa özür dilerim. Bir gün Atina'da, Parthenon'da beni görmeye geldi ve şiddetle bir fikre ihtiyacı olduğunu söyledi. Ona, *ο νους εστιν αυλος* yazmasını önerdim. Ben piramitlerin yolunu tutarken, o yazacağını söyleyip evine gitti. Ama bir dosta yardım etmiş olmak için bile olsa bir gerçeği dile getirmiş olmak vicdanımı rahatsız etti. Alelacele Atina'ya geri döndüm ve filozofun sandalyesinin arkasında durup o tam *αυλος* sözcüğünü yazarken bir fiskede lambda harfini baş aşağı ettim, böylece cümle, bildiğiniz gibi, metafiziğin temel öğretisi olan *ο νους εστιν αυγος* oldu."[25]

"Hiç Roma'da bulundunuz mu?" diye sordu *restaurateur*, ikinci Mousseaux şişesini bitirip dolaptan kocaman bir şişe Chambertin çıkarırken.

"Sadece bir defa, Monsieur Bon-Bon, sadece bir defa. Bir ara beş yıllık bir anarşi dönemi olmuştu," dedi Şeytan, sanki bir kitaptan bir pasaj

25) "Ho nous estin aulos – ruh bir nefestir" cümlesi, λ (lambda) harfinin ters çevrilip γ (gamma) harfine dönüşmesiyle "ho nous estin augos – ruh parlak bir ışıktır"a dönüşmüştür.

okuyormuş gibi, "bu süre zarfında Cumhuriyet bütün memurlarından yoksun kalmıştı; halk temsilcilerinden başka hâkim kalmamıştı ortada, bunların da hiçbir yasal yaptırım gücü yoktu. İşte o sırada, Monsieur Bon-Bon, *sadece* o sırada Roma'da bulundum; kimseyi tanıma fırsatı bulamadığım için de bu kentin felsefesi hakkında bir şey bilmiyorum."[26]

"Epikuros hakkında –hık– Epikuros hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"*Kim* hakkında ne düşünüyorum?" dedi Şeytan şaşkınlıkla, "Epikuros'ta bir kusur bulmayı düşünmüyorsunuzdur herhalde! Epikuros hakkında ne düşünüyorum! Yani beni mi kastediyorsunuz? Zira Epikuros benim! Diogenes Laërtios'un adını andığı üç yüz bilimsel eserin birincisinden sonuncusuna kadar hepsini yazan filozofun ta kendisiyim."[27]

"Bu bir yalan!" diye haykırdı metafizikçi, çünkü şarap biraz başına vurmuştu.

"Çok güzel! Çok güzel, bayım! Gerçekten, harika!" dedi, gururunun okşandığı açıkça görülen Majesteleri.

"Bu bir yalan!" diye tekrarladı *restaurateur* dediğim dedik bir tavırla. "Bu –hık– bu, bir yalan!"

"Peki, peki, dediğiniz gibi olsun!" dedi Şeytan sükunetle. Ve Majestelerini bu konuda alt etmiş olan Bon-Bon ikinci bir Chambertin şişesini bitirmenin görevi olduğunu düşündü.

"Dedim ya," diye sözlerine devam etti ziyaretçi, "biraz önce işaret ettiğim gibi, sizin şu kitabınızda bazı çok *outré* fikirler var, Monsieuer Bon-Bon. Sözgelimi ruh hakkında bütün bu akla ziyan sözlerle ne demek istiyorsunuz? Lütfen söyler misiniz, ruh nedir?"

"Ru –hık– ruh," dedi, metafizikçi elyazmasına bakarak, "şüphesiz …'dır."

"Hayır, efendim!"

"Kesinlikle, …'dır."

"Hayır, efendim!"

"Tartışmasız, …'dır."

"Hayır, efendim!"

26) "Ils écrivaient sur la Philosophie (Cicero, Lucretius, Seneca) mais c'était la Philosophie Greck – Condorcet." (Poe'nun notu). Şöyle çevrilebilir: Cicero, Lucretius, Seneca felsefe üzerine yazıyorlardı, ama bu Yunan felsefesiydi.

27) Epikuros (İÖ 340-270): Mutluluk ve hazzın hayatta çok önemli bir yeri olduğu şeklindeki aksiyomu öğrencileri tarafından yozlaştırılarak "İyi yaşamak, hayatın tek amacıdır" şekline döndürülmüştür; bu yorumun şeytanın hoşuna gittiği anlaşılıyor. Diogenes Laërtios (İÖ üçüncü yüzyıl başları): Thales'ten Epikuros'a kadar filozofların hayatları ve fikirleri üzerine on ciltlik kitabı bugün en önemli tarihsel kaynaklardan biridir.

"Besbelli, ...'dır."

"Hayır, efendim!"

"Münakaşasız, ..'dır."

"Hayır, efendim!"

"Hık! ..'dır."

"Hayır, efendim!"

"Hiç kuşku yok, ...'dır."

"Hayır, efendim, ruh böyle bir şey değildir!" (Burada, filozofun gözleri çakmak çakmak oldu ve iki arada bir derede üçüncü şişe Chambertinin de dibini buldu.)

"Peki, öyleyse –hık– söyler misiniz, lütfen, nedir o halde ruh? Ha, nedir ruh?"

"Ruh, ne şuradadır, Monsieur Bon-Bon, ne de burada," diye yanıt verdi Majesteleri düşünceli düşünceli, "tadına baktım – yani demek istiyorum ki bazı çok berbat ruhlar da tanıdım, çok nefis olanlarını da." Burada ağzını şapırdattı ve farkına varmadan elini cebindeki kitabın üzerine koyduktan sonra şiddetli bir aksırık krizine tutuldu.

Devam etti:

"Cratinus'un ruhu orta karardı; Aristophanes'inkinin kendine has bir tadı vardı; Platon'unki –sizin Platon *değil*, komik şair Platon– enfesti;[28] sizinki Kerberos'un[29] midesini kaldırırdı – ööğ! Bakalım, başka kimler vardı! Nævius, Andronicus, Plautus ve Terentius. Sonra Lucilius, Catullus, Naso ve Quintus Flaccus.[30] Sevgili Quinty! Şaka olsun diye ben onu bir çatalın ucunda kızarttığım sırada, o da beni eğlendirmek için bir *seculare*[31] söylerken ona böyle hitap ederdim. Ama bu Romalılar *tatsız tuzsuz* şeyler. Semiz bir Yunanlı onların düzinesine bedel, hem sonra

28) Cratinus (İÖ 520-423): Komik şiirler kaleme alan Atinalı bir şair. Aristophanes (İÖ 448-380): En tanınmış eserleri *Lysistrate* (Kadınların Savaşı), *Eşekarıları*, *Kurbağalar*, *Bulutlar*, *Kuşlar* olan Yunanlı oyun yazarı. Bütün oyunları cinsel imalarla doludur. Komik Platon (İÖ 428-390): Komik şiirler, komediler yazan bir Atinalı.

29) Kerberos: Yunan mitolojisinde cehennemin kapısını bekleyen üç başlı köpek.

30) Cneius Naevius (İÖ 272-204): Romalı şair ve oyun yazarı. Livius Andronicus (İÖ üçüncü yüzyıl): *Odysseia*'nın Romalı çevirmeni. Titus Maccius Plautus (İÖ 254-184) ve Publius Terentius Afer (İÖ. 190-159): Shakespeare ve Molièr'e model oluşturmuş Romalı oyun yazarları. Gaius Lucilius (İÖ 180-102): Latin hicvinin kurucusu, Horatius ve Juvenalis üzerine çok büyük etkisi olmuştur. Caius Valerius Catullus (İÖ 77-45): Ünlü Latin şair. Publius Ovidius Naso (İÖ 43 - İS 18): *Aşk Sanatı* ve *Başkalaşımlar* gibi klasiklerin yazarı Latin şair. Quintus Horatius Flaccus (İÖ 65 - İS.8): Popüler Latin şair. *Hicivler* adlı eserinde, yakın dostları dışında kalanların "*Quinte*" demelerinden nefret ettiği bilgisi yer alır.

31) Seculare: Dinsel nitelikli olmayan oyunlar için ilahi; özellikle Diana ve Apollon'a adanmış ilahi.

bozulmadan uzun süre dayanıyorlar. Bir Quirite[32] öyle mi ya? Hadi, sizin Sauterne'inizin tadına bakalım."

Bon-Bon o sırada *nil admirari*'de[33] karar kılmıştı ve söz konusu şişeleri getirmeye uğraşıyordu. Ancak kulağına çok garip bir ses gelir gibi oldu: Sanki odada birisi kuyruk sallıyordu. Bu nezaketsizliği Majestelerinin yapıyor olmasına karşın, filozof sanki bir şey yokmuş gibi davrandı – sadece köpeğe tekmeyi basıp, sessiz sedasız oturmasını emretti ona. Ziyaretçi devam etti:

"Gördüm ki Horatius, aşağı yukarı Aristoteles'in tadındaydı – çeşitlilikten hoşlanırım, bilirsiniz. Terentius'la Menander arasında bir fark göremedim. Naso'nun kılık değiştirmiş Nicander olmasına şaştım. Al Virgilius'u vur Theocritus'a. Martialis aklıma Archiochus'u getirdi. Titus Livius hık demiş Polybios'un burnundan düşmüştü." [34]

Bon-Bon bir hıçkırıkla yanıt verdi, majesteleri devam etti:

"Benim *düşkün* olduğum bir şey varsa Monsieur Bon-Bon, bu şey, bir filozoftur. İzninizle size şunu söyleyeyim, bayım, her şeytan, yani demek istediğim, her önüne gelen filozof *seçmeyi* bilmez. Uzun boyluları *iyi değildir*; en iyilerinin bile kabuğunu iyi soymazsanız, öd yüzünden acı olur."

"Kabuğunu soymak mı?"

"Cesetten çıkarmak, demek istiyorum."

"Dok –hık!– doktorlar hakkında ne düşünüyorsunuz?"

"Onlardan hiç bahsetme – ööğ! Ööğ!" (Burada Majesteleri şiddetle öğürdü.) Sadece bir tanesinin tadına baktım – şu aşağılık Hippokrates'in! Şeytantersi kokuyordu – ööğ! Ööğ! Öğğ! Styks nehrinde yıkarken fena halde soğuk aldım – bu yetmezmiş gibi bir de akut gastroenterite yakalandım.

"Vay, aşağılık kerata – hık!" diye bağırdı Bon-Bon ve gözünden bir damla yaş düştü.

"Velhasıl," diye devam etti ziyaretçi, "velhasıl, bir şeyta... Bir beyefendinin, *iyi yaşamak* istiyorsa on parmağında on hüner olmalı; bizde dolgun bir yüz, diplomatik ustalığın kanıtı sayılır."

32) Quirite: Roma yurttaşı.

33) "Nil admirari": Hiçbir şeye şaşmamak. Horatius'un Epistolea'sından (Mektuplar) alınan "Sanat, hiçbir şeye şaşmamaktır" cümlesi 1800'lerde çok rağbet edilen ve her yerde sık sık tekrarlanan bir sözdü.

34) Menander (İÖ 342-291): Yunanlı şair ve oyun yazarı. Aşkı oyunun merkezine yerleştiren ilk yazar. Nicander (İÖ ikinci yüzyıl): Yunanlı hekim ve dilci, zehirler üzerine uzman. Publius Vergilius Maro (İÖ 70-19): Eski Roma'nın en büyük şairi, *Aeneid*'in yazarı. Latin şairlerin en ünlüsü. Theocritus (İÖ üçüncü yüzyıl): Syrakusaili. Pastoral şiirin kurucusu. Marcus Valerius Martialis (40-98): Roma âdet ve ahlakı üzerine küfürlü epigramlarıyla ünlü şair. Archilochus (İÖ 714-676): Hicivleri ve lirik şiirleri ile ünlü Yunanlı yazar. Titus Patavinus Livius (İÖ 59 - İS 17): Romalı tarihçi. Polybios (İÖ 203-120): Yunanlı tarihçi.

"Nasıl, yani?"

"Eh işte, bazen fena halde yiyeceğe sıkışırız. Siz de bilirsiniz ki bizimki gibi sıcak bir iklimde çoğu kez bir ruhu iki üç saatten fazla canlı tutmanın olanağı yoktur; ölümden sonra hemen salamuraya yatırılmazsa (salamura ruh da hiç hoş değildir) nasıl diyeyim, kokarlar – anlıyorsunuz, değil mi? Ruhlar bize alışılmış yollardan gönderilirse her zaman kokuşmalarından korkulmalıdır."

"Hık! Hık! Ulu Tanrım! Nasıl çıkıyorsunuz işin içinden?"

Burada, demir lamba iki misli şiddetle sallanmaya başladı ve şeytan oturduğu yerden kalkacak gibi oldu. Bununla birlikte hafif bir iç geçirmeyle kendini toparladı ve kahramanımıza alçak bir sesle "bakın, ne diyeceğim Pierre Bon-Bon, artık küfür etmekten *vazgeçsek*, nasıl olur?" demekle yetindi.

Ev sahibi anladığını ve razı geldiğini göstermek için bir bardak daha yuvarladı; konuk devam etti:

"Aslında, idare etmenin *birçok* yolu var. İçimizden çoğu kemerleri sıkıyor, bazılarımız salamurayla yetiniyor; ben şahsen ruhlarımı *vivent corpore*[35] satın alıyorum, o zaman iyi dayanıyorlar."

"Ya, beden? Hık! Ya, beden?"

"Beden, beden – n'olmuş bedene? Ha, anlıyorum. Monsieur, bedenler bu işten *hiç* etkilenmiyor. Zamanımda, bu türden sayısız alışveriş yaptım, satıcıların hiçbiri en ufak bir sıkıntı hissetmedi. Bunların arasında Kabil, Nimrod, Neron, Caligula, Dionysius ve Psistratos[36] ve hayatlarının son dönemlerinde bir ruhları olduğunu asla bilmeyen daha birçokları vardı; yine de bu insanlar topluma çeki düzen verirlerdi. Mesela, sizin de benim kadar tanıdığınız A...?[37] Zihinsel ve bedensel tüm yetileri yerinde değil mi? Daha keskin bir epigramı kim yazar? Kim daha ustalıkla akıl yürütür? Kim? Ama dur! Sözleşmesi cebimde."

Böyle söyleyerek cebinden kırmızı bir deri cüzdan çıkardı ve içinden birkaç kâğıt çekti. Bunlardan bazılarının üzerindeki *Machi-Maza-Robesp* harfleriyle *Caligula*, *George*, *Elizabeth*[38] sözcükleri bir an için Bon-Bon'un gözüne çarptı. Majesteleri dar ve uzun bir kâğıt seçip ondan yüksek sesle aşağıdaki sözleri okudu:

35) Vivent corpore: Canlı vücutta.

36) Nimrod: İncil'de sözü edilen güçlü bir avcı, genellikle zalim ve insanlık dışı bir yaratık olarak resmedilir. Dionysius (İÖ 430-367): Syrakusai tiranı. Psistratos (İÖ 605-527): Yunan devlet adamı ve Atina despotu.

37) Arouet de Voltaire.

38) Machi: Niccolò Machiavelli. Maza: Jules Mazarin. Robesp: Robespierre. George: Kral III. George. Elizabeth: Kraliçe I. Elizabeth.

"Burada açıkça belirtilmesine gerek olmayan bazı zihinsel yetiler ve ilaveten bin Louis altını karşılığında, bir yaş bir aylık olan ben, bu sözleşmeyi elinde bulunduran kişiye ruhum denilen gölgenin bütün haklarını, tasarruf hakkını ve iyelik hakkını devrediyorum. (İmza) A..." (Burada, Majesteleri, daha açık söylemeye kendimi yetkili görmediğim bir adı telaffuz etti.)

"Zeki bir adam," diye sözlerini sürdürdü Majesteleri, "ama Monsieur Bon-Bon, o da sizin gibi ruh konusunda yanılıyordu. Ruh bir gölge, doğru söylüyorum! Ruh bir gölge! Ha, ha, ha! He, he, he! Hu, hu, hu! Bir düşünsenize, gölge yahnisi!"

"Bir düşünsenize –hık!– gölge yahnisi!" diye bağırdı, Majestelerinin söylevinin derinliğiyle zihni aydınlanmaya başlayan kahramanımız.

"Bir düşünsenize –hık!– gölge yahnisi! Ben böyle –hık!– ahmağın tekiysem –hık!– bin defa belamı bulmaya –hık!– razıyım. Benim ruhum, bence, Monsieur – hık!"

"Sizin ruhunuz, sizce, Monsieur Bon-Bon?"

"Evet, Monsieur –hık!– *benim* ruhum – ıı! Şeydir."

"Nedir, Monsieur?"

"Gölge değildir, hiç kuşkusuz."

"Bununla ... mı demek istiyorsunuz?"

"Evet, efendim, *benim* ruhum –hık!– ıı! Evet, efendim!"

"Söylemeye, niyetiniz yok mu?"

"Benim ruhum –hık!– özellikle şeye –hık!– şeye uygundur."

"Neye Monsieur?"

"Buğulamaya."

"Ya!"

"Puf böreğine."

"Vay!"

"Güvece"

"Yok canım!"

"Dana yahnisine ve *fricandeau*'ya; ve bir şey daha söyleyeyim mi, aziz dostum? Hık! Onu size sudan ucuza bırakacağım." Burada, filozof Majestelerinin sırtına bir şaplak indirdi.

"Böyle bir şeyin sözü bile olmaz," dedi beriki yerinden kalkarken, sakin sakin. Metafizikçinin gözleri şaşkınlıktan fal taşı gibi açıldı.

"Şu an için ihtiyaç duyduğum her şeye sahibim," dedi Majesteleri.

"Hık! Ya?" dedi filozof.

"Bu işe yatıracak param yok."

"Ne?"

"Ayrıca, şu anki berbat ve uygunsuz durumunuzdan..."

"Efendim?"

"Yararlanmak..."

"Hık!"

"Bana yakışmaz."

Bu sözlerden sonra konuk eğilerek selam verdi ve –tam olarak bilemediğimiz bir yoldan– çekip gitti. Ama metafizikçi "alçağın" kafasına bir şişe fırlatmaya çalışırken tavandan sarkan ince zincir koptu ve demir lambanın tepesine düşmesiyle boylu boyunca yere serildi.

KÜÇÜK FRANSIZ NEDEN ELİ ASKIDA DOLAŞIYOR

Elbette kartvizitlerimin üzerindeki (hepsi gülkurusu saten kâğıttandır) şu *intiresan* sözcükleri isteyen her *cintilmen* görebilir: "Sir Patrick O'Grandison, Baron, 39 Southampton Sokağı, Russel Meydanı, Bloomsbury Bucağı." Ve kibarların en kralı, bütün Londra yüksek tabakasının ası olan bu şahıs kim diye merak edecek olursanız – kim olacak? Tabii ben. İnan olsun ki bunda şaşacak hiçbir şey yok, (lütfen, şu burun kıvırmaya bir son verir misiniz?) çünkü baron olmak üzere içerisinde yetiştiğim bataklığı terk edip *cintilmen* olduğum altı haftadan beri, Patrick kulunuz eğitim almak ve yol yordam öğrenmek için her dakkayı kutsal bir imparator gibi yaşadı. Bu yüzden, Sir Patrick O'Grandison, Baron, operaya gitmek üzere iki dirhem bir çekirdek giyindiğinde veya Hyde Park'ta bir tur atmak için üstü açık lüks faytonuna bindiğinde iki gözünüzü hasetle üzerine dikerseniz, bundan ruhunuz huzur bulmaz. Ama geniş omuzlu zarif bir vücuda sahip olmam yüzünden, işte bu sebepten bütün kadınlar bana âşık oluyorlar. Bir doksanı, hem de çoraplarımla, aşan boyumla, her şeyi yerli yerinde, sevimli, mütenasip endamımla hanımlara eş olmaya layık değil miyim? Yolun karşı tarafında oturan ve boyu taş çatlasın doksan santimi azıcık geçen ufak tefek, yaşlı, ecnebi Fransız'ın (şeytan götürsün onu) bütün gün kapı komşum (Tanrı onu kutsasın), en yakın arkadaşım ve tanışım olan sevimli dul Bayan Tracle'a kaş göz ettiği, mütemadiyen âşıkane göz süzdüğü doğru değil mi? Aşağılık herifin biraz efkârlı ve sol elinin de askıda olduğunu hemen fark edersiniz; izniniz olursa bunun gerçek sebebini size açıklayacağım.

Bütün bu meselenin ardında yatan hakikat aslında son derece basit: Connaught'tan[1] gelip pencereden bakmakta olan dul kadına sokakta arzı endam ettiğim ilk gün güzel Bayan Trackle bana abayı yaktı. Bunun farkına vardım, görüyorsunuz ya, hemen anladım, yanılmış olmam söz konusu olamaz, Tanrısal bir hakikat bu. İlkin pencere dikeldi bir lahzada,

1) Connaught: İrlanda'nın kuzey batısında bir eyalet. İnsanlarının tartışmaya olan düşkünlükleri ve aşk yüzünden giriştikleri kavgalarla ünlüdür.

sonra da o, iki gözünü de sonuna kadar açtı, sonracığıma, küçük altın bir dürbünü dayadı gözlerinden birine ve şeytan beni yakıp kül etsin eğer bir gözün söyleyebileceği kadar açıklıkla bana şöyle demediyse: "Gününüz aydın olsun, Sir Patrick O'Grandison, Baron, mavourneen,[2] çok zarif bir *cintilmensiniz*, bu kesin; ben ve servetim emrinize amadeyiz; günün hangi saatinde olursa söylemeniz yeter." Kibarlıkta kimse elime su dökemez; öyle içten selamladım ki onu, görseniz yüreğiniz paralanırdı. Sonra gösterişli bir hareketle şapkamı çıkarırken iki gözümü birden kırptım; şöyle demek istiyordum: "Gerçekten de çok tatlı bir yaratıksınız, Bayan Tracle, tatlım, ben Sir Patrick O'Grandison, Baron, siz hanımefendiye Londonderryli bir tazenin göz kırptığı süre içinde bir kucak dolusu âşık olmamaktansa bir bataklıkta boğulmayı tercih ederim."

Ertesi sabahtı, kesinlikle, dul kadına küçük bir aşk mektubu göndermemin yakışık alıp almayacağına karar vermeye çalışıyordum ki, elinde zarif bir kartvizitle bir uşak çıkageldi ve bana kartın üzerindeki ismin (zira oyma baskı yazıları, solak olduğumdan asla okuyamıyordum) Monsieur Kont A Goose, Look-aisy, Maiter-di-dauns[3] olduğunu söyledi. Ve bütün bu zırvanın zırvası upuzun sözler yolun karşı tarafında oturan ufak tefek yaşlı Fransız'ın kahrolası ismiydi.

Tam bu sırada alçak herif bizzat gelmesin mi? Gösterişli bir şekilde eğilip selam verdikten sonra, bana şöyle bir uğrayıp şeref verme hakkını kendisinde gördüğünü söyledi, sonra başladı palavra sıkmaya, ağzı bir kalabalık bir kalabalık, sormayın. "Pulley wou, woolly wou"[4] dışında ne demek istediğinden zırnık anlamadım; bir yığın yalanın arasında, vay haline, benim dul Bayan Tracle'ımın aşkından deli divane olduğunu söyledi, dediğine göre onun da *kendisinde* gönlü varmış.

Bunları duyunca küplere bindiğime kalıbı basmışsınızdır, ama ben Sir Patrick O'Grandison, Baron, olduğumu ve öfkenin kibarlığı boğmasına izin vermenin yakışık almayacağını anımsadım; bu yüzden meseleyi hafife alıp gıkımı çıkarmadım ve ufaklığa karşı yeterince nazik davrandım. Bir süre sonra, hanımefendiye beni usulünce tanıtacağını söyleyerek birlikte dul kadının ziyaretine gitmemizi istedi.

2) Mavourneen: Sevgili, aziz. Gal dilinde 'mo mhuirnin' den.

3) Anlamı pek çözülemeyen bu isimde 'Goose' Kaz demektir. 'Look-aisy'nin belli bir kimseyi işaret etmeyen rasgele bir Fransız ismi olabileceğini söyleyenler de, müzisyen ve müzik öğretmeni İtalyan Frederick Lucchesi olabileceğine işaret edenler de bulunmaktadır. Aynı kişinin "Amontillado Fıçısı"nda da sözü edilmektedir. 'Maiter-di-dauns'un ise 'Mâitre de dance' yani dans hocası olduğu açık.

4) "Pulley wou, woolly wou": Muhtemelen 'pouvez-vous, voulez-vous?'; yani, 'yapabilir misiniz, yapar mısınız/ister misiniz?'

"Senin istediğin de bu değil mi?" dedim o zaman kendi kendime. "Patrik, sen dünyadaki fanilerin en şanslısısın. Birazdan görürüz, Bayan Tracle senin gibi sevimli birine mi yoksa şu ufak tefek dans hocası beye mi tepeden tırnağa âşık."

Bunun üzerine, dul kadının hemen bitişikteki evine gittik; buranın pekâlâ zarif bir yer olduğunu söyleyebilirsiniz, nitekim öyleydi. Bütün taban halı kaplıydı ve köşede bir piyano, bir ağız tamburası ve şeytan bilir daha neler neler vardı; bir başka köşede dünyanın en güzel şeyi, bir divan ve divanın üzerinde oturmakta olan küçük, tatlı melek, Bayan Tracle vardı.

"Gününüz aydın olsun, Bayan Tracle" dedim ve sonra öyle zarif bir reverans yaptım ki görseniz başınız dönerdi.

"Wully wou, pully woo, yok şöyle yok böyle," dedi küçük ecnebi Fransız, "ve hiç şüphesiz Bayan Tracle," dedi, aynen böyle söyledi, "şimdi reverans yapan *cintilmen* Sir Patrick O'Grandison, Baron'dur ve kendisi benim bu dünyada sahip olduğum en yakın dostum ve candan arkadaşımdır."

Bunun üzerine dul kadın divandan kalktı ve o güne kadar görülmemiş güzellikte bir reverans yaptı ve sonra bir melek gibi yerine oturdu yeniden; bundan sonra küçük hergele, dans hocası herif teklifsiz tekellüfsüz geçti sağına kuruldu kadının. Bak sen şu işe. Öyle çılgına döndüm ki gözlerim yuvalarından uğrayacak sandım oracıkta. Bununla beraber, "hodri meydan!" dedim bir süre sonra. "Canınız oraya mı oturmayı çekti dans hocası bey?" Ve alçak herifle eşit durumda olmak için geçtim hanımefendinin soluna kuruldum. Ne gam! Tam yüzüne karşı her iki gözümle ne kadar zarif bir şekilde göz kırptığımı görseydiniz, yüreğinize nasıl da su serpilirdi.

Ama küçük Fransız bir lahza bile şuncacık şüphelenmedi benden ve bütün hızıyla hanımefendiye kur yapıp durdu. "Woullywou," dedi, "Pully wou," dedi, "yok şöyle," dedi, "yok böyle," dedi.

"Bütün bunlar bir işe yaramaz kurbağa yiyici hergele"[5] diye düşündüm ve ha bire konuştum, elimden geldiğince hızlı hızlı konuştum babam konuştum ve gerçekte Connaught'un şirin bataklıkları konusunda onunla giriştiğim zarif hasbıhal sayesinde hanımefendiyi eğlendiren kesinlikle ve sadece ben oldum. Bu arada zaman zaman ağzı kulaklarında bana öyle tatlı tatlı gülümsüyordu ki, bu beni bir domuz kadar cüretkâr yaptı, o zaman küçük parmağının ucunu dünyada olabilecek en büyük

5) Kurbağa yiyici: Fransız.

nezaketle tuttum, bu arada da ona gözlerimin beyazıyla aygın baygın bakıyordum.

Ancak o zaman tatlı meleğin ne denli kurnaz olduğunu kavradım, zira elini sıkıştırmak niyetinde olduğumu anında anladı ve hoop elini çekip arkasında sakladı, sanki bana şöyle demek istiyordu: "Hadi, Sir Patrick O'Grandison, çok daha uygun fırsatlar çıkar, tatlım, şu küçük Fransız'ın, dans hocası beyin gözleri önünde böyle açık açık elimi sıkıştırmaya çalışmanız hiç de hoş bir şey değil."

O zaman, "siz böyle numaraları Sir Patrick'e bırakın" demek için ona kocaman bir göz kırptım ve yavaştan işe koyuldum, divanın arkalığıyla hanımefendinin sırtı arasına elimi nasıl ustalıkla soktuğumu görseydiniz gülmekten ölürdünüz. Ve tabii orada "gününüz aydın olsun, Sir Patrick O'Grandison, Baron" demek için hazır bekleyen küçük, tatlı bir el buldum. Bunun üzerine, bir başlangıç olsun diye ve hanımefendiye karşı kaba davranmamış olmak için bu eli usulca okşadım. Ama o da ne? Karşılık olarak en kibar, en nazik biçimde benim kendi elim sıkılmasın mı? "Hay Allah müstehakını versin, Sir Patrick, mavourneen," diye düşündüm kendi kendime, "Connaught'tan bugüne kadar senin kadar yakışıklı, senin kadar şanslı genç bir İrlandalı çıkmış mıdır, acaba?" Bunun üzerine o küçük eli kuvvetlice sıktım ve Allah sizi inandırsın, bu hareketime hanımefendi de aynı şekilde karşılık verdi. Ama o sırada dans hocası beyin kendinden memnun surat ifadesini görseydiniz, gülmekten kasıklarınız çatlardı. Dünyada misli görülmemiş şekilde yılışarak, kelimelerin kaşını gözünü yara yara, parley-wou'layarak[6] hanımefendiyle konuşurken ona bir gözünü kırptığını şu iki gözümle görmediysem şeytan götürsün beni. Hon![7] Eğer bir Kilkenny kedisi[8] gibi öfkeden kuduran ben değil idiysem, bunun kim olduğunu bilmek isterdim!

"İzninizle size bildirmeliyim ki, sayın dans hocası bey," dedim, hiç şahit olmadığınız kadar nezaketle, "sizin, hanımefendiye böyle bu tarzda göz süzüp, kaş göz işareti yapmanız hiç mi hiç kibar bir davranış değil," ve hemen ardından hanımefendinin elini "sizi koruyabilecek olan kişi, aziz dostum, Sir Patrick' değil midir, tatlım?" anlamında yeniden sıktım ve cevap elimin sıkılması şeklinde geldi. "Çok doğru, Sir Patrick" dedi, bir el sıkmasının dünyada söyleyebileceği en açık şekilde. "Çok

6) Parley-wou: (Fr.) "parlez vous." Konuşur musunuz; biliyor musunuz?

7) Hon: Gal dilinde 'Heyhat!'

8) Kilkenny: Bir İrlanda kenti. Bir İrlanda efsanesine göre, kızgın iki kedi kuyruklarından başka bir şey kalmayıncaya kadar birbirlerini yemiştir.

doğru, Sir Patrick, tatlım; siz hakiki bir *cintilmensiniz* – Tanrısal bir hakikat bu." Bunu söyledikten sonra o şahane gözlerinin ikisini birden öyle kocaman açtı ki yuvalarından fırlayacaklar sandım; önce öfkeli bir dişi kaplan gibi kurbağa yiyicisine baktı, sonra dışarının güneşiyle dolu bir gülücük yolladı bana.

"O zaman," dedi kopuk, "Ah, hon! Ve wolly-wou, polly-wou." Sonra ta tepesi görülünceye kadar omuzlarını acayip bir şekilde indirip kaldırmaya başladı, daha sonra ağzının iki kenarını aşağı sarkıttı ve alçak herifin söylediklerinin bundan sonra tek kelimesini anlamadım.

İnanın bana, aziz dostum, Sir Patrick o zaman çılgınca bir öfkeye kapıldı ve Fransız dul kadına kaş göz etmeye, dul kadın da "göster şuna haddini, Sir Patrick O'Grandison, tatlım," anlamında elimi sıkmaya devam ettikçe öfkem daha da arttı, okkalı bir küfür savurarak şöyle dedim:

"Seni gidi kanlı kahpenin dölü, kurbağa yiyici, İrlandalı hergele!" Tam bu anda hanımefendi ne yapsa beğenirsiniz? Öfkeyle fırlayıp kalktı divandan ve ben başımı çevirip tam bir şaşkınlık ve kaygı içerisinde bakışlarımla onu takip ederken çıkıp gitti kapıdan. Merdivenden aşağı inip gidemeyeceğini biliyor olmam nedeniyle bu kadar şaşırmış olduğumu anlamışsınızdır; çünkü elini tutmakta olduğumu ve elimi bir an bile gevşetmemiş olduğumu gayet iyi biliyordum; şöyle dedim:

"Yapmaya çalıştığınız şey hiç de dünyadaki en küçük hata olmasa gerek, hanımefendi. Geri dönsenize, tatlım, elinizi geri vereceğim." Ama Bayan Tracle merdivenlerden aşağı bir mermi gibi inip gitti, o zaman ufak tefek Fransız ecnebiye döndüm. Ah, hon! Elimin içinde tuttuğum el, namussuz herifin eli değil miymiş –öyleyse, demek ki onun eli değildi– demek buymuş!

Ufaklık bütün bu süre boyunca tuttuğu elin dul kadının eli değil de Sir Patrick O'Grandison'un eli olduğunu anladığında hemen oracıkta gülmekten öleyazdım. Belki şeytan herifin kendisi bile kendi suratı kadar asık bir surat görmemiştir. Sir Patrick O'Grandison, Baron'a gelince, o böyle ufak tefek hataları kafaya takacak insanlardan değildir. Bununla birlikte şundan emin olabilirsiniz ki (zira bu Tanrısal bir hakikattir), alçağın elini bırakmadan önce (bu, ancak hanımefendinin uşağı gelip her ikimizi de tekme tokat kapı dışarı ettikten sonra oldu), elini öyle kuvvetle sıktım ki hışırı çıktı.

"Woully-wou," dedi, "pully-wou," dedi – "Tanrı belanı versin!" dedi.

İşte, küçük Fransız'ın sol elini askıya almasının gerçek nedeni budur.

Çok iyi bilindiği üzere, "Bilge insanlar" "Doğu'dan" gelmiştir ve Mr. Touch-and-go Bullet-head[1] de "Doğu'dan" gelmiş olduğuna göre, bundan Mr. Bullet-head'in bir bilge olduğu sonucu çıkar; ikinci dereceden bir kanıt da gerekiyorsa, buyurun size bir tane: Mr. B. bir editördü. Huysuzluk tek kusuruydu; aslında insanların onu suçladığı dik kafalılığın *zaafla* hiçbir ilgisi yoktu; kendisi çok yerinde olarak onu *asıl hüneri* kabul ediyordu. Bu onun en kuvvetli yanıydı – meziyetiydi. Bunun "başka bir şey" olduğuna onu ikna etmek için bütün bir Brownson[2] mantığı gerekirdi.

Touch-and-go Bullet-head'in bir bilge olduğunu gösterdim; o sadece bir defa hata yaptı, bütün bilge insanların yurdu olan Doğu'yu terk edip Batı'nın uzak bir köşesinde Büyük İskender-o-nopolis adlı bir şehre ya da buna benzer adı olan başka bir yere göçtü.

Ancak hakkını teslim etmeliyim; sonunda bu şehre yerleşmeye karar verdiğinde, ülkenin bu kesiminde hiçbir gazete yayınlanmadığı, dolayısıyla da hiçbir editör bulunmadığı izlenimiyle hareket etmişti. *Çaydanlık*'ı kurarken meydanı boş bulacağını sanıyordu. Şundan kesinlikle eminim ki, John Smith (yanlış anımsamıyorsam) adında birinin uzun süreden beri Büyük İskender-o-nopolis'te yaşadığını, *Büyük İskender-o-nopolis Gazette* adlı bir gazete yayımlayıp editörlüğünü yaparak sessiz sedasız semirmiş olduğunu bilseydi, Mr. B., Büyük İskender-o-nopolis'e yerleşmeyi aklının ucundan bile geçirmezdi. Demek oluyor ki, salt yanlış bilgilendirilmiş olması yüzünden Mr. Bullet-head kendini –Büyük İs... sanırım "kısaca" Nopolis[3] diyebiliriz– Nopolis'te buldu, ama sonuçta kendini orada *bulunca* da inadı –yani azmine halel gelsin istemedi ve ora-

1) "Bullethead" mankafa, aptal demektir. "Touch and go" Nazik durum, tehlikeli iş anlamına gelir. Thomas Love Peacock'un *Crotchet Castle*'ının (1831) baş kahramanın adının 'Touchandgo' olduğu bilinmektedir. "Doğu" veya "Aşağı-Doğu" Kuzey Atlantik sahili anlamına gelir ve aşkınsalcıların, Püriten etikçilerin, köleciliğin kaldırılması taraftarlarının ve kendilerini Amerikan seçkin entelektüelleri ilan edenlerin yurdudur.

2) New Englandlı Orestes Augustus Bronson (1803-76) *Charles Elwood*'un yazarı ve günün sosyal ve dini meselelerinde en etkili yazardı.

3) Nopolis: No polis. Kent değil, kent olmayan yer.

da kalmaya karar verdi. Böylece orada kaldı. Hatta daha fazlasını yaptı; matbaa makinesini, hurufatını, vs., vs. sandıklardan çıkardı, *Gazette*'nin bürosunun tam karşısında bir büro kiraladı ve kasabaya gelişinin üçüncü sabahı *Büyük İs*... yani, *Nopolis Çaydanlığı*'nın –yeni gazetenin adı, anımsayabildiğim kadarıyla buna yakın bir şeydi– ilk sayısını çıkardı.

Başyazı, itiraf etmeliyim ki –hadi sert demeyelim de– çok parlaktı. Genel konularda oldukça iğneleyiciydi. *Gazette*'nin editörüne gelince, özellikle onu lime lime ediyordu. Mr. Bullet-head'in bazı sözleri öyle hummalıydı ki hâlâ hayatta olan John Smith'i o zamandan beri bir tür semender olarak görmekten kendimi alamıyorum. *Çaydanlık*'ın bütün paragraflarını *kelimesi kelimesine* tekrarlayabileceğimi ileri sürecek değilim, ama paragraflardan bir tanesi şöyleydi:

"Oo, evet! Oo, anlıyoruz! Oo, ona ne şüphe? Karşı taraftaki editör bir dâhi. Oo, hayret! Oo, Tanrım! Bu gidişat nereye? *Oo, tempora! Oo, Moses*!"[4]

Hem bu kadar iğneleyici, hem bu kadar klasik tarzda dile getirilmiş yenilir yutulur türden olmayan bu sözler Nopolis'in o güne kadar sessiz sakin yaşamış insanları arasında bir bomba etkisi yarattı. Heyecana kapılan insanlar sokak başlarında öbek öbek toplandılar. Her biri samimi bir endişe içerisinde ağırbaşlı Smith'in vereceği yanıtı bekliyordu. Yanıt ertesi gün yayınlandı. Şöyleydi:

"Aşağıdaki paragrafı dünkü *Çaydanlık*'tan alıntılıyoruz: 'Oo, evet! Oo, anlıyoruz! Oo, ona ne şüphe? Oo, hayret! Oo, Tanrım! *Oo, tempora! Oo, Moses*!' Adam tepeden tırnağa O! Bu, onun neden fasit bir daire içinde akıl yürüttüğünü açıklıyor, cümlelerinin ne başı var ne sonu, zaten bir şey söylediği de yok. Serserinin, içinde O bulunmayan bir tek kelime yazabileceğine cidden inanmıyoruz. Böyle O'lamak onda bir huy mu acaba? Bu arada şunu da belirtelim, adam Aşağı-Doğu'dan buraya apar topar gelmiş. Acaba orada da buradaki kadar çok O'luyor muydu?[5] 'O! Ne acınacak şey!'[6]"

İftira sayılacak bu imalar karşısında Mr. Bullet-head'in kapıldığı öfkeyi anlatmaya kalemim kâfi gelmez. Ama gerçekliğe kılı kılına sadık kalacaksak, dürüstlüğüne saldırılmasına pek o kadar kızmadı. *Üslubuna* burun kıvrılmış olmasıydı onu çıldırtan. Ne demek! O, yani Touch-and-go Bullet-head! İçinde O bulunmayan bir tek kelime yazamaz, ha! Bu den-

4) Aslı "O Tempora, O Mores!": Bu ne zamanlar, bu ne ahlak! Ne günlere kaldık! Cicero'nun *Orations in Catilinum*'undan.

5) If he O's: 'O-ing' (O'lamak) ile 'owing' (borçlu olmak) arasında kelime oyunu.

6) Thomas Hoods'un *The Bridge of Sighs*'ından (1844).

size yanıldığını şimdi gösterecekti. Evet! O züppeye *ne kadar* yanıldığını gösterecekti. O, yani Frogpondiumlu[7] Touch-and-go Bullet-head canı isterse o aşağılık ünlünün bir kez –bir tek kez bile– geçmediği koca bir paragraf –paragraf ne kelime, koca bir makale– kaleme alabileceğini Mr. John Smith'e gösterecekti. Ama hayır! Bu, adı geçen John Smith karşısında gerilemek anlamına gelirdi. O, yani Bullet-head Hristiyanlık âlemindeki hiçbir Mr. Smith'in kaprisleri uğruna üslubunda değişiklik yapmayacaktı. Böyle aşağılık bir düşüncenin canı cehenneme! Her zaman O! O'ya demir atacaktı. Ne kadar O kullanılabilirse o kadar O kullanacaktı.

Verdiği yiğitçe kararın hararetiyle tutuşan Büyük Touch-and-go ertesi günkü *Çaydanlık*'ta talihsiz olayla ilgili olarak sadece aşağıdaki şu basit ama kararlı paragrafı yazdı:

"*Çaydanlık*'ın editörü, *Gazette*'nin editörüne, kendisinin (*Çaydanlık*'ın editörünün) yarın sabah yayınlanacak olan gazetede onu (Gazette'nin editörünü) ikna etme fırsatını bulacağını, kendisinin (*Çaydanlık*'ın editörünün) üslup konusunda özgür iradeye sahip olduğunu ve bu özgürlüğünü kullanacağını; onun (Gazette'nin editörünün) yaptığı eleştirilerin kendisinin (*Çaydanlık*'ın editörünün) yüreğinde esinlediği gerçekten insanın içini kurutan ileri derecedeki nefreti, ona (Gazette'nin editörüne) göstermek amacıyla, kendisinin (*Çaydanlık*'ın editörünün) uzunca bir başyazı kaleme alacağını; bu yazıda –Sonsuzluğun amblemi olmakla birlikte– yine de onun (Gazette'nin editörünün) aşırı incelmiş zevkine çirkin gözüken o güzelim harfi kullanmaktan onun (Gazette'nin editörünün) en alçakgönüllü hizmetkârı olan *Çaydanlık* editörünün *kaçınmayacağını* haber vermekten onur duyar. 'Buckingham için bu kadarı kâfi!'[8]"

Koca Bullet-head, açıkça telaffuz etmekten çok karanlık bir şekilde ima ettiği bu korkunç tehdidi yerine getirmek için kendisinden "müsveddeleri" isteyen baş kalfanın ısrarlarına kulağını tıkayarak ve o (baş kalfa) gazetenin (*Çaydanlık*'ın) baskıya verilmesinin vaktinin geldiğini söylediğinde sadece baş kalfasının "cehenneme gitmesini" dileyerek, dediğim gibi Koca Bullet-head her şeye kulağını tıkayarak gün ağarana kadar, deliler gibi çalışıp aşağıdaki eşi benzeri görülmemiş paragrafı kaleme aldı:

"Yo, yo, John! Daha o zaman söylemiştim sana biliyorsun! Yok öyle on kuruşa on köfte! Ormandan kaçtığını koca anan biliyor mu? Yo, yo, doğru eve şimdi, dosdoğru eve John, o nahoş kokulu Concord Orma-

7) Frogpondium: Frog – kurbağa, pond – ufak göl. Frogpond: Boston.

8) Richard III'ün Colley Cibber (1671-1757) tarafından yazılan komik bir versiyonundan: 'Off with his head – so much for Buckingham! (Kafasını uçurun – Buckingham için bu kadarı kâfi)'

nına![9] Koşa koşa dön ormanına John, oldu mu, koşa koşa. Sakın ola yolda oyalanayım deme. Buralarda kimsenin sana borcu yok. Koşa koşa gitmezsen koca oğlan, adam değilsin. Yo, yo, sen nesin biliyor musun, sen domuzsun, ahtapotsun, tosbağasın, koyunsun, oklukirpisin, porsuksun; hiçbir boka yaramaz koca bir kütüksün, bir loğ taşısın, Concord Ormanından kovulmuş bir kokarcasın! Yo, öyle kaş göz oynatma, fokurdama, hopur hopur hoplama, kırda çiçek toplama; ağır ol da molla desinler. Bilmiyor musun, onu öyle demezler, peynir ekmek yemezler. Şimdi koş, hüznünü bir kova alkolde boğ!"

Böyle korkunç bir çabadan sonra doğal olarak son derece bitkin düşmüş olan Koca Touch-and-go o gece artık başka bir işe bakacak durumda değildi. Beklemekte olan matbaa yamağına yazısını telaşsız, ağırbaşlı ve gücünden emin birinin havasıyla teslim etti, ağır ağır yürüyerek evine gitti, tarifsiz bir vakarla yatağa girdi.

Bu arada müsveddenin teslim edildiği matbaa yamağı "kutu"sunun bulunduğu kata çıktı ve hiç vakit yitirmeden metni dizmeye koyuldu.

İlk olarak, elbette, –başlangıç sözcüğü "Yo" olduğu için– büyük Y gözüne daldı ve elinde bir büyük Y oradan zaferle çıktı. Başarının verdiği sevinçle ve körlemesine bir aceleyle küçük o kutusuna atıldı – eline gelmesini beklediği harfle karşılaşmayınca duyduğu dehşeti kim anlatabilir, kim betimleyebilir parmaklarının boğumlarını hiçbir sonuç elde edemeden *boş bir kutunun* dibine vurup berelediğini anladığı zaman duyduğu şaşkınlık ve öfkeyi? Küçük *o* gözünde bir tane bile küçük *o* yoktu; korkuyla büyük O bölümüne baktığında büyük bir dehşet içinde gördü ki orada da durum aynıydı. Korkudan aklı durmuştu; baş kalfaya koşmaktan başka bir şey düşünemedi.

"Efendim!" dedi soluk soluğa, 'o' olmadan hiçbir şey yapamam."

"Ne demek istiyorsun?" diye söylendi, bu kadar geç vakte kadar alıkonulduğu için tepesi atmış olan baş kalfa.

"Ne demek olacak, efendim, büroda bir tane bile 'o' yok, ne büyük ne küçük!"

"Ne! Kutudakiler hangi cehenneme gitti?"

"Bilmiyorum, efendim," dedi çocuk, "ama *Gazette*'nin yamaklarından biri bütün gece buralarda sinsi sinsi dolaşıp durdu, sanırım içeri girip hepsini o aşırmıştır."

"Tanrı cezasını versin, yapmış mı yapmıştır!" dedi öfkeden mosmor olan baş kalfa. "Bak, sana ne diyeceğim, Bob, sen de ilk fırsatta gidip

9) Aşkınsalcı Emerson ile Thoreau'nun yurdu.

onların (melunların) bütün i'lerini ve bütün Z'lerini yürüteceksin, tamam mı?"

"Tamam," diye yanıtladı Bob göz kırpıp kaşlarını çatarak, "gidip onlara dünyanın kaç bucak olduğunu göstereceğim, ama bu arada makale n'olacak? Biliyorsunuz, bu gece dizmek *zorundayım*. Yoksa başım fena halde belaya girer ve..."

"Paparayı yeriz," diye çırağın sözünü kesti kalfa, 'papara'yı vurgulayarak derin bir iç çekişle, "*çok* uzun bir makale mi, Bob?"

"Çok uzun sayılmaz," dedi Bob.

"İyi, öyleyse! Elinden geleni yap! Baskıya girmemiz *gerekiyor*," dedi tamamen işe dalmış olan kalfa, "*o*-harfi yerine başka bir harf koy, nasıl olsa kimse adamın saçmalıklarını okumuyor."

"Pekâlâ," dedi Bob, "gidelim bakalım!" Ve mırıldanarak bir koşu harf kutusunun başına gitti, "Özellikle küfretmeyen biri için hayli güzel ifadeler. Gözlerini söküp alınam gerekiyor onların, ha? Bir de lanet olası kursaklarını![10] İyi işte, bunu yapabilecek babayiğit de burada." Gerçek şu ki, sadece on iki yaşında olmasına ve bir yirmilik boyuna rağmen Bob kavga dedin mi, bayılırdı.

Burada anlatılan gereksinim basımevlerinde hiç de az rastlanır türden değildir; sebebini bilemeyeceğim ama böyle bir gereksinimin varlığı tartışma götürmez ve böyle bir gereksinim *doğduğunda* da eksik harfin yerine neredeyse her zaman x harfi kullanılır. Bunun gerçek nedeni belki de x'in kutularda en bol bulunan harf *olmasıdır* ya da söz konusu değişikliği yapmanın dizgicilerde bir alışkanlık haline gelmesine yetecek kadar uzun zamandan beri en bol bulunan harf *olmasıydı*. Bob'a gelince, böylesi bir durumda alışılmış x'in dışında herhangi bir harf kullanılmasını küfürle eş tutardı.

"Bu makaleyi x'lemem gerekiyor," dedi kendi kendine, makaleyi şaşkınlık içinde okurken, "ama ömrümde bu kadar *o*'su bol makale görmedim." Böylece gözünü kırpmadan makaleye x'leri doldurdu ve makale baskıya böyle gitti.

Ertesi sabah Nopolis'liler *Çaydanlık*'ta yayınlanan aşağıdaki sıra dışı başyazıyı okuyunca büyük bir şaşkınlığa düştüler:

"Yx, yx, Jxhn! Daha x zaman söylemiştim sana biliyxrsun! Yxk öyle xn kuruşa xn köfte! Xrmandan kaçtığını kxca anan biliyxr mu? Yx, yx, dxğru eve şimdi, dxsdxğru eve Jxhn, x nahxş kxkulu Cxncxrd Xrmanına!

10) Bob, her ikisinin de okunuşları 'ay' olan 'i' harfi ile 'eye'ı (göz), Z harfi anlamına gelen 'izzard' ile kursak anlamına gelen 'gizzard'ı karıştırıyor.

Kxşa kxşa dön xrmanına Jxhn, xldu mu, kxşa kxşa. Sakın xla yxlda xyalanayım deme. Buralarda kimsenin sana bxrcu yxk. Kxşa kxşa gitmezsen kxca xğlan, adam değilsin. Yx, yx, sen nesin biliyxr musun, sen dxmuzsun, ahtapxtsun, txsbağasın, kxyunsun, xklukirpisin, pxrsuksun; hiçbir bxka yaramaz kxca bir kütüksün, bir lxğ taşısın, Cxncxrd Xrmanından kxvulmuş bir kxkarcasın! Yx, öyle kaş göz xynatma, fxkurdama, hxpur hxpur hxplama, kırda çiçek txplama; ağır xl da mxlla desinler. Bilmiyxr musun, xnu öyle demezler, peynir ekmek yemezler. Şimdi kxş, hüznünü bir kxva alkxlde bxğ!"

Bu gizemli ve karanlık makalenin sebep olduğu velvele akıl alır gibi değildi. İnsanların ilk aklına gelen düşünce bu anlaşılmaz yazının şeytani bir büyüyü gizlediği oldu ve onu el ve ayaklarından bir raya bağlayıp katrana ve tüye bulayarak alaylar eşliğinde kasabadan atmak üzere herkes evine üşüştü, ama bizimkinin yerinde yeller esiyordu. Sanki yer yarılmış içine girmişti. Bir daha da onu gören olmadı.

Öfkelerinin hedefi olan kişiyi bulamayan kalabalık sonunda sakinleşti, geride bir tortu halinde, bu bahtsız olayla ilgili karman çorman bir fikirler yığını kaldı.

Biri bütün bunların eXotik bir şaka olduğunu düşündü.

Bir başkası Bullet-head'in hayal gücünün eXtra genişliğini gösterdiğini söyledi.

Bir üçüncüsü onun eXantrik biri olduğunu ileri sürdü, başka ne denebilirdi ki!

Bir dördüncüsü Yankee'nin maxadının tixintisini kusmak olduğu yorumunu yaptı.

"Tanrı taxiratını affetsin," dedi bir beşincisi.

Bullet-head'in aşırıya kaçtığını herkes açıkça görüyordu; *bu* editör bulunamadığı için diğerini linç etmekten söz edenler çıktı.

Ama genel kanı bu olayın son derece sıra dışı ve açıklanamaz nitelikte olduğuydu. Kasabanın matematikçisi bile bu kadar zor bir problemi çözemeyeceğini itiraf etti. X, herkesin bildiği gibi bilinmeyen bir miktarı gösterirdi, oysa burada (çok haklı olarak belirttiği gibi) bilinmeyen miktarda X vardı.

Makaleyi X'lediği konusunda ağzından tek kelime kaçırmayan matbaa yamağı Bob'un çok açıkça ve korkusuzca ortaya attığı fikir de bence hak ettiği ilgiyi görmedi. Dedi ki kendi adına, şüpheye düşecek bir şey yoktu, mesele çok açıktı, Mr Bullet-head herkes gibi içmeye asla yanaşmıyordu, en sert XXX birasını çekiyordu boyuna ve bunun tabii sonucu olarak da kan tepesine sıçrıyor, aXileşiyordu.

MİZAH VE YERGİ ÖYKÜLERİ

ŞEHRAZAT'IN BİN İKİNCİ GECE MASALI

Gerçek, kurmacadan daha tuhaftır.[1]
Eski bir deyiş.

Doğu üzerine araştırmalarım sırasında bu yakınlarda bir fırsat bulup da, Simeon Jochaides'in "Zohar"ı[2] gibi Avrupa'da bile neredeyse hemen hemen hiç bilinmeyen, bilebildiğim kadarıyla –"Amerikan Edebiyatındaki Tuhaflıklar" adlı yapıtın[3] yazarı dışında– hiçbir Amerikalının bugüne kadar bir satırla olsun sözünü etmediği bir yapıt olan "Tellmenow Isitsöornot"a[4] başvurduğumda, bu son derece dikkat çekici kitabın şöyle birkaç sayfasını çevirince, edebiyat dünyasının bugüne kadar vezirin kızı Şehrazat'ın "Binbir Gece Masalları"nda betimlenen yazgısı konusunda tuhaf bir yanılgı içinde olduğunu görerek bayağı şaşırdım; "Binbir Gece Masalları"nda verilen *dénoument*[5] anlatıldığı noktaya kadar tamamen hatalı değilse de, en azından öykünün sonunu getirmemek gibi bir kusura sahipti.

Bu ilginç konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen meraklı okuyucu "Isitsöornot"ın kendisini okumalı; ancak bu arada, yaptığım keşfin bir özetini verdiğim için okuyucularım beni bağışlasınlar.

Masalların bilinen versiyonunda, kraliçeyi kıskanması için haklı nedenleri olan bir hükümdarın, yalnızca onu öldürmekle kalmayıp, her gece, hükümranlığı altındaki topraklarda yaşayan en güzel genç kızla evlenip, ertesi sabah onu cellâda teslim etmeye sakalı ve peygamber üzerine ant içtiği anımsanacaktır.[6]

1) "Von Kempelen ve Buluşu" ile "Engebeli Dağların Öyküsü"nde de Poe bu alıntıyı kullanır.

2) Zohar, Haham Simenon ben Johaim'e (1. yüzyıl) ait olduğu sanılan, Kabala'nın kaynaklarından biri, gerçekten var olan bir eser.

3) Rufus Griswold, "*Curiosities of American Literature*"ı yayımlarken (1844) muhtemelen Isaac D'Israeli'nin "*Curiosities of Literature*" adlı yapıtını göz önünde tutmuştu.

4) Uydurma bir başlık: "Tell me now, is it so or not" (Söyle şimdi bana, öyle mi değil mi?).

5) Dénoument: (Fr.) Netice, akıbet, son, sonuç; çözüm, çözme. Öykü, roman vs.'de olay örgüsünün gizinin çözüldüğü, anlaşıldığı nokta; olay.

6) Sakal, özellikle önemli. Haremdeki köleler, köleliklerinin bir belirtisi olarak sakallarını keserler.

Kral, duygularında içten ve son derece kararlı bir insan olarak saygınlığına saygınlık katarak, bu andını yıllar yılı dindar bir titizlikle ve usulünce harfiyen yerine getirdikten sonra, kızının aklına bir fikir gelen baş veziri tarafından bir öğleden sonra (kuşkusuz, ibadet ederken) ziyaret edildi.

Baş vezirin kızının adı Şehrazat'tı, aklına gelen fikir de, ya güzellerinin sayısını azaltan bu vergiden ülkeyi kurtarmak ya da bu serüven sırasında bütün kadın kahramanları geleneksel olarak bekleyen ölümle tanışmaktı.

Sonuç olarak, her ne kadar o yılın artık-yıl olup olmadığını bilmiyorsak da[7] (bu, yapılan fedakârlığı daha da değerli kılmaktadır), Şehrazat, bu düşünceyle, babası baş veziri elçi göndererek krala evlenme teklifinde bulunur. Bu teklifi kral büyük bir şevkle kabul eder (kral, bu evliliği çoktan kafasına koymuştu, ama baş vezirinden çekindiği için durmadan kararını erteliyordu), ama şimdi bu teklifi kabul etmekle, andından dönmeye ya da ayrıcalıklarından vazgeçmeye zerrece niyeti olmadığını, ister baş vezir olsun ister olmasın herkesin açık seçik anlamasını sağlamış olmaktadır. Böylece, güzel Şehrazat, babasının karşı çıkmasına rağmen kralla evlenme kararında ısrarını sürdürdü ve kimin ne diyeceğine aldırmadan kralla evlendi; bunu yaparken güzel kara gözleri işin doğasının izin verdiği ölçüde açıktı.

Bununla birlikte, öyle gözüküyor ki, (Machiavelli'yi okumuş olduğundan hiç kuşku duyulamayacak) bu kurnaz hatunun kafasında çok ustaca kotarılmış küçük bir plan vardı. Zifaf gecesi, şimdi anımsayamadığım yanıltıcı bir bahaneyle, kız kardeşini kraliyet çiftiyle yataktan yatağa kolayca sohbet etmesine yetecek uzaklıkta bir sedirde yatırmanın yolunu buldu ve horozlar ötmeye başlamadan kısa bir süre önce, (sabahleyin boynunu burdurma niyetine rağmen bu yaptığına hiç gücenmeyen) kocası hükümdarı uyandırmaya özen gösterdi. Dediğim gibi, kız kardeşine anlattığı (hep fısıldayarak, elbette) bir öyküye (bir sıçanla bir kara kedi hakkındaydı, sanırım) duyduğu derin ilgi sayesinde (vicdanının rahat olması ve yediklerini iyi hazmetmiş olması nedeniyle iyi bir uyku çekmiş olan) kocasını uyandırmayı başardı. Şafak söktüğünde, bu öykü henüz bitmemişti ama Şehrazat'ın kalkıp yay kirişiyle boğulmaya –asılmaktan biraz daha nahoş olmakla birlikte azıcık daha asil bir şey– gitmesinin zamanı gelmişti.

Bununla birlikte, söylemekten dolayı üzgünüm ama sıkı sıkıya bağlı olduğu dinsel ilkelerine baskın çıkan merakı yüzünden kral, o gece kara

7) Artık-yıl, geleneklere göre kadınların alışılagelen davranışları tersine çevirerek erkeklere evlenme teklifinde bulunabildikleri zaman dilimidir. Aziz Patrick'in bu âdeti başlattığı (1228) yolunda bir söylence bulunmaktadır.

kediyle (kara kediydi, sanırım) sıçana sonunda ne olduğunu öğrenebilmek amacı ve umuduyla, bu seferlik andının gereğinin yerine getirilmesini ertesi sabaha kadar erteledi.

Gece olduğunda, kraliçe Şehrazat sadece kara kediyle sıçanın (sıçan maviydi) hikâyesine son noktayı koymakla kalmadı, daha ne yaptığını kendisi de tam anlamadan, (yanılmıyorsam) çivit rengi bir anahtarla kurulan bir mekanizmayla çok hızlı bir şekilde hareket eden (yeşil kanatlı) pembe bir atla ilgili karmakarışık bir öykü anlatırken buldu kendini. Bu öyküyle, kral diğeriyle olduğundan daha fazla ilgilendi ve (kraliçenin boğulmaya vaktinde yetişebilmek için gösterdiği bütün çabaya karşın) öykü bir sonuca ermeden şafak söktü; bu sefer de merasimi önceki gibi bir yirmi dört saat daha ertelemekten başka çare yoktu. Bir sonraki gece yine benzer bir kaza ve benzer bir sonuç ortaya çıktı ve sonraki gece ve daha sonraki gece de; öyle ki, sonunda en az bin bir gece boyunca andının gereğini yerine getirme fırsatından kaçınılmaz olarak yoksun kalan iyi kalpli hükümdar, bu sürenin sonunda ya andını büsbütün unuttu ya yavaş yavaş kendini bu yükümlülükten affetti ya da (bu daha olası) andını bozdu ve itirafta bulunduğu din adamının boynunu vurdurdu. Bir Havva'nın kızı olan ve Havva anamızın Cennet bahçesindeki ağaçların altından aldığını hepimizin bildiği yedi konuşma sepetinin belki de tamamını miras almış olan Şehrazat sonunda başarıya ulaştı ve güzellik üzerine konulan vergi kaldırıldı.

İmdi, bu sonuç (okuyabildiğimiz öykü böyle sona eriyor) hiç kuşku yok ki çok münasip ve hoş – ama ne yazık ki, hoşa giden çoğu şey gibi, gerçeklikten uzak ve ben bu hatayı düzeltme araçlarını tamamen "Isitsöornot"a borçluyum. "*Le mieux*" der bir Fransız atasözü "*est l'ennemi du bien*"[8] ve Şehrazat'ın yedi konuşma sepeti miras aldığını söylerken, ilave etmeliydim ki, o bunları yetmiş yedi sepete çıkıncaya kadar bileşik faize koymuştur.

"Sevgili kardeşim" dedi bin ikinci gece Şehrazat (bu noktada "Isitsöornot"ın metnini kelimesi kelimesine aktarıyorum), "sevgili kardeşim," dedi, "şu yay kirişiyle boğulma meselesini artık savuşturmuş bulunuyoruz, çok şükür bu iğrenç vergi kalktı, ama gemici Sindbat'ın öyküsünün sonunu size ve (bunu söylemekten dolayı üzgünüm ama horlamakta olan – kibar bir insanın asla yapmaması gereken bir şey) krala anlatmadığım için kendimi suçlu hissediyorum. Bu şahıs, size anlattığımdan

8) Le mieux est l'ennemi du bien: En iyi, iyinin düşmanıdır. Voltaire'in Ahlak Öyküleri'nden (*Contes Moreaux*, 1772).

çok daha ilginç yığınla serüven yaşadı; ancak o öyküyü anlattığım gece çok uykum geldiğinden, öyküyü kısa kesme arzusuna karşı koyamadım. Bu çirkin davranışımdan dolayı umarım Allah beni bağışlar. Ama şimdi bile, bu büyük ihmalimi düzeltmek için çok geç değil –ve bu müthiş gürültüyü kesmesi için krala iki çimdik atıp uyandırdıktan sonra– daha geç olmadan, bu olağanüstü öykünün sonunu anlatarak seni (ve lütfedip de dinlerse onu) eğlendireceğim."

Bunun üzerine Şehrazat'ın kız kardeşi, "Isitsöornot"tan öğrendiğime göre, öyle aşırı bir sevinç göstermediyse de, epeyce çimdiklenen kral nihayet horlamayı kesti ve sonunda, önce "hım!", sonra "ha!" dedi. Kraliçe (kuşkusuz Arapça olan bu sözlerden) kralın tümden dikkat kesildiği ve artık horlamamak için elinden geleni yapacağı anlamını çıkardı ve her şeyi böyle istediğince düzenledikten sonra, hemen gemici Sindbat'ın öyküsüne kaldığı yerden başladı:

"'En sonunda yaşlandığımda,' (bunlar Sindbat'ın Şehrazat tarafından aktarılan kendi sözleridir) 'en sonunda yaşlandığımda, evimde geçirdiğim huzur dolu uzun yıllardan sonra, bir kere daha yabancı ülkeleri ziyaret etme arzusuna kapıldım ve bir gün, ailemden hiç kimseye niyetimden söz etmeksizin, yükte hafif pahada ağır mallardan kendime birkaç çıkın yaptım ve onları taşıyacak bir hamal tutarak beni ülke dışına, dünyanın henüz keşfetmediğim bölgelerine götürecek herhangi bir geminin gelmesini beklemek üzere hamalla birlikte deniz kıyısına indim.

"'Çıkınları kumlar üzerine bırakarak ağaçların altında oturduk ve bir gemi görebilmek umuduyla gözlerimizi okyanusa diktik, ama saatlerce hiçbir gemi görünmedi. En sonunda, tuhaf bir uğultu veya vınıltı sesi duymakta olduğum kuruntusuna kapıldım – ve hamal da, bir süre dinledikten sonra sesi seçebildiğini söyledi. Ses gittikçe artıyordu, bu yüzden bu sesi çıkaran şeyin bize doğru gelmekte olduğuna hiç kuşku olmadığına hükmettik. En sonunda, ufukta kara bir leke fark ettik, bunun, gövdesinin büyük bölümü su üzerinde olmak üzere yüzen kocaman bir canavar olduğunu çıkarıncaya kadar leke hızla büyüdü. Canavar, göğsü etrafında kocaman köpük dalgaları oluşturarak ve ardı sıra ta gerilere kadar uzanan alevden upuzun bir kuyrukla geçtiği yerleri aydınlatarak inanılmaz bir hızla bize doğru geliyordu.

"'Bu şey yaklaştıkça onu daha net görmeye başladık. Uzunluğu en ulu ağaçların üçünün boyuna eşit, eni ise, ey halifelerin en yücesi ve en cömerti, sizin sarayınızdaki büyük kabul salonu kadardı. Sıradan balıklarınkine benzemeyen gövdesi, bir kaya kadar sağlam ve su üzerindeki bölümü, kan kırmızısı çepeçevre dar bir çizgi dışında simsiyahtı. Deniz

yüzeyinin altında kalan ve canavar dalgalar üzerinde inip çıktıkça arada bir gördüğümüz karnı, puslu havalardaki ayın renginde metalik pullarla kaplıydı tamamen. Sırtı düz ve hemen hemen beyazdı; sırttan yukarı doğru gövde uzunluğunun yaklaşık yarısı yükseklikte altı omurga kemiği uzanıyordu.

"'Bu korkunç yaratığın görebildiğimiz kadarıyla ağzı yoktu, ama sanki bu eksikliği gidermek için adeta bir kaş görevi gören kan kırmızı çizgiye paralel ve gövdesi boyunca üst üste iki sıra hâlinde sıralanmış, yusufçuğun gözleri gibi pörtlek en az seksen gözü vardı. Bu korkunç gözlerin iki üç tanesi diğerlerinden daha büyüktü ve som altındanmış gibi gözüküyordu.

"'Bu hayvan, daha önce söylediğim gibi, büyük bir hızla bize yaklaşmış olmasına karşın, büyüyle[9] hareket ediyor olmalıydı; çünkü ne balığın yüzgeçlerine ne ördeğin perdeli ayaklarına ne gemi misali rüzgârın önünde sürüklenen deniz kabuğunun kanatlarına sahipti ve ne de yılan balığı gibi kıvrılarak ilerliyordu. Başı da kuyruğu da tam olarak aynı biçimdeydi, yalnız kuyruğundan çok uzak olmayan bir noktada burun deliği görevi yapan iki küçük delik vardı ve buradan dumanlı soluğunu müthiş bir şiddetle ve tiz, nahoş bir gürültüyle dışarı salıyordu.

"'Bu iğrenç şeyi seyretmekten duyduğumuz dehşet çok büyüktü, ama canavar daha yakına geldiğinde, sırtında yaklaşık olarak insan büyüklüğünde ve biçiminde, daha doğrusu hiçbir giysi giymemeleri dışında (insanlar giyinirler) insana çok fazla benzeyen çok sayıda hayvan olduğunu görmekle yaşadığımız şaşkınlık daha da büyük oldu; kumaşa çok benzeyen (doğal olduğu şüphesiz) ve vücutlarını sıkı sıkıya sararak onları çok gülünç, zavallı yaratıklar hâline getiren ve belli ki büyük acılar veren çirkin bir örtü vücutlarını örtüyordu. Başlarının üzerinde kare biçimli sandıklar vardı; ilkin bunların sarık yerine geçtiğini sandım, ama çok geçmeden bunların çok daha ağır ve sağlam olduğunu anladım ve dolayısıyla büyük ağırlıklarıyla söz konusu hayvanların boyunlarını omuzları üzerinde düzgün ve güvenli tutmak amacıyla tasarımlanmış oldukları sonucuna vardım. Yaratıkların boyunlarına, tıpkı bizim köpeklere taktığımız gibi, ama daha geniş ve çok daha sert siyah tasmalar (kuşkusuz, kölelik alameti) bağlanmıştı; bu yüzden zavallı kurbanlar aynı zamanda gövdelerini de döndürmeden başlarını hiçbir tarafa döndüremiyorlardı, sürekli olarak –şaşılacak derecede kısa, küt ve yukarı kalkık– burunlarını seyretmeye mahkûmdular.

9) Necromancy: Aslında, ölülerle iletişim kurarak geleceğin olaylarını açıklama sanatı anlamına gelen sözcük burada büyü yapma anlamında kullanılmıştır.

"'Canavar, bizim durmakta olduğumuz kıyıya iyice yaklaştığında gözlerinden birini aniden aşırı ölçüde dışarı çıkardı ve buradan ancak gök gürlemesiyle karşılaştırabileceğim bir gürültüyle müthiş bir alev ve duman bulutu püskürttü. Dumanlar dağıldığında, tuhaf insan-hayvanlardan birinin elinde bir boru ile kocaman hayvanın başına yakın bir yerde durmakta olduğunu gördük; boruyu ağzına götürerek, kaba, sert ve çirkin vurgulu bir sesle bize bir şeyler söyledi. Tamamen burnundan çıkmasaydı, pekâlâ konuşma sanabilirdik bunu.

"'Bana hitaben yapılan bu konuşmaya ne cevap vereceğini bilemedim, çünkü söylenilenlerden tek kelime anlamamıştım; korkudan bayılmak üzere olan hamala dönerek canavar konusunda düşüncesini sordum; ne tür bir canavardı, ne istiyordu, sırtında kaynaşan yaratıklar ne çeşit yaratıklardı? Bu soruma hamal, titremesini elinden geldiğince bastırmaya çalışarak yanıt verdi. Dediğine göre daha önce bir defa bu deniz canavarından söz edildiğini duymuşmuş, insanoğluna felaket getirsin diye kötü cinler tarafından yaratılmış, bağırsakları kükürt, kanı ateş dolu, zalim bir şeytanmış; sırtındakiler, kedi ve köpeklere hastalık bulaştıran haşarat kabilinden, ancak birazcık daha büyük ve daha vahşi şeylermiş; ne kadar kötü olursa olsun bu haşaratın yine de bir görevi varmış – çünkü habis cinlerin kin dolu kötü emellerine ulaşabilmesi için hayvanın gürlemesini ve kötülük yapmasını sağlamak üzere ısırıp sokarak hayvana işkence ediyor, onu öfkelendirinceye kadar dürtüklüyorlarmış.

"'Bu açıklama üzerine tabana kuvvet kaçmaya karar verdim ve arkama bakmadan tepeye kadar var gücümle koştum; hamala gelince, o da benimle aynı hızda, ama ters yönde koştu ve böylelikle, gereken özeni gösterdiğinden –gerçi, onu bir daha hiç görmediğim için bu konudan tam olarak emin değilsem de– hiç kuşku duymadığım çıkınlarımla birlikte kaçıp kurtuldu.

"'Bana gelince, kayıklarla kıyıya çıkmış olan bir insan-haşarat sürüsü tarafından öyle hararetle takip edildim ki, çok geçmeden beni yakalayıp ellerimi ve ayaklarımı bağlayarak hayvana götürdüler. Ben üzerine biner binmez hayvan yeniden denize açıldı.

"'Rahat evimden ayrılıp böylesine çılgın serüvenlerle hayatımı tehlikeye attığım için şimdi ölesiye pişmanlık duyuyordum; ama pişmanlık fayda etmediğinden elimden geldiğince, elinde boru bulunan ve arkadaşlarına söz geçirdiği gözlemlenen insan-hayvanın dostluğunu kazanmaya çalıştım. Bu çabamda öylesine başarı gösterdim ki, birkaç gün içerisinde yaratık bana karşı yakınlık duyduğunun işaretlerini vermeye başladı ve sonunda dil demeye bin şahit ister dilinin ilk esaslarını bana öğretme

zahmetine bile girişti; böylece, en sonunda onunla rahatça sohbet etmeye başladım ve beni yakan dünyayı dolaşma arzumu ona anlatabildim.

"'Bir gün yemekten sonra bana '*Washish squashish squeak, Sindbat, hey-diddle diddle, grunt unt grumble, hiss, fiss, whiss,*' dedi[10] – ama binlerce kez özür dilerim, majestelerinin Cock-neighs[11] (sanırım dillerinin at diliyle horoz dili arasında bir bağlantı halkası oluşturması nedeniyle insan-hayvanlara böyle deniliyordu) dilini bilmediğini unutmuşum. İzninizle, '*Washish squashish*' ve sonrasını çevireyim: Bu, şu demek oluyordu: 'Sizin gerçekten çok mükemmel biri olduğunuzu görmekten büyük bir mutluluk duydum, azizim Sindbat; biz şu anda dünyanın etrafını dolaşmaktayız; mademki dünyayı görmeye böylesine can atıyorsunuz, öyleyse size özel muamele yapacağım ve hayvanın sırtında bedava seyahat etmenize izin vereceğim.'"

Kraliçe Şehrazat öyküsünün bu noktasına geldiğinde, "Isitsöornot"a göre, kral solundan sağına dönerek şöyle dedi:

"Sindbat'ın bu son serüvenlerini anlatmayı bugüne kadar unutmuş olmanız, sevgili kraliçem, gerçekten şaşılacak bir şey. Bunları son derece eğlenceli ve tuhaf bulduğumu biliyor musunuz?"

Kralın duygularını bu şekilde ifade etmesinden sonra, bize anlatıldığına göre, Şehrazat öyküsünü kaldığı yerden şu sözlerle sürdürdü:

"Sindbat öyküsüne şu şekilde devam etti. 'Kibarlığından dolayı insan-hayvana teşekkür ettim ve çok geçmeden okyanusta muazzam bir hızla yüzmekte olan hayvanın sırtında evimdeymiş gibi rahattım; oysa ki okyanus, dünyanın bu taraflarında düz olmayıp bir nar gibi yuvarlaktı, bu yüzden sürekli olarak –deyim yerindeyse– yokuş yukarı veya bayır aşağı gidiyorduk.'"

"Bu, sanırım, çok tuhaf" diye kral araya girdi.

"Bununla birlikte tamamen doğru" diye yanıtladı Şehrazat.

"Benim kuşkularım var," diye karşılık verdi kral, "ama lütfen öyküyü anlatmaya devam eder misiniz?"

"Elbette" dedi kraliçe. "'Hayvan,' diye devam etti Sindbat, 'anlattığım gibi yokuş yukarı ve bayır aşağı yüzerek sonunda bizi, tırtıl gibi ufak şeylerden bir koloninin denizin ortasında oluşturduğu, çevresi yüzlerce mil gelen bir adaya getirdi.'"[12]

10) Tamamen uydurma, anlamsız sözler.

11) Cockney: Londra'nın doğusundaki semtlerde oturan halk tabakasından insanların konuştuğu kaba ve bazı sesleri değişik ağız, daha genel olarak Londralı. Cock-neighs, 'kişneyen horoz' olarak çevrilebilir.

12) 'Koralitler'. Koralit, bir araya gelerek denizlerin ortasında mercan kayalıkları oluşturan mercan polibinin iskeleti. (Poe'nun Notu.)

"Hımm!" dedi kral.

"'Bu adadan ayrılarak,' dedi Sindbat (çünkü anlaşılabileceği gibi Şehrazat kocasının hiç de hayra alamet olmayan ünlemine pek dikkat etmemişti), 'bu adadan ayrılarak ormanları taştan bir başka adaya geldik, taştan ağaçlar öylesine serttiler ki, onları kesmeye kalkıştığımızda en iyi su verilmiş baltalar bile paramparça oldu.'"[13]

"Hımm!" dedi, yeniden kral, ama ona hiç dikkat etmeyen Şehrazat, Sindbat'ın ağzından öyküsüne devam etti.

"'Bu son adanın yanından geçerek bir başka ülkeye geldik; burada öyle bir mağara vardı ki, bu mağara toprağın bağrında otuz kırk mil gidiyordu ve içerisinde Şam ve Bağdat'taki bütün saraylardan daha kocaman ve daha görkemli çok sayıda saray vardı. Bu sarayların damlarından elmas gibi ama insan büyüklüğünde binlerce mücevher sarkıyordu; kuleler, piramitler ve tapınaklar arasındaki caddelerden, gözü ol-

13) "Texas'taki en dikkat çekici doğa harikalarından birisi, Pasigono Nehri'nin kaynağına yakın bir yerde bulunan taşlaşmış ormandır. Bu orman hepsi de ayakta duran, taşa kesmiş birkaç yüz ağaçtan oluşur. Hâlâ büyümesini sürdüren bazı ağaçlar kısmen taşlaşmıştır. Bilim adamlarının taşlaşma kuramlarını yeniden gözden geçirmelerini gerekli kılan şaşırtıcı bir durum vardır ortada." *Kennedy.*

"Başlangıçta kuşkuyla karşılanan bu açıklamayı, Kayalık Dağlar zincirinin Black Hills bölgesinden kaynaklanan Cheyenne ya da Chienne Nehri yakınlarındaki tamamıyla taşlaşmış ormanın keşfedilmesi desteklemektedir."

"Kahire yakınlarındaki taşlaşmış orman kadar dikkat çekici bir görüntü jeolojik açıdan olsun, görünüş bakımından olsun belki de dünyada yoktur. Seyyah, kent kapılarının hemen dışındaki halife mezarlarını geçtikten sonra, güneye doğru yönelerek Süveyş Çölü'ne giden yol boyunca, deniz daha dün çekilmişçesine taptaze deniz kabuklarıyla, kum ve çakılla kaplı çıplak ve alçak bir vadi boyunca on mil kadar ilerledikten sonra yola paralel olarak uzanan yüksekliği pek fazla olmayan bir dizi kum tepesiyle karşılaşır. Şimdi seyyahın önünde aklın alamayacağı kadar ıssız ve benzersiz bir manzara uzanmaktadır. Atının toynakları çarptıkça dökme demir gibi ses veren tümden taşa kesmiş ağaç parçaları çürüyerek yere serilmiş kütlelerden oluşan bir orman halinde her yönde millerce uzanmaktadır. Koyu kahverengi ağaçlar biçimlerini olduğu gibi korumuşlardır; boyları bir ayakla on beş ayak, kalınlıkları yarım ayakla üç ayak arasında değişmektedir; göz alabildiğine öylesine sık uzanmaktadır ki, bir Mısır eşeği aralarından güçlükle geçebilir. Ayrıca görüntü o kadar doğaldır ki, eğer İskoçya ya da İrlanda da olsa, rahatlıkla üzerini güneşte çürüyen yarı gömülü ağaçların örttüğü kurumuş koca bir bataklık sanılabilirdi. Birçok ağacın kök ve dalları neredeyse mükemmel durumdadır, bazılarındaysa kabuğun altındaki kurt delikleri açıkça görülmektedir. En ince özsuyu damarları ve ağacın merkezindeki en ince bölgelerin bütünlüğü hiç bozulmamıştır – büyüteçle kolayca incelenebilecek durumdadır. Ağacın tamamı öylesine taşlaşmıştır ki camı çizebilir ve çok ileri derecede cilalanabilir." *Asiatic Magazine*. (Poe'nun notu.)

İlk paragraf, St. Louis Weekly Reveille'de yayımlanan ve William Kennedy'nin *The Rise, Progress, and Prospects of the Republic of Texas*'ına (Londra, 1841, s. 220) gönderme yapan bir makaleden alınmıştır. İkinci paragraf, öykünün 1844 yılındaki basımına aynı kaynaktan ilave edilmiştir. Üçüncü paragraf ise daha sonraki bir basıma *Asiatic Journal*'de (Ağustos, 1844) yayımlanan "*Petrified Forest near Cairo*" adlı makaleden aktarılmıştır.

mayan balıklarla kaynaşan abanoz gibi simsiyah koca koca nehirler akıyordu.'"[14]

"Hımm!" dedi kral.

"'Sonra okyanusun bir başka bölgesine ulaştık; burada, ulu bir dağ vardı. Bu dağın yamaçlarından aşağı bazılarının genişliği on iki mil, uzunluğu altmış mil olan ergimiş metal selleri akıyordu;[15] dağın zirvesindeki derin bir uçurumdan öyle çok miktarda kül çıkıyordu ki, bu küller bütün gökyüzünü kapayıp ortalığı en karanlık geceden daha karanlık yapıyordu; öyle ki, dağdan yüz elli mil uzaklaştığımızda bile, en beyaz bir nesneyi yüzümüze ne kadar yakın tutarsak tutalım göremiyorduk.'"[16]

"Hımm!" dedi kral.

"'Bu kıyıdan ayrıldıktan sonra, şeylerin niteliğinin tersine dönüşmüş gözüktüğü bir diyara gelinceye kadar canavar yolculuğuna devam etti. Burada büyük bir göle rastladık, bu gölün dibinde, su yüzeyinden en az yüz ayak kadar aşağıda tümden yaprağa kesmiş, sık ve uzun ağaçlardan bir orman vardı.'"[17]

"Haa!" dedi kral.

"'Birkaç yüz mil ileride karşılaştığımız iklimde atmosfer öyle yoğundu ki, demir veya çelik tıpkı bizim atmosferimizde bir tüyün durduğu gibi havada duruyordu.'"[18]

14) "Kentucky Mamut Mağarası." (Poe'nun notu.)

Dünyada bilinen en büyük mağara olan Mamut Mağarası Kızılderililerce daha önceden bilinmekle beraber, beyaz adam tarafından 1799 yılında keşfedilmiştir. 1812 Savaşı'ndan önce buradan güherçile çıkarılmıştır. Mağaranın tamamı henüz keşfedilmemişse de, bilinen geçitler yüz elli mil ötelere kadar uzanmaktadır. Bu mağarada gözsüz balıklar, yarasalar ve böcekler yaşamaktadır ve bugün bir milli parktır.

15) 1783'te İzlanda'da. (Poe'nun notu.)

16) "1766'da Hecla'nın patlaması sırasında bu türden bulutlar öyle kararttı ki ortalığı, dağdan elli fersah ötedeki Glaumba'da insanlar yollarını el yordamıyla bulabildiler. 1794'te Vezüv Yanardağı'nın patlaması sırasında dört fersah uzaklıktaki Caserta'da insanlar ancak meşaleleri yakarak yürüyebildiler. 1812 yılının 1 Mayıs'ında St. Vincent Adası'ndaki bir adadan gelen volkanik küller ve tozlar Barbados Adaları'nın üzerini kaplayarak öylesine koyu bir karanlık yarattı ki, öğlen vakti, açık havada kişi yakınındaki ağaçları, daha başka nesneleri ve hatta gözlerinden bir karış uzakta tutulan beyaz bir mendili bile göremiyordu." *Murray*, s. 215 *Phil. Edit.* (Poe'nun notu.)

Hugh Murray'ın (1779-1846) Thomas G. Bradford tarafından gözden geçirilerek 1843'te Philadelphia'da yayımlanan *Encyclopedia of Geography*'sine (Londra, 1834) gönderme yapıyor.

17) "1790 yılında Caracas'ta bir yer sarsıntısı sırasında granit zeminli bir bölge çökerek çapı yaklaşık sekiz yüz metre, derinliği yirmi beş otuz metre olan bir göl oluşturdu. Batan bölge Aripao Ormanı'nın bir bölümüydü ve ağaçlar aylar boyunca suyun altında yeşilliğini korudu." *Murray*, s. 221. (Poe'nun notu.)

Bu pasajda sözü edilen yer Venezüela'da olmalı; çünkü Venezüela'da Aripao adlı küçük bir yerleşim birimi bulunmaktadır.

18) "Bugüne kadar üretilmiş en sert çelik bile bir hamlaçla atmosferde kolayca yüzebilecek çok ince bir toza dönüştürülebilir." (Poe'nun notu.)

"Zırvanın daniskası" dedi kral.

"'Aynı yönde ilerlemeye devam ederek dünyanın en harikulâde bölgesine geldik. Burada binlerce mil uzunluğunda görkemli bir nehir menderesler çizerek akıyordu. Nehrin derinliğini ifade etmeye sözcükler yetmez, saydamlığı ise amberin saydamlığını geride bırakırdı. Genişliği üç mil ile altı mil arasında değişiyordu; her iki yanda dimdik yükselen kıyılarının yüksekliği bin iki yüz ayaktı ve üst kısımlarını bütün bölgeyi görkemli bir bahçeye dönüştüren her zaman yeşil ağaçlar, devamlı tatlı kokular saçan çiçekler süslüyordu; ama bu bereket ülkesinin adı Dehşet Krallığı idi ve buraya girmek kaçınılmaz olarak ölüm anlamına geliyordu.'"[19]

"Yaa!" dedi kral.

"'Aceleyle bu ülkeden ayrıldık ve bir süre sonra başka bir ülkeye vardık; burada başlarının üzerinde tırpana benzer boynuzları olan binlerce canavar gibi hayvan bulunduğunu görmekten büyük bir şaşkınlığa düştük. Bu iğrenç hayvanlar toprak içerisine huni biçimi mağaralar kazıyorlar ve kıyılarına kayaları üst üste öyle diziyorlardı ki, bunlara basan diğer hayvanlar bu canavarların inine yuvarlanıyordu. Burada derhal kanları emiliyor ve leşleri, ölüm mağaralarından uzak bir yere tiksintiyle atılıyordu.'"[20]

"Pöh!" dedi kral.

"'Yolumuza devam ederek sebzelerin toprakta değil de havada büyüdüğü bir bölgeye geldik.[21] Sebzelerden bazıları özlerini daha başka sebzelerden,[22] bazı sebzelerse yaşayan hayvanların bedenlerinden alıyordu;[23]

19) "Nijer bölgesi. Bkz. *Simmond's Colonial Magazine.*" (Poe'nun notu.)

Nijer Nehri, iki bin altı yüz mil uzunluktadır. Poe'nun kaynağı Richard Mouat'ın '*Simmond's Colonial Magazine*'de yayımlanan "A Narrative of Niger Expedition" adlı makalesidir (Haziran-Eylül 1844).

20) "*Myrmeleon* – Aslan-karınca. 'Canavar' terimi küçük anormal şeyler için de pekâlâ kullanılabilir; böylesi sıfatlar 'büyük ölçüde' karşılaştırma amaçlıdır. Myrmeleonun Mağarası diğer kırmızı karıncaların mağaralarına göre çok büyüktür. Bir silis zerreciği de bir 'kaya'dır." (Poe'nun notu.)

21) "*Orchideæ* familyasından *Epidendron, Flos aeris*, kökleriyle hiçbir besin sağlamadığı bir ağaç ya da başka bir yüzey üzerinde tutunarak yaşar; bütün beşinini havadan elde eder." (Poe'nun notu.)

Epifitik (asalak olmadığı halde başka bitkilerin üzerinde büyüyen) olarak bilinen bu orkidelerin gövdesinin alt kısımları besin depolamak için şişerek yumru şeklini almıştır, havada sallanan kökleriyle su (nem) sağlar ve bazı durumlarda da klorofil üretirler.

22) "*Raflesia Arnoldi* gibi hayranlık uyandıran *parazitler.*" (Poe'nun notu.)

Bu parazit bitkinin sap ya da yaprakları yoktur; boyu üç ayak kadar gelir. 1860'larda Sumatra'da keşfedilmiştir.

23) "*Schouw, Plantae Epizoæ* sınıfından bazı bitkilerin, hayvanlar üzerinde yaşadığını ileri sürmektedir – *Fuci* ve *Algae* bu sınıftandır." (Poe'nun notu.)

Joachim Frederik Schouw (1789-1852) Danimarkalı bir botanikçiydi, ama Poe'nun kaynağı Murray'ın *Encyclopedia*'sıdır. Poe bu kaynaktan ilgili pasajı kelimesi kelimesine almıştır. Yukarıdaki sınıflandırma bugün kabul edilmemektedir. *Fucus* bir deniz yosunudur.

hararetli bir alevle parıl parıl parlayanlar,[24] canının istediği gibi oradan oraya gidenler vardı;[25] daha şaşırtıcı olanıysa, gönüllerince yaşayıp soluk alan, kol ve bacaklarını kullanan çiçeklerin varlığını keşfetmiş olmamızdı; üstüne üstlük bunlar, başka yaratıkları tutsak etme ve kararlaştırılmış amaç yerine getirilinceye kadar onlara korkunç ve yalnız bir mahpusluk hayatı yaşatma konusunda insanların o iğrenç tutkularına sahiptiler.'"[26]

"Öff!" dedi kral.

"'Bu ülkeden ayrılarak, kısa bir süre sonra, arıların ve kuşların çok bilgili, dâhi matematikçiler olduğu, imparatorluğun akıllı insanlarına geometri bilimi öğrettiği bir başka ülkeye geldik. Yöre kralının çok güç iki problemin çözümü için ödül koyması üzerine, problemlerden biri arılar diğeri kuşlar tarafından hemen oracıkta çözülmüştü. Ama kral çözümleri açıklamamış, insan-matematikçiler ancak yıllar yılı süren derin

"*Salem, Mass*'dan Mr. J. B. Willians, 'National Institute'e Yeni Zelanda'dan tarifi aşağıda verilen bir böcek sunmuştur: "Başının üzerinde bir bitki büyüyen, bir tırtıl ya da kurt olduğu su götürmez '*Hotte*' adlı böcek *Rata* ağacının dibinde yaşamaktadır. Bu çok olağanüstü ve çok tuhaf böcek *Rata* ve *Perriri* ağaçlarında dolaşır. Ağacın tepesinden bir delik açıp içine giren böcek, yiye yiye kendine yol açarak ağacın dibine kadar ulaşır ve orada ölür ya da uyuya kalır ve başının üzerinden bir bitki büyümeye başlar; böceğin gövdesi parçalanmadan olduğu gibi kalır, hatta canlı olduğu zamankinden daha sağlam bir durumdadır. Bu böcekten, yerliler dövme yapmada kullandıkları bir renk elde ederler." (Poe'nun notu.)

Bu pasaj, *Bulletin of the National Institute*'nin üçüncü bülteninden (1845) alınmıştır. John B. Willians, Auckland'da Amerikan konsolosuydu. "Perriri", *puriri* olmalıdır.

24) "Madenlerde ve doğal mağaralarda şiddetli bir ışık yayan bir tür criptogamus *fungus* buluruz." (Poe'nun notu.)

Cryptogamia, yosun ve eğreltiotu gibi gerçek çiçek ve tohum üretmeyen grupları içeren eski bir sınıflandırmadır.

25) "Orchis, scabius ve vallisneria." (Poe'nun notu.)

Öykünün kitap basımına eklenmiştir ve orkide, uyuzotu (tarakotu familyası) ve Vallisneria ya da zostera otuna gönderme yapmaktadır. Bunlardan birincisi ağaç üzerinde büyür (ama parazit değildir), ikincisi hızlı yayılma yeteneğiyle ünlüdür, üçüncüsü ise yeraltı akıntılarıyla yayılır.

26) "Bu çiçeğin (*Aristolochia Clematitis*) boru şeklinde olan, ama yukarı doğru dil şeklinde bir organla biten taç yaprakları tabanda küre şeklinde şişkindir. Boru şeklindeki bölümün iç tarafı, uçları aşağı bakan kıllarla bezelidir. Küresel bölümde, sadece bir boyuncuk ve stigmadan oluşan pistiller (dişilik organı) ile çevresindeki stamenler (erkeklik organı) bulunur. Ama stamenler, boyuncuktan bile daha kısadır ve döllenme sonrasına kadar çiçek hep dik durduğundan, polenleri stigma (tepecik) üzerine atamazlar. Bu yüzden, ilave ve özel bir yardım olmadan polen, çiçeğin dibine düşmek zorunda kalır. İmdi burada doğa bu yardımı sağlar: *Tippula Pennicornis* adlı küçük bir böcek bal aramak için taç yapraklardan içeri girer ve en aşağıya kadar inerek her tarafı polene bulaşıncaya kadar oraları alt üst ederek araştırır; ama, kılların bir fare kapanındaki teller gibi aşağı dönük konumları nedeniyle yeniden yol bulup yukarı tırmanamaz; kapalı kalmaktan telaşa kapılarak kendini oraya buraya atar ve stigma üzerinden birçok defalar geçerek döllenme için gerekli miktarda polen taşır oraya; döllenme sonunda çiçek sarkınaya başlar ve borunun çeperlerine doğru büzülen kıllar böceğin kolayca kaçıp gidebileceği bir geçit oluşturur." P. Keith, *System of Physiological Botany*. (Poe'nun notu.) Patrick Keith, *Physiological Biology* (Londra, 1816).

araştırmalar, çok yoğun çabalar, sonsuz sayıda kalın kalın ciltler dolusu yazılardan sonra arılarla kuşların hemen oracıkta buldukları aynı sonuçlara ulaşmışlardı.'"[27]

"Hayret!" dedi kral.

"'Bu imparatorluğu daha yeni gözden yitirmiştik ki, kendimizi bir başka imparatorluğun yakınlarında bulduk; kıyıya yanaştığımızda başımızın üzerinden bir mil genişliğinde iki yüz kırk mil uzunluğunda bir kuş sürüsü geçti; dakikada bir mil hızla uçmasına karşın bütün sürünün başımızın üzerinden geçip gitmesi tam dört saat sürdü – sürüde milyonlarca kuş olmalıydı.'"[28]

"Vay canına!" dedi kral.

"'Bizi kaygılara salan bu kuşlardan daha yeni kurtulmuştuk ki, ilk seyahatimde karşılaştığım Anka kuşlarından bile çok daha kocaman başka türden bir kuşu görmekle dehşete düştük; çünkü ey halifelerin en cömerdi, bu kuş sizin sarayınızdaki kubbelerin[29] en büyüğünden daha büyüktü. Bu korkunç kuşun görebildiğimiz kadarıyla başı yoktu; sırf karından ibaretti; korkunç büyüklükte, yuvarlak, yumuşak görünüşlü bir maddeden, çeşit çeşit renklerde çizgili, parlak bir karından. Pençeleri arasında, gökyüzündeki yuvasına götürmekte olduğu bir ev taşıyordu; evin çatısını vurup uçurmuştu, evin içindeyse kendilerini bekleyen

27) "Arılar, var olduklarından bu yana, petek gözlerinin kenar, sayı ve eğimlerini öyle yapmışlardır ki, (en derin matematiksel ilkeleri içeren bir problemde gösterildiği gibi), bunlar hayvana en sağlam yapıyla en fazla yer sağlayacak kenar sayılarının ve açıların ta kendisi olmuştur.

"Geçen yüzyılın sonlarında matematikçiler arasında şöyle bir problem ortaya atıldı: 'Yel değirmeni kanatlarından ve dönme merkezinden değişik uzaklıklarda yel değirmeni yelpazelerinin alabilecekleri en iyi biçimi belirlemek.' Bu son derece karmaşık bir problemdi, çünkü bu, bir başka deyişle yel değirmeni kolu üzerindeki sonsuz sayıda noktanın sonsuz değişik konumda alabilecekleri en iyi formu bulma sorunuydu. En ünlü matematikçiler hiçbir sonuca ulaşmadan binlerce defa problemi çözmeye giriştiler ve en sonunda bir kuşun kanatlarının, ilk kuşun havada uçmasından bu yana kesin ve mükemmel biçimine kavuşmuş olduğu anlaşıldığında, karşı çıkılamaz bir yanıt bulunmuş oldu." (Poe'nun notu.)

28) "O Frankfort ile Indiana arasında genişliği bir mil olan bir güvercin sürüsünün geçişini gözlemlemiştir; dakikada bir mil hızla bu geçişin dört saat sürmesi, sürünün uzunluğunun 240 mil olması anlamına gelir ki, bu da metre karede üç güvercin hesabıyla sürüde 2.230.272.000 güvercin olduğunu gösterir." *Travels in Canada and the United States*, Kaptan F. Hall. (Poe'nun notu.)

Francis Hall (1793-1868), gazeteci, editör ve New York *Commercial Advertiser*'ın hissedarı. Kanada'daki Kızılderili misyonlarına yaptığı yolculukları *Travels in Canada and the United States, in 1816 and 1817* adlı kitapta anlatmıştır (1818).

Amerikan göçebe güvercinleri gelişigüzel katledilmiş ve bir zamanlar uçuşları ve göçleri sırasında kelimenin tam anlamıyla gökyüzünü kapayan güvercin sürülerinin son temsilcisi 1914 yılında bir hayvanat bahçesinde ölünce nesilleri tükenmiştir.

29) Harem.

korkunç sonu düşünerek büyük bir umutsuzluk içinde olduklarından kuşku duyulamayacak insanlar olduğunu açık seçik gördük. Avını bırakması için kuşu korkutmak umuduyla bütün gücümüzle haykırdık; ama kuş, sanki kızmış gibi homurtuyla dumanlar saldı ve kumla dolu olduğunu gördüğümüz bir torbayı başımızın üzerine bıraktı.'"[30]

"Boş laf!" dedi kral.

"'Bu serüvenden hemen sonra, şaşırtıcı derecede büyük ve müthiş sağlam ama en az dört yüz boynuzu olan gök mavi bir öküzün üzerinde duran bir kıtayla karşılaştık.'"[31]

"İşte *buna* inanırım," dedi kral, "çünkü daha önce bir kitapta buna benzer bir şeyler okumuştum."

"'Derhal (öküzün bacakları arasından yüzerek) bu kıtanın altından geçtik ve birkaç saat içinde kendimizi harikulâde bir ülkede bulduk; insan-hayvanın bana dediğine göre, burası kendi türünden varlıkların yaşadığı kendi ülkesiydi. Bu, insan-hayvanların gözümdeki değerini artırdı ve onları küçük gören senli benli tavırlarımdan gerçekten utandım; çünkü bu insan-hayvanlar genel olarak beyinlerinde, kuşkusuz acı veren kıvrılıp kıvranmalarıyla düşünülebilecek en mucizevi çabalara girişmelerine neden olan kurtlarla yaşayan en güçlü büyücülerden bir ulustu.'"[32]

"Saçma!" dedi kral.

"'Bu büyücüler arasında evcilleştirilmiş birçok benzersiz hayvan yaşıyordu; örneğin kemikleri demir, kanı kaynar su olan kocaman bir at vardı. Mısır yerine siyah taşlar yiyordu genellikle ve yine de böyle sıkı bir beslenme rejimine karşın öylesine güçlü ve hızlıydı ki, bu kentin en

30) Poe, bir balonu tarif ediyor. Çatısız 'ev', gondol (sepet), kum torbasıysa safradır.

31) "Dünya dört yüz boynuzlu mavi bir öküzün üzerinde durmaktadır." *Sale'in Kur'anı*. (Poe'nun notu.)

Sale, 1734 yılında açıklamalı bir Kur'an çevirisi yayımlayan İngiliz Doğu bilimcisi *George Sale*'dir. Orta ve Yakındoğu mitolojilerinde rastlanılan bu inanış Kur'an'da yer almamaktadır. Eski Mısır masallarında Tanrıça Hathor, boynuzlarının arasında Güneş Kursu bulunan (Tanrıçanın kutsal hayvanı) bir inek olarak temsil edilmekteydi. Yunanlıların Pallas Athene ile bir tuttukları Neith (Neit), tezgâhında dünyayı bir kadının kumaş dokuduğu gibi dokuyan en büyük dokumacıydı ve Mehueret adıyla, hiçbir şey mevcut değilken göğü doğuran Semavi İnekti.

Metinde "inek": ancak Türk okuyucunun bildiği gibi "öküz" olarak çevrilmesini uygun buldum.

32) "*Entozoa*'nın ya da barsak kurdunun insanın kasları arasında ya da beyin maddeciğinin içinde olmasına birçok kereler rastlanmıştır." Bkz. *Wyattt's Physiology*, s. 143. (Poe'nun notu.)

Poe yanılmaktadır, söz konusu eser *Wyatt's Synopsis of Natural History*'dir. Bu parazitleri ilk olarak Philadelphialı John Morgan gözlemlemiş ve gözlemlerini 1787'de *Transactions of the American Philosophical Society*'de yayımlamıştır.

büyük tapınağından çok daha ağır yükleri çoğu kuşun uçuşundan daha hızlı çekip götürebiliyordu.'"[33]

"Zırva!" dedi kral.

"'Ayrıca bu insanlar arasında tüysüz ama deveden büyük bir tavuk gördüm; et ve kemik yerine demir ve tuğladandı; kanı atınki gibi (onunla çok yakından akraba olmalıydı) kaynar su idi ve onun gibi yalnızca ağaç veya taş yiyordu. Bu tavuk sık sık günde yüz kadar civciv dünyaya getiriyor ve doğumdan sonra haftalarca onları karnında saklıyordu.'"[34]

"Uyduruk!" dedi kral.

"'Bu güçlü sihirbazlar ulusundan birisi pirinç, ağaç ve deriden bir adam yaratarak ona satrançta ulu Halife Harun Reşid dışında tüm insanoğlunu yenecek bir deha vermişti.[35] Bu büyücülerden[36] bir başkası (yine aynı malzemeden) dehasıyla kendisini yaratanı bile utanca sürükleyen bir yaratık yapmıştı; çünkü bu yaratığın usa vurma gücü öylesine yüksekti ki, bir tek saniyede yaptığı hesaplamalar için etten kemikten elli bin kişinin bir arada bütün bir yıl uğraşması gerekiyordu.[37] Ama daha hayret verici bir sihirbaz, katran gibi siyah bir maddeyle karışık, kurşundan beyni olan, inanılmaz bir çabukluk ve ustalıkla kullandığı parmaklarıyla bir saat içerisinde birbirlerinden kıl kadar farklı olmayan, mükemmel yirmi bin adet Kuran'ı zorlanmadan yazacak, ne insan ne de hayvan olan güçlü bir şey yapmıştı kendine. Bu şey öylesine muazzam bir güce

33) "Büyük Batı Demiryolu üzerinde Londra ile Exeter arasında saatte 71 millik hıza ulaşılmıştır. 90 ton çeken bir tren Paddington'dan Didcot'a (53 mil) 51 dakikada uçmuştur." (Poe'nun notu.)

Bu pasaj 4 Eylül 1841'de Philadelphia'da *Saturday Evening Post*'ta yayımlanan, bir İngiliz'in bir Türk'e Manchester ile Liverpool arasındaki trenlerin hızından söz ettiği bir yazıyla paralellik göstermektedir: "Yalan bu" der, Türk. İngiliz, trenlerin bu kadar hızlı gittiğini bizzat kendisinin görmüş olduğunu söyler; Türk hiç heyecanlanmadan "tek kelimesine bile inanmıyorum," diye yanıt verir.

34) "*Eccaleobion.*" (Poe'nun notu.)

Buharla ısıtılan ve Yunanca "hayata çağıran" anlamına gelen "Eccaleobion", New York'ta 1844'te sergilenen ama beş yıl kadar önce Londra'da icat edilen ilk yapay ısılı kuluçka makinesi.

35) "Maelzel'in otomatik satranç makinesi." (Poe'nun notu.)

Harun Reşid *Binbir Gece Masalları*'nın çok iyi tanınan ünlü halifesidir (Doğum tarihi 766). Poe'nun notu, üzerinde bir makale yazdığı ünlü bir dolandırıcılık olayıyla ilgilidir. Otomatik satranç makinesi, içerisinde bir insanın gizlenmiş olduğu bir makineydi.

36) Büyücü: Magi. Magiler Perslerin rahip sınıfını oluşturuyordu, ancak kelime zamanla büyücülük, gözbağcılık ve astrolojide ustalaşmış kişi anlamına gelmeye başlamıştır.

37) "Babbage'ın Hesap Makinesi." (Poe'nun notu.)

Charles Babbage (1790-1871), sekiz yıllık bir çalışmadan sonra dört işlem yapan ve logaritma alan bir hesap makinesi icat eden (1834) ama hükümetin projeye mali desteğini durdurması yüzünden makinenin inşasını tamamlayamayan bir İngiliz matematikçisi.

sahipti ki, bir solukta en güçlü imparatorlukları kurabilir veya yerle bir edebilirdi; ama gücü iyi ve kötü için eşit bir şekilde kullanılıyordu.'"[38]

"Gülünç!" dedi kral.

"'Bu büyücü ulustan biri vardı ki damarlarında semender[39] kanı dolaşıyordu; bu adam yemeği fırının zemininde iyice pişene kadar kıpkızıl olmuş fırının içerisinde oturup çubuğunu[40] tüttürmekte hiç tereddüt etmiyordu.[41] Bir başkası, sıradan metalleri işlemler sırasında onlara bir göz bile atmadan altına çeviriyordu.[42] Bir başkasının o kadar hünerli elleri vardı ki, neredeyse görünmez denilebilecek incelikte tel yapıyordu.[43] Bir başkası o kadar çabuk kavrıyordu ki, saniyede dokuz yüz milyon defa ileri geri sıçrayan elastik bir cismin bütün hareketlerini tek tek sayabiliyordu.'"[44]

"İmkânsız!" dedi kral.

"'Bu büyücülerden bir başkası, bugüne dek henüz hiç kimsenin görmediği bir akışkanla canının istediği gibi, dostlarının ölü bedenlerinin kollarını sallatıyor, tekmeler attırıyor, dövüştürüyor, hatta ayağa kaldırıp dans ettiriyordu.[45] Bir başkası sesini öylesine terbiye etmişti ki, dünyanın bir ucundan öteki ucuna duyurabiliyordu.[46] Bir başkasının öyle uzun kolu vardı ki, Şam'da oturup Bağdat'ta –veya ne kadar uzakta olursa olsun başka bir yerde– mektup yazabiliyordu.[47] Bir başkası yıldırıma, gökyüzünden kendisine gelmesini emrediyor; yıldırım bu emre uyarak gelip

38) Poe, baskı makinesini tarif ediyor. Kurşun: Hurufat; katran gibi siyah madde: Mürekkep.

39) Semender (salamander), mitolojide ateş içinde yaşayabilen bir canavar.

40) Chibouk: (Türkçe) çubuk, pipo, nargile.

41) "*Chabert* ve ondan sonra daha başka yüzlercesi." (Poe'nun notu.)

John Xavier Chabert, "*Londralı bir şarlatan*". *Noctes Ambrosianæ*'deki (1822-1835) bir pasaj Chabert ile ısı arasındaki bağı açıklamaktadır.

42) "Elektrotip" (elektrikle yapılan klişe). (Poe'nun notu.)

43) "*Wollaston*, teleskopta kullanmak üzere platinden bir inch'in on sekiz binde biri kalınlığında bir tel yaptı. Bu tel ancak bir mikroskopla görülebiliyordu." (Poe'nun notu.)

William Hyde Wollaston (1776-1828): Önemli bir İngiliz kimyacısı ve fizikçisi. Poe'nun sözünü ettiği tel, Wollaston'un platine dövülebilme özelliği vermeye çalışırken elde ettiği bir yan-üründür.

44) "Newton, tayfın mor ışını altında gözün retina tabakasının saniyede 900.000.000 defa titreştiğini göstermiştir." (Poe'nun notu.)

Poe'nun bu rakamı hangi kaynaktan aldığıbilinmiyor, okuduklarından çıkarsamış olabilir.

45) "Volta pili." (Poe'nun notu.)

46) "Elektro Telgraf Baskı Makinesi." (Poe'nun notu.)

Morse'un telgraftan önce tasarladığı bir makine. Morse 153 mil uzunlukta bir tel üzerinden mesaj göndermeyi başarmıştır.

47) "Elektro telgraf, haberleri, dünya üzerinde hangi noktaya olursa olsun anında ulaştırır." (Poe'nun notu.)

Morse, Baltimor'dan Washington'a o çok bilinen mesaj iletimini 1844 Mayıs'ında gerçekleştirmişti.

onun oyuncağı oluyordu.[48] Bir başkası iki yüksek sesi alıp bunlardan sessizlik yapıyordu. Bir başkası iki parlak ışıktan koyu bir karanlık oluşturuyordu.[49] Bir başkası kıpkırmızı kesilmiş fırında buz yapıyordu.[50] Bir başkası portresini boyamayı güneşe emrediyor güneş de bunu yapıyordu.[51]

48) Franklin'in uçurtma deneyi. Elektriğin ilgisini fazlasıyla çekmeye başlaması üzerine Franklin, hayatını bilime adamak üzere basımcılık işini 1748'de ustabaşına devretti. Kendisi bilmese de diğer deneyler gibi hayatına mal olabilecek olan fırtınalı bir havada uçurtma uçurma deneyi, yıldırımla elektriğin aynılığını kanıtlayarak onu en saygın bilim adamları arasına soktu.

49) "Çok yaygın olarak yapılan bir bilimsel deney. Işıklı iki noktadan gelen iki kırmızı ışın karanlık bir odada beyaz bir zemin üzerine düşürüldüğünde, iki ışının uzunluk farkı bir inch'in 0,0000258'de biri kadarsa ışığın şiddeti iki katına çıkar. Bu değerin tamsayı katlarında da aynı durum ortaya çıkar. Bu değerin 2 ¼, 3 ¼, vb. katlarında ışığın şiddeti tek ışının şiddetine iner; ama 2 ½, 3 ½, vb. katlarında ise sonuç tam bir karanlıktır. Mor ışınla yapılan deneylerde ise bu uzunluğun bir inch'in 0,000157'de biri olması durumunda benzer sonuçlar ortaya çıkar. Tüm diğer ışınlarda da –fark mordan kırmızıya kadar düzenli bir şekilde artmak üzere– benzer sonuçlar elde edilir. Sesle yapılan benzer deneyler de benzer sonuçlar verir." (Poe'nun notu.)

Poe'nun fizik bilgisi pek fazla sağlam gözükmüyor. 'Girişim' olayını açıklamaya çalışıyor ama bazı kavramları iyi bilmediğinden bunda yeterince başarılı olamıyor. Girişim, Poe'nun ima ettiğinden çok daha karmaşıktır. 'İki ışın' iki ayrı kaynaktan değil, aynı kaynaktan gelmeli, ikiye bölünmeli ve bir aynayla bir ekran ('beyaz yüzey') üzerinde yeniden birleştirilmelidir. 'Uzunluk'tan 'dalga boyu' değil, ışınların kaynaktan ekrana kadar aldıkları yollar arasındaki fark anlaşılmalıdır. Eğer alınan yollar arasında dalga boyunun belirli bir kesri kadar fark olursa Poe'nun sözünü ettiği girişim meydana gelir. Şöyle ki, alınan yollar eşitse ışının ekrandaki şiddeti, iki ışınının toplam şiddetinin 4 katı olur. Alınan yollar arasındaki fark (sözgelimi kırmızı ışık için) 0,0000258 inch olursa ekrana hiç ışık düşmez (0 şiddet). Bu değerin 1 ½, 2 ½, 3 ½, vb. katları için de bu geçerlidir. Bu değerin 2, 3, 4, vb. katları için ışık şiddeti iki ışının şiddetlerinin toplamına eşit olur. Fark ¼, ¾, 1 ¼, 1 ¾, 2 ¼, vb. misli ise ekrandaki ışığın şiddeti *tek* bir ışının şiddeti kadar olur.

50) "Bir ispirto lambası üzerine platin bir kroze yerleştiriniz ve kızıl ısıya kadar kızdırınız; krozenin içine bir miktar sülfürik asit koyunuz, normal sıcaklıklarda çok uçucu olmasına karşın kızgın krozenin içinden tek damlasının bile buharlaşmadığını göreceksiniz – asit, kendi buharıyla çevrili olduğundan gerçekte krozenin çeperlerine temas etmemektedir. Şimdi krozeye birkaç damla su ilave edilecek olursa, su krozenin ısınmış kenarlarıyla hemen temas ederek anında sülfürik asit buharlarını uçurur; bu işlem o kadar hızlı olur ki, bütün kalorisi sülfürik asit buharlarıyla uçup giden su buz parçalarına dönüşerek krozenin dibine düşer; yeniden erimesine fırsat tanımadan krozeden alınacak olursa kızıl sıcaklıktaki bir kaptan buz parçaları elde edilmiş olur." (Poe'nun notu.)

Bu pasaj kelimesi kelimesine 18 Kasım 1844'te *Weekly Reveille*'de yayımlanan 'Production of Ice in a Red-Hot Crucible" (Kızıl Sıcaklıktaki Bir Krozede Buz Üretimi) adlı makaleden alınmıştır.

Sülfürik asit aslında suya emdirilmiş SO_3 buharıdır; gazların su içindeki çözünürlükleri ısıyla ters orantılı olduğundan normal sıcaklıklarda sülfürik asitten yoğun bir kükürt trioksit gazı çıkışı olur. Isının artmasıyla gaz çıkışı hızlanır, ancak yukarıda anlatıldığı gibi asit kütlesinin kendi buharlarıyla çevrili olması durumunda gaz çıkışı kesilir.

51) "Dagerotip." (Poe'nun notu.)

Gümüş kaplanmış levha üzerine çekilmiş fotoğraf. Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851) tarafından yapılan bu icat ilk olarak 1839'da duyuruldu. Gümüş kaplanmış bakır bir levhanın güneş ışığında iyot buharlarıyla muamele edilmesi sonucu elde edilen fotoğraf. Amerika'ya J. W. Draper ve Samuel Morse tarafından getirilmiştir.

Bir başkası ay ve gezegenler gibi gök cisimlerini ilkin kılı kırk yaran bir titizlikle tartıyor sonra derinliklerini araştırarak yapıldıkları maddenin yoğunluğunu buluyordu. Ama ulusun tamamının öylesine şaşırtıcı bir efsunculuk yeteneği vardı ki, sadece çocukları değil sokaktaki kedileri ve köpekleri bile hiç var olmamış veya ulusun doğuşundan milyonlarca yıl önce hiçliğe karışmış şeyleri görmekte hiç mi hiç zorlanmıyorlardı.'"[52]

"Akıl alır şey değil!" dedi kral.

"'Bu kıyas kabul etmez derecede büyük ve akıllı büyücülerin eşleri ve kızları,' diye devam etti, kocasının sık sık ve hiç de kibar olmayan tarzda araya girmesinden rahatsız olmayan Şehrazat, "'bu seçkin sihirbazların eşleri ve kızları son derece hünerli ve zariftiler; kendilerini kuşatan ve kocalarıyla babalarının mucizevi güçlerinin bile bugüne kadar önlemede yetersiz kaldığı mutsuz bir felaket olmasaydı ilginç ve güzel de olabilirlerdi. Bazı felaketler belirli biçimlerde, bazıları da başka biçimlerde gelir – sözünü ettiğim felaket ise bir takıntı şeklinde geldi.'"

"Bir ne?" diye sordu kral.

"'Bir takıntı" dedi Şehrazat. "'Gözü sürekli kötülük yapmakta olan kötü cinlerden biri, güzellik diye tanımladığımız şeyin, sırtın ince yerinin çok fazla altında olmayan bölgenin çıkıntılı olmasında yattığını bu hünerli hanımların kafalarına sokmuştu. Güzelliğin mükemmelliği, diyorlardı, bu kabarıklığın boyutuyla doğru orantılıdır. Uzun zamandır kafayı bu fikre taktıklarından ve bu ülkede yastıklar ucuz olduğundan çok geçmeden bir kadını bir hecin devesinden ayırt etmenin olanağı kalmadı'"

"Yeter!" dedi kral. "Yeter artık, tahammülüm kalmadı. Yalanlarınla başımı fena halde ağrıttın. Gördüğüm kadarıyla gün de ağarmaya başlamış. Ne kadar zamandır evliyiz? Vicdanımın sesi yeniden rahatsızlık vermeye başlıyor. Şu hecin devesi de neyin nesi oluyor? Sen beni aptal mı sanıyorsun? Neyse, kalk da boğulmaya hazırlan."

Bu sözler, "Isitsöornot"tan öğrendiğime göre, Şehrazat'ı hem üzdü hem şaşırttı; ama kralın tutarlı olma konusundaki titizliğini ve sözünden asla dönmeyeceğini bildiğinden zarafetle yazgısına boyun eğdi.

52) "Işığın hızının saniyede 167.000 mil olmasına karşın, Cygni 61 (uzaklığı kesin olarak bilinen tek yıldız) öylesine akıl almaz bir uzaklıktadır ki, ışığının dünyaya ulaşması on yıldan fazla bir zaman alır. Onun ötesindeki yıldızlar için bu süre, mütevazı bir hesapla 20 hatta 1000 yıldır. Bu yüzden onlar 20 ya da 1000 yıl önce ortadan kalkmış olsalar bile 20 ya da 1000 yıl önce yüzeylerinden çıkan ışıkla onları görmeye devam ederiz. Bugün görmekte olduğumuz birçok yıldızın çoktan sönmüş olması imkânsız – ya da ihtimal dışı– değildir." (Poe'nun notu.)

Astronomi bilimindeki gelişmeleri izleyerek Poe öykünün daha sonraki basımlarında bu notta sürekli değişiklikler yapmıştır. İlk baskıda ışığın hızı saniyede 200.000 mil, en yakın yıldız "Siriüs", "on yıldan fazla" ifadesi ise "en az üç yıl" idi.

Bununla birlikte (yay kirişiyle boğazı sıkılırken) hikâyenin büyük bölümünün hâlâ anlatılmamış olduğunu, kocası olacak hayvanın huysuzluğu yüzünden kendini tasavvur olunamayacak birçok serüvenden mahrum bırakarak müstahak olduğu ödülle ödüllendirmiş olduğunu düşünmekten büyük bir teselli duydu.

BİR MUMYA İLE KÜÇÜK BİR TARTIŞMA

Önceki akşamki *içki âlemi*[1] sinirlerime biraz fazla gelmişti. Başım fena halde ağrıyor, gözlerimden uyku akıyordu. Bu yüzden, önceden niyetlendiğim gibi gece dışarı çıkmaktansa, birkaç lokma atıştırıp erkenden yatmanın daha iyi olacağını düşündüm.

Gal-tavşanı'na[2] bayılırım. Bir defada bir libreden[3] fazla yenmesi her zaman pek tavsiye edilmeyebilir. Ama yine de, ikiye çok ciddi bir şekilde karşı çıkılamaz. Ve gerçekten iki ile üç arasında sadece bir birimlik fark vardır. Belki dördü bile yemeye kalkışmışımdır. Karım, bunun beş olduğunu iddia edecektir; ama onun iki farklı şeyi birbirine karıştırdığı çok açık. Soyut beş rakamını kabul etmeye hazırım, lakin somut olarak bu rakam Broun Stout[4] şişeleriyle ilişkilidir ki yanında meze olarak Gal-tavşanı olmadan bu içkinin içilmesinden kaçınmak gerekir.

Böylesine sade bir yemeği bitirdikten sonra, gece başlığını giyindim, ertesi gün öğleye kadar uyumak niyetiyle başımı yastığa koydum ve vicdanımın rahat olması sayesinde derhal derin bir uykuya daldım.

Ama insanın umutları ne zaman gerçekleşmiştir ki? Sokak kapısının zilinin acı acı çalınması ve kapı tokmağının sabırsızlıkla vurulması sonucunda sıçrayıp uyandığımda henüz üçüncü horlamamı tamamlamamıştım. Bundan bir dakika sonra, ben hâlâ gözlerimi ovuştururken eski bir dostum, Doktor Ponnonner'dan[5] gelen bir notu karım burnuma doğru uzatıyordu. Notta şöyle yazıyordu:

1) Symposium: Sözcük başlangıçta, sohbetli içkili eğlence anlamına geliyordu.

2) Gal-tavşanı (Welsh-rabbit): Kızarmış ekmeğe sürülen eritilmiş peynir. Birçok zengin İngiliz'in sofrasını süsleyen tavşan etini bulamayan, Galler'in nispeten yoksul insanlarının et yerine yediği hazımı güç olan bu yiyeceğin geceleri kâbus görmeye neden olduğu ileri sürülür. Sözcük, zamanla "Welsh-rarebit" şeklini almış ve içerisinde tavşan bulunmayan şeklinde yorumlanır olmuştur (Rare: Nadir, az bulunur).

3) Libre: Yaklaşık yarım kilo (454 gram).

4) Stout, normal siyah biradan daha fazla malt içeren daha koyu renkli yüzde altı-yedi alkollü sert ve keskin kokulu bir bira.

5) Ponnonner, pon honor, upon honor: Şerefim üzerine. Durmadan şerefi üzerine yemin eden birinin kastedildiği düşünülmekte. Burton Pollin, Dr. Ponnonner'ın, tıpkı 'Dr. Swaim' ve 'Dr. Brandreth' gibi adları insanın aklına ikiyüzlülük ve alçaklığı getiren bir kahraman olduğunu ileri sürmektedir.

"Sevgili dostum bu notu alır almaz, ne pahasına olursa olsun derhal bana geliniz. Gelip sevincimizi paylaşınız. Büyük bir kararlılıkla yürüttüğüm diplomatça çabalar sayesinde en sonunda mumyamı –hangi mumyayı kastettiğimi bilirsiniz– incelemek için Kent Müzesi yöneticilerinin iznini elde edebildim. İstersem mumyanın sargılarını çözmeme ve açmama izin verdiler. Sadece birkaç dostumu –ve bu arada, elbette sizi– çağırdım. Mumya şu anda benim evimde; bu gece saat on birde sargılarını açmaya başlayacağız.

Her zaman dostunuz
PONNONNER"

Daha yazının altındaki imzaya gelmeden, bir insanın olmak isteyebileceği kadar uyanık olduğumun ayırdına vardım. Deli gibi yatağımdan fırladım, yoluma çıkan her şeyi sağa sola savurarak inanılmaz bir çabuklukla giyindim ve Doktorun evine gitmek üzere büyük bir hızla yola koyuldum.

Orada toplanmış coşkulu bir grup insan buldum. Büyük bir sabırsızlıkla beni beklemekteydiler; Mumya yemek masasının üzerine yatırılmıştı; ben içeri girer girmez mumyanın incelenmesine başlandı.

Bu mumya, Nil Nehri üzerindeki Teb kentinden oldukça uzaklardaki Libya tepelerinde bulunan Eleithias[6] yakınlarındaki bir mezardan Ponnonner'ın amca çocuklarından Kaptan Arthur Sabretash[7] tarafından birkaç yıl önce getirilmiş iki mumyadan birisiydi. Buradaki mağaralar, Teb mezarlıklarından daha görkemli olmamakla birlikte, Eski Mısır'ın özel yaşamına ilişkin çok daha fazla resim bulunması nedeniyle daha çok ilgi çekmekteydi. Bizim mumyanın alındığı odanın bu tür resimler bakımından oldukça zengin olduğu söylenmekteydi – duvarlar boydan boya fresklerle, yarım kabartmalarla kaplıydı; heykeller, vazolar, zengin desenli mozaik işleri ölünün servetinin büyüklüğünü göstermekteydi.

Bu değerli hazine Müzede, tam olarak Kaptan Sabretash'ın onu bulduğu konumda bırakılmıştı – yani, tabutun kapağı açılmamıştı. Sekiz yıl süreyle halkın yalnızca dışından görmesine izin verilmişti. Bu sayede, şimdi mumya bir bütün olarak emrimize amadeydi; yağmalanmamış bir eski eserin bizlere ulaşmasının ne kadar az rastlanır bir olay olduğu-

6) Eleithias ya da Eileithyia: Mısırlıların Nuben diye adlandırdıkları eski bir Mısır kenti. Libya Dağları Teb kenti yakınlarındadır.

7) Sabretash (sabretache) süvari subayının kılıç kayışına asılan deri el çantası. Bu adın *Fraser Magazine*'de 'Oliver York'a (William Maginn'in takma adı) mektuplar yazan 'Kaptan Orlando Sabertash'tan (uyduruk bir ad) alındığı sanılıyor.

nu bilenler, bu büyük şanstan dolayı kendimizi kutlamakta ne denli haklı olduğumuzu derhal anlardı.

Masaya yaklaştığımda, üzerinde yaklaşık yedi ayak uzunluğunda, üç ayak genişliğinde ve iki buçuk ayak derinliğinde büyük bir kutu ya da sandık gördüm. Tabut şeklinde değil, dikdörtgen bir sandıktı. Sandığın malzemesini önce frenkinciri (*platanus*) tahtası zannettik, ama kestiğimiz zaman karton olduğunu ya da, daha doğru bir deyişle, papirüsten oluşan *papier maché*[8] olduğunu anladık. Sandık, cenaze merasimlerini ve daha başka kasvetli konuları betimleyen çok sayıda resimle bezenmişti – resimlerin arasına, şüphesiz ölünün adını oluşturan bir dizi hiyeroglif her yönde serpiştirilmişti. Allahtan aramızda bulunan Bay Gliddon, tamamen fonetik[9] olan bu harfleri tercüme etmekte hiç zorluk çekmedi. Ortaya çıkan sözcük şuydu: *Allamistakeo*.[10]

Zarar vermeden sandığın kapağını açmakta biraz zorlandık; ama bu işi başardığımızda dıştaki kutudan çok daha küçük ama her bakımdan tamamen ona benzeyen tabut biçimli ikinci bir sandıkla karşılaştık. İkisi arasındaki boşluk, içerideki sandığın rengini bir dereceye kadar bozan reçineyle doldurulmuştu.

Bu ikinci sandığı açtığımızda (bunu çok kolaylıkla yaptık), yine tabut biçiminde üçüncü bir sandıkla karşılaştık; sedir ağacından yapılmış ve bu ağaca has güzel kokuyu hâlâ yaymakta olan bu sandık, malzemesi dışında hiçbir bakımdan ikinci sandıktan farklı değildi.[11] İkinci sandıkla üçüncü sandık arasında hiç boşluk yoktu – biri diğerine tam olarak uyuyordu.

Üçüncü sandığı açarak içinde bulduğumuz gövdeyi dışarı çıkardık. Her zamanki gibi ketenden sıkı sıkıya sarılmış bant ve şeritlerle karşılaşmayı umuyorduk; ama bunların yerine papirüsten yapılmış bir tür kılıf bulduk; bu kılıfın üzeri yaldızlanmış ve resimlerle bezenmiş bir alçı tabakasıyla kaplanmıştı. Resimler, büyük bir olasılıkla mumyalanmış kişilerin portreleri olan çok sayıda insan figürü ile ruhun sözde görevleri ve çeşitli tanrılara sunulmasına ilişkin konuları temsil ediyordu. Mumyanın

8) Papier maché (Fr.): Sıkıştırılmış kâğıt.

9) Georges Robins Gliddon (1809-1857), hayatının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirdi ve Poe'nun öyküsünden birkaç yıl önce *Ancient Egypt* adlı bir kitap yayımladı (1843).

Eski Mısırlılar piktogramlardan (resimyazı) hiçbir zaman vazgeçmemiş olmakla birlikte, fonetik semboller de kullanırlardı.

10) Allamistakeo (All a mistake): Her şey bir hata.

11) Gövde genel olarak sedir yağı, kimyon, parafin, doğal sodyum karbonat (su gidermede kullanılan bir bileşik) sakız ve muhtemelen süt ve şarap karışımıyla ovulur sonra üzerine baharat serpilirdi.

başından ayağına kadar sütun halinde ya da yukarıdan aşağıya yazılmış fonetik hiyeroglif bir yazı yine ölünün adını, unvanlarını, akrabalarının adlarını ve unvanlarını veriyordu.

Kınından sıyırdığımız boynun etrafında çeşitli renklerde silindirik cam boncuklardan bir kolye vardı; boncuklar kanatlı disklerle[12] tanrı, bokböceği,[13] vb. imgeleri oluşturacak şekilde dizilmişti. Belin en ince yerinin etrafında da benzer bir kuşak ya da kemer vardı.

Papirüsü soyup çıkardığımızda etin son derece iyi korunmuş olduğunu gördük; hissedilir bir koku yoktu. Rengi kırmızıya çalıyordu. Cildi sert, pürüzsüz ve parlaktı. Dişleri ve saçı iyi durumdaydı. Gözleri (öyle gözüküyor ki) çıkarılmıştı ve yerine çok fazla sabit nazarlarla bakması dışında tıpkı canlı gibi gözüken son derece güzel cam gözler yerleştirilmişti. El ve ayak tırnakları parlak bir yaldızla boyanmıştı.

Üst derinin renginden dolayı, Bay Gliddon mumyalamanın tamamen maden ziftiyle yapıldığını düşünüyordu; ama yüzeyi çelik bir aletle kazıyıp elde edilen tozu aleve attığında, kâfur ve daha başka hoş kokulu sakızların kokusu kendini belli etti.

Bağırsakların çıkarıldığı kesik yerini bulmak için bedeni dikkatle araştırdık, ama büyük bir şaşkınlıkla böyle bir yer bulamadık. İçimizden hiç kimse, o zaman, böyle tam ya da kesilerek açılmamış mumyalara kolay kolay rastlanmadığını bilmiyordu. Beyin, alışılageldiği üzere burundan, bağırsaklar böğürde açılan bir yarıktan boşaltılır; sonra gövde tıraş edilir, yıkanır, tuzlanır; birkaç hafta bekletilir ve gerçek anlamda mumyalama işlemi bundan sonra başlardı.

Hiçbir kesik izi bulamadığımızdan, Doktor Ponnonner aletlerini teşrih için hazırlamaya başlıyordu ki o sırada saatin ikiyi geçtiğini fark ettim. Bunun üzerine gövdenin içinin incelenmesini ertesi akşama ertelemeye karar verdik ve tam dağılıyorduk ki, birisi Volta pili ile bir iki deney yapmamızı önerdi.

Üç dört bin yıllık bir mumyaya elektrik verilmesinin çok bilgece olmasa da oldukça orijinal bir düşünce olduğunu hepimiz derhal anladık. Onda bir oranında ciddiye alarak, onda dokuz şakayla Doktor'un çalışma odasında bir pil hazırladık ve Mısırlıyı oraya taşıdık.

Epeyce uğraştıktan sonra, vücudun geri kalan kısmına göre daha az sertleşmiş gözüken şakak kasının bir bölümünün üstünü açmayı başara-

12) Kanatlı Disk: Güneşi temsil eden bir Mısır motifi.

13) Bokböceği (scarabaeus): Eski Mısırlılar tarafından dirilmenin sembolü olarak kabul edilen ve kutsal sayılan hayvan.

bildik, ancak, tahmin ettiğimiz gibi, teli bu kasa değdirdiğimizde elektriğe karşı bir tepki vermediğini gördük. Bu ilk denememizin sonucu bize kesin gözüktüğünden, saçmalığımıza kahkahalarla gülerek birbirimize iyi geceler diliyorduk ki, tesadüfen mumyanın yüzüne çevrilen bakışlarım şaşkınlıkla gözlerine çakılı kaldı. Başlangıçta yabanıl bakışlarıyla dikkatimizi çeken ve hepimizin cam sandığımız göz kürelerini şimdi göz kapakları sıkı sıkıya örtmüştü, öyle ki *tunica albuginea*'nın[14] sadece küçük bir bölümü görülebiliyordu.

Bir çığlık atarak dikkatleri olaya çektim ve hemen herkes durumu gördü.

Bu olayın beni kaygılandırdığını söylemeyeceğim, çünkü "kaygılanmak" benim durumumu tam olarak anlatacak sözcük değil. Brown Stout içmemiş olsaydım belki biraz heyecanlanabilirdim. Grubumuzun geri kalan üyelerine gelince, pençesine düştükleri büyük korkuyu gizlemek için hiçbir çabaya girişmediler. Doktor Ponnonner acınacak hale gelmişti. Bay Gliddon kendine has birtakım usullerle görünmez olmuştu. Bay Silk Buckingham,[15] sanırım, dört ayak üzerinde masanın altına kaçmış olduğunu inkâra kalkışmayacaktır.

Bununla birlikte, şaşkınlığın ilk sarsıntısını atlattıktan sonra, doğal olarak, derhal deneylere devam etmeye karar verdik. Bu defa deneyimizi sağ ayağın başparmağına yönelttik. *Os sesamoideum pollicis pedis*'in dış tarafını yararak *abductor* kasın köküne ulaştık. Bataryayı yeniden ayarlayarak açığa çıkmış sinire akım verdik. O zaman, Mumya sanki canlıymış gibi sağ dizini büküp iyice karnına doğru çekti, sonra ayağını yeniden ileri uzatarak Doktor Ponnonner'a öyle bir tekme attı ki, bu tekmenin etkisiyle zavallı adam mancınıktan fırlatılan bir ok gibi pencereden sokağa uçtu.

Kurbanın ezilmiş vücudunu getirmek için *en masse*[16] dışarı koştuk, ama inanılmaz bir aceleyle merdivenleri tırmanırken rastladık ona; deneylerimize daha büyük bir coşku ve gayretle devam etme istek ve kararlılığıyla doluydu.

Onun önerilerine uyarak hemen Mumyanın burnunun ucunda derin bir yarık açtık ve Doktor hızla hareket eden ellerini mumyanın üzerine koyarak telin ucunu sert bir hareketle kesilmiş yere değdirdi.

14) Göz akı.

15) James Silk Buckingham (1786-1855): Gezi kitapları yazarı. Özellikle Doğu'ya yapılan gezilerle ilgili kitaplarıyla ünlü. Birleşik Devletler'le ilgili bir dizi kitabı köleliğin ve Güney'in eleştirisi niteliğindeydi ve Poe ona karşı çıkmaktaydı.

16) En masse (Fr.): Hep birden, birlikte.

Bu hareket, maddi ve manevi olarak –gerçek ve mecazi anlamda– tam bir elektrik etkisi yarattı. İlk olarak, kadavra gözlerini açtı ve birkaç dakika süreyle Bay Barnes'ın[17] pantomim yapması gibi gözlerini hızlı hızlı kırpıştırdı; ikinci olarak, hapşırdı; üçüncü olarak, dikelip oturdu; dördüncü olarak, yumruğunu Doktor Ponnonner'ın yüzüne doğru salladı ve beşinci olarak, Bay Gliddon ve Bay Buckingham'a dönerek kusursuz bir Mısır diliyle onlara şöyle dedi:

"Şunu söylemeliyim ki baylar, davranışınıza kırıldığım kadar şaşırdım da. Doktor Ponnonner'dan zaten daha iyisini beklemiyordum. O, hiçbir şey *bilmeyen* küçük, zavallı, şişman bir budaladır. Ona acıyor ve onu bağışlıyorum. Ama siz Bay Gliddon ve siz Silk –Mısır'da doğmuş sanılacak kadar ülkemizde seyahat etmiş ve oturmuş olan, Mısır dilini sanırım anadiliniz ölçüsünde iyi okuyup yazmanıza yetecek kadar aramızda yaşamış olan ve benim her zaman Mumyaların yakın dostu olarak görme eğiliminde olduğum sizler– gerçekten de daha kibar davranışlar beklerdim *sizden*. Bana böyle kaba davranılırken sizlerin kenarda durup seyretmenize ne diyeyim? Bu berbat soğuk iklimde şunun bunun beni tabutlarımdan çıkarmasına, giysilerimi soymasına izin vermenizi neye yorayım? Uzun lafın kısası, bu sefil, küçük, alçak Doktor Ponnonner'ı burnumdan çekmek için yüreklendirmenize ve ona yardım etmenize hangi gözle bakayım?"

Bu koşullar altında bu sözleri duyunca hepimizin kapıya doğru atılmış veya şiddetli bir isteri nöbetine yakalanmış ya da bayılıp yere yığılmış olduğumuza kesin gözüyle bakılacağına hiç kuşku yoktur. Dediğim gibi, bu üç şeyden biri beklenmeliydi. Elbette bu üç davranış biçiminin hepsinin veya bunlardan herhangi birinin izlenmesi akla uygun olurdu. Nasıl olup da bu üç davranış biçiminden birini ya da diğerini göstermedik, yemin ederim bilmiyorum. Ama belki de bunun gerçek nedeni, bugün bütün paradoksların ve olanaksızlıkların çözümü olarak kabul edilen zıtlıklar yasasına göre hareket eden bu çağın ruhunda aranmalıdır. Ya da belki de, Mumyanın son derece doğal ve senli benli tavırları sözlerindeki dehşeti ortadan kaldırıyordu. Nedeni her ne olursa olsun, içimizden hiç kimsenin korkmamış olduğu ya da bir şeylerin son derece yanlış gitmekte olduğunu düşünmediği gün gibi ortadaydı.

Ben, şahsen her şeyin doğal olduğu kanısındaydım, sadece Mısırlının yumruğunun erişemeyeceği bir uzaklığa çekildim. Doktor Ponnonner ellerini pantolon cebine soktu, Mumyaya dik dik baktı ve kıpkırmızı kesildi. Bay Gliddon favorilerini sıvazladı ve gömleğinin yakasını yukarı

17) New Yorklu ünlü bir tiyatro oyuncusu.

kaldırdı. Bay Buckingham başını önüne eğdi ve sağ elinin başparmağını ağzının sol köşesine soktu.

Mısırlı, yüzünde sert bir ifadeyle birkaç dakika Bay Buckingham'a baktı ve sonra küçümseyerek, "Niçin sesiniz soluğunuz çıkmıyor, Bay Buckingham?" dedi. "Size ne sorduğumu duymadınız mı? Başparmağınızı ağzınızdan çeker misiniz?"

Bunun üzerine, Bay Buckingham hafifçe irkildi, sağ elinin başparmağını ağzının sol kenarından çekti ve bunu telafi etmek ister gibi sol elinin başparmağını yukarıda sözü edilen açıklığın sağ kenarına soktu.

Bay B.'den yanıt alamayınca Mumya hırçın bir ifadeyle Bay Gliddon'a döndü ve otoriter bir tavırla, kendisinden ne istediğimizi sordu.

Bay Gliddon fonetik olarak uzun uzun yanıtladı; Amerikan basımcılığında hiyeroglif karakterler olsaydı bu mükemmel konuşmanın tamamını orijinal diliyle buraya aktarmaktan büyük bir zevk duyardım.

Bu arada şuna da işaret etmem sanırım yerinde olacak: Mumyanın katıldığı bundan sonraki tüm konuşmalar (grubun, benim gibi seyahat etmemiş üyelerinin olması nedeniyle) tercüman olarak Bay Gliddon ve Bay Buckingham'ın aracılığıyla eski Mısır dilinde yapıldı. Bu baylar mumyanın anadilini eşsiz bir akıcılık ve zarafetle konuşuyorlardı; ama (hiç kuşku yok ki, tamamen modern imgelerin dile girmiş olması ve bu imgelerin yabancı için doğal olarak tamamen yeni olması yüzünden) bu iki seyyahın zaman zaman belirli bir anlamı ifade etmek amacıyla elle tutulur biçimleri kullanmak zorunda kaldıklarını gözlemlemekten geri kalmadım. Bay Gliddon, örneğin, konuşmasının bir yerinde, hatip kürsüsünde sol bacağını geriye atmış, sıkılı yumruğuyla sağ kolunu ileri uzatmış, gözlerini gökyüzüne dikmiş ve ağzı doksan derece açık, sivilceli burunlu, kılıksız ufak tefek bir adam resmini, bir kömür parçasıyla duvara çizinceye kadar, Mısırlıya 'politika' terimini anlatamadı. Aynı şekilde, Bay Buckingham da, (Doktor Ponnonner'ın önerisiyle) beti benzi atarak kendi başındaki perukayı çıkarmaya razı oluncaya kadar kesinlikle çağdaş bir kavram olan 'peruka'yı anlatamadı.[18]

18) Peruka (Wig): Poe'nun kendi yayınladığı metinde 'wig' olan bu sözcük, Griswold'un yayınladığı basımda da ondan sonra ki basımlarda da 'whig' olarak geçmektedir. Whig, İngiltere'de on sekizinci yüzyılda kurulan ve şimdi Liberal Parti olan siyasi parti üyesi. Bir önceki cümle de geçen 'politika' sözcüğü Griswold'a Poe'nun sözcük oyunu yaptığını düşündürtmüş olabilir.

21 Aralık 1841 tarihli *New York Tribune*'de yayımlanan (ve bir Londra gazetesinde yeniden yayımlanan) bir makale, bir İngiliz müzesinde bulunan, Teb şehrinden getirilmiş "II. Charles zamanında modaya düşkün salon adamlarının ya da günümüzün allame yargıçlarının kocaman perukaları" kadar büyük bir perukadan söz etmektedir.

Bay Gliddon'un söylevinin esas olarak mumyaların sargılarının açılmasından ve bağırsaklarının dışarı çıkarılmasından bilimin sağlayacağı yararları sayıp dökmeye dönüştüğü kolayca anlaşılacaktır; bu arada özellikle *ona*, yani Allamistakeo adlı mumyaya herhangi bir zarar verilmişse, bundan dolayı özür diledi ve artık bütün bu küçük meseleler açıklık kazandığına göre, niyetlenilen araştırmaya devam edilebileceğini ima (evet, buna imadan başka bir şey denemez) etti. Konuşmanın burasında Doktor Ponnonner aletlerini hazırladı.

Hatibin son önerisi üzerine, niteliğini tam olarak anlayamadım ama Allamistakeo kendi kendisiyle hesaplaşır gibi bir an tereddüt geçirdi, sonra dilenen özürlerden tatmin olduğunu ifade ederek, masadan aşağı indi ve orada bulunan herkesin elini sıktı.

Bu tören sona erdiğinde, cerrah bıçağının deneğimiz üzerinde yaptığı tahribatı onarmaya giriştik. Şakağını diktik, ayağını bantladık ve burnunun ucuna bir parmak eninde ve bir parmak boyunda siyah yakı yapıştırdık.

Tam o sırada Kontun (Allamistakeo'nun unvanı kontmuş) hafifçe titremeye başladığını gördük – kuşku yok ki soğuktan titriyordu. Doktor hemen gardırobuna koştu ve çok geçmeden Jennings'in makasından çıkmış gayet şık siyah bir ceket, gök mavisi damalı ve yanı şeritli bir pantolon, çizgili keten kumaştan bir *chemise*,[19] işlemeli bir yelek, beyaz bir palto, kıvrık saplı bir baston, kenarsız bir şapka, bir çift rugan çizme, oğlak derisinden saman rengi bir çift eldiven, bir gözlük, bir çift favori ve bir kravatla döndü. Kontla Doktorun boyları eşit olmadığı için (biri diğerinin iki katıydı) bu giysileri Mısırlının üstüne uydurmakta biraz güçlük çektik; ama sonunda bu işi tamamladığımızda, Mısırlı giyinmiş sayılabilirdi. Bay Gliddon, bundan sonra Mısırlının koluna girerek onu ateşin yanı başındaki koltuğa götürürken, Doktor hemen zili çalarak sigara ve şarap getirilmesini emretti.

Sohbet kısa sürede canlandı. Allamistakeo'nun hâlâ canlı kalmış olması gibi oldukça olağanüstü bir olgu karşısında duyulan hayret dile getirildi, elbette.

"Çoktan ölmüşsünüzdür diye düşünüyordum" dedi Bay Buckingham.

"Neden?" diye yanıtladı, çok şaşıran Kont. "Yedi yüz yaşımı daha yeni geçtim! Babam bin yıl yaşadı ve öldüğünde hiç de bunamamıştı."[20]

Bunu bir dizi hararetli soru ve hesaplamalar izledi ve sonuç olarak anlaşıldı ki, Mumyanın eskiliği konusunda büyük ölçüde yanılıyorduk.

19) Chemise (Fr.): Gömlek.

20) Poe, Eski Ahit'teki uzun yaşayan kişiliklere gönderme yapıyor.

Mumya Eleithias katakombuna indirileli beş bin elli yıl ve şu kadar ay olmuştu.

"Ama benim işaret etmek istediğim nokta," diye konuşmasını kaldığı yerden sürdürdü Bay Buckingham, "sizin mezara konulduğunuz zamanki yaşınızla ilgili değildi (gerçekte hâlâ genç bir adam olduğunuzu kabul etmeye hazırım); sizin de açıkladığınız gibi, maden ziftine[21] sarılı olarak çok uzun bir zaman geçirmiş olduğunuzu söylemek istiyordum."

"Neye sarılı olarak?" dedi, Kont.

"Maden zifti" diyerek yanıtını tekrarladı Bay B.

"Ah! Evet! Ne demek istediğinizi anlar gibi oluyorum; kuşkusuz bu da işe yarayabilirdi, ama biz kendi zamanımızda cıva biklorürden başka bir şeyi pek kullanmazdık."

"Ama bizim anlamakta özellikle zorlandığımız şey şu ki," dedi Doktor Ponnonner, "beş bin yıl önce Mısır'da ölmüş ve gömülmüş olmanıza rağmen, nasıl oluyor da bugün burada canlı bulunuyor ve üstelik çok da sağlıklı görünüyorsunuz?"

"Dediğiniz gibi, o tarihte *ölmüş* olsaydım," diye yanıt verdi Kont, "şu anda da hâlâ ölü olmam neredeyse kesindi; çünkü gördüğüm kadarıyla galvanizmde[22] hâlâ çok acemisiniz ve bizim zamanımızda çok sıradan kabul edilen şeyleri bile onunla becerecek durumda değilsiniz. Gerçek şu ki, katalepsi[23] geçirdim ve en yakın dostlarım da öldüğümü ya da ölmüş olmam gerektiğini düşünerek derhal beni mumyaladılar – sanırım, mumyalama işleminin temel ilkelerini biliyorsunuzdur?"

"Tam olarak değil."

"Anlıyorum, acınacak bir cehalet! Pekâlâ, şu anda ayrıntılara giremem, ancak şu kadarını açıklamalıyım ki, Mısır'da mumyalama, işleme tabi tutulan *bütün* yaşam fonksiyonlarının (kelimenin tam anlamıyla) sonsuza kadar durdurulması anlamına geliyordu. 'Yaşam fonksiyonları'nı maddi ve *manevi* varlıktan başka bir şey olmayan fiziksel varlığı da kapsayacak şekilde en geniş anlamıyla kullanıyorum. Tekrar ediyorum, bizde mumyalamanın temel ilkesi *bütün* yaşam fonksiyonlarının derhal durdurulması ve sürekli olarak *askıda* tutulmasıydı. Kısacası, kişi mumyalandığında ne durumdaysa, hep o durumda kalırdı. İmdi, ben bokböceği

21) Maden zifti (asphaltum), doğada petrolün buharlaştığı yerlerde bulunan kahverengisiyah bir madde. Katranı özü koruyucu nitelikte olabilir, ama Mısırlılar genel olarak karasakız ve reçine kullanırlardı.

22) Galvanism: Kimyasal etkiyle oluşturulan elektrik; galvanik elektrikle tedavi. Elektrikleme, harekete geçirme, canlandırma.

23) Kasların donmasıyla irade ve hissin birdenbire kaybolması hastalığı.

kanından olmak mutluluğu bahşedilmiş biri olarak, şu anda beni gördüğünüz durumda, *canlı* olarak mumyalandım."

"Bokböceği kanından mı?" diye haykırdı Doktor Ponnonner.

"Evet. Bokböceği, çok az sayıda üyesi bulunan, seçkin ve soylu bir ailenin *amblemi* ya da 'arması' idi. 'Bokböceği kanından olmak' *amblemi* bokböceği olan aileden biri olmaktan başka bir anlama gelmez. Elbette, mecaz olarak söylüyorum."[24]

"Ama bunun şu anda sağ olmanızla ne ilgisi var?"

"Ne ilgisi mi var? Mısır'da bir bedeni mumyalamadan önce onun beynini ve bağırsaklarını çıkarmak adettendir; yalnızca bokböceği kanından olanlara bu adet uygulanmazdı. Dolayısıyla, ben bir Bokböceği olmasaydım, şimdi ne beynim ne de bağırsaklarım olurdu ki, bunlarsız da yaşamak müşkül olurdu."

"Anlıyorum," dedi Bay Buckingham, "ve sanırım, organları çıkarılmamış durumda *eksiksiz* olarak bize ulaşan mumyaların hepsi bokböceği soyundan olmalı."

"Buna ne şüphe!"

"Ben düşünüyordum ki," dedi çekingen bir tavırla Bay Gliddon, "bokböceği Mısır tanrılarından biridir."

Ayağa sıçrayan Mumya, "Mısır *nelerinden* biri?" diye haykırdı.

"Tanrılarından!" diye tekrarladı seyyah.

"Bay Gliddon, sizin böyle konuştuğunuzu duymak beni gerçekten şaşırttı" dedi yeniden sandalyesine oturan Kont. "Yeryüzünde hiçbir ulus *birden fazla Tanrıyı* kabul etmemiştir.[25] Bokböceği, ibis[26] ve daha başka

24) Bokböceğinin küre biçimindeki küçük gübre parçalarını yuvarlayarak yuvasına götürme huyu, Mısırlılarca güneş Tanrısı Khepri'nin güneşi gökyüzünde çekip götürmesine benzetilmiştir. O zamanki adlandırılışı ***kheper*** böceği olan bu hayvan, güneş Tanrısının adı için hiyeroglifik esin kaynağı olmuş ve taştan yapılmış suretleri muska olarak kullanılmıştır.

25) Başlangıçta Mısırlılar bölgesel Tanrılara taparlardı: Busiris'te *Osiris,* Emphis'te *Ptah,* Teb'de *Amon-Re* (veya *Ra*) ve On'da *Atum-Re* (veya *Ra*). Atum-Re bir güneş Tanrısıydı ve Orta Krallık'ın başlangıcında (İÖ 2445) birçok bölgesel Tanrıyla özdeşleşti. Böylece ülke tektanrıcı bir sisteme doğru gitti. Bununla birlikte tek Tanrıya tapınmanın devlet dini olarak kabulü, ancak IV. Amenofis'in İÖ 1375'te tahta çıkmasıyla oldu. Bu Tanrı, Güneş Kursu *Re-horakthe* idi. IV. Amenofis iktidarının beşinci yılında adını *Akhenaten* ("Güneş Kursuna Yararlı") olarak değiştirdi ve Karnak'taki Amon-Ra Tapınağı'nın kapatılarak bu Tanrının adının ortadan kaldırılması emredildi.

Mısırın tektanrıcı dönemi sadece otuz yıl kadar sürdü. Tutankamon'un ("Amon'un yaşayan imgesi", İÖ 1357-1347) ölümünden sonra, Horemheb'in (İÖ 1344-1315) iktidarı sırasında ülke yeniden Amon-Ra'ya ve onun yöresel benzerlerine tapınmaya geri döndü. Akhenaten'in güneş tanrısı tapınakları sistemli bir şekilde bir kenara itilerek yeryüzünden silindi.

Poe'nun yaşadığı dönemde bu bilgilerin çoğu bilinmiyordu. Bu bilgilerin büyük bir bölümü ancak 1970'lerde öğrenildi.

26) İbis: Balıkçıl familyasından bir kuş, çeltik kargası.

birçok yaratık bizim için (tıpkı daha başka yaratıkların başka uluslar için olduğu gibi), doğrudan yaklaşılamayacak kadar yüce Yaratıcıya tapınmanın sembolleri ya da *aracılarıdır*."

Bir süre hiç kimse konuşmadı. Sonunda Doktor Ponnonner konuşmayı yeniden başlattı:

"Sizin açıklamalarınıza bakılırsa," dedi, "Nil Nehri yakınlarındaki katakomplarda, bokböceği kabilesinden canlı durumda daha başka mumyaların da bulunması hiç de olanaksız değil."

"Bu da sorulur mu?" diye yanıtladı Kont. "Canlıyken kazayla mumyalanmış bütün Bokböcekleri canlıdırlar. Hatta *kasten* böyle mumyalanmış olanların bazıları, vasiyetlerini yerine getirecek kişilerin görevlerini savsaklamaları yüzünden hâlâ mezarda kalmış olabilir."

"'Kasten böyle mumyalanmış' derken ne demek istediğinizi biraz açıklamak lütfunda bulunur muydunuz?" dedim.

Gözlüğünün arkasından beni uzun uzun süzdükten sonra –çünkü ilk defa ona doğrudan bir soru yöneltmek cesaretini göstermiştim–, "Memnuniyetle" diye yanıtladı Mumya.

"Memnuniyetle" dedi Mumya. "Benim zamanımda insan ömrü genellikle ortalama sekiz yüz yıl kadardı. Olağandışı bir kazaya uğramadıkça çok az insan altı yüz yaşın altında ölürdü; az sayıda insan da on yüzyıldan daha uzun yaşardı, ama sekiz yüz yıl normal bir süre kabul edilirdi. Size daha önce anlattığım gibi, Mumyalama tekniğinin bulunmasından sonra, bu doğal sürenin taksitler halinde yaşanmasıyla çok fazla merak edilen hususlarda bu merakın giderilebileceği ve aynı zamanda da çok ilerleyecek bilimden yararlanılabileceği geldi filozoflarımızın aklına. Tarih bilimi açısındansa, bunun bir zorunluluk olduğu deneyle sabitti. Örneğin, beş yüz yaşına gelmiş bir tarihçi, büyük emeklerle bir kitap yazar ve sonra da vasiyetini yerine getirecek olanlara, belirli bir süre sonunda –sözgelimi beş altı yüz yıl sonra– uyandırılmasını isteyen *pro tem*[27] bir talimat bırakarak kendini özenle mumyalatırdı. Bu sürenin sonunda yeniden hayata döndürüldüğünde, şaşmaz bir şekilde her seferinde, büyük emeklerle yazdığı eserini rasgele tutulmuş bir not defterine –bir başka deyişle, öfkeli bir yorumcu güruhunun birbiriyle çelişen tahminlerinin, anlaşılmaz yorum ve kişisel çekişmelerinin yazınsal oyun alanına– dönüştürülmüş olarak bulurdu. Açıklayıcı notlar veya düzeltmeler adı altında yapılan bu tahminler, bu yorumlar, vb. metni öylesine örtmüş, çarpıtmış ve boğmuş olurdu ki, yazar kendi kitabını bulabil-

27) Pro tem veya pro tempora (Lat.): Geçici olarak.

mek için elinde bir fenerle dolaşmak zorunda kalırdı.[28] Bulduğunda ise, bulunan kitap aramanın zahmetine değmezdi. Kitabı baştan aşağı yeniden yazdıktan sonra, yerine getirilmesi zorunlu bir başka görev daha kalırdı tarihçinin önünde: Daha önce yaşadığı döneme ilişkin bilgileri kendi kişisel bilgi ve tecrübesine dayanarak düzeltmek. Ve böylece çeşitli bilgelerce zaman zaman uygulanan bu yeniden yazma ve kişisel düzeltme süreci, sonuçta tarihimizin yozlaşarak bir masala dönüşmesini önledi."

Bu noktada, Doktor Ponnonner elini yavaşça Mısırlının kolu üzerine koyarak "Affınızla, efendim," dedi, "bir an için sözünüzü kesebilir miydim?"

"Elbette" diye yanıt verdi Kont, hafif geri çekilerek.

Doktor: "Ben, sadece bir soru sormak istiyordum" dedi. "Tarihçilerin kendi dönemlerine ilişkin *bilgiler* konusundaki kişisel düzeltmelerden söz ettiniz. Lütfen söyler misiniz, efendim, bu Kabbala[29] ortalama olarak ne oranda doğru kabul edilebilir?"

"Çok yerinde bir terimle ifade ettiğiniz gibi, Kabbala'nın genellikle yeniden yazılmamış tarihlerdeki kayıtların tam eşdeğeri olduğu görülmüştür; yani, her ikisinde de bir tek harf yoktur ki her durumda tepeden tırnağa yanlış olmasın."

"Ama," diye sözlerine devam etti Doktor, "mezara konulmanızdan bu yana en azından beş bin yıl geçtiği belli olduğuna göre, söz konusu tarihten sadece bin yıl kadar önce meydana gelen ve sizin de bildiğinizi sandığım, evrensel bir ilgi uyandıran Yaratılış[30] hakkında o dönemdeki yıllıklarınızda ya da tarihlerinizde kesin bilgiler bulunduğuna muhakkak gözüyle bakıyorum."

"Efendim?" dedi Kont Allamistakeo.

Doktor sözlerini tekrarladı, ama ancak birçok ek açıklama yapıldıktan sonradır ki yabancı bunları anlayabildi. Mısırlı sonunda tereddütle şöyle konuştu:

28) Lamba, elinde fenerle dürüst bir adam, daha doğrusu 'adam' diyebileceği birini arayan Diogenes'e gönderme yapıyor olabilir.

29) Kabbala ya da Kabala, İbrahim'den geldiği savlayan, ama gerçekte hahamların biçimciliğine bir tepki olarak Orta Çağlarda üretilen ezoterik bir Kitab-ı Mukaddes yorum sistemi. On ikinci yüzyılda popülaritesinin zirvesine ulaşan bu sistem, her harfin, her sayının, hatta her fonetik işaretin sadece sırrı bilen kişilerce yorumlanabilecek gizler içerdiği inancına dayanmaktaydı.

30) Piskopos Ussher'in (1581-1656) İÖ 4004 yılını yaratılış tarihi olarak göstermesine atıf yapılıyor. Yüzlerce yıl revaçta kalan bu inanış ancak Mısır'da yapılan keşiflerle sarsılmaya başlamıştır.

"İleri sürdüğünüz düşünceler, itiraf ederim ki, benim için tamamen yenidir. Benim zamanımda hiç kimsenin evrenin (ya da isterseniz, dünyanın diyebilirsiniz) başlangıcı gibi tuhaf bir düşünce taşıdığını bilmiyorum. Bir defasında, evet sadece bir defasında, bir düşünürün *insan ırkının* yaratılışıyla ilgili olarak bir şeyler söylediğini hayal meyal anımsıyorum; bu kişi sizin de kullandığınız *Âdem*[31] (ya da balçık) sözcüğünü kullanıyordu. Gerçi o, sözcüğü genel anlamda, dünyanın beş ayrı ve birbirine hemen hemen eşit uzaklıktaki bölgesinde, aynı anda çamurdan kendi kendine –tıpkı gözle görülemeyen binlerce küçük canlının üremesi gibi– beş büyük insan sürüsünün oluşması anlamında kullanıyordu."[32]

Burada, gruptakiler genel olarak omuz silkti ve içimizden birkaç kişi anlamlı bir şekilde elleriyle alınlarına dokundu. Bay Silk Buckingham, Kont Allamistakeo'nun önce başının arka, sonra üst kısmına bir göz attıktan sonra yeniden söze başladı.

"Açıkladığınız gibi zaman zaman taksitler halinde yaşama uygulamasıyla birlikte, sizin zamanınızdaki insan hayatının uzunluğu, genel olarak bilimin ilerlemesine ve bilgi birikimine büyük katkılar sağlamış olmalıydı. Bu durumda, Eski Mısır biliminin her bakımdan günümüz biliminden, özellikle de Yankee biliminden geri olmasını Mısırlıların kafatasının olağanüstü kalınlığına vermek zorundayız."

Kont son derece kibar bir tavırla: "Yine itiraf ederim ki," diye yanıtladı, "sizi anlamakta oldukça güçlük çekiyorum. Lütfen, söyler misiniz hangi bakımlardan?"

Bunun üzerine, hep bir ağızdan frenolojinin varsayımlarından ve vücut manyetizmasının mucizelerinden ayrıntılarıyla ve uzun uzadıya söz ettik.

Kont, bizi sonuna kadar dinledikten sonra, Gall ve Spurzheim kuramlarının ilk örneklerinin neredeyse anımsanmayacak kadar uzun bir zaman önce Mısır'da gelişip yok olduklarını ve Messmer'in çevirdiği

31) Asur dilinde Tanrı tarafından yaratılmış çocuk anlamına gelen "*admu*" sözcüğünden gelen "Âdem", İbranice'de ilk insan ve kırmızı toprak (ya da balçık) anlamına gelir.

32) Kendiliğinden üreme veya abiogenesis (cansızdan canlı oluşumu) fikrinin tarihi, mikroskopsuz olarak bazı hayat biçimleri için başka bir açıklama bulamayan Eski Yunan'a kadar gider. Bundan çok sonraları bile, insanlar farelerin zahireden veya karanlık bir kutuda bırakılmış kirli bir gömlekten; kurtçukların çürümekte olan etten; hamamböceklerinin bozuk yiyeceklerden anasız-babasız üreduklerine inanıyorlardı. Pasteur, mikropların bile daha önceden mevcut mikroplar olmadan üreyemediğini göstererek soruna son noktayı koydu.

Bugün, dünyanın başlangıcındaki atmosferinde yıldırımın etkisiyle inorganik maddelerin organik bileşiklere dönüşmesi ve uzun bir süreç sonunda organik bileşiklerden oluşan ilkel hayat kuramı tek olanaklı "kendiliğinden üreme" olarak görülmektedir.

dolapların, bit ve buna benzer birçok şey yaratan Tebli *bilginlerin* gerçek mucizeleriyle karşılaştırıldığında ne kadar acınacak hileler olduğunu ortaya koyan bazı anekdotlar anlatmaya koyuldu.[33]

Burada Konta, halkının güneş ve ay tutulmalarını hesaplayıp hesaplayamadıklarını sordum. Oldukça tepeden bakan bir tavırla gülümseyerek hesaplayabildiklerini söyledi.

Bu beni biraz rahatsız etti, ama yine de astronomi konusundaki bilgisiyle ilgili daha başka sorular sormaya devam ettim; o sırada, o ana kadar hiç ağzını açmamış biri, bu konuda bilgi edinmek istiyorsam Batlamyus'a (her kim ise bu Batlamyus)[34] ve Plutarkos diye birinin *de facia lunæ*[35] adlı yapıtına bakmamın daha iyi olacağını kulağıma fısıldadı.

Sonra Mumyaya büyüteç ve mercek camlarıyla ve genel olarak cam üretimiyle ilgili sorular sordum. Sorularımı daha bitirmemiştim ki, ağzını hiç açmayan üyemiz yeniden sessizce dirseğime dokunarak benden Tanrı aşkına Diodorus Siculus'a[36] bir göz atmamı rica etti. Kont'a gelince, yanıt yerine bana sadece biz çağdaşların akik taşını Mısırlıların kestiği tarzda kesmemize olanak verecek bir mikroskobumuzun olup olmadığını sordu. Bu soruya nasıl yanıt vereceğimi düşünürken, ufak tefek Doktor Ponnonner, fevkalâde tuhaf bir ses tonuyla:

"Mimarimize bakınız!" diye haykırdı ve iki seyyahın son derece sinirlenerek kendisini hiçbir sonuç elde edemeden morartana kadar çimdiklemelerine aldırış etmeden, heyecanla devam etti:

"New York'taki Bowling Green Fountain'a bakın! Yok eğer bu seyir sizi ezecekse, o zaman bir an için Washington'daki Capitol'ü görmeye gidin!" Ve bu ufak tefek tıp adamı en ince ayrıntılarına kadar söz konusu binaları anlatmaya girişti. Sadece binanın revakında birbirinden onar ayak uzaklıkta beşer ayak çapında yirmi dört adet sütun olduğunu açıkladı.

33) Gall ve Spurzheim frenolog, Messmer ipnotizma ile hastalığın tedavi edilebileceğini ileri süren ve adından mesmerism sözcüğü türetilen şahıs.

"Bit yaratan Tebli bilginler"le dolaylı olarak 'bit yaratmaya çalışıp başaramayan' Mısırlı büyücülere gönderme yapılmaktadır (Exodus 8:18): "Aaron asasını hızla toprağa vurdu ve insanda ve hayvanda bit oluştu; bütün Mısır toprağı bite kesti."

34) Batlamyus (Ptolemaios): İkinci yüzyılda Mısır'da yaşamış ve İskenderiye'de gözlemler yapmış Yunanlı matematikçi, coğrafyacı ve astronom. Kopernik'in öğretisi kabul edilene kadar Batlamyus'un eserleri standart ders kitaplarıydı. Batlamyus sisteminde güneş ve diğer gök cisimleri dünyanın etrafında dönerler. Batlamyus bir astrolab (usturlap, gök cisimlerinin yüksekliğini belirlemede kullanılan bir cihaz) yapmış, ay ve güneş tutulmalarını hesaplamıştır.

35) Plutarkhos (46-120): Romalı tarihçi. *De facia lunæ*, Ayın fazları üzerine. Eserin Plutarkhos'a ait olduğu kuşkuludur.

36) Diodorus Sicilus (ö. İÖ 21), bugün güvenilmez kabul edilen kırk ciltlik bir dünya tarihi yazmış olan Sicilyalı tarihçi.

Kont, temelleri zamanın karanlık bir döneminde atılmış olmakla birlikte, kalıntıları kendisinin mezara konulduğu dönemde Teb kentinin batısına doğru uzanan geniş kum ovasında hâlâ durmakta olan Aznac[37] kentinin belli başlı binalarının boyutlarını o an için tam olarak anımsayamadığı için üzgün olduğunu söyledi. Yine de, revaklardan bahsedilince, Karnak[38] denilen bir tür varoşta ikinci dereceden bir sarayın, birbirinden yirmi beşer ayak aralıklarla yerleştirilmiş, çevresi otuz yedişer ayak gelen yüz kırk dört sütundan oluşmuş bir revakı olduğunu anımsamıştı. Nil'den bu revaka her iki yanı sfenksler, heykeller ve yirmi, altmış, yüz ayak yüksekliğinde dikilitaşlarla bezenmiş iki mil uzunluğunda bir cadde ile ulaşılıyordu. Sarayın kendisinin bir yöndeki uzunluğu, anımsayabildiği kadarıyla, iki mil; çevresi ise toplam yedi mil kadardı. Duvarların içi ve dışı baştan aşağı hiyerogliflerle süslenmişti. Bu duvarların içerisine Doktorun Capitol'ünden elli ya da altmış tanesinin inşa edilebileceğini *ileri sürecek* değildi, ama iki yüz üç yüz tanesinin biraz zahmetle sıkıştırılamayacağından hiçbir şekilde emin değildi. Karnak'taki bu saray, ne de olsa önemsiz küçük bir binaydı. Bununla birlikte, Doktor'un anlattığı Bowling Green'deki Çeşmenin görkemini, üstünlüğünü ve yapılışındaki ustalığı yadsımaya Kontun vicdanı elvermiyordu. Ne Mısır'da, ne de başka bir yerde bir benzerini daha görmemiş olduğunu kabul etmek zorundaydı.

Bu noktada, Kont'a demiryollarımıza ne diyeceğini sordum.

"Söyleyeceğim özel bir şey yok" diye yanıtladı. Demiryolları oldukça zayıftı, kötü tasarımlanmış ve beceriksizce döşenmişti. Mısırlıların üzerinde koca koca tapınakları, yüz elli ayak yüksekliğindeki dikilitaşları taşıdıkları demir oluklu, geniş, düz, dosdoğru uzanan yollarıyla karşılaştırılamazlardı.

Dev mekanik kuvvetlerimizden söz ettim.

Bu bakımdan bir şeyler bildiğimizi kabul ediyordu, ama Karnak'taki küçük bir sarayın bile üst sövesi üzerindeki üzengi taşını nasıl yerine koyabileceğimi sordu bana.

Bu soruyu duymazlıktan gelmenin yerinde olacağına hükmederek artezyen kuyuları hakkında bir fikri olup olmadığını sordum; Bay Gliddon açık bir şekilde bana göz kırparak Büyük Sahra'da kuyu açma işinde çalışan mühendislerin yakın zamanlarda bir artezyen kuyusu keşfetmiş

37) Uydurma bir isim.

38) Karnak, Luxor'un bir mil doğusunda bulunmaktadır ve Teb kentinin bir bölümü üzerine kurulmuştur. Firavunlarla ilgili birçok kalıntı bulunmaktadır; kalıntıların en ünlüsü Büyük Amon Tapınağı'dır.

olduklarını alçak bir ses tonuyla söylerken o sadece kaşlarını yukarı kaldırdı.

Bunun üzerine ona çeliğimizden söz ettim; ama yabancı burun kıvırdı ve dikilitaşları süsleyen ve tamamen bakır aletlerle yapılmış oymaları çeliğimizle yapıp yapamayacağımızı sordu bana.

Bu bizi o kadar rahatsız etti ki, sözü metafiziğe getirmenin uygun olacağına hükmettik. "Dial"[39] adlı kitaptan bir tane getirmeye birini gönderdik ve anlamı pek açık olmayan ama Bostonluların Büyük İlerleme Hareketi dedikleri bir şey hakkında bir iki bölüm okuduk.

Kont, kendi zamanında Büyük Hareketlerin müthiş sıradan şeyler olduğunu, İlerlemeye gelince, belli bir dönemde baş belası olduğunu ama asla ilerlemediğini söylemekle yetindi.

Sonra Demokrasinin güzelliğinden ve öneminden söz ettik, ama oy kullanma hakkının *ad libitum*[40] olduğu, kralın bulunmadığı bir ülkede yaşamanın üstünlüğü konusunda Kontu ikna etmede çok zorlandık.

Kont bizi belirgin bir ilgiyle dinledi, görünüşe bakılırsa epey eğleniyor gibiydi. Sözümüzü bitirdiğimizde, buna çok benzer bir olayın oldukça uzun bir zaman önce Mısır'da da yaşanmış olduğunu anlattı. On üç Mısır eyaleti birden bağımsız olmaya ve insanlığın geri kalanı için muhteşem bir örnek oluşturmaya karar vermiş.[41] Bütün bilginlerini bir araya toplayarak düşünülebilecek en usta işi anayasayı yapmışlar. Bir süre işler oldukça iyi gitmiş; yalnız yüksekten atma huyları müthişmiş. Ama bu on üç devletin on beş yirmi kadar başka devletle birleşmesinden sonra, yeryüzünde görülen en iğrenç ve dayanılmaz bir despotizmle sona ermiş iş.

İktidarı zorla ele geçiren despotun adını sordum.

Kontun anımsayabildiği kadarıyla bu despotun adı Ayaktakımıydı.

Buna ne diyeceğimi bilemediğimden sesimi yükselterek Mısırlıların buhar konusundaki bilgisizliklerine teessüf ettim.

Kont büyük bir şaşkınlıkla bana baktı ama bir yanıt vermedi. Öte yandan bizim sessiz arkadaş dirseğiyle kaburgalarımı şiddetle dürttü ve –bu sefer kendimi fena halde ele verdiğimi söyleyerek– modern buharlı makinelerin Hero'nun[42] icadından hareketle Solomon de Caus[43] vasıta-

39) Poe'nun edebi bir savaş açtığı New Englandlı aşkınsalcıların yayın organı.

40) Ad libitum (Lat): İstenildiği kadar.

41) On üç Amerikan eyaleti Bağımsızlık Savaşı'na girişmişti.

42) Hero (ya da Heron), İskenderiyeli. Yaşadığı tarih tam olarak bilinmiyor. Büyük bir olasılıkla İÖ 2. ve 3. yüzyıllar arasında. Buharlı bir makine yapmış olduğu varsayılıyor.

43) Solomon de Caus (1576-1626), buhar kuvveti üzerine öncü çalışmalar yapmış Normandiyalı mühendis.

sıyla icat edildiğini bilmeyecek kadar gerçekten aptal olup olmadığımı sordu.

Artık neredeyse bozguna uğramak üzereydik ki, şans yüzümüze güldü de, kendini toparlamış olan Doktor Ponnonner imdadımıza koştu ve Mısır halkının kılık kıyafetle ilgili bütün önemli hususlarda gerçekten çağımız insanına rakip olmak iddiasında bulunup bulunmadığını sordu.

Bu soru üzerine Kont pantolonunun şeritlerine bir bakış attı, sonra ceketinin kuyruklarından birinin ucunu tutup gözlerine yaklaştırarak birkaç dakika dikkatle inceledi. En sonunda ceketin eteğini elinden bıraktığında, yavaş yavaş yüzüne yayılan bir gülümsemeyle ağzı kulaklarına vardı; ama yanıt olarak bir şey söyleyip söylemediğini anımsamıyorum.

Bunun üzerine aklımız başımıza geldi ve Doktor Ponnonner büyük bir ağırbaşlılıkla Mumyaya yaklaşarak Mısırlıların *herhangi bir* dönemde Ponnonner pastilleriyle Brandreth haplarının[44] nasıl imal edildiğini anlayıp anlamadıklarını bir centilmen olarak şerefi üzerine içtenlikle söylemesini rica etti.

Derin bir endişeyle verilecek yanıtı bekledik, ama boşuna. Bu sorunun yanıtı verilmedi. Mısırlı mahcubiyetle kızardı ve başını önüne eğdi. Zafer hiçbir zaman bu kadar tam, yenilgi hiçbir zaman bu denli güce gidici olmamıştır. Mumyanın küçük düşmesine bakmaya daha fazla dayanamadım. Şapkamı aldım, hafif bir baş eğişiyle Mumyayı selamlayarak oradan ayrıldım.

Eve vardığımda saatin dördü geçmiş olduğunu gördüm ve hemen yattım. Şu anda saat sabahın onu ve ben yediden beri ayaktayım; ailemin ve insanlığın yararlanması için bu anıları kaleme almaktayım. Ailemi bir daha görmeyeceğim. Karım cadının teki. Gerçek şu ki, bu hayattan ve genel olarak on dokuzuncu yüzyıldan içtenlikle bıktım. Her şeyin ters gittiğine inanıyorum. Bundan başka, 2045 yılında kimin Amerikan Devlet Başkanı olacağını çok merak ediyorum. Bu yüzden tıraş olup birkaç fincan kahve içer içmez Ponnonner'ın evine gideceğim ve kendimi birkaç yüzyıl için mumyalatacağım.

44) Çok bilinen ve kullanılan yumuşatıcı bir ilaç (müshil).

DOKTOR KATRAN İLE PROFESÖR TÜY'ÜN SİSTEMİ

18... yılının sonbaharında Fransa'nın en güneyindeki eyaletleri gezerken yolum Paris'teki doktor arkadaşlarımın sıkça sözünü ettikleri bir *Maison de Santé*'nin[1] ya da özel bir Deliler Evinin birkaç mil yakınından geçti. Daha önce hiç böyle bir yeri ziyaret etmemiş olduğumdan, bunun kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğu düşüncesiyle yol arkadaşıma (birkaç gün önce tesadüfen tanıştığım biri) birkaç saat ayırarak kurumu gezmek için yolumuzu hastaneye kadar uzatmakönerisinde bulundum.[2] Bu önerime arkadaşım karşı çıktı – birincisi, acelesi varmış, ikincisi delilerin görüntüsü genellikle onu korkuturmuş. Bununla birlikte, kendisine kabalık etmemek düşüncesiyle merakımı giderme arzumdan vazgeçmememi rica ederek atını yavaş süreceğini ve böylece aynı gün, bilemedin ertesi gün kendisine yetişebileceğimi söyledi. Arkadaşım bana veda ederken, söz konusu yerlere girmekte zorlukla karşılaşabileceğim aklıma geldi; bu konudaki kaygılarımdan ona söz ettim. Bu tür özel evlerin yönetmeliklerinin devlet hastanelerinden daha sıkı olması nedeniyle, hastane yöneticisi Bay Maillard'ı[3] şahsen tanımadıkça ya da elimde bir tanıtma mektubu olmadıkça gerçekten de içeri girmekte zorlanabileceğimi söyledi. Kendisinin birkaç yıl önce Bay Maillard ile tanışmış olduğunu, bu yüzden delilik hakkındaki duyguları içeri girmesini engellese de bana yardım etmek ve beni tanıştırmak için kapıya kadar geleceğini ilave etti.

Kendisine teşekkür ettim ve ana yoldan ayrılarak bir dağın eteğini kaplayan ormanda yarım saat içerisinde neredeyse seçilmez hale gelen ot bürümüş bir patikaya saptık. Bu rutubetli ve kasvetli orman içerisinde iki mil kadar yol aldıktan sonra *Maison de Santé* göründü. Bakımsızlıktan dökülen tuhaf bir *château*'ydu burası, öylesine eskiydi ve öylesine ihmal edilmişti ki, oturulacak hali kalmamıştı. Şatonun görüntüsü içimi

1) Maison de santé (Fr.): Sözcük anlamı sağlık evi olan bu ifade özel bir hastane (sanatoryum) ya da deliler evi anlamına gelir.

2) Bir zamanlar, delilerin seyredilmesi, oldukça tutulan bir zaman geçirme yoluydu. Bununla birlikte, buradaki anlatıcı daha bilimsel yaklaşımlı bir tavır içinde gözüküyor.

3) Fransızca'daki anlamı ilmik, düğüm, halka.

büyük bir korkuyla doldurdu, atımı birden durdurdum, neredeyse geri dönüyordum. Ama çabucak kendimi toparladım, gösterdiğim zayıflıktan utanarak yoluma devam ettim.

Atlarımızı ana kapıya doğru sürerken, kapının hafif aralık olduğunu ve bir adamın aralıktan bizi gözetlediğini fark ettim. Hemen sonra adam ileri çıktı, adıyla seslenerek arkadaşıma yaklaştı ve dostça elini sıkarak atından inmesini istedi. Bu adam Bay Maillard'dı. İnsanı çok etkileyen kibar tavırları, belli bir ciddiyeti, ağırbaşlılığı ve otoritesi olan eski ekolden iri yapılı, yakışıklı bir adamdı.

Arkadaşım beni ona tanıştırarak hastaneyi gezme arzumdan söz etti ve Bay Maillard'dan bana ilgi göstereceği sözünü aldıktan sonra iznimizi isteyerek gitti; onu bir daha görmedim.

O gittikten sonra hastane yöneticisi, ince bir zevki gösteren bir yığın şeyin yanı sıra birçok kitap, resim, çiçek saksıları ve müzik aletleriyle dolu küçük ama düzenli bir kabul salonuna aldı beni. Şöminede keyifli bir ateş yanıyordu. Genç ve çok güzel bir kadın piyanonun başına oturmuş Bellini'den bir arya söylüyordu, ben içeri girince şarkısına ara verdi, büyük bir nezaketle beni karşıladı. Alçak bir ses tonuyla konuşuyordu ve bütün tavırlarında kırılmış bir insan havası vardı. Beğenmediğimi söyleyemeyeceğim aşırı derecede solgun bu yüzde hüzün izlerini gördüğümü düşündüm. Yas giysileri içindeydi; yüreğimde saygı, ilgi ve hayranlık karışımı duygular uyandırdı.

Paris'teyken, Bay Maillard'ın hastanesinin halkın deyişiyle "rahatlatma sistemiyle"[4] idare edildiğini –cezalandırmadan kesinlikle kaçınıldığını– bir yere kapatmaya bile nadiren başvurulduğunu, gizlice gözetlenen hastaların görünüşte tam serbest bırakıldıklarını ve çoğunluğunun akıl sağlığı yerinde kişilerin kılık ve kıyafetiyle hastanenin içinde ve bahçesinde istedikleri gibi dolaşmalarına izin verildiğini duymuştum.

Tüm bu söylenenleri aklımda tutarak, genç bayanın karşısında ağzımdan çıkana çok dikkat ediyordum; çünkü aklı başında olup olmadığından

4) "Rahatlama sistemi"nin öncesi, Paris'teki La Bicêtre Hospital'ın başhekimi Philippe Pinel'in (1745-1826) çalışmalarına kadar gitmektedir. Pinel, hastalarıyla konuşmakta ve sonraki vakalar için onların ayrıntılı geçmişlerini kaydetmekteydi. Hastalarına karşı kibar ve saygılı olması sayesinde önemli başarılar elde etti. Hastaların zincirleri çözülerek serbestçe hastanede dolaşmalarına izin verildi. Öğrencisi Esquirol (1772-1840) aynı yoldan yürüyerek Fransız akıl hastanelerinde yeni bir sistem kurdu. İngiltere'de Quaker William Tuke (1732-1840) akıl hastalarına anlayışla davranılan özel bir hastane (York Retreat) kurdu. Pinel'in, Esquirol'ün ve Tuke'un çalışmalarına ve aldıkları sonuçlara karşın akıl hastalarına ilişkin genel davranışlarda önemli bir değişiklik olmadı ve bu kurumlarda hastalara karşı insanca yaklaşımlar yirminci yüzyıla kadar bir düş olarak kaldı.

emin olamazdım; gerçekten de gözlerinde, akıl sağlığının yerinde olmadığından beni kuşkulandıran huzursuz bir parıltı vardı. Bu yüzden konuşmalarımı bir deliyi bile kızdırıp heyecanlandırmayacağını düşündüğüm havadan sudan konularla sınırladım. Bütün söylediklerime çok mantıklı yanıtlar verdi; hatta kişisel gözlemleri son derece sağduyulu biri olduğunu gösteriyordu, ancak *mania*[5] metafiziğiyle çok uzun zamandır tanışıyor olmam, böylesine sağlık göstergelerine inanmamayı bana öğretmişti; bu nedenle konuşmamı başlangıçta olduğu gibi dikkatle sürdürdüm.

O sırada, üniformalı şık bir uşak içeri girdi ve bir tepsi ile şarap, meyve ve daha başka yemişler getirdi; bunlardan payıma düşeni almayı ihmal etmedim; çok kısa bir süre sonra da genç bayan odadan çıktı. O odadan çıkınca sorgulayıcı bir ifadeyle gözlerimi ev sahibime çevirdim.

"Hayır," dedi ev sahibim "hayır, hayır. O, benim ailemden biridir – yeğenim ve çok hünerli bir hanımdır."

"Kuşkulandığım için binlerce defa özür dilerim," diye yanıtladım, "ama eminim ki beni bağışlarsınız. Paris'te, burayı yönetmede gösterdiğiniz başarı çok büyük bir takdirle karşılanıyor; düşündüm ki, belki de... Bilirsiniz işte..."

"Evet, evet, daha fazla söze gerek yok – aslında gösterdiğiniz övgüye layık özen için benim size teşekkür etmem gerekir. Düşünceli bir gence pek sık rastlamıyoruz ve bazen ziyaretçilerimizin düşüncesizlikleri yüzünden üzücü *contre-temps*'larla[6] karşılaşıyoruz. Eski sistemim uygulanırken, yani hastalar canlarının istediği gibi ortalıkta dolaşırlarken, hastanemizi ziyaret eden tedbirsiz kişiler yüzünden sık sık tehlikeli delilik nöbetlerine yakalandılar. Bu yüzden katı bir ziyaretçi politikası izlemek sorunda kaldım ve ağzının sıkılığından kesinlikle emin olmadığım hiç kimseyi hastaneye almamaya başladım."

Onun sözlerini yineleyerek sordum: "*Eski sistemim* uygulanırken mi dediniz? Sizi yanlış anlamıyorsam, onca övgüsünü duyduğum 'rahatlatma' sistemi artık yürürlükten kalktı mı?"

"O sistemden ilelebet vazgeçme kararı almamızdan bu yana haftalar geçti."

"Sahi mi? Beni çok şaşırttınız!"

"Eski yöntemlere dönmek bizim için bir zorunluluk olmuştu," dedi içini çekerek. "Rahatlatma sisteminin *tehlikesi* her zaman çok büyüktü,

5) Fazla telaş, aşırı kuruntu ve yanılsama, ileri aşamalarında şiddete başvurma şeklinde nitelenen akli dengesizlik.

6) Contretemps (Fr.): Aksilik.

yararlarına gelince, biraz fazla abartılmıştı. İnanıyorum ki, bayım, bu yöntem eğer bir yerde gerektiğince denenmişse, o da bu hastanededir. İnsan aklının gereği olan her şeyi yaptık. Daha önce ziyaretimize gelerek bunu kendi gözlerinizle görüp değerlendiremediğiniz için üzgünüm. Ama rahatlatma uygulamasını, sanırım, yakından –ayrıntılarıyla– biliyorsunuz."

"Tam olarak değil. Bilgilerim üçüncü ya da dördüncü kişilerden duyduklarıma dayanıyor."

"O zaman, sistemi genel terimlerle, hastanın *aileden sayıldığı*, suyuna gidildiği bir sistem olarak tanımlayacağım. Delilerin akıllarından geçen *hiçbir* kaprise karşı çıkmadık. Tam tersine, bunlara hoşgörü göstermekle kalmadık, yüreklendirdik de; birçok kalıcı iyileşmeyi böyle sağladık. Bir delinin zayıf aklını *reductio ad absurdum*[7] kadar etkileyen başka bir akıl yürütme yolu yoktur. Kendilerini, örneğin tavuk olarak düşünen hastalarımız vardı. Tedavi, bu durumda, olayı gerçek kabul etmek ve –hastayı durumunun gerçekliğini yeterince kavrayamayacak kadar aptal olmakla suçlayarak– bir hafta süreyle tavuk yeminden başka hiçbir yiyecek vermemekten ibaretti. Bu yöntem sayesinde, biraz mısırla biraz çakıl mucizeler yaratmaya yetiyordu."

"Yani, bütün yöntem hastanın kaprislerine boyun eğmekten mi ibaretti?"

"Hiç de değil. Müzik, dans, beden eğitimi, iskambil oyunları, belirli türde kitaplar gibi basit eğlencelerin yararına çok inanıyorduk. Her hastayı, sanki sıradan bir fiziksel rahatsızlığı varmış gibi tedavi ediyor ve 'deli'[8] sözcüğünü asla ağzımıza almıyorduk. Çok önemli bir husus, her deliyi diğerlerinin davranışlarını gözetlemekle görevlendirmiş olmamızdı. Bir delinin anlayışına veya kişisel karar verebilme yeteneğine güvenmekle onu maddi ve manevi olarak kazanabilirsiniz. Böylece, bize çok pahalıya gelen gardiyanlara yol verme imkânına kavuştuk."

"Peki, herhangi bir cezaya başvurmadınız mı?"

"Hayır."

"Hastalarınızı hiç kapattığınız da mı olmadı?"

"Çok nadiren. Ara sıra biri nöbet geçirdiğinde veya ani bir öfkeye kapıldığında, rahatsızlığı başkalarına bulaşmasın diye onu gizli bir hücreye götürür ve yakınlarına teslim edinceye kadar orada tutardık,

7) Absürde, saçmaya indirgemek; yani, yanlışlığını göstermek amacıyla bir fikri mantıksal bakımdan en aşırı noktasına kadar götürmek.

8) Lunatic. Latince'de *Luna* ay anlamına gelir. Yunanlılar ve Romalılar ayın insan zihnini etkilediğine ve dolunaya yaklaşılması ölçüsünde "lunatic"lerin çılgınlığının arttığına inanırlardı.

çünkü azgın deliler için elimizden bir şey gelmez. Bunlar genellikle devlet hastanelerine kaldırılırdı."

"Şimdi bütün bunları değiştirmekle isabetli davrandığınızı düşünüyorsunuz, öyle mi?"

"Kesinlikle. Sistemin bazı zayıf noktaları, hatta tehlikeleri vardı. Çok şükür, artık, Fransa'nın bütün *Maison de Santé*'leri sistemin yanlışlığını anlamış bulunuyor."

"Anlattıklarınız beni çok şaşırttı," dedim, "çünkü şu anda Fransa'nın hiçbir yerinde deliliğin bundan başka tedavi yöntemi olmadığına inanıyordum."

"Henüz çok gençsiniz, dostum," diye yanıt verdi ev sahibim, "ama zamanla, dünyada olup bitenleri, başkalarının dedikodularına inanmadan, kendiniz değerlendirmeyi öğreneceksiniz. Duyduğunuz hiçbir şeye, gördüklerinizin de yarısına inanmayın. Şimdi gelelim bizim *Maison de Santé*'ye, cahilin teki sizi yanıltmış olmalı. Ama yemekten sonra, yol yorgunluğunu üstünüzden attığınızda size hastaneyi gezdirmekten ve bugüne dek düşünülmüş sistemlerin en etkilisi olduğuna inandığım (işleyişine tanık olan herkes de bunu kabul ediyor) sistemi size tanıtmaktan büyük mutluluk duyacağım."

"Bu sizin kendi sisteminiz mi?" diye sordum. "Siz, kendiniz mi buldunuz?"

"Bunun kendi buluşum olduğunu söylemekten gurur duyuyorum," diye yanıtladı, "hiç değilse bir ölçüde."

Bay Maillard ile bu şekilde bir iki saat konuştum, bu arada bana hastanenin bahçelerini ve seralarını gezdirdi.

"Hastalarımı görmenize," dedi, "şimdilik izin veremem. Böylesi şeyleri görmek duyarlı bir insanı az veya çok sarsabilir, iştahınızın kaçmasını istemiyorum. Birazdan yemek yiyeceğiz. Size, *velouté*[9] soslu karnabaharlı *à la St. Menehoult*[10] dana eti, sonra da, bir bardak Clos de Vougeôt[11] şarabı ikram edeceğim – o zaman sinirleriniz yeterince sağlamlaşır."

Saat altıda yemeğin hazır olduğu bildirildi; ev sahibim beni oldukça büyük bir kalabalığın –sanırım yirmi beş otuz kişinin– toplandığı geniş

9) Velouté, kıvam vermek amacıyla un ve sarı tereyağı kullanılan ve dana eti, balık veya tavuk suyu ilave edilen beyaz bir sostur.

10) À la St. Menehoult: Saint Menehoult usulü. Etin tereyağı ve ekmek kırıntılarıyla kaplandıktan sonra ızgara edilerek hazırlandığı bir pişirme usulü. Sainte-Menehould, Marne'ın domuz ürünleriyle ünlü bir semtidir.

11) Clos de Vougeôt, leziz bir beyaz şarap. Diğer Burgonya Clos şaraplarıyla birlikte uzun süre bütün Fransa'nın en aranan şaraplarından kabul edilmiştir.

bir *salle à manger*'ye[12] götürdü. Kılık kıyafetleri bana aşırı ölçüde zengin ve *vieille cour*'un[13] gösterişli süslülüğünden izler taşıyor gibi gözükse de, besbelli ki bunlar yüksek tabakadan, çok iyi eğitim görmüş insanlardı. Konuklardan en az üçte ikisinin kadın ve çoğunun da hiçbir Parisli kadının bugün için şık sayamayacağı kılıklar içerisinde olduğunu fark ettim. Sözgelimi, yaşı yetmişin altında olmayan birçok kadın yüzük, bilezik, küpe gibi mücevherat takmış takıştırmış, göğüs ve kollarını utanç verecek ölçüde çıplak bırakan giysiler giymişti. Ayrıca, giysilerin çok azının iyi dikilmiş olduğunu –ya da çok azının giyenin bedenine uyduğunu– fark ettim. Etrafıma bakınırken Bay Maillard'ın küçük kabul salonunda tanıştırdığı ilgi çekici kız gözüme çarptı; çemberli etek, yüksek topuklu ayakkabılar, kendisine çok büyük gelen ve yüzünü gülünç derecede küçük gösteren Brüksel dantelinden kirli bir bone giymiş olduğunu görmek beni çok şaşırttı. Onu ilk gördüğümde, kendisine çok yakışan yas giysileri içindeydi. Kısacası, herkesin giyiminde kuşamında bir tuhaflık vardı. Bu durum başlangıçtaki "rahatlatma sistemi" düşüncesini getirdi aklıma; delilerle birlikte yemek yemenin beni rahatsız etmemesi için Bay Maillard'ın yemek sonuna kadar beni aldatmak niyetinde olduğunu düşündüm; ama Paris'teyken Güneylilerin çok antika fikirli, son derece tuhaf insanlar olduğunu duymuştum; konukların birkaçıyla konuştuktan sonra bütün kaygılarım uçup gitti.

Yemek salonu belki yeterince rahat ve genişti ama çok da zarif olduğu söylenemezdi. Sözgelimi, tabanda halı yoktu; gerçi, Fransa'da halıdan vazgeçilmesi az rastlanan bir şey değildir ama. Aynı şekilde, pencerelerde de perde yoktu; sıkı sıkıya kapatılmış panjurlar, tıpkı dükkân kepenkleri tarzında demir çubuklarla çaprazlamasına tutturulmuştu. Salon, gördüğüm kadarıyla tek başına *château*'nun bir kanadını oluşturuyordu; böylece kapı bu paralelkenarın bir kenarında, pencereler de diğer üç kenarında bulunuyordu. En az on penceresi vardı.

Mükemmel bir sofra kurulmuştu. Türlü türlü lezzetli yiyeceklerle dolu tabaklarla donatılmıştı bütün masa. Bu bolluk kesinlikle barbarcaydı. Bütün *Anakim*'e[14] ziyafet verecek kadar çok et vardı. Dünya nimetlerinin böylesine dökülüp saçıldığını, böylesine israf edildiğini ömrümde görmedim. Ama düzenleme pek zevkli yapılmamıştı; hafif

12) Salle à manger (Fr.): Yemek salonu.

13) Vieille Cour (Fr.): Eski Saray, yani Louis XIV-XVI dönemi.

14) Anak: Eski Ahit'te adı geçen Filistinli bir dev. Soyundan gelenler de iri yapılıydılar. İbrani casuslar onların yanında kendilerini birer çekirge kadar gördüklerini söylemişlerdir. "Ve orada devler gördük, Anak'ın oğullarıydı bunlar" (13:33).

ışığa alışkın gözlerim masanın ve salonun neresinde boş bir yer bulunmuşsa oraya konulmuş çok sayıdaki gümüş *candelabra*'nın[15] parlak mum ışığından son derece rahatsız oluyordu. Hizmete koşuşturan bir sürü uşak vardı ve salonun en uzak köşesine yerleştirilmiş büyük bir masada keman, fifre, trombon ve davullarıyla yedi sekiz kişi oturuyordu. Bu insanlar, yemek boyunca, benden başka herkesi eğlendirdiği görülen, müzik niyetine her biri bir telden gürültülerle zaman zaman canımı çok sıktılar.

Kısacası, gördüğüm her şeyde büyük bir *tuhaflık* olduğunu düşünmeden edemiyordum – ama dünyada çok farklı düşüncelere sahip, çok farklı gelenekleri olan her türden insan yok mudur? Hem sonra, o kadar çok yolculuk yapmıştım ki artık *nil admirari*'nin[16] ustası olmuştum; bu yüzden ev sahibimin sağ yanında kayıtsızca otururak önüme konulan nefis yiyeceklerin hakkını büyük bir iştahla verdim.

Yemek sırasında yapılan hararetli konuşmalara hemen herkes katılıyordu. Hanımlar her zamanki gibi çok konuşuyorlardı. Çok geçmeden, hemen herkesin çok iyi eğitim almış kişiler olduğunu anladım; ev sahibimse tam bir fıkra küpüydü. Bir *Maison de Santé*'nin yöneticisi olduğunu her fırsatta söylemekten hoşlanıyor gibiydi; bütün konukların en fazla yeğlediği konuşma konusunun delilik olmasından şaşkınlık duyuyordum. Hastaların *kaprislerine* ilişkin epeyce eğlenceli çok sayıda öykü anlatıldı.

"Burada bir zamanlar," dedi sağımda oturan kısa boylu şişman bir adam, "kendini çaydanlık sanan bir hasta vardı, bu arada yeri gelmişken şunu da sorayım, bu çaydanlık takıntısının deliler arasında çok yaygın olması pek garip değil mi? Fransa'da insan çaydanlığı olmayan neredeyse bir tek akıl-sağlık evi yoktur. *Bizimki* İngiliz malı[17] bir çaydanlıktı ve her sabah büyük bir dikkatle kendini bir güderi ve tebeşir tozuyla parlatırdı."

"Bir süre önce de," dedi tam karşısında oturan uzun boylu adam, "bir eşek olduğunu kafasına takmış biri vardı – sözcüğün mecazi anlamıyla çok da haklıydı. Baş belasının biriydi; zapt edebilmek için az uğraşmazdık. Çok uzun süre, devedikeninden başka bir şey yemedi; ama biz de yemesi için devedikeninden başka hiçbir şey vermeyerek

15) Üstü işlemeli kollu şamdan.

16) Nil admirari (Lat.): Hiçbir şeye şaşmama. Horace'ın *Epistolea* I'inden alınan bu söz o zamanlar çok tutulan ve birçok kitapta, dergide karşılaşılan bir alıntıydı.

17) "İngiliz malı" ile Charles Dickens'a gönderme yapıldığını düşünen araştırmacılar vardır.

çok geçmeden onu bu fikirden kurtardık. Sonra durmadan çifte atardı –işte şöyle– şöyle."

"Kendinize hâkim olmanızı rica edebilir miyim Bay De Kock?"[18] diye araya girdi yanında oturan yaşlı bayan. "Lütfen ayaklarınıza sahip olun! Brokarımı berbat ettiniz. Hem, rica ederim canım, her sözü böyle uygulamalı anlatmanın bir gereği var mı? Bütün bunları yapmasanız da, buradaki dostumuz sizi anlayabilir. Vallahi, sizin de eşeklikte, kendini eşek sanan o zavallı bahtsız deliden geri kalır bir yanınız yok. Gördüğüm kadarıyla çifteleriniz o kadar *doğal* ki."

"*Mille pardons! Ma'm'selle!*"[19] diye karşılık verdi kendisine böyle hitap edilen Bay De Kock, "Binlerce defa özür dilerim. Sizi gücendirmek gibi bir niyetim yoktu. Bayan Laplace.[20] Bay De Kock sizinle birlikte kadeh kaldırmaktan onur duyacaktır."

Sözün burasında Bay De Kock yerlere kadar eğildi, bir tören havasında kendi elini öptü ve Bayan Laplace ile kadeh kaldırdı.

Bu noktada, Bay Maillard bana doğru seslenerek: "İzninizle *mon ami*"[21] dedi, "*Sainte-Menehoult* usulü pişirilmiş bu dana etinden bir parça size göndereyim, çok nefis bulacaksınız."

O sırada, güçlü kuvvetli üç garson, içerisinde "*monstrum, horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum*"[22] olduğunu sandığım koca bir tepsiyi kazasız belasız masaya koymayı başardılar. Daha yakından bakınca, bunun, İngilizlerin ada tavşanı hazırladıkları gibi bir bütün olarak pişirilmiş ve ağzında bir elmayla dizleri üzerine konulmuş küçük bir buzağı olduğunu gördüm.

"Teşekkür ederim, istemem," diye karşılık verdim, "gerçeği söylemek gerekirse St. bilmem ne usulü pişirilmiş dana etinden pek hoşlanmam; bana pek yaramıyor da; ama tabağımı değiştirip biraz tavşan alayım."

Masada asıl yemeğin yanı sıra birçok tabak içerisinde Fransız usulü pişirilmiş tavşana benzeyen –herkese salık verebileceğim ağzınıza layık– ikinci bir yemek daha vardı.

18) Paul de Kock (1794-1871) Paris yaşamı üzerine sansasyonel romanlar yazmış bir yazar.

19) "Mille pardons! Ma'm'selle!" (Fr.): Binlerce özür dilerim hanımefendi.

20) Muhtemelen Poe'nun birkaç yazısında sözünü ettiği Pierre Antoine de la Place (1749-1827), bir başka Fransız yazarı.

21) Mon ami (Fr.): Dostum.

22) Virgilius'un Aeneid III'ünden "korkunç, biçimsiz, gözsüz, dev bir canavar". Kyklop-lara gönderme yapılmaktadır.

"Pierre," diye haykırdı ev sahibi, "beyefendinin tabağını değiştir ve ona bir parça *au-chat*[23] tavşan ver."

"Nasıl tavşan?" diye sordum.

"*Au-chat* tavşan."

"Teşekkür ederim, bir daha düşününce vazgeçtim. En iyisi ben biraz jambon alayım."

Bu taşralıların sofrasında insan ne yediğini bilemiyor diye kendi kendime düşündüm. Onların ne *au-chat* tavşanlarını yerim ne de *tavşanlı kedilerini*.

"Bir de," dedi, masanın ayakucuna yakın bir yerde oturan canlı cenaze gibi bir adam, konuşmaya kaldığı yerden devam ederek, "diğer tuhaflıkların yanı sıra, bir zamanlar, Kurtuba peyniri olduğunu ısrarla ileri süren biri vardı; elinde bir bıçakla ortalıkta dolaşıp, baldırından küçük bir dilim kesip tadına bakmalarını isterdi herkesten."

"Zırdeli olduğuna ne şüphe," diye araya girdi birisi, "ancak, yabancı beyefendi dışında hepimizin bildiği birinin yanında solda sıfır kalırdı. Kendisini bir şişe şampanya sanan ve her zaman 'pat, fışşş' diye sesler çıkararak dolaşan adamı kastediyorum."

Sözün burasında konuşmacı çok kaba bulduğum bir tarzda sağ elinin başparmağını sol avurduna soktu ve birdenbire çekerek şampanya patlatılmasına benzer bir ses çıkardı, ardından da dilini dişleri üzerinde ustaca gezdirerek köpüren bir şampanya gibi dakikalarca fışırdadı. Bay Maillard'ın onun bu davranışından pek hoşlanmamakla birlikte bir şey demediğini fark ettim. Sözü kocaman peruklu çok zayıf, ufak tefek biri aldı.

"Bir de kendini kurbağa sanan o aptal vardı," dedi, "söz aramızda, benzerlik de az buz değildi. Onu görmenizi isterdim, bayım." Bana doğru söylemişti bunu. "Öyle doğal bir havası vardı ki görseydiniz yüreğinize su serpilirdi. Bu adamın dünyaya bir kurbağa olarak *gelmemiş* olmasına, bayım, ancak acınır.[24] Dünyanın en tatlı sesiyle V-r-a-k! V-r-a-k! diye si bemol vıraklardı; bir iki bardak şarap içtikten sonra dirseklerini böyle

23) Au-chat (Fr.): Kedi usulü, kedili. Kedi etinin tadı tavşan etine benzer ve kuşatma altında ya da kıtlık dönemlerinde sıklıkla tavşan yerine pişirilmiştir. Birçok Fransız, bugün de lokantalarda zaman zaman tavşan yerine kedi pişirildiğine inanır.

24) *Frog* (kurbağa) ve *todd* (karakurbağası) sözcükleri, 18. yüzyıldan itibaren argo sözlüklerine Fransız, daha çok da Parisli anlamında girmiştir. Bu kullanımın kaynağı Paris'in bir bataklık olduğu ve adının *Lutetia* (çamur ülkesi) olduğu günlere kadar gider. Parisliler bu çamurun ortasında kurbağalar gibi yaşıyorlardı. Poe, sözcüğü "Küçük Fransız Neden Eli Askıda Dolaşıyor" adlı öyküsünde de kullanır.

masaya dayar ve ağzını şöyle kocaman açar; sonra gözlerini öyle hızla döndürüp şöyle çabuk çabuk kırpardı ki, bayım, bir görseydiniz dehası karşısında hayretler içinde kalırdınız."

"Ona ne şüphe" dedim.

"Ve bir de," dedi birisi, "kendini bir çimdik enfiye sanan bir Petit Gaillard[25] vardı; kendini başparmağı ile işaret parmağı arasına alamadığına yanar dururdu."

"Bir de gerçekten eşsiz bir deha olan Jules Desoulières vardı, balkabağı olduğu fikrini kafasına takarak delirdi gitti adamcağız. Kendisini turta yapması için aşçıyı sıkıştırır dururdu – tabii aşçı bunu öfkeyle reddederdi. Ben şahsen balkabağından *Desoulières* usulü pişirilmiş turtanın[26] nefis bir yiyecek olacağına eminim."

"Beni şaşırtıyorsunuz!" dedim ve soran gözlerle Bay Maillard'a baktım.

"Ha, ha, ha!" diye güldü Bay Maillard, "He, he, he! Hi, hi, hi! Ho, ho, ho! Hu, hu, hu! Gerçekten çok güzel! Şaşırmamalısınız, *mon ami*; bu arkadaşımız çok şakacıdır – birazcık *drôle*'dur[27]– söylediği her sözü harfi harfine anlamayın."

"Sonra bir de *Bouffon Le Grand*[28] vardı," dedi konuklardan birisi, "kendine özgü, olağanüstü biriydi. Aşkla kafayı bozmuştu ve iki başı olduğunu düşünüyordu. Bu başlardan birinin Cicero'nun başı olduğunu ileri sürüyordu; ikinci başınsa alından ağıza kadar Demosthenes'in, ağızdan çeneye kadar Lord Brougham'ın[29] başı olmak üzere bileşik bir baş olduğu düşüncesindeydi. Yanılmış olması büsbütün olanaksız değilse de, haklı olduğuna sizi inandırırdı; çünkü güzel konuşmada üstüne yoktu. Güzel söz söylemeye tutku derecesinde düşkündü ve bu konuda hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Sözgelimi bir sıçrayışta şöyle yemek masasının üzerine çıkar ve..."

Bu sırada, yanında oturan arkadaşı elini konuşmacının omzuna koyarak kulağına birkaç söz fısıldadı. Bunun üzerine adamcağız birdenbire suskunluğa gömülerek sandalyesine çöktü.

25) Gaillard (Fr.): Açık saçık şakalar yapan, şen şakrak, hayat dolu bir adam.

26) Fransızca'da "Soulier" ayakkabı; "dessoûler" ayıltmak, ayılmak anlamına gelir. Jules Desoulières, Poe'nun uydurduğu bir isim olmalı.

27) Drôle (Fr.): Tuhaf, gülünç, eğlenceli, hoş.

28) Sözcük anlamı Fransızca'da büyük soytarı; muhtemelen yaşamını kırk dört ciltlik *Histoire Natural* adlı eserine adayan Fransız natüralisti Georges Leclerc de Buffon'a (1707-1788) gönderme yapılmaktadır.

29) Henry Peter Brougham (1778-1868), Avam Kamarası'ndaki liberallerin önderlerinden biri, *Edinburgh Review*'un kurucusu ve günün büyük hatiplerinden.

"Bir de Topaç Boullard[30] vardı," dedi biraz önce fısıltıyla konuşan adam, "ona topaç diyorum, çünkü çok tuhaf olsa da hiç de akla aykırı olmayan bir takıntıyla topaca dönüşmüş olduğunu sanıyordu. Onu fır dönerken görseydiniz, gülmekten katılırdınız. Saatlerce bir topuğu üzerinde dönerdi, işte şöyle..."

O sırada, biraz önce kulağına fısıldayarak müdahale ettiği arkadaşı, kendi yaptığı hizmetin aynısını ona yaptı.

"O zaman demek oluyor ki," diye bağırdı yaşlı bir kadın var gücüyle, "sizin bu Bay Boullard'ınız delinin biriymiş, aptal bir deli, hem de en âlâsından. Çünkü sorarım size kim bir topaç-insandan söz edildiğini duymuştur? Çok saçma bir şey bu. Bayan Joyeuse,[31] bildiğiniz gibi çok daha akıllı bir insandı. Onun da bir takıntısı vardı, ama bu sağduyu dolu bir takıntıydı ve kendisini tanımak onuruna erişen herkese keyif verirdi. Enine boyuna düşünüp taşındıktan sonra, kaza eseri genç bir horoza dönüşmüş olduğunu anlamıştı. Ama bir horoz olarak çok yol yordam bilirdi. Kanatlarını müthiş bir çabayla şöyle, şöyle, şöyle çırpardı; ötüşüne gelince, nefisti: Ü-ürü-üüü! Ü-ürü-üüü! Ü-ürü-üüü! Ü-ürü-üüü!"

"Bayan Joyeuse, rica ederim kendinize geliniz!" diye araya girdi ev sahibimiz öfkeyle. "Ya bir hanımefendinin davranması gerektiği gibi davranın ya da derhal sofrayı terk edin – artık size kalmış."

Yaşlı kadın (biraz önce yaptığı Bayan Joyeuse tanımından sonra kendisine Bayan Joyeuse diye hitap edilmesine çok şaşırmıştım) kaşlarına kadar kızardı; böylesine azarlanmaktan çok utanmıştı. Başını önüne eğdi ve hiç karşılık vermedi. Ama daha genç bir başka kadın aynı konuda konuşmaya devam etti. Küçük kabul salonunda tanıdığım güzel kadındı bu.

"Bayan Joyeuse bir *deliydi!*" diye bağırdı, "Eugénie Salsafette'in[32] düşüncelerinde, her şeye rağmen, çok daha fazla sağduyu vardı. Sıradan giyimi son derece uygunsuz bulan ve her zaman giysilerin dışında olmayı içinde olmaya yeğleyen, çok güzel ve çok alçakgönüllü bir kızcağızdı kendisi. Hem zaten, çok kolay bir işti bunu yapmak. Sadece şunu yapıyordunuz, sonra şunu, sonra şunu, bir de şunuuu..."

"*Mon dieu*![33] Ma'm'selle Salsafette!" diye hep bir ağızdan haykırdı on-on iki kişi. "Ne yapıyorsunuz? Durun yapmayın! Bu kadar yeter.

30) "Boul" (Fr.), top; "ard", küçümseyici bir sonek.

31) Joyeuse Fransızca'da "Neşeli" anlamına gelir. Charles Lever'in (1806-1872) Charles O'Malley (1826) adlı eserinde, genç bir adam bilmeden, tavırları Bayan Joyeuse'ünkine benzeyen deli bir kadına âşık olur.

32) Ad, yenilebilir bir kök olan tekesakalından (salsify) geliyor.

33) Mon Dieu (Fr.): Aman Tanrım.

Nasıl yapıldığını hepimiz anladık! *Durun! Durun!*" Bayan Salsafette'in Médicis Venüsü[34] kılığına girmesini engellemek için yedi sekiz kişi sandalyelerinden fırlamışlardı ki, *château*'nun içinden bir yerlerden gelen çığlık ve haykırışlarla sorun kesinlikle ve şıp diye çözüldü.

Bu çığlıklar sinirlerimi fena halde bozmuştu; diğer konuklara gelince, doğrusu çok acıdım onlara. Hayatımda hiç bu kadar korkmuş aklı başında insanlar görmemiştim. Ölü gibi sapsarı suratlarla, sandalyelerine büzülmüş dehşet içinde titreyerek ve anlaşılmaz şeyler mırıldanarak çığlıkların yeniden yükselmesini bekliyorlardı. Sonra çığlıklar yeniden yükseldi –bu defa daha tizdi ve daha yakından geliyor gibiydi– daha sonra üçüncü defa *daha yüksek* olarak, ardından da şiddeti azalarak dördüncü defa yükseldi. Gürültünün kesildiğinin anlaşılmasıyla herkesin neşesi geri geldi; herkes canlanıp yeniden öyküler anlatmaya koyuldu. O zaman bu karışıklığın nedenini sormaya cesaret edebildim.

"*Bagatelle*"[35] dedi Bay Maillard. "Böylesi şeylere alıştık, umursamıyoruz artık. Deliler zaman zaman hep bir ağızdan ulurlar; bazı geceler bir köpek sürüsündeki gibi biri susar, diğeri başlar. Bazen, bu toplu halde ulumanın ardından kaçma çabasına girişirler ki, bu elbette biraz endişeye neden oluyor."

"Gözetim altında kaç kişi var?"

"Şu an için ondan fazla değil."

"Çoğu, sanırım kadındır."

"Yo, hepsi erkek; hepsinin de güçlü kuvvetli erkekler olduğunu söyleyebilirim."

"Demek öyle! Bense, delilerin çoğunluğunun cinsi latiften olduğunu sanıyordum."

"Genellikle öyledir, ama her zaman değil. Bir süre önce burada yirmi yedi hasta vardı ve bunların on sekizi kadındı; ama son zamanlarda, gördüğünüz gibi, durum oldukça değişti."

"Evet, gördüğünüz gibi durum oldukça değişti" diye araya girdi, daha önce Bayan Laplace'ın incik kemiğine çifte atan adam.

"Evet, gördüğünüz gibi durum oldukça değişti" diye herkes koro halinde ahenkle haykırdı.

"Hepiniz dilinizi tutun" diye büyük bir öfkeyle bağırdı ev sahibim. Bunun üzerine herkes neredeyse bir dakika kadar bir ölüm sessizliğine gömüldü. Kadınlardan biri de Bay Maillard'ın emrine harfiyen uymak

34) Floransa'da Uffizi'de sergilenmekte olan en ünlü çıplak heykellerden biri.
35) Bagatelle (Fr.): Önemsiz şey, ıvır zıvır.

için son derece uzun dilini çıkarıp büyük bir uysallıkla ziyafetin sonuna kadar iki eliyle tuttu.

"Şu hanımefendi" dedim Bay Maillard'a doğru eğilerek ve fısıltıyla, "şu biraz önce konuşan ve bize ü-ürü-ü yapan hanım, sanırım o zararsızdır?"

"Zararsız mı?" diye haykırdı hiç de yapmacık olmayan bir şaşkınlıkla. "Bununla ne demek istiyorsunuz?"

Elimle alnıma dokunarak, "Yani azıcık kafayı oynatmış," dedim, "tehlikeli olmadığına kesin gözüyle bakabilirim değil mi?"

"*Mon Dieu*! Neler de düşünüyorsunuz? Bayan Joyeuse benim çok eski bir dostumdur ve en az benim kadar aklı başındadır. Gerçi bazı ufak tefek tuhaflıkları yok değildir ama – bilirsiniz işte, bütün yaşlı kadınların, bütün *çok* yaşlı kadınların hangisi tuhaf değildir ki?"

"Elbette, elbette," dedim, "peki ya bütün şu hanımlar, beyler?"

"Hepsi de dostlarım ve hastabakıcılarımdır," diye sözümü kesti *kurumla* dikelen Bay Maillard, "çok yakın dostlarım ve yardımcılarım."

"Ne! Hepsi mi?" diye sordum. "İstisnasız bütün kadınlar da mı?"

"Elbette," diye yanıtladı, "kadınlar olmasa hiçbir şey yapamazdık; onlar dünyanın en iyi deli hastabakıcılarıdır; bilirsiniz, onların kendilerine has usulleri vardır; parlak gözleriyle mucizeler yaratırlar – tıpkı yılanın avını büyülemesi gibi."

"Tabii," dedim, "ama biraz acayip davranmıyorlar mı? Azıcık tuhaflıkları yok mu? Ne dersiniz, ha?"

"Acayip! Tuhaf! *Gerçekten* böyle mi düşünüyorsunuz? Biz Güneyliler pek fazla iffet taslamayız, canımızın çektiğini yaparız, hayatın tadını çıkarırız – anlarsınız ya."

"Tabii," dedim, "tabii."

"Belki de," dedi, "şu *Clos de Vougeôt* başınıza vurdu sizin, biraz serttir – anlarsınız ya."

"Elbette, elbette," dedim. "Ha, bu arada, yanlış anlamadımsa, ünlü rahatlatma sistemi yerine uygulamaya koyduğunuz sistemin çok katı bir sitem olduğunu söylemiştiniz, değil mi?"

"Hiç de değil. Hapsederken ister istemez biraz sert davranıyoruz, ama tedaviye gelince –tıbbi tedavi demek istiyorum– hastalar eski tedaviden çok, bu yenisinden hoşlanıyorlar."

"Bu yeni sistem sizin kendi buluşunuzdu değil mi?"

"Tam olarak değil. Bir kısmı, adını mutlaka duymuşsunuzdur, Profesör Katran'ındır; ve yanılmıyorsam, sizin de yakın tanışı olmaktan şeref duyduğunuz ünlü Tüy'e ait olduğunu söylemekten gurur duyacağım bazı değişiklikler yaptım planımda."

"İtiraf etmekten büyük utanç duyuyorum ama," dedim, "bu beylerin daha önce adlarını bile duymadım."

"Aman Tanrım!" diye haykırdı ev sahibim sandalyesini ani bir hareketle geriye çekerek ve ellerini havaya kaldırarak. "Sanırım sizi doğru duyamadım! Herhalde bilge Doktor Katran'ın ve ünlü Profesör Tüy'ün adlarını duymadığınızı söylemek istemiyorsunuz değil mi?"

"Bilgisizliğimi kabul etmek zorundayım," diye yanıtladım, "ama gerçek her şeyin üzerinde tutulmalıdır. Bu olağanüstü insanların (bundan kuşku duyulamaz) eserlerinden habersiz olduğum için yerin dibine geçiyorum. Hiç zaman yitirmeden eserlerini arayıp bulacak ve onları büyük bir özenle inceleyeceğim. Bay Maillard, beni gerçekten –evet, itiraf etmeliyim– beni *gerçekten* çok utandırdınız."

Doğruydu, gerçekten çok utanmıştım.

"Tamam, bırakalım artık bu konuyu, sevgili genç dostum," dedi kibarca ve hafifçe elimi sıkarak, "şimdi, birlikte birer bardak Sauterne[36] içelim."

İçtik. Tüm konuklar kayıtsız şartsız bizi taklit etti. Herkes konuşuyor, şakalar yapıyor, kahkahalarla gülüyor, bin bir saçmalık yapıyordu; kemanlar çığlık atıyor, davullar güm güm vuruyor, trombonlar Phalaris'in azgın boğaları gibi böğürüyordu.[37] Kaldırılan kadeh sayısının artmasıyla her şey giderek daha kötüye gitti ve sonunda tam bir curcunaya[38] dönüştü. Bu arada Bay Maillard'la ben, aramızda bir sürü Sauterne ve Vougeôt şişesi, var gücümüzle bağırarak konuşmamızı sürdürüyorduk. Normal ses tonuyla söylenen bir sözcüğün işitilme şansı, Niyagara Şelalesi'nin dibindeki bir balığın sesinin işitilme şansından daha fazla değildi.

Kulağına doğru bağırarak "Efendim," dedim, "yemekten önce, eski rahatlatma sisteminin tehlikeleri hakkında bir şey söylemiştiniz. Neydi bu?"

"Evet," diye yanıtladı, "zaman zaman büyük tehlikeler doğuyordu. Delilerin aklına ne eseceği bilinemez ve hem benim fikrime göre hem de

36) Güney Fransa'da bir bölge ve bu bölgenin beyaz ve genellikle tatlı üzümlerinden yapılan şarabı.

37) Phalaris (İÖ 570-554) Sicilya'da Agrigentum Tiranı. Zalimliğiyle ünlüdür. Rivayete göre, Atinalı tunç ustası Perillos, Agrigentum tiranına yeni bir cezalandırma usulü önerisinde bulunmuştur. Önerisinin kabul edilmesi üzerine Perillos yan tarafında bir kapısı bulunan bronz bir boğa dökmüştür. Kurban, boğanın içine kapatılacak ve ölünceye kadar kızartılacaktı. Boğanın gırtlağı öyle yapılmıştı ki, zavallı kurbanın çığlıkları ve inlemeleri boğanın ağzından böğürtü şeklinde çıkacaktı. Bu fikirden çok hoşlanan Phalaris ilk olarak bunun Perillos üzerinde denenmesini emretti.

38) Pandemonium. Milton'un *Kayıp Cennet*'inde şeytanın cehennemdeki sarayı. Yunanca *pan daimon*'dan (bütün şeytanlar).

Dr. Katran'la Profesör Tüy'ün fikirlerine göre, onların gözetimden uzak, serbestçe dolaşmalarına izin vermek kesinlikle *akıl kârı* değildir. Deli, bir süre, denildiği gibi "yatıştırılabilir" ama eninde sonunda ele avuca sığmaz olur. Dillere destan kurnazlığına diyecek yoktur. Kafasına bir şey koymuşsa, niyetini çok akıllıca gizler; aklı başındaymış gibi davranmada gösterdiği ustalık, metafizikçinin zihin konusundaki incelemelerinde karşılaştığı sorunların en benzersizini oluşturur. Deli *tamamen aklı başında* gözüktüğünde, bu demektir ki, ona deli gömleği giydirme zamanı geldi de geçiyor bile."

"Peki, ya şu sözünü ettiğiniz –bu hastaneyi yönetirken– kendi gözlerinizle gördüğünüz– *tehlikeler?* Bir delinin serbest bırakılmasının tehlikeli olduğunu düşünmeniz için geçerli bir nedeniniz var mı?"

"Burada, kendi gözlerimle gördüğüm? Elbette, elbette. Sözgelimi, *çok kısa* bir süre önce, bu hastanede çok tuhaf bir olay meydana geldi. O zamanlar, bildiğiniz gibi, rahatlatma yöntemi yürürlükteydi ve hastalar serbestçe ortalıkta geziyorlardı. Dikkati çekecek derecede *iyi* davranışlar sergiliyorlardı, öyle ki, akıllı biri, bunların bu kadar iyi davranışlar içinde olmasından şeytanca bir plan hazırlamakta olduklarını çıkarabilirdi. Derken günün birinde gardiyanlar, elleri kolları bağlanmış olarak kendilerini hücrede buluverdiler; gardiyanların yerini alan deliler tarafından, sanki *kendileri* deliymiş gibi gözetim altında tutuluyorlardı."

"Deme! Hayatımda bu kadar saçma bir şey duymadım!"

"Ama gerçek. Bütün bunlar, şimdiye kadar bilinen bütün yönetim sistemlerinden daha iyi bir yönetim sistemi –delilerin yönetimini kastediyorum– bulduğunu nasılsa aklına koymuş aptal biri –bir deli– yüzünden başımıza geldi. Bu adam, sanırım, buluşunu denemek istedi ve hastaların geri kalanını egemen güçleri devirmek için bir komploya katılmaya ikna etti."

"Peki, sahiden başardı mı?"

"Buna ne şüphe? Çok geçmeden gözetenlerle gözetilenler yer değiştirdi. Tam da böyle denemez ya; çünkü deliler serbestti, oysa gardiyanlar hemen hapsedildi ve söylemekten üzüntü duyuyorum ama oldukça kötü davranıldı kendilerine."

"Ama sanırım, çok geçmeden bir karşı devrim yapılmıştır. Bu durum uzun sürmüş olamaz. Çevredeki insanlar –hastaneyi görmeye gelen konuklar– alarm vermiş olmalı."

"İşte bunda yanılıyorsunuz. Ayaklanmanın elebaşı çok kurnazdı. Hastaneye hiç ziyaretçi kabul etmiyordu – bu kuralı sadece bir defa bozdu: Bir gün, korkmak için hiçbir neden görmediği çok aptal görünüşlü

bir delikanlıyı kabul etti. Sırf değişiklik olsun diye, onunla biraz eğlenmek için girip hastaneyi gezmesine izin verdi. Onunla yeterince dalgasını geçtikten sonra da sepetledi."

"Peki, öyleyse delilerin egemenliği *ne kadar* sürdü?"

"Oldukça uzun bir süre; bir kere kesin olarak bir ayı var, daha da ne kadar fazlası var, tam olarak söyleyemeyeceğim. Bu arada deliler çok hoş vakit geçirdiler – bundan hiç kuşkunuz olmasın. Kendi eski püskü giysilerini çıkarıp attılar ve elbise dolabıyla mücevherlerden gönüllerince yararlandılar. *Château*'nun mahzeni ağzına kadar şarapla doluydu; deliler ise, doğrusu bu ya, şarap içmeyi çok iyi bilirler. Çok iyi yaşadıklarını söyleyebilirim."

"Peki ya tedavi? Ayaklanma önderinin uygulamaya koyduğu tedavinin özellikleri neydi?"

"Tedaviye gelince, daha önce de gözlemlediğim gibi, delinin ille de aptal olması gerekmez ve benim düşüncem samimiyetle şudur ki, onun tedavi yöntemi yerini aldığı yöntemden çok daha iyiydi. Çok kusursuz bir sistemdi – basit, temiz, hiç sorun yaratmayan, gerçekten çok hoş bir sistem."

Burada, ev sahibimin sözleri, bizi daha önce rahatsız eden haykırışlara benzer haykırışlarla kesildi. Ama bu sefer, hızla bize doğru yaklaşan kişilerden geliyordu.

"Aman tanrım!" diye haykırdım, "herhalde deliler kaçmış olmalı."

"Korkarım, haklısınız" diye yanıtladı beti benzi atan Bay Maillard. Daha lafını bitirmemişti ki, pencerelerin altından bağırışlar, sövgüler duyuldu; ardından, dışarıdakilerin zorla odaya girmeye çalıştıkları anlaşıldı. Kapı bir balyozla dövülüyor, panjurlar müthiş bir şiddetle sarsılıp zorlanıyordu.

Bunu korkunç bir karışıklık izledi. Bay Maillard, beni çok şaşırtan bir davranışla, kendini büfenin altına attı. Daha serinkanlı davranmasını beklerdim ondan. Son on beş dakikadır görev yapamayacak kadar sarhoş gözüken orkestra üyeleri birden ayağa fırladılar, sazlarını kaparak masalarına tırmandılar ve hep bir akorttan "Yankee Doodle"ı[39] çalmaya koyuldular; bütün bu şamata boyunca doğru çalmadılarsa da insanüstü bir enerjiyle çaldılar.

Bu arada, yemek masası üzerindeki şişelerin ve bardakların arasına, biraz önce oraya çıkması güçbela önlenen biri sıçrayarak çıktı. Şöyle bir yerleşir yerleşmez de hemen nutuk atmaya başladı; kuşkusuz çok mükemmel bir nutuktu bu, bir de işitilebilseydi. Aynı anda, topaç olmaya özenen adam büyük bir enerjiyle ve kollarını gövdesiyle dik açı yapacak

39) Yankee Doodle: Amerikan Devrimi sırasında popüler olan bir şarkı.

şekilde uzatarak ortada fır dönmeye başladı, tam bir topaca benziyordu, yoluna çıkanı vurup deviriyordu. Yine bu sırada, müthiş bir mantar patlaması ve köpüren şampanya sesi duyarak dönüp baktığımda, bu seslerin yemek sırasında bu şahane içkiyi taklit eden adamdan geldiğini gördüm. Kurbağa-adam ise, sanki ruhunun kurtuluşu ağzından çıkacak notalara bağlıymışçasına vıraklayıp duruyordu. Bütün bunların arasında, sürekli bir eşek anırması bütün gürültülerin üzerine çıktı. Yaşlı dostum Bayan Joyeuse'a gelince, zavallı kadıncağız için gerçekten ağlayabilirdim, ne yapacağını şaşırmıştı. Bununla birlikte, şöminenin yanında bir köşede dikelmiş hiç durmamacasına avazı çıktığı kadar "ü-ürü-üüü" diye bağırıyordu.

Ve sonunda olaylar doruk noktasına ulaştı. Dışarıdakilerin saldırılarına karşı, bağırıp çağırmak, çığlık atmak ve horoz gibi ötmek dışında bir direnç gösterilmediğinden on pencere çabucak ve hemen hemen aynı anda kırıldı. Bu pencerelerden *pêle mêle*[40] üzerimize atlayan, saldıran, insanları ayakları altında ezen, tırmalayan, uluyan şempanzelerden, orangutanlardan ve kocaman kara Ümit Burnu babunlarından[41] oluşmuş olduğunu düşündüğüm sürüyü gördüğümde duyduğum heyecan ve dehşeti asla unutamam.

Müthiş bir dayak yedikten sonra bir sedirin altına yuvarlanıp hareketsiz kaldım. Odada ne olup bittiğini anlamak için kulak kesilerek beklediğim on beş dakika içinde her şeyi yeterince kavradım. Bay Maillard, görünüşte arkadaşlarını ayaklanmaya kışkırtan delinin öyküsünü anlatırken gerçekte kendi işlerini anlatıyormuş. Kendisi gerçekten de iki üç yıl kadar önce hastanenin yöneticisiymiş, ama delirdiği için hastaların arasına katılmış. Beni kendisiyle tanıştıran yol arkadaşım bu gerçeği bilmiyormuş. Birdenbire saldırılıp etkisiz hale getirilen on gardiyan önce katrana batırılmış, ardından bir güzel tüye bulanmış,[42] sonra da yeraltındaki hücrelere kapatılmış. Böylece, bir aydan fazla orada hapis tutulmuşlar; bu süre boyunca Bay Maillard onlara yalnızca ('sistem'inin esasını oluşturan) katran ve tüy değil, biraz ekmekle bol bol da su vermiş. Her gün, hücrelere su pompalanıyormuş. En sonunda lağımdan kaçan biri, geri kalanları da kurtarmış.

40) Pêle-mêle (Fr.): Karmakarışık, darmadağın.

41) Babun, kara olmayıp genellikle sarımtırak ve kahverengidir ve Ümit Burnu civarında yaşamaz.

42) Katranlayıp tüye bulamak genellikle Güney'in Abolitionistlerine (köleliğin kaldırılması taraftarları) uygulanan bir ceza olmakla birlikte, tarihi ta Haçlı Seferlerine kadar gider ve her türlü uygunsuz kişiye uygulanırdı.

"Rahatlatma sistemi" bazı önemli değişikliklerle *château*'da yeniden uygulamaya konuldu; ancak Bay Maillard'ın 'tedavi' yönteminin kendi türünde çok kusursuz bir yöntem olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Kendisinin de haklı olarak ifade ettiği gibi, "basit, temiz, hiç sorun yaratmayan, en ufacık sorun yaratmayan" bir yöntemdi bu.

Yalnız şunu da belirtmeliyim ki, Doktor *Katran* ile Profesör *Tüy*'ün eserlerini Avrupa'nın bütün kütüphanelerinde aramama karşın bugüne dek elde etme başarısını gösteremedim.

KANDIRMACA

Vay canına, bunlarsa eğer "passado"ların
ve "montante"lerin, istemem eksik olsun.
NED KNOWLES[1]

Baron Ritzner Von Jung,[2] soylu bir Macar ailesinden geliyordu; ailenin bütün üyeleri, şöyle ya da böyle (en azından güvenilebilir kayıtların ulaşmamıza izin verdiği eski çağlara kadar), evlatlarından biri olan Tieck'in[3] en çarpıcı olmasa bile epeyce çarpıcı bir örneğini verdiği *groteskliğin* aralarında önemli bir yer tuttuğu yeteneklerle ünlüydü. Ritzner'le tanışıklığım, açıklanmasını gerekli görmediğim bir dizi tuhaf serüvenin 18... yılının yaz aylarında beni sürüklediği muhteşem Jung şatosunda başladı. Gözünde değer kazanmam burada oldu, daha zor da olsa yine burada kafa yapısını kısmen tanıdım. Sonraki günlerde, aramızdaki dostluk bağları pekiştikçe onu daha iyi tanıdım ve üç yıllık bir ayrılıktan sonra G...n'de[4] yeniden karşılaştığımızda Baron Ritzner Von Jung'un karakteri hakkında bilinmesi gereken her şeyi biliyordum.

Gelişinin, yirmi beş Haziran gecesi üniversite çevresinde uyandırdığı meraklı dedikoduları anımsıyorum. Onu görür görmez herkesin ağız birliğiyle "dünyanın en dikkate değer insanı" demesine karşın bir tek Tanrının kulunun çıkıp da fikrini açıklamaya kalkışmamış olduğunu ise

1) Edward Nowell, Ben Jonson'un (1572-1637) *Every Man in his Humor* (1598) adlı eserinin kahramanı. V. Sahnede Edward Nowell Jr., düşmanı tarafından silahı elinden alınıp temiz bir sopa atılan aptal Bobadill'i şöyle haşlar: "Slid! an these be your tricks,/your passadoes, and your/montantos, I'll none of them". 'Passado', eskrimde, ileri doğru bir adım atarken yapılan hamle, 'montanto' yukarı doğru yapılan hamledir. Bu alıntıyla dile getirilmek istenen düellonun aptalca bir şey olduğudur.

2) "Ritz" Almanca'da 'çatlak', "Jung" ise 'genç, taze, yeni' anlamına gelir. İsim, genç adamın "şaka yapmaya" düşkün olduğunu düşündürüyor.

3) Johann Ludwig Tieck (1773-1853): Mavi Sakal ve Çizmeli Kedi gibi masallara dayanan Aydınlanma dönemi usçuluğunun bir dizi oyununu Volksmärchen (Halk Masalları) adlı kitapta yayımlayan ve en önemli eseri *Der Blonde Eckbert* (Sarışın Eckbert) adlı fantastik öykü olan tanınmış Alman yazarı. Yaşarken Goethe'den sonraki en büyük edebiyat otoritesi kabul edilmekteydi.

4) Göttingen. Öğrencilerinin sınır tanımaz, dizginsiz davranışlarıyla ve yapılan sayısız düelloyla ünlü üniversite. *Blackwood* yazarları dehşet verici ve grotesk öykülere mekân olarak burayı seçiyorlardı.

daha da net anımsıyorum. Öylesine *eşsiz* bir görünüşü vardı ki, bu eşsizliğin nereden kaynaklandığını sorgulamak münasebetsizlik sayıldı. Ama bu meseleyi şimdilik bir yana bırakıp, Ritzner'in üniversite sınırları içine adımını attığı andan itibaren, etrafını saran herkesin alışkanlıkları, tavırları, kişilikleri, cüzdanları ve eğilimleri üzerinde son derece yoğun ve despotça, ama yine de son derece belirsiz ve açıklanamaz bir etki yaratmış olduğunu belirteceğim sadece. Böylece, üniversitede kaldığı kısacık süre, üniversite yıllıklarına bambaşka bir dönem olarak geçmiş ve üniversiteye mensup her sınıftan insan tarafından "Baron Ritzner Von Jung'un egemenliği altındaki olağanüstü dönem" olarak nitelendirilmiştir.

Ritzner, G...n'e gelir gelmez, nerede oturduğumu öğrenerek ziyaretime geldi. O zaman belirli bir yaşı yoktu; bundan kastım, beden ve yüz hatlarına bakarak gerçek yaşını kestirme olanağının olmadığıydı. On altısında da olabilirdi altmışında da, oysa gerçekte yirmi bir yaşını yedi ay geçmişti. Yakışıklı olduğu söylenemezdi – belki tersi daha doğruydu. Yüzü biraz köşeli, hatları sertti. Alnı yüksek ve biçimliydi; burnu küçük ve kalkık; iri gözleri, uykulu donuk ve anlamdan yoksundu. Ağzı çok daha ilginç özellikler sergiliyordu. Hafif dışarı çıkık dudaklarından biri diğerinin üzerine öyle bir tarzla biniyordu ki, en karmaşığından yüz hatları bileşiminin bile bu kadar tam, eşsiz ve katışıksız bir ciddiyet, heybet ve sükûnet ifade edebileceği dünyada düşünülemezdi.

Şimdiye kadar anlattıklarımdan Baron'un *kandırmaca* bilimini hayatının amacı ve işi haline getirmiş nadir rastlanan anormal insanlardan olduğu anlaşılmış olmalıdır. Özel bir yetenek sahibi olması onu içgüdüsel olarak bu bilime yatkın kılarken, fiziksel özellikleri tasarılarını görülmedik bir rahatlıkla gerçekleştirmesine olanak veriyordu. Garip bir şekilde Baron Ritzner Von Jung'un egemenliği altındaki dönem olarak adlandırılan o dillere destan dönemde G...n'deki hiçbir öğrencinin onun karakterini saran esrarı aralayamamış olduğunu adım gibi biliyorum. Kesinlikle inanıyorum ki, üniversitede benim dışımda hiç kimse onun söz ya da el şakası yapabileceğini düşünmemiştir; herkes bahçe kapısını bekleyen yaşlı buldoğu –Herakleitos'un hayaletini– ya da emekli teoloji profesörünün peruğunu suçlamayı yeğlerdi. Düşünülebilecek en feci, en bağışlanmaz oyunların, acayipliklerin ve şaklabanlıkların doğrudan faili olmasa da, bunların onun aracılığı veya suç ortaklığıyla yapıldığının ortaya çıkmasından sonra bile böyleydi bu. Onun *kandırmaca sanatının* –bu terimi kullanmam caizse– güzelliği, (insan doğasını neredeyse sezgisel olarak tanımasının ve hayranlık uyandıran bir özdenetimin meyvesi olan) yetkin bir yeteneğe sahip olmasında yatıyordu. Bu yeteneği sayesinde,

kısmen şakaları engellemek ve Alma Mater'in[5] düzenini ve saygınlığını korumak için harcadığı övgüye değer çabalara rağmen, kısmen de bu çabaların sonucu olarak söz konusu şakaların yapılmakta olduğu hususunda insanları ikna etmekte hiçbir zaman başarısızlığa uğramıyordu. Övülesi çabalarında ne zaman başarısızlığa uğrasa, yüzünde beliren derin acı ve bungun ifade en kuşkucu arkadaşlarının bile aklında kuşkuya yer bırakmıyordu. Ve gülünçlük duygusunu yaratıcıdan yaratısına –kendi şahsından sebep olduğu saçmalıklara– aktarmadaki becerisine de diyecek yoktu doğrusu. Anlatmakta olduğum olaydan önce kaşarlanmış dalavereciniin çevirdiği manevranın doğal sonuçlarından –yüzüne ve hareketlerine yapışıp kalan gülünçlükten– kurtulduğuna hiç tanık olmamıştım. Sürekli olarak bir fantezi atmosferiyle çevrelenmiş olan dostum adeta toplumun kasvetli, ciddi yanları için yaşıyordu; kendi soyundan gelen insanlar bile Baron Ritzner Von Jung'u hep sert ve aziz biri olarak anımsarlar.

Ritzner'in G...n'de kaldığı süre içerisinde *dolce far niente*[6] şeytanının bir *incubus*[7] gibi üniversitenin üzerine çullandığı ortaya çıktı. En azından yiyip içmek ve eğlenmekten başka bir şey yapıldığı yoktu. Öğrenci odaları birer meyhaneye dönüşmüştü ve bunların içinde en ünlüsü, en fazla ziyaret edileni Baron'unkiydi. Burada çok sık âlem yapıyorduk, çok şamatalı geçen bu âlemler, uzun sürüyor ve mutlaka bir olay çıkıyordu.

Bir defasında neredeyse şafak sökünceye dek oturmuş ve alışılmadık miktarda şarap içmiştik. Baron'la benim dışımda yedi sekiz kişi daha vardı. Bunların çoğunluğu varlıklı, iyi ailelerden gençlerdi; aileleriyle gurur duyuyorlardı ve şereflerine çok düşkündüler. *Düello* konusunda kafaları en aşırı Alman fikirleriyle doluydu. Bu Donkişotvari fikirlere, son zamanlarda Paris'te çıkan bazı yayınlarla G...n'de yapılan ve ölümle sonuçlanan üç dört karşılaşma yepyeni bir güç vermişti; böylece, gecenin büyük bir bölümünde zamanın zihinleri en çok meşgul eden konusundan konuştuk kendimizi kaybedercesine. Akşamın ilk saatlerinde alışılmadık derecede sessiz ve dalgın görünen Baron nihayet uyuşukluğundan sıyrılır gibi oldu, sohbete etkin bir şekilde katıldı ve düello adabıyla ilgili yerleşik kuralların yararları ve özellikle de güzellikleri üzerine öyle hararet, zarafet ve etkileyicilikle, öyle sevecen bir tonla konuştu ki dinleyicilerinde büyük bir heyecan uyandırdı, ileri sürdüğü savları

5) Latince, "sütana", kişinin devam etmiş olduğu üniversite ve aynı zamanda Eski Roma'da Kibele ve Ceres de dâhil birçok tanrıçanın unvanı.

6) İtalyanca "Hiçbir şey yapmamanın keyfi". Tümcenin izi Genç Plinius'un (İÖ 61/62-113) *Epistolae*'sına (Mektuplar) kadar uzanmaktadır.

7) Geceleri uykuda kadınların koynuna girdiğine inanılan erkek şeytan.

nasıl gülünç bulduğunu ve özellikle düello konusundaki tüm o *farfaralıkları* hak ettikleri gibi nasıl küçümsediğini adı gibi bilen beni bile tam bir şaşkınlık içerisinde bıraktı.

Baronun nutuk atarken (Coleridge'in ateşli, ahenkli, tekdüze, yine de müzikal vaazlarını andırdığını söylersem okuyucularım bu konuşmanın neye benzediği hakkında az da olsa bir fikir edinmiş olurlar) bir ara susmasından yararlanıp etrafıma bakındığımda gruptakilerden birinin yüzünde herkesinkini kat be kat aşan bir ilginin emarelerini gördüm. Adına Hermann diyeceğim bu genç adam –belki sıfır numara aptal olması dışında– her bakımdan orijinal biriydi. Buna rağmen, üniversitede belirli bir çevrede derin bir metafizikçi düşünür ve yanılmıyorsam usta bir mantıkçı olarak tanınmanın yolunu bulmuştu. Sadece yâran arasında değil, G...n'de bile usta bir düellocu olarak ünlenmişti. Darbeleri altında can veren kurbanların sayısını tam olarak hatırlamıyorum ama çoktular. Mangal yürekli olduğu su götürmez. Ama en fazla *düello* adabını en ince ayrıntılarına kadar bilmekle ve *şeref* duygusunun yüksekliğiyle övünürdü. Bunlar için seve seve ölümü göze alırdı. Onun bu özellikleri acayiplikler peşinde koşan Ritzner'e yapacağı kandırmaca için uzun zamandan beri iyi bir malzeme oluşturmaktaydı. Ancak benim bundan haberim yoktu, yine de arkadaşımın o sırada tuhaf bir şeyler *kotarmakta* olduğunu ve bunun hedefinin de Hermann olduğunu açıkça görüyordum.

Ritzner konuşur, daha doğrusu monologunu sürdürürken, Hermann'ın heyecanının git gide yükselmekte olduğunu fark ettim. Sonunda ağzını açıp R.'in özellikle üzerinde durduğu bir konuda itirazını dile getirdi ve karşı çıkma nedenlerini ayrıntılarıyla anlattı. Sonunda Baron (o aşırı duygusallığını elden bırakmadan) bu söylenenlere yanıt verdi ve sözlerine hiç hazzetmediğim bir alaycılık ve küçümsemeyle noktayı koydu. Bunun üzerine Hermann ağzına sakız ettiği bu konuda gemi azıya aldı. Bunu, önceden üzerinde düşünülmüş, kılı kırk yaran ayrıntılara boğduğu *aşureyi* andırır karmakarışık yanıttan anlayabiliyordum. Son sözlerini çok net olarak anımsıyorum. "Baron Von Jung, savunduğunuz fikirler temelde doğru olsalar bile bazı nazik ayrıntılarda, izninizle söylemeliyim ki hem kendi adınıza hem de mensubu olduğunuz üniversite adına utanç vericidir. Hatta bazı bakımlardan çürütülmeye bile değmezler. Sizi gücendirmekten korkmasaydım, bayım, daha ileri gider, (burada konuşmacı tatlı tatlı gülümsedi), fikirlerinizin bir centilmenden beklenecek fikirler olmadığını söylerdim."

Hermann anlamı çok açık olmayan bu cümleyle konuşmasını bitirdiğinde bütün gözler Baron'a çevrildi. Ritzner'in önce benzi attı, ardın-

dan mosmor oldu, sonra mendilini yere düşürdü, almak için eğildiğinde yüzünde, masadaki hiç kimsenin fark etmediği bir ifade yakaladım. Doğal karakterini yansıtan, ancak baş başa olduğumuzda ve kendini koyuverdiğinde gördüğüm garip bir ifadeyle ışıldıyordu yüzü. Bir saniye sonra ayağa dikilip Hermann'ın karşısına geçti. Bir insanın yüzündeki ifadenin bu kadar kısa bir sürede böylesine köklü bir şekilde değiştiğine daha önce hiç tanık olmamıştım. Bir an için onu yanlış anladığımı, aslında çok ciddi olduğunu düşündüm. Öfkeden boğuluyordu, suratı bir ceset gibi bembeyazdı. Kısa bir süre sesi soluğu çıkmadı, besbelli heyecanını yenmeye çalışıyordu. Neden sonra, bunu başarır gibi olunca, yakınında duran bir sürahiye uzandı, sürahiyi sımsıkı kavrarken şöyle dedi: "Bana hitap ederken kullanmayı uygun bulduğunuz dile, Mynheer[8] Hermann, birçok bakımdan itirazım var, ancak bunları saymaya ne zamanım var ne de havasındayım. Ancak fikirlerimin bir centilmenden beklenecek türden fikirler olmadığı yolundaki sözleriniz, bana başka türlü hareket olanağı bırakmayan son derece yakışık almaz sözler. Bununla birlikte, bu beylerin burada bulunmaları ve sizin de şu anda konuğum olmanız nezaket kurallarına uymamı zorunlu kılıyor. Bu yüzden böylesi kişisel hakaret durumlarında centilmenler arasında izlenmesi âdet olan yollardan bu düşünceyle biraz saparsam beni bağışlayın. Hayal gücünüzü biraz zorlamanızı ve şurada duran aynadaki yansımanızı bir an için etli kanlı Mynheer Hermann'ın kendisi yerine koymanızı istediğim için beni mazur görün. Böyle yaptığınızda ortada hiçbir güçlük kalmayacak. Elimdeki şu şarap dolu sürahiyi ilerideki aynada görünen yansımanıza fırlatacağım, böylece hakaretinize vermem gereken karşılık hakiki manada olmasa bile verilmiş olacak ve size karşı fiziksel şiddete başvurmamın da gereği kalmayacak."

Bu sözlerle şarap dolu sürahiyi Hermann'ın karşısında asılı duran aynaya fırlattı; tam olarak Hermann'ın görüntüsüne isabet eden sürahi aynayı paramparça etti elbette. Herkes anında ayağa fırladı ve benimle Ritzner'i baş başa bırakarak odayı terk etti. Hermann çıkarken, Baron fısıltıyla kulağıma onu takip ederek hizmet teklifinde bulunmamı söyledi. Bu kadar gülünç bir meseleye ne anlam vereceğimi tam olarak bilmeksizin, söylenen şeyi yapmaya razı oldum.

Düellocu yardım teklifimi her zamanki gergin ve *ultra recherché*[9] bir havayla kabul etti ve koluma girerek beni dairesine götürdü. O, uğradığı

8) Mynheer (Felemenkçe, Mijnheer): Almanca 'mein Herr'in karşılığı; Türkçe'si 'Bayım'.
9) Recherché (Fr.): Çok zarif, aşırı yapmacıklı.

hakaretin 'son derece incelikle yapılmış garip' bir hakaret olduğunu çok büyük bir ciddiyetle anlatadursun, ben yüzüne karşı gülmemek için kendimi zor tutuyordum. Her zamanki bezdirici üslubuyla tatsız tuzsuz bir nutuk çektikten sonra kütüphanesinin raflarından düello konusunda yazılmış bazı küflü kitaplar indirdi ve içerikleri hakkında bana bilgi vermeye girişti; yüksek sesle okuyor ve arada bir durup ciddi ciddi yorumlar yapıyordu. Aklımda sadece bu kitaplardan bazılarının adları kalmış. "Güzel *Philip'in Teke Tek Dövüş Kaideleri*"[10], Favyn'in "*Şeref Tiyatrosu*" ve Audigier'nin "*Düellonun Yasallığı Hakkında*" adlı bir inceleme kitabı vardı. Büyük bir çalımla, Brantôme'un 1666'da Köln'de Elzevir karakteriyle basılmış –Derôme tarafından ciltlenmiş, tirşe taklidi kâğıda basılı, sayfa düzeni çok güzel, değerli ve eşsiz bir kitaptı bu– "*Düello Anıları*" adlı kitabını gösterdi.[11] Ama Hédelin adlı bir Fransız tarafından klasik olmayan Latince ile yazılmış, on altışar sayfalık formalar halinde ciltlenmiş ve "*Duelli Lex scripta, et non, aliterque*"[12] gibi garip bir adı olan kalın bir kitaba özellikle dikkat etmemi gizemli bir bilgelik havasında rica etti. Bu kitaptan "*Injuriæ per applicationem, per constructionem, et per se*"[13] ile ilgili dünyadaki en garip pasajlardan birini okuyup bunun yarısının kendi "çok garip" durumuna tıpatıp uyduğunu söylediyse de, ben bundan bir şey anladıysam arap olayım. Bu bölümü okuduktan sonra kitabı kapayıp ne yapması gerektiğini düşündüğümü sordu. Ona duygularının gelişmişliğine güvenimin tam olduğu ve istediği her konuda yardıma hazır olduğum karşılığını verdim. Bu yanıt gururunu okşamıştı, oturup Baron'a bir not yazdı. Şöyle diyordu:

"Baron Ritzner Von Jung'a
18 Ağustos 18...

Bayım, arkadaşım M. P. size bu notu ulaştıracaktır. Bu akşam odanızda cereyan eden olayların bir açıklamasını uygun bulduğunuz en kısa za-

10) Güzel Philip IV (1268-1314): Philip III ile Aragonlu Isabella'nın oğlu. Savaşçı, gaddar bir kraldı, Tapınak Şövalyelerine eziyet etti ve Papa sarayının 1308'de Avignon'a taşınmasına sebep oldu.

11) Poe, André Favyn'in (1550 ile 1590 yılları arasında doğduğu sanılıyor) 1620'de, Vital d'Audigier'nin (1570-1625 veya 1630) 1617'de Paris'te basılan kitaplarının adlarını oldukça serbest bir çeviriyle vermektedir. Abbé Pierre de de Brantôme (1540-1614) Fransız tarihçi, asker ve dedikodu tarzı uzun bir anı kitabının yazarıdır. Fransız Derôme ailesi (XVIII. yüzyıl) yaptıkları ciltlerle, Hollandalı Elzevir ailesi (XVII. yüzyıl) bastıkları kitaplar ve kendi adlarını verdikleri yazı karakteriyle ünlüdür. Elzevir baskısı kitaplar çok değerlidir.

12) "Düello Kanunu, Yazılı Olan ve Olmayan ve Daha Başkaları." Aubignac Papazı Hédelin (1604-1676) her ne kadar gerçek biriyse de böyle bir kitabı bulunmamaktadır.

13) "Uygulamaları Bakımından, Yapıları Bakımından ve Kendileri Olarak Hakaret".

manda yapmanızı sizden istemeyi görev telakki ediyorum. Bu isteğimi geri çevirmeniz durumunda, Mr. P. uygun göreceğiniz herhangi bir arkadaşla birlikte bir karşılaşma için gerekli ön hazırlıkları yapmaktan mutluluk duyacaktır.

En halis duygularımla.

Naçiz kulunuz
JOHAN HERMANN"

Yapacak daha iyi bir şey bulamadığımdan mektubu alıp Ritzner'e gittim. Mektubu uzattığımda eğilerek selam verdi ve büyük bir ciddiyetle oturmam için yer gösterdi. Düello davetini büyük bir dikkatle okuduktan sonra aşağıdaki yanıtı kaleme aldı, onu da Hermann'a götürdüm:

"Herr Johan Hermann,
18 Ağustos 18...

Bayım, müşterek arkadaşımız Mr. P. aracılığıyla bu akşam göndermiş olduğunuz notunuzu aldım. Düşününce, yapmamı istediğiniz açıklamanın çok yerinde olduğuna hükmettim. Bunun gereğini kabul etmekle birlikte (anlaşmazlığımızın son derece garip niteliği ve şahsım tarafından yapılan hakaret yüzünden) durumun nezaketine uygun özür sözcüklerini bulmakta güçlük çekiyorum. Ancak uzun zamandan beri en seçkin uzmanlarından biri olduğunuz yerleşik davranış kurallarına ilişkin konulardaki son derece gelişkin sağduyunuza olan güvenim tamdır. Bu yüzden anlaşılmış olduğuma duyduğum kesin güvenle, duygularımı ifade etmek yerine sizden, Sieur[14] Hédelin'in "*Duelli Lex scripta, et non, aliterque*" adlı eserinin *Injuriæ per applicationem, per constructionem, et per se* adlı bölümünün dokuzuncu paragrafına bir göz atmanızı istememe izin vermenizi rica ediyorum. Orada sözü edilen bütün konulardaki hâkimiyetiniz, eminim ki, *sizden salt o takdire şayan paragrafı okumanızı istemiş olmakla* şerefli bir insan olarak benden talep ettiğiniz açıklamayı yapmış olduğum hususunda sizi tatmin edecektir.

En derin saygılarımla.

En itaatkâr hizmetkârınız
VON JUNG"

14) Sieur (Fr.): Bay, sayın bay, (alaylı) beyefendi.

Hermann mektubu somurtuk bir suratla dikkatle okumaya başladı, ama yüzündeki bu ifade *Injuriæ per applicationem, per constructionem, et per se* konusundaki deli saçması bölüme gelince yerini kendinden hoşnut, gülünç bir gülümsemeye bıraktı. Okumasını bitirdiğinde, kendisi söz konusu kitaba göz atarken, benden oturmamı rica etti yüzünde gülücüklerin en tatlısıyla. Belirtilen pasajı bulup dikkatle okudu, sonra kitabı kapatıp, güvenilir bir dost olmam hasebiyle, Baron Von Jung'a gösterdiği şövalyece davranışı takdirle karşılamış olduğunu ifade etmemi ve düello tanığı olmam hasebiyle de yaptığı açıklamanın eksiksiz, onurlu ve hiçbir kuşkuya yer bırakmayan nitelikte olduğu hususunda onu temin etmemi istedi benden.

Bütün bu olanlardan şaşkınlığa uğramış halde Baron'u görmeye gittim. Hermann'ın dostça mektubunu alırken hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermedi ve şundan bundan biraz laflad ıktan sonra bitişik odaya gidip o ölümsüz *Duelli Lex scripta, et non, aliterque* adlı eseri getirdi. Kitabı bana uzatıp birkaç sayfasını incelememi istedi. Dediğini yaptımsa da pek işe yaramadı, okuduklarımdan zerrece bir şey anlamadım. O zaman kitabı elimden alıp, yüksek sesle bir bölüm okudu. Büyük bir şaşkınlıkla, okuduğu şeyin iki Habeş maymunu arasındaki bir düelloyu anlatan saçma mı saçma bir yazı olduğunu gördüm. O zaman, kitabın prima facie[15] anlaşıldığı gibi Du Bartas'ın[16] anlamsız dizeleri tarzında tertiplenmiş olduğunu göstererek işin sırrını açıkladı; yani dile öyle ustaca şekil verilmişti ki okunanlar kulağa anlaşılır, hatta derin anlamları varmış görünürken haddi zatında anlamın zerresini barındırmıyordu. Bütün bu esrarın anahtarı, sırasıyla her ikinci ve üçüncü sözcüğü atmaktan ibaretti; o zaman modern zamanlarda yapılmış bir teke tek kavga üzerine gülünç bir dizi eğlenceli metin çıkıyordu ortaya.

Baron bundan sonra, kitabı bu serüvenden iki üç hafta önce kasten Hermann'ın önüne çıkarmış olduğunu anlattı; Hermann'ın konuşmalarının genel havası, kitabı büyük bir dikkatle incelemiş ve kesinlikle eşsiz değerde bir kitap olduğuna inanmış olduğunu göstermişti. Von Jung bu ipucundan hareketle işe girişmişti. Hermann, bu dünyada *düello* hakkında yazılmış bir kitabı anlayamadığını kabul etmektense binlerce defa ölmeyi yeğlerdi.

15) Prima facie (Lat.): İlk bakışta, görünüşte.

16) Guillaume de Salluste du Bartas (1544-1590): Epik şiirleriyle tanınan bir Fransız şair, bir Huguenot asker. Hiçbir saçma şiir yazmamıştır. Poe, D'Israeli'nin *Curiosities of Literature* adlı eserindeki bir bölümü yanlış okumuş olmalıdır.

İŞADAMI

Yöntem işin ruhudur.
Eski deyiş.[1]

Ben bir işadamıyım. Yöntemli bir insanım. Yöntem her şeyin üzerindedir. Hiçbir şey anlamaksızın yöntem üzerine gevezelik eden, şekline sıkı sıkıya sarılıp da özünü çiğneyen eksantrik aptallar kadar yürekten nefret ettiğim kimse yoktur. Bu insanlar, kendi dediklerine göre, kuralına uygun yöntemlerle aptallığın daniskasını yapmaktan geri durmazlar. Burada, benim fikrime göre, tartışılmaz bir paradoks var. Doğru yöntem sıradan ve olağan şeylere uygulanabilir sadece, hiçbir şekilde olağanüstüne ve *outré*[2] durumlara uygulanamaz.

İnsan "yöntemli bir züppe" ya da "sistemli bir saman alevi" gibi ifadelere tam olarak nasıl bir anlam yükleyebilir?

Bu konudaki düşüncelerim, küçük bir yumurcakken geçirdiğim mutlu bir kaza olmasaydı, bu kadar net olmayabilirdi. İrlandalı iyi yürekli, yaşlı dadı (vasiyetimde onu unutmayacağım) gereğinden fazla gürültü yaptığım bir gün beni topuklarımdan yakaladığı gibi, çığlık atmayı öğrenmem için, havada iki üç defa döndürdükten sonra, kafamı güm diye karyolanın direğine çarptı. Ben derim ki, bu olay kaderimi çizdi ve bana servet kazandırdı. Alnımın ön kısmında bir yumru oluştu ve bu yumru bir yaz günü görüleceği gibi sevimli bir *düzen* organına[3] dönüştü. Beni bugünkü seçkin işadamı yapan sistem ve düzene duyduğum mutlak tutku buradan kaynaklanmaktadır.

Bu dünyada nefret ettiğim bir şey varsa o da bir dâhidir. Sizin bu dâhilerinizin hepsi semer vurulmuş koca birer eşektir –eşekliklerinin[4]

1) "Gönderi işin ruhudur" – Lord Chesterfield'in bir mektubundan. Ayrıca, "Kısalık zekânın ruhudur" diyen Hamlet'e gönderme (II, ii).

2) Outré (Fr.): aşırı, tuhaf.

3) Frenolojiye satirik bir gönderme. Bu hususta "Ligeia"nın dipnotlarına bakılabilir. Anlatıcının başına aldığı darbe alnında bir yumru oluşturarak yeteneklerinin değişmesine yol açmıştır.

4) "Ass" kelimesi hem "eşek" hem de "kıç" anlamına gelir. Burada kelimenin iki anlamı da kullanılarak bir kelime oyunu yapılmaktadır.

boyutu dehaları ile doğru orantılıdır– ve bu kuralın da hiç mi hiç istisnası yoktur. Kesin olan bir şey var ki, bir dâhiden bir işadamı çıkarmak bir Yahudi'nin sırtından para kazanmaktan ya da çam kozalağından hindistancevizi elde etmekten zordur. Bu yaratıklar her zaman asıl yapılması gereken işi bırakıp hayali bir işe ya da gülünç bir spekülasyona dalar, 'eşyanın tabiatı'na uymayan, iş demeye ben şahit ister işler yaparlar. Bu tip adamları yaptıkları işe bakarak anında çıkarırsınız. Sözgelimi, adamın birinin tüccar veya fabrikatör olduğunu ya da diyelim ki tütün ya da pamuk ticaretiyle uğraştığını veya buna benzer garip işler peşinde koştuğunu veya zahire, sabun ve benzeri şeyler sattığını veya diyelim ki avukat, nalbant veya hekim olduğunu –sıradan olmayan herhangi bir iş yaptığını– görürseniz hiç çekinmeden bu adamı bir dâhi olarak sınıflandırabilirsiniz; ve üç kuralına[5] göre o eşeğin biridir.

Bana gelince, ben hiçbir bakımdan dâhi değilim, fakat adam gibi bir işadamıyım. Günlüğüm ve hesap defterim bunu dakkasında gösterecektir. Bu kayıtlar, söylemek bana düşmez ama, çok iyi tutulmuştur ve genel alışkanlıklarım bakımından titizlik ve dakiklikte saatten geri kalır tarafım yoktur. Bundan başka, meşgalelerimi her zaman hemşerilerimin alışkanlıklarına uyarlamayı bilmişimdir. Son derece kıt düşünceli anne babama bu hususta kendimi şuncacık minnettar hissetmiyorum, koruyucu meleğim beni kurtarmak için zamanında yardımıma koşmasaydı, onların beni en azından fermanlı bir dâhi yapacakları muhakkaktı. Biyografide gerçek her şeydir, otobiyografide ise daha da fazlasıdır; bununla birlikte, zavallı babacığımın beni daha on beşime basmadan, "para kesen, saygıdeğer bir hırdavatçı ve komisyoncu" diye nitelediği bir ticari yazıhaneye yerleştirdiğini söylediğimde, buna inanılacağından pek ümitli değilim. Para kesen bir palavra! Bu çılgınlığın sonucu şu oldu: İki üç gün sonra yüksek bir ateşle ve alnının ön kısmında, tam düzen organımın etrafında şiddetli ve tehlikeli bir sancıyla, beni kalın kafalı aileme geri göndermek zorunda kaldılar. Bundan sonra altı hafta süreyle hayatla ölüm arasında gittim gittim geldim – doktorlar benden umudu mumudu hepten kesmişlerdi. Çok acı çektimse de, minnet duymasını bilen bir çocuktum özünde. "Para kesen, saygıdeğer bir hırdavatçı ve komisyoncu" olmaktan kurtulmuştum; kurtuluş sebebim olan alnımdaki yumruya ve bu aracı bana temin etmiş olan iyi kalpli kadına minnet duydum.

5) Matematiksel bir terim. Bir orantının üç terimi biliniyorsa "kural" uygulanarak dördüncü terim bulunur.

Çocukların çoğu evden on bilemedin on iki yaşında kaçar, ama ben on altıma kadar bekledim. Beni kendi hesabıma çalışan bir bakkal yapmak isteyen yaşlı annemi konuşurken tesadüfen işitmemiş olsaydım, bilmem ki o zaman bile kaçar mıydım? *Bir bakkal*! Düşünebiliyor musunuz? Bu yaşlı delilerin kaprislerine daha fazla bağlı kalmamak ve sonunda bir dâhi olma riskinden kurtulmak için vakit yitirmeden tüymeye ve kendime daha *nezih* bir iş kurmanın yollarını aramaya karar verdim. Bu planımda daha ilk girişimde başarıya ulaştım; on sekizime bastığımda terziler için gezgin tanıtımcılık işinde bol kazançlı epey tecrübe edinmiş bulunuyordum.

Bu mesleğin omuzlarıma yüklediği ağır sorumluluğun altından, sadece ve sadece zihnimin başat özelliğini oluşturan sistem duygusuna sıkı sıkıya bağlılığım sayesinde kalkabildim. Titizlikle uyulan bir yöntemlilik hareketlerimi olduğu kadar hesaplarımı da karakterize etmekteydi. Benim için, insanı –en azından ondaki, hizmetinde olduğum terziye bağlı olmayan her şeyi– yaratan para değil, yöntemdi. Saat dokuzda, her sabah, günün kostümünü alacağım şahsın dükkânına gidiyordum. Saat onda şık insanların gezinmeyi âdet edindikleri bir yörede veya halkın eğlendiği başka bir yerde buluyordum kendimi. Sırtımdaki giysinin her yanını birbiri ardı sıra gözler önüne sererek bütün yakışıklılığımla arzı endam etmekteki düzenliliğim ve dakikliğim meslek erbabında hayranlık uyandırıyordu. Öğlene patronlarım Cut & Comeagain[6] dükkânına muhakkak bir müşteri götürüyordum. Bunu gururla, ama gözlerimde yaşlarla söylüyorum – zira bu firma bana karşı nankörlüğün daniskasını yaptı. Hakkında tartıştığımız ve ayrılmamıza sebep olan küçük hesabın hiçbir kalemi, mesleğin inceliklerini gerçekten bilen hiç kimseye aşırı gözükemez. Bununla birlikte, bu konudaki hükmü okuyucunun kendisine bırakmaktan büyük bir memnuniyet ve gurur duyacağım. Faturam şöyleydi:

		Cut & Comeagain Tüccar terziler
	Gezgin Tanıtıcı Peter Profitt'e[7] ödenecek	Dolar
10 Temmuz	Günlük gezinti ve dükkâna müşteri gönderme	00,25
11 Temmuz	Aynısı	25
12 Temmuz	İkinci sınıf bir yalan; defolu siyah takım, gözle seçilemez yeşil olarak satıldı	25

6) "Kes ve Yine Gel" anlamına gelen "Cut and Comeagain"in okunuşunu çok andıran Dr. Kutankumagen diye biri Dickens'ın *Mudfrog Papers* (1838) adlı eserinde görülür.

7) Öykünün daha önceki versiyonlarında kahramanın adı Peter Pendulum idi.

13 Temmuz	Birinci sınıf, ekstra kalite ve boyutta bir yalan; saten taklidi bir kumaş çuha niyetine yutturuldu	75
20 Temmuz	Gri kaşmir paltoyu süslü göstermek için kâğıttan yepyeni bir takma yaka veya göğüslük satın alma	2
15 Ağustos	Çift vatkalı bir frak giyme (sıcaklık gölgede 41°)	25
16 Ağustos	Yeni tarz şeritli bir pantolonu göstermek için ayak başına saatte 12½ sentten üç saat tek ayak üstünde bekleme	37,5
17 Ağustos	Günlük gezinti ve dükkâna iri yarı bir müşteri gönderme (şişko adam)	50
18 Ağustos	Aynı (orta boy biri)	25
19 Ağustos	Aynı (ufak tefek biri ve kötü ödeme)	6
		295½

Bu faturada en çok tartışılan kalem, göğüslük için yapılan 2 penilik çok çok mütevazı ödemeydi. Şerefim üzerine söylüyorum, bu miktar söz konusu göğüslük için hiç de fazla değildi. Hayatımda gördüğüm en temiz, en şirin küçük göğüslüklerden biriydi ve üç adet kaşmir paltonun satışını etkilediğine öyle tayyareden inanıyor değildim. Gelin görün ki, firma ortaklarından yaşlı olanı bana bir peniden fazla vermeye yanaşmıyordu ve işi 33 cm'ye 40 cm'lik bir yapraktan aynı boyutta nasıl dört adet göğüslük çıkacağını göstermeye kadar vardırdı. Ama *ilkelerden* taviz vermediğimi söylememin hiç gereği yok. İş iştir ve bir iş gibi yapılmalıdır. Beni bir peni dolandırmanın –temizinden yüzde ellilik bir soygun– hiçbir yolu ve yöntemi yoktu. Cut&Comeagain beylerin hizmetinden derhal ayrıldım ve sıradan işlerin en kazançlısı, en saygını ve en bağımsızı olan Gözüne-Sokma mesleğine başladım kendi hesabıma.

Doğruluğum, tutumluluğum ve iş konusunda sistemli alışkanlıklarımın olması burada da işe yaradı. Kısa sürede kendimi bol kazançlı bir ticaretin içinde buldum ve Borsa'da itibar edilen bir adam oldum. Gerçek şu ki, asla şaşaalı işlere bulaşmadım, (çok sıradan işlemlerinden birini icra ederken başıma küçük bir kaza gelmemiş olsaydı, hiç kuşkusuz bugün hâlâ sürdürüyor olacağım) mesleğin alışılageldik, bilgelik dolu yollarında ihtiyatla yürüdüm.

Ters, huysuz ihtiyarın biri veya müsrif bir mirasçı ya da borcunu ödeyemeyen bir şirket ne zaman bir saray dikmeyi kafaya koysa bu girişimi engellemek gibisi dünyada bulunmaz, akıl ve izan sahibi herkes bilir bunu. Söz konusu gerçek, Gözüne-Sokma ticaretinin temelini oluşturur. Yukarıda sayılanlardan birisi tarafından başlatılan bir inşaat projesi şöyle böyle ilerledi mi, biz diğer işadamları bu yerin bitişiğinde veya

tam karşısında küçük bir arazi ediniriz. Bundan sonra saray inşaatı yarısına gelinceye kadar bekler, sonra zevk sahibi bir mimarı bize çamurdan süslü bir kulübecik veya Aşağı-Doğu ya da Hollanda[8] tarzı bir pagoda ya da bir domuz ağılı ya da Eskimo, Kickapoo veya Hotento tarzı bir fantastik mimari harikası yapması için tutarız. Ee, doğal olarak araziye ve inşaata yaptığımız harcamanın yüzde beş yüzü bir kâr elde etmeden bu binaların yıkılmasına rıza gösteremeyiz. *Gösterebilir miyiz?* Soruyorum. İşadamlarına soruyorum bunu. Rıza gösterebileceğimizi düşünmek saçma olurdu. Bununla birlikte, benden tam da bunu yapmamı *–böyle büyük bir hata işlememi–* isteyen alçağın alçağı bir şirket bulunmaktaydı. Onların bu saçma önerisine cevap vermedim pek tabii, ama aynı gece gidip bu alçakların sarayını baştan aşağı kandil isiyle boyamayı görev bildim. Aptal oğlu aptallar bunun için beni hapse tıktılar, dışarı çıktığımdaysa Gözüne-Sokma ticaretindeki beyzadeler benimle selamı sabahı kesmekte tereddüt etmediler.

Bunun üzerine hayatımı kazanmak için yapmak zorunda kaldığım Saldır-Pestilini Çıkarsınlar işi benim kırılgan mizacıma pek o kadar uygun değildi, ama hüsnüniyetle işe giriştim ve evvelce olduğu gibi, o harikulade kadının, o yaşlı dadının beynime gömdüğü dakiklik ve yöntemlilik gibi alışkanlıklarım sayesinde burada da yolumu buldum – onu vasiyetimde unutursam insanların en adisiyim. Dediğim gibi, tüm uğraşılarımda yönteme sıkı sıkıya bağlı kaldığımdan ve hesabını düzenli bir şekilde tuttuğumdan birçok ciddi güçlüğün üstesinden gelmeyi ve sonunda meslekte kendime saygın bir yer edinmeyi başardım. Aslını sorarsanız, hangi meslekte olursa olsun, çok az insanın benimki kadar rahat ve hoş bir işi vardı. Günlüğümden birkaç sayfayı buraya almakla yetineceğim; böylece kendimi övmek –kendine saygısı olan hiç kimsenin gönül indirmeyeceği kadar alçakça bir iş– zahmetinden kurtulmuş olacağım. Hem sonra, bir günlük asla yalan söylemez.

"1 Ocak – Yeni yılın ilk günü. Sokakta Snap'e rastladım, çakırkeyifti. Not: Bundan iş çıkar. Bundan hemen sonra Gruff'a rastladım, körkütük sarhoştu. Not: O da uygun. Bu bayların her ikisini de defterime kaydettim ve onlara birer hesap açtım.

2 Ocak – Snap'i Borsa'da gördüm, gidip ayak parmağına bastım. Yumruğunu sıktığı gibi bir vuruşta beni yere indirdi. Güzel! Tekrar ayağa kalktım. Avukatım Bag ile önemsiz bir atışma. Ben bin kâat tazminat

8) Aşağı-Doğu: New England sahili, özellikle Main. Hollanda ise burada New York'a gönderme olabilir.

talep ediyorum, o, bu kadar basit bir nakavt için en fazla beş yüz koparabileceğimizi söylüyor. Not: Bag'den kurtulmalıyım. Adamda *yöntem* diye bir şey hak getire.[9]

3 Ocak – Gruff'a bakmaya tiyatroya gittim. Yan localardan ikinci sırada şişman bir hanımla cılız bir hanımın arasında oturmakta olduğunu gördüm. Şişman hanımın kıpkırmızı kesilip G.'nin kulağına fısıltıyla bir şeyler söylemeye başladığını görünceye kadar opera dürbünüyle üçlüyü uzun uzun dikizledim. Dolanıp locaya gittim ve burnumu elinin menziline soktum. Burnumu çekmez miydi? Hayır, git işine. Tekrar denedim, tokatlamaz mıydı? Git işine. Bunun üzerine oturup zayıf hanıma kaş göz işareti yapmaya başladım, o zaman büyük bir memnuniyetle Gruff'ın yerinden kalktığını gördüm; beni ensemden yakaladığı gibi tepe taklak parterin ortasına savurdu. Boynum çıktı ve sağ bacağım ciddi surette yarıldı. Eve şen şakrak döndüm, bir şişe şampanya içtim ve genç adamın hesabına beş bin kâat yazdım. Bag bunun münasip olduğunu söyledi.

15 Şubat – Mr. Snap davasında uzlaşmaya vardık. Günlüğe giren miktar elli sent – bakın.

16 Şubat – Bana beş dolarlık bir bağışta bulunan şu Gruff haydudu tarafından geri çevrildim. Yargı masrafı dört dolar yirmi beş sent. Net kâr –günlüğe bakın– yetmiş beş sent.

İşte gördüğünüz gibi kısa günün kârı temiz tarafından bir dolar yirmi beş sent ve üstelik sadece Snap ve Gruff davalarından. Ayrıca bu alıntıların günlüğümden rasgele yapılmış olduğuna okuru bütün ciddiyetimle temin ederim.

Eski, eski olduğu kadar da isabetli bir deyiş vardır: "Olmaya cihanda devlet bir nefes sıhhat gibi." Mesleğin gereklerinin benim kırılgan sağlığıma iyi gelmediğini anladım ve sonunda farkına vardım ki, aldığım darbeler şeklimi şemailimi o derece değiştiriyordu ki dostlarım sokakta bana rastladıklarında Peter Proffit'i tanıyamıyorlardı. Yapabileceğim en iyi şeyin meslek sahamı değiştirmek olduğu kafama dank etti. Bunun üzerine bütün dikkatimi Çamur işine çevirdim ve yıllarca bu işi sürdürdüm.

Bu meşgalenin en berbat tarafı heveslisinin çok olmasıydı, sonuç olarak rekabet müthişti. Gezgin tanıtıcı, gözüne-sokucu veya saldır-dayakyeci olmaya yeterli beyni olmadığını gören her kendini bilmez Çamur

9) Snap, "Pozitif Bilimlerden Biri Olarak Dolandırıcılık"ın sözde yazarıdır. "Gruff" huysuz, "Bag" çuval demektir.

işinde çalışmayı pekâlâ becerebileceğini düşünüyor. Ama çamur işinin hiç beyin gerektirmediğini düşünmek kadar hatalı bir şey olamaz. Bu meslekte özellikle *yöntemsiz* olarak hiçbir yere varılamaz. Sadece perakende işi yaptım, ama sisteme olan eski düşkünlüğüm işimi kolaylaştırdı. Her şeyden önce iki kaldırım arasında uzanan geçidimi büyük bir dikkatle seçtim ve şehirde *buradan başka* hiçbir yere asla süpürge vurmadım. Bundan başka, el altında her an kullanılmaya hazır küçük şirin bir su birikintisi bulundurmaya da özen gösterdim. Bu önlemler sayesinde güvenilir bir adam olarak tanındım; izniniz olursa söylemeliyim ki, ticarette başarının yarısıdır bu. *Bana* bir peni sökülmeyen hiç kimse asla *sokağımdan* pantolonu temiz geçemedi. Ve bu konudaki iş alışkanlıklarım yeterince anlaşılmış olduğundan kimse bana madik atmaya kalkışmadı. Kalkışan olsaydı, buna katlanamazdım. Ben hiç kimseyi aldatmadığımdan, birisinin bana oyun oynamasına izin veremezdim. Bankaların sahtekârlığı konusundaysa elbette elimden bir şey gelmez. Faaliyetlerini geçici olarak durdurmaları beni perişan etti.[10] Ne var ki, bankalar şahıs olmayıp birer şirkettir. Şirketlerin de, herkes bilir ki, ne tekmeleri hissedecek bir bedenleri ne de cehennemde yanacak bir ruhları vardır.

Bu işte para yapıyordum, ancak kötü bir esinle İt-Sürtme işine girdim – aslında oldukça benzer bir iş, ama pek o kadar saygın bir meslek değil. Yerim, merkezi olması hasebiyle mükemmeldi ve boyalarımla fırçalarımsa birinci sınıftı. Küçük köpeğim epey semizdi ve kurnazlığın her çeşidinde anasının gözüydü. Çoktandır bu ticaretin içindeydi ve diyebilirim ki işin ıcığını cıcığını biliyordu. Genel hareket tarzımız şöyleydi: Pompey[11] bir güzel çamura yatıp yuvarlandıktan sonra dükkânın kapısında, pırıl pırıl çizmeli bir züppenin geçmesini beklerdi. Sonra koşup Wellingtonlara[12] bir iki sürterdi tüylerini. Bunun üzerine züppe sövüp sayar ve etrafta bir ayakkabı boyacısı bakınırdı. Ben, boya ve fırçalarımla orada göz önünde olurdum. Bir dakkada altı peniyi cebe indirirdim. Bu iş bir süre gayet iyi yürüdü – gerçekte ben açgözlü değildim, ama köpeğim açgözlüydü. Kârın üçte birini ona bırakıyordum, ama yüzde ellide ısrar etmesini öğütleyenler olmuş. Buna dayanamazdım – bu yüzden atıştık ve ayrıldık.

10) Jackson ve Van Buren'in başkanlıkları sırasında sık sık yaşanan banka iflaslarına gönderme. Poe'nun kendisi de bu iflasların kurbanı olmuş, bütün parasını batırmıştır.

11) Pompey, "Bir Blackwood Makalesi Nasıl Yazılır"daki ve "Bir Aksilik"teki zenci hizmetkârın adı.

12) Ön taraftan dize kadar çıkan ve arkası kesik bir çizme. Napoléon'u Waterloo'da yenilgiye uğratan Dük Wellington'un (1769-1852) adından.

Bunun ardından şansımı bir süre Org-Tıngırdatma işinde denedim ve diyebilirim ki bayağı da becerdim. Hiçbir karmaşıklığı olmayan, basit bir iş bu ve belirli bir yetenek istemiyor. Tek bir hava çalan bir müzik aleti yapıp çalışır hale getirmek için yapmanız gereken tek şey orgun kapağını açıp mekanizmasının üzerine çekiçle üç beş zarif darbe indirmek. Bu işlem aletin tınısını ve ahengini, mesleki açıdan, hayal bile edemeyeceğiniz kadar iyileştiriyor. Bunu yaptıktan sonra, sadece aleti sırtınıza vurup, dövülmüş ağaç kabuğu kaplı bir sokak ve güderiye sarılı bir kapı tokmağı buluncaya kadar dolaşmaya başlamanız kalır geriye. Sonra, kıyamete kadar orada durup akort yapacakmışsınız gibi bir havayla başlarsınız orgunuzu tıngırdatmaya. Çok geçmeden bir pencere açılır ve birisi "ses etmeyip, uzaklaşmanız, vs. vs." ricasıyla altı peni atar size. Bazı tıngırdatıcıların gitmek için bu miktarı yeterli bulduklarını biliyorum, ama ben şahsen en azından bir Şilin verilmedikçe "çekip gitmeyi" uygun bulmam.

Bu meslekte bir hayli sebat gösterdim, ama şu veya bu sebeple yeterince tatminkâr bulmadığımdan sonunda terk ettim. İşin aslı şu ki, bir maymuna sahip olmamak gibi bir dezavantajım vardı – ve Amerika'nın sokakları *o kadar* çamurlu, Demokratik ayaktakımı *o kadar* müdahaleci ve yumurcaklar öylesine baş belasıydı ki!

Bundan sonra birkaç ay işsiz kaldım, ama sonunda ihtiyacın zorlamasıyla Sahte-Posta işine kapağı attım.[13] Bu mesleğin gereklerini yerine getirmekten daha kolay bir şey olamaz, üstelik kâr getirmediği de söylenemez. Sözgelimi, sabahın köründe sahte mektup paketimi hazırlamam gerekiyordu. Bu mektuplardan her birine –bana yeterince esrarengiz görünen herhangi bir konuda– birkaç satır karalıyor, hepsini Tom Dobson veya Bobby Tomkins ya da bu türden bir adla imzalıyordum. Mektupları katlayıp, zarflara yerleştirdikten, ağızlarını kapatıp sahte pullar yapıştırdıktan –New Orleans, Bengal, Botany Körfezi[14] veya uzak başka bir yer– sonra, sanki çok büyük bir acelem varmışçasına derhal günlük turuma başlardım. Mektupları teslim etmek ve taşıma ücretini almak için her zaman büyük konaklara uğrardım. Hiç kimse bir mektubun –hele bir de acil bir mektupsa bu– taşıma ücretini ödemekte tereddüt etmezdi

13) Birleşik Devletler'de posta pulunun kullanılmaya başlamasının tarihi 1847'dir. 1867'ye kadar da posta merkezleri yoktu. Bu yüzden özel firmalarca ulaştırılan mektupların taşıma ücretlerini alıcısı öderdi. 1842 Kasım'ında *Saturday Evening Post*'ta bu konuda dolandırıcılıklar yapıldığına ilişkin haberler çıkmıştır. Öykünün 1840'ta yayımlanan versiyonunda bulunmayan bu bölümü muhtemelen Poe bu haberleri okuduktan sonra öyküye ilave etmiştir.

14) Botany Körfezi, Avustralya'da Sidney yakınlarındaki bir körfezin adıdır, aynı zamanda da ülkenin ilk ceza kolonisidir.

–insanlar *öyle* aptal ki– onlar mektubu açmaya kalmadan köşeyi dönüp toz olmaksa çocuk oyuncağıydı. Bu mesleğin en kötü tarafı çok ve hızlı yürümek, sık sık da yolumu değiştirmek zorunda kalmamdı. Üstelik ciddi bir vicdan azabı duyuyordum. Masum insanlara sövülüp sayıldığını duymaya dayanamıyordum – bütün şehrin Tom Dobson'a ve Bobby Tomkins'e nasıl beddualar okuduğunu işitmek korkunç bir şeydi. İşten tiksintiyle elimi eteğimi çektim.

Sekizinci ve son mesleğim Kedi-Yetiştirme işi oldu. Bu işi çok hoş ve kârlı buldum; bir zorluğu da yoktu. Ülke, herkesin bildiği gibi, kedi kaynıyordu; öyle ki, onlardan kurtulmak için, yakın zamanlarda çok sayıda saygın insan tarafından imzalanmış bir dilekçe yasama meclisinin son ve unutulmaz oturumuna sunuldu. Meclis, bu dönemde, alışılmadık derecede doğru bilgi sahibiydi, daha başka bir yığın bilgece ve sağlıklı yasa çıkardıktan sonra, hepsini Kedi-Yasası ile taçlandırdı. İlk sunulan şekliyle yasa *kedi başına* bir prim (dört peni) veriyordu, ama Senato yasanın bu önemli maddesindeki 'baş' kelimesini 'kuyruk' olarak değiştirdi.[15] Bu düzeltme o kadar yerindeydi ki, Kabine düzeltmeye *nem con*[16] uydu.

Vali yasa tasarısını imzalar imzalamaz elimde avucumda ne varsa hepsini Tekir ve Pisi satın almaya yatırdım. Başlangıçta onları sadece fare ile besleyebiliyordum (fare ucuzdu), ama Kutsal Kitap'ın emrini öylesine hayranlık uyandıracak tarzda yerine getirdiler ki sonunda cömertliğin en doğru tutum olacağına hükmettim ve onlara istiridye ve deniz kaplumbağası verdim. Kuyrukları, yasanın saptadığı fiyatla, şimdi bana sağlam bir gelir getiriyor; çünkü Macassar yağı[17] kullanarak yılda üç mahsul alabildiğim bir usul keşfettim. Hayvanların çok geçmeden bu şeye alıştıklarını ve uzantılarının kesilmemesindense kesilmesini yeğlediklerini görmekten de büyük bir memnuniyet duyuyorum. Bu yüzden kendimi amacına ulaşmış bir adam olarak görüyorum ve Hudson'da bir yer[18] satın almak üzere pazarlık etmeye gidiyorum.

15) Poe burada kelime oyunu yapmaktadır. "Kedi" (cat), on dokuzuncu yüzyıl başlarının argosunda "fahişe" anlamına kullanılmaktaydı. "Kedi başı" (cathead) griva metaforası, yani geminin ön kısmından ileriye doğru uzanan ve demir alınmasında kullanılan kiriştir. Gemici dilinde kadın göğsü anlamında kullanılır. "Kuyruk" kelimesi kadının cinsel organları ve aynı zamanda arka anlamına gelir ve gemiciler yukarıda sözü edilen kirişin iç tarafına "kedi kuyruğu" (cat's tail) derler.

16) Nemine contradicente: İtirazsız.

17) O günlerde yoğun bir reklâm kampanyasıyla tanıtılan, saç bakımında kullanılan bir merhem.

18) On dokuzuncu yüzyılda Washington Irving'inki dahil birçok zarif evin yer aldığı, Hudson Nehri kıyısında bir yerleşim bölgesi.

GÖZLÜK

Yıllar önce "yıldırım aşkı" fikrini alaya almak modaydı, ama düşünmesini bilenler, derinden hissedenler kadar en az bu aşkın varlığını savunagelmişlerdir. Gerçekte, etik manyetizma veya manyetoestetik[1] diye adlandırabileceğimiz alanda yakın zamanlarda yapılan keşifler, insanlar arasındaki en doğal, dolayısıyla da en hakiki ve en yoğun sevginin elektriksel sempatinin etkisiyle kalpte doğan sevgi olmasının –tek kelimeyle, en güçlü ve en dayanıklı ruhsal bağların ilk bakışta kurulan bağlar olmasının– pekâlâ mümkün olduğunu göstermiştir. Şimdi yapacağım itiraf, bu kuramı doğrulayan daha önceki neredeyse sonsuz sayıda kanıtın yer aldığı listeye katılan yeni bir kanıt olmaktan öteye geçmeyecektir.

Öyküm biraz ayrıntılara girmemi gerektiriyor. Henüz çok gencim – daha yirmi ikisinde bile değilim. Şimdiki soyadım oldukça sıradan ve bayağı: Simpson. "Şimdiki" diyorum, çünkü böyle çağrılmaya daha yakın zamanlarda başlandım – uzak bir akrabam olan Adolphus Simpson Esq'dan kalan yüklüce mirası alabilmek için soyadımı geçen yıl mahkeme kararıyla değiştirmek zorunda kaldım da ondan. Mirasa konabilmek için vasiyet sahibinin adını –vaftiz adını değil, soyadını– almam şart koşulmuştu; benim vaftiz adım Napoleon Bonaparte'dir – daha doğru söylemek gerekirse, bunlar benim ilk adımla göbek adımdır.

Simpson adını biraz gönülsüz aldım, zira –soyumun izini *Chronicles*'ın ölümsüz yazarına kadar sürebileceğim inancıyla– asıl soyadım olan Froissart'tan[2] mazur görülebilir bir gurur duymaktaydım. Ad konusu açılmışken hazır, yakın atalarımın adlarındaki olağanüstü benzerliklerden de söz edeyim biraz. Babam Parisli Monsieur Froissart diye biriydi. Karısı –babamla on beşindeyken evlenen annem– banker Croissart'ın en büyük kızı Mademoiselle Croissart diye biri. Banker Croissart'ın kendisiyle henüz on altısındayken evlenmiş olan karısı da Victor Voissart diye birinin en büyük kızıydı. Monsieur Voissart da, çok tuhaftır, ben-

1) Her iki ifade de yaygın olarak kullanılan ansiklopedi ve sözlüklerde yer almamaktadır. Terimler Anton Mesmer tarafından önerilen manyetik etkiden türetilmişe benziyor.

2) Jean Froissart (1337?-1410?): Fransız vakanüvis. Poe, "Aksak Kurbağa"da Froissart'ın "*The Chronicles*"ını kaynak olarak kullanır. Froissart hiç evlenmemiştir.

zer bir adı olan bir bayanla, Mademoiselle Moissart diye biriyle evlenmişti. Evlendiğinde Mademoiselle Moissart henüz bir çocukmuş ve onun annesi Madame Moissart da evlendiğinde topu topu on dört yaşındaymış. Genç yaşta evlilik Fransa'da yaygındır. Ama buradaki Moissart, Voissart, Croissart ve Froissart'ların hepsi aynı soydan geliyorlardı. Benim adımsa, dediğim gibi, mahkeme kararıyla Simpson oldu, ama bunu kabul etmeyi öylesine canım istemiyordu ki bu kadar anlamsız ve münasebetsiz bir *şart* koşan mirası kabul edip etmemekte bir süre kararsız kaldım.

Tanrı vergisi görünüşüme gelince, pek eksiğim olduğu söylenemez. Tam tersine, yakışıklı olduğuma ve insanların onda dokuzunun yüzümü güzel bulacağına inanıyorum. Boyum bir seksen. Saçlarım simsiyah ve kıvır kıvır. Burnum düzgün sayılır. Gri renkli iri gözlerim var, gerçi ileri derecede bozuklar ama dışarıdan bakınca bu pek anlaşılmıyor. Gözlerimin bozuk olması öteden beri canımı sıkmıştır ve bu kusuru düzeltmek için her çareye başvurmuşumdur – gözlük takmak dışında tabii ki. Genç ve yakışıklı olduğumdan doğal olarak gözlükten hoşlanmıyordum ve takmayı büyük bir kararlılıkla reddediyordum. Genç bir insanın görünüşünü bu kadar bozan, yüzünün her çizgisine sofu ve yaşlı demeyelim de aşırı bir ağırbaşlılık havası veren başka bir şey bilmiyorum. Öte yandan, bir monokl ise, büsbütün züppece ve yapmacıklı bir hava verir insana. Bugüne kadar bunların ikisi de olmaksızın pekâlâ idare etmiştim. Ama bunları boş verelim! Bunlar neticede pek önemi olmayan tamamen kişisel nitelikte şeyler. Bunlara ilaveten yaratılış olarak çabuk öfkelenen, aceleci, ateşli, heyecanlı biri –ve hayatım boyunca kadınların ateşli bir hayranı– olduğumu söylemekle yetineceğim.

Geçen kış bir gece arkadaşım Mr. Talbot'la P. Tiyatrosu'nda bir locaya girmiştim. Bir opera gecesiydi ve afişler öylesine çekiciydi ki tiyatro tıklım tıklım dolmuştu. Ama bize ayrılan ön sıradaki yerlerimize biraz zor da olsa dirseklerimizle yol açarak ulaşmak için vaktinde gitmiştik tiyatroya.

Bir müzik *fanatico*'su olan arkadaşım iki saat boyunca bütün dikkatini sahneye verdi, bense bu arada esas olarak şehrin *élite* tabakasından olan seyircileri seyrederek eğlendim. Yeterince eğlendiğime kanaat getirerek tam gözlerimi *prima donna*'ya çevirecektim ki locaların birinde oturan, daha önce fark etmemiş olduğum bir figüre takılıp kaldı bakışlarım.

Bin yıl daha yaşasam, onu gördüğüm an duyduğum yoğun heyecanı unutamam. Bu, hayatımda gördüğüm en güzel kadındı. Yüzü fazlasıyla sahneye dönük olduğundan, dakikalarca göremedim – ama vücudu *ilahi*

güzellikteydi. Başka hiçbir sözcük muhteşem orantılarını yeterince ifade edemez – ve şimdi bunları yazarken 'ilahi' sözcüğü bile bana gülünç derecede zayıf geliyor.

Tapılası bir kadın bedeninin büyüsü –kadın zarafetinin sihri– benim için hiçbir zaman karşı koyamadığım bir güç olmuştur; ama şimdi karşımdaki ete kemiğe bürünmüş zarafetin ta kendisiydi, en çılgın, en heyecan verici hayallerimin *beau idéal*'iydi.[3] Boyu, loca mimarisinin görmeme izin verdiği kadarıyla ortanın biraz üzerindeydi; tam olarak haşmetli olmamakla birlikte ona yakındı. Hatlarının dolgunluğu ve *tournure*'ü[4] nefisti. Sadece arka kısmı görünen başının hatları Yunanlı Psyche'ninkiyle yarışırdı; aklıma Apuleius'un *ventum textilem*'ini getiren *gaze aérienne*'den zarif bir başlık, bu başı örtmekten çok gösteriyordu.[5] Locanın parmaklığı üzerine koymuş olduğu sağ kolunun mükemmel simetrisi varlığımın her zerresinde titreşimler yaratıyordu. Kolunun üst tarafını günün modasına göre kesilmiş, dirseğin azıcık altına kadar inen bol bir giysi kolu örtüyordu. Bunun altına giydiği, kolunu sıkı sıkıya saran, ince bir kumaştan bir giysi elinin üzerine zarafetle düşen ve sadece narin parmaklarını açıkta bırakan zengin dantelli bir manşetle bitiyordu; bu parmaklardan birinin üzerinde son derece değerli olduğunu bir bakışta anladığım bir elmas yüzük parlıyordu. Bileğinin hayranlık uyandıran yuvarlaklığı göz kamaştırıcı bir mücevher *aigrette*'iyle[6] donatılmış bir bilezik süslüyordu – sahibinin zenginliğinden ve güç beğenirliğinden kuşku duyulamazdı.

Bir kraliçeyi andıran bu kadını yarım saat boyunca, ansızın taş kesilmişim gibi seyrettim ve bu süre boyunca "ilk bakışta aşk"la ilgili söylenen sözlerin ve şarkıların gerçekliğini ta derinden hissettim. Duygularım, kadın güzelliğinin en ünlü örnekleri karşısında bile o güne kadar içimde uyanan duygulardan tamamen farklıydı. Açıklayamadığım ve *manyetik* olduğunu kabul etmek zorunda kaldığım ruhtan ruha bir sempati sadece bakışlarımı değil tüm düşünce gücümü ve duygularımı da karşımdaki tapılası varlığa çivilemiş gibiydi. Daha yüzünü bile görmediğim bu kadına derinden, çılgınca ve geri dönüşü olmayacak şekilde

3) Beau idéal (Fr.): İdeal güzellik.

4) Tournure (Fr.): Görünüm, biçim.

5) Psyche ve Apuleius için "Bir Blackwood Makalesi Nasıl Yazılır"ın 2 no'lu dipnotuna bakılabilir. "Gaze aérienne" ipek, keten ve benzerlerinden dokunma ince, saydam kumaş. Ventum textileme (şeffaf kumaş) Petronius'un *Satyricon*'unda sözü edilen kumaş; D'Israeli'nin *Curiosities of Literature*'ı yüzünden Apuleius'a da atfedilmiştir.

6) Aigrette (Fr.): Mücevherlerden dal ve yaprak şeklinde düzenlenmiş süs.

âşık olduğumu görüyordum –hissediyordum– biliyordum. Beni yiyip bitiren tutku öyle yoğundu ki, henüz görmediğim yüzün sıradan bir yüz çıkması bile, içtenlikle inanıyorum ki, bu tutkuda en ufak bir azalmaya yol açmazdı; hakiki aşk –ilk bakışta aşk– öylesine olağandışıdır ki kendisini yarattığı ve denetlediği sanılan dış koşullardan neredeyse bağımsızdır.

Ben hayranlıkla bu büyüleyici görüntüye dalıp gitmişken, seyirciler arasında ansızın baş gösteren bir karışıklık kadının yüzünü biraz benden yana dönmesine yol açtı, böylece yüzünü yandan görebildim. Beklediğimden güzeldi, ama ne olduğunu tam olarak söylemeyeceğim bir şey beni hayal kırıklığına uğratıyordu. "Hayal kırıklığı" dedim, ama doğru sözcük bu değil. Hem yatışmış hem de sevince gark olmuştum. İçimdeki taşkın duygular son bulmuş, dingin bir heyecana kapılmıştım. Bu tür duygular, belki de, yüzünün Meryem Ana'yı anımsatmasından, bir anaya yakışır ağırbaşlılığından kaynaklanıyordu, ama sadece bundan kaynaklanmayabileceğini de hemen anladım. Başka bir şey –çözemediğim bir sır– yüzünde ilgimi fazlasıyla çekmesine karşın beni hafif rahatsız eden bir şey vardı. Gerçekte, genç ve duyarlı insanlara her türlü çılgınlığı yaptıracak bir ruh halindeydim. Kadın yalnız olsaydı, hiç kuşku yok ki locasına girer ne pahasına olursa olsun yanına yanaşırdım, neyse ki iki arkadaşıyla birlikteydi – bir erkek ve kendisinden birkaç yaş daha genç gözüken son derece güzel bir kadın.

Kadınlardan büyük olanıyla ileride tanıştırılmak ya da şu anda güzelliğini daha yakından seyretmek için binlerce fikri kafamda evirip çevirdim. Yerimi değiştirip bir sıra ona yaklaşabilirdim, ama seyirci kalabalığı bunu olanaksız kılıyordu; son zamanların moda kurallarıysa böyle durumlarda opera dürbünü kullanılmasını katiyetle yasaklıyordu, hani bir dürbünüm olsaydı bile –ki yoktu– kullanamazdım; öylesine umutsuzdu durumum.

Sonunda arkadaşıma seslenmeyi akıl ettim.

"Talbot," dedim, "*sizde* bir opera dürbünü olacaktı. Versenize onu."

"Opera dürbünü mü? Yok öyle bir şey! Hem bir opera dürbünüyle benim ne işim olabilir ki?" Bunu söyledikten sonra, başını sabırsızlıkla sahneye çevirdi.

"Ama Talbot," dedim omzundan çekiştirerek, "beni dinler misiniz? Şu locayı görüyor musunuz? Şuradaki – yo, yo, yanındaki. Hiç bu kadar güzel bir kadın gördünüz mü?"

"Gerçekten, çok güzel" dedi.

"Acaba kim bu kadın?"

"Daha neler? Üstüme iyilik sağlık! Onu *tanımıyor musunuz*? 'Onu tanımamak, sizin kendinizin tanınmadığınızı kanıtlar.'[7] O kadın, ünlü Madame Lalande'dır[8] – günümüzün *par excellence* güzeli, bütün şehrin dilinde. Müthiş zengin, bir dul, tam evlenilecek biri – Paris'ten yeni geldi."

"Onu tanıyor musunuz?"

"Evet, bu şerefe erdim."

"Beni tanıştırır mısınız?"

"Elbette, büyük bir zevkle. Sizin için ne zaman uygun?"

"Yarın, birde sizi görmeye B. Oteli'ne gelirim."

"Güzel, şimdi mümkünse, lütfen susun."

Bu son konuda Talbot'un tavsiyesine uymak zorunda kaldım, çünkü bundan sonraki sorularıma ve yorumlarıma ısrarla sağır kaldı ve gecenin geri kalan bölümünde sadece sahnede cereyan eden olaylarla ilgilendi.

Bu arada ben de gözlerimi Madame Lalande'dan alamıyordum, sonunda yaver giden şansım bana yüzünü tam karşıdan görme fırsatını verdi. Nefis bir güzelliğe sahipti: Talbot bu konuda bilgi vermeden önce bile yüreğim bunu bana söylemişti zaten – ama açıklayamadığım bir şey beni rahatsız etmeye devam ediyordu hâlâ. Sonunda, genç ve taze görünüşünün biraz zararına olmakla birlikte kendisine meleksi bir sevecenlik ve ihtişam veren yüzündeki ciddi, hüzünlü, daha doğru bir deyişle bezgin havanın duygularımı böyle etkileyerek onu benim heyecanlı ve romantik yaratılışım için on kat ilginç kıldığına karar verdim.

Gözlerime böyle ziyafet çekerken, sonunda, kadının belli belirsiz irkilmesinden üzerine dikilen bakışlarımdan birden haberdar olduğunu dehşetle fark ettim. Yine de öyle büyülenmiştim ki bir an olsun bakışlarımı ondan alamıyordum. Yüzünü öte yana döndü; başının arka kısmının heykeltıraş kalemiyle oyulmuş hatlarını gördüm yeniden. Birkaç dakika sonra, hâlâ bakıp bakmadığımı görme merakıyla olsa gerek, yüzünü yavaş yavaş benden yana döndürdü ve alev alev yanan bakışlarımla karşılaştı. İri, kara gözlerini hemen yere indirdi; yanaklarına dalga dalga bir pembelik yayıldı. Ama beni şaşırtan şey yüzünü bir kez daha öte yana çevirmek şöyle dursun, kuşağından çıkardığı bir kelebek gözlüğünü gözüne götürüp –ayarlayarak– dakikalarca büyük bir dikkatle beni incelemesi oldu.

7) Poe, Milton'un *Kayıp Cennet*'inden değiştirerek alıntılıyor: "Not to know me argues yourself unknown" (Beni tanımamak sizin kendinizin tanınmadığınızı kanıtlar). IV, 80.

8) Henriette Lalande (1797-1867): Ünlü bir opera yıldızı.

Ayaklarımın dibine yıldırım düşseydi daha fazla şaşırmazdım –*sadece* şaşırmıştım– şuncacık yaralanmış ya da şoke olmuş değildim; oysa bir başka kadının bu denli cüretkâr bir davranışı muhtemelen yaralar veya şoke ederdi. Ama bu hareket o kadar doğal, o kadar *soğukkanlı*, o kadar dingin, o kadar terbiye sınırları içindeydi ki, bunda en ufak küstahlık hissedilmiyordu – tek hissettiğim hayranlık ve şaşkınlık oldu.

Gözlükleri gözüne ilk kez götürdüğünde kısa bir süre beni incelemekle yetindi, gözlüğü gözünden indireceği sırada fikir değiştirerek dikkatle, dakikalarca –en az beş dakika, bundan eminim– incelediğini fark ettim.

Bir Amerikan tiyatrosunda son derece tuhaf karşılanan böylesi bir hareket herkesin dikkatini çekti, bir an için benim aklımı karıştıran, ancak Madame Lalande'ın üzerinde görünür hiçbir etkisi olmayan bir kıpırdanış görüldü seyirciler arasında, uğultular yükseldi.

Madame Lalande merakını giderdikten sonra–durum böyleyse eğer– gözlükleri gözünden çekti ve önceki gibi bana sadece profilini göstererek dikkatini yeniden sahneye çevirdi sakin bir tavırla. Yaptığımın kabalık olduğunun tamamen bilincinde olmakla birlikte hiç ara vermeksizin onu seyretmeye devam ettim. Çok geçmeden başını yavaş yavaş ve belli belirsiz çevirdiğini gördüm ve kadının sahneye bakar gibi yaparken aslında dikkatle beni gözetlediğini anladım. Böylesine büyüleyici bir kadının bu davranışının benim gibi kolay heyecanlanan birinin üzerinde nasıl bir etki yaratmış olabileceğini söylemeye gerek var mı?

Beni bu şekilde belki bir çeyrek saat dikkatle inceledikten sonra, tutkumun güzel nesnesi yanındaki erkekle konuşmaya başladı; bakışlarından konuşmanın benim hakkımda olduğunu anladım.

Konuşmaları bitince Madame Lalande yeniden sahneye doğru döndü; birkaç dakika boyunca tüm dikkatini temsile vermiş gibi göründü. Ancak, bu sürenin sonunda, yanında asılı duran kelebek gözlüğünü ikinci defa açıp seyircilerden yükselen uğultuya aldırmadan önceki gibi ruhumu okşayan ve aklımı karıştıran aynı mucizevi yüz ifadesiyle beni tepeden tırnağa incelediğini görünce ruhumda fırtınalar esti.

Bu olağandışı davranış, ruhumda heyecanların en fırtınalısını –aşkların en çılgınını– yaratarak, keyfimi bozmak şöyle dursun bana cesaret verdi. Çılgınlık boyutlarındaki tutkumun şiddetiyle, gözlerim kendini bakışlarıma sunan görüntünün olağanüstü güzelliğinden başka hiçbir şeyi görmüyordu. Fırsat kollayarak bekledim ve herkes dikkatini operaya yöneltmişken, Madame Lalande'ın bakışlarını yakaladığım anda yanlış anlaşılmaya yer vermeyecek şekilde, hafifçe başımı eğerek selam verdim.

Madame Lalande kıpkırmızı kesildi, sonra gözlerini kaçırdı – sonra besbelli düşüncesiz hareketimin fark edilip edilmediğini anlamak için yavaşça ve ihtiyatla çevreyi taradı ve ardından yanında oturan erkeğe doğru eğildi.

Yaptığım münasebetsizlikten fena halde pişman olmuştum, şimdi en azından bir skandal çıkmasını beklerken beynimde ertesi gün için tabancalarla dolu rahatsız edici düşünceler uçuşuyordu. Ancak, kadının tek kelime etmeden elindeki tiyatro programını erkeğe uzattığını görünce çok rahatladım, ama hemen ardından etrafına kaçamak bir bakış attıktan sonra ışıltılı gözlerini benden yana çevirip sabit bakışlarla beni izlemeye başladığını, sonra inci gibi dişlerini açığa çıkaran hafif bir gülümsemeyle iki defa açıkça, olumlu ve hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek tarzda başını eğdiğini gördüğümü söylersem, okuyucu nasıl şaşırdığım, nasıl aptallaştığım, nasıl allak bullak olduğum hakkında yetersiz de olsa bir fikir edinebilir.

Nasıl sevindiğimi, nasıl coştuğumu, nasıl kendimden geçtiğimi uzun uzadıya anlatmaya gerek var mı? Eğer mutluluktan aklını kaçırmış biri varsa, bu ben olmalıydım. Seviyordum. Bu benim *ilk* aşkımdı – duygularım böyleydi. Yüce bir aşktı bu – tarif edilemez bir aşk. "İlk bakışta aşk"tı ve ilk bakışta değer verilip *karşılık* görmüştü.

Evet, aşkım karşılık görmüştü. Bundan bir an için bile nasıl ve neden kuşku duyabilirdim ki? Bu kadar güzel, bu kadar varsıl, bu kadar eksiksiz, bu kadar iyi yetişmiş, bu kadar yüksek sınıftan bir hanımın –saygınlığından emin olduğum Madame Lalande gibi birinin– bu davranışına başka nasıl bir anlam verebilirdim? Evet, beni seviyordu – ben onu nasıl bir tutkuyla seviyorsam, o da beni aynı tutkuyla seviyordu. Onun da benim gibi gözü bir şey görmüyordu – önünü ardını düşünmeden, çekinmeden, sakınmadan, hiçbir sınır tanımadan, bütün benliğiyle seviyordu beni. Bu çok hoş düşünceler ve hayaller perdenin inmesiyle kesintiye uğradı. Seyirciler ayağa kalktı ve ortalığı o alışıldık hayhuy kapladı. Alelacele Talbot'tan ayrıldım ve Madame Lalande'e yaklaşabilmek için bütün gayretimle kalabalığı yarmaya çalıştım. Aşırı kalabalık yüzünden bunda başarılı olamayınca vazgeçip eve dönmeye karar verdim; giysisinin eteğine bile dokunamadığım için hayal kırıklığına uğramıştım, ama Talbot'un ertesi gün beni usulünce tanıştıracağı düşüncesiyle kendimi avutuyordum.

Ertesi gün nihayet geldi, yani sabırsızlıktan insanın sinirlerini harap eden uzun bir geceden sonra nihayet gün ağardı, sonra saatler 'bir'e kadar sabrımı tüketerek adeta salyangoz hızıyla ağır ağır ilerledi. Hani, İstanbul'un bile bir gün sonunun geleceği söylenir ya, bu uzun bekleyişin

de nihayet sonu geldi. Saat biri vurdu. Son yankının titreşimleri dinerken B. Oteli'ne dalıp Talbot'u sordum.

"Yok" dedi, Talbot'un hizmetine bakan üniformalı uşak.

"Yok mu?" dedim sendeleyerek beş altı adım geri çekilirken. "Bak arkadaş, bu olacak şey değil, Mr. Talbot *gitmiş* olamaz. Ne demek istiyorsun sen?"

"Hiçbir şey, efendim, sadece Mr. Talbot içeride değil. Hepsi bu. Kahvaltıdan hemen sonra atına atlayıp S.'ye doğru yola çıktı, giderken de bir haftadan önce kente dönmeyeceğini söyledi."

Dehşet ve hiddetten donakaldım. Yanıt vermeye çalıştım, ama dilim isteğimi yerine getirmeyi reddetti. Sonunda, içimden Talbotlar'ın yedi sülalesinin Erebus'un[9] en derinine kadar yolları olduğunu söyleyerek öfkeden alı al moru mor geri döndüm. Belli ki düşünceli dostum, *il fanatico* benimle olan randevusunu unutmuştu – hem de daha kararlaştırdığımız anda. Zaten verdiği sözleri kendine dert ettiği ne zaman görülmüş ki? Yapacak bir şey yoktu; öfkemi bastırmaya çalışarak, asık bir suratla cadde yukarı yürümeye başladım; karşılaştığım her erkek tanışıma Madame Lalande hakkında boş sorular soruyordum. Anladığım kadarıyla herkes ondan haberdardı – birçoğu da onu görmüştü. Ama Madame Lalande sadece birkaç haftadır kentteydi, bu yüzden de onunla şahsen tanışmış olduğunu söyleyen pek fazla insan yoktu. Bu kişiler de henüz bir yabancı sayılacaklarından, bir sabah kapısını çalıp beni tanıştıracak kadar içli dışlı değillerdi. Böylece, umutsuzluk içerisinde durmuş, aklımdan hiç çıkmayan konu üzerinde üç arkadaşımla söyleşirken konunun kendisi şahsen oradan geçmesin mi?

"Bu, o değilse ne olayım!" diye haykırdı biri.

"Eşsiz bir güzel!" diye çığlık kopardı ikincisi.

"Yeryüzüne inmiş bir melek!" diye bağırdı üçüncüsü.

Baktım ve cadde aşağı yavaş yavaş bize doğru yaklaşan açık bir kupa arabasında operadaki büyüleyici varlığın oturmakta olduğunu gördüm, locayı kendisiyle paylaşan daha genç bayan vardı yanında.

"Arkadaşı da güzelliğinden pek bir şey kaybetmemiş!" dedi, üçlüden ilk konuşmuş olanı.

"Çok şaşırtıcı," dedi ikincisi, "hâlâ göz kamaştırıcı; fen ne harikalar yaratıyor! Yemin olsun beş yıl öce Paris'te göründüğünden daha güzel görünüyor. Hâlâ güzel bir kadın – siz de katılıyor musunuz Froissart? Yani, Simpson demek istiyorum."

9) Erebus: Yunan mitolojisinde Hades, cehennemle dünya arasındaki karanlık yer.

"*Hâlâ* mı?" dedim. "Neden olmayacakmış ki? Ancak arkadaşına kıyasla, akşam yıldızının yanındaki bir mum, Antares'in[10] yanındaki bir ateş böceği gibi kalıyor.

"Ha, ha, ha!" Ne ömür adamsınız Simpson? İcat yapmakta şaşırtıcı bir yeteneğiniz var – orijinal laflar icat etmekte yani." Bundan sonra ayrıldık; içlerinden biri neşeli bir vodvil mırıldanmaya başlamıştı; sadece şu kadarını duyabildim:

Ninon, Ninon, Ninon á bas
A bas Ninon De L'Enclos![11]

Bu küçük olay sırasında bir şey, beni yiyip bitiren tutkuyu önemli ölçüde beslemekle birlikte içimi de epey ferahlattı. Arabası grubumuzun yanından geçip giderken, Madame Lalande'ın beni tanıdığını fark ettim; daha da önemlisi, hayal edilebilecek en meleksi gülümsemeyle hiçbir kuşkuya yer vermeyecek şekilde açıkça selamladı beni.

Tanıştırılmaya gelince, bütün umutlarımı Talbot'un köyden dönmeyi münasip bulacağı zamana kadar ertelemek zorundaydım. Bu arada bütün saygın eğlence yerlerini sebatla gezip duruyordum; sonunda onu ilk defa gördüğüm tiyatroda yeniden karşılaşma ve bir kez daha onunla bakışma mutluluğuna erdim. Ancak bu dediğim oluncaya kadar aradan iki hafta geçmişti. Bu aradaki zamanda her gün oteline gidip Talbot'u sormuş ve her seferinde öfkeden mideme sancılar saplanmasına sebep olan "henüz gelmedi" yanıtını almıştım uşağından.

Sözünü ettiğim akşam delirmenin eşiğindeydim. Madame Lalande'ın Parisli olduğu söylenmişti bana –Paris'ten bu yakınlarda gelmişti– ansızın geri dönemez miydi? Talbot geri gelmeden o Paris'e dönemez miydi? O zaman onu sonsuza kadar yitirmez miydim? Bu düşünce dayanılamayacak kadar korkunçtu. Gelecekteki mutluluğum söz konusu olduğundan erkekçe davranmaya karar verdim. Uzun sözün kısası, temsilin bitmesinden sonra bayanı evine kadar takip ettim, adresini kaydettim ve ertesi sabah içimi döktüğüm uzun ve ayrıntılı bir mektup gönderdim.

Her şeyi yüreklilikle, açık açık dile getirdim – sözün kısası, tam bir tutkuyla söz ettim her şeyden. Hiçbir şeyi gizlemedim –hiçbir şeyi– hatta

10) Birinci kadirden kırmızı bir yıldız.

11) "Ninon, Ninon, Ninon kahrolsun! / Kahrolsun L'Enclos'lu Ninon!" Anne de Ninon de Lenclos (1620-1715): Müşterileri arasında seçkin insanlar bulunan, çekiciliğiyle olduğu kadar zekâsıyla da ünlü bir Fransız kibar fahişe. Paris'teki salonuna tanınmış edebi şahsiyetleri toplardı; doksanını geçmişken bile erkeklerin ayaklarına kapandığı söylenirdi.

zayıflıklarımı bile. İlk karşılaşmamızın, hatta bakışmalarımızın ne kadar romantik olduğunu anımsattım. Onun da beni sevdiğinden emin olduğumu söyleyecek kadar ileri gittim; beni sevdiğine dair inancını ve benim kendisine taparcasına bağlılığımı, başka türlü bağışlanamaz davranışıma iki mazeret olarak gösterdim. Üçüncü olarak, kendisiyle resmen tanıştırılma fırsatı bulamadan onun kentten ayrılmasından duyduğum korkudan söz ettim. Bugüne kadar kaleme alınmış mektupların en çılgınını ve en heyecanlısını ona içtenlikle dünyalığımdan –servetimden– söz ederek, kalbimi sunarak ve onunla evlenmeye talip olduğumu söyleyerek bitirdim.

Yanıtı sabırsızlıkla ve ıstırapla bekledim. Bana yüzyıl gibi gelen bir süreden sonra yanıt geldi.

Evet,evet, *gerçekten geldi*. Ne kadar romantik görünürse görünsün, Madame Lalande'dan –güzel, varsıl ve herkesin taptığı Madame Lalande'dan– gerçekten bir mektup aldım. Gözleri –o muhteşem gözleri– soylu yüreğini yalanlamadı. Gerçek bir Fransız kadını olarak namusluluk taslamaya kalkışmadan mantığının sesine –içinden gelen dürtülere– kulak vermişti. Teklifimi *hor* görmemişti. Sessizliğe *sığınmamıştı*. Mektubumu açmadan geri *göndermemişti*. Hatta o narin parmaklarıyla bizzat kaleme aldığı bir yanıt bile gönderdi bana. Mektup şöyleydi:

"Monsieur Simpson ülkesinin dilini gerektii kadar iyi kullanamadım için beni baaşlasın, geleli daa çok olmadı ve henüz şeye – *l'étudier*'ye[12] fırsat bulamadım.

Böylece özür dilekten soora, şimdi de diyeceğim ki hélas![13] Monsieur Simson gerçei anlamış olmalıdır. Daa ne söyleyim, hélas! Söyleyeceemi fazlasıyla söylemedim mi?

EUGÉNIE LALANDE"

Asil bir ruha işaret eden bu mektubu milyonlarca defa öptüm ve şimdi aklımdan çıkmış olan binlerce lüzumsuz şey yapmış olduğuma hiç kuşkum yok. Talbot bir türlü dönmek bilmiyordu. Yokluğunun arkadaşına nasıl acılar çektirdiğini ah bir bilseydi, hemen koşup gelmez miydi yardımıma? Gelin görün ki hâlâ gelmemişti. Yazdım. Yanıtladı. Acil işleri onu gelmekten alıkoyuyordu, ama çok yakında dönecekti. Sabırsızlık

12) L'étudier (Fr.): Onu öğrenmeye.
13) Hélas (Fr.): Heyhat, ne yazık ki.

göstermememi, taşkınlık etmememi, yatıştırıcı kitaplar okumamı, beyaz Ren şarabından daha sert içkiler içmememi ve felsefenin avutuculuğuna sığınmamı istedi benden. Aptal! Madem gelemiyordu, bana bir takdim mektubu göndermeyi de mi akıl edemiyordu? Ona tekrar yazıp hemen bir tane göndermesi için yalvardım. Mektubum uşağı tarafından kurşun kalemle üzerine aşağıdaki not karalanmış olarak geri gönderildi. Alçak adam köye, efendisinin yanına gitmişti.

"Dün bilinmeyen bir yere gitmek üzere S.'den ayrıldı – nereye gideceğini, ne zaman döneceğini söylemedi. Yazınızı tanıdığımdan ve her zaman az çok aceleniz olduğunu bildiğimden, mektubu geri göndermenin yerinde olacağını düşündüm.

Saygılarımla, STUBBS"

Bunun üzerine efendisine de uşağına da canınız cehenneme diye verip veriştirdiğimi söylemeye bilmem gerek var mı? Ama öfkelenmek neye yarardı ki? Hem sonra sızlanmak insanı avutmuyordu.

Ama doğuştan gelen ataklığımla, hâlâ başvuracağım bir yol vardı. Daha önce pekâlâ işime yaramıştı, şimdi ondan sonuna kadar yararlanmaya karar verdim. Zaten aramızdaki yazışmalardan sonra, sınırı aşmaksızın yapacağım hangi teklifsizlik Madame Lalande tarafından edebe aykırı bulunabilirdi ki? Mektup işinden bu yana, evini gözetlemeyi alışkanlık edinmiş ve her akşam alacakaranlık çökerken Madame Lalande'ın resmi uşak kıyafeti içerisindeki bir zenciyi yanına alarak pencerelerinin baktığı bir alanda gezinti yapmayı âdet edindiğini keşfetmiştim. Burada, bol ve koyu gölgeli koruda, tatlı bir yaz akşamı hava kararırken fırsat kollayıp yanına gittim.

Yanındaki uşağını kandırabilmek için eski ve yakın bir dostmuş gibi kendimden emin bir havayla yanaşmıştım. Parislilere has bir soğukkanlılıkla Madame Lalande niyetimi hemen anladı ve beni selamlamak üzere o büyüleyici minik elini uzattı. Uşak hemen geri durdu ve biz dolup taşan kalplerimizle uzun uzun ve sakınmadan aşkımızdan konuştuk.

Madame Lalande İngilizce'yi yazdığı kadar bile konuşamadığından sohbeti ister istemez Fransızca yapıyorduk. Tutkuları ifade etmeye son derece uygun bu tatlı dilde, doğuştan sahip olduğum tez canlı heyecanımın dizginlerini başıboş bıraktım ve güzel konuşma sanatının inceliklerini elimden geldiğince kullanarak benimle hemen evlenmeye razı olması için yalvardım.

Benim bu sabırsızlığım karşısında gülümsedi. Her şeyin bir yeri ve zamanı olduğuna ilişkin o eski hikâyeyi ileri sürdü – acele işe şeytan karışırmış. Kendisiyle tanıştırılmayı arzu ettiğimi arkadaşlarıma söylemekle çok büyük bir düşüncesizlik ettiğimi söyledi –böylece henüz tanıştırılmadığımızı açık etmiştim– şimdi artık ilk defa ne zaman karşılaştığımızı gizlemenin olanağı kalmamıştı. Sonra yanaklarına yayılan bir pembelikle bu tanışıklığın henüz çok yakın bir tarihte gerçekleşmiş olduğunu ima etti. Hemen evlenmek yakışıksız, uygunsuz, *outré*[14] olurdu. Bütün bunları beni üzüp, ikna ederken aynı zamanda da mest eden çok sevimli bir *naïveté*[15] havasında söyledi. Gülerek beni hafiflikle, düşüncesizlikle suçlayacak kadar ileri gitti. Unutmamalıymışım ki gerçekte onun kim olduğunu, beklentilerini, bağlantılarını, toplumdaki yerini bilmiyormuşum. İçini çekerek teklifimi yeniden düşünmemi rica etti ve aşkımı bir sevdalanma, gerçekleşmeyecek bir umut, bir hayal ya da anlık bir fantezi, yüreğimden çok hayal gücümün temelsiz ve dayanıksız bir yaratısı olarak niteledi. Bunları alacakaranlığın gölgeleri giderek koyulaşır, karanlık bizi sarmalarken söyledi ve sonra bir perininkini andıran elinin hafif bir dokunuşuyla onca özenle kurduğu söylemi bir an içinde yerle bir etti.

Elimden geldiğince –ancak gerçek bir âşığın yapabileceği gibi– yanıt verdim. Ona olan düşkünlüğümden, tutkumdan, olağanüstü güzelliğinden, ona beslediğim ateşli hayranlıktan sebatla, uzun uzun söz ettim. Sözlerimi, sevda yollarındaki tehlikeleri, gerçek aşkın yolunun asla engebesiz olamayacağını ikna edici bir şevkle dile getirerek ve bu yolu gereksiz yere uzatmanın tehlikelerine işaret ederek bitirdim.

Bu son savım nihayet kararlılığını biraz sarsmışa benziyordu. Yumuşadı, ama henüz yeterince düşünmediğimden emin olduğu bir engelin var olduğunu söyledi. Bu son derece hassas bir noktaydı – özellikle de bir kadın için böyleydi. Bundan söz etmek için, gördüğü kadarıyla duygularından fedakârlık yapması gerekiyordu; yine de *benim* için her fedakârlığı yapmaya razıydı. *Yaş* meselesinden söz etmek istiyordu. Bundan haberdar mıydım – aramızdaki yaş farkından tam olarak haberdar mıydım? Kocanın karısından birkaç yaş –hatta on beş yirmi yaş– büyük olmasını toplum kabul edilebilir, hatta uygun buluyordu, ama o her zaman bir kadının asla kocasından yaşça büyük olmaması gerektiğine inanmıştı. Böyle doğal olmayan yaş farkı, ne yazık ki çoğu kez hayat boyu mutsuz-

14) Outré (Fr.): Tuhaf, acayip, anormal.
15) Naïveté (Fr.): Doğallık, açık yüreklilik, saflık.

luğa yol açıyordu. O benim yirmi iki yaşında olduğumu biliyordu, peki ama ben Eugénie'min benden kaç yaş büyük olduğunu biliyor muydum bakalım?

Bütün bunları söyleyişinde beni büyüleyen, kendimden geçiren, sonsuza kadar beni zincire vuracak öyle bir ruh asaleti, öyle açık yürekli bir vakar vardı ki. Sevinçten kabıma sığamıyordum.

"Benim dünya tatlısı Eugénie'm," diye haykırdım, "neler söylüyorsun böyle? Yaşın benimkinden biraz fazla olabilir. Ne çıkar bundan? Dünyanın gelenekleri alışılagelmiş aptallıklardan başka nedir ki! Bizim gibi sevenler için yıl da bir saat de. Yirmi iki yaşında olduğumu söylüyorsun ki doğru, ama yirmi üç de diyebilirsin. Şimdi, sana gelince tatlı Eugénie'm, sen benden hadi olsun olsun, olsun olsun, olsun olsun..."

Burada, Madame Lalande'ın araya girip gerçek yaşını söyleyeceği beklentisiyle bir an sustum. Ama bir Fransız kadını nadiren doğrudan yanıt verir, sıkıcı bir soruyu atlatmanın her zaman kendine has bir yolunu bulur. İçinde bulunduğumuz o anda, bir süredir göğsünde bir şeyler aranıyor gibi görünen Eugénie sonunda çimenlerin üzerine bir minyatür düşürdü; derhal alıp kendisine uzattım.

"Sizde kalsın" dedi, yüzünde en büyüleyici gülümsemelerinden biriyle. "Benim hatırıma – fazlasıyla pohpohlanarak resmedilmiş olanın hatırına sizde kalsın. Ayrıca, öğrenmeye can attığınız sorunun yanıtını da arkasında bulabilirsiniz. Şimdi hava epeyce kararmış, ama sabahleyin canınızın istediği gibi inceleyebilirsiniz onu. Bu arada, bu gece evimde bana eşlik etmenizi istiyorum. Dostlarım bu gece müzikli küçük bir *levée*[16] vermeye hazırlanıyorlar. Çok güzel şarkılar dinleyeceğinize size garanti veririm. Biz Fransızlar siz Amerikalılar kadar teşrifat meraklısı değilizdir, sizi eski bir tanışım olarak içeri sokmakta pek güçlük çekmem."

Bu sözlerden sonra koluma girdi, evine kadar ona eşlik ettim. Konak oldukça güzeldi ve inanıyorum ki büyük bir zevkle döşenmişti. Gerçi bu son konuyu tam olarak değerlendirecek durumda değildim; çünkü konağa vardığımızda hava henüz kararmıştı ve bu sıcak yaz günlerinde kibar Amerikan konaklarında günün bu en hoş saatlerinde ışıklar nadiren yakılır. Eve gelişimizden yaklaşık bir saat kadar sonra, ancak bundan sonra, büyük salonda tek siperli bir gaz lambası yakıldı; gördüm ki salon alışılmadık bir zevkle, hatta ihtişamla döşenmişti; ama herkesin oturduğu süitin diğer iki odası gece boyu hoş bir karanlık içinde kaldı. Bu çok iyi düşünülmüş bir uygulamaydı, böylece insanlara gölgeyle aydınlık

16) Levée (Fr.): Suare. Parti.

arasında seçim yapma şansı bırakılmış oluyordu hiç değilse; suyun öte yanındaki dostlarımızın yapacakları en iyi şey derhal bu âdeti benimsemek olacaktır.

O akşam tartışmasız hayatımın en nefis akşamıydı. Madame Lalande dostlarının müzik yeteneklerini abartmamıştı; burada dinlediğim şarkılar, Viyana dışındaki özel toplantılarda dinlediğim şarkıların hepsinden güzeldi. Enstrüman çalan çok sayıda insan vardı, hepsi de üstün yetenekliydi. Vokalistler esas olarak kadındı ve hiçbirinin bir diğerinden aşağı kalır yanı yoktu. Sonunda itiraz kabul etmez genel istek üzerine Madame Lalande oturmakta olduğu yanı başımdaki *chaise longue*'dan nazlanmadan ve tereddüt etmeden kalktı, birkaç erkeğin ve operadaki kadın arkadaşının eşliğinde büyük salondaki piyanonun başına gitti. Ona ben kendim eşlik ederdim ama eve ne şartlar altında girdiğimi düşününce, oturduğum yerde dikkati çekmeden oturmamın daha iyi olacağını hissettim. Böylece onu dinlemenin değilse bile görmenin zevkinden mahrum kaldım.

Orada bulunan herkesi elektrik çarpmış gibi etkilemişti – benim üzerimdeki etkisi ise bundan da fazla oldu. Tam olarak nasıl tarif edeceğimi bilemiyorum. Bu etkinin kısmen ona sırılsıklam âşık olmamdan kaynaklandığı doğru pek tabii ki, ama esas olarak şarkıcının olağanüstü hassasiyetine inanmış olmamdı sebep. Bir aryaya veya resitatife onun verdiği tutkulu *ifadeyi* vermek sanatın olanaklarını aşar. Otello'daki romansı nasıl yorumladığı, Capuletti'deki "*Sul mio sasso*" sözcüklerini nasıl bir tonla okuduğu hâlâ belleğimde çınlıyor.[17] Pes tonları kesinlikle mucizeviydi. Sesi kontralto Re'den alto soprano Re'ye kadar tam üç oktavı kapsıyordu ve San Carlos'u[18] dolduracak kadar güçlü bir sesi olmasına karşın bir şarkının tüm inceliklerinin –çıkıcı gam, inici gam, kadanslar veya *fioriture*'ün– tam manasıyla hakkını veriyordu. Somnambula'nın[19] finalinde aşağıdaki kelimelerle olağanüstü bir etki yarattı:

> Ah! Non giunge uman pensiero
> Al contento ond'io son piena.[20]

17) Otello: Rossini'nin 1816'da yazdığı opera (Verdi'nin aynı adlı operası 1877'de yazılacaktır). Capuletti: Bellini tarafından Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'i üzerine 1830'da yazılan opera "Sul mio sasso" (Mezar taşım üzerinde) adlı eserin son düetinde Romeo tarafından söylenen şarkı.

18) San Carlos: Napoli'de bir opera binası.

19) La Somnanbula (Uyurgezer): Bellini'nin 1831'de bestelediği opera.

20) "Ah!... piena" (İt.): "Yüreğimi dolduran mutluluk dalgasına hiçbir insan düşüncesi ulaşamaz."

Burada Malibran'ı[21] taklit ederek Bellini'nin orijinal cümlesini değiştirdi, böylece sesi tenor sol'a kadar indi, sonra ani bir geçişle iki oktavlık bir aralığı atlayarak portede üç perde yukarıdaki sol'a ulaştı.

Bu mucizevi şan gösterisinden sonra Madame Lalande piyanodan kalkarak yanımdaki yerini aldı; o zaman performansına duyduğum hayranlığı ona büyük bir heyecanla ifade ettim. Şaşırmış olduğumdan söz etmedim, ama gerçekten çok şaşırmıştım; çünkü konuşmalarımız sırasında sesinde fark ettiğim bir zayıflık, daha doğrusu kararsız bir titreyiş bana şarkı söylerken pek başarılı olamayacağını düşündürtmüştü.

Şimdi uzun, hararetli, kesintisiz ve sakınımsız bir sohbete başlamıştık. Bana hayatının daha önceki evrelerini anlattırdı ve anlattıklarımın her kelimesini nefesini tutarak can kulağıyla dinledi. Bana güven duyan sevgisinden hiçbir şey gizlemedim – buna hakkım olmadığını hissediyordum. Şu nazik yaş meselesindeki açık sözlülüğünden cesaret alarak tam bir içtenlikle sadece ufak tefek kusurlarımı değil, dile getirilmesi hayli cesaret isteyen ve böylece aşkın kesin bir delilini oluşturan ahlaki ve hatta fiziksel kusurlarımı da itiraf ettim. Üniversitedeki ahlaksızlıklarıma, taşkınlıklarıma, içki âlemlerime, borçlarıma, flörtlerime değindim. Hatta daha ileri giderek bir zamanlar mustarip olduğum hafif veremsi öksürükten, kronik romatizmamdan, kalıtımsal gut sancılarımdan, son olarak da şimdiye kadar ustalıkla gizlemiş olduğum tatsız, can sıkıcı kusurumdan, gözlerimin bozukluğundan söz ettim.

"Bu son noktayı," dedi Madame Lalande, "itiraf etmekle doğrusu düşüncesizlik ettiniz, çünkü söylemeseydiniz, sizi temin ederim, hiç kimse sizi bununla suçlayamazdı. Bu arada aklıma gelmişken," diye sözlerine devam etti, "şeyi anımsıyor musunuz..." –burada, odanın karanlığına rağmen açıkça seçilen bir kızartının yanaklarına yayıldığını hayal ettim– "şeyi *mon cher ami*,[22] şu anda boynumdan sarkan şu küçük gözlüğü anımsıyor musunuz?"

Konuşurken, bir yandan da operada aklımı karmakarışık eden kelebek gözlüğünün aynısını parmakları arasında çevirip duruyordu.

"Çok iyi anımsıyorum," diye haykırdım, incelemem için gözlüğü bana uzatan zarif elini tutkuyla sıkarak. Fazlasıyla süslü, telkâri çerçeveli, karmaşık ve muhteşem bir oyuncaktı bu; çerçevesine kakılmış mücevherlerin değeri, ışığın yetersizliğine rağmen anlaşılmayacak gibi değildi.

21) Maria Felicite Malibran (1808-1836): Çok ünlü bir şarkıcı.
22) Mon cher ami: (Fr.): Sevgili dostum.

"*Eh bien! mon ami*," diye devam etti, beni oldukça şaşırtan belli bir *empressement*[23] ile, "benden ciddi ciddi bir lütufta bulunmamı istediniz, paha biçilmez diye nitelemekten hoşlandığınız bir lütufta. Yarın sizinle evlenmemi istediniz. Sizin yalvarmalarınıza –ve ilave etmeliyim, içimden gelen sese– boyun eğersem, buna karşılık benim de sizden küçük –çok, çok küçük– bir iyilik istemeye hakkım olmaz mı?"

"Söyleyin!" diye öyle yüksek sesle haykırdım ki az daha herkesin dikkatini üzerimize çekecektim; zaten onlar olmasaydı hiç düşünmeden ayaklarına kapanırdım. "Söyleyin, aşkım, Eugénie'm, benim! İstediğiniz her neyse şimdiden yapılmış bilin!"

"Öyleyse, *mon ami*," dedi, "sevdiğiniz Eugénie'nin hatırı için, sonunda itiraf etmiş olduğunuz şu küçük zayıflığı, fiziksel olmaktan çok zihinsel olan ve sizi temin ederim ki soylu yaratılışınıza hiç yakışmayan, açık yürekliliğinizle hiç uyuşmayan ve ilerlemesine izin verilecek olursa er geç başınıza iş açacağı kesin olan şu zayıflığı yenin. Sizin kendinizin de kabul ettiğiniz gibi, sizi üstü kapalı veya örtük bir şekilde gözünüzün bozukluğunu inkâra yönelten bu yapmacıklığı benim hatırım için yenin. Çünkü bu kusuru tanımamakla ondan kurtulma yollarını da reddetmiş oluyorsunuz. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Gözlük takınanızı istiyorum, –oh, şşş!– zaten benim hatırım için gözlük takmaya razı oldunuz. Elimde tuttuğum şu oyuncağı kabul edeceksiniz; görme konusunda hayran olunacak bir yardım sağlıyorsa da bir mücevher olarak pek fazla değeri yok. Gördüğünüz gibi, böyle... ya da şöyle küçük bir ayarlamayla bir gözlük gibi kullanabilirsiniz ya da isterseniz bir kelebek gözlük gibi yelek cebinizden sarkıtabilirsiniz. Ama birinci şekilde kullanacağınıza *benim hatırım için* razı olmuş bulunuyorsunuz."

Bu ricaya –itiraf etmeme gerekir var mı?– biraz bozulmadım diyemem. Ama içinde bulunduğumuz şartlarda tereddüdün lafı mı olurdu?

"Tamam!" diye bağırdım, elimden geldiğince heyecanlanmış görünmeye çalışarak. "Tamam! Seve seve kabul ediyorum. Bütün hisler size feda olsun! Bu akşam bu değerli kelebek gözlüğü bir kelebek gözlük *olarak* kalbimin üzerinde taşıyacağım, ama sizi karım olarak çağırmak zevkini tattığım ilk şafakta onu burnumun –evet burnumun– üzerine yerleştireceğim ve bundan böyle pek romantik ve pek şık olmasa da sizin arzularınıza daha iyi hizmet edeceği o yerde tutacağım hep."

Bundan sonra sohbetimiz ertesi gün yapacağımız hazırlıklara yöneldi. Talbot, nişanlımdan öğrendim, kente henüz dönmüştü. Hemen onu

23) Empressement (Fr.): İvecenlik, acelecilik.

görmeli ve bir araba temin etmeliydim. *Soirée* saat ikiden önce dağılmazdı; bu saate kadar araba kapının önünde olmalıydı; partiden ayrılanların neden olduğu karışıklıktan yararlanarak Madame L. dikkatleri çekmeden arabaya binebilirdi. Sonra bizi bekleyen bir papazın evine uğrar, orada evlenir, Talbot'u oteline bırakır ve Doğu'ya kısa bir yolculuğa çıkardık; bırakırdık kibarlar âlemi arkamızdan canları nasıl istiyorsa öyle konuşsundu.

Her şeyi böylece planladıktan sonra, derhal izin alıp Talbot'u aramaya çıktım, ama yolda, bir otele girip minyatürü inceleme arzusuna karşı koyamadım ve bunu yapmak için gözlüğün muhteşem gücünden yararlandım. Karşımda eşsiz güzellikte bir yüz duruyordu! O parıltılı kocaman gözler! O mağrur Grek burnu! O kapkara, sevimli bukleler! "Ah!" dedim coşkuyla, kendi kendime. "Sevdiceğim neredeyse capcanlı karşımda duruyor!" Minyatürün arkasını çevirdim ve şu sözcükleri okudum: "Eugénie Lalande. Yaş: yirmi iki yıl yedi ay."

Talbot'u evinde buldum ve hemen yüzüme gülen bahtımı anlatmaya koyuldum. Son derece şaşırdığını söyledi tabii, ama yürekten kutladı beni ve elinden gelen yardımı esirgemeyeceğine söz verdi. Sözün kısası, planımızı harfiyen uyguladık. Sabahın ikisinde, merasimden on dakika sonra kapalı bir faytonda Madame Lalande'la –Mrs. Simpson demeliydim– yan yana oturuyordum ve büyük bir hızla kent dışına çıkıyorduk, kuzeydoğu-kuzey, yarım kuzey yönünde.

Talbot, bütün gece ayakta kalmış olmamızı dikkate alarak, ilk molayı kentten yirmi mil uzaklıktaki C. köyünde vermemizi salık vermişti; yola devam etmeden önce orada kahvaltı yapıp biraz dinlenecektik. Saat tam olarak dörtte faytonumuz köyün biricik hanının kapısına yanaştı. Taptığım karımın arabadan inmesine yardım ettim ve derhal kahvaltı siparişini verdim. Bu arada oturmamız için küçük bir salona alınmıştık.

Tam olarak gün ışımamış olmakla birlikte eli kulağındaydı; kendimden geçmişçesine yanımdaki meleği seyrederken birden bir düşünce geçti kafamdan; Madame Lalande'ın dillere destan güzelliğiyle ilk tanıştığım andan bu yana bu güzelliği gün ışığında ilk defa yakından görüyordum.

"Ve şimdi, *mon ami*," dedi, elimi tutup düşüncelerimin gidişatını kesintiye uğratarak, "ve şimdi, *mon cher ami*, madem ki artık ayrılmaz şekilde birleştik, madem ki tutkulu yakarışlarınıza boyun eğdim ve anlaşmamızdan payıma düşen kısmını yerine getirdim, umarım siz de yapacağınız küçük bir lütuf, tutmak niyetinde olduğunuz küçük bir söz bulunduğunu unutmamışsınızdır. Durun bir düşüneyim! Hatırlayalım, bakalım!

Evet, dün gece Eugénie'ye verdiğiniz değerli sözü kelimesi kelimesine hatırlamakta zorlanmadım. Dinleyin! Şöyle demiştiniz: 'Tamam! Seve seve kabul ediyorum. Bütün hisler size feda olsun! Bu akşam bu değerli kelebek gözlüğü bir kelebek gözlük *olarak* kalbimin üzerinde taşıyacağım, ama sizi karım olarak çağırmak ayrıcalığına erdiğim ilk şafakta onu burnumun –evet burnumun– üzerine yerleştireceğim ve bundan böyle pek romantik ve pek şık olmasa da sizin arzularınıza daha iyi hizmet edeceği o yerde tutacağım hep.' Tam olarak böyle demiştiniz, sevgili kocacığım, değil mi?"

"Tastamam öyle," dedim, "mükemmel bir belleğiniz var, benim güzel Eugénie'm. Bu sözün gereğini yerine getirmekten kaçınmak gibi bir niyetim yok. İşte! Bakın! Oldukça yakıştı, değil mi, ne dersiniz? Madame Simpson başlığını düzeltip, kollarını kavuşturarak koltuğunda biraz gergin ve ciddi, pek vakur denilmeyecek bir pozisyonda dimdik otururken, mercekleri bir gözlük haline getirerek tam olması gereken yere ihtiyatla yerleştirdim.

"Aman Tanrım!" diye haykırdım, daha gözlüğün çerçevesi burnuma değdiği anda. "Aman tanrım! Nesi var bu gözlüğün böyle?" Ve gözlüğü çabucak çıkarıp ipek bir mendille dikkatle sildikten sonra yeniden burnumun üstüne yerleştirdim.

İlk seferinde karşılaştığım şey bir sürpriz idiyse, ikinci seferinde bu sürpriz tam bir şaşkınlığa dönüşmüştü ve bu şaşkınlık öyle ileri boyutta, öyle aşırı derecedeydi ki dehşet verici olduğunu söyleyebilirim. Bu da ne demek oluyordu dinine yandığımın? Gözlerim beni yanıltıyor muydu? *İnanabilir miydim* gözlerime? Sorulması gereken soru buydu. Şu şey, şu şey, şu yüzündeki *allık* mıydı? Şunlar ve şunlar, Eugénie Lalande'ın yüzündeki *kırışıklıklar* mıydı? Yüce Tanrım! İrili ufaklı bütün tanrılar ve tanrıçalar adına! Di...diş - dişlerine ne olmuş? Gözlüğü hırsla yere çarptım ve ayağa fırlayıp ellerim belimde Mrs. Simpson'un karşısına dikildim; yüzüm seğiriyor, kuduruyordum, ama aynı zamanda da öfkeden dilim tutulmuştu.

Madame Lalande'ın –Simpson demek istiyorum– İngilizce'yi yazdığından da kötü konuştuğunu daha önce söylemiştim; bu yüzden de sıradan durumlarda haklı olarak İngilizce konuşmaya kalkışmazdı. Ama öfke bir kadına ne yaptırmaz ki? İçinde bulunduğumuz durumda da Mrs. Simpson'ı doğru dürüst anlamadığı bir dilde konuşmaya kalkışmak gibi bir aşırılığa itti.

"Evet, Monsieur," dedi, yüzünden okunan bir şaşkınlıkla beni dakikalarca inceledikten sonra, "evet, Monsieur! Ne var yani? Mesele ne? Kore

hastalıına[24] yakalanmış gibi ne oranızı buranızı oynatıp duruyosunuz boyuna? Beenmiyorsanız beni, ne demeye gözü kapalı aldınız?"

"Seni sefil yaratık!" dedim, soluğumu tutarak, "Seni... seni... seni aşağılık ihtiyar büyücü!"

"Büyücü! İtiyar! Hiç de bile itiyar deilim! Seksen iki yaşını bi tek gün bile geçmedim."

"Seksen iki mi?" diye haykırdım, duvara kadar sendeleye sendeleye gerilerken. "Hay seksen iki bin maymun götüresi! Minyatür, yirmi yedi yaş, yedi ay diyordu."

"Elbette, öyle diyecek! Çok dooru! O portre boyanalı elli beş yıl oluyor. İkinci kocam Monsieur Lalande'la evlendiimde o portreyi ilk kocam Monsieur Moissart'dan olan kızım için ben yaptırtmıştım."

"Moissart mı?" dedim.

"Evet, Moissart," dedi benim telaffuzumu taklit ederek, doğrusunu söylemek gerekirse ben de pekiyi telaffuz edememiştim, "n'olmuş peki? Moissart hakkında ne biliyosunuz?"

"Hiçbir şey, seni yaşlı bostan korkuluğu! Onun hakkında hiçbir şey bilmiyorum, sadece bir zamanlar bu adı taşıyan bir atam olduğunu biliyorum, o kadar."

"Bu ad! Peki, bu ada siz ne diyorsunuz? Çok *iyi* bir ad; Voissart da öyle. Kızım Mademoiselle Moissart, bir Monsieur Voissart ile evlendi; her iki ad da çok saygıdeer adlar."

"Moissart!" diye haykırdım. "Ve de Voissart! Derdin ne senin? Ne demeye çalışıyorsun?"

"Ne mi demeye çalışıyorum?" Moissart ve Voissart diyorum; bir de Croissart ve Froissart var tabii. Kızımın kızı Mademoiselle Voissart, o bir Monsieur Croissart ile evlendi, ve yine kızının torunu Mademoiselle Croissart, o da bir Monsieur Froissart ile evlendi; şimdi sanırım sen bunun pek saygıdeer bir ad olmadıını söyleyeceksin."

"Froissart!" dedim. "Sen şimdi gerçekten Moissart, Voissart, Croissard ve Froissard mı diyorsun?"

"Evet," dedi, koltuğunda geriye yaslanıp bacaklarını gergin bir vaziyette ileri doğru uzatarak, "evet, Moissart, Voissart, Croissard ve Froissard diyorum. Ama Monsieur Froissard, *koca bir*, nasıl dersiniz, koca bir aptaldı –sizin gibi eşşeen tekiydi– çünkü bu aptal *Amérique*'e gelmek için *la belle France*'ı[25] terk etti. Buraya geldiinde de *çok* ama *çok çok* aptal bi oolu

24) "St. Vitus's dance": Bir merkezi sinir sistemi hastalığı. Diğer adı kore. Kurbanın yüzünde, kollarında ve bacaklarında istem dışı kasılmalar meydana gelir.

25) La belle France: Güzelim Fransa.

olmuş diye duydum, ama henüz ne ben ne de arkadaşım Madame Stéphanie Lalande onunla karşılaşmak mutluluuna erdik. Adı Napoleon Bonaparte Froissart; korkarım siz şimdi kalkıp bunun da *çok* saygıdeer bir ad olmadıını söylersiniz."

Bu konuşmanın ya uzunluğu ya da niteliği Mrs. Simson'un üzerinde fena halde öfkelendirici bir etki yaratmıştı; güçbela konuşmasını tamamladığında cin tutmuş biri gibi fırlayıp kalktı oturduğu yerden; bu arada da eteğinin altına giydiği bütün o kalça yastıklarını falan düşürüverdi. Ayağa kalkınca diş etlerini gıcırdatmaya, elini kolunu sallamaya başladı, kollarını sıvadı, yumruğunu burnuma doğru salladı ve bu gösteriyi sona erdirmek için başının üzerindeki boneyi ve onunla birlikte çok değerli ve çok güzel siyah saçlardan yapılmış muazzam bir peruğu söktüğü gibi haykırarak yere fırlattı. Öfkeden ve ıstıraptan kendinden geçercesine tepinmeye, peruğun üzerinde fandango[26] oynamaya başladı.

Bu arada ben ağzım bir karış açık onun boşalttığı sandalyeye çöktüm. O, bir dönüşü tamamlarken düşünceli düşünceli "Moissart ve Voissart!", sonra diğer bir dönüşü tamamlarken "Croissard ve Froissard!" diyordum. "Moissard, Voissard, Croissard ve Napoleon Bonaparte Froissard! Seni, iğrenç ihtiyar yılan, bu *benim* –bu *benim*– işitiyor musun?" Burada avazım çıktığı kadar haykırarak, "Bu *beniiim*! Ben Napoleon Bonaparte Froissard'ım! Ve ninemin ninesiyle evlenmişim! Tanrı bin defa kahretsin beni!"

Madame Eugénie Lalande, *yani* Simpson –eskiden Moissard– açıktı ki benim ninemin ninesiydi. Gençliğinde çok güzelmiş, hatta seksen ikisindeyken bile haşmetinden, başının bir heykelin hatlarına sahip biçimliliğinden, güzel gözlerinden ve genç kızlığının Grek burnundan pek bir şey kaybetmiş değildi. Bunların yanı sıra, beyaz ve kırmızı farların, takma saçların, takma dişlerin, *tournure*'lerin[27] ve Paris'in en usta modacılarının sayesinde Fransız metropolünün *un peu passé*[28] güzelleri arasında saygın bir yer edinmeyi başarmıştı. Bu bakımdan denebilir ki, ünlü Ninon de L'Enclos ile boy ölçüşebilirdi.

Çok büyük bir servete sahipti; çocuksuz olarak ikinci defa dul kalınca benim Amerika'daki varlığımı hatırlamış, beni kendine vâris yapmak amacıyla, ikinci kocasının uzaktan akrabası ve son derece güzel bir kadın olan Madame Stéphanie Lalande'ı yanına alarak Birleşik Devletler'e bir ziyarette bulunmuştu.

26) Fandango: Oynak bir İspanyol dansı.

27) Tournure (Fr.): Eskiden kadınların eteklerini kabartmak için kullandıkları yastık, kalça yastığı.

28) Un peu passé: (Fr.): Biraz geçkin.

Operada, benim kendisine bakmakta olduğum, ninemin ninesinin dikkatini çekmiş, opera dürbünüyle beni incelediğinde kendisine benzediğimi görerek şaşırmış. Böylece dikkatini çektiğimde, vârisinin de bu kentte olduğunu bildiğinden, yanındakilerden beni soruşturmuş. Yanındaki bey beni şahsen tanıyormuş, ona kim olduğumu söylemiş. Elde ettiği bu bilgi üzerine beni yeniden dikkatle incelemişti; bu inceleme, beni cesaretlendiren ve ayrıntılı bir şekilde anlattığım saçma davranışlarda bulunmaya iten incelemeydi. Ben ona eğilip selam verdiğimde, tuhaf bir rastlantı eseri kim olduğunu anladığım zannıyla selamıma karşılık vermişti. Gözlerimin bozukluğu ve tuvalet sanatı meçhul kadının yaşı ve güzelliği konusunda beni yanılttığında, heyecanla Talbot'a onun kim olduğunu sormuştum; Talbot, doğal olarak genç kadını işaret ettiğime hükmetmiş ve gerçeğe uygun olarak "ünlü dul, Madame Lalande" demişti.

Ertesi sabah, yolda, ninemin ninesi Paris'ten tanışı Talbot'a rastlamış ve doğal olarak söz dönüp dolaşıp bana gelmişti. Herkesin bildiği –ancak ben bundan tamamıyla bihaberdim– gözlerimin bozukluğundan söz edilmiş ve benim iyi kalpli yaşlı akrabam kendisini tanımış olduğumu sanmakla yanılmış olduğunu ve tanımadığım yaşlı bir kadına bir tiyatroda açıkça kur yaparak kendimi komik duruma düşürdüğümü büyük bir üzüntüyle anlamış. Bu düşüncesizliğimi cezalandırmak için Talbot'un yardımıyla bir plan yapmıştı. Talbot beni onunla tanıştırmaktan kaçınmak için mahsus yolumdan uzak durmuştu. "Güzel dul Madame Lalande" hakkında sokakta yaptığım soruşturma, tabii ki genç bayana yorulmuştu; böylece Talbot'un otelinden ayrıldıktan hemen sonra karşılaştığım üç beyle yaptığım konuşma da onların Ninon de L'Enclos'a yaptıkları gönderme de açıklanmış oluyordu. Madame Lalande'ı hiç gün ışığında yakından görme fırsatım olmamıştı ve müzik *soirée*'sinde gözlük kullanmayı aptalca reddedişim onun yaşını anlamamı engellemişti. Madame Lalande şarkı söylemeye davet edildiğinde, aslında kastedilen genç bayandı ve şarkı söylemek için kalkan da oydu; ninemin ninesi ise oyunu sürdürmek için onunla aynı zamanda kalkmış ve büyük salondaki piyanoya kadar ona eşlik etmişti. Oraya kadar ona eşlik etmeye kalksaymışım, niyeti oturduğum yerde kalmamın uygun olacağını bana söylemekmiş, ama benim sakınımlı davranmam buna gerek bırakmamıştı. O kadar hayran kaldığım ve sevgilimin genç olduğu yolundaki izlenimimi pekiştiren şarkılar Madame Stéphanie Lalande tarafından söylenmişti. Bana gözlük hediye edilmesinin sebebi yapılan şakaya bir azar –bir iğneleme– katmaktı. Onları bana vermek iliklerime işlemiş yapmacık tavırlarım

konusunda bana bir ders verilmesine olanak sağlıyordu. Yaşlı bayanın kullandığı gözlük camlarının yaşıma uygun camlarla değiştirilmiş olduğunu söylememe herhalde gerek yok. Hani gözlükçüye gidip kendim alsam bu kadar olurdu ancak.

Sözde bizi evlendiren din adamı Talbot'un çok yakın bir ahbabıydı ve rahiplikle falan bir ilgisi yoktu. Ama araba sürücülüğüne diyecek yoktu, papaz cüppesini çıkardıktan sonra sırtına bir palto atıp "mutlu çifti" şehir dışına çıkaran kira arabasını sürmüştü. Talbot da onun yanına oturmuştu. Bu iki alçak işi sonuna kadar takip etmiş, hanın oturma odasının yarı açık arka penceresinden dramanın *dénouement*'ını[29] sırıta sırıta eğlenerek seyretmişti. Sanırım her ikisini de düelloya davet etmek zorundayım.

Neyse, ninemin ninesinin kocası *değilim* ve bu düşünce bana sonsuz bir rahatlama veriyor; ama Madame Lalande'ın *kocasıyım* – Madame Stéphanie Lalande'ın. Benim iyi yürekli yaşlı akrabam ölümü halinde –böyle bir şey olursa tabii– beni tek vârisi yapmakla kalmadı, güçbela da olsa bizi birleştirmenin bir yolunu buldu. Sonuç olarak *billets doux*[30] ile ebediyen işim kalmadı ve bundan böyle kimse beni GÖZLÜKSÜZ göremeyecek.

29) Dénouement (Fr.): Çözüm, sonuç.
30) Billets doux (Fr.): Aşk mektupları.

FANTEZİ VE UÇUŞ ÖYKÜLERİ

HANS PFAALL DİYE BİRİNİN BENZERSİZ SERÜVENİ

Kumandanı olduğum
Çılgın düşlerle dolu bir yürekle,
Ateşten bir mızrak ve havadan bir atla
Gezer dururum kırlarda.
Tom O'Bedlam'ın Şarkısı[1]

Rotterdam'dan alınan en son haberlere göre, kent büyük bir düşünsel heyecana kapılmış gibi gözüküyor. Gerçekte burada öylesine yepyeni, öylesine umulmadık, daha önceki düşüncelerle öylesine çelişen bir olay meydana geldi ki, çok geçmeden bütün Avrupa'da büyük bir şamata kopacağından, bütün fizik âleminin galeyana geleceğinden bütün mantık ve astronomi âleminin birbirine gireceğinden hiç kuşkum kalmadı.

Anlaşıldığı kadarıyla, ∴ ayının ... günü (tarihi tam olarak anımsamıyorum) büyük bir kalabalık, belirtilmeyen bir amaçla hali vakti yerinde Rotterdam'ın pazar yerinde toplanmıştı. Gün, mevsime göre alışılmadık derecede sıcaktı, hemen hemen hiç esmiyordu; mavi gök kubbenin her tarafına bol bol serpilmiş büyük beyaz bulut kümelerinden zaman zaman serpiştiren ve ancak birkaç dakika süren eğlence kabilinden yağmur kalabalığın canını pek sıkmıyordu. Bununla birlikte, öğleye doğru toplulukta hafif, ama dikkate değer bir dalgalanma görüldü; bunu on bin dilin patırtısı izledi ve hemen ardından on bin çehre gökyüzüne doğru çevrildi, on bin pipo aynı anda on bin ağzın köşesinden çekildi[2],

1) "Tom O'Bedlam" delilik temelinde sadaka toplayan bir dilencidir. "Bedlam", başlangıçta dört hasta kabul etmek üzere kurulmuş olmakla birlikte 1644'te kırk dört hastasından bir kısmını 'yarı iyileştirilmiş' olarak taburcu eden Londra'daki akıl hastanesi Betlehem'in kısaltılmış şeklidir (St. Mary's of Betlehem). 'Tahliye-izinli' bu adamlar, insanlarda acıma hissi uyandırmak için tuhaf kıyafetler içerisinde şarkılar söyleyerek sağda solda serserilik ederlerdi. Sokaklarda dolaşan bu serserilerden bir grup çok geçmeden, yoldan gelip geçen uyanık olmayan insanlardan para koparmak için Tom O'Bedlam kişiliğine büründüler.

2) Hollandalıların pipolarına olan düşkünlüğü Poe zamanında Amerika'da çok tutulan bir şaka konusuydu. Aynı konuya Poe'nun "Çan Kulesindeki Şeytan"ında ve Washington Irving'in "Diedrich Knickerbocker's History of New York"unda da rastlanır. Hollandalılar, Poe'nun kent atmosferi anlatırken kullandığı büyük duman bulutları tanımını haklı çıkaracak kadar çok pipo içerlerdi.

Niagara'nın gürlemesinden başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak bir haykırış bütün kentte ve Rotterdam'ın çevresinde uzun uzun, büyük bir güçle ve öfkeyle yankılandı durdu.

Bu gürültü patırtının nedeni çok geçmeden ortaya çıktı. Yukarıda sözü edilen dış hatları belirgin bulut kümelerinin arasındaki mavi bir açıklıkta, aşağıda ağzı açık bakan bu kaba saba kentli sürüsünün hiçbir şekilde anlayamayacağı ve yeterince takdir edemeyeceği acayip, benzeşmez öğelerden oluşmuş, tuhaf biçimli, saçma sapan ama katı görünümlü bir nesnenin kocaman bir bulutun arkasından yavaş yavaş çıktığı görüldü. Bu, ne olabilirdi? Rotterdam'ın bütün şeytanları adına, neyin belirtisiydi bu? Kimse bilmiyordu; kimse bir tahminde bulunamıyordu; bu sırrı çözmek için kimsenin –hatta belediye başkanı Mynheer Superbus Von Underduk'un bile– elinde en ufacık bir ipucu yoktu; yapacak daha makul bir şey olmadığından, son bireyine kadar bütün Rotterdamlılar pipolarını dikkatle ağızlarının köşelerine yerleştirdiler, gözlerini bu olağanüstü olaydan ayırmadan pipolarından bir nefes saldılar, kısa bir zaman için durdular, bulundukları yerden biraz öteye badi badi yürüdüler, homur homur homurdandılar –badi badi yürüyerek yeniden eski yerlerine geldiler, homurdandılar, bir an durdular ve sonunda – pipolarından yeniden bir nefes saldılar.

Bu arada, bunca merakın konusu ve bu kadar çok dumanın nedeni olan şey koca kente doğru alçalıyordu. Birkaç dakika içinde tam olarak seçilebilecek kadar yakına geldi. Bu bir, evet, evet hiç kuşku yok, bu bir tür balondu; ama Rotterdam'da daha önce hiç böylesi bir balon görülmediği muhakkaktı. Çünkü kim –sorarım size– kim tamamen kirli gazetelerden yapılmış bir balondan söz edildiğini duymuştur?[3] Hollanda'da hiç kimsenin duymamış olduğu muhakkaktır; bununla birlikte, burada insanların burunlarının dibinde, daha doğrusu burunlarının epeyce *üstünde* bir yerde, bu amaçla kullanıldığını daha önce hiç kimsenin duymadığı böylesi bir malzemeden –en yetkili ağızlar bunu doğruladılar– yapılmış, söz konusu nesnenin bir eşi duruyordu. Bu, Rotterdamlıların sağduyusuna fena halde hakaretti. Görüngünün biçimine gelince, daha da akla ziyandı: Altüst edilmiş kocaman bir soytarı külahından[4] çok farklı

3) Gazetelerin uyduruk haberleri gerçek olaylar gibi sunmalarına, halkın deyimiyle "balon uçurmala"larına dolaylı bir gönderme.

4) Soytarı külahı (fool's cap), zillerle süslenmiş, genellikle kâğıttan konik bir şapkadır. *Foolscap* ayrıca, yaklaşık 33x40 cm. boyutlarında bir kâğıttır. Kelimenin birinci anlamıyla kullanılmış olması yalnızca bir şaka olarak görülebilir ama ikinci anlamıyla kullanılmış olması bazı araştırmacılara, ikinci sınıf yazarların uçuş fantezilerinin alaya alındığını düşündürmektedir.

değildi. Balonun daha yakından incelenmesiyle, sivri noktasından aşağı sarkan kocaman bir püskülün, koninin çepeçevre üst kenarı ya da tabanındaki koyun çanını andıran ve sürekli Betty Martin[5] havasında çıngırdayan bir dizi küçük enstrümanın görülmesi, kalabalığın benzerlik konusundaki görüşlerini şuncacık olsun değiştirmedi. Daha da kötüsü, kenarları fevkalâde geniş ve yarım küre şeklindeki tepesi geniş siyah şeritli, gümüş tokalı koyu gri kocaman bir kastor şapka mavi kurdelelerle bu fantastik makinenin ucuna sepet gibi asılı duruyordu. Oldukça dikkat çekici bir başka husus da, birçok Rotterdamlının aynı şapkayı daha önce defalarca görmüş olduklarına yemin etmeleriydi; gerçekten de, herkese tanıdık geliyordu; şapkayı gören Bayan Grettel Pfaall[6] şaşkınlık dolu bir sevinç çığlığıyla bunun kendi adamının şapkasının aynısı olduğunu ilan etti. Pfaall'ın üç arkadaşıyla birlikte beş yıl kadar önce Rotterdam'da birdenbire ve açıklanamaz bir tarzda ortadan kaybolması ve onlardan haber alma yönündeki bütün çabaların şu ana kadar başarısızlığa uğramış olması nedeniyle, durum şimdi daha da önem kazanmıştı. Kentin doğu tarafında şimdi artık oturulmayan bir bölgesinde tuhaf görünüşlü bir döküntü yığınıyla karışmış halde birtakım insan kemiklerinin bu yakınlarda bulunmuş olduğu doğruydu; bazı insanlar, burada, kurbanları muhtemelen Hans Pfaall ve arkadaşları olan iğrenç bir cinayet işlenmiş olduğunu düşünecek kadar ileri gitmişlerdi. Ama biz konumuza dönelim.

Balon (bunun bir balon olduğuna hiç kuşku yoktu), şimdi yere yüz ayak mesafeye inmişti; içerisindeki insanı aşağıdakiler rahatça seçebiliyorlardı. Gerçekten çok tuhaf biriydi bu. Boyu iki ayaktan fazla olamazdı, ama çok kısa da olsa bu boy, balonun iplerine tutturulmuş, göğsüne kadar çıkan geniş bir kuşak olmasa, dengesini bozarak küçük sepetinin kıyısından düşmesine yeterdi. Küçük adamın gövdesinin orantısız enliliği ona son derece saçma bir yuvarlaklık görüntüsü kazandırıyordu. Ayakları elbette gözükmüyordu. Elleri kocaman kocamandı. Saçları kır-

5) Halk dansları yapılırken okunan "High, Betty Martin" adlı geleneksel bir şarkı.

6) Washington Irving'in, karısının dırdırından bıkarak yirmi yıl ortalarda gözükmeyen Rip Van Winkle'ının bir başka yansıması.

Hans ve Grettel adları, öykünün bir peri masalı (Hansel ve Grettel) olduğuna işaret ediyor.

Pfaall soyadı, Pfaal, Phaal şeklinde de geçiyor ki, bu bazılarına (sözgelimi, Marie Bonapart'a) "phallus" sözcüğüne gönderme yapıldığını düşündürüyor. Yine Almanca'daki *pfahl* (kazık) sözcüğü de aynı Freudcu çağrışımlara sahip. Sözcüğün "fall" (düşüş, düşmek) sözcüğünden geldiğini düşünenler de var ki, bir baloncu için oldukça şanssız bir ad. Latince *follis* sözcüğü körük (bellows) anlamına gelir; bu sözcük zamanla değişerek "windbag"e (çalçene, geveze, körük) dönüşmüş, en sonunda da deli anlamına gelen Fransızcadaki "fou"ya ve İngilizce'deki "fool"a dönüşmüştür.

laşmış ve başının arkasında bir *atkuyruğu* şeklinde toplanmıştı. Burnu müthiş surette uzun, eğri ve kıpkırmızıydı; kocaman açılmış gözleri parlak, bakışları deliciydi; yaşlılıktan buruşmuş çenesiyle yanakları enli ve şiş, gerdanı katmerliydi; başının her iki tarafında da kulağa benzer herhangi bir şey gözükmüyordu. Bu tuhaf küçük adam, gökmavisi satenden geniş bir palto, gümüş kopçalarla dizlerinden sıkılmış, paltosuna uyan dar bir pantolon giymişti. Yeleği parlak sarı bir kumaştandı, beyaz tafta bir başlık afili bir şekilde başının bir yanına konulmuştu; giyim kuşamını tamamlamak üzere, kan kırmızı bir fular boynuna dolanıyor, inanılmaz büyüklükte bir düğümden sonra zarif bir şekilde göğsüne düşüyordu.

Dediğim gibi, balon yere yüz ayak yaklaştıktan sonra, küçük yaşlı adam birden ürküntüye kapıldı; *terra firma*'ya[7] daha fazla yaklaşmak niyetinde gözükmüyordu. Bu yüzden çadır bezinden yapılmış, güçlükle kaldırdığı bir torbadan bir miktar kum boşaltarak anında olduğu yerde hareketsiz kaldı. Sonra telaşla ve acele ecele paltosunun cebinden deri kaplı büyük bir defter çıkardı. Defteri elinde şöyle bir kuşkuyla tarttı, sonra hayretle gözlerini deftere dikti, ağırlığından büyük bir şaşkınlığa düşmüş gibiydi.[8] Sonunda defterin arasından kırmızı mumla mühürlenmiş ve kırmızı bir şeritle dikkatle bağlanmış kocaman bir mektup çıkararak, belediye başkanı Superbus Von Underduk'un[9] ayakları dibine atıverdi.

Ekselansları mektubu almak için yere eğildi. Ama her zaman endişeli gözüken ve anlaşılan artık kendisini Rotterdam'da tutacak başka bir işi kalmamış olan baloncu tam bu anda gitme hazırlıklarına girişti ve yeniden yükselmek için safrasının bir kısmını atması gerektiğinden, içini boşaltmak zahmetine katlanmadan birbiri ardı sıra attığı yarım düzine torbanın her biri büyük bir talihsizlik eseri ardı ardına belediye başkanının sırtına düşerek tüm Rotterdamlıların gözü önünde adamcağızı en az altı kere yere yuvarladı. Ama yüce Underduk'un küçük yaşlı adamın bu münasebetsizliğini cezasız bıraktığı sanılmasın. Tam tersine, bu yarım düzine tepetaklak oluşun her birinde bütün bu süre boyunca sıkı sıkıya sarıldığı ve (Tanrı'nın izniyle) öleceği güne kadar da sıkı sıkıya sarılacağı piposundan en az yarım düzine öfkeli duman üflediği söylenmektedir.

Bu arada balon, bir tarla kuşu gibi havalandı, kentin üzerinden süzülerek tıpkı ardından o kadar tuhaf bir surette çıktığı buluta benzer bir bulutun arkasına doğru uzaklaştı ve Rotterdam'ın iyi yurttaşlarının hayret

7) Terra firma: Kara, toprak.
8) Yerçekiminin olmadığı uzaydan gelmiş olduğunun ilk işareti.
9) 'Superbus Von Underduk' adının anlamı, dalkavukların en iyisidir.

dolu bakışları altında gözden kayboldu. Bunun üzerine, bütün dikkatler, ardından meydana gelen olaylarla birlikte aşağı inişi Ekselansları Von Underduk'un hem vücudu hem de kişisel saygınlığı açısından ölümcül derecede yıkıcı sonuçlar doğuran mektuba yöneldi. Bununla birlikte, bu görevli yerde yuvarlanırken şöyle bir göz atmakla en uygun ellere geçtiğini anladığı mektubu emniyete almak gibi önemli bir konuyu düşünmezlik etmedi; Rotterdam Astronomi Koleji'nin başkanı ve ikinci başkanı olduklarına göre, gerçekten de mektup kendisine ve Profesör Rubadub'a[10] yazılmıştı. Bunun üzerine mektup bu önemli kişilerce hemen oracıkta açıldı ve aşağıdaki olağanüstü ve çok önemli bilgileri içerdiği görüldü:

"*Von Underduk ve Rubadub Hazretlerine, Rotterdam Kenti Devlet Astronomi Koleji başkan ve ikinci başkanları.*

Ekselansları, Rotterdam'da beş yıl kadar önce anlaşılmaz bir şekilde üç kişiyle birlikte ortadan kaybolan körük tamircisi kendi halinde bir zanaatkâr olan Hans Pfaall'ı hatırlarlar belki. Ekselansları bağışlasınlar, bu mektubun yazarı olan ben, Hans Pfaall'ın ta kendisiyim. Hemşerilerimden çoğu, ortadan kaybolduğum sırada oturmakta olduğum Sauerkraut Sokağı'nın başındaki tuğladan kare şeklindeki küçük binada kırk yıldır yaşadığımı çok iyi hatırlarlar. Atalarım da çok eski zamanlardan beri aynı yerde oturmakta ve benim gibi onlar da saygın ve kârlı körük tamirciliği mesleğini yürütmekteydiler, çünkü gerçeği söylemek gerekirse, insanların kafalarının siyaset ateşiyle yanıp tutuştuğu şu son yıllara gelinceye kadar dürüst bir Rotterdamlının yapacağı bundan daha iyi bir iş yoktu. Güvenliydi, işsiz kalmak diye bir şey asla söz konusu değildi, ne para ne itibar bakımından bir eksiği vardı. Ama daha önce de söylediğim gibi, özgürlüğün, uzun nutukların, köktenciliğin ve bu türden bir yığın şeyin etkilerini çok geçmeden hissetmeye başladık. Eskiden dünyanın en iyi müşterileri olan insanların şimdi akıllarına bile gelmiyorduk. Devrimleri anlamak ve çağın zihinsel ve ruhsal gelişimini yakalayabilmek için çabalayıp duruyorlardı. Bir ateşin yelpazelenmesi gerekiyorsa, bir gazeteyle kolayca yapılabilirdi bu; hükümetin zayıfladığı oranda deri ve demirin dayanıklılığının artmış olduğundan hiç kuşkum yok–neden derseniz, çok kısa bir süre içerisinde bütün Rotterdam'da dikilmesi gereken ya da bir çekicin yardımına ihtiyaç duyan tek bir körük kalmamıştı. Durum dayanı-

10) Ağlayan çocukları susturmak için söylenen "dandini dandini dastana" türünden bir tekerlemeden; "Rub-a-dub-dub, Three Man in a Tub".

labilecek gibi değildi. Kısa bir sürede bir sıçan kadar yoksul düştüm; bakmam gereken karımla çocuklarım olduğundan, çok geçmeden borçlarım bir dağ gibi arttı ve artık her gün saatlerce hayatıma son vermenin uygun bir yolunu düşünür oldum. Bu arada, alacaklılarım bana rahatça düşünecek zaman bırakmıyorlardı. Evim, sabahtan akşama kadar kelimenin tam anlamıyla kuşatma altındaydı. Özellikle üç alacaklım vardı ki, beni tahammül sınırlarının ötesinde üzüyor, sürekli kapımı gözetliyor ve yasalarla tehdit ediyorlardı. Elime geçirme mutluluğuna ulaşabilirsem bu üçünden en acı intikamı almaya yemin ettim ve beynimi bir alaybozan tüfeğiyle dağıtarak derhal intihar etmekten beni sanırım yalnızca bu beklenti alıkoydu. Bu yüzden talih bana öç alma fırsatı verinceye kadar öfkemi gizlemenin, onları vaatler ve tatlı sözlerle oyalamanın en iyisi olacağını düşündüm.

Bir gün onları atlatarak, her zamankinden daha büyük bir üzüntü içinde, kentin en bilinmedik sokaklarında, tesadüfen küçük bir kitapçı dükkânına rastlayıncaya kadar uzun süre amaçsızca dolaşıp durdum. Dükkânda müşteriler için konulmuş bir koltuk bularak kararlılıkla kendimi üzerine bırakıverdim ve bilmem neden elime gelen ilk kitabın sayfalarını çevirmeye başladım. Bu, Berlinli Profesör Encke[11] ya da adı buna benzer bir Fransız tarafından yazılmış Spekülatif Astronomi üzerine küçük bir broşürdü. Bu konularda az da olsa bilgim vardı, çok geçmeden kitapta yazılı olanlara kendimi öyle kaptırdım ki, ancak broşürü iki defa baştan sona okuduktan sonra etrafımda ne olup bittiğinin farkına varabildim. Bu arada hava kararmaya başlamıştı, dükkândan çıkıp eve doğru yöneldim. Ama broşür (Nantz'daki bir kuzenim tarafından bu yakınlarda bana önemli bir sır olarak bildirilen pnömatik bilimindeki bir keşifle birlikte) bilincim üzerinde silinmez bir etkide bulunmuştu; tozlu sokaklarda avare avare yürürken yazarın tuhaf ve zaman zaman anlaşılmaz usavurmalarını dikkatle zihnimde evirip çevirmekteydim. Hayal gücümü olağanüstü etkileyen bazı bölümler vardı. Üzerinde düşündüğüm ölçüde bunlar ilgimi daha da çok çekiyordu. Genel olarak öğrenimimin sınırlı oluşu, özellikle de fizik konusundaki bilgisizliğim okuduklarımı anlama yeteneğim konusunda kuşkuya düşmeme ya da okuduğum şeylerin doğal olarak zihnimde yarattığı birçok anlamı belirsiz kavram konusunda ikircim duymama değil, sadece hayal gücümü kamçılamaya yaradı. Belli bir düzene ulaşmamış zihinlerde doğan bu

11) John Franz Encke (1791-1865), Seeberg, sonra da Berlin gözlemevlerinin yöneticisi olan Alman astronom. 1680'deki bir kuyrukluyıldızın yörüngesine ilişkin hesaplarıyla ünlüdür. Fransız, Encke'den sonra kuyrukluyıldızı adlandıran Marseillesli J. L. Pons olabilir.

ham fikirlerin gerçekte çoğu kez önsezi veya içgüdünün bütün gücüne, gerçekliğine ve doğasında var olan diğer özelliklere sahip olup olamayacağını kendi kendime soramayacak kadar kendini beğenmişin biriydim ya da yeterince mantıklıydım.[12]

Eve vardığımda çok geçti, hemen yattım. Ama uyuyamayacak kadar zihnim meşguldü, geceyi derin düşünceler içerisinde geçirdim. Sabah erkenden kalkarak kitapçı dükkânına koştum ve elimde kalan üç beş kuruşla birkaç mekanik ve uygulamalı astronomi kitabı satın aldım. Bunlarla birlikte sağ salim eve döndükten sonra bütün boş zamanlarımı incelenmelerine adadım ve çok geçmeden şeytanın ya da iyilik meleğimin bana esinlediği bir projeyi uygulamaya koyacak kadar bu konularda ilerleme gösterdim. Bu arada da, bana onca eziyet eden üç alacaklımı yatıştırmak için elimden gelen her çabayı gösterdim. Kısmen, ev eşyalarımı satarak istedikleri miktarın yarısını karşılamak suretiyle, kısmen de kafamda olan ve yardımlarını gereksindiğim bir projenin gerçekleştirilmesinden sonra borcun geri kalanını ödeyeceğimi söyleyerek sonunda bunu başardım. Bu yolla düşüncelerimi onlara benimsetmekte zorlanmadım (çünkü cahil insanlardı).

İşleri bu şekilde yoluna koyduktan sonra, malımdan mülkümden ne kalmışsa, karımın yardımıyla ve büyük bir gizlilik içinde ve dikkatle elden çıkarmanın, (bunu söylemeye utanıyorum ama) gelecekte nasıl ödeyeceğimi hiç düşünmeden çeşitli bahanelerle küçük küçük miktarlarda borçlar alarak hatırı sayılır bir nakit parayı denkleştirmenin bir yolunu buldum. Elimdeki paranın artmasıyla, ara ara, her biri on-on ikişer metre uzunlukta çok ince patiska benzeri muslin kumaş, sicim, epeyce miktarda vernik ve kauçuk, sipariş üzerine çubuklardan örülmüş geniş ve derin bir sepet ve olağanüstü boyutlarda bir balonu yapmak ve donatmak için gerekli daha birçok malzeme satın aldım. Nasıl bir yol izleyeceği konusunda gerekli bütün bilgileri vererek karımı mümkün olan en kısa zamanda balonu yapmakla görevlendirdim. Ben de bu arada sicimden yeterli büyüklükte bir ağ ördüm; etrafına bir kasnak geçirip gerekli halatlarla donattım; atmosferin üst katmanlarında yapacağım deneylerde kullanacağım sayısız cihaz ve malzeme satın aldım. Sonra, beşi yaklaşık ellişer galonluk, biri daha büyük demir kasnaklı fıçıyı, özel bir şekil verilmiş üç parmak çapında on ayak uzunluğunda altı adet teneke boruyu, adını

12) 1835'te yayımlanan metin şu şekilde devam ediyordu: "Bir başka deyişle, özü gereği gerçeğin genellikle yüzeysel olduğuna ve birçok durumda bizim onu aradığımız derinliğin çok altında bir derinlikte yattığına inanıyordum ve hâlâ da inanıyorum."

vermek istemediğim bir miktar *özel bir metal ya da yarı-metal malzemeyi* ve on iki damacana *çok kullanılan asidi* gecenin karanlığından yararlanarak kentin doğu yakasındaki artık oturulmayan bir yere taşıdım. Bu malzemelerden üretilecek olan gaz bugüne kadar benden başka hiç kimse tarafından üretilmedi – ya da en azından benzer bir amaçla kullanılmadı. Burada sadece şu kadarını söyleyebilirim. Bu gaz, bugüne kadar indirgenemez kabul edilen bir *azot bileşiğidir* ve yoğunluğu hidrojen gazının yoğunluğunun *37,4'te birinden daha azdır*. Tatsız olmakla birlikte kokusuz değildir; saf haldeyken yeşilimsi bir alevle yanar ve son derece zehirlidir. Bu gazın sırrını açıklamada güçlük çıkarmazdım; ama daha önce de ima ettiğim gibi bu hak, Fransa'nın Nantz kentinden bu bilgileri bana şartlı olarak gönderen birine aittir. Aynı şahıs, benim niyetlerimden habersiz, bir hayvanın membranından balon yapmanın yolunu da bana açıkladı; bu malzemeden gazın kaçması neredeyse olanaksızdı. Ama bunu çok fazla pahalı buldum; ayrıca kauçukla kaplanmış muslinin de onun kadar iyi olup olmadığından emin değildim. Bu ayrıntıdan sadece, söz konusu şahsın günün birinde yeni gazla ve sözünü ettiğim malzemeyle bir balon yolculuğu yapmaya kalkışması olasılığı nedeniyle ve onu bu eşsiz icadın sahibi olma onurundan yoksun bırakmak istemediğim için söz ediyorum.

Balonun şişirilmesi sırasında küçük fıçıların bulunmalarını istediğim noktalara gizlice birer küçük çukur kazdım; çukurlar bu şekilde yirmi beş ayak çapında bir çember oluşturuyordu. Büyük fıçının duracağı yer olarak düşündüğüm çemberin merkezine daha derin bir çukur kazdım. Küçük çukurlara teneke kutular içerisinde ellişer libre, büyük çukura bir fıçıyla yüz elli libre top barutu koydum. Bunları –fıçıyı ve teneke kutuları– yere barut dökerek uygun bir şekilde birbirine bağladım ve yaklaşık dört ayak uzunluğundaki gecikmeli fitilin bir ucunu teneke kutulardan birinin içine sokarak çukuru doldurdum ve fitilin diğer ucunu ancak gözükecek şekilde bir parmak kadar dışarıda bırakarak çukurun üzerine bir fıçı yerleştirdim. Aynı şekilde, geri kalan çukurları da doldurdum ve fıçıları olmaları gereken yerlere yerleştirdim.

Yukarıda saydığım malzemelerden başka, atmosferik havanın yoğunlaştırılması için Bay Grimm'in[13] geliştirdiği bir cihazı da *depoma* götüre-

13) Joseph Priestly (1733-1804) tarafından geliştirilen hava pompası o günlerde birçok fizik kitabında yer alıyordu. Bu pompa bir kap içerisindeki havayı dışarı atarak vakum oluşturmada ya da mekanizmayı ters çevirerek kap içindeki basıncın artırılmasında kullanılıyordu. Burada sözü edilen Grimm'in kim olduğu bilinemiyor; ancak Hansel ve Grettel'den söz eden Poe'nun Jakob (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859) kardeşlerden söz etmiş olması büsbütün olanaksız olmasa gerek.

rek orada sakladım. Ancak amacıma uygun olarak kullanılabilmesi için bu makinede oldukça değişiklik yapmak gerektiğini gördüm. Ama büyük bir sebatla ve aralıksız çalışarak sonunda bütün hazırlıklarımı tamamladım. Çok geçmeden balonum tamamlanmıştı. Kırk bin ayak küpten fazla[14] gaz alabilecekti. Hesaplarıma göre, bütün alet edevatımla birlikte beni ve, üstüne üstlük, yanlış hesaplamadımsa yüz yetmiş beş libre safrayı kolaylıkla taşıyabilecekti. Üç kat vernik çektiğim muslinin ipek kadar amacıma uygun olduğunu gördüm; onun kadar sağlam ama ondan çok daha ucuzdu.

Artık her şey hazır olduğundan, kitapçı dükkânına gittiğim ilk günden sonraki bütün faaliyetlerimi gizli tutması konusunda karıma yemin ettirdim; durum elverir vermez geri döneceğime söz vererek elimde kalan azıcık parayı ona verdim ve veda edip ayrıldım. Onun için hiç endişe duymuyordum, gerçekten. Becerikli kadındı, ben olmadan da pekâlâ yapabilirdi. Gerçeği söylemek gerekirse, beni her zaman tembel, işe yaramaz, hayalci biri olarak gördüğüne ve benden kurtulduğuna sevindiğine inanıyorum. Karanlık bir gece, karıma veda ettim ve canımı o kadar çok sıkan üç alacaklımı *aides-de-camp*[15] sıfatıyla yanıma alarak sepet ve teçhizatla birlikte balonu dolambaçlı yollardan diğer malzemeleri depoladığım yere taşıdık: Malzemeleri bıraktığımız gibi el değmemiş durumda bulduk ve derhal işe giriştim.

Nisanın ilk günüydü. Daha önce de söylediğim gibi zifiri karanlık bir geceydi; tek yıldız gözükmüyordu ve zaman zaman çiseleyen inceden bir yağmur epey sıkıntı veriyordu. Ama benim asıl endişem, vernikle korunmasına karşın rutubetle ağırlaşmaya başlayan balondan yanaydı; barut da zarar görebilirdi. Bu yüzden üç alacaklımı büyük bir gayretle işe koştum, ortadaki büyük fıçının etrafına buz yığdırttım, diğer fıçılardaki asitleri karıştırttım. Bütün bu cihazlarla ne yapmayı amaçladığımı sormaktan ve onlara yaptırttığım ağır işlerden duydukları hoşnutsuzluğu ifade etmekten bir an olsun geri durmadılar. Dediklerine göre, iliklerine kadar ıslanarak böyle iğrenç bir büyüye bulaşmanın ne yararı olacağını anlayamıyorlarmış. Endişelenmeye başladım ve bütün gücümle işe asıldım, çünkü bu aptalların şeytanla işbirliği yaptığımı ve şu anda yapmakta olduğum şeylerin pek de iç açıcı şeyler olmadığını düşündüklerine inanıyordum. Bu yüzden, beni yüzüstü bırakıp gitmelerinden çok korkuyordum. Ama bu işi bitirir bitirmez borçlarımı son

14) Yaklaşık 1130 metreküp. Demek ki yaklaşık on dört metre çapında bir balon.
15) Aide-de-camp (Fr.): Yaver, emir subayı.

kuruşuna kadar temizleyeceğime söz vererek onları yatıştırmayı başardım. Benim bu sözlerimi elbette kendilerince yorumladılar, herhalde elime çok para geçeceğini, onlara olan borcumdan başka hizmetlerine karşılık üste bir miktar daha ödeme yapacağımı düşünmüşlerdi; ruhuma ya da bedenime ne olacağını pek umursamadıklarını rahatça söyleyebilirim.

Yaklaşık dört buçuk saat sonra balonun yeterince şişmiş olduğunu gördüm. Bunun üzerine sepeti bağladım ve bütün araç gerecimi içine yükledim: Bir teleskop, üzerinde bazı önemli değişiklikler yapılmış bir barometre, bir termometre, bir elektrometre,[16] bir pergel, bir pusula, bir kronometre, bir çan, bir megafon, daha bir sürü şey; ayrıca havası boşaltılıp ağzı sıkıca kapatılmış bir cam küre – kondansatörü de unutmadan, biraz sönmemiş kireç, bir kalıp mühür mumu, bol miktarda su ve hacmine göre besleyiciliği fazla *pemmican*[17] türü erzak. Ayrıca balona bir çift güvercinle bir de kedi aldım.

Artık neredeyse şafak sökmek üzereydi; hareket saatinin geldiğine hükmettim. Yanan bir sigarayı kazaymış gibi yere düşürdüm ve almak için eğildiğimde, daha önce söylediğim gibi küçük fıçılardan birinin alt çemberinin yanından ucunu dışarıda bıraktığım gecikmeli fitili gizlice tutuşturdum. Bu hareketimi üç alacaklım da fark etmedi; sepete atladım, beni yere bağlayan tek halatı kestim ve inanılmaz bir hızla yükseldiğimi büyük bir memnuniyetle gördüm; balon yüz yetmiş beş librelik kurşun safrasını kolayca taşıyordu ve bir o kadarını daha taşıyabilirdi. Havalandığım sırada barometre 30 parmağı[18] gösteriyordu, termometre ise 19° santigradı.[19]

Daha elli metre yükselmiştim ki, arkamdan müthiş bir gümbürtü koptu; kopmuş kol ve bacaklarla karışık ateş, çakıl taşı, yanan tahta parçaları, alev alev metaller gökyüzüne savruldu; korkudan bayılacak gibi ol-

16) Elektrometre: Elektriklenmiş bir cisimdeki elektriğin niteliğini ve niceliğini ölçmede kullanılan bir aygıt. Genellikle bir metale tutturulmuş iki altın yapraktan oluşur, elektriğin miktarına göre bu yapraklar açılır.

17) Pemmican: Kuzey Amerika yerlilerinin kurutulmuş ve dövülmüş ete eritilmiş yağ ve kurutulmuş meyve katarak yaptıkları bir çeşit pastırma. Bir Hollandalının bu sözcüğü kullanması biraz tuhaf.

18) 30 inç, yani 760 mm cıva basıncı, 1 atmosfer basınç.

19) Balonla uçmanın tarihi Montgolfier Kardeşlerin dönüştürülmüş kâğıt torbalara sıcak hava doldurarak deneyler yaptığı 1773'e kadar gider. 1783'te yaklaşık 100 fit (33 m.) çapında keten bir balonla havalanmayı başardılar. Aynı yıl Pilatre de Rozier insanlı bir uçuşla 84 fit yüksekliğe çıkmayı başardı. Hidrojen gazı balonda ilk olarak 1783'te J. A. C. Charles tarafından kullanıldı ve 75 mil uzağa uçuldu. İlk deniz yolculuğunu Dr. John Jeffries 1785'te yaptı ve Manş Denizi'ni aştı.

dum, dehşet içinde titreyerek sepetin dibine yığıldım. Şimdi, çok fazla barut kullanmış olduğumu anlıyordum; şokun asıl sonuçlarını birazdan yaşayacaktım. Gerçekten de, bir saniye bile geçmeden bütün kanımın şakaklarıma hücum ettiğini sandım ve hemen sonra birdenbire asla unutmayacağım bir sarsıntı karanlıkları yardı ve gök kubbeyi sanki ikiye böldü. Daha sonra düşünecek zamanım olunca, patlamanın bu kadar şiddetli olmasının –kendime göre– gerçek nedenini buldum: Ben, mayının tam üzerinde, yani patlamanın en kuvvetle hissedildiği yerde bulunuyordum. Ama o sırada hayatta kalmaktan başka bir şey düşünmüyordum. Balon önce söndü, sonra şiddetle şişti, sonunda baş döndürücü bir hızla fır fır dönmeye başladı ve en sonunda bir sarhoş gibi salınıp sendeleyerek beni sepetten dışarı fırlattı; sepetin dibindeki bir yarıktan kazayla aşağıya sarkan ve düşerken mucizevi bir şekilde sol ayağımın dolandığı üç ayak kadar uzunlukta ince bir halatın ucunda baş aşağı, yüzüm dışarı dönük, korkunç bir yükseklikte sallanıp duruyordum şimdi. Ne kadar korkunç bir durumda bulunduğumu imkânı yok anlayamazsınız. Kasılmalar içinde soluk almak için ağzımı açıp kapıyor, sıtma nöbetine yakalanmış gibi tir tir titriyordum, gözlerim sanki yuvalarından fırlamıştı, midem müthiş bulanıyordu – sonunda bayıldım ve bilincimi yitirdim.

Ne kadar bu durumda kaldım, bilemem. Ancak oldukça uzun bir süre olmalı, çünkü az çok kendime geldiğimde şafak sökmüştü, balon muazzam bir yükseklikte engin okyanusun üzerinde uçuyordu; ufukta karadan en ufak bir belirti gözükmüyordu. Bununla birlikte, kendime geldiğimde, beklenebileceği kadar acı veren duygular içinde değildim. Durumumu anlamak için sarf ettiğim soğukkanlı çaba, gerçekte oldukça deliceydi. Ellerimi birbiri ardı sıra gözlerime götürdüm, damarlarının şişmesine ve tırnaklarımın böylesine korkunç derecede kararmasına nasıl bir kazanın yol açmış olabileceğini merak ettim. Bundan sonra, defalarca sallayarak ve inceden inceye yoklayarak, başlangıçta kuşkulandığım gibi balonumdan daha büyük olmadığından emin oluncaya kadar kafamı inceledim.[20] Sonra, ceplerinde neler olduğunu bilen birinin tavrıyla pantolon ceplerimi yokladım, not defterimle kürdan kutumu yitirmiş olduğumu fark ettim, yok olmalarının nedenini bulmaya çalıştım, bulamayınca da büyük bir üzüntüye kapıldım. O sırada sol ayak bileğimin şiddetle sancımakta olduğunu hissettim ve içerisinde bulunduğum

20) "Kuyu ve Sarkaç"ın ve "Maelström'e Düşüş"ün anlatıcıları gibi, Hans Pfaall da Maelström içinde bulunduğu yeni durumu kavramaya çalışan soğukkanlı ve düşünen biridir. Ama bu öyküde ton biraz daha farklıdır. Pfall *çok* aklıbaşında, *çok* soğukkanlı, *çok* mantıklıdır ve bu ton dehşetten çok burleskin tonudur.

durumun belli belirsiz bilincine varmaya başladım. Ama –tuhaf bir şey!– ne şaşırdım ne de dehşete düştüm. Bütün hissettiğim, bu son derece güç durumdan[21] kendimi kurtarmakta göstereceğim maharetten duyduğum tatmindi; sonunda kurtulacağımdan bir an olsun kuşkuya düşmedim. Birkaç dakika çok derin düşüncelere daldım. Sık sık dudaklarımı sıktığımı, işaret parmağımla burnumun kenarına dokunduğumu ve koltuklarına rahatça oturarak karmaşık ve önemli sorunları düşünen insanların genellikle yaptıkları diğer hareketleri yapıp yüz ifadelerini takındığımı çok net anımsıyorum. Kafamı yeterince topladıktan sonra büyük bir dikkat ve sakınımla ellerimi sırtıma götürerek pantolon kemerimim büyük demir tokasını çözdüm. Bu tokanın, paslanmış olması nedeniyle ekseni etrafında güçlükle dönen üç dişi vardı. Biraz uğraştıktan sonra bu dişleri tokayla dik açı yapacak bir konuma getirmeyi başardım ve bu konumda sağlamca durduklarını görmekten büyük bir memnuniyet duydum. Böylece elde ettiğim aygıtı dişlerimin arasında tutarak kravatımın düğümünü çözmeye giriştim. Bu işi başarıncaya kadar birçok kereler dinlenmek zorunda kaldım; ama sonunda başardım. Kravatın bir ucunu tokaya tutturdum, daha güvenli olsun diye diğer ucunu bileğime sıkı sıkıya bağladım. Bundan sonra büyük bir kas kuvveti harcayarak gövdemi yukarı doğru çektim ve daha ilk denemede tokayı sepetin içine atmayı başardım; toka umduğum gibi sepetin kenarına takıldı.

Gövdem şimdi sepetin yan tarafıyla kırk beş derecelik açı yapıyordu; ama bundan, düşeyle kırk beş derecelik bir açı yaptığım anlamı çıkarılmamalı. Şimdi, ancak ufuk düzlemine paralel durumdaydım, çünkü elde ettiğim bu yeni pozisyon, sepetin dibinin benden uzaklaşmasına ve sonuç olarak çok tehlikeli bir duruma düşmeme neden olmuştu. Bir de şu var ki, sepetten dışarı düştüğümde, şimdi olduğu gibi yüzüm dışarı doğru gelecek yerde balona dönük olsaydı ya da, ikinci bir şey, ayağımdan ucuna asılı kaldığım halat tesadüfen sepetin tabanına yakın bir yarıktan sarkmak yerine sepetin kanarından aşağı sarkıyor olsaydı, rahatça diyebilirim ki her iki durumda da şu anda başarmış olduğum kadarını da başaramazdım ve yapılan şu açıklamalar hiçbir zaman ileriki kuşaklara ulaşamazdı. Dolayısıyla, talihime şükretmemem için bir neden yoktu; ama sonuçta öylesine aptallaşmıştım ki, parmağımı kıpırdatamıyordum ve bu olağandışı durumda belki bir on beş dakika kadar yeni bir girişimde

21) Poe, "dilemma" (ikilem) sözcüğünü kullanıyor ki, bir ikilemden kurtulmak mümkün değildir; hangi yöntem uygulanırsa uygulansın sonuç aynıdır. Zaten ikilemi ikilem yapan da budur.

bulunamadan büyük bir sükûnet ve ahmakça bir hoşnutluk duygusuyla asılı durdum. Ama bu duygu hızla kaybolmakta gecikmedi; onun yerini dehşet, korku, büyük bir çaresizlik ve yok olma duygusu aldı. Gerçekte, uzun süre baş ve boyun damarlarımda toplanarak beynimde çılgın fikirlerin doğmasına yol açan kan, şimdi normal kanallarına geri dönmeye başlamıştı; tehlikeyi bütün boyutlarıyla görmem, onunla başa çıkmam için gerekli cesaretten ve soğukkanlılıktan beni yoksun bıraktı. Ama bu zaafım, bereket versin çok fazla sürmedi. Umutsuzluğun verdiği enerjiyle, kendimden geçercesine çığlıklar atarak ve korkunç bir çabayla kendimi yukarı fırlattım ve sepetin yakalamayı onca arzuladığım kenarını bir mengene gibi kavrayarak gövdemi üzerinden aşırıp titremeler içerisinde tepe üstü sepetin dibine düştüm.

Balonumla uğraşacak kadar kendime gelmem için epeyce bir zaman geçmesi gerekti. Ancak bundan sonra balonu büyük bir dikkatle inceledim ve hiç zarar görmemiş olduğunu görerek bundan büyük bir memnuniyet duydum. Bütün araç gerecim yerli yerinde duruyordu ve bereket versin ne safra ne de erzak kaybetmiştim. Gerçekten onları yerlerine öylesine sağlam yerleştirmiştim ki, böyle bir kazanın başlarına gelmesi tamamen olanaksızdı. Saatime baktığımda altıyı gösterdiğini gördüm. Hâlâ hızla yükseliyordum ve barometre yüksekliğimi üç üç çeyrek mil[22] kadar gösteriyordu. Tam altımda, okyanusta, domino taşı büyüklüğünde ve her bakımdan bu küçük oyuncaklara benzeyen boyu eninden biraz uzun siyah bir şey gözüküyordu. Teleskopumu üzerine çevirince bunun, burnunu Batı-Güney-Batıya çevirmiş, orsasına seyreden ve ağır denizde şiddetle yalpa vuran doksan dört toplu bir İngiliz savaş gemisi olduğunu açıkça gördüm. Bu geminin dışında, denizden, gökyüzünden ve çoktan yükselmiş olan güneşten başka bir şey görmedim.

Ekselanslarına, yolculuğumun amacını açıklamanın artık zamanı geldi. Ekselansları, Rotterdam'da içinde bulunduğum acıklı durumun sonunda beni intihar kararı almaya sürüklediğini anımsarlar. Ama bu kararı almamın nedeni yaşamaya karşı duyduğum tiksinti değil, içine düştüğüm sefalete artık katlanamaz olmamdı. Yaşamaktan bıkmıştım ama ölmeye de gönlüm razı değildi; bu ruh hali içerisinde Nantz'daki kuzenimin tam zamanında ortaya çıkan buluşunun desteklediği, kitapçı dükkânında bulduğum inceleme hayal gücümün önünde yeni ufuklar

22) Üç üç çeyrek mil 19.800 fit yapar ki, Poe'nun zamanında en fazla 8000 fite çıkılabilmiştir (Charles Ferson Durant, 1837). 1930'da Auguste ve Jean Piccard 55.000 ve 58.000 fite, 1960'ta Joseph W. Kittinger 102.000 fite çıkmayı başarmıştır.

açtı. Sonunda kesin kararımı verdim. Gitmeye[23] ama yaşamaya devam etmeye, bu dünyayı ardımda bırakmaya ama varlığımı sürdürmeye, kısacası –bulmaca gibi konuşmayı bir yana bırakalım– önünü ardını düşünmeden, elimden gelirse *aya gitmeye* karar verdim.[24] Şimdi, gerçekte olduğumdan daha deli sayılmamam için, kuşkusuz çok güç ve tehlikelerle dolu olmakla birlikte cesur biri için hiç de olanaksız olmayan böyle bir yolculuğun başarılabileceğine beni inandıran düşünceleri elimden geldiğince ayrıntılarıyla anlatacağım.

İlk dikkate alınması gereken şey, ayın dünyaya gerçek uzaklığı idi. İmdi, bu iki gezegenin *merkezleri* arasındaki ortalama uzaklık, dünyanın ekvatordan geçen *yarıçapının* 59,9643 katı ya da yaklaşık 237.000 mildir.[25] Ortalama uzaklıktan söz ediyorum, ama ayın yörüngesinin, merkezden kaçıklığı uzun ekseninin en az 0,05484 katı olan bir elips olduğu ve dünyanın da bu elipsin iki odağından birinde bulunduğu unutulmamalıdır. Eğer başarabilir de, dünyaya en yakın konumunda iken aya ulaşabilirsem, söz konusu mesafe büyük ölçüde kısalacaktı. Neyse, şimdilik bu ihtimalleri bir kenara bırakalım; kesin olan şu ki, 237.000 millik mesafeden dünyanın yarıçapını, yani 4000 mili ve ayın yarıçapını, yani 1080 mili (toplam 5080 mil) düştüğümde, geriye kat edilmesi gereken 231.920 mil kalıyordu. Bence çok uzun bir mesafe değildi. Karada, defalarca başarıyla saatte altmış millik hıza ulaşılmıştı ve elbette daha büyük hızlara ulaşılması da beklenebilirdi. Ama bu hızla bile ayın yüzeyine ulaşınam 161 günümü alacaktı. Bununla birlikte, saatteki ortalama hızımın altmış milin çok üzerinde olacağına inanmama yol açan bazı ayrıntılar vardı; bu düşüncelerin beni çok derinden etkilemiş olması nedeniyle, onlardan uzun uzadıya söz edeceğim.

23) İngilizce'de "to depart" fiili, hem gitmek hem de ölmek anlamındadır. Hans Pfaall sözcük oyunu yapıyor.

24) İlk aya yolculuk öyküsü *Icaromenippus*, İS 165'te Samasotalı Lukianos tarafından yazılmıştır. Bu öyküde dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtlamak isteyen bir filozof bir kartal teleği ile bir akbaba teleği kullanarak aya yolculuk yapar.

1948'de Marjorie Hope Nicholson *'Voyages to the Moon* (Aya Yolculuklar) adlı kitabında bu konudaki öyküleri bir araya toplamıştır. Nicholson, kitabında bu konunun yeniden ele alınması için Lukianos'tan sonra on üç yüzyıl beklendiğini yazmaktadır. Bu, Ariosto'nun epik *Orlando Furioso*'su (1532) oldu. Öykünün kahramanı karısını aramak için iki tekerlekli bir savaş arabasıyla aya gider ve gezegende kentler, kasabalar kurulmuş olduğunu görür. Jules Verne'in *Dünyadan Aya Seyahat*'i (1865) aya yolculuk öykülerinin en ünlüsüdür.

25) Yanlışları da dahil, burada verilen bütün hesaplamaları Poe, 1834'te Sir John Herschel'in (1790-1871) Philadelphia'da yayımlanan *Treatise on Astronomy* adlı eserinden almıştır. Bir elipsi, ana eksenini bir kesriyle tanımlarken Poe da, Herschel de yanılgıya düşüyorlardı. Poe, öyküsünü yazma fikrini Herschel'den aldığını söylüyordu; ayrıca Herschel'in kitabından bazı bilgileri, zaman zaman da bazı pasajları olduğu gibi almıştı.

Dikkatimi yöneltmem gereken ikinci nokta çok daha önemliydi. Dünya yüzeyinden 1000 fit yüksekliğe çıktığımızı barometreden okuduğumuzda, toplam atmosferik havanın otuzda birini ardımızda bırakmışız demektir; 10.600 fitte hemen hemen üçte birini ve neredeyse Cotopaxi'nin[26] yüksekliğine eşit bir yükseklik olan 18.000 fitte ise atmosferik maddenin ya da dünyamızı çevreleyen havanın yarısını geride bırakmışızdır. Ayrıca dünya çapının yüzde birini –yani 80 mili– aşmayan bir yükseklikte atmosferin, hiçbir yaşama olanak vermeyecek ölçüde seyreleceği ve üstüne üstlük, sahip olduğumuz en hassas cihazların bile bu yükseklikte atmosferin varlığını saptamakta yetersiz kalacağı hesaplanmaktadır. Ama bu son hesaplamaların, deyim yerindeyse dünyanın *hemen yanı başındaki* havanın özellikleriyle ilgili deneysel bilgilerimize ve havanın sıkışmasını ve genleşmesini düzenleyen mekanik yasalara dayandığını fark etmekte gecikmedim; aynı zamanda, dünya yüzeyinden ulaşılamayacak bir yükseklikte canlıların değişikliğe uğrayarak *uyum sağlayamayacağı* da kesin kabul edilmişti. Bu durumda, bu verilerden hareketle yapılan bütün akıl yürütmeler elbette tamamen analojik olmak zorundadır. İnsanoğlu bugüne dek en fazla 25.000 fit yüksekliğe çıkabilmiştir; Bay Gay-Lussac ve Bay Biot'nun[27] balonla yaptıkları geziden söz ediyorum. Söz konusu seksen mille karşılaştırıldığında, bu oldukça mütevazı bir yükseklik ve ben bu konunun kuşkuya ve tahminlere çok açık olduğunu düşünmeden edemiyorum.

Ama gerçekte, belirli bir yükseklikten sonra, *daha* yükseğe çıkılması sırasında içinden geçilen hissedilebilir hava miktarı (daha önce söylenilenlerden açıkça görülebileceği gibi) çıkılan ilave yükseklikle orantılı olmayıp sürekli azalan bir *orandadır*. Dolayısıyla ne kadar yükseğe çıkarsak çıkalım, ötesine, kelimenin tam anlamıyla *hiç* atmosfer bulunmayan bir sınıra ulaşamayacağımız açıktır. Sonsuz seyreltik de olsa, atmosferin *var olmak* zorunda olduğu sonucuna vardım.

Öte yandan, atmosferin, ötesinde solunabilir hiç hava bulunmayan gerçek ve belirli bir sınırı olduğunu ileri süren görüşlerin eksik olma-

26) Cotopaxi: Ekvador Antlarındaki dünyanın en yüksek aktif yanardağı.

27) Joseph Louis Gay-Lussac (1778-1850) ve Jean Baptiste Biot (1774-1862). Gerçekte 1804 yılında Gay-Lussac ve Biot birlikte yalnızca 3000 fit yüksekliğe çıkmışlardı, ama aynı yıl Gay-Lussac tek başına 23.000 fitin üzerine çıkmayı başarmıştır. Paris'ten Rouen'e kadar süren yolculuğunda Gay-Lussac, dünyanın manyetik alanı ve çeşitli yüksekliklerde atmosferin bileşimi üzerine deneyler yapmıştır. Oksijensiz olarak en büyük yüksekliğe James Glaisher ve Henry Coxwell 1862'de çıkmışlardır: 30.000 fit. Ancak bu yükseklikte bayıldıkları için gerçekte 30.000 fitin ne kadar üzerine çıktıkları bilinememektedir. Bayılırken umutsuz bir çabayla gaz vanasını açarak dakikada 2000 fit hızla alçalmaları sonucu ölümden kurtulmuşlardır. Daha sonra kendilerine gelerek gaz vanasını kapatmışlardır.

dığını biliyordum. Ama böylesi bir sınırın varlığını ileri sürenlerin göz ardı ettikleri bir ayrıntı, onların inançlarını kesin olarak çürütmese de, bence ciddi bir incelemeyi hak ediyordu. Gezegenlerin çekiminin yol açtığı yörüngeden saptırıcı etkileri de tam olarak dikkate alarak, Encke Kuyrukluyıldızının *hadid*'e[28] art arda iki defa ulaşması için gereken süreleri karşılaştırdığımızda, bu sürenin giderek azalmakta olduğunu, yani kuyrukluyıldızın eliptik yörüngesinin ana ekseninin yavaş yavaş ama düzenli bir şekilde kısaldığını görürüz. Kuyrukluyıldızın yörüngesi üzerindeki bölgeleri kaplayan *seyreltik esir ortamının*[29] yarattığı direnci göz önüne alacak olursak, olması gereken de tam olarak budur. Çünkü böyle bir ortamın kuyrukluyıldızın hızını düşürerek, merkezkaç kuvveti azaltmak suretiyle merkeze doğru çeken kuvveti artıracağı açıktır. Bir başka deyişle, güneşin çekim gücü sürekli artacak ve kuyrukluyıldız her dönüşte güneşe biraz daha yaklaşacaktı. Gerçekten de söz konusu değişikliği açıklamanın bir başka yolu yoktur. Ama işte bir başka olgu: Aynı kuyrukluyıldızın bulutumsu bölümünün gerçek çapının güneşe yaklaştığı oranda hızla daraldığı ve *afele*[30] doğru giderken de aynı hızla genişlediği gözlemlenmiştir. Bu hacimsel yoğunlaşmanın kaynağının, daha önce sözünü ettiğim, güneşe yakınlığı oranında yoğunluğu artan aynı esir ortamının sıkışması olduğunu Bay Valz'la[31] birlikte varsaymakta haksız mıydım? Zodyak ışığı[32] da denilen, iki tarafı dışbükey mercek şeklindeki

28) Hadid (perihelion): Bir gezegen veya kuyrukluyıldız yörüngesinin güneşe en yakın olan noktası; yerberi.

29) Esir, bütün evreni ve atomlar arasındaki boşluğu doldurduğu ve ağırlığı olmadığı varsayılan töz.

Seyreltik esir ortamı (*Rare etherial medium*): Poe'nun düzyazı şiir olarak nitelediği uzun makalesi Eureka'da yarattığı kozmoloji için derin uzayda "esir"in varlığı çok önemlidir. Poe, evrenin, insanın her edimine yanıt veren birleşik (unified) bir bütün olduğunu ileri sürmekte ve "esir"in bu tür etkilerin fiziksel temeli olduğunu düşünmektedir. Onun bu çabası, mistik inançlara bilimsel bir temel sağlamak isteyen genel Romantik çabanın bir parçasıdır. Bu düşünce şekli "Sözcüklerin Bilinci"nde ve "Hans Pfaall"da cisimleşmiştir. Öte yandan, Poe için bilimsel inanılırlık, esir'in varlığının felsefi sonuçlarından çok daha önemlidir.

30) Afel (aphelion): Bir gezegen ya da kuyruklu yıldız yörüngesinin güneşe en uzak olan noktası.

31) Jean Exix Benjamin Valz (1787-1867). Poe muhtemelen onun "Esir Yoğunluklarını Belirleme Üzerine Deneme"sine [*Essai sur la détermination des densités de l'ether* (1831)] gönderme yapıyor.

32) "Zodyak ışığı, muhtemelen eskilerin *Trabes* dedikleri şey olmalıdır. *Emicantet Trabes quos docos vocant*. Pliny lib. 2, p. 26. (Poe'nun notu.)

'Emicantet' bir yazılış hatası olmalıdır. Doğrusu, 'emicant et'. Poe, ayrıca orijinalindeki 'benzeri' anlamına gelen '*simili modo*' sözcüklerini atmıştır.

Rees's Cyclopedia'ya (1819) göre, güneşin gökyüzünde izlediği görünür yol bir elips biçimindedir; bu yol geleneksel olarak Zodyak'ın on iki burcuyla tanımlanır. Zodyak yolu 10° ge-

görüngü de son derece dikkat çekiciydi. Tropiklerden açıkça görülen ve herhangi bir meteor ışığıyla karıştırılması mümkün olmayan bu ışıma, ufuktan yukarı doğru meylederek yükselir ve genellikle güneş ekvatorunun yönünü izler. Güneşten dışarıya, en azından Venüs'ün yörüngesine kadar uzanan, hatta bana göre sonsuz uzaklara kadar giden çok seyreltik bir atmosferin varlığı kesin gibi görünüyor. Bu ortamın, kuyruklu yıldızın izlediği yörünge veya güneşin hemen yakın çevresiyle sınırlı olduğunu varsayamazdım elbette. Tam tersine, bu ortamın bütün gezegen sistemimizi kaplamış olduğunu, gezegenlerin çevresinde atmosfer halinde yoğunlaştığını ve bazı gezegenlerde salt jeolojik nedenlerle değişiklikler gösterdiğini, yani, söz konusu gezegenlerden buharlaşan madde miktarlarıyla orantılı (ya da mutlak) bir değişime uğramış olduğunu düşünmek çok daha kolaydı.

Meseleyi bu gözle gördükten sonra, artık tereddüde yer yoktu. Yolculuğum sırasında, *esas itibariyle* dünyayı saran atmosferle aynı nitelikte bir atmosferle karşılaşacağım varsayımıyla, Bay Grimm'in dâhiyane aygıtının yardımıyla, kolaylıkla bu atmosferi soluk almama yetecek kadar yoğunlaştırabileceğimi düşündüm. Bu, Ay'a yolculuğun önündeki başlıca engeli ortadan kaldırıyordu. Bu aygıtı amacıma uygun hale getirmek için elbette biraz para ve çok emek sarf etmiştim ve işe yarayacağına güvenim tamdı, yeter ki yolculuğumu yeterince kısa bir sürede tamamlayabileydim. Böylece *hangi hızla* yolculuk yapabileceğim sorununa geri dönmüş oluyorum.

Balonların yeryüzünden yükselmelerinin ilk aşamasında oldukça yavaş yükseldiğini herkes bilir. Balonu yükselten kuvvet, atmosferik havanın balonun içindeki havaya göre çok daha ağır olması gerçeğinde yatar ve ilk bakışta balonun yükselerek sonuçta atmosferin yoğunluğunun hızla azaldığı yukarı *katmanlarına* ulaştığında başlangıçtaki hızının artması hiç de olası gözükmüyor. Öte yandan, kayıtlara geçmiş hiçbir uçuşta, yükselme hızında bir *düşüş* gözlemlendiğini de hatırlamıyorum; oysa başka bir nedenle olmasa bile, balonların kötü yapılmış olması ve kalitesiz verniklerle verniklenmiş olmaları yüzünden gaz kaçışı engellenemediği için yükselme hızı azalmalıydı. Bana öyle geliyor ki, bu gaz

nişliktedir ve merkezi ekliptik (dünyanın etrafını dolaşan ve tropiklere değen büyük halka) üzerindedir. Merkür'ün yörüngesi ekliptikle 7°'lik açı yapar, Ay'ın yörüngesi ise 5°'lik. Bu yüzden hareket halindeki (bu) gökcisimleri hep Zodyak kuşağı içinde kalırlar. Zodyak ışığı batıda güneş battıktan sonra, doğuda ise güneş doğmadan önce üçgen şeklinde bir ışık halinde görülür.

Trabes, Latincede "ışın" demektir.

kaçışının etkisi, balonun yükselerek yerçekim merkezinden uzaklaşmasıyla kazandığı ivmeyi dengelemeye yetecek kadardı ancak. Böylece, yolculuğum sırasında düşündüğüm *esir ortamını* bulmam ve bu ortamın, *esas itibariyle* bizim atmosferik hava dediğimiz havayla aynı olması durumunda, ne kadar *seyreltik* olacağının yükselme kuvvetim bakımından pek önemi olmayacağına hükmettim, çünkü balonun içindeki gaz aynı seyrelmeye maruz kalmayacağı gibi (bir patlamayı önlemek için gereken miktarda gaz kaçağına izin verebilirdim), *bileşimi gereği*, her halükârda salt azot ve oksijen karışımı bir atmosferden çok daha hafif olmaya devam edecekti. *Çıkışımın bir döneminde, muazzam büyük balonumun, içindeki inanılmaz seyreltik gazın, sepetin ve içindekilerin toplam ağırlığının, balonun hacmine eşit hacimdeki çevre gazının ağırlığına eşit olması* olasıydı, hem de kuvvetli bir olasılıktı bu. Kolayca anlaşılabileceği gibi, bu durumda yukarı çıkışım dururdu. Ama bu noktaya erişsem bile, neredeyse üç yüz libreyi bulan safra ve diğer ağırlıklardan vazgeçebilirdim. Bu arada, kat edilen mesafenin karesiyle orantılı olarak yerçekimi azalacağından, muazzam bir ivme kazanarak sonunda, yerçekiminin, yerini Ay'ın çekimine bıraktığı uzak bölgelere ulaşmış olurdum.

Beni biraz endişelendiren bir zorluk daha vardı. Balonla büyük yüksekliklere çıkıldığında, solunum güçlüğünden başka, çoğu kez burun kanaması ve daha başka korku verici belirtilerin eşlik ettiği ve yüksekliğin artması oranında dayanılmaz olan baş ve beden rahatsızlıkları gözlemlenmişti.[33] Bu oldukça ürkütücü bir düşünceydi. Bu semptomların, ölümle sonuçlanıncaya kadar artması olası değil miydi? İyice düşününce, bu soruya olumsuz yanıt verdim. Bu rahatsızlığın nedeni, kanın kalp karıncığında gerektiği gibi yenilenmesi için atmosfer yoğunluğunun *kimyasal bakımdan yeterli olmaması* durumunda çekilen solunum güçlüğünde olduğu gibi, vücut sisteminin esaslı bir şekilde altüst olmasında değil, vücut yüzeyinin alışkın olduğu atmosfer basıncının giderek azalmasında ve bunun sonucu olarak yüzeye yakın kan damarlarının genişlemesinde aranmalıydı. Kanın yenilenememesi durumu dışında, yaşamın *boşlukta* bile sürdürülememesi için bir neden göremiyordum, çünkü herkesin solu-

33) *Hans Pfaall*'ın ilk yayımlanışından sonra, *Nassau* adlı balonun ünlü pilotu Bay Green'in ve daha başka deneycilerin bu konuda Bay Humboldt'un savlarına karşı çıktıklarını ve tam tersine, burada sunulan kuramla tam bir uyum halinde duyulan rahatsızlığın giderek *azaldığını* söylediklerini öğrenmiş bulunmaktayım. (Poe'nun notu.)

Charles Green bir seferinde 19.335 fite, bir seferinde de 27.146 fite çıkmıştır. "Balon Şakası" adlı öyküye bakınız.

Alexander von Humbolt (1769-1859), meteoroloji ve atmosfer bilimiyle de ilgilenmiş ünlü bir doğa bilimci.

ma dediği göğsün genişlemesi ve sıkışması salt kas hareketidir ve solumanın *sonucu* değil, *nedenidir*. Tek kelimeyle, bedenim atmosfer basıncının yokluğuna alıştıkça, acı duygusunun giderek azalacağını düşünüyordum ve demir gibi sağlam bünyemin bu acılara dayanacağına güvenim tamdı.

Böylece, Ekselansları, Aya yolculuk projesi oluşturmama yol açan bazı düşünceleri –tamamını değil elbette– ayrıntılarıyla açıklamış oldum. Şimdi de, Ekselanslarının izniyle, düşünce olarak bu kadar cüretli ve her halükârda insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir girişimin sonucunu açıklayacağım.

Daha önce sözünü ettiğim yüksekliğe ulaşınca –yani, üç üç çeyrek mile– sepetten dışarı bir miktar tüy attım ve hâlâ yeterince hızlı yükselmeye devam ettiğimi gördüm; bu yüzden, safra atmama gerek yoktu. Rahatladım, çünkü Ay'ın çekim gücü ve atmosferinin yoğunluğu konularında *kesin verilere* sahip olmadığımdan, taşıyabildiğim kadar çok safrayı beraberimde götürmek istiyordum. Hiçbir bedensel rahatsızlık hissetmiyordum; rahatça soluk alıyordum ve en ufacık bir baş ağrısı çekmiyordum. Kedi, çıkarıp bir kenara koyduğum paltomun üzerinde uslu uslu yatıyor, *umursamaz* havalarda güvercinleri gözetliyordu. Kaçmalarını engellemek için ayaklarından bağlanmış güvercinlerse, yemeleri için sepetin dibine serpiştirilmiş pirinç tanelerini gagalamakla meşguldüler.

Saat altı yirmide, barometre 26.400 fit ya da beş küsur mil yüksekliği gösteriyordu. Gözlerimin önünde uçsuz bucaksız bir manzara uzanıyordu. Küre geometrisi yardımıyla, dünya yüzeyinin ne kadarını gördüğüm rahatça hesaplanabilirdi elbette. Bir küre parçasının dışbükeyyüzey alanının kürenin toplam yüzey alanına oranı, küre parçasının yüksekliğinin küre çapına oranına eşittir. Benim durumumda, küre parçasının kiriş yüksekliği –yani tam altımdaki küre parçasının *kalınlığı*– hemen hemen benim yüksekliğime, daha doğrusu gözlem noktasının denizden yüksekliğine eşitti. Bu durumda, 'beş milin sekiz bin mile oranı' benim gördüğüm dünya yüzeyinin oranını ifade edecekti. Bir başka deyişle, yerkürenin toplam yüzeyinin bin altı yüzde birini görüyordum. Teleskopla baktığımda şiddetle çalkalanmakta olduğu anlaşılan deniz, bir ayna yüzeyi gibi kıpırtısız gözüküyordu. Doğuya doğru sürüklenmiş olan savaş gemisi artık gözden yitmişti. Bu arada, zaman zaman özellikle kulaklarım civarında şiddetli bir baş ağrısı hissetmeye başlamıştım; ama hâlâ oldukça rahat soluk alabiliyordum. Kedi ve güvercinlerde herhangi bir rahatsızlık belirtisi görülmüyordu.

Balonum yediye yirmi kala, kondansatörüme zarar vererek epeyce canımı sıkan ve iliklerime kadar beni ıslatan yoğun bir bulut bölgesine

girdi; kuşkusuz çok tuhaf bir rastlantıydı bu, çünkü bu yükseklikte böylesi bir bulutun bulunmasına ihtimal vermiyordum. Yapılacak en iyi şeyin her biri beşer libre gelen iki kum torbasını aşağı atmak olduğunu düşündüm, bu durumda geriye yüz altmış beş libre safram kalıyordu. Bu işlem sayesinde çabucak engeli aştım ve hızımda derhal büyük bir artış olduğunu fark ettim. Buluttan çıkmamdan birkaç saniye sonra göz kamaştırıcı bir şimşek, bulutu boydan boya kat etti ve onu korlaşmış bir kömür parçası gibi tutuşturdu. Hem sonra, unutulmamalı ki, bu güpegündüz oldu. Gecenin karanlığında meydana gelecek böyle bir olayın görüntüsünü gözünde canlandırmaya hiçbir hayal gücü yetmezdi. Ancak cehennemin kendisi böyle görülebilirdi. Onu seyrederken saçlarım diken diken oldu. Yine de, imgelemimi derinliklerine varılmaz korkunç alevlerin tuhaf kemerli salonlarında, kızıl uçurumlarında, ürkütücü, kırmızı dar boğazlarında dolaşmaya bırakarak bakışlarımı onun kuyu gibi açılmış dipsiz uçurumlarına diktim. Hiç kuşkusuz kıl payı kurtulmuştum. Balon, bulutun içinde azıcık daha kalsaydı –yani ıslanmaktan duyduğum rahatsızlık bana safra atma kararı verdirmeseydi– büyük bir olasılıkla mahvolmuştum. Böylesi tehlikeler, pek dikkate alınmasa da, belki de balon yolculuklarında karşılaşılabilecek en ciddi tehlikelerdir. Bu arada, artık bu konuda endişe duymamı gerektirmeyecek kadar yükseğe çıkmıştım.

Şimdi hızla yükseliyordum; saat yedide barometre en azından dokuz buçuk mile çıkmış olduğumu gösteriyordu. Soluk almada zorlanmaya başlamıştım. Başım çatlayacakmış gibi ağrıyordu; zaman zaman yanaklarımda bir ıslaklık hissediyordum, sonunda bunun kulaklarımın davul boşluklarından sicim gibi sızan kan olduğunu anladım. Gözlerim de büyük bir rahatsızlık vermeye başlamıştı. Ellerimi gözlerimin üzerinden geçirdiğimde yuvalarından epeyce dışarı uğradıklarını anladım; sepetin içindeki her şey, hatta balonun kendisi bile gözüme eğri büğrü gözüküyordu. Bu belirtiler beklediğimden fazlaydı, biraz telaşa kapıldım. Bu kritik anda, tedbirsizce ve pek düşünmeden her biri beşer librelik üç torba safra daha attım. Bu yüzden artan hızım, beni atmosferin son derece seyreltik olduğu bir katmana yavaş yavaş değil de çabucak taşıdı; az kalsın yolculuğun da benim de sonum olacaktı bu. Sonra birden beş dakikadan fazla süren bir kasılma nöbetine yakalandım; bu kasılmalar bir ölçüde durduğunda, uzun aralıklarla ve ancak güçlükle soluyabiliyordum – bütün bu süre boyunca, bol miktarda burnumdan, kulaklarımdan, hatta biraz da gözlerimden kan geldi. Son derece rahatsız olmuşa benzeyen güvercinler kaçmaya çalışıyorlardı. Kedi, zehirlenmiş

gibi, dili bir karış dışarıda, acıklı sesler çıkararak sepetin dibinde ileri geri sendeliyordu. O zaman, safra atmaktaki aceleciliğimin ne büyük bir hata olduğunu ve nasıl gereksiz bir telaşa kapılmış olduğumu geç de olsa anladım. Ölüme, hem de birkaç dakika içinde gelecek ölüme kesin gözüyle bakıyordum. Duyduğum fiziksel acılar, hayatımı korumak için herhangi bir çabada bulunmamı engelliyordu. Düşünecek halim kalmamıştı ve başımdaki ağrı giderek artıyordu. Bu durumda çok geçmeden bilincimi yitireceğimi anladım ve aşağı inmek amacıyla supaba kumanda eden halatlardan birini yakaladım, ama üç alacaklıma oynadığım oyunu ve dönecek olursam bu oyunun katlanmak zorunda kalacağım olası sonuçlarını düşünmem, halatı çekmemi engelledi. Sepetin dibine uzanarak kuvvet toplamaya çalıştım. Bunda da, kan alma denemesine girişmeye karar verecek kadar başarılı oldum. Bir neşterim olmadığından, bu operasyonu iyi kötü elimdeki olanaklarla yapmak zorundaydım; en sonunda cep çakımın ağzıyla sol kolumdaki bir damarı açmayı başardım. Daha damarımdan kan akmaya başlar başlamaz belli bir rahatlama hissettim ve şöyle orta büyüklükte bir leğenin yarısını dolduracak kadar kan kaybettiğimde ise, kötü belirtilerin çoğu yok oldu. Ama hemen ayağa kalkmayı uygun bulmadım, elimden geldiğince kolumu sararak çeyrek saat kadar kıpırdamadan yattım. Bu sürenin sonunda ayağa kalktım ve son bir saat on beş dakikadır çektiğim acıların hiçbirini hissetmediğimi gördüm. Ama soluk almakta pek fazla rahatlamamıştım; çok geçmeden kondansatörü kesinlikle kullanmak zorunda kalacağımı anladım. Rahatça yeniden paltomun üzerine yerleşmiş olan kediye baktığımda, rahatsız olduğum süreden yararlanarak üç minik yavru dünyaya getirmiş olduğunu büyük bir şaşkınlıkla gördüm. Yolcu sayısında hiç beklemediğim ama beni çok sevindiren bir artıştı bu. Bu serüvene atılma kararımı en fazla etkilemiş bir tahminin doğru olup olmadığını sınama şansını verecekti bu durum bana. Dünya yüzeyindeki atmosfer basıncına *alışmış* olmamızın, basıncın az olduğu yüksekliklerde duyduğumuz acıların asıl nedeni olduğunu düşünmüştüm. Eğer bu yavrular *anneleri kadar acı çekerlerse*, kuramımın yanlış olduğunu, aksi durumdaysa mükemmelen doğrulanmış olduğunu düşünecektim.

Saat sekizde on yedi mil yüksekliğe ulaşmıştım. Yükselme hızım artmakta devam ediyordu, ama safra atmasaydım bile yine de hissedilir derecede artmış olacağı çok açıktı. Zaman zaman başım ve kulaklarım şiddetle ağrıyor, arada bir de burnum kanıyordu, ama genellikle beklenebileceğinden daha az acı çekiyordum. Bununla birlikte soluk alıp vermede her geçen dakika daha fazla zorlanıyordum; göğsümde kasılmaya

benzer rahatsızlık veren bir hareketle soluk alabiliyordum ancak. Bunun üzerine kondansatörü çıkardım ve kullanıma hazır hale getirdim.

Yükselişimimin bu aşamasında dünyanın görünüşü gerçekten muhteşemdi. Batıya, kuzeye ve güneye doğru çarşaf gibi bir deniz göz alabildiğine uzanıyor ve her saniye daha da mavileşiyordu. Doğuda, çok uzakta Britanya Adası, Fransa ve İspanya'nın tüm Atlantik kıyıları ve Afrika kıtasının kuzeyinden bazı bölgeler net bir şekilde görülüyordu. Tek tek yapılardan iz bile yoktu; insanlığın gurur duyduğu kentler yeryüzünden silinmişti.

Aşağıdaki manzarada beni en fazla şaşırtan şey, yerkürenin *içbükey* görünmesiydi. Gerçek *dışbükeyliğin*, yükseldiğim oranda açıkça görülmesini bekliyordum safça; ama birkaç saniye düşünmek bu çelişkiyi açıklamaya yetti. Bulunduğum yerden aşağı doğru çizilecek düşey bir çizgi, tabanını bu düşeyin denize değdiği noktadan ufka çizilen çizginin, hipotenüsünü ise, ufuktan balonumun bulunduğu noktaya çizilen çizginin oluşturduğu dik üçgenin dik kenarı olurdu. Ama yüksekliğim ufkuma oranla hemen hemen hiçti. Bir başka deyişle bu durumda varsayılan üçgenin tabanı ve hipotenüsü dik kenarına oranla o kadar büyük olacaktır ki, tabanıyla hipotenüsü neredeyse birbirine paralel kabul edilebilir. Böylece, balondaki birinin ufku her zaman sepetle *aynı seviyede* gözükür. Oysa hemen altındaki derinlik, gerçek boyutlarıyla gözüktüğünden tabanı ufkun çok altında kalır ve manzara çukurmuş gibi bir izlenim verir. Bu izlenim, yükseklik ufka oranla önemli bir değere ulaşıncaya ve tabanla hipotenüsün görünüşteki paralelliği ortadan kalkıncaya kadar devam eder.

Bu sırada güvercinlerin çok fazla acı çekmekte olduklarını görerek, onları serbest bırakmaya karar verdim. Önce güzel, gri benekli birini çözerek sepetin kenarına koydum. Son derece huzursuz görünüyordu, endişeyle çevresine bakınarak kanatlarını çırpıyor, yüksek sesle kuğuruyor ama sepetten ayrılmaya cesaret edemiyordu. Sonunda onu tutup balondan altı metre kadar uzağa fırlattım. Ama umduğum gibi aşağı inmeye kalkışmadı, bunun yerine kulak paralayan acı çığlıklar atarak bütün gayretiyle balona geri dönmeye çabaladı. Sonunda sepetin kıyısındaki eski yerine dönmeyi başardı, ama daha yeni konmuştu ki, başı göğsüne düştü ve ölü olarak sepetin içine yuvarlandı. Bir sonraki onun kadar talihsiz değildi. Arkadaşının örneğini izleyerek balona geri dönmemesi için, onu var gücümle aşağı doğru attım ve kanatlarını çok doğal bir şekilde, rahatça kullanarak büyük bir hızla aşağı inmeye devam ettiğini görmekten büyük bir memnuniyet duydum. Kısa bir sürede gözden

yitti; sağ salim yuvasına döndüğünden hiç kuşku duymuyorum. Rahatsızlığını büyük ölçüde atlatmış gözüken kedi, şimdi ölü kuşla kendine mükellef bir ziyafet çekmekteydi; kuşu afiyetle yedikten sonra kendinden memnun uykuya daldı. Yavru kedilerse oldukça sağlıklılardı ve hiçbir rahatsızlık belirtisi göstermiyorlardı.

Sekizi çeyrek geçe, artık dayanılmaz acılara yol açmadan soluk alamaz hale geldiğimden, hemen kondansatörün ek düzeneğini sepetin çevresine kurmaya giriştim. Bu düzeneğin biraz açıklanması gerekiyor: Ekselansları da anımsayacaklardır ki, birinci amacım içinde bulunduğum çok seyrelmiş atmosfere karşı sepetin etrafında bir siper oluşturmak ve siperin içine soluk almaya yetecek kadar yoğunlaştırılmış bir miktar aynı atmosferden kondansatörüm yardımıyla almaktı. Bu amaçla, çok esnek, çok sağlam, kesinlikle hava geçirmez kocaman bir kauçuk torba hazırlamıştım. Yeteri büyüklükteki bu torba bütün sepeti rahatça içine alıyordu; sepetin altından geçiyor, yanlarından yukarı doğru çıkıyor, halatlar boyunca yükselerek ağın bağlı bulunduğu kasnağa ulaşıyordu. Torbayı bu şekilde çekerek sepetin altını ve yanlarını tamamen kapadıktan sonra, üst tarafını ya da ağzını kasnağın üzerinden, bir başka deyişle kasnakla ağ arasından geçirerek büzmek gerekiyordu. Ama, eğer torbayı geçirmek için ağı kasnaktan ayıracak olursam bu arada sepeti ne tutacaktı? Ağ kasnağa sabit bir şekilde tutturulmayıp bir dizi halka ve ilmikle bağlanmıştı. Bu yüzden her seferinde diğer ilmikler sepeti taşırken sadece birkaç ilmiği çözdüm. Torbanın ağzını oluşturan kumaşın bir kısmını kasnakla ağın arasına sokarak ilmikleri bu sefer, torbanın ağzından yaklaşık üç ayak kadar aşağıda olan ve aralıkları kasnaktaki halka aralıklarıyla aynı olan bir dizi büyük düğmeye bağladım – çünkü kumaşın araya girmesi nedeniyle yeniden kasnağa bağlamanın olanağı yoktu. Bunu yaptıktan sonra, kasnaktan birkaç halkayı daha çözdüm, torbanın ağzından birazını daha araya soktum, halkaları bırakıp karşılık gelen düğmelere ilmikleri bağladım. Böyle böyle torbanın ağzını tamamen kasnakla ağın arasından geçirdim. Şimdi artık serbest kalan kasnağın sepetin içine düşeceği, sepetle içindekilerin bütün yükünü düğmelerin çekeceği açıktı. İlk bakışta, bunun yeterince güvenli olmadığı sanılabilir, ama hiç de öyle değildi, çünkü düğmeler çok sağlam olmakla kalmayıp o kadar sık aralıklarla dikilmişti ki, her biri toplam yükün ancak çok küçük bir bölümünü taşıyordu. Gerçekten de, sepetle içindekilerin ağırlığı şimdikinin üç katı bile olsaydı yine de hiç endişeye kapılmazdım. Bundan sonra, kasnağı eskiden bulunduğu yüksekliğe kadar kaldırarak bu amaçla hazırlanmış üç hafif sırıkla destekledim. Böyle yapmamın amacı, elbette

torbanın yukarı kısımlarını gergin, ağın alt bölümlerini de yerli yerinde tutmaktı. Şimdi artık yapmam gereken tek şey torbanın ağzını bağlamaktı; kumaşın kıvrımlarını bir araya toplayıp sıkıca burduktan sonra bir *tourniquet*[34] ile bu işi kolayca hallettim.

Sepetin etrafına bu şekilde geçirilmiş örtünün yan taraflarına oldukça kalın ama saydam camdan üç yuvarlak pencere koymuştum; bu pencerelerden yatay yönlerde dört bir yanımı rahatlıkla görebiliyordum. Aynı şekilde, örtünün tabanını oluşturan bölümünde de sepetin dibindeki bir deliğe denk gelen bir dördüncü pencere vardı. Bu pencere, düşey yönde aşağı bakmama olanak sağlıyordu; ama torbanın ağzını kapatma tarzım nedeniyle başımın üzerine bir pencere yerleştirmeme olanak yoktu; bu yüzden tam tepe noktamda yer alan bir nesneyi görmeyi umamazdım. Bunun gerçekte pek fazla önemi de yoktu, çünkü yukarıya bir pencere koyabilseydim bile, balonun kendisi ondan yararlanmamı engelleyecekti.

Yan pencerelerden birinin bir ayak kadar aşağısında üç parmak çapında yuvarlak bir delik bulunuyordu; deliği çevreleyen pirinç halkanın iç kenarı bir vidanın sarmal kanadına uyarlanmıştı. Bu pirinç halkaya kondansatörün büyük borusu vidalanmıştı; makinenin gövdesi elbette torba-odanın içindeydi. Dışarıdaki seyreltik atmosferden bir miktarı yaratılan *vakum* yardımıyla bu borudan makinenin içine çekiliyor ve yoğunlaştırılmış halde makineden çıkarak odanın seyreltik havasına karışıyordu. Birçok defa tekrarlanan bu işlem, en sonunda, odayı solumaya elverişli atmosferle doldurdu; ama böyle kapalı bir mekânda hava ciğerlerle temas ede ede kısa sürede ister istemez kirlenecek ve artık solumaya uygun olmaktan çıkacaktı. O zaman, kirli hava sepetin dibindeki bir vanadan dışarı atılacaktı – çünkü yoğun hava kolayca aşağıdaki seyreltik atmosferin içine çöker.[35] Odanın hiçbir zaman tam havasız kalmaması için arıtma işlemi bir seferde değil –vananın birkaç saniye açılıp kapatılmasından sonra kondansatörün atılan havanın yerine yenisini üretmesine yetecek kadar çalıştırılması suretiyle– aralıklarla yapılmalıydı. Salt deney yapmak için, kediyle yavrularını küçük bir sepete koyduktan sonra, dipteki bir düğmeye bağlayarak vananın yakınından dışarı sarkıtmıştım. Gerektikçe bu vanadan onları besleyebiliyordum. Bu manevrayı, torbanın ağzını bağlamadan önce yapmıştım ve hiç de kolay olmamıştı, çünkü

34) Tourniquet (Fr.): Turnike, kanat mandalı, kıskaç.

35) Bu yükseklikte, içerideki basınçlı hava "çökmeyip" büyük bir hızla dışarı kaçardı. Poe, kondansatörün içerideki hava basıncını artıracağını ya da *oksijeni-tükenmiş* havanın çökmeyip hızla kaçacağını bilmiyor gibi. Vananın açılmasıyla "kapsül", tıpkı delinmiş bir balon gibi büyük bir hızla bütün havasını tüketerek sönerdi.

ucuna bir kanca bağlanmış olan daha önce sözünü ettiğim sırıklardan biriyle sepetin altına uzanmam gerekmişti. Odanın içine yoğun hava dolar dolmaz kasnakla sırıklar gereksiz hale gelmişti: Havanın genişlemesi torbayı şişirmişti.

Bütün bu düzenlemeleri yapıp açıkladığım şekilde odayı havayla doldurduğumda dokuza on vardı. Bu işlerle uğraştığım süre boyunca, solunum güçlüğünden dolayı çok büyük rahatsızlıklara katlanmış, böylesine önemli bir işi son ana ertelemek gibi bir ihmal ya da çılgınca cesaret göstermiş olduğum için acı bir pişmanlık duymuştum. Ama bu işleri tamamladıktan kısa bir süre sonra buluşumun semeresini toplamaya başladım. Yeniden tam bir serbestlikle ve rahatça soluk alıyordum; zaten doğrusunu söylemek gerekirse, neden olmasındı ki? O zamana kadar bana eziyet eden şiddetli ağrılardan büyük ölçüde kurtulmuş olduğumu büyük bir memnuniyet ve şaşkınlıkla gördüm. Şimdi, başımdaki hafif bir ağrının yanı sıra bileklerim, topuklarım ve boğazımdaki şişkinlik duygusundan başka bir şikâyetim kalmamıştı. Atmosfer basıncının kalkmasından ileri gelen rahatsızlıklardan büyük bir bölümünün *yavaş yavaş ortadan kalktığı* ve son iki saat boyunca çektiğim acıların tek nedeninin yetersiz solunum olduğu açıktı.

Dokuza yirmi kala, yani torbanın ağzını bağlamamdan az önce cıva sınır noktasına ulaştı ve barometrenin daha önce sözünü ettiğim kocaman haznesine düştü. Bu, 132.000 fit ya da 25 mil yükseklikte bulunduğum anlamına geliyordu; sonuç olarak bakışlarım bu sırada bütün dünya yüzeyinin en az üç yüz yirmide birine eşit bir alanı kucaklıyordu. Saat dokuzda, balonun hızla kuzey-kuzeybatı yönünde sürüklenmekte olduğunu anlamadan önce, doğuya doğru yeniden karayı gözden yitirdim. İleri geri yüzen kocaman bulut kütlelerinin görüşümü engellemesine rağmen okyanusun yüzeyi içbükey görüntüsünü hâlâ koruyordu.

Dokuz buçukta, vanadan dışarı bir avuç tüy atarak bir deney yaptım. Tüyler beklediğim gibi havada uçuşmayıp *en masse*,[36] büyük bir hızla kurşun gibi diklemesine düşerek birkaç saniyede gözden kayboldular. İlkin bu olağanüstü olayı neye yoracağımı bilemedim; yükselme hızımın birdenbire bu kadar muazzam bir ivme kazanmış olduğuna inanamıyordum. Ama sonra atmosferin artık tüyleri bile taşıyamayacak kadar seyrelmiş olduğunu düşündüm –tüyler, bana gözüktüğü gibi gerçekten büyük bir hızla düşüyorlardı– beni şaşırtan, onların düşme hızıyla benim yükselme hızımın toplamı olan bileşik hızımızın büyüklüğüydü.

36) En masse (Fr.): Hep birden, birlikte.

Saat onda, ivedilikle uğraşmam gereken pek fazla bir şeyin kalmadığını fark ettim. Her şey yolunda gidiyordu; ivinemdeki artışı hesaplayamıyor olsam da, balonun her an artan bir hızla yükselmekte devam ettiğine inanıyordum. Artık herhangi bir acı ya da rahatsızlık duymuyordum, Rotterdam'dan ayrıldığımdan bu yana kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim; aparatlarımı incelemekle ve odanın havasını yenilemekle meşgul oluyordum. Mutlak bir gereklilik olmasından çok sağlığımı korumak amacıyla, odanın havasını kırkar dakikalık aralıklarla düzenli bir şekilde değiştirmeye karar vermiştim. Bu arada düşler görmekten ve tahminlerde bulunmaktan geri kalmıyordum. Hayalimde, ayın bir düşü andıran tuhaf bölgelerinde gezinip duruyordum. Zincirlerinden kurtulduğunu hisseden hayal gücüm, karanlık ve kararsız bir gezegenin her an değişen harikaları arasında gönlünce geziniyordu. Önceleri pamuk gibi ağarmış çok yaşlı ormanlar, sarp kayalıklar ve dipsiz derinliklere büyük bir gürültüyle dökülen çavlanlarda dolaşıyordum; sonra, birden, hiçbir rüzgârın uğrak yeri olmayan, gelinciklerin, zambağa benzer narin çiçeklerin ebediyen sessiz ve kıpırtısız, göz alabildiğine uzandığı engin çayırların dingin öğlen yalnızlığına ulaştım. Sonra yeniden yolculuğuma devam ederek ufku bulutlarla kaplı karanlık ve kasvetli bir gölden başka hiçbir şeyin görünmediği bir başka diyara geldim. Ama beynime üşüşen hayaller sadece böylesi hayaller değildi. Sık sık en amansız, en dehşet verici türden korkular zihnimi istila ediyor; bunların gerçek olabilecekleri düşüncesi bile ruhumu derinden sarsıyordu.[37] Bununla birlikte, yolculuğun gerçek ve aşikâr tehlikelerinin bütün dikkatimi üzerinde yoğunlaştırmamı gerektirecek kadar büyük olduğuna hükmederek bu düşünceler üzerinde pek fazla oyalanamazdım.

Öğleden sonra saat beşte, odanın havasını yenilemeye giriştiğimde, bu fırsattan yararlanarak vananın deliğinden kediyle yavrularını gözlemledim. Kedi, yeniden çok acı çekmeye başlamış gibiydi; bunu solunum güçlüğüne bağlamakta hiç duraksamadım. Ama yavrularla ilgili gözlemim çok şaşırtıcıydı. Anneleri kadar olmasa bile, doğal olarak onların da acı çekmekte olacaklarını görmeyi bekliyordum ve bu benim atmosfer basıncına dayanımın alışkanlıkla ilgili olduğu yönündeki görüşümü doğrulamaya yeterli olacaktı. Ama yakından bakınca sağlıklı olduklarını,

37) Ay'ın bu gözle görülmesinin tarihi ta Ariosto'ya kadar gider (24 no'lu dipnota bakınız). Richard Adam Lock'un 1835'te yayımlanan *Discoveries in the Moon* adlı eserinde 40.000 büyütmeli bir teleskop yardımıyla Ay'ın yüzeyindeki 18 parmak çapındaki nesnelerin görülebildiği anlatılmaktadır. Ay'da keşfedilen canlılar arasında insana benzer kanatlı yaratıklar, Amerikan bufalosuna benzer hayvanlar vardır. Ayrıca tapınaklar görülmektedir.

rahatlıkla ve düzenli bir şekilde soluk alıp verdiklerini ve en ufak bir rahatsızlık belirtisi göstermediklerini görmeye hazırlıklı değildim. Ancak kuramımı genişleterek ve son derece seyreltik bir atmosferin kimyasal bakımdan benim sandığım gibi yaşama elverişsiz olmadığını, böyle bir *ortamda* doğmuş birinin bu ortamda solumayla ilgili herhangi bir rahatsızlık duymazken, dünyaya yakın *daha yoğun atmosfer tabakalarında* benim şu son saatlerde çektiğim acılara benzer acılar çekeceğini varsayarak açıklayabilirdim bütün bunları. Bu sırada küçük kedi ailemi yitirmeme yol açan ve deneylerime devam etmemi ve sorunu aydınlatmamı engelleyen tuhaf bir kazanın meydana gelmiş olmasına o zamandan beri yanarım. Vananın deliğinden yaşlı kedi için bir fincan su uzatırken gömleğimin kolu küçük sepeti taşıyan tokaya takılarak bir anda düğmeden çözdü. Sepet bir anda buharlaşsaydı bile, bu kadar çabuk gözden kaybolmazdı. Sepetin yerinden çözülmesi ve içindekilerle birlikte gözden kaybolması arasında saniyenin onda biri kadar bile zaman geçmedi. 'Yolunuz açık olsun' dileğim onlara yeryüzüne kadar eşlik etti, ama kedinin ve yavruların yaşayacaklarını ve başlarına gelen şanssızlığın öyküsünü anlatabileceklerini hiç sanmıyordum.

Saat altıda, doğuya doğru, dünyanın görünür bölgelerinin büyük bir bölümünün hızla ilerleyen koyu bir gölgeyle kaplandığını gördüm; saat yediye beş kala gözlerimin önünde uzanan bütün bölge gecenin karanlığına gömülmüştü. Bundan sonra, çok geçmeden batan güneşin ışınları artık balonun üzerine düşmez oldu; tamamen beklenen bir şey olmasına karşın bu durumdan büyük bir hoşnutluk duydum. Sabahleyin doğan güneşin ışınlarını, benden daha doğuda olmalarına karşın Rotterdamlı hemşerilerimden birkaç saat önce göreceğim açıktı; böylece, yükseldiğim oranda her geçen gün güneş ışığını daha fazla görecektim. O zaman, karanlıkta geçen sürelerin uzunluğunu dikkate almadan yirmi dört saati bir gün kabul ederek yolculuğumun güncesini tutmaya karar verdim.

Saat onda, uykum geldiğinden, gecenin geri kalan bölümünü yatarak geçirmeye karar verdim; ama o zaman, göze batacak kadar açık olmasına karşın son ana kadar dikkatimden kaçmış bir güçlük kendini gösterdi. Niyetlendiğim gibi uykuya dalacak olursam, *bu arada* odanın havası nasıl yenilenecekti? Odanın havasını bir saat solumak olanaksızdı; bu sürenin bir saat on beş dakikaya çıkması bile çok acı sonuçlar doğurabilirdi. Bu açmaz huzurumu epeyce kaçırdı; inanması güç ama atlattığım onca tehlikeden sonra bu sorunu o kadar ciddiye aldım ki, tasarımı gerçekleştirmekten umutsuzluğa düşerek sonunda aşağı inmenin gerek-

liliğine boyun eğdim. Ama bu kararsızlık sadece bir an sürdü. İnsanın, alışkanlıklarının tam bir kölesi olduğunu, yaşamındaki önemli kabul edilen birçok şeyin sırf alışkanlık gereği öyle kabul edildiğini düşündüm. Uykusuz yapamayacağım kesindi; ama dinlenme sürem boyunca birer saatlik aralıklarla uyanmaktan pek rahatsızlık duymayabilirdim. Odanın havasının tam olarak yenilenmesi en fazla beş dakikamı alırdı; bütün mesele bunu yapmak için gereken zamanda uyanmamı sağlayacak bir yol bulmaktı. Ama bu sorunun çözümünü bulmam, itiraf etmeliyim ki, hiç de kolay olmadı. Kitabının üzerinde uyuyakalmasını önlemek için, uykuya yenik düştüğü anlarda bir elindeki bakır bilyenin, sandalyesinin yanındaki yine bakırdan bir leğene düşmesiyle irkilip uyanan öğrencinin öyküsünü duymuştum elbette. Benim durumum, kuşkusuz, tamamen farklıydı; benzer bir düşünce işime yaramazdı, çünkü ben uyanık kalmak değil, düzenli aralıklarla uykumdan uyanmak istiyordum. Sonunda, ne kadar basit gözükürse gözüksün, o anda teleskop, lokomotif veya basım sanatının bizzat kendisine eşdeğer bir buluş olarak selamladığım aşağıdaki çareyi buldum.

Artık ulaşmış bulunduğum yükseklikte, balonun çok muntazam bir şekilde çıkışını sürdürdüğünü ve onu izleyen sepette en ufacık bir titreşim hissedilmediğini peşinen belirtmeliyim. Bu durum, tasarımı gerçekleştirmemi kolaylaştırıyordu. Su stokum, her biri beşer galonluk fıçılar içerisinde sepetin yan duvarına sımsıkı bağlanmıştı. Bu fıçılardan birini çözdüm; iki halat alıp bu halatları birbirine paralel olarak sepet örgüsünün karşılıklı iki kenarı arasında bir ayak genişliğinde gergin bir şekilde bağlayarak bir tür raf oluşturdum ve bu rafın üzerine fıçıyı yatay konumda yerleştirdim. Bu halatların yaklaşık sekiz parmak kadar aşağısında ve sepetin tabanından dört ayak yükseklikte, elimdeki tek ağaç malzeme olan ince bir tahtadan ikinci bir raf yaptım. Bu ikinci rafın üzerine ve fıçının bir kenarının tam altına küçük bir toprak testi koydum. Bundan sonra fıçının testinin üzerine gelen tabanına bir delik açarak bu deliği konik yontulmuş yumuşak ağaçtan bir tıkaçla kapattım. Sonra suyun bu tıkaçtan sızarak alttaki toprak testiyi altmış dakikada ağzına kadar doldurması için gereken sıkılık derecesini tam olarak tespit etmek için tıkacı delik içerisinde ileri geri oynatarak birkaç deney yaptım.[38] Her deneyde, belirli bir sürede testinin ne oranda dolduğunu gözlemleyerek kısa sürede

38) Su saati ya da *clepsydra* suyun damla damla akmasını sağlayan küçük bir deliği olan yirmi dört eşit taksimata ayrılmış topraktan bir kaptır. Zamanı oldukça iyi ölçer; tarihi İÖ 2000'lere kadar gider; daha sonraki modellerinde tekerlekler, kasnaklar, dişliler, vb. kullanılmıştır.

ve kolayca bunu tespit ettim elbette. Bütün bu düzenlemelerden sonra planımın geri kalanını kestirmek zor olmasa gerek. Yatağımı sepetin dibine öyle sermiştim ki, başım testinin ağzının tam altına geliyordu. Bir saatlik sürenin bitiminde suyun testiyi doldurarak, (testinin üst kenarının biraz altında yer alan) ağzından akacağı açıktı. Dört ayaktan daha fazla bir yükseklikten, yüzümden başka bir yere damlayamayacak suyun beni dünyadaki en derin uykudan uyandıracağı da bir o kadar açıktı.

Bütün bu düzenlemeleri tamamladığımda saat tam on birdi, buluşumun görevini tam yapacağından emin, hemen yattım. Düş kırıklığına da uğramadım. Tam tamına her altmış dakikada bir dakik kronometrem beni uyandırdı; testinin suyunu fıçıya boşalttıktan ve kondansatörle ilgili görevleri yerine getirdikten sonra yeniden yatağıma yattım. Uykumun böyle düzenli aralıklarla bölünmesi, beklediğimden daha az rahatsız etti beni; sonunda ayağa kalktığımda saat sabahın yedisiydi ve güneş, ufukta oldukça yükselmişti.

3 Nisan. Balonumun muazzam bir yüksekliğe çıkmış ve dünyanın dışbükey görüntüsünün çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmiş olduğunu gördüm. Altımda, okyanusta, ada olduğu su götürmez kara lekeler göz alabildiğine uzanıyordu. Başımın üzerinde katran gibi kapkara gökyüzünde yıldızlar parıl·parıl parlıyordu; gerçekte, gökyüzüne doğru yükselmeye başladığım ilk günden beri hep böyle parlamaktaydılar. Kuzeyde çok ötelerde, ufukta ince, beyaz ve son derece parlak bir çizgi ya da kuşak gördüm ve bunun kutup denizi buzlarının güney sınırı olduğunu hemen anladım. Merakım son derece artmıştı, çünkü daha kuzeye doğru gitmeyi ve belki de kutupla aynı hizaya gelmeyi umuyordum. O zaman, bulunduğum yüksekliğin istediğim gibi araştırma yapmamı engelleyecek olmasına hayıflandım. Ama yine de, doğruluğu araştırılacak çok şey vardı. Gün boyunca olağanüstü hiçbir şey olmadı. Bütün aparatlarım tıkır tıkır çalışıyor, balon yoluna sarsıntısız devam ediyordu. Şiddetli soğuk beni sıkı sıkıya paltoma sarınmak zorunda bırakıyordu. Dünya karanlığa gömüldüğünde, gün ışığının daha saatlerce etrafımdan eksilmeyecek olmasına rağmen, yattım. Hidrolik saatim görevini mükemmel bir şekilde yerine getirdi ve düzenli aralıklarla uyandırılmam dışında ertesi sabaha kadar derin bir uyku çektim.

4 Nisan. Kalktığımda keyfim yerinde ve çok sağlıklıydım, ama denizin görünüşündeki tuhaf değişikliğe çok şaştım. Şimdiye kadarki koyu mavi rengini yitirerek gri-beyaz bir renge ve göz kamaştıran bir parlaklığa bürünmüştü. Okyanusun dışbükey görünümü o kadar belirgin bir hal almıştı ki, denizin bütün suyu ufuktaki dipsiz uçuruma dökülecek

gibi gözüküyordu ve güçlü bir şelaleden gelecek seslere kulak kabarttığımı fark ederek şaşırdım. Adalar artık gözükmüyordu; güneydoğu ufkunun ötesinde mi kaldıklarını, yoksa ulaştığım yüksekliğin onları görüş alanımdan mı çıkardığını bilemiyorum. Daha çok ikinci olasılığın doğru olduğunu sanıyorum. Kuzeydeki buzun sınır çizgisi giderek daha belirgin bir hal alıyordu. Soğuk oldukça kırılmıştı; önemli bir olay olmadan günü kitap okuyarak geçirdim; yanıma çok sayıda kitap almayı unutmamıştım.

5 Nisan. Bütün dünya yüzeyi koyu karanlıklar içinde yüzerken, güneşin doğması gibi eşsiz bir olayı seyrettim. Ama zamanın ilerlemesiyle, güneş ışınları dünyanın her tarafına yayıldı ve kuzeydeki buzun sınır çizgisini yeniden gördüm. Şimdi artık çok belirgindi ve okyanus suyundan çok daha koyu gözüküyordu. Ona doğru yaklaşmakta olduğum açıktı, hem de büyük bir hızla. Bir ara doğuda, sonra da batıda karayı görür gibi oldumsa da bundan emin olamadım. Hava ılıktı. Önemli bir şey olmadı. Erkenden yattım.

6 Nisan. Buzun sınır çizgisine çok yaklaşmış olduğumu görmek beni şaşırttı; muazzam büyük bir buz sahası kuzey yönünde ufka doğru uzanıyordu. Balonun şu anki rotasından ayrılmaması durumunda, çok geçmeden Donmuş Okyanus'un üzerinde olacağı açıktı ve sonunda artık Kutbu göreceğimden kuşkum kalmamıştı. Gün boyu buza yaklaşmaya devam ettim. Yerküresinin kutuplarda basık olması ve kuzey kutup dairesinin yakınlarındaki düz bölgelerin üzerine gelmiş olmam nedeniyle geceye doğru ufkum birdenbire hissedilir derecede genişledi. Sonunda karanlık bastırdığında, yüreğimde, onca merak ettiğim şeyin üzerinden doğru dürüst inceleme fırsatı bulamadan geçip gideceğim korkusuyla yattım.

7 Nisan. Erkenden kalktım ve Kuzey Kutbu olduğuna duraksamadan hükmettiğim bölgeyi büyük bir sevinçle seyretmeye başladım. Kutup orada, hemen ayaklarımın dibindeydi, ama ne yazık ki, artık hiçbir şeyin net bir şekilde görülemeyeceği kadar yükseklerdeydim. Gerçekten de, barometrenin 2 Nisan sabahı saat altı ile aynı günün sabahı saat dokuza yirmi kalıncaya (cıvanın barometre haznesine düştüğü ana) kadar gösterdiği değerlerden, şimdi –7 Nisan sabahı saat dörtte– balonun deniz yüzeyinden *en az* 7254 mil yükseklikte olduğu çıkarılabilirdi. Bu yükseklik çok fazla gibi gözükebilir; ama bu rakam büyük bir olasılıkla gerçek değerin çok altındaydı. Her halükârda, yerkürenin en büyük çapının tamamını seyretmekte olduğum tartışma götürmezdi; tüm kuzey yarımküre ortografik projeksiyonlu bir harita gibi gözlerimin önünde

uzanıyor ve büyük ekvator dairesi ufuk çizgimi oluşturuyordu.[39] Ekselansları, bu yüzden, kutup dairesi içerisinde kalan ve bugüne değin keşfedilmemiş bölgenin tam altımda yer almasına ve perspektifimi sakatlayacak hiçbir şey bulunmamasına karşın aradaki mesafenin büyüklüğü nedeniyle ayrıntılı bir şekilde inceleyemeyeceğim kadar küçük göründüğünü kolayca anlayacaklardır. Bununla birlikte, görebildiklerim son derece benzersiz ve heyecan uyandırıcı şeylerdi. Daha önce sözünü ettiğim ve rahatlıkla insanoğlunun bu bölgelerdeki keşiflerinin gelip dayandığı sınır diye nitelenebilecek bu muazzam sınır çizgisinden kuzeye doğru kesintisiz ya da neredeyse kesintisiz bir buz tabakası uzanıyordu. Başlangıçta bu buz denizinin yüzeyi hissedilir derecede düzken, kutup noktasına doğru çökerek iyice düzleşiyor, sonunda *çukurlaşmaya* başlıyor ve tam Kutup noktasında, kenarları çok net seçilebilen, görünür çapı balondan yaklaşık altmış beş saniye olarak ölçülen yuvarlak bir çukurla sona eriyordu; çukurun görünür yarıküredeki her noktadan daha koyu olan ve yer yer değişiklikler gösteren rengi bazı noktalarda kapkaraydı.[40] Daha fazlası seçilemiyordu. Saat on iki olduğunda, merkezdeki çukurun çevresi önemli ölçüde küçülmüştü; saat yedide çukuru tümden gözden yitirdim; buzun batı yakasına geçen balon hızla ekvator yönünde uzaklaşıyordu.

8 Nisan. Dünya'nın görünür çapının hissedilir derecede küçülmüş olmasının yanı sıra, genel olarak rengi ve görünümünde de önemli değişikliklerin meydana gelmiş olduğunu fark ettim. Görülebilen bütün yüzey açık sarının çeşitli tonlarını almıştı; bazı yerleri o kadar parlaktı ki, insanın gözünü acıtıyordu neredeyse. Bulutların doldurduğu yoğun atmosfer dünyayı net olarak görmemi engelliyordu; bulut yığınları arasından dünyanın kendisini ancak zaman zaman görebiliyordum. Son kırk sekiz saattir bu bulutlar dünyayı doğrudan görmemi az çok engellemişti; ama şimdi ulaşmış bulunduğum muazzam yükseklik bu yüzer buhar kütlelerini birbirine yaklaştırmış ve yükseldiğim oranda dünyayı doğrudan görmem zorlaşmıştı. Bununla birlikte, balonumun şimdi Kuzey Amerika kıtasındaki Büyük Göller Bölgesinin üzerinde yükselmekte

39) İnsanın, bir kürenin yarı yüzeyinin tamamını görebileceği 'sonlu' bir uzaklık bulunmamaktadır.

40) Kutup bölgelerinin göz kamaştıran bir beyazlıkta olacağını umsak bile, unutmamalıyız ki Poe döneminde hiç kimse kutupları gerçekten görmemişti. O zamanki yaygın bir inanışa göre okyanuslar, kutuplarda bulunan muazzam büyük şelale ve girdaplardan birinden akarak diğerinden çıkmaktadır. Poe aynı görüşü *Şişede Bulunan El yazması*'nda, *Maelström'e Düşüş*'te ve *Arthur Gordon Pym'in Öyküsü*'nde de dile getirir.

olduğunu kolayca fark ettim; tam güneye doğru olan rotası çok geçmeden beni tropikal kuşağa ulaştıracaktı. Bu durumu sınırsız bir memnuniyetle sonunda başaracağıma yordum. Gerçekten de şu ana kadarki rotam beni oldukça endişelendirmekteydi, çünkü bu rotayı sürdürecek olursam yörüngesi ekliptikle 5°8′48″'lik bir açı yapan Ay'a hiçbir zaman ulaşamayacaktım. Size çok tuhaf gelebilir ama Dünya'nın, Ay'ın *eliptik yörünge düzlemi içerisinde kalan* bir noktasından yolculuğuma başlamamış olmakla yaptığım büyük hatayı ancak şimdi anlamaya başlamıştım.[41]

9 Nisan. Bu gün Dünya'nın çapı epeyce küçüldü; her geçen saat rengi sarının daha koyu bir tonuna büründü. Balon güneye doğru rotasından sapmadan ilerledi ve akşam dokuzda Meksika Körfezi'nin kuzey kıyısına ulaştı.

10 Nisan. Bu sabah saat beş sıralarında hiçbir şekilde açıklayamadığım büyük bir gürültü ve korkunç bir çatırtı sesiyle uykumdan sıçrayarak uyandım. Çok kısa sürmüştü ama daha önce duyduğum hiçbir sese benzemiyordu. İlk anda bu sesi balonun yırtılmış olmasına vererek son derece korkmuş olduğumu söylemeye gerek yok. Aygıtlarımı büyük bir özenle inceledimse de herhangi bir zarar saptayamadım. Günün büyük bir bölümünü bu kadar olağandışı bir olayı düşünerek geçirdim, ama doyurucu bir açıklama bulamadım. Tatmin olmamış bir halde, büyük bir heyecan ve endişe içerisinde yattım.

11 Nisan. Dünya'nın görünür çapında şaşırtıcı ölçüde küçülme, dolunaya sadece birkaç günü kalmış olan Ay'ın çapında ise ilk defa gözlemlenebilir bir büyüme gördüm. Odanın içinde hayatı sürdürmeye yetecek kadar hava yoğunlaştırmak için şimdi artık daha uzun ve zorlu bir çaba gerekiyordu.

12 Nisan. Balonun rotası çok tuhaf bir şekilde değişti; bu değişiklik tamamen beklenilen bir şey olmasına karşın beni tarifsiz bir sevince boğdu. Balon daha önceki rotasında yirminci güney enlemine vardıktan sonra birdenbire dar bir açıyla doğuya yönelmiş ve gün boyu, tam olarak değilse bile yaklaşık olarak *Ay yörüngesinin eliptik düzlemi içinde* yol almıştı. Bu rota değişikliğinde en dikkat çekici şey sepetin salınmaya başlamış olmasıydı – saatlerce süren, rahatça hissedilebilen bir salınmaydı bu.[42]

41) İnsanlı ya da insansız bütün uzay yolculuklarında yalnızca yörünge üzerindeki hareketin kendisi değil, yörüngenin şekli de hesaba katılır. Poe, problemi burada doğru bir şekilde ele alıyor.

42) Ay'ın çekim gücünün Dünya'nın çekim gücüne eşitlendiği nokta.

13 Nisan. Ay'ın onunda beni dehşete düşüren çatırtı sesinin tekrarlanmasıyla yine çok korktum. Konu üzerinde epeyce kafa yordumsa da doyurucu bir sonuca ulaşamadım. Dünya'nın görünür çapında çok büyük bir küçülme gözlemledim: Dünya çapının iki ucundan balona çizilen çizgilerin oluşturduğu açı yirmi beş derecenin azıcık üstündeydi.[43] Neredeyse tam tepe noktamda olan Ay hiç görünmüyordu. Hâlâ elips düzlemi içerisinde yol alıyor olmakla birlikte doğuya doğru çok az ilerledim.

14 Nisan. Yerkürenin çapında son derece hızlı bir küçülme. Bugün, balonun hadid noktasına doğru apsisler hattı[44] üzerinde ilerlediğini –bir başka deyişle, yörüngesinin Dünya'ya en yakın olduğu noktada Ay'a ulaşacak bir yol tutmuş olduğunu– düşünerek heyecanlandım. Ayın kendisi tam başımın üzerinde olduğundan görüş alanımın dışında kalıyordu. Atmosferin yoğunlaştırılması için uzun süre çok büyük çaba harcamak gerekiyordu.

15 Nisan. Artık Dünya üzerindeki ana karalarla denizleri birbirinden ayıran çizgileri bile net bir şekilde göremiyordum. Öğleye doğru, daha önce beni şaşırtmış olan o korkunç sesi üçüncü defa işittim. Ama bu defa daha uzunca bir süre devam etti ve bu arada şiddeti giderek arttı. Sonunda, korkudan aptallaşmış bir şekilde nasıl olacağını bilmediğim korkunç bir ölümü beklerken, balon şiddetle sallandı ve ne olduğunu anlamaya fırsat bulamadığım ateş topu biçiminde dev bir kütle kulakları sağır eden bir gürültüyle balonun yanından geçip gitti. Korkum ve şaşkınlığım biraz yatıştığında bunun büyük bir hızla yaklaşmakta olduğum dünyadaki güçlü bir volkanik patlamadan fırlayan ve Dünya'ya düştüğünde daha iyi bir ad bulunamadığından göktaşı denilen parçalar olduğunu anlamam pek zor olmadı.[45]

16 Nisan. Bu gün, bir o yan pencereden, bir diğer yan pencereden olabildiğince yukarıya doğru bakarak Ay kursunun balonun çevresinden taşan küçük bir bölümünü görmeyi başararak çok sevindim. Heyecanıma diyecek yoktu, çünkü tehlikeli yolculuğumun yakında sona ereceğinden pek kuşkum kalmamıştı.

43) Poe'nun matematiği biraz zayıf olmalı. Dünya'yı 25 derecelik bir açıyla gören mesafe 18.000 mil kadardır. Dünya'nın çekim kuvvetiyle Ay'ın çekim kuvvetinin eşitlendiği nokta ise Dünya'ya yaklaşık 200.000 mildir.

44) Apsisler hattı: Bir yörünge üzerinde çekim kuvvetinin en az ve en fazla olduğu noktaları (*hadid* ve *afel*) birleştiren hat.

45) Göktaşlarının Ay'daki patlamalardan fırlayan kayalar olduğu fikri Poe'nun buluşu olmalı. Biz bugün Ay'ın milyonlarca yıldır aktif olmadığını biliyoruz. Aktif olduğu dönemlerde de böylesi patlamalar sonucunda kayaların yeryüzüne ulaşması, Ay'ın çekim gücü nedeniyle olanaksızdı.

Kondansatör öylesine çok çalışmayı gerektiriyordu ki, çalışıp çabalamaktan dinlenmeye pek zamanım kalmıyordu. Uyku uyumayı neredeyse unutmuştum. Gerçekten hasta olmaya başlamıştım, bitkinlikten bütün gövdem tir tir titriyordu. İnsan doğasının bu kadar yoğun acılara daha uzun süre dayanması olanaksızdı. Şimdi artık çok kısalmış olan karanlık zaman aralığında yakınımdan yine bir göktaşı geçti. Bu olayın meydana gelme sıklığı epeyce kaygılanmama yol açtı.

17 Nisan. Bu sabah yolculuğumun unutulmaz anlarından birini yaşadım. Anımsanacağı gibi ayın on üçünde Dünya'nın görünür çapının balonla yaptığı açı yirmi beş derece kadardı. Ayın on dördünde bu açı epeyce daraldı; on beşinde daha da küçüldü ve on altısı gecesi yatarken bu açının yedi derece on beş dakikayı geçmediğini fark ettim.[46] Kısa ve huzursuz bir uykudan sonra on yedisi sabahı uyandığımda altımdaki yüzeyin birdenbire ve bir mucizeyle *büyümüş* olduğunu ve görünür çapının en azından otuz dokuz derecelik bir açı yaptığını gördüğümde içine düştüğüm şaşkınlığın büyüklüğünü bir düşünün! Yıldırım çarpmışa döndüm! İçine düştüğüm, ruhuma egemen olan ve beni ezen mutlak dehşeti ve şaşkınlığı ifade etmeye hiçbir söz yetmez. Dizlerimin bağı çözüldü, dişlerim takır takır birbirine vurdu, saçlarım diken diken oldu. 'Demek ki, balon gerçekten patlamıştı!' Aklıma, karmakarışık üşüşen ilk düşünceler şunlar oldu: 'Balon kesinlikle patlamış! Düşüyorum – çok büyük, görülmemiş bir hızla düşüyorum! Bu kadar kısa sürede aşılan mesafenin büyüklüğü dikkate alınacak olursa, dünya yüzeyine ulaşmam en fazla on dakika alır – on dakika içinde yok olacağım!' Ama sonunda düşünce yardımıma koştu. Durup düşününce kuşku duymaya başladım. Böyle bir şey olamazdı. Bu kadar hızlı düşmüş olamazdım. Bundan başka, altımdaki yüzeye doğru yaklaşmakta olduğum kesin olmakla birlikte, gerçek hızımın başlangıçta düşündüğüm hızla hiçbir ilgisi yoktu. Bu düşünce kafa karışıklığımı büyük ölçüde giderdi ve sonunda soruna doğru bakış açısından bakmayı başarabildim. Gerçekte, içine düştüğüm şaşkınlık, altımda yer alan bu yüzeyle benim ana gezegenimin yüzeyi arasındaki muazzam farkları göremeyeceğim kadar duyularımı köreltmiş olmalıydı. Ay–bütün görkemiyle Ay'ın kendisi– aşağıda, ayaklarımın altında uzanırken, Dünya başımın üzerinde, tamamen balonun arkasında kalmıştı.

Olayların gidişatındaki bu olağanüstü değişikliğin zihnimde yarattığı şaşkınlık ve atalet, serüvenimin belki de en az açıklanabilir bölü-

46) Yine aynı hata. Söz konusu açı Dünya'dan 62.000 mil, Ay'dan ise 170.000 mil uzaklık anlamına gelir.

müydü. Çünkü bu *boulversement*[47] yalnızca doğal ve kaçınılmaz olmayıp, yolculuğum sırasında tam olarak gezegenin çekim kuvvetinin yerini uydunun çekim kuvvetinin aldığı noktada –ya da daha açık bir ifadeyle, balonu yeryüzüne doğru çeken kuvvet Ay'a doğru çeken kuvvetin altında kaldığında– ortaya çıkması uzun zamandır beklenen bir durumdu. Çok şaşırtıcı bir olayla –bu olayı bekliyordum ama o anda değil– birdenbire karşılaştığımda bütün duyularım karmakarışık bir halde derin bir uykudan uyanmış olduğum doğruydu.[48] Bu dönüşüm çok yavaş ve doğal bir şekilde olmuş olmalıydı; o sırada uyanık olsaydım bile bu altüst oluşun bilincine varabileceğim, bu dönüşümün *iç* semptomlarını hissedebileceğim –yani, bir rahatsızlık duyacağım ya da aygıtlarımda bir düzensizlik görebileceğim– pek söylenemezdi.

Durumumu doğru olarak kavradıktan ve bütün yeteneklerimi felç eden korkudan kurtulduktan sonra dikkatimin her şeyden önce Ay'ın genel görünüşüne yöneldiğini söylememe bile gerek yok. Ay altımda bir harita gibi sere serpe uzanıyordu – hâlâ oldukça uzakta olduğuna hükmediyor olmakla birlikte, yüzeydeki girinti çıkıntıları şaşılacak bir netlikle seçebiliyordum. Ay yüzeyinde okyanustan, denizden, herhangi bir göl veya nehirden ya da herhangi bir su kütlesinden eser olmaması ilk bakışta beni en fazla etkiyen jeolojik özelliği oldu. Yine de, söylemesi tuhaf ama, görülebilen yarıkürenin büyük bölümü doğal olmaktan çok yapay yükseltiler gibi gözüken konik biçimli sayısız volkanik dağla kaplıydı ve bunun yanı sıra alüvyonlu olduğundan hiç kuşku duyulamayacak geniş düz ovalar görüyordum. Bu volkanlardan en yükseklerinin boyu düşey yönde üç üç çeyrek mili geçmiyordu; ama volkanik *Campi Phlegræi* bölgesinin[49] bir haritası Ekselanslarına Ay yüzeyinin genel görünümü hakkında benim yapmayı deneyebileceğim bütün yetersiz tariflerden daha iyi bir fikir verecektir. Volkanların büyük bir bölümü patlar durumdaydı ve birbiri ardı sıra yinelenen korkunç gürültülü patlamalarla öfke ve güçlerini sergiliyor, gittikçe daha korkutucu bir sıklıkla balona doğru fırlayan, yanlışlıkla göktaşı diye adlandırdığım taşlarla içime korku salıyordu.

18 Nisan. Bu gün Ay'ın görünür oylumunun aşırı derecede büyümüş olduğunu gördüm – iniş hızının artan ivmesi içimi korkuyla doldurdu.

47) Bouleversement (Fr.): Altüst oluş.

48) Poe, daha güçlü olan yerçekiminin etkisinden balonun nasıl kurtulup kütlesi ve bunun sonucu olarak çekim gücü daha küçük olan Ay'ın çekimine girdiğini ve Ay'ın çekiminden nasıl kurtularak Dünya'ya geri döndüğünü açıklamıyor.

49) Phlegrae Tarlaları: İtalya'da alçak kraterler, sıcak su kaynakları ve volkanik duman püskürten küçük deliklerle dolu volkanik bir bölge.

Anımsanacağı gibi, Ay'a gitmenin olanaklı olup olmadığı konusunu enine boyuna incelemeye başladığımda, benim kuramının tersine birçok kuramın bulunmasına ve, hadi itiraf edeyim, Ay'ın bir atmosferi olmadığı genel önyargısına karşın, Ay'ın yakın çevresinde hacmiyle orantılı bir atmosferi olduğu düşüncesi hesaplarımda ağırlıklı bir yer tutmaktaydı. Encke Kuyrukluyıldızı ve Zodyak ışığı konusunda ileri sürdüklerime ilaveten, Lilienthalli Bay Schroeter'in[50] bazı gözlemleri de görüşlerimi güçlendirmişti. Bay Schroeter Ay'ı iki buçuk günlükken, Güneş'in batışından hemen sonra, karanlık kısmı henüz görünmezken gözlemlemeye başlamış ve karanlık kısım görününceye kadar izlemeye devam etmişti. Karanlık yarıkürenin herhangi bir bölgesi görünmeye başlamadan önce, bitim noktaları güneş ışınlarıyla hafifçe aydınlanmış hilal uçlara doğru hızla incelerek uzamış gibi görünüyordu. Bundan hemen sonra karanlık bölgenin kenarı olduğu gibi aydınlanmıştı. Hilalin uçlarının yarım dairenin dışına doğru uzamış gibi görünmesinin güneş ışınlarının Ay atmosferi tarafından kırılmasından kaynaklandığını düşünmüştüm. Ayrıca, 'Kavuşma Konumuna' göre Ay 32°'lik bir yüksekliğe ulaştığında, karanlık yarıküresinde yerküreden yansıyan ışınların yaratabileceğinden daha parlak bir yarı karanlık yaratabilecek kadar ışık yansıtabilen atmosferin kalınlığını 1356 Paris fiti[51] olarak hesaplamış, buna göre, güneş ışınlarını kırabilecek en fazla atmosfer kalınlığını da 5376 fit tahmin etmiştim. Bu konudaki görüşlerimi *Philosophical Transactions*'un seksen ikinci cildindeki bir pasaj da doğrulamaktaydı;[52] bu pasajda Jüpiter uydularının tutulması gözlemlenirken bir seferinde üçüncü uydunun bir veya iki saniye belli belirsiz gözüktükten sonra gözden yittiği, dördüncü uydununsa Jüpiter diskinin kenarına yaklaşarak seçilemez olduğu belirtilmekteydi.[53]

50) Johann Hieronymus Schroeter (1745-1816): Amatör astronom. Bremen yakınlarındaki Lilienthal'da başyargıç. William Hersehel'in 1781'de Uranüs'ü keşfetmesinden sonra kendini tamamen astronomiye adadı. Ay üzerine iki cilt kitap yayımladı.

51) Paris fiti: 12,8 inç.

52) Schroeter *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*'ın 82. cildinde bu gözlemlerin çoğuyla ilgileniyorsa da, burada verilen bilgiler Rees's Cyclopedia'nın *Nature and Furniture of the Moon* makalesinden açıklanarak aktarılmıştır.

53) "Hevelius, altıncı ve yedinci kadirden yıldızların bile açıkça görülebildiği açık ve berrak bir gökyüzünde, Ay'ın yükseklik ve Dünya'ya uzaklığı aynı kalmak üzere aynı mükemmel teleskopla bakıldığında Ay'ın kendisinin ve üzerindeki lekelerin her zaman aynı netlikle görülemediğini yazmaktadır. Bu gözleme göre, bu olgunun nedeni ne bizim atmosferimizde, ne teleskopta, ne Ay'da, ne de gözlem yapan gözde değil, Ay'ın etrafında bulunabilecek bir başka şeyde (bir atmosferde?) aranmalıdır.

Cassini, Ay'ın gölgesinde kaldıklarında Satürn, Jüpiter ve hareketsiz yıldızların birer çember olan şekillerinin değişerek ovalleştiğini sık sık gözlemlemiştir; bazı tutulmalarda ise bu

Ay yüzeyine sağ salim inmem, varsaydığım yoğunluktaki bir atmosferin direncine ya da daha doğru bir deyişle kaldırma gücüne bağlıydı. Ama yanılmışsam, sonuçta Ay'ın engebeli yüzeyine çarparak tuzla buz olmaktan daha iyi bir son düşünemezdim serüvenime. Korkmakta hiç de haksız değildim. Ay'a şimdi çok yaklaşmış olduğum halde, ne kondansatörün gerektirdiği çalışma azalmış, ne de atmosfer yoğunluğunun artmakta olduğunu gösteren herhangi bir belirti ortaya çıkmıştı.

19 Nisan. Bu sabah saat dokuz sularında, Ay yüzeyine korkunç derecede yaklaşmış ve kaygılarım son haddine varmışken, kondansatör pistonunun atmosferde bir değişiklik olduğunun işaretlerini vermeye başladığını büyük bir sevinçle gördüm. Saat onda atmosfer yoğunluğunun artık önemli ölçüde artmış olduğuna inanmam için birçok neden vardı. Saat on bir olduğunda, kondansatörün gerektirdiği çalışma çok azalmıştı; saat on ikide biraz tereddüt gösterdikten sonra, torbanın ağzını bağlayan *tourniquet*'yi açma cesaretini gösterdim ve bunu yapmanın hiçbir sıkıntı yaratmadığını görerek torbayı tümden açtım ve sepetten sıyırdım. Böylesine aceleye getirilmiş ve tehlikeli bir deneyin hemen kendini gösteren sonuçları, beklenebileceği gibi kasılmalar ve şiddetli bir baş ağrısı oldu. Ayın yakınındaki daha yoğun *katmanlara* yaklaştıkça bu sıkıntıları ardımda bırakacağım düşüncesiyle, hayatıma mal olacak kadar büyük olmayan bu sıkıntılara ve solumayla ilgili daha başka sıkıntılara elimden geldiğince katlanmaya karar verdim. Ama, Ay'a yaklaşma hızım hâlâ son derece büyüktü ve uydunun kütlesiyle orantılı yoğunlukta atmosferi olacağı yönündeki beklentimde büyük bir olasılıkla yanılmamış olmakla birlikte, bu yoğunluğun Ay'ın hemen yüzeyinde bile sepetimdeki muazzam ağırlığı kaldırmaya yetebileceğini düşünmekle fena halde yanılmış olduğum çok geçmeden korkutucu bir kesinlikle ortaya çıktı. Gezegenlerin cisimler üzerindeki gerçek çekim güçlerinin atmosfer yoğunluklarıyla orantılı olduğu varsayılacak olursa, tıpkı Dünya yüzeyinde olduğu gibi, burada da atmosfer balonumu *kaldırabilmeliydi*, ama durum hiç de böyle *değildi*;

şekil değişikliği görülmemiştir. Buradan, Ay'ın, her zaman olmamakla birlikte *bazen* yıldızlardan gelen ışınları kıran yoğun bir madde ile çevrili olduğu sonucu çıkar. (Poe'nun notu.)

Poe bu bilgileri *Rees's Cyclopedia*'dan neredeyse kelimesi kelimesine aktarmıştır.

Johannes Hevelius (1611-1687), Danzig kökenli bir Alman gökbilimcisi. Ay üzerinde değerli gözlemler yapmış, dört kuyrukluyıldız bulmuş ve 1500'den fazla yıldız üzerine bir katalog hazırlamıştır.

Jean D. Cassini (1625-1712), Jüpiter üzerindeki, Mart 1978'de Mariner'in gönderdiği fotoğrafta görülen lekeye benzer Büyük Kırmızı Lekeyi ilk gözlemleyen Fransız gökbilimcisi. Paris Gözlemevi'ni örgütlemiş, Satürn'ün dört uydusunu ve halkasının bölümlerini bulmuş, Mars'ın Güneş etrafındaki turunu tamamlaması için gereken süreyi belirlemiştir.

hızlı bir şekilde düşüşüm bunu yeterince kanıtlıyordu; bunun *neden* böyle olmadığı, daha öce bir hipotez olarak ileri sürdüğüm olası jeolojik düzensizlikler hesaba katılarak açıklanabilirdi ancak. Her halükârda, gezegenin yüzeyine çok yakındım artık ve müthiş bir hızla alçalmaya devam ediyordum. Bu durumda, ilkin saframı, sonra su fıçılarımı, sonra kondansatörümü ve kauçuk torbamı, ardından da sepetteki her şeyi kaldırıp atmakta saniye kaybetmedim. Ama bu hiçbir işe yaramadı. Hâlâ korkunç bir hızla düşüyordum ve yüzeye uzaklığım yarım milden fazla değildi. Bu yüzden, artık paltom, şapkam ve botlarımdan da kurtulmuş olduğumdan, son çare olarak hiç de azımsanmayacak bir ağırlığı olan *sepetin kendisini* balondan çözerek iki elimle ağa tutundum ve ağızlarından tek kelime çıkmayan, yardımıma koşmak için kıllarını kıpırdatmadan, elleri bellerinde komik bir şekilde aptal aptal sırıtarak beni ve balonumu kuşkuyla süzen çirkin ve kısa boylu bir aptallar kalabalığının ortasına, fantastik görünüşlü bir kentin göbeğine paldır küldür düşmeden önce, bütün ülkenin mini minnacık konutlarla göz alabildiğine dolu olduğunu görmeye ancak fırsat bulabildim.[54] Küçümsemeyle onlara sırtımı döndüm ve bakışlarımı yukarıya, daha yeni ama belki de sonsuza kadar terk ettiğim Dünya'ya çevirdim ve iki derecelik çapıyla[55] gökte çakılı gibi sabit duran kocaman, kasvetli bakır bir kalkana benzeyen Dünya'yı seyre koyuldum;[56] altın gibi parıl parıl parlayan bir hilal kenarının bir bölümünü süslüyordu. Ne denizler ne kıtalar seçilebiliyordu, tropikleri ve ekvator bölgesini bir kuşak gibi saran bulutlarla bütün yüzey benek benekti.

Böylece, Ekselansları, endişe verici durumlar, duyulmadık tehlikeler ve eşi benzeri görülmedik kurtuluşlar yaşadıktan sonra, bugüne dek bir Dünya yurttaşının başardığı, girişti̇ği, hatta düşünebildiği en olağanüstü, en önemli yolculuğu en sonunda Rotterdam'dan ayrılışımın on dokuzuncu gününde sağ salim tamamladım.[57] Ama serüvenlerimle ilgili daha anlatacak çok şeyim var. Sadece kendine has özellikleri nedeniyle değil, insanların yaşadığı bir dünyanın uydusu olarak onunla yakın ilişkileri nedeniyle de son derece ilginç bir gezegende beş yıl yaşadıktan sonra,

54) Poe, Alman gökbilimcisi Johannes Kepler'in (1571-1630) ölümünden sonra basılan *Somnium*'unu (1634) örnek almış olmalı. Somnium'da Ay'a ulaşan iki öykü kahramanı, gündüzleri ve geceleri on beşer dünya günü süren, havası ve suyu bulunan bir gezegen bulurlar.

55) Bu defa hesap doğru.

56) "Eğer Ay'da yaşayanlar varsa, Dünya'yı 2°'lik açıyla, bizim Ay'ımızın geçtiği evrelerden geçen ama *çakılı gibi gökte sabit duran* olağanüstü bir Ay gibi görüyor olmalıdırlar..." (Herschel, "Treatise on Astronomy", 1834, s. 220).

57) Bu, saatte yaklaşık 800 km.'lik bir hıza karşılık gelir. Uçak hızıyla giden bir balon.

Ulusal Astronomi Kolejine, mutlu bir şekilde sona erdirdiğim bu olağanüstü *yolculuğun* ayrıntılarının ötesinde önemli bilgiler verebileceğimi Ekselansları da pekâlâ tahmin edebilirler. Durum bu merkezde. Size iletmekten mutluluk duyacağım çok –ama gerçekten çok– şey var. Bu gezegenin iklimi üzerine; sıcakla soğuğun nasıl şaşırtıcı bir tarzda yer değiştirdiği üzerine; on beş gün boyunca yakıp kavuran güneş ve ardından yine on beş gün süren kutup soğukluğundaki gece üzerine; güneş altındaki bir noktadan en uzak noktaya *in vacuo* distilasyonda[58] olduğu gibi buharlaşma yoluyla sürekli nem aktarılması üzerine; değişken akarsu bölgesi üzerine; burada yaşayan insanların kendileri üzerine; adetleri, gelenekleri, politik kurumları üzerine; kendilerine has beden yapıları üzerine; çirkinlikleri üzerine; bu kadar değişik bir atmosferde tamamen gereksiz çıkıntılar olan kulaklardan yoksunlukları ve bunun sonucu olarak dili kullanmayı bilmemeleri üzerine; sözün yerini tutan eşsiz iç-iletişim yöntemleri üzerine; Ay'daki tek tek her bireyi Dünya'daki belirli bir kişiye bağlayan (gezegenle uydu arasındaki ilişkiye benzer ve ona bağlı olan ve sayesinde bu gökcisimlerinden birinde yaşayanların yaşam ve yazgılarının diğer gökcisminde yaşayanların yaşam ve yazgılarına karıştığı) anlaşılmaz ilişki üzerine; ve her şeyden çok da, Ekselansları, uydunun kendi ekseni etrafında dönmesiyle dünya etrafındaki dönüşünün mucizevi bir şekilde uyuşması sayesinde hiçbir zaman bizden yana dönmeyen ve Tanrı'ya şükürler olsun ki hiçbir zaman da insanoğlunun teleskoplarını üzerine çeviremeyeceği Ay'ın görünmeyen yüzüyle ilgili karanlık ve korkunç sırlar üzerine anlatacağım çok şey var. İşte size bütün bunları ve daha birçok şeyi ayrıntılarıyla anlatmak istiyorum. Ama kısa keselim, karşılığını almak şartıyla. Aileme ve evime dönmeye can atıyorum; Rotterdam'dan ayrılırken alacaklılarımı öldürerek işlediğim suçun cezasının vereceğim değerli bilgiler ve fizik ve metafizik bilimlere tutabileceğim ışık karşılığında siz saygıdeğer efendim aracılığıyla bağışlanmasını talep ediyorum. Elinizde tutmakta olduğunuz mektubun yazılma amacı da budur. Bu mektubu getiren, ulağım olarak Dünya'ya gelmeye razı ettiğim ve gerekli bilgileri verdiğim Aylı, Ekselanslarının emirlerini bekleyecek ve eğer istediğim af bir şekilde verilecek olursa bana getirecektir.

Ekselanslarının mütevazı bir hizmetkârı olmaktan onur duyarım."

HANS PFAALL

58) In vacuo distillation: Vakum altında (düşük basınçta) damıtma. Bir sıvının üzerindeki basınç kaldırılacak ya da azaltılacak olursa, yani üzerinde vakum yaratılacak olursa, sıvı buharlaşmaya başlar.

Bu olağanüstü belgenin okunması bittiğinde, Profesör Rubadub'un şaşkınlıktan piposunu yere düşürdüğü, Mynheer Superbus Von Underduk'un ise gözlüklerini çıkarıp, silip, cebine soktuktan sonra şaşkınlık ve hayranlıktan kendisini ve vakarını unutarak üç defa topukları üzerinde döndüğü söylenmektedir.

Tartışılacak bir şey yoktu. İstenilen af verilmeliydi. En azından, Profesör Rubadub okkalı bir küfür savurarak böyle söyledi ve meslektaşının koluna girerek tek kelime etmeden alınacak önlemleri düşünmek üzere evin yolunu tutan anlı şanlı Von Underduk sonunda böyle düşündü. Ama belediye başkanının konutunun kapısına gelindiğinde, Profesör, ulağın ortadan kaybolmayı uygun bulmuş olması nedeniyle –kuşkusuz Rotterdamlıların yabanıl görünüşlerinden ölesiye korkmuştu– verilecek affın pek işe yaramayacağını söyleme cüretini gösterdi, çünkü bu kadar engin bir mesafeyi bir Aylıdan başka hiç kimse aşmaya cesaret edemezdi. Bu gözlemin doğruluğunu belediye başkanının da kabul etmesiyle konu resmen kapanmış oldu. Ama söylenti ve tahminler aynı şekilde şıp diye kesilmedi. Mektubun yayımlanmış olması çok çeşitli dedikodulara ve türlü türlü fikirlerin ortaya atılmasına yol açtı. Hatta bazı aklı evveller bütün bunların bir şakadan başka bir şey olmadığını ileri sürerek kendilerini gülünç duruma düşürdüler. Ama bu tür insanlar için şaka, sanırım, anlayışlarını aşan her şeyi ifade etmek için kullandıkları genel bir terimdir. Ben kendi adıma onların böyle bir suçlamayı neye dayandırdırdıklarını anlayabilmiş değilim. Ne dediklerine bir bakalım:

Imprimis.[59] Rotterdam'ın şaka yapmayı seven kimi insanlarının belli bazı belediye başkanlarına ve gökbilimcilerine özel bir antipatileri vardır.

İkinci olarak. Bazı yanlış davranışları nedeniyle her iki kulağı ta dibinden kesilmiş hokkabaz bir cüce bir süreden beri komşu kent Bruges'de kayıptı.

Üçüncü olarak. Küçük balonun etrafına yapıştırılmış gazetelerin hepsi Hollanda gazetesiydi, dolayısıyla Ay'da üretilmiş olamazlardı. Bunlar kirli, pis kâğıtlardı ve basımevi sahibi Gluck[60] bunların Rotterdam'da basılmış olduklarına İncil üzerine yemin edebilirdi.

Dördüncü olarak. Cepleri para dolu olarak denizaşırı bir yolculuktan yeni dönmüş olan serseri ve ayyaş Hans Pfaall ile alacaklı oldukları söylenen üç aylak daha iki üç gün önce varoşlarda salaş bir meyhanede görülmüşlerdi.

59) Imprimis (Lat.): İlk olarak.
60) Uydurma bir ad olduğu sanılıyor.

Son olarak. Bu genel olarak kabul edilen ya da kabul edilmesi gereken bir fikirdir: Rotterdam Kenti Gökbilimciler Koleji de dünyanın başka bölgelerindeki kolejler de –genel olarak kolejler ve gökbilimcilerden söz etmeyelim– şu kadarını söyleyelim ki, olması gerektiğinden ne daha iyi ne daha büyük ne de daha akıllıdır.

POE'NUN 1840 YILINDA ÖYKÜYE İLAVE ETTİĞİ NOT

Doğruyu söylemek gerekirse, yukarıdaki değersiz karalama ile Bay Lock'un ünlü "Ay Öyküsü" arasında (birinde şakacılık diğerinde ciddiyet ağır basmakla birlikte), her ikisinin de *şaka* niteliğinde olmasına, her iki şakanın konusunun da aynı, yani Ay olmasına –dahası, her ikisinin de bilimsel ayrıntılarla anlatıya inanırlık kazandırmaya çalışmalarına– karşın pek fazla bir benzerlik bulunmamaktadır; yine de "Hans Pfaall"ın yazarı kendi *jeu-d'esprit*'sinin[61] Bay Lock'unkinin *New York Sun*'da yayımlanmaya başlamasından aşağı yukarı üç hafta önce *Southern Litterary Messenger*'da yayımlandığını söylemeyi *meşru müdafaa* olarak gerekli görmektedir. Belki de olmayan bir benzerliği düşleyen New York gazeteleri, "Hans Pfaall"dan yaptıkları alıntıları "Ay-Şakası" ile karşılaştırarak birinin yazarında diğerinin yazarını bulmaya çalışmışlardır.

Gerçekte aldatıldığını kabule yanaşanlardan çok daha fazla sayıda insan, "Ay-Şakası" tarafından aldatılmış olduğundan, öykünün gerçek niteliğini ortaya koymaya yetecek bazı özelliklerine işaret etmek yoluyla, neden kimsenin aldanmaması gerektiğini burada göstermek epeyce eğlenceli olabilir. Gerçekte bu usta işi kurmacada sergilenen hayal gücü çok zengin olmakla birlikte, gerçeklere ve genel karşılaştırmalara biraz daha dikkat etmekle sağlanabilecek güçten yoksundu. Bir an için bile olsa kamuoyunun yanıltılabilmiş olması, astronomi konularındaki genel bilgisizliğin büyüklüğünü kanıtlar.[62]

Ay'ın Dünya'dan uzaklığı yuvarlak rakamla 240.000 mildir. Bir teleskopun bir uyduyu (ya da herhangi uzak bir gökcismini) ne kadar yakın-

61) Jeu-d'esprit (Fr.): Şaka, oyun.

62) Poe başka bir yerde şöyle yazmaktadır: "'Ay Öyküsü'nün tamamlanmasından üç dört gün sonra, onun kurmaca niteliğini göstermek için öyküdeki savların incelenmesi üzerine bir yazı kaleme aldım, ama herkes aldatılmaya öyle hevesliydi, bu kadar hantal bir icadı araç olarak kullanan üslup o kadar çekiciydi ki, pek fazla dinleyici bulamadığını şaşkınlıkla gördüm" (*Goodey's*, 1846). Olasıdır ki, halkın aldatılmaya yatkınlığı nedeniyle Poe "Balon Şakası"nda da benzer bir hileden yararlanmıştır.

laştıracağını bilmek istiyorsak, bütün yapmamız gereken aradaki uzaklığı merceğin "büyültmesi"ne ya da daha iyi bir ifade ile uzaya nüfuz gücüne bölmektir. Bay Lock merceğinin büyültme gücünü 42.000 olarak gösteriyor. 240.000 rakamını (Ay'ın gerçek uzaklığı) bu rakama bölecek olursak görünür uzaklığı 5 5/7 mil olarak buluruz. Bu uzaklıktan, bırakın anlatıda tek tek adları sayılan mini minnacık şeyleri, hiçbir hayvan görülemez. Bay Lock, Sir John Herschel'in (haşhaş, gelincik familyasından) çiçekleri ve hatta küçük kuşların gözlerinin renk ve biçimlerini bile fark ettiğini söylemektedir. Oysa bundan hemen önce, çapı on sekiz parmaktan küçük olan şeyleri merceğinin gösteremediğini söyleyen de yine kendisiydi, ki söylediğim gibi, bu bile merceği fazlasıyla güçlü göstermek anlamına gelir. Bu müthiş merceğin Bay Hartley ve Bay Grant'ın[63] Dumbarton'daki atölyelerinde döküldüğünün söylendiğini de bu arada belirtelim; gel gelelim Bay H. ve Bay G.'nin şirketi bu şakanın yayımlanmasından çok yıllar önce çalışmalarını durdurmuştu.

Broşürün, bir bizon türünün gözleri önündeki "kılsal yapıdaki bir peçe"den söz edildiği 13. sayfasında, yazar şöyle demektedir: "Dr. Herschel, bunun, ayın bizim yaşadığımız yüzünde yaşayanların düzenli aralıklarla karşılaştığı aşırı karanlıktan aşırı ışığa geçişin yarattığı etkilerden hayvanın gözünü korumak için tanrının bir lütfu olduğunu keskin zekâsıyla hemen anladı." Ama bunun Doktor tarafından yapılan "zekice" bir gözlem olduğu düşünülemez. Ayın bize bakan yüzünde yaşayanlar için karanlık diye bir şey söz konusu değildir, dolayısıyla da sözü edilen aşırı karanlıktan aşırı aydınlığa (ya da tersi) geçiş yaşanmaz. Güneşi görmedikleri zaman, Dünya'dan yansıyan ve bulutsuz bir havadaki dolunay aydınlığının on üç katına eşit bir ışıkla aydınlanırlar.

Blunt'ın[64] Ay Haritasıyla tam uyum iddia edildiğinde bile topografya, şu ya da bu Ay haritasıyla, hatta büyük ölçüde kendisiyle tutarsızlıklar içermektedir. Pusulanın gösterdiği yönler de içinden çıkılamayacak derecede karmakarışık; yazar, öyle görülüyor ki, bir Ay haritasındaki yön işaretlerinin dünya haritasındakilerle aynı olmadığını bilmiyor; Ay haritasında, sözgelimi doğu soldadır.

Belki de, eski gökbilimcilerin Ay yüzeyindeki karanlık noktalara *Mare Nubium*, *Mare Tranquillitatis*, *Mare Fœcunditatis* gibi anlamı belirsiz adlar vermesine aldanarak, Bay L. Ay yüzeyindeki okyanuslar ve daha başka

63) Grant, gökbilimci James William Grant (1788-1871) olmalı, ancak Hartley'nin kim olduğu bilinemiyor.

64) George W. Blunt (1802-1878), önemli bir haritacı ve harita yayımcısı.

büyük su kütleleriyle ilgili ayrıntılara girmiştir; oysaki astronomi bilimi Ay'da böyle su kütlelerinin bulunmayışından emin olduğu kadar hiçbir konudan emin değildir. Ay hilal ya da yarımay durumunda iken karanlıkla aydınlığı birbirinden ayıran sınır çizgisinin incelenmesinde, bu çizginin karanlık bölgelerden geçerken pürüzlü ve diş diş olduğu görülmüştür; oysa bu karanlık yerler sıvı olsaydı, açıktır ki çizgi son derece düzenli olurdu.

21. sayfadaki insan-yarasanın kanatlarının tasviri, Peter Wilkins'in[65] uçan adalılarının kanatlarının tasvirinden kelimesi kelimesine kopya edilmiştir. Bu basit gerçek bile kuşku uyandırmalıydı.

23. sayfada şunları okuyoruz: "Bizim on üç kat büyük küremizin, bu uydu zamanın dölyatağında kimyasal ilginin edilgen öznesi bir embriyonken, üzerinde ne müthiş bir etkisi olmuştur!" Çok güzel; ama dikkat buyurulmalıdır ki, hiçbir gökbilimci, özellikle de bir bilimsel dergiye böyle bir açıklama yapmazdı, çünkü Dünya bu anlamda Ay'dan on üç değil tam kırk dokuz *defa büyüktür*. Benzer bir itiraz, Satürn'deki bazı keşiflerin anlatılmasından sonra bunların felsefi karşılıklarının bir okul çocuğunun gezegeni inceden inceye ayrıntılarıyla anlatmasına dönüştüğü son sayfalar için de geçerlidir: Bunlar *Edinburgh Journal of Science*'a!

Ama özellikle bir nokta var ki, uydurmacayı ele vermiş olmalıydı. Ay yüzeyindeki hayvanları görebilecek güce sahip olduğumuzu varsayalım; Dünya'dan Ay'a bakan birinin dikkatini *ilk* ne çekerdi? Kuşkusuz biçimleri, büyüklükleri ya da buna benzer başka bir özellikleri değil, olağanüstü *durumları* dikkati çekerdi. Tavanda yürüyen sinekler gibi baş aşağı yürüyor görünürlerdi. Gerçek gözlemci, (daha önceki bilgileri nedeniyle buna ne kadar hazırlıklı olsa da) gözlem yaptığı hayvanların benzersiz durumlarına bir hayret çığlığı atardı; *hayal ürünü* gözlemci ise bu konudan hiç söz etmemiş, bu yaratıkların sadece başlarının çapını görebileceği ortadayken o tutmuş bütün gövdelerini gördüğünden söz etmiştir!

Sonuç olarak, hayvan ve bitki varlığına ilişkin diğer hayallerin yanı sıra insan-yarasaların boyutlarının ve özellikle de güçlerinin (sözgelimi bu kadar seyreltik bir atmosferde –elbette Ay'ın bir atmosferi varsa– uçabilme yeteneklerinin), karşılaştırmalı usavurmayla bu konularda ulaşılabilecek sonuçlara ters düştüğüne ve karşılaştırmanın burada neredeyse kesin ispat anlamına geldiğine işaret etmek yerinde olacaktır. Makalenin başında yer alan "yapay ışığın görmenin odak noktası yoluyla aktarımı" türün-

65) Peter Wilkins ya da "Uçan Adalılar" adlı iki perdelik melodramatik bir oyunun, oyuna adını veren baş karakteri.

den Brewster[66] ve Herschel'e atfedilen bütün savların yerinde bir adlandırmayla zırva denilebilecek süslü yazım türüne girdiğini eklemeye herhalde pek gerek yok.

Yıldızlarla ilgili optik keşiflerin gerçek ve çok kesin bir sınırı vardır – aşağıda anlatılacaklardan bu sınırın niteliği kolayca anlaşılacaktır. Gereksindiğimiz tek şey büyük mercekler dökmek olsaydı, insanoğlunun dehası bu görevin altından rahatlıkla kalkar ve sonuçta istediğimiz her boyutta merceğimiz olurdu. Ama ne yazık ki, mercek boyutundaki ve sonuç olarak uzaya nüfuz etme gücündeki artışa orantılı olarak ışınların dağılması yüzünden gözlemlenen nesneden gelen ışık azalır. Ve bu üzücü duruma karşı insanoğlunun elinden bir şey gelmez, çünkü bir nesne, dolaylı ya da dolaysız ancak kendisinden çıkan ışık yoluyla görülebilir. Bu yüzden, Bay Lock'un yararlanabileceği tek *yapay* ışık, "görmenin odak noktasına" değil gözlemlenen gerçek nesneye, yani *Ay yüzeyine* yönelteceği bir yapay ışık olabilirdi. Bulutsuz ve aysız bir gecede herhangi bir yıldızdan gelen ışık, dağılma yüzünden bütün yıldızlardan gelen doğal ışık kadar zayıfladığında, o yıldızın artık görülemeyeceği kolayca kestirilebilir.

Herschel'in teleskopunun aynasının yansıtma yüzeyi sadece 1811 pus kare iken, İngiltere'de yakın zamanlarda imal edilen Earl of Ross[67] teleskopunun *aynasının* yansıtma yüzeyi 4071 pus karedir. Earl of Ross teleskopunun metal çapı 6 ayak; mercek kalınlığı kenarlarda 5,5 pus, merkezinde 5 pustur. Teleskop 3 ton çekmekte olup odak uzaklığı 50 ayaktır.

Yakın zamanlarda, benzersiz ve oldukça ustaca yazılmış küçük bir kitap okudum; kapak sayfasında şunlar yazılıydı: "*L'homme dans la lvne, ou le Voyage Chimerique fait au Monde de la lvne, nouuellement decouuert par Dominique Gonzales, Aduanturier Espagnol, autremèt dit le Courier volant. Mis en notre langve par J.B.D.A. Paris, chez Francois Piot, pres la Fontaine de Saint Benoist. Et chez J. Goignard, au premier pilier de la grand' salle du Palais, proche les Consultations*, MDCXLVII." s. 176.[68]

66) Sir David Brewster (1781-1868), İskoçyalı fizikçi.

67) Earl of Ross teleskopu: Rosse Kontu William Parsons (1800-1867), 1839 yılında ünlü 36 pusluk yansıtmalı teleskopu tamamlamayı başaran İngiliz gökbilimci.

68) "İspanyol Serüvenci Dominique Gonzales ya da bir başka deyişle Uçan Kurye tarafından yeni keşfedilmiş olan Ay'daki Adam ya da Ay Dünyasına Yapılan Hayali Yolculuk. J. B. D. A. tarafından, François Piot'nun Paris'teki Saint Benoist Çeşmesi yakınında bulunan evinde Ve J. Goignard'ın 'Consultations' yakınlarındaki Sarayın büyük salonunun birinci sütununda bulunan evinde dilimize çevrilmiştir."

Dominique Gonzales: Domingo Gonzales, Francis Godwin'in (1562-1633) takma adı. Söz konusu kitabın Poe'nun ileri sürdüğü gibi 1648 baskısı yoktur. J. Budoin tarafından tercüme edilen kitap Godwin'in ölümünden sonra 1638'de basılmıştır.

Yazar, yapıtını Bay D'Avisson (Davidson?) adında birinin İngilizce'sinden çevirdiğini söylüyorsa da, ifadesinde müthiş bir belirsizlik bulunmaktadır. Şöyle demektedir: "*I'en ai eu l'original de Mr. D'Avisson, medecin des mieux versez qui soient aujord'huy dans la còndissance des Belles Lettres, et sur tout de la Philosophie Naturelle. Je lui ai cette obligation entre les autres, de m'auoir non seulement mis en main ce Livre en anglois, mais encore le Manuscrit du Sieur Thomas D'Anan, gentilhomme Eccossois, recommandable pour sa vertu, sur la version duquel j'advoue que J'ay tiré le plan de la mienne.*"[69]

İlk otuz sayfa boyunca Gil Blas'ınkilere[70] benzer konu dışı serüvenlerden sonra, yazar, bir deniz yolculuğunda hastalandığı için gemi mürettebatının kendisini bir zenci uşakla birlikte St. Helena Adası'na terk ettiğini anlatmaktadır. Yiyecek bulma şanslarını artırmak için ikisi ayrılarak, birbirlerinden olabildiğince uzakta yaşamaya başlarlar. Bu durum, aralarında posta güvercini olarak kullanmak amacıyla kuşların eğitilmesini gerektirir. Zamanla kuşlar belirli ağırlıklarda paketleri taşımaya alıştırılır ve bu ağırlık yavaş yavaş artırılır. Sonunda, yazarın kendisini havalandırmak amacıyla çok sayıda kuşun kuvvetlerini birleştirmek fikri akla gelir. Bu amaçla bir makine tasarlanır, sonra, büyük ölçüde çelik oymacılığına dayanan bu makinenin çok ayrıntılı bir tarifini okuruz. Bundan sonra, puanlı farbalası ve kocaman perukasıyla süpürge sopasına benzer bir şeyin üzerine ata biner gibi oturan Signor Gonzales'in kuyruklarından birer iple makineye bağlanmış çok sayıda yabani kuğu (*ganza*) tarafından havalandırıldığını görürüz.

Signor'un öyküsünde ayrıntılarıyla anlatılan asıl olay, kitabın neredeyse sonuna kadar okuyucudan gizlenen çok önemli bir gerçeğe dayanmaktadır. Signor'un o kadar senli benli olduğu *ganzalar* gerçekte St. Helenalı değil, Aylıymışlar. Çok çok eski zamanlardan beri her yıl Dünya'da bir bölgeye göç etmeyi âdet edinmişlermiş. Elbette mevsimi gelince geri döneceklermiş ve günlerden bir gün kısa bir yolculuk için onların hizmetine gereksinme duyan yazarımız bir de bakmış ki uyduya götürülüvermiş. Burada yığınla tuhaf şey ve, bu arada da, halkın son

69) "Güzel Sanatlar, özellikle de Tabiat Bilgisi konularında bugün en bilgili doktorlardan biri olan Bay D'Avisson'un orijinal metni elimdeydi. Ona daha başka şeylerin yanı sıra bu İngilizce kitabı ellerime verdiği için ve ayrıca saygın İskoç centilmen Sir Thomas D'Anan'ın kitabının el yazmalarını da (kendi kitabının planını bu versiyona göre yaptığımı kabul ediyorum) verdiği için gönül borcu duymaktayım."

Thomas Davison, Byron'un *Don Juan*'ının (1819) ilk iki kantosunun basımcısıydı.

70) Fransız romancı ve oyun yazarı Alain-René Le Sage'ın (1668-1747) yapıtı ve onun kahramanı.

derece mutlu olduğunu, *yasaları* olmadığını, ölürken acı çekmediklerini, boylarının on ayakla otuz ayak arasında değiştiğini, beş bin yıl yaşadıklarını, Irdonozur adında bir imparatorları olduğunu, altmış ayak yüksekliğe sıçradıklarını ve ayçekiminin etkisinden kurtularak pervane gibi döndürdükleri kanatlarıyla uçuşup durduklarını görmüş.

Kitabın genel *felsefesi* üzerine bir örnek vermekten kendimi alamıyorum.

"Şimdi," diyor Signor Gonzales, "kendimi içinde bulduğum yerin niteliği hakkında size bazı açıklamalarda bulunmalıyım. Bütün bulutlar ayaklarımın altında, ya da daha doğru bir deyişle, benimle dünya arasında yer alıyordu. Yıldızlara gelince, *bulunduğum yerde hiç gece olmadığından, yıldızların görüntüsü her zaman aynıydı; alışıldığı gibi parlak değil, sabah Ayı gibi solgun.* Ama yıldızlardan çok azı görülebiliyordu ve bunlar (kestirebildiğim kadarıyla) Dünya'dan görüldüğünün on katı büyüktüler. Dolunay olması için iki günü eksik olan Ay müthiş büyüktü.

Burada, yıldızların yalnızca Dünya'nın Ay'a dönük yüzünde ve ona ne kadar yakınsalar o kadar büyük göründüklerini belirtmeyi unutmamalıyım. Size ayrıca şunu da söylemeliyim ki, hava ister sakin ister fırtınalı olsun, kendimi *her zaman, doğrudan Dünya'yla Ay arasında buluyordum.* İki nedenle bundan emindim – çünkü kuşlarım hep düz bir hat üzerinde uçuyorlardı ve çünkü her ne zaman dinlenmeye kalkışsak *belirsizce yerkürenin etrafında sürükleniyorduk.* Sürükleniyorduk diyorum, çünkü Dünya'nın, yaygın olarak yerkürenin kutupları denilen Göksel Ekvatorun kutupları üzerinde değil, Zodyak kutupları üzerinde *doğudan batıya doğru* dönmesine hiç ara vermediğini ileri süren Kopernik'in görüşünü kabul ediyorum; gençken Salamanca'da öğrenip sonra unuttuğum astroloji bilgilerimi anımsayacak kadar boş zaman bulduğumda bu sorun üzerinde uzun uzadıya durmak niyetindeyim."

İtalikle dizilmiş gaflara rağmen, zamanının geçerli astronomi kavramlarının nahif bir örneğini vermesi açısından kitap dikkate değer olmaktan uzak değildir. Bu nahifliklerden bir tanesi, "yerçekiminin" dünyadan itibaren kısa bir mesafeden sonra etkisinin kalmadığını ileri sürmekteydi ve bu yüzden de yolcumuzu "Dünya'nın etrafında belirsizce sürüklenir" durumda buluruz. Daha neler, neler.

Daha başka "Aya yolculuk" öyküleri de bulunmakla birlikte, hiçbiri şimdi sözünü ettiğimiz kadar değerli değildir. Bunlardan Bergerac'ın[71]

71) Savinien Cyrano de Bergerac (1620?-1655), "Ay'daki Ulusların ve İmparatorlukların Komik Tarihi" adlı, ölümünden sonra basılan (1656) bir kitabın yazarı.

öyküsü son derece anlamsızdır. "*American Quarterly Review*"un üçüncü cildinde söz konusu türden bir "yolculuk" üzerine ayrıntılı bir eleştiri bulunmaktadır,[72] ancak öyle bir eleştiri ki, eleştirmen kitaptaki aptallıkları mı, yoksa astronomi konusundaki kendi bilgisizliğini mi sergiliyor, söylemesi zor. Eserin adını unutmuşum, ama yolculuk *aracı* olarak tasarlanan şey Signor Gonzales dostumuzun *ganza*'larından bile daha acınası bir tasarım. Toprağı kazan serüvencimiz, Ay'ın özel olarak çektiği tuhaf bir madde buluverir ve derhal ondan bir kutu yapar; bu kutuyu yere bağlayan bağlar kesilince kutu serüvencimizi de taşıyarak hemencecik uyduya ulaşır. Pek fena bir *jeu d'eprit* olmayan "Thomas O'Rurke'nin Uçuşu" Almanca'ya çevrilmiştir. Öykünün kahramanı Thomas, gerçekte tuhaflıklarıyla bu serüvenin yaşanmasına yol açan İrlandalı bir soylunun avlak bekçisidir. "Uçuş", Bantry Körfezi'nin sonundaki yüce bir dağ olan Hungry Hill'den bir kartalın sırtında yapılır.

Konuları Aylıların yaşam tarzlarının anlatılması ve bizimkilerle karşılaştırılması olan bu *brochure*'lerin hepsi yergi amaçlı. Hiçbirinde yolculuğun kendisini ve ayrıntılarını akla mantığa sığar bir şekilde anlatma *çabası* yok. Tek tek her birinin yazarı astronomiden habersiz gibi. "Hans Pfaall" da işlenen fikir, bilimsel ilkelerin Ay ile Dünya arasındaki gerçek bir yolculuğa uygulanmasında (konunun ele avuca sığmaz niteliğinin izin verdiği ölçüde) *gerçeklik duygusu* yaratma çabası açısından tamamen yenidir.

72) "American Quarterly Review"un Poe'nun atıf yaptığı sayısı Mart 1828 tarihli sayısıdır. Bu sayıda Josef Atterley'nin (George Tucker'ın takma adı olduğu sanılıyor) 1827'de New York'ta basılan *A Voyage to the Moon: With Some Account of the Manners and Customs, Science and Philosophy, of the People of Morosophia and other Lunarians*'ı tartışılmaktaydı. Derginin bu sayısında ayrıca Sir Morgan O'Doherty'nin (William Maginn'in takma adı) *Dan O'Rurke* adlı bir şiiri yer alıyordu: *Mounted an eagle, and so reached the moon* (Bir kartalın sırtına binerek ulaştı Aya).

BALON ŞAKASI

[Norfolk'tan Özel Ulakla Alınan Şaşırtıcı Haberler! Atlantik üç günde aşıldı! Bay Monck Mason'un Uçan Makinesinin Açık Zaferi! Bay Mason, Bay Robert Holland, Bay Henson, Bay Harrison Ainsworth ve daha başka dört kişinin "Victoria" adlı kumanda edilebilen balonla Kıtadan Kıtaya yaptıkları Yetmiş Beş saatlik bir yolculuktan sonra Charleston (Güney Carolina) yakınlarındaki Sullivan Adası'na varışı! Yolculuğun bütün ayrıntıları!

Ekteki *jeu d'esprit*[1], çok büyük harflerle verilen ve aralarına hayranlık ifadeleri serpiştirilmiş yukarıdaki başlıkla, gerçekte ilk olarak *New-York Sun* adlı bir günlük gazetede manşetten yayımlandı ve Charleston'ın iki posta gazetesi arasındaki birkaç saatlik zaman diliminde *quidnunc*'lar[2] için sindirilmez türden bir gıda olma amacına hizmet etti tamamen. "Haberi yazan gazete"ye hücum tek kelimeyle korkunç oldu; ve gerçekte (birinin ileri sürdüğü gibi) "Victoria" söz konusu yolculuğu kesinlikle yapmadıysa bile, bu uçuşu başarmaktan onu alıkoyacak bir neden bulmak çok zor olacaktır.]

Büyük problem en sonunda çözüldü! Hava da, toprak ve okyanus gibi bilime boyun eğdi; artık, insanların çok kullandığı, uygun bir yol olacak. *Atlantik balonla aşıldı!* Ve bu hiç de zor olmadı – önemli bir tehlikeyle karşılaşılmadı. Tamamen denetim altında tutulabilen bir makineyle ve yetmiş beş saat gibi inanılmaz kısa bir sürede bir kıtadan diğerine ulaşıldı! Sir Everard Bringhurst; Lort Bentinck'in yeğenlerinden Bay Osborn; ünlü balon pilotları Bay Monck Mason ve Bay Robert Holland; "Jack Sheppard"ın ve daha bir yığın kitabın yazarı Bay Harrison Ainsworth; bu yakınlarda denenen ve başarısız olan bir uçan makinenin tasarımcısı Bay Henson[3] ve Woolwichli iki denizci, toplam sekiz kişi tarafından ayın

1) Jeu d'esprit (Fr.): Espri, şaka.

2) Quidnunc (Lat.): Her şeyi bilme merakında olan kimse.

3) *Robert Hollond*, Charles Green'in balon serüvenini destekleyen bir parlamenter. *William Samuel Henson*, 1842de Aerial Steam Transportation Company'yi kurdu, başarısızlığı üzerine 1849'da Amerika'ya gitti. *William Harrison Ainswort* (1805-1882), balonculukla hiçbir ilgisi

6'sı Cumartesi sabah saat 11 ile ayın 9'u Salı günü öğleden sonra saat 2 arasında yapılan bu son derece olağanüstü yolculuğu Charleston'daki temsilcimizin üstün gayreti sayesinde ayrıntılarıyla ilk biz duyuruyoruz. Çok önemsiz istisnalar dışında kelimesi kelimesine Bay Monck Mason'la Bay Harrison Aisonworth'un ortak günlüklerinden alındıkları için aşağıda verilen ayrıntıların her bakımdan doğruluğuna ve gerçekliğine güvenebilirsiniz; temsilcimiz, balonun kendisi, yapısı ve daha birçok ilgi çekici konu hakkındaki sözlü açıklamaları bu bayların kibarlığına borçludur. Bize ulaşan el yazmalarında yaptığımız tek değişiklik, temsilcimiz Bay Forsyth'in aceleyle çırpıştırdığı anlatıyı akıcı ve anlaşılır bir şekle sokmak olmuştur.

BALON

"Son zamanlardaki iki kesin başarısızlık –Bay Henson'ın ve Sir George Cayley'nin[4] başarısızlıkları– halkın hava ulaşımına olan ilgisini azaltmıştır. Bay Henson'ın (başlangıçta bilim adamlarınca da uygulanılabilir bulunan) planı, eğik bir düzlem üzerinde tepe noktaya çıkarılmış makinenin dışarıdan uygulanan bir kuvvetle harekete geçirilmesinden sonra hareketin, sayı ve şekil bakımından bir yel değirmeninkine benzeyen pervane kanatlarının döndürülmesiyle devam ettirilmesi ilkesine dayanıyordu. Ama *Adelaide Gallery*'de imal edilen modellerle yapılan bütün deneylerde görüldü ki, bu pervanelerin çalışması makineyi ileri doğru harekete geçirmemekle kalmıyor, onun uçuşunu da engelliyordu. *Hız kazandıran* tek kuvvet, görüldüğü kadarıyla, eğik düzlemden inişin makineye kazandırdığı kuvvetti ve bu kuvvet makineyi, pervaneler dönmezken, döndüğü zamankine göre daha uzağa taşıyordu – pervanelerin yararsızlığını yeterince kanıtlayan bir gerçek. İleri doğru hareket ettiren ve *düşmesini engelleyen* bir kuvvet olmayınca da, makine ister istemez toprağa çakılıyordu. Bu gözlemler, Sir George Cayley'e, bağımsız olarak havalanma gücüne sahip bir makineye –yani bir balona– ileriye doğru hareket

olmayan bir İngiliz yazar. Poe, adını kullanarak öyküye yazınsal bir tat vermek istemiş olabilir. *Bringhurst* ve *Osborn* hayali isimlerdir. *Lort William George Bentick*'in (1802-1848) yeğenleri varsa da, adları farklıdır. *Thomas Monck Mason* (1803-1889), tarihçi William Monck Mason'un (1775-1859) tek oğludur, müzik eğitimi görmüştür, Charles Green ile nasıl bir araya geldiği bilinmemektedir. *Charles Green* için *Mellonta Tauta* adlı öykünün 17 no'lu dipnotuna bakınız.

4) Sir George Cayley (1773-1857), on dokuzuncu yüzyılın başında yaptığı balon çalışmalarıyla İngiltere'de havacılığın babası olarak bilinir.

ettirici bir sistem ilave etme düşüncesini verdi. Sir George'un bu düşüncesi yalnızca uygulama biçimi bakımından yeni ve orijinaldi. Buluşuyla ilgili bir modeli Politeknik Enstitüsü'ne sundu. İleri doğru hareket ettirme ilkesi ya da kuvveti, burada da döndürülen süreksiz yüzeylere ya da pervane kanatlarına uygulandı. Bu kanatların sayısı dörttü ve balonu hareket ettirmede ya da kalkış gücüne yardımcı olmada tamamen yararsız olduğu ortaya çıktı. Böylece proje tam bir başarısızlığa uğradı.

İşte tam bu kritik anda ('Nassau' adlı balonla Dover'dan Weilburg'a yaptığı yolculuk 1837'de büyük heyecana yol açan) Bay Monck Mason'un aklına, havada ileri doğru hareket etmek için Arşimet vidası[5] ilkesinden yararlanmak geldi – Bay Monck, haklı olarak Bay Henson'ın ve Sir George Cayley'nin planlarının başarısızlığını, bağımsız pervane kanatlarında yüzeylerin süreksizliğine vermişti. Halka açık ilk deneyini *Willis's Rooms*'da yaptı, ama daha sonra modelini *Adelaide Gallery*'ye taşıdı.

Sir George Cayley'nin balonu gibi onun balonu da elipsoidal idi.[6] Uzunluğu on üç ayak altı parmak, yüksekliği altı ayak sekiz parmaktı. Üç yüz yirmi fit küp kadar gaz alıyordu; bu gaz saf hidrojense, ilk şişirildiğinde, bozulmadan ya da kaçmadan önce yirmi bir libre kaldırabiliyordu. Makinenin ve cihazın ağırlığı on yedi libreydi – böylece geriye dört libre kalıyordu. Balonun tam altında hafif bir ağaçtan yaklaşık dokuz ayak uzunluğunda bir çerçeve vardı ve balona alışılageldiği gibi ağla tutturulmuştu. Bu çerçeveye dallardan örülmüş bir sepet ya da araba asılmıştı.

Vida, pirinç borudan yapılmış on sekiz parmak uzunluğunda bir dingilden ibaretti; bu dingilin başından sonuna kadar bir dizi çelik tel, yarıçapı iki ayak olan on beş derece eğimli bir spiral halinde uzanıyor, böylece her iki yanda birer ayaklık çıkıntı oluşturuyordu. Bu teller, yassıltılmış telden iki çemberle dış yüzeylerinden birleştirilmişti –bütün bunlar vidanın çerçevesini oluşturuyordu. Bu çerçevenin üzerine, üçgenler halinde kesilmiş yağlı ipekten bir kumaş, düzgün bir yüzey elde edecek şekilde sıkı sıkıya geçirilmişti. Bu vida, kasnaktan aşağı inen pirinç borudan sütunlarla dingilinin her iki ucundan desteklenmişti. Bu boruların alt uçlarında, içerisinde dingillerin döndüğü delikler bulunu-

5) Arşimet vidası, bir silindir içinde başından sonuna kadar uzanan sonsuz bir vidadan ibarettir. Vidanın dönmesiyle hareketli spiral bir bölme oluşur ve silindirin alt ucu suya daldırıldığında, spiral bölme içerisine aldığı suyu yukarıya taşır. Balonu etkileyecek basınçta hava taşıması mümkün olmadığından, havacılıkta kullanılmaya uygun değildir.

6) Tasarısı uygulamaya konulmamış olmakla birlikte elipsoidal balonun babası Teğmen Jean Baptiste-Marie Meusnier idi (daha sonra generalliğe kadar yükseldi). Elipsoidal balonun avantajı, daha az hava direnciyle karşılaşması ve altına daha uzun, dolayısıyla daha büyük bir sepet konulmasına olanak vermesiydi.

yordu. Dingilin sepete yakın olan ucundan uzanan çelik bir şaft, vidayı, sepete tutturulmuş yaylı bir mekanizmanın pinyon dişlisine bağlıyordu. Bu yayın çalışmasıyla vida büyük bir hızla dönmeye başlıyor ve sistemi ileriye doğru harekete geçiriyordu. Makine, bir dümen yekesiyle kolayca istenilen yöne çevrilebiliyordu. Yayın boyutlarına kıyasla çok büyük bir gücü vardı; dört parmak çapında bir silindir etrafında ilk turdan sonra kırk beş libre kaldırabiliyor ve sarıldıkça kaldırabildiği yük daha da artıyordu. Mekanizmanın tamamı sekiz libre altı ons çekiyordu. Dümen yekesi ipekle kaplanmış bambudan bir çerçeveydi, az çok bir rakete benziyordu, uzunluğu yaklaşık üç ayak, en geniş yeri ise bir ayaktı. Ağırlığı iki ons kadardı. Her yöne *tam* döndürülebiliyordu; yukarıya ve aşağıya olduğu gibi sağa ve sola da çevrilerek pilota, eğik bir konumda hava direncini istediği noktaya yöneltme ve böylece balonu bunun aksi yönüne döndürme olanağı sağlıyordu.

Zamanımız olmadığından yeterince tarif edemediğimiz bu sistem *Adelaide Gallery*'de denendi ve saatte beş millik bir hıza ulaşıldı. Söylemesi tuhaf ama Bay Henson'ın önceki karmaşık makinesine göre çok fazla ilgiyle karşılanmadı – basit gibi gözüken şeylere tepeden bakma konusunda dünya öylesine kararlıdır. Genellikle, hava ulaşımı büyük *desideratum*'unu[7] başarmak için dinamik biliminin olağanüstü derin bir ilkesinden hareketle son derece karmaşık uygulamalara başvurulması gerektiği varsayılır.

Bay Mason, buluşunun bu büyük başarısından o kadar hoşnut kalmıştı ki, belirli bir mesafeyi hava yoluyla aşmak –ilk tasarısı, daha önce Nassau adlı balonuyla denediği gibi Manş Denizi'ni geçmekti– sorununu test etmek için hemen, mümkünse, yeterli büyüklükte bir balon inşa etmeye karar verdi. Düşüncelerini gerçekleştirebilmek için, bilim dünyasındaki yerleri ve özellikle de havacılığın gelişmesine karşı gösterdikleri büyük ilgiyle tanınan Sir Everard Bringhurst ve Bay Osborn'un koruyuculuğunu istedi ve elde etti. Proje, Bay Osborn'un isteği üzerine halktan sıkı sıkıya gizlendi – Bay Mason, Bay Holland, Sir Everard Bringhurst ve Bay Osborn'un gözetiminde Bay Osborn'un Galler'de Penstruthal[8] yakınlarındaki malikânesinde yapımına fiilen katılan insanlar dışında hiç kimseye bu sır açılmadı. Bay Henson'la arkadaşı Bay Ainsworth'ın serüvene katılmak için son hazırlıkları tamamlandıktan sonra son cumartesi günü balonu incelemesine izin verildi. İki denizcinin hangi nedenle

7) Desideratum (Lat.): Arzu edilen şey, eksiklik, ihtiyaç.
8) Hayali bir yer.

gruba alındıklarını bilmiyoruz – ama bir iki gün içerisinde okuyucularımızı bu olağanüstü yolculuğun en ince ayrıntılarından haberdar edeceğiz.

Balonun gövdesi sıvı kauçukla verniklenmiş ipektendi. Çok büyük boyutlardaydı; 40.000 fit küpten fazla gaz doldurulabiliyordu; ama daha pahalı olmasına karşın pek kullanışlı olmayan hidrojen gazı yerine havagazı kullanıldığından, makinenin kaldırma kuvveti, tam olarak şişirildiğinde, şişirmeden hemen sonra 2500 libreden fazla değildi. Havagazı sadece çok daha ucuz olmakla kalmıyor, kolaylıkla üretilebiliyor ve kullanılabiliyordu da.

Havagazının havacılık amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmasını Bay Charles Green'e borçluyuz. Bay Green'in buluşuna kadar şişirme işlemi sadece pahalı değil, başarı şansı da tesadüfe kalmış bir işlemdi. Bir balonu doldurmaya yetecek kadar hidrojen gazı üretebilmek için çoğu kez başarısız denemelerle birkaç gün yitirilirdi; hidrojen gazı, moleküllerinin aşırı küçüklüğü ve çevre atmosfere karışma eğilimi yüzünden kolaylıkla balondan dışarı kaçardı. İçerisindeki havagazını kalite ya da miktar olarak altı ay sabit tutabilecek nitelikte bir balon, aynı miktarda hidrojen gazını ancak altı hafta aynı saflıkta tutabilir.

Balonun kaldırma kuvveti 2500 libre olarak hesaplanmaktaydı; mürettebatla birlikte balonun kendi ağırlığı 1200 libre olduğundan, geriye kullanılabilir 1300 libre kalıyordu. Bu miktarın 1200 libresi, ağırlıkları üzerlerine yazılarak gruplar halinde istiflenmiş farklı büyüklüklerde kum torbaları, halatlar, barometreler, dürbünler, içerisinde iki hafta yetecek kadar yiyecek bulunan variller, su fıçıları, paltolar, uyku tulumları ve kullanılmasında bir tehlike olmadığına karar verilirse, ateş kullanmaktan büsbütün kaçınılarak, sönmemiş kireçle[9] kahve pişirecek bir kahve makinesi de dahil çeşit çeşit zorunlu malzemeler için kullanılmıştı. Kum torbaları ve birkaç önemsiz şey dışında bütün bu malzemeler, başlarının üzerindeki bir kasnağa asılmıştı. Sepet, modele eklenen sepete oranla çok daha küçük ve hafifti. Hafif çubuklardan örülmüştü ve bu kadar zayıf görünüşlü bir makine için inanılmaz derecede sağlamdı. Sepetin derinliği dört ayak kadardı. Dümen yekesi, modeldekine oranla çok daha büyük; vida oldukça küçüktü. Balona ayrıca bir borda kancası ve bir de *idare halatı* yüklenmişti ki, bu sonuncusunun önemi çok fazlaydı. Baloncuğun ayrıntılarını pek bilmeyen okuyucularımız için burada birkaç sözcükle açıklama yapma gereğini duymaktayız.

9) Kireç suyla temas ettiğinde ısı açığa çıkar.

Balon havalanır havalanmaz, ağırlığında değişikliğe yol açan ve böylece yükselme gücünü artıran ya da azaltan birçok durumun etkisi altında kalır. Sözgelimi, ipek üzerinde bazen yüzlerce libre çiğ toplanabilir; bu durumda safra atmak gerekir, yoksa balon alçalır. Safra atıldıktan sonra havanın açması, çiğin buharlaşmasına ve balon içindeki gazın genleşmesine yol açtığında balon yeniden yükselir. Bu yükselmeyi kontrol altında tutmanın tek yolu vanayı açarak bir miktar gazın dışarı salınmasıdır (daha doğrusu Bay Green'in idare halatını bulmasına kadar, böyle idi). Ama gazın dışarı salınması yükselme gücünde buna orantılı bir güç kaybı demek olduğundan, en iyi yapılmış balon bile oldukça kısa bir zamanda bütün kaynaklarını tüketerek yere inmek zorunda kalıyordu. Uzun yolculukların önünde çok büyük bir engeldi bu durum.

İdare halatı bu güçlüğü, düşünülebilecek en kolay yoldan halletti. Bu, sepetten aşağı sarkıtılan bir halattan başka bir şey değildir; göreviyse, balonun yerden yüksekliğinin değişmeden kalmasını sağlamaktır. Sözgelimi, balon üzerinde çiğ birikerek balonun alçalmasına yol açıyorsa, ağırlıktaki artışı dengelemek için safra atmaya artık hiç gerek yoktur, çünkü halatın ucundan yeterince bir uzunluğun yere bırakılması bu fazladan yükü dengeleyecektir. Yok, aksine bazı durumlar balonun hafiflemesine ve bunun sonucu olarak hızlı bir yükselişe yol açıyorsa, bu hafiflik yerden bir miktar halatın yukarı çekilmesiyle derhal dengelenir. Böylece balon çok dar sınırlar dışında yükselip alçalmamakta; kaynakları da gaz olsun, safra olsun, oldukça uzun süre değişmeden kalabilmektedir. Büyük bir su kütlesinin üzerinden geçilirken, içerisinde sudan daha hafif bir sıvı safra doldurulmuş tahta ya da bakır fıçılar kullanma gereği ortaya çıkar. Bu fıçılar suda yüzer ve halatın karada gördüğü işlevi görür. İdare halatının bir başka çok önemli hizmeti de balonun yönünü *göstermesidir*. Balon havada serbestken, halat karada olsun suda olsun balonun peşi sıra *sürüklenir*; sonuç olarak herhangi bir ilerleme söz konusu olduğunda balon her zaman halattan daha ileride bulunur, dolayısıyla bu iki noktanın açı ölçen bir aletle karşılaştırılması her zaman *rotayı* gösterir. Aynı şekilde, balonun düşey ekseniyle halatın yaptığı açı, *hızı* gösterir. Herhangi bir açı oluşmadığında –bir başka deyişle, halat düşey konumda sarktığında– balon yerinde duruyor demektir; açı ne kadar büyükse, yani balon halatın ucundan ne kadar uzaksa hızı o kadar fazla, açı ne kadar küçükse hızı o kadar azdır.

Yolcularımızın başlangıçtaki niyeti Manş Denizi'ni aşmak ve mümkün olduğunca Paris'e yakın bir yere inmek olduğundan, Avrupa'nın bütün ülkelerinde geçerli olacak, 'Nassau' yolculuğunda olduğu gibi gezinin niteliğini belirterek kahraman serüvencilerimizi bürokratik iş-

lemlerden kurtaracak pasaportlar edinmek için gerekli önlemleri aldılar; ama beklenmedik olaylar, bu pasaportları gereksiz kıldı.

Balonun şişirilmesine, Bay Osborn'un Kuzey Galler'de Penstruthal'den bir mil kadar uzaklıktaki *Wheal-Vor-House*[10] adlı malikânesinin avlusunda ayın altısında cumartesi sabahı şafak sökerken büyük bir sessizlik içinde başlandı ve on biri yedi geçe hareket etmek için her şey hazır olduğundan, serbest bırakılan balon hemen hemen güney yönünde yavaş yavaş ama düzenli bir şekilde yükselmeye başladı; ilk yarım saat ne dümen yekesi, ne de vida kullanıldı. Bundan sonrasını Bay Monck Mason'la Bay Ainsworth'un ortak güncesinden aktaracağız. Verdiğimiz haliyle günlüğün asıl metni Bay Mason tarafından yazılmış ve her gün Bay Ainsworth tarafından bir dipnot ya da açıklama eklenmiştir. Bay Ainsworth, öykünün daha ayrıntılı ve hiç kuşkusuz son derece heyecan verici ve ilginç ayrıntılarını çok yakında kamuya açıklamaya hazırlanmaktadır.

GÜNLÜK

Cumartesi, 6 Nisan – Sıkıntı yaratabilecek tüm hazırlıklar geceden tamamlandı; bu sabah şafak sökerken şişirme işlemine başladık; ama ipeğin kıvrımları arasında yoğunlaşarak işimizi zorlaştıran yoğun sis nedeniyle neredeyse saat on bire kadar uğraştık. Sonra büyük bir heyecanla halatı çözdük ve kuzeyden eserek bizi Manş Denizi'ne doğru sürükleyen hafif bir rüzgârda yavaş yavaş ama düzenli bir şekilde yükseldik. Yükselme kuvveti umduğumuzdan daha fazlaydı; bütün falezlere yukarıdan bakacak kadar yükseldik ve gün ışığına çıktığımız ölçüde yükselme hızımız da arttı. Daha yolculuğumuzun başında gaz kaybetmek istemediğimden, şimdilik yükselmeye devam etmenin uygun olacağına karar verdim. İdare halatını hemen balona doğru çektik, ama halatın ucunu tamamen yerden kesmemize karşın, hâlâ hızla yükselmeye devam ediyorduk. Balon alışılmadık derecede sallantısız yol alıyor ve çok güzel görünüyordu. Kalkıştan on dakika sonra barometre 15.000 fit yüksekliği gösteriyordu. Hava son derece güzeldi ve ayaklarımızın altında uzanan kırların –her noktada çok romantik– görüntüsü harikulâdeydi. Sayısız derin boğaz, içlerini dolduran yoğun sis nedeniyle birer göl görünümündeydi ve güneydeki karmakarışık bir şekilde üst üste yığılmış dağ zirveleri ve kayalık uçurumlar Şark

10) Osborn'un kendisinin hayali olması gibi evi de hayalidir. "Weal-Vor House", dört tekerlekli ev (Four-wheel house) demektir, yani bir vagon.

masallarındaki dev kentleri andırıyordu. Hızla güneydeki dağlara doğru yaklaşıyorduk, ama bu dağları emniyetle aşmak için gerekenden daha yüksekteydik. Bir kaç dakika sonra, üzerlerinden zarafetle süzülüp geçtik; Bay Ainsworth'la denizciler, sepetten bakınca bu dağların ne kadar alçak göründüğüne çok şaştılar; balonun yüksekliği aşağıdaki yüzeyin yükselti farklarını eşitleyerek bütün yüzeyleri neredeyse aynı hizaya indirgiyordu. Saat on bir buçukta hâlâ güneye doğru sürüklenmeye devam ediyorduk, Manş Denizi ilk olarak o sırada gözükmeye başladı; bundan on beş dakika sonra kıyıda kırılan dalgaların hattı tam altımızdaydı, artık denize çıkmıştık. O zaman, ucuna şamandıra bağlanmış idare halatımız denize değinceye kadar gaz salmaya karar verdik. Bu kararımızı derhal uyguladık ve yavaş yavaş alçalmaya başladık; yaklaşık yirmi dakika sonra ilk şamandıramız, bundan kısa bir süre sonra da ikincisi denize daldı ve denizden yüksekliğimiz bundan sonra değişmeden kaldı. Dümenle vidanın ne kadar işe yaradığını görmeye hepimiz can atıyorduk, rotamızı daha doğuya, Paris üzerine çevirmek amacıyla her ikisini de hemen kullandık. Dümeni kullanmamızla, gerekli yön değişikliğini anında sağladık; rotamız artık rüzgârın estiği yönle dik açı oluşturuyordu; vidanın yayını harekete geçirdiğimizde hemen istediğimiz gibi ileriye doğru hareket edebildiğimizi büyük bir sevinçle gördük. Bunun üzerine dokuz defa var gücümüzle 'yaşa' çektik ve bir kâğıda buluşun ilkesini kısaca yazıp bir şişeye koyarak denize attık. Büyük bir sevinç içerisinde bunu daha yeni yapmıştık ki, beklenmedik bir kaza oldu ve cesaretimizi oldukça kırdı. Yayı vida sistemine bağlayan çelik çubuğun sepet tarafındaki ucu ansızın (yanımıza aldığımız gemicilerden birinin bir hareketiyle sepetin bir yana eğilmesi sonucu) yerinden çıktı ve bir anda vida dingilinden uzakta, ulaşamayacağımız bir noktada sallanmaya başladı. Bütün dikkatimizi ona vermiş, ele geçirmeye çalışırken doğudan esen güçlü bir rüzgâra yakalandık; gücü hızla artan bu rüzgâr bizi Atlantik Okyanusu'na doğru sürükledi. Çok geçmeden kendimizi rüzgârın önüne katılmış saatte en az elli ya da altmış mil hızla sürükleniyor bulduk; öyle ki, yerinden çıkan çubuğu yeniden yerine yerleştirinceye ve yapmamız gereken şeyi kararlaştırıncaya kadar kırk mil kadar kuzeyimizdeki *Cape Clear*'ın[11] hizasına gelmiştik. O zaman, Bay Ainsworth olağanüstü, ama bence hiç de akıl dışı ya da gerçekçilikten uzak olmayan ve derhal Bay Holland'ın desteklediği bir öneride bulundu – önerisine göre, Paris'e geri dönmeye çalışmak yerine, bizi önüne katmış sürüklemekte olan fırtınadan yararlanarak,

11) Cape Clear, İrlanda'nın en güney ucu ile Bantry Koyu'nun doğusu arasında kalır.

Kuzey Amerika kıyılarına ulaşmaya çalışmalıydık. Kısa bir an düşündükten sonra (söylemesi tuhaf ama) sadece iki denizcinin karşı çıktığı bu yürekli öneriyi seve seve kabul ettim. Biz çoğunluk olduğumuzdan onların korkularını bastırmayı başardık ve kararlılıkla rotamıza devam ettik. Tam batıya dümen kırdık, ama şamandıraların denizde sürüklenmesi hızımızı kestiğinden ve balonun alçalıp yükselmesini tam olarak kontrol edebiliyor olmamız nedeniyle, ilkin elli librelik safra attık, sonra da halatı, deniz yüzeyinden ayrılıncaya kadar (bir bocurgat yardımıyla) sardık. Bu manevranın etkisini derhal gördük; hızımız çok fazla arttı; bu arada fırtınanın şiddeti de arttığından inanılmaz bir hızla yol alıyorduk; idare halatı bir gemi flaması gibi sepetin ardı sıra uçuyordu. Karanın gözden yitmesi için çok kısa bir sürenin yettiğini söylemeye gerek bile yok. Her türden sayısız geminin üzerinden geçtik; birkaçı fırtınaya karşı yol almaya çalışıyordu, ama çoğunluğu faça edip yatmıştı. Bu gemilerdeki insanların çok büyük bir heyecana kapılmasına neden olduk – yuvarladıkları birkaç yudum cinin etkisiyle her tür korku ve tereddüdü esen yele vermiş iki denizci başta olmak üzere hepimiz bundan çok hoşlandık. Gemilerin çoğu toplarını ateşledi; insanlar (şaşırtıcı bir netlikle seçebildiğimiz) sevinç çığlıklarıyla, şapka ve mendillerini sallayarak bizi selamladılar. Hiçbir önemli olay olmadan bütün gün bu şekilde yol aldık ve sular kararmaya başlarken oturup kat ettiğimiz mesafeyi kabaca hesapladık. Beş yüz milden daha az olamazdı, muhtemelen çok daha fazlaydı. Vida bütün bu süre boyunca çalıştı ve aldığımız yolda kuşkusuz önemli katkısı oldu. Güneş batarken, esmekte olan bora gücünü artırarak tam bir kasırgaya dönüştü; altımızdaki okyanus, fosforlu gibi ışıldaması[12] nedeniyle açık seçik gözüküyordu. Rüzgâr bütün gece doğudan esti ve içimizdeki başarı umutlarını hep canlı tuttu. Soğuktan, doğrusu az rahatsız olmadık, havanın nem oranı çok fazlaydı; ama sepetin geniş olması sayesinde yere uzanıp, paltolarımızla ve birkaç battaniyeyle epeyce idare ettik.

Bay Ainsworth'un notu: Şu son dokuz saatte, hayatımın tartışmasız en büyük heyecanını yaşadım. Böyle bir maceranın tuhaf tehlikelerinden ve yeniliğinden daha heyecan verici hiçbir şey düşünemiyorum. Allah vere de başarabilelim! Başarıyı sadece kendi değersiz varlığım için değil, insanlığın bilgi sahibi olması ve zaferin büyüklüğü adına istiyorum. Başarı

12) Fosforlu gibi parlamak (Fosforesans), deniz yüzeyinde toplanan planktonların neden olduğu doğal görünümdür. Parlamaya neden olan, mikroskobik organizmaların ürettiği, oksitlenince ışık enerjisi yayan lüsiferin adlı maddedir.

öylesine elle tutulacak kadar yakın ki, insanoğlunun niçin daha önce denemekte tereddüt ettiğine şaşıyorum. Şu anda bize yardımcı olan bora gibi bir tek bora –bırakın bir balonu önüne katıp dört beş gün (bu fırtınalar bazen daha da uzun sürer) sürükleyen bir fırtınayı– bu süre zarfında yolcuları kolaylıkla bir kıtadan diğerine götürebilir. Böylesine bir borada, koca Atlantik bir göle dönüşür. Tam şu anda, altımızda çalkalanıp durmasından başka hiçbir olayın meydana gelmediği denizin olağanüstü sessizliği beni fazlasıyla şaşırttı. Suların sesi gökyüzüne ulaşmıyor. Öfkeden çılgına dönmüş okyanus hiç sızlanmadan kıvranıyor, şekil değiştiriyor. Dağ gibi köpüklü dalgalar, devasa boyutlardaki sonsuz sayıda dilsiz ifritin ölümüne bir kavgaya tutuşmuş olduğunu düşündürüyor insana. Sıradan yaşamın yüzyılına bedel böyle bir geceyi dünyada hiçbir şeye değişmezdim.

Pazar, 7 Nisan [Bay Mason tarafından yazılmıştır] Bu sabah, saat ona doğru bora yatışarak saatte sekiz dokuz deniz millik bir esintiye (denizdeki bir tekne için) dönüştü; bize saatte otuz mil yaptırıyordu, belki de daha fazla. Ama esinti büyük ölçüde kuzeye dönmüştü ve şimdi gün batarken, hayran olunacak kadar amacına uygun çalışan vida ve dümen sayesinde tam batıya doğru rotamızda ilerleyebiliyorduk. Girişimin tam bir başarı olduğunu ve havada istenilen yönde ilerlemenin (azgın bir fırtına karşısında aynı şeyi söyleyemem ama) artık bir problem olmadığını düşünüyorum. Dünkü fırtınaya karşı gidemezdik ama gerekirse yükselmek suretiyle etkisinden kurtulabilirdik. Şu kanıya vardım ki, orta şiddette bir fırtınada vidamız sayesinde yol alabilirdik. Bugün, öğle üzeri safra atarak 25.000 fite çıktık. Bunu daha uygun bir hava akımı aramak amacıyla yaptık, ama içinde bulunduğumuzdan daha uygununu bulamadık. Bu yolculuk üç hafta sürse bile bu küçük gölü aşmamıza bol bol yetecek kadar gazımız vardı. Sonuçtan en ufacık korkum yok. Böyle bir yolculuğun güçlükleri tuhaf bir şekilde abartılmış ve yanlış anlaşılmıştır. Hava akımımı seçebilirim ve *bütün* hava akımları bana karşı olsa bile vidamla pekâlâ yol alabilirim. Kayda değer hiçbir olay meydana gelmedi. Gece iyi geçecek gibi görünüyor.

Bay Ainsworth'un notu: Cotopaxi'ninkine[13] eş bir yüksekliğe çıkmış olmamıza karşın (bence çok şaşırtıcı bir şey ama) ne aşırı üşüme ne baş ağrısı

13) Cotopaxi, Ekvador Antlarında bulunan ve o zamanlar bilinen en yüksek zirvelerden biri 19.550 fit (5959 metre). Aktif yanardağların en yükseği. Poe, *Hans Pfaall*'da dağın yüksekliğini 18.000 fit olarak veriyor.

ne de soluma güçlüğü hissetmiş olmam dışında –sanıyorum Bay Mason, Bay Holland, Sir Everard da benden fazla rahatsızlık hissetmediler– pek fazla kaydedecek şeyim yok. Bay Osborn göğsündeki hafif bir sıkışmadan yakındı ama çabucak geçti bu. Bütün gün büyük bir hızla uçtuk; Atlantik'in yarısını geçmiş olmalıyız. Çeşitli türlerde yirmi otuz kadar geminin üzerinden geçtik, hepsi de sevinç dolu bir şaşkınlık gösterdiler. Okyanusu balonla geçmek, yine de başarılması çok zor bir şey değil. *Omne ignotum pro magnifico*.[14] Not: 25.000 fit yükseklikte, gökyüzü neredeyse kapkara ve yıldızlar son derece belirgin gözüküyor; öte yandan deniz (sanıldığı gibi) tümsek değil, çukur görünüyor.[15]

Pazartesi, 8 Nisan [Bay Mason tarafından yazılmıştır] Bu sabah yine vida miliyle ilgili bazı problemler ortaya çıktı; ciddi bir kaza olmaması için yeniden tasarlanması gerekiyor – pervane kanatlarından değil, çelik milden söz ediyorum. Pervane kanatlarında yapacak bir şey yok. Rüzgâr bütün gün kuzeydoğudan kararlı ve sert esti durdu; talih kararlılıkla bizden yana gözüküyor. Gün sona ererken, balondan gelen bazı tuhaf gürültüler ve sarsıntıların yanı sıra makinenin çalışmasındaki gözle görülür yavaşlama biraz endişelenmemize yol açtı. Bu olaya, atmosferdeki ısınma sonucu gazın genleşmesi yüzünden geceleyin ağın üzerini kaplamış olan buz tabakasının çatlaması neden olmuştu. Gördüğümüz gemilere birkaç şişe attık. Bu şişelerden birinin New York posta gemilerinden biri olduğunu sandığımız büyük bir gemi tarafından denizden çıkarıldığını gördük. Adını okumaya çalıştıysak da okuduğumuz addan pek emin olamadık. Bay Osborn, teleskopundan 'Atalanta' gibi bir şey görmüştü. Şu anda saat gecenin on ikisi ve büyük bir hızla hemen hemen batı yönünde ilerliyoruz. Deniz, alışılmışın dışında fosforlu gibi ışıldıyor.

14) Omne ignotum pro magnificio (Lat.): Bilinmeyen her şeyin muhteşem olduğu düşünülür. Tacitus, *Agricola*, Bölüm 30.

15) Açıklaması oldukça kolay olan bu olayı Bay Ainsworth açıklamaya kalkışmamıştır. 25.000 fit yükseklikten yere (ya da denize) dik olarak indirilen bir çizgi, tabanını bu dik çizginin denize değdiği noktadan ufka çizilen çizginin, hipotenüsünü ise ufuktan balona uzanan çizginin oluşturduğu bir dik üçgenin dik kenarını oluşturur. Ama 25.000 fit yükseklik, ufka kıyasla hemen hemen hiç denilecek kadar küçüktür. Bir başka deyişle, varsayılan üçgenin tabanı ve hipotenüsü, yüksekliğine kıyasla o kadar büyük olacaktır ki, bu ikisi neredeyse birbirine paralel kabul edilebilir. Böylece, ufuk balondaki kişiye, sepetle aynı düzlem üzerindeymiş gibi görünür. Ama balonun tam altında bulunan noktanın sepete olan uzaklığı gerçek boyutuyla gözükeceğinden, bu nokta doğal olarak ufkun çok altındaymış gibi gözükür. Deniz yüzeyinin *çukurmuş* izlenimi vermesi, çıkılan yükseklik, üçgenin tabanı ile hipotenüsünün artık birbirine paralel gibi gözükmeyeceği bir orana ulaşmasına kadar sürer; ancak bu noktadan sonra dünya gerçekte olduğu gibi dışbükey gözükür. (Poe'nun notu.)

Bay Ainsworth'un notu: Şu anda sabahın ikisi ve hava anlayabildiğim kadarıyla neredeyse sakin – havayla *birlikte* hareket ettiğimizden bunu belirlemek çok zor. *Wheal-Vor*'dan ayrıldığımızdan bu yana hiç uyumadım, ama daha fazla dayanamayacağım, biraz kestirmeliyim. Amerika kıtasının kıyılarından uzak olamayız.

Salı, 9 Nisan [Bay Ainswort tarafından yazılmıştır] Öğleden sonra, saat bir. Güney Carolina'nın alçak kıyıları göz alabildiğine önümüzde uzanıyor. Büyük problem çözüldü. Atlantik Okyanusu'nu –bir balon içerisinde kolayca ve sağ salim– aştık. Tanrı'ya şükürler olsun! Bundan sonra herhangi bir şeyin olanaksızlığını kim söyleyebilir?"

* * *

Günlük burada bitiyor. Ama Bay Ainsworth inişle ilgili bazı ayrıntıları Bay Forsyth'e anlatmıştır. İki denizcinin ve Bay Osborn'un hemen tanıdıkları sahili yolcular ilk gördüklerinde yaprak kımıldamıyordu. Bay Osborn Moultrie Kalesi'ni tanıdığından, hemen o yakınlarda bir yere inmeye karar verildi. Balon plajın üzerine götürüldü; deniz çekilmişti, kumların sert, düzgün yüzeyi inmeye fevkalâde uygundu; atılan borda kancası daha ilk seferinde sıkıca yere tutundu. Adalılar ve kaledekiler balonu görmek için başına üşüştüler; ama onları yapılan yolculuğa –*Atlantik Okyanusu'nun geçilmiş olmasına*– inandırmakta çok güçlük çekildi. Öğleden sonra saat ikide demir atılmış, böylece yolculuğun tamamı yetmiş beş saatte, ya da kıtadan kıtaya hesaplanacak olursa daha kısa bir sürede tamamlanmıştı. Ciddi hiçbir kaza olmamış; hiçbir zaman gerçek bir tehlikeyle karşılaşılmamıştı. Balonun havası boşaltıldı ve zahmetsizce emniyete alındı; bu anlatının derlendiği yazı Charleston postasıyla gönderildiğinde yolcular hâlâ Moultrie Kalesi'ndeydi. Bundan sonraki niyetlerini bilmiyoruz; ama okuyucularımıza pazartesi günü ya da en geç ertesi gün ilave bilgi verme sözünü veriyoruz.

Bunun, insanoğlunun bugüne dek başardığı, hatta kalkıştığı en harikulâde, en ilginç ve en önemli girişim olduğuna kuşku yok. Ne görkemli sonuçlar doğuracağını şimdiden belirlemeye kalkışmak gereksiz olmaz mı?

MELLONTA TAUTA[1]

LADY'S BOOK EDİTÖRÜNE

Benden daha iyi anlayacağınızı umduğum bir makaleyi derginiz için size göndermekten onur duyuyorum. Nübyeli Coğrafyacının gayet iyi tanımladığı, ama bugünlerde aşkınsalcılar ve dalına meraklıları dışında pek kimsenin uğramadığı bir deniz olan *Mare Tenebrarum*'da bir yıl kadar önce, ağzı sıkı sıkıya mantarla kapatılmış olarak yüzer halde bulduğum bir çömlek içindeki tuhaf görünüşlü bir el yazmasının (bazen "Poughkeepsie Kâhini" de denilen) arkadaşım Martin Van Buren Mavis tarafından yapılan bir çevirisidir bu.[2]

Saygılarımla
EDGAR A. POE

"TARLAKUŞU" ADLI BALONDA
1 NİSAN 2848[3]

Şimdi, sevgili dostum, şimdi, günahlarınız yüzünden uzun ve dedikodu dolu bir mektupla cezalandırılacaksınız. Bütün münasebetsizliklerinizi olabildiğince sıkıcı, olabildiğince tutarsız, olabildiğince abuk sabuk ve olabildiğince sudan olmakla cezalandıracağımı size açıkça bildiriyo-

1) Yunanca olan başlık "Bu şeyler gelecekte cereyan etmektedir" anlamına gelmektedir. Poe, *Eureka* adlı makalesinde de bu Yunanca sözü kullanır ve ilave eder: "*Geleceğin* korkunç eşiğinde bir an için duruyorum."

2) Nübyeli Coğrafyacı: *Nuzhat Al-Musthak* adlı derlemesi bulunan on ikinci yüzyıl Arap bilgini, şair ve gezgin El İdrisi. Bu eser on yedinci yüzyılda *Geographia Nubiensis* adıyla yeniden basılmıştır (1619). British Museum'da yanlışlıkla "Nubian Geography" adıyla kataloga alınmıştır. *Mare Tenebrarum,* karanlık deniz anlamına gelir. Jacob Bryant'ın *Ancient Mythology*'sinde "Gölgeler denizine gelmişlerdi" diye yazmaktadır. Nübyeli, Atlantik Okyanusu'na "gölgeler denizi" demektedir.

3) Tarih, "Hans Pfall" adlı öyküdeki gibi 1 Nisan'dır. Balonun adı Percy Bysshe Shelley'in (1792-1822) "To a Skylark" (Bir Tarlakuşuna) adlı yapıtına gönderme olabilir. Sözcük, gemiciler arasında, 'gökdelen' denilen en yüksek serene çıkıp eğlence olsun diye halattan aşağı kaymak anlamında kullanılır.

rum. Burada, hepsi de zevk olsun diye (bazı insanların ne tuhaf bir zevk anlayışı var) seyahate çıkmış birkaç yüz serseri ile pis bir balona hapsolmuş durumdayım ve en azından bir aydan önce toprağa ayak basma umudum yok. Konuşacak kimse yok. Yapacak bir şey yok. İnsanın yapacak bir şeyi olmadığında, dostlarından biriyle mektuplaşmasının zamanı gelmiştir. Bu durumda size bu mektubu yazma nedenimi anlarsınız – benim *can sıkıntım* ve sizin günahlarınız yüzünden.

Gözlüklerinizi alıp rahatsız edilmeye hazırlanın. Bu iğrenç yolculuk boyunca size her gün yazmak niyetindeyim.

Acaba, insanoğlunun aklına ne zaman bir *icat* gelecek? Sonsuza dek balonun binlerce çeşit rahatsızlığına mahkûm muyuz? *Kimse* daha hızlı bir ilerleme biçimi icat edemeyecek mi? Tırısa gitmenin, benim düşünceme göre, işkenceden pek bir farkı yok. Yeminle söylüyorum, yola çıktığımızdan bu yana saatte yüz milin üzerine çıkamadık.[4] Kuşlar bile –en azından bazıları– bizi geçer. Sizi temin ederim ki şu kadar olsun abartmıyorum. Hareketimiz, kuşkusuz, gerçekte olduğundan daha yavaş gözüküyor – bunun nedeni, çevremizde hızımızı hesaplamamıza yarayacak hiçbir nesnenin bulunmaması ve rüzgârla yol alıyor olmamız. Kuşkusuz, bir balonla karşılaştığımızda hızımızı anlama şansına sahip oluyoruz ve o zaman, o kadar da yavaş olmadığımızı görüyoruz. Bu tarz yolculuğa alışmış olmama karşın, ne zaman başımızın üzerindeki hava akımı içerisinden bir balon bizi geçse bir tür baş dönmesinin önüne geçemiyorum. Her seferinde onu birden üzerimize atılıp pençeleriyle bizi kapıp uzaklara götürecek muazzam büyük bir av kuşu gibi görüyorum. Bu sabah gün doğarken bir tanesi üzerimizden öyle yakın geçti ki, idare halatı,[5] içinde bulunduğumuz sepetin asılı olduğu ağa gerçekten değerek ciddi şekilde kaygılanmamıza yol açtı. Kaptanımızın söylediğine göre, balonun yapıldığı malzeme beş yüz yıl, bin yıl öncesinin değersiz, vernikli "ipeği" olsaymış mahvolmaktan kesinlikle kurtulamazmışız. Bana açıkladığına göre, bu ipek bir tür toprak kurdunun bağırsaklarından dokunmuştu. Bu kurt, dikkatli bir şekilde dut –karpuza benzer bir meyve– üzerinde yetiştiriliyor ve yeterince semirince bir değirmende öğütülüyormuş. Bu şekilde elde edilen hamura bu ham haliyle *papirus* deniliyor

4) İlk motorlu balon Poe'nun bu öyküyü yazmasından dört yıl sonra yapıldı; bu, Henri Giffard'ın icadı olan beş beygir gücünde buharlı bir motordu. Benzinli motor ancak 1860'da ve bu motoru kullanan ilk balon 1872'de Paul Haenlein tarafından yapıldı. Saatte yüz mil hızla bir ayda 72.000 mil yapılır (bir de o ana kadar alınan yol var). Toprağa ayak basmak için geçilmesi gereken fazla (!) bir mesafe.

5) İdare halatı konusunda "Balon Şakası" adlı öyküye bakınız.

ve en sonunda "ipek" oluncaya kadar çok çeşitli işlemlerden geçiriliyormuş. Söylemesi tuhaf ama *kadın elbisesi* yapımında kullanılan malzeme olarak bir zamanlar çok tutuluyormuş. Balonlar da genellikle bu malzemeden yapılıyormuş. Halk arasında *sütleğen* tabir edilen, botanikteki adı süt otu olan bir bitkinin tohum kapçıklarında bulunan daha iyi bir malzeme sonradan onun yerini almış. Çok dayanıklı olması nedeniyle bu tür ipeğe silk-buckingham[6] deniliyor ve kauçuk zamk solüsyonu –bugün yaygın olarak kullanılan *gütaperka*ya[7] bazı bakımlardan benzeyen bir madde– ile verniklenerek kullanıma hazırlanıyormuş. Kuşkusuz çok çeşitli *mantar* türlerinden biri olan bu kauçuğa bazen Hint lastiği ya da whist lastiği[8] denirmiş. Bir antikite meraklısı ruhuna sahip olmadığımı bir daha asla söylemeyiniz.

İdare halatları diyorduk da, bizim idare halatımız tam bu sırada, altımızdaki okyanusta kaynaşmakta olan manyetik pervaneli küçük –altı bin tonluk ve her bakımdan utanç verecek ölçüde kalabalık– filikalardan birindeki bir adama çarparak denize düşürdü. Bu küçük gemilerin belirli bir sayıdan fazla yolcu taşımaları yasaklanmalıdır. Adamın, elbette, yeniden gemiye çıkmasına izin verilmedi ve çok geçmeden can yeleğiyle birlikte gözden yitip gitti. Birey diye bir şeye inanılmayan aydınlık bir çağda yaşıyor olmaktan, dostum, büyük bir sevinç duyuyorum. Gerçek İnsanlığın umursadığı şey kitlelerdir. İnsanlık deyince aklıma geldi de, bizim ölümsüz Wiggings'imizin Toplumsal Durum vs. ile ilgili görüşleri çağdaşlarının varsaymak eğiliminde oldukları kadar da orijinal değil. Aynı fikirlerin, kedi postu ve daha başka kürkler satan bir perakendeci dükkânı işletmesinden dolayı Furrier[9] adıyla bilinen İrlandalı bir filozof tarafından, bin yıl kadar önce, hemen hemen aynı şekilde dile getirilmiş olduğu konusunda Pundit[10] beni temin etmektedir. Bildiğiniz gibi, Pundit ne dediğini *bilir*. Hindu Aries Tottle'ın (Pundit'in aktar-

6) J. Silk Buckingham (1786-1855): İngiliz gezgin, gezi kitapları yazarı; özellikle Doğu'ya yapılan gezileri anlattığı kitaplarında köleciliği ve Güney'i eleştirmiştir. Poe'nun karşısına aldığı yazarlardan biridir. Silk, ipek anlamına geliyor.

7) Gutta percha: Uzakdoğu'nun bazı her mevsim yeşil ağaçlarından elde edilen lateks için kullanılan Malaya kökenli sözcük.

8) "Indian rubber" lastiğe genel olarak verilen addır. "Rubber of whist", kazananı kesin olarak belirlemek amacıyla kullanılan üç ya da beş oyun kâğıdından oluşan set. "Rubber" ayrıca bir briç terimidir, "whist" ise briçin atası kabul edilen bir kâğıt oyunu.

9) François Marie Charles Fourier (1772-1837): Mevcut toplumsal kurumları eleştirerek bir tür ütopik sosyalizm geliştirmiş olan Fransız filozof.

10) Pundit: Burada özel ad olarak kullanılan pundit sözcüğü, Sanskritçe, felsefe, hukuk ve din eğitimi görmüş Hindu anlamına gelir.

dığı gibi) "Aynı fikirlerin insanlar arasında bir defa, iki defa ya da birkaç defa değil, hemen hemen sonsuzca yinelenmelerle döne döne ortaya çıktığı" yolundaki derin gözleminin her gün doğrulandığını görmemiz ne hayran olunası bir şey!"[11]

2 Nisan. Bugün, yüzer telgraf tellerinin[12] orta bölgesinden sorumlu manyetik kotrayla konuştum. Öğrendiğime göre, bu tür telgraf Horse[13] tarafından ilk defa çalıştırıldığında, telgraf tellerini denizden götürmenin olanaksız olduğu düşünülüyormuş; bugün bu zorluğun nereden kaynaklandığını anlamakta zorlanıyoruz. Dünya dönüyor. *Tempora mutantur*[14] –Etrüskçe sözler ettiğim için beni bağışlayınız. Atalantik telgrafı olmasaydı ne *yapardık?* (Pundit'e göre bu okyanusa eskiden Atlantik denirmiş.) Kotraya birkaç soru sormak için birkaç dakika durduk ve diğer fevkalade haberlerin yanı sıra Afrika'da iç savaş çıkmış olduğunu ve bu arada vebanın hem Yurope'da hem de Ayesher'da[15] bir güzel ortalığı kasıp kavurduğunu öğrendik. Felsefenin muhteşem ışığıyla İnsanlığı aydınlatmasından önce dünyanın Savaş ve Salgınlara felaket gözüyle bakmış olması gerçekten tuhaf değil midir? Eski tapınaklarda insanlığın başına bu *belaların* (!) gelmemesi için dualar edildiğini biliyor musunuz? Atalarımızın hangi ilkelere dayanarak böyle hareket ettiklerini anlamak gerçekten zor değil mi? Binlerce bireyin yok olmasının sadece ve sadece kitlenin yararına olduğunu anlayamayacak kadar kör müymüşler?

3 Nisan. İp merdivenle balonun en tepe noktasına tırmanıp oradan çevreyi seyretmek gerçekten çok ama çok eğlenceli. Aşağıdaki sepetten görülebilen manzara, biliyorsunuz, pek öyle ahım şahım değil – düşey yöndeyse çok az şey görülebiliyor. Ama buraya, balonun tepesindeki yastık ve minderlerle rahat bir tarzda döşenmiş açık piazzaya[16] (bunları yazdığım yere) oturunca, insan her yönde olup bitenleri görebiliyor. Tam şu anda, görüş alanında oldukça büyük bir balon kalabalığı var ve

11) Aristotle, *Meteorologia* I, iii. Aristoteles, İngilice'de Aristotle şeklinde yazılır.

12) Telsiz telgraf ancak 1895'te bulunmuştur. O günlerde telgraf telleri okyanus yüzeyinde yüzmektedir. Deniz kabardığında bu kabloların gerilmeye ve basınca nasıl dayandığı açıklanmamıştır. Atlantik'in dibine emniyetli bir şekilde döşenmiş su altı kabloları bile on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru birçok kereler kopmuştur.

13) Samuel Morse (1791-1872): İlk telgraf gösterisini 1844'te yaptı. Ancak gerekli altyapı başkalarınca zaten oluşturulmuştu; bu yüzden, Morse'un telgrafın tek mucidi olduğu savını birçok insan kuşkuyla karşılamaktadır. "Horse", İngilizce at.

14) *Tempora mutantur, nos et mutamur in illis*: Zaman değişiyor, biz de onunla birlikte değişiyoruz. Etrüskçe değil de Latince olan bu deyişin aslı "*Omnia mutantur*..." (Her şey değişir...) şeklindedir (*Deliciae Poetarum Germanorum*, c I).

15) Avrupa ve Asya.

16) Piazza (İt.): Meydan, piyasa yeri, veranda. Amerika'da evlerdeki balkon.

oldukça canlı bir görüntü oluşturuyorlar; havada milyonlarca insan sesinin mırıltısı yankılanıyor. Balon kullanan ilk pilot olduğu varsayılan Yellow ya da (Pundit'in *ileri sürdüğü* gibi) Violet[17] sadece uygun bir hava akımına rastlanıncaya kadar atmosferde yukarı aşağı inip çıkmakla her yönde yol alınabileceğini ileri sürdüğünde, dönemin filozoflarının (?) böyle bir şeyin olanaksızlığını bildirmeleri yüzünden, çağdaşlarının ona pek kulak asmadıkları, onu yalnızca hüner sahibi bir çılgın olarak gördükleri kulağıma çalınmıştı. Bu kadar makul bir şeyi eski *bilginlerin* nasıl olup da anlayamadıkları, şu anda bana *oldukça* açıklanamaz bir şey olarak gözüküyor. Ama her çağda Sanatın ilerlemesine karşı bütün büyük engeller bilim adamı denilen insanlarca dikilmiştir. Elbette *bizim* bilim adamlarımız eski dönemlerin bilim adamları kadar dar görüşlü değillerdir. Ah, bu konuda size çok tuhaf bir şey anlatacağım. Metafizikçilerin, *Gerçeğe ulaşmanın yalnızca iki olası yolu* olduğu şeklindeki tuhaf kuruntudan insanları kurtarmaya razı olmalarından bu yana ancak bin yıl geçtiğini biliyor musunuz? Gel de inan! Öyle gözüküyor ki, çok, çok uzun yıllar önce, pek eski zamanlarda Aries Tottle adında bir Türk (belki de Hindu) filozof yaşıyormuş. Bu şahıs, tümdengelimci ya da *à priori* araştırma yöntemi denilen bir yöntemi öğretiyor ya da her olayda yayıyormuş. *Aksiyomlar* ya da "kanıt gerektirmeyen gerçekler" dediği noktadan hareketle "mantık" yoluyla gerçeğe ulaşıyormuş. En büyük öğrencileri Neuclid diye biriyle Cant[18] diye biriymiş. Lakabı "Ettrick Çobanı" olan ve *à posteriori* ya da tümevarımcı dediği tamamen farklı bir sistem öğütleyen Hog[19] diye biri ortaya çıkıncaya kadar Aries Tottle'ın borusu ötmüş. Hog'un sistemi tamamen Duyulara dayanıyormuş. Gözlem yapmak, çözümlemek ve gerçekleri –fiyakalı biçimde *instantiæ naturæ* dedikleri– genel yasalar halinde sınıflandırmak şeklinde bir yol tuttur-

17) Charles Green (1785-1870): İlk defa 1821'de IV. George'un tahta çıkması münasebetiyle Green Park'tan balonla havalanmış, 1836'da *Great Nassau* adlı balonu yaparak on sekiz saatte balonla beş yüz mil kat edip Almanya'da Nassau'ya inmiştir. Ancak ilk havacılar, 1783'te balon yolculuğu yapan Joseph ve Jacques Étienne Montgolfier kardeşlerdi. "Green" yeşil, "yellow" sarı, "violet" mor anlamına gelir.

18) Euclid (İÖ 300): Geometrinin babası kabul edilen Yunanlı. Immanual Kant (1724-1804): Alman metafizikçi. Kant, nesnel gerçekliğin yalnızca bilen zihnin bir yaratısı olduğunu ve duyuların dışında hiçbir şey bulunmadığını, var olsa bile uzayın ve zamanın bilinemeyeceğini ileri sürmüştür. Her ikisi de Aristoteles'in öğrencisi değildi.

19) Sir Francis Bacon (1561-1626): Ortaçağ skolastik düşüncesinin bilimlerdeki *a priori* yöntemine karşılık tümevarımcı yöntemi önermiştir. Her durumda, yeterince veriye dayanmayan kuramlardan kaçınarak enine boyuna araştırma yapılmasını savunmuştur. Poe, Bacon'u ("Hog") Selkirshire'da Ettrick ormanında doğan ve çocukluğunda çobanlık yapmış olan şair James Hogg (1772-1835) ile karıştırmaktadır. "Hog", İngilizce domuz.

muşmuş. Aries Tottle'ın sistemi tek kelimeyle *noumena*'ya, Hog'unki *phenomena*'ya[20] dayanıyormuş. Bu son sistem ilk ileri sürüldüğünde öylesine büyük takdir toplamış ki, Aries Tottle gözden düşmüş; ama sonraları yeniden biraz saygınlık kazanmış ve Gerçeklik alanını daha çağdaş rakibi ile paylaşmasına izin verilmiş. *Bilginler* bundan sonra Aristotelesçi ve *Baconcı* usullerin bilgiye ulaştırabilecek biricik ana yollar olduğunu ileri sürmeye başlamışlar. Baconcı'nın Hogcu'ya eşdeğer olarak icat edilmiş, kulağa daha hoş gelen ve daha ağırbaşlı bir terim olduğunu kuşkusuz biliyorsunuzdur.

Şimdi sevgili dostum, sizi kesinlikle temin ederim ki bu meseleyi dürüstçe ve en büyük yetkelere dayanarak anlatıyorum; daha bakar bakmaz ne kadar saçma olduğu anlaşılan böylesi bir sanının, gelişimini hemen hemen her zaman içgüdüsel atılımlarla gerçekleştirmiş olan gerçek bilgiyi nasıl engellemiş olduğunu kolayca anlayabilirsiniz. Eski düşünce, araştırmaları *sürünmeye* mahkûm etmiş ve yüzlerce yıl özellikle Hog'a karşı duyulan tutkulu sevgi öylesine büyük olmuştur ki, her türlü düşünceye fiilen son verilmiştir. Hiç kimse, yalnızca kendi *Ruhuna* borçlu olduğunu hissettiği tek bir gerçeği bile dile getirmeye cesaret edememiştir. Bu gerçeğin *kanıtlanabilir* türde bir gerçek olup olmadığının pek önemi yoktu, çünkü dönemin kalın kafalı *bilginleri* yalnızca bilgiye hangi *yoldan* ulaşıldığını dikkate alıyorlardı. Sonuca *bakmıyorlardı* bile. "Araçlara bakalım, araçlara!" diye çığlıklar atıyorlardı. Araçların incelenmesi, bunların Aries'in (yani, Ram'in)[21] veya Hog'un kategorilerinden birine girmediğini ortaya çıkardığında, bilginler konu üzerinde daha fazla durmayarak 'kuramcı'yı aptal olarak niteliyor ve artık ne kendisine ne de gerçeğine ilgi gösteriyorlardı.

İmdi, sürünerek ilerleyen bir sistemle kaç yüzyıl geçerse geçsin gerçeğe büyük ölçüde ulaşılabileceği ileri sürülemez bile, çünkü *hayal gücünün* bastırılması, eski araştırma biçimlerindeki hiçbir *kesinliğin* telafi edemeyeceği bir kötülüktü. Bu *Jurmain*lerin, bu *Vrinch*lerin, bu *Inglitch*lerin ve bu *Amriccan*ların[22](ki bu sonuncuların atalarımız olduğunu yeri gelmişken belirtmeliyim) hatası, elinde tuttuğu bir nesneyi gözüne yak-

20) "Noumenon" (çoğulu, "noumena"): Varlığından emin olmadan kabul edilen şey; yalnızca akılla kavranılan şey; esas, öz. "Phenomenon" (çoğulu, "phenomena"): Görüngü, olgu, olay, fenomen, olağanüstü şey. Phenomenon sözcüğü Yunanca phainomenon (phainein: göstermek) sözcüğünden gelir. Anlatıcı, burada, Aristoteles'in felsefesinin görülmeyen adlandırmalara dayanırken Bacon'un felsefesinin somut, görülebilir şeylere dayandığını ima etmektedir.

21) "Aries" Latince, "Ram" İngilizce: Koç.

22) Alman, Fransız, İngiliz, Amerikalı.

laştırdığı ölçüde iyi göreceğini hayal eden ukalanın hatasını andırıyordu. Ayrıntılar bunların gözünü kör etmişti. Hogcu bir yol tutturduklarında ulaştıkları 'gerçek' aslında hiç de gerçek değildi – öyle gözüktükleri için onların gerçek olduğunu veya gerçek olmaları gerektiğini varsaymanın bir âlemi yoktu. Ram'in yolunu izlediklerinde, tuttukları yol pek öyle bir koçboynuzu gibi düz değildi, çünkü aksiyom denmeyi hak eden hiçbir aksiyoma *sahip değillerdi.* Kendi zamanlarında bile bunu göremediklerine göre bir köstebek kadar kör olmalıydılar, çünkü daha kendi zamanlarında bile uzun zamandır 'yerleşmiş' aksiyomlar reddedilmişti. Örneğin: "*Ex nihilo nihil fit*;"[23] "bir nesne, bulunmadığı yerde etkili olamaz"; "birbirine taban tabana zıt iki şey aynı anda bir arada bulunamaz"; "karanlık ışıktan doğamaz". Daha önce tereddütsüz aksiyom kabul edilmiş bütün bu önermeler ve diğer düzinelerce benzer önerme, sözünü ettiğim dönemde bile savunulmaz görülüyordu. O zaman bu insanların 'aksiyomlar'ın Gerçeğin değişmez temelleri olduğuna inanmakta ayak diremeleri ne büyük bir saçmalıkmış! Ama en sağlam akıl yürütenlerinin bile ağzından aksiyomlarının genel olarak yararsızlığını, kavranılmazlığını göstermek kolaydır. En sağlam akıl yürüten mantıkçıları *kimdi*? Dur, bir bakayım! Bu soruyu gidip Pundit'e soracağım. Bir dakikada dönerim. Hah, işte bulduk! İşte yaklaşık olarak bin yıl önce yazılmış ve –yeri gelmişken söyleyeyim– gelişmesini tamamlamamış Amriccanca'dan başka bir şey olmayan Inglitchçe'ye çevrilmiş bir kitap. Pundit kitabın bu konudaki, yani Mantık konusundaki eski yapıtların kesinlikle en zekice yazılmışı olduğunu söylüyor. Döneminde çok değer verilmiş yazarı, Miller ya da Mill diye biriymiş ve kayıtlardan Bentham adında bir değirmen atının sahibi olduğunu öğreniyoruz ki, bundan önemli biri olduğu anlaşılıyor.[24] Neyse, biz incelemeye bir göz atalım.

Ah! "Kavranılabilirlik ya da kavranılmazlık" diyor, çok yerinde olarak Bay Mill, "hiçbir şekilde, kendiliğinden, yadsınamaz gerçekliğin ölçütü kabul edilemez."[25] Aklı başında hangi *çağdaş* insan bu apaçık hakikate karşı çıkar ki? Asıl şaşırtıcı olanı, Bay Mill'in nasıl olup da bu kadar apaçık

23) Hiçlikten hiçlik doğar. Çok sık alıntılanan bu sözü bilebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Yunanlı şair Alkaios (İÖ 580) söylemiştir.

24) John Stuart Mill (1806-1873): Tümevarımcı yöntemin kurallarını formüle eden ve bilginin kaynağı olarak ampirizmin önemini vurgulayan İngiliz filozof ve ekonomist. Politik ve toplumsal reformları savunmuş, kadının eşit temsilini ve kurtuluşunu, işçi örgütlenmesini ve kooperatifçiliği desteklemiştir. Sözcük olarak "mill" değirmen, "miller" değirmenci demektir. Jeramy Bentham (1748-1832): Yararcılığın kurucusu. Şiirden hoşlanmaz. Poe, her iki yönüyle de her fırsatta alay eder.

25) Mill'in "*System of Logic*"inden Kitap II, bölüm 5-7 (*Akıl Yürütme Üzerine*).

ortada bir şeye imada bulunduğudur. Buraya kadar mesele yok – fakat bir başka konuya geçelim. Ne görüyoruz burada? "Birbiriyle çelişen iki şeyin ikisi de doğru olamaz – yani, doğada bir arada bulunamaz." Burada, Bay Mill demek istiyor ki, örneğin bir ağaç ya bir ağaçtır ya da değildir. Yani aynı anda hem ağaç hem de ağaçtan başka bir şey olamaz. Pekâlâ, ama soruyorum ona: *Neden*? Buna verdiği tek yanıt şöyle: "Çünkü birbiriyle çelişen iki şeyin ikisinin de doğru olduğunu düşünmek olanaksız." Ama onun da gösterdiği gibi bu hiç de yanıt sayılmaz; çünkü daha biraz önce kendisi değil miydi "kavranılabilirlik ya da kavranılmazlık *hiçbir durumda* kendiliğinden apaçık gerçekliğin bir ölçütü kabul edilemez" diyen?

Burada, bu eskilerin mantıklarının, bizzat kendilerinin de gösterdiği gibi, son derece temelsiz, değersiz ve baştan aşağı hayali olduğundan yakınıyor değilim, benim yakınmamın esas nedeni, *gökyüzüne yükselmekten* çok hiçbir şeyden hoşlanmayan Ruhu sokmaya cüret ettikleri akla aykırı iki yol –biri sürünme, diğeri emekleme– dışında hakikate götüren tüm *diğer* yolları, hakikate ulaşmanın tüm *diğer* araçlarını büyük bir tantanayla ve aptalca yasaklamalarıdır.

Ha, bu arada aklıma gelmişken sevgili dostum, bu eski dogmatikler sonunda hakikatlerin en önemlisine ve en yücesine o iki yoldan hangisiyle ulaşıldığını tayin etmeye kalksalar, apışıp kalmazlar mıydı sence? Yerçekimi gerçeğini kastediyorum. Newton bunu Kepler'e[26] borçluydu. Kepler, ardında neler yattığını keşfetmek istersek Metafizik Krallığına girmek zorunda kalacağımız üç yasaya, yani büyük Inglitch matematikçiyi bütün fiziksel ilkelerin temeline ulaştıran yasaların yasası bu üç yasaya *tahminle ulaştığını* kabul etti: Kepler tahmin etti – yani *hayal etti.* Kepler aslında bir 'kuramcıydı' – şimdilerde epeyce kutsallık kazanmış olan bu sözcük, eskiden bir küçümseme sıfatıydı. Ya da bir şifre çözme uzmanının görülmedik zorlukta bir şifreyi o iki 'yol'dan hangisiyle çözdüğünü veya Champollion'un[27] hiyeroglifi çözüp bu sayede insanlığı ebedi ve neredeyse sonsuz sayıda hakikate yöneltirken o iki yoldan hangisini kullandığını açıklamaya kalksalar bu yaşlı köstebekler şaşırıp kalmazlar mıydı?

Bu konuda son bir söz söyledikten sonra canınızı sıkmaya son vereceğim. Bu hoşgörüsüz insanların hakikatin *yolları* üzerine bitip tükenmez gevezeliklere dalarak bugün bizim böylesine açıkça gördüğümüz anayolu

26) Johannes Kepler (1571-1630): Büyük Alman astronom. Sir Isaac Newton (1642-1727): Yerçekimi yasasını formüle etmiştir. Ancak bu formülasyonu yapması Kepler'in çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur.

27) Jean François Champollion (1790-1832): Reşit Taşını (Rosette Stone) kullanarak hiyeroglifi okuyan Mısır uygarlığı uzmanı Fransız.

–Tutarlılık yolunu– gözden kaçırmış olmaları tuhaf *kaçmıyor mu*? Tam tutarlılığın mutlak hakikat olması *gerektiği* yaşamsal gerçeğini Tanrı'nın eserlerinden çıkaramamış olmaları garip gözükmüyor mu? Bu önermenin yakın zamanda ortaya atılmasından bu yana ne büyük bir gelişme kaydettik! Araştırmalar köstebeklerin ellerinden alınıp bir görev olarak gerçek, sadece gerçek düşünürlerin, ateşli bir hayal gücüne sahip insanların eline verildi. Bu sonuncular *kuram üretirler*. Tasavvur edebiliyor musunuz, mümkün olsaydı da şu anda dediklerimi duyacak olsalardı atalarımız bu sözlerime nasıl da küçümseyici çığlıklar atarlardı? Dediğim gibi, bu insanlar *kuram üretirler* ve bu kuramlar da yalnızca düzeltilir, basitleştirilir, sistemleştirilir, yavaş yavaş tutarsızlıklarından arındırılır. Ta ki tutarlı olduğu için en vurdumduymazların bile mutlak ve sorgulanamaz bir *hakikat* olduğunu kabul ettiği mükemmel bir tutarlılık apaçık görülünceye.

4 Nisan. Yeni gaz, gütaperkadaki son gelişmelerle birlikte harikalar yaratıyor. Modern balonlarımız ne kadar güvenli, rahat, yönetilmesi kolay ve her bakımdan uygunlar! İşte, çok büyük bir tanesi saatte en azından yüz elli mil hızla bize doğru yaklaşıyor. İçinde büyük bir kalabalık olduğu görülüyor –üç yüz, belki de dört yüz yolcusu var– yine de neredeyse bir mil yukarı yükseliyor ve bir hükümdarın küçük gören tavrıyla bize tepeden bakıyor. Yine de saatte yüz mil, hatta iki yüz mil hızla seyahat etmek pek büyütülecek bir şey değil. Kanadaw kıtasını baştanbaşa kat eden demiryolu üzerindeki uçuşumuzu anımsıyor musunuz? Saatte tam üç yüz mil – *seyahat diye ben buna derim*. Lakin bir şey göremiyorduk – kur yapmaktan, bol bol yiyip içmekten ve muhteşem salonlarda dans etmekten başka yapacak bir şey yoktu. Arabalar tam hızla giderken tesadüfen dışarıdaki nesneler şöyle bir gözümüze çarptığında ne kadar tuhaf bir duyguya kapıldığımızı anımsıyor musunuz? Her şey eşsiz –ve yekpare bir kütle halinde– görünüyordu. Ben şahsen, saatte yüz mil hızla yol alan yavaş bir trenden başkasıyla seyahati tercih ettiğimi söyleyemem. Bu trende pencerelerimiz olmasına –hatta onları açmamıza– izin verilirdi ve bir kır manzarasını neredeyse olduğu gibi görebilirdik. Pundit, Kanadaw büyük demiryolu *güzergâhının* dokuz yüz yıl kadar önce çizilmiş olması gerektiğini söylüyor! Aslında, bir yolun gerçek izlerinin –sözü edildiği kadar uzak bir döneme atfedilebilecek izlerin– hâlâ fark edilebildiğini iddia edecek kadar ileri gidiyor Pundit. Söz konusu yolda yalnızca *iki* hat varmış; oysa bizimki, bildiğiniz gibi, on iki hatlı, üstelik üç ya da dört yeni hat da yapım halinde. Eski raylar çok zayıfmış ve bugünün anlayışına göre birbirlerine çok yakın uzanıyormuş; son derece tehlikeli değilse bile oldukça gülünç bir görünümleri varmış. Yolun şimdiki

genişliği –elli ayak– güçbelâ güvenli kabul edilmektedir. Ben kendi adıma, Pundit'in ileri sürdüğü gibi, çok uzak dönemlerde şöyle veya böyle bir demiryolu bulunması *gerektiğine* inanıyorum; benim düşünceme göre, bir dönemde –elbette, en azından yedi yüz yıl önce– Kuzey ve Güney Kanadaw ülkelerinin *birleşmiş* olmasından daha açık bir şey olamaz. Kanadawlular, o zaman kıtanın bir tarafından öte tarafına giden büyük bir demiryolu inşa etmeye mecbur kalmış olmalıydılar.

5 Nisan. Can sıkıntısından içim içimi yiyor. Pundit, balondaki konuşulabilecek tek insan; o zavallıcık da eski zamanlardan başka bir şeyin sözünü etmiyor. Bütün gün eski Amriccanların *kendi kendilerini yönetmiş* olduklarına beni ikna etmeye çabalıyor! Masallarda sözü edilen "çayır köpeği"[28] misali güya herkes kendi başına buyruk bir tür konfederasyon halinde yaşıyormuş – bugüne kadar bu kadar saçma bir şey duyan olmuş mudur acaba? Dediğine göre, "herkes özgür ve eşit doğar" gibisinden, akla gelebilecek en tuhaf fikirle işe başlamışlar – maddi ve manevi dünyada her şeye damgasını vurmuş olan *sınıflara ayrılma* yasalarına rağmen hem de. Herkes, kendi deyişleriyle "oy verirmiş", yani kamu işlerine burnunu sokarmış – ta ki en sonunda herkesin olan işin hiç kimsenin işi olmadığı ve "Cumhuriyet"in (o saçma şeye böyle bir ad veriyorlarmış) tamamen hükümetsiz olduğu anlaşılıncaya. Bununla birlikte, "Cumhuriyet"i kuran filozofların kendi kendilerinden duydukları hoşnutluğu ilk sarsan durum, söylendiğine göre evrensel oy hakkının, hile yapmaktan utanmayacak kadar alçak her partinin, önleme hatta farkına varma olanağı bulunmadan, istediği sayıda oy toplayarak entrikalar çevirmesine fırsat tanıdığının keşfedilmesi olmuş. Bu keşfin üzerinde biraz düşünülmesi, alçakların üstünlük sağlamalarının *kaçınılmaz* olduğu, tek sözcükle, bir cumhuriyet hükümetinin ancak bir alçaklar hükümeti olabileceği sonucunu açıkça ortaya koymuş. Filozoflar, bu kaçınılmaz kötülükleri önceden düşünemedikleri için aptallıklarından utanarak yeni kuramlar icat etmeye niyetlenirlerken, yanında ünlü Zeroes'in[29] ve Hellofagabaluse'un[30] despotluklarının solda sıfır kalacağı bir despotluk kuran Mob[31] adında biri her şeyi eline alarak sorunu kesin bir sonuca bağlamış. Bu Mob'un (yeri gelmişken bir yabancı olduğunu da söyleyelim) dünyanın bugüne kadar gördüğü en berbat adam olduğu söylenmektedir. Dev gibi bir cüssesi varmış;

28) Çayır köpekleri (*prairie dogs*) koloniler ya da kentler halinde bir araya toplanmış, özenle hazırlanmış kovuklarda yaşarlar.

29) Neron (37-68): Roma imparatoru (54-68).

30) Heliogabalus (205-222): Roma imparatoru (218-222).

31) Mob: Kalabalık, güruh, ayaktakımı, avam, gösterici kalabalığı, çete.

küstah, yırtıcı, pismiş; bir boğanın hiddetine, bir sırtlanın yüreğine ve bir tavus kuşunun beynine sahipmiş. En sonunda kendi kendisini yiyip bitiren enerjisi yüzünden ölmüş. Bununla birlikte, ne kadar kötü olursa olsun yine de bir işe yaramış ve insanlığa unutulması imkânsız bir ders vermiş: Asla doğal benzetmelere karşı çıkılmaması gereğini. Cumhuriyetçiliğe gelince, yeryüzünde onun için "çayır köpekleri" dışında hiçbir benzetme bulunamaz; demokrasinin en azından köpekler için hayranlık duyulacak bir hükümet biçimi olduğunu gösteren bir benzetme.

6 Nisan. Dün gece, kaptanın küçük dürbününde yarım derecelik bir yer kaplayan ve puslu bir günde güneşin çıplak göze gözüktüğü gibi gözüken Alpha Lyræ[32] yıldızını çok net bir şekilde gördük. Alpha Lyræ, bizim güneşimizden *çok büyük* olmasına karşın, üzerindeki lekeleri, atmosferi ve daha başka birçok bakımdan güneşe oldukça benzer. Pundit'in bana anlattığına göre, bu iki küre arasındaki ikili ilişkiden kuşkulanılmaya ancak geçen yüz yılda başlanmış. Bizim sistemimizin göklerdeki aşikâr hareketinin (söylemesi tuhaf ama) galaksinin merkezinde bulunan muazzam büyüklükte bir yıldız etrafındaki bir yörünge üzerinde olduğu düşünülüyormuş. Bütün bu kürelerin bu yıldızın etrafında ya da Samanyolu'nun (Ülker takımyıldızından Alcyon yıldızı yakınlarında olduğu varsayılan) merkezindeki bütün yıldızlar için ortak olan çekim merkezi etrafında dönmekte olduğu varsayılıyor, bizim sistemimizinse dönüşünü 117 milyon yılda tamamladığı sanılıyormuş! *Bizler*, şu anki bilgilerimizle, teleskoplarımızın ulaştığı gelişmişlik derecesiyle vs. böyle bir fikrin dayandığı *temelleri* anlamakta bugün güçlük çekiyoruz. Bu düşünceyi ilk ortaya atan Mudler[33] adında biriymiş. Onun, bu çılgınca varsayıma, başlangıçta sadece kıyaslama yoluyla ulaşmış olduğunu varsayabiliriz; ama durum böyleyse, bir kez bu kıyaslamayı yaptıktan sonra kuramını geliştirirken hiç değilse bu kıyaslamaya sıkı sıkıya sarılmış olmalıydı. Merkezde, büyük bir kürenin bulunduğunu *ileri sürmüş* olan Mudler buraya kadar tutarlıymış. Ama merkez kürenin kütlesi, dinamik bakış açısından, çevresindeki bütün kürelerin kütlelerinin toplamından büyük olmalıydı. O zaman, özellikle kümenin tam orta bölgesinde –en azından, bu kavranılamaz merkezi güneşin bulunması gereken yerin çok *yakınında*– bir yerde bulunan *bizim* "Öyleyse neden onu göremiyoruz?" sorusunu sormamız gerekirdi. Gökbilimci, belki, tam bu noktada, ışık saçmayan ci-

32) Diğer adı Vega. Şilyak takımyıldızında görünür parlaklığı 1,4 olan bir yıldız.

33) Johann Heinrich Mädler (1794-1874): Bir galaksi içerisindeki bütün güneş sistemlerinin ortak bir merkez etrafında döndüklerini ileri süren Alman gökbilimci.

simler önermesine sığınmıştı ve böylece kıyaslama düşüncesi birden terk edilmiş oluyordu. Ama ışık vermeyen bir merkez kürenin kabul edilmesi durumunda bile, onun etrafında her yönde parıltılı ışıklar saçan sayısız yıldızın nasıl olup da onu görünür hale getirememiş olmasını nasıl açıklamıştı acaba? Ortaya attığı tez, son tahlilde, bir yörünge çizen bütün küreler için ortak bir çekim merkezinin bulunması gerektiğinden ibaretti – ama burada da kıyaslama düşüncesinden vazgeçilmiş olmalıydı. Bizim sistemimizin ortak bir çekim merkezi etrafında döndüğü doğru olmakla birlikte, sistem bunu, kütlesi sistemin geri kalanının kütlesini dengeleyen maddi bir güneşle ilişki içinde ve bunun bir sonucu olarak yapar. Matematiksel çember sonsuz uzunlukta bir düz çizginin oluşturduğu eğridir; ama bu çember düşüncesi –dünyasal geometri bakımından uygulanabilir değil, matematiksel kabul ettiğimiz bu düşünce– yalın gerçeklikte, sistemimizi benzer sistemlerle birlikte galaksinin merkezindeki bir nokta etrafında dönüyor varsaydığımızda, hiç değilse hayalimizde uğraşmamız gereken Titanik[34] çemberler konusunda göz önünde bulundurmaya hakkımız olan uygulanabilir tek kavramdır. Hayal gücü en geniş insan bile böylesine tarifi mümkünsüz bir yörüngeyi kavramakta yaya kalır. Bu akıl almaz çemberin çevresi üzerinde *sonsuza dek* yol alan bir şimşeğin, *sonsuza dek* hep düz bir çizgi üzerinde yol alacağını söylemek pek paradoksal olmayacaktır. Güneşimizin böyle bir çember üzerinde aldığı yolun –böyle bir yörünge üzerinde sistemimizin izlediği yönün– bir milyon yılda bile düz çizgiden insanın algılayabileceği en ufacık bir sapma göstermesi üzerinde durulmayacak bir önermedir; yine de bu eski gökbilimcilerin –bir noktadan başka bir şey olmayan– kendi kısacık astronomik dönemleri boyunca, neredeyse hiçlik anlamına gelen iki üç bin yıllık dönemde alınan yolun belli bir kavis oluşturduğuna kesinlikle inandıkları anlaşılıyor. Bu düşüncelerin onlara gerçek durumu –ortak bir çekim merkezi etrafında bizim güneşimizle Alpha Lyræ'nın çiftli dönüşü– göstermemiş olması ne anlaşılmaz bir şey!

7 *Nisan*. Dün gece gökbilimsel eğlencemize devam ettik. Neptün'ün beş gezegeni son derece güzel görünüyordu[35] ve aydaki yeni Daphnis[36] Tapınağı'ndaki birkaç üst söve üzerine üzengitaşı konulmasını büyük

34) Titanlar, Yunan mitolojisinde Uranus ve Gaea'nın çocukları olan on iki tanrıdır.

35) Çıplak gözle görülemeyen Neptün (varlığı önceden tahmin edildikten sonra) 1846'da keşfedildi. Gezegenin keşfinden bir ay sonra Triton adlı uydusu bulundu, ama ikinci uydusu Nereid 1949 yılına kadar bulunamadı.

36) Daphnis, kavalıyla kendisini avutan Chloë adlı bir Naiad'a (su perisine) âşık bir çobandır. Adının anlamı, defneye-benzer'dir.

bir ilgiyle seyrettik. Aylılar gibi mini minnacık ve insana çok az benzeyen yaratıkların, bizimkinden çok üstün bir mekanik ustalığa sahip olduklarını düşünmek eğlenceliydi. Bu yaratıkların büyük bir rahatlıkla indirip kaldırdıkları muazzam kütlelerin, aklımızın bize söylediği gibi gerçekte çok hafif olduğunu kavramak da insan için çok zor.

8 Nisan. Evreka! Pundit'in işi iş. Kanadawlu bir balon bugün bizimle konuştu ve yakın zamanlara ait birçok gazete attı bize; bu gazetelerde Kanadaw ya da daha ziyade Amriccan eski uygarlıklarıyla ilgili son derece ilginç birçok bilgi var. İşçilerin aylardan beri imparatorun has bahçesi Paradise'da yeni bir çeşme için zemin çalışmaları yapmakta olduğunu herhalde biliyorsunuzdur. Paradise, öyle gözüküyor ki, anımsanamayacak kadar eski zamanlardan bu yana *kelimenin tam anlamıyla* bir adaymış – yani kuzey sınırı her zaman (elimizdeki en eski kayıtlara göre de) bir derecik ya da daha doğrusu denizin çok dar bir koluymuş.[37] Bu kol bugünkü genişliğine (bir mil) ulaşıncaya kadar yavaş yavaş genişlemiş. Adanın uzunluğu dokuz mil olup, genişliği oldukça büyük değişiklikler göstermektedir. Adanın bütün yüzeyi (Pundit'in dediğine göre) sekiz yüz yıl kadar önce, bazıları yirmi katlı evlerle yoğun bir şekilde kaplıymış; toprak tam bu yörede (anlaşılmaz bir nedenle) çok değerli kabul ediliyormuş. Ama 2050 yılının feci depremi kenti (bir köy denilemeyecek kadar büyüktü çünkü) öylesine yerle bir etmiş, taş taş üstünde bırakmamıştı ki, bu adada oturanların yaşam tarzları, gelenekleri vs., vs., vs. hakkında az buçuk kurama benzer bir şeyler oluşturmak için en yorulma bilmez eski zaman uzmanımız bugüne kadar yöreden yeterince (sikke, madalyon ya da yazıt şeklinde) bilgi elde edemedi. Onlar hakkında bugüne kadar öğrenebildiklerimizin hepsi, bu insanların Altın Post şövalyelerinden Recorder Riker'ın[38] keşfinden sonra Kıtayı istila eden vahşi Knickerbocker[39] kabilesinin bir kolu olduklarından ibaret. Ancak kesinlikle uygarlıktan uzak değillermiş, kendi tarzlarında çeşitli sanatlar ve hatta bilimler geliştirmişler. Bu kabile insanları söylendiğine göre birçok bakımdan zeki olmakla birlikte bir şeye fena halde kafayı takmışlar: Servet ve Moda adlarıyla tanınan iki mabuda tapınmak için eski Amriccanca'da

37) Manhattan Adası.

38) Richard Riker (1773-1842) yolsuzlukla suçlanmış, aynı zamanda da kendisine Fitz-Greene Halleck adlı şairin *To the Recorder* adlı şiiri ithaf edilmiş olan New Yorklu bir politikacı. Richard Riker'ın kamuyu soyması (*fleecing*) nedeniyle Poe bir kelime oyunu yaparak Jason ve Argonautlar tarafından aranan Altın Post'a (Golden Fleece) gönderme yapmaktadır.

39) Özellikle, Washington Irving'in *History of New York by Diedrich Knickerbocker* (1809) adlı eseri yüzünden on dokuzuncu yüzyılın başında hemen hemen "Hollandalı" ile eş anlamda kullanılan bir terim.

'kilise' denilen bir tür pagoda inşa etmek. Öyle ki, sonunda adanın onda dokuzu kilise olmuş. Kadınların biçimi de, öyle anlaşılıyor ki, arka taraflarında belin biraz altındaki bölgenin doğal çıkıntısıyla tuhaf bir şekilde bozulmaya uğramış – ancak, son derece anlaşılmaz bir şekilde bu kusur, güzellik olarak değerlendiriliyormuş. Bu eşi benzeri bulunmayan kadınlara ait birkaç resim mucize kabilinden bugüne kadar kalmış. Çok tuhaf bir görüntüleri var: Hindiyle hecin devesi arası bir şeye benziyorlar.

İşte eski Knickerbockerlerle ilgili bize kalan birkaç ayrıntı neredeyse bundan ibaret. Bununla birlikte, öyle gözüküyor ki, imparatorun bahçesinin (bildiğiniz gibi adanın tamamını kapsıyordu) orta bölümlerinde kazı yaparken bazı işçiler küp şeklinde ve keski ile şekillendirilmiş yüzlerce kiloluk granit bir blok çıkarmışlar. Granit blok çok iyi durumdaymış, kendisini toprağa gömen sarsıntıdan pek zarar görmüşe benzemiyormuş. Blokun bir yüzünde kalın bir mermer levha, levhanın üzerinde de yazılar (düşünebiliyor musunuz?) *okunabilen yazılar* varmış. Pundit sevinçten ne yapacağını şaşırdı. Mermer levha sökülünce altında bir oyuk bulunduğu görülmüş; içerisinde kurşundan bir kutu, kutunun içindeyse çeşitli sikkeler, uzun bir isim listesi, gazeteye benzeyen birçok belge ve eski zaman uzmanlarının yoğun ilgisini çekecek bir yığın malzeme varmış. Bütün bunların Knickerbocker denilen kabileye ait gerçek Amriccan kalıntıları olduğundan hiç kuşku yokmuş. Balonumuza atılan gazeteler, sikkelerin, el yazmalarının, matbaa yazılarının, vs., vs., vs.'nin tıpkıbasımlarıyla dolu. Sizi eğlendirmesi amacıyla, mermer levha üzerindeki Knickerbocker yazısını kopya ediyorum:

GEORGE WASHINGTON
Anısına dikilen Anıtın
bu Temel Taşı
İS 1781 yılında
Lord Cornwallis'in
Yorktown'da General Washington'a
teslim oluşunun yıldönümünde
Newyork kenti Washington Anıtı Cemiyeti'nin
himayesinde
19 EKİM 1847'de
uygun törenlerle yerine konulmuştur.[40]

40) Washington D.C.'deki Washington anıtı değil, New York'ta yapılması önerilen ve 1843-47 yıllarında hakkında epeyce gürültü yapılan, ancak dikilmeyen anıt.

Yukarıdaki metin, Pundit'in bizzat yaptığı aslına sadık bir çeviri, bu yüzden hatalı olması söz konusu *olamaz*. Böylece, bugüne kalmış birkaç sözcükten birçok önemli bilgi elde etmekteyiz; bunlardan oldukça ilginç sayılabilecek bir gerçek öğreniyoruz: Bin yıl önce, insanlar bizim şimdi yaptığımız gibi –çok yerinde olarak– gelecekte bir anıt dikme niyetiyle *gerçek* anıtlar dikmekten vazgeçmiş; *niyetlerinin* yüceliğinin kesin bir göstergesi olarak bir temel taşını "tek başına ve yapayalnız"[41] (Büyük Amriccan şairi Benton'un sözlerini aktardığım için beni bağışlayınız) yerine yerleştirmekle yetinmişler. Bu hayranlık uyandıran yazıttan, ayrıca, söz konusu büyük teslimatın nerede, nasıl cereyan ettiğini ve teslim edilen şeyin ne olduğunu da açıkça anlıyoruz. *Nerede*'nin yanıtı, Yorktown (her nereyse orası); *ne*'nin yanıtıysa, General Cornwallis (kuşkusuz zengin bir mısır tüccarı)[42]. Cornwallis teslim olmuş. Yazıt, neyin teslim oluşunu anıyor? "Lord Cornwallis'in." Niçin? Vahşiler onun niçin teslim olmasını istemişler, tek sorun bu. Ama bu vahşilerin kuşkusuz yamyam olduklarını anımsadığımızda, onu sucuk yapmak niyetinde oldukları sonucuna varıyoruz. Teslimin *nasıl* olduğuna gelince, hiçbir dil daha açık olamaz. Lord Cornwallis, "Washington Anıt Cemiyeti'nin –kuşkusuz temel taşı koymak için bir hayır kurumu– himayesi altında" (sucuk olmak için) teslim olmuştu. Aman Tanrım! N'oluyor? Ah! Balon patlamış, cumburlop denize düşüyoruz. Bu yüzden, sadece gazetelerin, vs., vs., vs.nin tıpkıbasımlarının aceleyle gözden geçirilmesi sonucunda, bu günlerde Amriccanlar arasında büyük adam olarak John diye bir demirciyle, Zacchary diye bir terzinin[43] bulunduğunu öğrendiğimi ilave edecek kadar zamanım var.

Yeniden görüşünceye kadar hoşça kalın. Bu mektubun elinize geçmesinin ya da geçmemesinin pek önemi yok; çünkü tamamen kendi eğlencem için yazdım. Yine de bir şişeye koyup, ağzını kapatarak denize atacağım.

Ebediyen sizin PUNDITA'nız.

41) Laurence Sterne'in 1768 tarihli *Sentimental Journey* (*Hissî Seyahat*, çev.: Ali Kâmil Akyüz, Hilmi Kitabevi, 1945,) adlı kitabından. Ayrıca, Missourili senatör Thomas Hart Benton (1782-1858) Başkan Jackson'a karşı 1837'deki ünlü konuşmasında kullanmıştır.

42) Charles Cornwallis (1738-1805): Birlikleri Yorktown'da 1781 yılında Amerikalılarca kesin yenilgiye uğratılan İngiliz general. Bu savaşla bağımsızlık savaşı kesin bir sona ulaşmıştır. "Corn", mısır anlamına gelmektedir.

43) "Smith" demirci demektir. "John Smith", yaygın olarak kullanılan isim. Sokaktaki adam, herhangi biri. "Taylor" terzi demektir. Zachary Taylor (1784-1850), Amerikanın on ikinci başkanı.

VON KEMPELEN VE BULUŞU

İkinci Kaptan Maury'nin[1] ayrıntılı yorumuyla birlikte geçenlerde *Silliman's Journal*'da[2] yayımlanan özet bir yana, Arago'nun[3] kılı kırk yaran, özenli incelemesinden sonra Von Kempelen'in[4] buluşuyla ilgili olarak birkaç küçük noktaya işaret edeceğim diye, konuyu *bilimsel* bakış açısından ele almak gibi bir niyetim olduğu varsayılmayacaktır elbette. Amacım, ilkin, onunla ilgili her şey bu günlerde kesinlikle ilgi çektiği için (yıllar önce şahsen az buçuk tanışmak onuruna eriştiğim) Von Kempelen'in kendisi hakkında birkaç söz söylemek, ikinci olarak da, buluşunun *sonuçları* üzerinde genel hatlarıyla durmak ve birtakım tahminler yürütmekten ibarettir sadece.

Bununla birlikte, sunacağım gelişigüzel gözlemlerime, böylesi durumlarda hep olduğu gibi gazetelerden edinilmiş olduğu anlaşılan genel kanıyı, yani bu buluşun şüphesiz şaşırtıcı olmakla birlikte hiç de *beklenmedik* bir şey olmadığı yolundaki kanıyı kesinlikle reddederek başlamak sanırım yerinde olacaktır.

"Sir Humphrey Davy'nin[5] Günlüğü"ne (Cottle ve Munroe, Londra, s. 150) göz atıldığında, 53. ve 82. sayfalarda görülecektir ki, bu ünlü kim-

1) Matthew Fontaine Maury (1806-1873): *Southern Literary Messenger*'ın yazarlarından ve 1842'den itibaren Washington'daki Depot of Charts and Instruments'ın başkanı. Kuzey Atlantik'te esen rüzgârlara ilişkin haritaları sayesinde New York'tan San Francisco'ya yolculuk 150 günden 133 güne inmiştir.

2) Benjamin Silliman (1779-1864): Yale Üniversitesinde kimya ve tabiat bilgisi profesörü, zamanında dünyanın en önemli bilimsel dergilerinden biri olan *The American Journal of Science and Arts*'ın kurucusu ve editörü.

3) François Arago (1786-1853): Paris Gözlemevi'nin müdürü ve Fransız Bilimler Akademisi'nin sürekli sekreteri, zamanında çok tanınan bir fizikçi ve gökbilimci.

4) Gerçek Baron Von Kempelen otomatik satranç-oyuncusunu 1769'da icat etmiş, daha sonra bu icat Bavyeralı bir mekanikçi olan Johan Nepomuk Maelzel tarafından Amerika'da sergilenmiştir. Satranç-oyuncusu mekanik bir aletin insanlarla satranç oynayıp onları yenebileceğini göstermek için yapılmıştı. Gerçekte ise bu mekanik alet, içerisine gizlenmiş biri tarafından işletiliyordu. Poe, hileyi açığa vuran bir makale yazmış ve böylece Von Kempelen adı bu oyunla özdeşleşmiştir.

5) Sir Humphry Davy (1778-1829) potasyum, sodyum, kalsiyum, baryum, bor, magnezyum ve stronsiyumu ayrıştıran İngiliz kimyager. Klorun element niteliğini tanıtlamış ve madenci lambasını icat etmiştir. Simya üzerine bir makalesinin sonunda Isaac D'Israeli şöyle der: "Sir Humphrey Davy bana bu keşfedilmemiş sanatı olanaksız bir şey olarak görmediğini, ancak keşfedilmesinin yararsız olduğunu anlattı" (*Curiosities of Literature*, 1823).

yager şimdi söz konusu olan fikri sadece akıl etmekle kalmamış, en ufacık bir imada bulunmasa da girişiminin en azından ilk ipucunu *hiç kuşkusuz* "Günlük"e borçlu olan (bunu hiç duraksamadan söylüyorum, gerekirse kanıtlayabilirim de) Von Kempelen'in şimdi büyük bir başarıyla sonuçlandırdığı *analizde, deneysel olarak yabana atılmaz bir ilerleme* de sağlamıştı. Biraz teknik bir konu olmakla birlikte, Sir Humphrey'nin denklemlerinden birini ve "Günlük"ten iki pasajı aktarmaktan kendimi alamıyorum. [Gereken cebir işaretleri elimizde bulunmadığından ve "Günlük" Halk Kütüphanesinde bulunabileceğinden, burada Bay Poe'nun el yazmasından küçük bir bölümü atlıyoruz – Yayımcı].

Basın yayın çevrelerinde şimdilerde dolaşmakta olan ve icadı, Brunswick, Maine'den Bay Kissam diye birine mal eden *Courier and Enquirer*'daki paragraf, her ne kadar olanaksız ya da olasılığı düşük görünen hiçbir şey içermiyorsa da, birçok nedenden bana biraz uyduruk geldi. Ayrıntılara girmeme gerek yok. Paragraf hakkındaki düşüncelerim tamamıyla *üslubuna dayanmaktadır*. Doğru gibi *gözükmüyor. Gerçekleri* anlatan kişiler gün, tarih ve olayın geçtiği yer konularında nadiren Bay Kissam kadar titizlik gösterirler. Ayrıca, eğer Bay Kissam yaptığını söylediği buluşu gerçekten söylenen tarihte –yaklaşık sekiz yıl önce– yapmışsa, nasıl oluyor da, bu buluşun tüm dünyaya olmasa da kendisine sağlayacağı (en ahmak insanın bile anlayacağı) muazzam kârı devşirmek için *hemen* girişimde bulunmaya kalkışmamış? Bay Kissam'ın yaptığını söylediği buluşu yapan sıradan zekâ sahibi herhangi birinin bile bundan sonra, Bay Kissam'ın da *kabul* ettiği üzere, böyle çocukça, böyle kaz kafalı biri gibi davranmış olması bana oldukça inanılmaz görünüyor. Bu arada, kimdir bu Bay Kissam? Ve *Courier and Enquirer*'daki paragrafın tamamı 'laf' olsun diye uydurulmuş olamaz mı? İtiraf etmek gerekir ki, şaşılacak kadar Ay Şakası'na[6] benzer bir havası var. Benim mütevazı görüşüme göre, bu yazıya pek güvenilmemelidir, tecrübelerime dayanarak bilim adamlarının kendi alanları dışındaki konularda nasıl kolaylıkla *yanılabildiklerini* bu kadar iyi bilmeseydim, Profesör Draper[7] gibi seçkin bir kimyagerin Bay Kissam'ın (yoksa Bay Quizzem'in mi?)[8] sözde bu-

6) Poe'nu "Hans Pfaall" ve "Balon Şakası" adlı öykülerinde tartıştığı, Richard Adams Locke'un "Moon Hoax"una (Ay Şakası) gönderme yapılıyor.

7) New York Üniversitesi profesörlerinden ve zamanının önde gelen bilim adamlarından John William Draper, fotoğraf levhasında görüntünün gelişme hızını artırmak için yaptığı çalışmalarla ünlüdür.

8) Kissam, Brunswick'te Maine Medical School'da öğrenci olan George W. Eveleth'in adından üretilmiş bir kelime oyunu. Eveleth uzun süre Poe ile yazışmış ve Prof. Draper ile de

luşunu bu kadar ciddi bir tonla tartıştığını görmekten büyük bir şaşkınlık duyardım.

Ama biz Sir Humphrey Davy'nin "Günlük"üne dönelim. Bu broşür, yazarının ölümünden sonra bile yayımlanması amacıyla kaleme alınmamıştır; biraz mürekkep yalamış herkes üsluba şöyle bir göz atar atmaz bunu anlayabilir. Örneğin, 13. sayfanın ortalarına yakın bir yerde azot protoksit[9] konusundaki araştırmalarıyla ilgili olarak şunu okuyoruz: "Yarım dakikadan kısa bir sürede, solunum devam ederken, yavaş yavaş azaldılar ve yerlerini bütün kaslar üzerinde hafif bir baskıyı andıran bir şeye bıraktı*lar*." 'Solunum'un 'azalmamış' olduğu, sadece cümlenin bağlamından değil, çoğul ekinin kullanılmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Yazar, kuşkusuz, şöyle demek istiyordu: "Yarım dakikadan kısa bir sürede, solunum devam ederken, [bu duygular] yavaş yavaş azaldı ve yerlerini bütün kaslar üzerinde hafif bir baskıyı andıran [bir duyguya] bıraktılar." Benzeri yüzlerce örnek, böylesine düşüncesizce yayımlanmış olan elyazmasının yazarın sadece kendisi için not tuttuğu bir *karalama defteri* olduğunu kanıtlamaktadır; ama broşürün şöyle bir incelenmesi, düşünmesini bilen hemen herkesi, söylediklerimin doğruluğuna ikna edecektir. Gerçek şu ki, Sir Humphrey Davy, kendini bilimsel konulara *verecek* dünyadaki en son insandı. Sadece şarlatanlıktan çok fazla nefret etmekle kalmayıp, *deneyci* gözükmekten de hastalık derecesinde korkardı; bu yüzden, söz konusu meselede doğru yolda olduğuna yüzde yüz inanıyor olsa bile, kesin olarak kanıtlayabileceği bir seviyeye getirmedikçe, asla *açıklamazdı* bunu. Şuna gerçekten inanıyorum ki, (kaba kurgulamalarla dolu) bu "Günlük"ün yakılması konusundaki isteğinin yerine getirilmediğinden kuşkulansaydı –ki yerine getirilmediği görülmektedir– hayatının bu son deminde çok acı çekerdi. 'İstekleri' diyorum, çünkü bu not defterini 'yakılması' talimatını verdiği çeşitli kâğıtların arasına katmak istemişti; sanırım, bundan hiçbir şekilde kuşku duyulamaz. Not defterinin alevlerden kurtulmasının şans mı, şanssızlık mı olduğunu zaman gösterecektir. Yukarıda alıntılanan pasajla birlikte atıf yaptığım diğer benzeri pasajlar Von Kempelen'e ilk *ipucunu* vermişti;

görüşmüştür. Daha sonra Eveleth kozmolojik kuramlarını yayımlamaya başladığında, Poe, bunların kendi "*Eureka*"sından çalınma olduğunu görmüştür. "Quiz", oyun, hile ya da eşek şakası anlamına gelmektedir. Böylece, bu kurmaca isim "Hoaxum" anlamına gelebileceği gibi (Hoax: Oyun, hile, dolap), "Kissam" da "kissing up" (bir yarar elde etmek için yaltaklanma) anlamına gelebilir. Muhtemelen, Eveleth'in Prof. Draper'la olan ilişkilerine gönderme yapılıyor.

9) Diğer adı nitrüz oksit olan anestezik bir gaz. Narkozda kullanılır. Düşük dozlarda güldürücü etki yapar.

bundan şu kadar olsun kuşku duymuyorum, ama tekrarlıyorum, bu önemli (her koşulda *önemli*) keşfin kendisinin genel olarak insanlığa yararlı mı yoksa zararlı mı olduğunu zaman gösterecektir. Von Kempelen ve yakın arkadaşlarının zengin bir hasat kaldıracaklarından bir an olsun kuşkulanmak çılgınlık olurdu. *Kendisi bir değer olan* daha başka malların yanı sıra, çok sayıda ev, arsa, vs. satın almayı zamanında *gerçekleştiremeyecek* kadar akılsız olmasalar gerek.

Von Kempelen'in *Home Journal*'da yayımlanan ve o zamandan beri birçok yerde alıntılanan açıklamasının çevirisinde, Almanca aslını Presburg *Schnellpost*'un son sayılarından birinden aldığını söyleyen çevirmen tarafından bazı yanlışlıklar yapılmış gibi görünüyor. '*Viele*' besbelli ki (çok sık yapıldığı gibi) yanlış anlaşılmış ve '*leiden*' sözcüğünün doğru çevirisinin 'ıstırap' olması gerekirken çevirmenin 'hüzün' olarak çevirmesi, bütün açıklamaya tamamen farklı bir görünüş vermiştir; tabii bunlar daha çok benim kendi tahminim.

Gerçekte ne olduğunu bilemem ama Von Kempelen hiçbir şekilde, hiç değilse görünüşte, bir 'mizantrop'[10] değildir. Onunla tanışıklığım tamamen tesadüfidir ve onu iyi tanıdığımı söylemeye pek hakkım yok, ama bu kadar *büyük* bir üne kavuşmuş ya da birkaç güne kadar kavuşacak birini görmüş ve onunla konuşmuş olmak az bir şey olmasa gerek.

The Literary World hiç tereddütsüz (belki de *The Home Journal*'daki açıklamanın yanıltmasıyla) onun Presburg'un *yerlilerinden* olduğundan söz ediyor, ama anne ve babasının, sanırım, Presburg kökenli olmasına karşın, kendi ağzından işittiğim için, onun New York Eyaletinde, Utica'da doğmuş olduğunu *kesinlikle* söyleyebilecek durumda olmaktan mutluyum. Aile, otomatik satranç makinesinin yapımcısı Maelzel'le bir şekilde bağlantılıydı. [Yanılmıyorsak satranç makinesinin *mucidinin* adı ya Kempelen ya Von Kempelen ya da buna benzer bir şeydi – Yayımcı.] Von Kempelen kısa boylu, sağlam yapılı, kocaman mavi gözlü, saç ve şakaklarına kırlar düşmüş bir adamdı; kocaman ama hoş bir ağzı, inci gibi dişleri ve sanırım bir Romalı burnu vardı. Ayaklarından biri biraz kusurluydu. Konuşması çok içtenlikliydi, tüm hal ve davranışlarına *bonhommie*[11] hâkimdi. Velhasıl bakışları, konuşması, davranışları bugüne kadar tanıdığım herhangi bir 'mizantrop'unkilere pek fazla benzemiyordu. Altı yıl kadar önce bir hafta süreyle birlikte, Providence, Rhode Island'da, Earl's Hotel'in konuğu olduk ve onunla birçok defalar, sanırım

10) Misanthrope: İnsanlardan kaçan, nefret eden veya insanlara güvenmeyen kişi.
11) Bonhommie (Fr.): İyi huyluluk.

toplam olarak üç dört saat kadar, konuştum. Başlıca konuşma konuları günün gözde konularıydı; ağzından çıkan hiçbir laf bilimsel değerinden kuşkulanılmama yol açmadı. New York'a, oradan da Bremen'e gitmek niyetiyle benden önce otelden ayrıldı ve büyük keşfini yaptığı ilk olarak Bremen'de ilan edildi, daha doğrusu bu keşfi yaptığından ilk olarak burada kuşkulanıldı. Bugün artık ölümsüzlüğe ulaşmış bulunan Von Kempelen hakkında bütün bildiklerim bu kadar; ama bu birkaç küçük ayrıntının bile kamuoyunun ilgisini çekeceğini düşündüm.

Bu konuda etrafta dolaşan olağanüstü söylentilerin çoğu hiç kuşku yok ki hepten uydurmadır; Alaaddin'in Lambası öyküsüne ne kadar itibar ediliyorsa bunlara da ancak o kadar itibar edilebilir. Bununla birlikte, California'da yapılan keşiflerdeki gibi, bu türden vakalarda, açıktır ki, hakikat kurmacadan daha tuhaf *olabilir*.[12] En azından aşağıdaki anekdotun doğruluğu o kadar iyi kanıtlanmıştır ki, gönül rahatlığıyla doğru kabul edebiliriz.

Von Kempelen'in, Bremen'de oturduğu süre boyunca, hiçbir zaman hali vakti yerinde olmamıştır ve acınası bir miktarı bir araya getirebilmek için akla karayı seçtiği iyi bilinmektedir. Gutshmuth & Co. Müessesesi ile ilgili sahtekârlık büyük bir galeyana yol açtığında, Gasperitch Lane'de[13] geniş mülkler satın almış olması ve bunun için gerekli parayı nereden bulduğu sorulduğunda açıklamayı reddetmesi nedeniyle kuşkular Von Kempelen'e yönelmişti. En sonunda Kempelen tutuklanmış, ancak aleyhinde hiçbir kesin kanıt bulunmaması nedeniyle daha sonra serbest bırakılmıştı. Bununla birlikte, bütün hareketleri polisçe yakın takibe alınmış ve sık sık evden ayrılıp, hep aynı yolu tuttuğu ve hemen her seferinde, hırsız argosundaki adıyla 'Dondergat'[14] olarak bilinen dar ve dolambaçlı geçitlerin labirentinde peşindekileri atlattığı görülmüştü. Polis büyük bir sebat göstererek, Kempelen'i Flatzplatz adlı bir ara sokaktaki yedi katlı bir evin tavan arasına kadar izlemeyi başarmış ve tahmin edildiği gibi onu kalpazanlık işlemlerinin tam ortasında basmış. Kempelen o kadar büyük bir telaşa kapılmış ki, görevliler suçluluğundan en ufak bir şüphe duymamışlar. Ellerine kelepçeyi vurduktan son-

12) "Tis strange –but true; for truth is always strange; / Stranger than fiction" (Tuhaf ama gerçek; çünkü gerçek her zaman tuhaftır; / Kurmacadan da tuhaf), Byron, *Don Juan*, Kanto XIV, 101.

13) Johann Christoph F. Gutsmuths ve Adam Christian Gaspari: Zamanın tanınmış coğrafya kitabı yazarları.

14) Hırsız argosundaki ad: Flash Name. Flash, ayrıca ani ışık, parıltı, şimşek anlamına gelir. Dondergat: "Thunder god" Norveçlilerin şimşek Tanrısı: Thor.

ra, odasını, daha doğrusu odalarını –çünkü *çatı katının* tamamını işgal etmiş olduğu görülüyormuş– araştırmışlar.

Onu yakaladıkları çatı katının girişinde, amacı bugüne kadar anlaşılamamış birtakım kimyasal cihazlarla dolu on ayağa sekiz ayak boyutlarında bir dolap varmış. Dolabın bir köşesinde, içinde parıldayan ateşiyle küçük bir fırın, ateşin üzerinde de bir çeşit çifte pota –bir boruyla birbirine bağlanmış iki pota– bulunuyormuş. Bu potalardan birisi ergimiş durumdaki *kurşunla* neredeyse doluymuş; ancak kurşunun seviyesi potanın ağzından başlayan borunun deliğine kadar erişmiyormuş. Diğer potadaysa, görevliler girdiğinde şiddetle buharlaşarak yok olan bir sıvı varmış. Söylediklerine göre, yakalandığını gören Von Kempelen (sonradan asbestli olduğu ortaya çıkan eldivenli) elleriyle çifte potayı tutarak içindekileri fayans kaplı zemine dökmüş. İşte bundan sonra ellerine kelepçe vurmuşlar ve geri kalan odaların altını üstüne getirmeden önce Kempelen'in üzerini aramışlar; ceket cebinde neredeyse eşit oranlarda karıştırılmış *antimon*[15] ve bilinmeyen bir maddeyle dolu olduğu sonradan anlaşılan kâğıt bir paketten başka anormal bir şey çıkmamış. Bilinmeyen maddeyi analiz etme yönündeki bütün çabalar şu ana kadar başarısızlıkla sonuçlandı, ama sonunda analizinin yapılacağından kuşku duyulmamalıdır.

Görevliler, tutukluyla birlikte dolaptan geçerek içerisinde önemli hiçbir şey bulunmayan bir tür sofaya, oradan da kimyagerin yatak odasına geçmişler. Bu odada bazı çekmece ve kutuları altüst ederek aramış ama sadece birkaç önemsiz kâğıtla bir miktar altın ve gümüş sikkeden başka bir şey bulamamışlar. En sonunda yatağın altına baktıklarında, kapağı dikkatsizce yanı başına bırakılmış *menteşesi, kilidi, kilit köprüsü olmayan, deri kaplanmış, kaba saba kocaman bir sandık* görmüşler. Bu sandığı yatağın altından çekip çıkarmaya kalkıştıklarında, hepsinin birden (hepsi de güçlü kuvvetli üç kişiymişler) asılmasının bile onu "bir parmak olsun kıpırdatmaya" yetmediğini görmüşler. Buna çok şaşırmışlar; içlerinden biri sürünerek yatağın altına girmiş ve sandığa bir göz attıktan sonra şöyle seslenmiş:

"Onu çekememiş olmamızın şaşılacak bir yanı yok, çünkü ağzına kadar eski pirinç parçalarıyla dolu!"

Bu görevli güç almak için ayaklarını duvara dayayıp sandığa abanırken arkadaşlarının da bütün güçleriyle çekmeleri sonucunda, sandık zor bela

15) Antimon elementi eskiden de bilinmekle birlikte, simyanın sözde bilim statüsüne indirgenmesinden çok sonraya kadar, on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar yeterince tanımlanamamıştır. Bu element hem metal hem de ametal özellikleri gösterir, hidrojenle birleşerek stibin adında zehirli bir gaz oluşturur. Alaşım yapmada, lastiğin vulkanize edilmesinde ve tıpta kullanılır.

kayarak yatağın altından çıkmış da içindekileri inceleyebilmişler. Sandığı dolduran ve pirinç olduğu varsayılan malzeme, büyüklüğü bir bezelyeden bir dolara kadar değişen küçük, pürüzsüz parçalarmış; şekilleri, az çok yassı olmalarına karşın düzensizmiş – "daha çok, ergimiş kurşunun soğuması için zemine döküldüğünde aldığı şekillere" benziyormuş. Bu görevlilerden hiçbiri o zaman bu metalin *pirinçten* başka bir şey olabileceğinden bir an olsun kuşkulanmamış. Onun *altın* olabileceği fikri asla akıllarından geçmemiş; böylesine çılgınca bir şey *nasıl* hayal edilebilir ki? Ertesi gün bütün Bremen, onların en küçük bir parçasını bile ceplerine atma zahmetine katlanmaksızın o kadar hor görerek polis karakoluna taşıdıkları pirincin sadece altın değil –gerçek altın– para basmada kullanılan altından çok daha saf altın, içerisinde hiç mi hiç alaşım elementi bulunmayan mutlak anlamda saf, el değmemiş hakiki altın olduğunu öğrendiğinde, bu görevlilerin duydukları büyük şaşkınlık kolayca anlaşılabilir!

Von Kempelen'in itiraflarının ve serbest bırakılışının ayrıntılarına girmeme gerek yok, çünkü bunlar herkesçe bilinmektedir. Kempelen'in sonunda kadim filozof taşı[16] hayalini harfi harfine değilse de manen ve fiilen gerçekleştirmiş olduğundan hiçbir aklı başında kişi kuşku duyamaz. Arago'nun fikirlerine elbette büyük bir itibar gösterilmektedir; ancak hiç kimse yanılmaz değildir; bu yüzden Akademi'ye verdiği raporda *bizmut* konusunda söyledikleri *cum grano salis*[17] karşılanmalıdır. Yalın gerçek şu ki, şu ana kadar yapılan *bütün* analizler başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve Von Kempelen kendi muammasının çözüm yolunu öğrenmemize izin verinceye kadar da, büyük bir olasılıkla, bu mesele yıllarca gizemini korumaya devam edecektir. Şimdilik şu kadarı rahatça söylenebilir: "*Saf altın, türü ve miktarı bilinmeyen bir maddenin kurşuna karıştırılmasıyla istenildiği kadar ve kolaylıkla elde edilebilir.*"

16) Filozof taşının mutlaka bir taş olması gerekmez, en ufacık zerresi bile büyük miktarlarda başka metalleri altına dönüştürebilen bir maddedir. İlk olarak Çin metinlerinde filozof taşından söz edilmiştir. Hıristiyanlığın başlangıç dönemine ait bir belgede şunları okuyoruz: "Han'daki [imparatorluk sarayı] Sarı Kapı'dan bir bay, Cheng Wei Sarı ve Beyaz sanatını [simya] seviyordu. Wei, [Kral Juai-nan'ın] yastığındaki 'büyük Hazine'ye uygun olarak altın yapmaya çalışıyor ama başaramıyordu. Karısı gelip Wei'yi seyretti. Wei, o sırada şişeyi ısıtmak için ateşi yelpazeliyordu. Şişede cıva vardı. Karısı o zaman 'bir şey denemek ve sana göstermek istiyorum' dedi. Bunun üzerine bir torbadan bir ilaç aldı ve az bir miktarını [imbiğe] attı. Derhal gümüş oldu. Wei çok şaşırmıştı, şöyle dedi: 'Görüyorum ki sen [simya] ilmine vakıfsın. Peki neden daha önce bana söylemedin?' Karısı yanıtladı: 'Ona vakıf olmak için kişinin [uygun] bir kaderi olması gerekir.'" (Wu and Davis, "The Ts-an T'ung Ch'i of Wei Po-yang," Isis, c. XVIII, 2, no. 53, s. 258).

17) Cum grano salis (Lat.): İhtiyatla, kuşkuyla.

Bu buluşun yakın ve uzun vadede doğuracağı sonuçlar konusunda spekülasyonların bini bir para – California'daki son gelişmelerden sonra, az çok düşünebilen hemen hiç kimse genel olarak altına olan ilginin artmasıyla bu buluşu ilişkilendirmede duraksamıyor ve bu düşünce ister istemez aklımıza bir başkasını getiriyor: Kempelen'in analizinin *münasebetsizliğini*. California'daki madenlerde bol miktarda altın bulunması nedeniyle değerinin önemli ölçüde düşeceği endişesiyle, onu aramak için o kadar uzaklara gitmeye değip değmeyeceğinin kuşkulu bir hale gelmesi yüzünden birçok kişi bu ülkeye gitme cesaretini kendinde bulamazken, Von Kempelen'in bu şaşırtıcı buluşunun duyulmasının *şimdi* maden bölgesine göç etmeye hazırlanan insanlar üzerinde, özellikle de şu anda orada bulunanların üzerinde nasıl bir etkisi olacak acaba? Bir yığın laf kalabalığıyla ilan edilen bu buluş sayesinde altın bundan böyle ya da çok geçmeden (çünkü Von Kempelen'in *uzun süre* sırrını kendine saklayabileceği sanılmasın) sanayideki değeri dışında (bu değer her neyse) bir değer taşımayacak, kurşundan daha *değerli olmayacak*, gümüşün değerinin altına düşecektir. Bu buluşun gelecekte doğuracağı sonuçları kestirmek elbette çok zor, ama şurası kesin ki, buluş altı ay önce ilan edilmiş olsaydı, California'ya yerleşme hususunda çok önemli etkileri olurdu.

Avrupa'da daha şimdiden bu buluşun dikkate değer sonuçları görülmeye başlandı: Kurşunun fiyatı yüzde iki yüz, gümüşün fiyatı yüzde yirmi beş arttı.

ENGEBELİ DAĞLARIN ÖYKÜSÜ

1827 yılının sonbaharında Virginia'da Charlottesville yakınlarında oturduğum sıralarda, tesadüfen Bay Augustus Bedloe ile tanıştım.[1] Bu genç adam her bakımdan olağanüstüydü ve bende derin bir ilgi ve merak uyandırıyordu. Ne moral ne fiziksel ilişkilerini hiçbir şekilde anlama olanağı bulamadım. Ailesiyle ilgili doyurucu hiçbir bilgi edinemedim. Nereli olduğunu öğrenemedim. Genç adam dememe karşın, yaşı konusunda bile aklımı oldukça karıştıran bir şeyler vardı. Çok genç *gözüküyordu* –konuşurken de gençliğine imalar yapıyordu– yine de zaman zaman onun yüz yaşında olduğunu düşünmeden edemiyordum. Özellikle dış görünüşü çok tuhaftı. Son derece ince ve uzundu. Yürürken fazlasıyla kamburunu çıkarıyordu. Kolları ve bacakları aşırı ölçüde uzun ve zayıftı. Alnı geniş ve basıktı. Suratında damla kan yoktu. Geniş ve uysal bir ağzı vardı; dişleri sağlam olmakla birlikte, bugüne kadar hiçbir insan ağzında görmediğim kadar düzensizdi, yüzüne yabanıl bir görüntü veriyordu. Bununla birlikte, gülümsemesi hiç de, sanılabileceği gibi, çirkin değildi, ancak hep aynıydı. Bu gülümsemede derin bir melankoli, monoton ve kesintisiz bir hüzün okunuyordu. Gözleri anormal ölçüde iri ve kedigözü gibi yuvarlaktı. Gözbebekleri de tıpkı kedi familyasındaki gibi ışığın artması ya da azalmasıyla küçülür ya da büyürdü. Heyecanlandığı zamanlar, göz küreleri inanılmayacak derecede parlardı; sanki ışığı yansıtmazlardı da, bir mum ya da güneş gibi kendi ışıklarını yayarlardı; normal durumda ise, insanın aklına uzun zaman önce gömülmüş bir cesedi düşürecek kadar cansız ve donuktular, önlerinde sanki ince bir perde vardı.

Görünüşündeki bu tuhaflıklar epeyce canını sıkıyor gibiydi ve konuşurken sürekli olarak yarı açıklayıcı, yarı savunucu imalarda bulunuyordu; bunları ilk defa duyduğumda çok etkilenmiş ve üzülmüştüm. Ama çok geçmeden bunlara alıştım ve artık rahatsızlık duymaz oldum. Bana

1) Poe 1826 yılında Charlottesville'deydi ve yakınlarda bulunan Engebeli Dağlar'a [Ragged Mountains] yürüyüşe çıkardı. Bedlo(e) adını, bugün Özgürlük Anıtının bulunduğu adaya adını veren aileden ya da Macaulay'ın Warren Hastings üzerine denemesinden almış olabilir.

kalırsa niyeti, fiziksel bakımdan her zaman böyle olmadığını –bir dizi nevralji krizinin alışılmadık güzelliğini gördüğümüz hale getirdiğini doğrudan söylemek yerine dolaylı olarak anlatmaktı. İlk defa Saratoga'da[2] karşılaştığı Templeton[3] adında –belki yetmiş yaşında– bir hekime gidiyordu yıllardır ve bundan çok fayda görmüş ya da buna inanmıştı. Bunun sonucu olarak, zengin biri olan Bedloe, Dr. Templeton ile bir anlaşma yapmıştı; bu anlaşmaya göre Doktor yüklü bir yıllık gelir karşılığında bütün zamanını ve tıbbi bilgisini yalnızca hastasının bakımına adamaya razı olmuştu.

Dr. Templeton gençliğinde çok gezip dolaşmış ve Paris'te Mesmer[4] öğretisinin ateşli taraftarından biri olmuştu. Doktor, salt manyetizmaya dayanan usullerle hastasının şiddetli ağrılarını hafifletmişti, doğal olarak da bu başarı hastada bu usullerin dayandığı düşüncelere belli bir güvenin doğmasına yol açmıştı. Doktor, bütün aşırı taraftarlar gibi, hastasını tam olarak kendine inandırmaya o kadar canla başla çalışıp çabalamış ve bunda da o kadar başarılı olmuştu ki, sonunda hastasını, üzerinde birtakım deneyler yapmaya razı etmişti. Bu deneylerin sık sık tekrarlanması ve böylece son zamanlarda çok yaygınlık kazanması nedeniyle dikkati çok az çeken ya da hiç çekmeyen, ancak yazdığım dönemde Amerika'da neredeyse hiç bilinmeyen bir sonuç çıkmıştı ortaya. Yani diyeceğim, Doktor Templeton ile Bedloe arasında yavaş yavaş çok belirgin ve güçlü bir *bağ* ya da ipnotik ilişki gelişmişti. Bu *bağın* basit uyutma gücünün sınırlarını aştığını ileri sürecek değilim, ama bu güç oldukça ileri bir dereceye ulaşmıştı. İpnotizma yoluyla ilk uyutma denemesinde ipnotizmacı tam bir başarısızlığa uğramıştı. Beşinci ve altıncı denemelerde, o da uzun uğraşılardan sonra kısmen başarılı olmuş, tam başarıya ancak on ikinci denemede ulaşılabilmişti. Bundan sonra hastanın iradesi çabucak hekimin iradesine yenilmişti; öyle ki, bu ikisiyle ilk tanıştığımda hasta, doktorun varlığından haberdar değilken bile, doktor isteyince hemen uykuya dalıyordu. Ancak şimdi, her gün binlerce benzer mucizeye tanık olduğumuz şu 1845 yılında, olanaksızlığı apaçık

2) New Yok'ta Albany'nin kuzeyinde bulunan Saratoga kaplıcalarına insanlar Poe zamanında yalnızca tedavi amacıyla giderlerdi.

3) Templeteon adı, Nathaniel Middleton'dan uyarlanmış olabileceği gibi, hafızanın yeri kabul edilen temple'dan (şakak) türetilmiş bir sözcük oyunu da olabilir.

4) Franz Anton Mesmer (1733-1815): Avusturyalı hekim. Viyana'da eğitim görmüş, "beden manyetizması"nı ipnotizma yoluyla, sonradan mesmerizm adını alacak bir tedavi sistemine dönüştürmüştür. İpnotizmaya dayalı sağaltımla ilgili sırrını açıklamayı reddettiği için çalışmalarına kısıtlama getirilmesi üzerine emekliye ayrılmıştır.

ortada olan bu olayı ciddi bir gerçek olarak yazmaya cesaret edebiliyorum.

Bedloe son derece hassas yaradılışlı, kolay telaşa kapılan, heyecanlı biriydi. Hayal gücü, kimselerde olmadığı kadar güçlü ve yaratıcıydı; onsuz yapamadığı ve her gün büyük miktarlarda yutmayı alışkanlık haline getirdiği morfinin bu güce katkıda bulunduğuna hiç kuşku yoktu. Her sabah hemen kahvaltıdan sonra –daha doğrusu, öğleye kadar bir şey yemediğine göre, içtiği bir fincan koyu kahveden sonra– büyük bir doz morfin alır ve tek başına ya da köpeğiyle birlikte, Charlottesville'in batısına ve güneyine doğru uzanan ve buralarda Engebeli Dağlar adı verilen yabanıl ve korkunç dağ silsilesinde uzun uzadıya dolaşmak üzere yola koyulurdu.

Kasım ayının sonlarına doğru, pastırma yazı denilen, mevsimlerin tuhaf *interregnum*'u[5] sırasında loş, ılık ve sisli bir gün, Bay Bedloe her zamanki gibi dağlara doğru yola çıktı. Gün sona erdiğinde henüz geri dönmemişti.

Akşamın sekizinde, dönüşünün gecikmesi dolayısıyla ciddi olarak endişeye kapıldığımızdan, tam aramak için yola çıkıyorduk ki, umulmadık bir şekilde ortaya çıkıverdi; sağlığı her zamankinden daha kötü değildi, hatta daha da canlanmıştı. Gezisiyle ve kendisini geciktiren olaylarla ilgili olarak anlattıkları gerçekten çok tuhaftı.

"Hatırlayacağınız gibi," dedi, "Charlottesville'den yola çıktığımda saat yaklaşık olarak sabahın dokuzuydu. Derhal dağlara yöneldim ve saat onda, benim için tamamen yeni olan bir boğaza girdim. Bu geçidin dönemeçlerini büyük bir ilgiyle izledim. Bütün yönlerde gözlerimin önüne serilen manzara, belki çok görkemli değildi, ancak korkunç ıssızlığı içinde benim için tarifsiz ve enfes bir görüntüydü. El değmemiş bir ıssızlıktı söz konusu olan. Üzerine bastığım yeşil çimenlere ve gri kayalara daha önce hiçbir insanoğlunun ayağının değmemiş olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum. Gözlerden bu kadar ırak kalmış, gerçekte art arda bir dizi tesadüf üst üste gelmese ulaşılamayacak olan bu kuru dere yatağının girişini ilk olarak benim bulmuş olmam –içeriye giren ilk ve tek serüvenci olmam– hiç de olmayacak bir şey değil.

"Pastırma yazının ayırt edici özelliği olan ve şimdi her şeyin üzerine olanca ağırlığıyla çökmüş bulunan pus ya da dumanın bu nesnelerin bende yaratmış olduğu belli belirsiz izlenimlerin etkilerini artırdığına hiç kuşku yok. Bu tatlı sis o kadar yoğundu ki, hiçbir zaman on metre-

5) Interregnum: Fetret; iki hükümdar arasındaki hükümdarsız devre; hükümetin kanunen çalışmadığı devre.

den ilerisini göremiyordum. İzlediğim patika son derece dolambaçlıydı ve güneş de gözükmediğinden çok geçmeden bütün yön duygusunu yitirdim. Bu arada, morfin de alışıldık etkisini göstermişti –yani, dış dünyaya karşı çok yoğun bir ilgi duyar olmuştum. Bir yaprağın titreyişinde, bir çimen yaprağının renginde, bir yoncanın şeklinde, bir arının vızıltısında, bir çiğ damlasının parıltısında, rüzgârın fısıltısında, ormandan gelen en hafif kokuda, bütün bir esin evreni –keyifli, rengârenk, heyecan verici ve düzensiz bir düşünce seli– ortaya çıkmıştı.

"Zihnim bunlarla meşgul, saatlerce yürüdüm; bu arada çevremdeki sis o denli yoğunlaştı ki, en sonunda ancak el yordamıyla yürür hale geldim. O zaman tarifsiz bir huzursuzluk –sinirlerimi tahrip eden bir tür ürkeklik ve titreme– ruhuma egemen oldu. Dipsiz uçurumlara yuvarlanma korkusuyla adım atamıyordum. Sonra, Engebeli Dağlar'la ve bu dağların mağaralarını, kovuklarını mesken tutmuş uygarlaşmamış, vahşi insan ırklarıyla ilgili anlatılan tuhaf öyküleri de anımsamıştım. Belirsiz oldukları için daha da tedirgin edici bir hal alan düşünceler beni eziyor, huzursuz ediyordu. Birdenbire bir davulun güçlü sesi dikkatimi çekti.

"Şaşkınlığım, elbette, çok büyüktü. Bu dağlarda davul bilinmeyen bir şeydi. İsrafil'in suru beni daha fazla şaşırtamazdı. Ama yeni, oldukça şaşırtıcı bir ilgi ve şaşkınlık kaynağı daha ortaya çıktı. Sanki büyük bir anahtar destesi sallanıyormuş gibi bir tıkırtı ya da şıngırtı duyuldu; aynı anda da koyu esmer suratlı, yarı çıplak bir adam çığlıklar atarak hızla yanımdan geçti. O kadar yakınımdan geçmişti ki, sıcak soluğunu yüzümde duymuştum. Elinde, çelik halkalardan oluşan bir alet tutuyor ve koşarken onları şiddetle sallıyordu.[6] Sis içerisinde daha yeni gözden kaybolmuştu ki, bir karış açık ağzı ve parıldayan gözleriyle soluk soluğa kocaman bir hayvan ok gibi peşinden atıldı. Yanılmış olamazdım; bu bir sırtlandı.[7]

"Bu vahşi hayvanın gözükmesi, duyduğum dehşeti artırmaktan çok beni rahatlattı, çünkü düş görmüş olduğumdan artık emindim; kendime gelmeye, uyanmaya çalıştım. Cesaretle ve birdenbire ileri atıldım. Gözlerimi ovuşturdum. Avazım çıktığı kadar bağırdım. Kollarımı ve bacaklarımı çimdikledim. Gözüme küçük bir kaynak ilişti; eğilip ellerimi, yüzümü ve boynumu yıkadım. O zamana kadar beni rahatsız eden kuşkular

6) "Yalnız kurye, sırtlanları kaçırmak için elindeki demir halka demetini sallıyordu." (Macaulay'ın Warren Hastings üzerine denemesi, *Edinburgh Review*, 1841).

7) Yeni Dünya'da sırtlan bulunmamaktadır. Yukarıda yapılan göndermeye bir kez daha işaret ediliyor.

dağılır gibi oldu. Ayağa kalktığımda, sanki yepyeni bir adam olmuştum; kendimden hoşnut, kararlılıkla bilinmez yolumda ilerlemeye koyuldum.

"En sonunda harcadığım çabadan ve atmosferin ağırlığından yorulup bir ağacın altına oturdum. Bu sırada, zayıf bir güneş ışığı ortaya çıktı ve ağaç yapraklarının hafif ama çok belirgin gölgesi çimenler üzerine düştü. Bu gölgelere dakikalarca hayretle baktım. Gölgenin şekline duyduğum şaşkınlıktan aptallaşmıştım. Gözlerimi yukarı kaldırdım. Bu bir palmiye ağacıydı.

"Heyecanla fırlayıp ayağa kalktım – çünkü düş gördüğüm düşüncesi artık ikna edici gelmiyordu. Duyularıma tamamen egemen olduğumu görüyordum – hissediyordum. Ve bu duyular şimdi ruhuma yeni ve tuhaf duygular dünyasını getiriyordu. Hava sıcaklığı birden dayanılmaz bir hal almıştı. Rüzgâr tuhaf bir kokuyla doluydu. Birçok insan sesinin uğultusuyla karışık, yavaş yavaş akmakta olan kocaman bir nehrin çağıltısına benzer sürekli bir mırıltı kulaklarıma geldi.

"Size tarif etmeye çalışmayacağım büyük bir şaşkınlıkla bu gürültüleri dinlerken, güçlü bir rüzgâr çıktı, bir sihirbazın sopası gibi toprağa çökmüş sisi dağıttı.

"Kendimi, görkemli bir nehrin aktığı geniş bir ovaya hâkim yüksek bir dağın eteklerinde buldum. Bu nehrin kıyısında, Binbir Gece Masalları'ndaki Doğu kentlerini andıran bir kent bulunuyordu; ama bu kent o masallarda anlatılan tüm kentlerden daha tuhaftı. Bulunduğum yerden (kentten oldukça yüksekteydim) kentin kıyısını köşesini bir harita üzerine çizilmiş gibi görebiliyordum. Sayısız yol her yönden birbirini düzensiz bir şekilde kesiyordu; bunlar birer cadde olmaktan çok dolambaçlı uzun patikalardı ve karınca gibi insan kaynıyordu. Evler çılgınca pitoreskti. Her tarafta şaşırtıcı bir balkon, veranda, minare, türbe ve fantastik oymalı cumba bolluğu göze çarpıyordu.[8] Çok sayıda çarşı, pazar vardı; buralarda görülmemiş çeşit ve bollukta zengin mallar –ipekliler, muslinler, göz kamaştıran çatal bıçak takımları, göz alıcı mücevherler, değerli taşlar– sergileniyordu. Bunlardan başka, her tarafta, içlerinde azametle kurulmuş peçeli kadınlar bulunan tahtırevanlar, sedyeler; gösterişli

8) "Çok sayıda türbe, minare, balkon ve yüzlerce kutsal maymunun tırmandığı oymalı cumba bulunan sokakları genellikle yarım milyon insanın doldurduğuna inanılırdı" (Macaulay'ın denemesi). Hanuman maymununun kutsal olduğu Hindistan'ın bu bölgesindeki kentin Müslüman görüntüsü, Taç Mahal'i yaptıran Şah Cihan'ın oğlu Moğol İmparator Aurungzebe'nin zevkini yansıtmaktadır. Hindistan'da Moğol (ya da Müslüman) İmparatorluğu 1526'dan 1857'ye kadar sürmüştür. Moğol mimarisi fantastik kuleleri, sivri kuleleri, kemerleri ve kubbeleriyle İran mimarisinden gelişmiştir.

haşalar örtülmüş filler; tuhaf tarzda yontulmuş mabutlar, davullar, sancaklar, gonklar, mızraklar, yaldızlı gümüş topuzlar görülüyordu. Bu kalabalık arasında, bu şamata ve genel hayhuyda, sarıklı, cüppeli, uzun sakallı milyonlarca kara ve sarı adam arasında sayısız kutsal sığır dinsel anlamlı şeritlerle süslenmiş olarak dolaşıyor; pis ama kutsal maymun sürüleri dişlerini çatırdatarak, çığlık çığlığa camilerin silmelerine tırmanıyor ya da minarelere ve cumbalara asılıyordu. Nehir yakasında üzerinde insanların karınca gibi kaynaştığı caddelerden yıkanma yerlerine sayısız merdiven inerken, nehir bütün yüzeyini kaplayan aşırı yüklü gemi filoları arasında sanki kendisine güçlükle bir yol buluyordu. Kenti çevreleyen surların dışında büyük gruplar halinde sık sık palmiye ve kakao ağaçları, daha başka uzun ömürlü tuhaf dev ağaçlar yükseliyordu; şurada burada pirinç tarlaları, bir köylünün sazla örtülmüş kulübesi, bir sarnıç, tek başına bir tapınak, bir çingene kampı yahut görkemli nehir kıyısına doğru başının üzerinde bir testiyle tek başına gitmekte olan zarif bir kız görülüyordu.

"Kuşkusuz, şimdi bana düş görmüş olduğumu söyleyeceksiniz; ama düş görmedim. Gördüğüm şeylerin, duyduğum şeylerin, hissettiğim şeylerin, düşündüğüm şeylerin düşe benzer hiçbir yanı yoktu. Her şey birbiriyle son derece uyum halindeydi. İlk başta bir düşte olduğumdan kuşkulanarak, sonunda bana düşte olmadığımı gösteren bir dizi deneye giriştim. İmdi, insan düş görürken düşünde düş görüp görmediğinden kuşkuya düşerse, kuşku *gerçek olduğunu kanıtlamakta asla başarısızlığa uğramaz* ve düş gören kişi genellikle anında uyanır. Novalis, 'Düşümüzde düş görmekte olduğumuzu gördüğümüzde, uyanmamız yakın demektir' derken bir yanılgı içinde değildir.[9] Eğer bu görüntülerin bir düş olmalarından kuşku duymamış olsaydım, kesinlikle bir düş olabilirlerdi; ancak düş olmalarından kuşkulanıp test ettiğim için onları daha başka olgular sınıfına sokmak durumundayım."

"Bunda yanıldığınızı sanmıyorum," diye Dr. Templeton görüşünü bildirdi, "ama devam edin. Ayağa kalktınız ve kente indiniz."

"Ayağa kalktım," diye Bedloe devam etti, büyük bir şaşkınlık içinde Doktor'a bakarak, "dediğiniz gibi ayağa kalktım ve kente indim. Yoluma devam ederken bütün cadde ve sokakları dolduran, hepsi de aynı yönde giden ve çılgınca heyecan içinde büyük bir kalabalığın içine düştüm. Derken, bilmem neden, birdenbire olup bitenlere karşı büyük bir

9) Novalis, Alman şair Georg Friedrich Phillipp von Hardenberg'dir (1772-1801). Alıntı, 1798'de yayımlanan ve bir grup aforizmayı içeren "Blüttenstaub"dandır.

ilgi duymaya başladım. Sanki ne olduğunu tam olarak bilmediğim önemli bir rol oynayacağım içime doğmuştu. Etrafımı saran kalabalığa karşı derin bir düşmanlık duyuyordum. Aralarından sıyrıldım, dolambaçlı yollardan hızla geçerek kente ulaştım ve içeri girdim. Burada çılgınca bir karışıklık ve kıyasıya bir mücadele vardı. İngilizlerinkine benzer üniformalar giyinmiş subayların komutası altında, yarı Hintli, yarı Avrupalı giysiler içinde küçük bir grup insan, sokakları dolduran kendilerinden çok üstün sayıdaki ayaktakımına karşı savaşıyordu. Öldürülmüş bir subayın silahlarıyla silahlanarak zayıf tarafa katıldım ve umutsuzluğun verdiği bir yırtıcılıkla, kim olduğuna bakmadan önüme gelenle dövüşmeye başladım. Çoğunluğun karşısında uzun süre tutunamadık ve bir köşke sığınmak zorunda kaldık. Burada barikatlar kurduk, şimdilik güvendeydik. Köşkün çatısına yakın bir mazgal deliğinden öfke ve heyecan içindeki büyük bir kalabalığın nehir kıyısındaki güzel bir sarayı çevirdiğini ve saldırıya geçtiğini gördüm. O sırada sarayın üst kat pencerelerinden birinden kadınımsı görünümlü biri, uşaklarının sarıklarından yapılmış bir halat yardımıyla aşağı indi. Hazır beklemekte olan bir kayıkla nehrin öte yakasına kaçtı.

"O zaman yeni bir amaç ruhuma egemen oldu. Arkadaşlarıma aceleyle birkaç ateşli söz söyleyerek onlardan birkaçını yanıma çekmeyi başardım ve köşkten dışarı çılgınca bir yarma hareketine giriştik. Bizi saran kalabalığın üzerine şiddetle atıldık. Önce, önümüzde gerilediler. Sonra toparlanıp çılgınca saldırıya geçtiler ve yeniden geri çekildiler. Bu arada köşkten uzaklaşmış, üzerine yüksek binaların eğilmiş olduğu, kuytularına hiç güneş düşmemiş dar sokaklarda kaybolmuştuk. Ayaktakımı bütün gücüyle üzerimize çullandı, aralıksız olarak kargılarıyla saldırıyor, bizi ok yağmuruna tutuyordu. Son derece dikkat çekici bu oklar, bazı bakımlardan Malayalıların kıvrımlı krislerine[10] benziyordu. Sürünen bir yılanın gövdesine benzetilerek yapılmış bu uzun ve simsiyah okların uçları zehirliydi. Bunlardan biri sağ şakağıma saplandı. Olduğum yerde sallandım ve yere yıkıldım. Birden müthiş bir mide bulantısı hissettim. Debelendim, soluk almaya çabaladım, öldüm."

"*Artık*," dedim gülümseyerek, "serüveninizin bir düş olmadığında, sanırım, ısrar etmezsiniz. Herhalde, ölü olduğunuzu ileri sürecek değilsiniz."

10) *Kris ya da creese* kurbana saplanırken ve geri çekilirken en fazla tahribata neden olması için dalgalı olarak imal edilmiş kısa kılıç ya da uzun bıçak. Poe'nun sözünü ettiği ok ucuna ne Macaulay'da ne de Hindistan'la ilgili başka bir kaynakta rastlanmamaktadır. Yılanı andıran kıvrımlılık okun zehirli oluşunun altını çizmektedir.

Bu sözleri söylerken, Bedloe'nun yanıt olarak şiddetli bir çıkış yapacağını beklemiştim elbette. Ama büyük bir şaşkınlıkla onun duraksadığını, titrediğini, benzinin kül gibi olduğunu ama sessizliğini bozmadığını gördüm. Templeton'a doğru baktım. Sandalyesinde doğrulmuş, hiç kıpırdamadan oturuyordu – dişleri takırdıyordu, gözleri yuvalarından fırlamıştı. En sonunda boğuk bir sesle Bedloe'ya "Devam edin!" dedi.

"Dakikalarca," diye devam etti sözlerine Bedloe, "hissettiğim tek şey, tek duygu, ölüm bilinciyle karanlık ve hiçlikti. Sonunda ruhumdan birdenbire ve şiddetli bir şok geçti sanki, elektrik şokunu andırır bir şok. Bu sarsıntıyla, yeniden eski bedenime ve ışığa kavuştuğum hissi geri geldi. Bu sonuncusunu hissettim – ama görmedim. Bir anda yerden yükselir gibi oldum. Ama hiçbir maddi, hiçbir görülür, duyulur ya da dokunulur bir varlığım yoktu. Kalabalık gitmişti. Kargaşa sona ermiş, kent nispeten sessizliğe bürünmüştü. Altımda, şakağımda bir okla bedenim yatıyordu; başımın tamamı şişmiş ve şekli bozulmuştu. Ama bütün bunları hissettim – görmedim. Hiçbir şeyle ilgilenmiyordum. Hatta cesedim bile beni ilgilendirmiyor gibiydi. Bir irademe yoktu; harekete geçmiş, kente girerken geçtiğim aynı dolambaçlı yollardan kent dışına doğru bir kuş gibi süzülerek uçuyordum sanki. Dağların, sırtlarla karşılaştığım koyağına geldiğimde, yeniden galvanik bir pilin yarattığı şoka benzer bir şok hissettim; ağırlık, irade ve bir cisme sahip olma duyguları geri geldi. Eski kendim oldum ve büyük bir sabırsızlıkla eve doğru yola çıktım; ama geçmiş zaman, gerçeğin canlılığından hiçbir şey yitirmemişti ve şimdi bile, kendimi ne kadar zorlarsam zorlayayım, bir saniye olsun onları bir düş olarak göremiyorum."

"Zaten düş değildi," dedi büyük bir ağırbaşlılıkla Templeton, "yine de söz konusu sorunu en iyi hangi terimin ifade edeceğini söylemek oldukça zor. Günümüz insanının ruhunun harikulâde bir ruhsal keşfin eşiğinde olduğunu varsayalım sadece.[11] Bu varsayımla yetinelim. Bunun dışında bazı açıklamalar yapacağım. İşte, sulu boya bir resim; bunu size daha önce göstermem gerekirdi, ancak tarifsiz bir dehşet duygusu bunu yapmamı bugüne kadar engelledi."

Bize doğru uzattığı resme baktık. Ben, olağanüstü hiçbir şey görmedim; ama resim Bedloe üzerinde müthiş bir etki yarattı. Şöyle bir

11) Kısa bir süre sonra zayıflayıp ortalıktan çekilecek ve ancak 1880'lerde psikolojiyle birlikte yeniden canlanacak olan mesmerizm, o sıralarda bütün şiddetiyle yeniden ortaya çıkmıştı. Alman kimyager Karl Von Reichenbach, maddede ve canlılarda *od* adını verdiği doğal bir enerjinin varlığını ileri süren kitaplar yayımlıyordu. Bu, Anton Mesmer'in 'manyetik akım'ının bir değişkesinden başka bir şey değildi.

göz atınca az kalsın bayılacaktı. Oysa bu, olağanüstü çizgilere sahip kendi yüzünün –şaşılacak kadar başarıyla yapılmış– minyatür bir portresinden başka bir şey değildi. En azından, resme baktığımda ben böyle düşündüm.

"Resmin yapıldığı tarihi okuyabiliyor musunuz?" diye sordu Templeton. "Şu köşede, zor okunuyor – 1780. Portre o tarihte yapılmış. Ölmüş bir dostun, Warren Hastings'in[12] yönetimi sırasında Kalküta'da yakın bir dostluk kurduğum bir arkadaşımın –Bay Oldeb'in– resmi. O zamanlar ancak yirmi yaşındaydım. Sizi Saratoga'da ilk defa gördüğümde Bay Bedloe, sizinle resim arasındaki mucizevi benzerlik size yaklaşmama, arkadaşlık kurmaya çalışmama ve sizinle sürekli dost olmamızı sağlayan anlaşmayı yapmama yol açtı. Bu şekilde hareket etmemin nedeni kısmen, belki de esas olarak, zavallı ölmüş arkadaşımın üzücü anısı, kısmen de size karşı duyduğum tedirgin edici ve biraz da dehşet dolu meraktı.

"Dağlarda size görünen hayali anlatırken Hindistan'daki Kutsal Nehir üzerinde bulunan Benares kentini[13] en ufak ayrıntısına kadar tanımladınız. Ayaklanma, mücadele, katliam, 1780 yılında meydana gelen ve Hastings'in hayatının büyük bir tehlikeye girdiği Cheyte Sing ayaklanmasının gerçek olaylarıdır. Sarıklardan oluşan halatla kaçan kişi, Cheyte Sing'in[14] kendisiydi. Köşke sığınanlar, Hastings'in kumandasında İngiliz ordusuna mensup Hintli askerlerle İngiliz subaylardı. Ben de onlardan biriydim ve kavgada bir Bengallinin zehirli okuyla[15] vurulup ölen subayın düşüncesiz ve ölümcül çıkışını engellemek için elimden gelen çabayı gösterdim. Bu subay benim en yakın dostumdu. Oldeb'di. Şu elyazmalarında göreceksiniz ki (burada Templeton birçok sayfasının yeni yazıldığı anlaşılan bir defter çıkarıp gösterdi) siz dağda bu şeyleri hayal

12) Warren Hastings (1732-1818), Hindistan'ın ilk İngiliz genel valisi. 1771'de Bengal valisi, üç yıl sonra da Hindistan genel valisi oldu. Adli ve mali reformlarının sertliği ve haydutluğu ortadan kaldırmasıyla Hindistan'da İngiliz prestijini yeniden kurdu. Ama çok geçmeden yöntemlerine karşı direniş başladı. 1784'te istifa ederek İngiltere'ye döndü. Burada suçlanarak mahkemeye verildi. 1787'den 1795'e kadar süren yargılanması aklanmayla sonuçlandı. Yeniden saygınlığına kavuştu ve 1814'te Devlet Danışma Meclisi üyeliğine getirildi.

13) Ganj Nehri kıyısındaki Benares ya da Banaras kenti Hindistan'ın kutsal kentlerinden biridir. Buda, İÖ 500'lerde burada vaaz vermiştir. Kentte Siva adına tapınaklar ve Aurangzeb Camii bulunmaktadır. Hindular Benares'te ölen kişinin ruhunun kurtulduğuna inanırlar. Her yıl milyonlarca Hintli Ganj'da yıkanmaya buraya gelmektedir.

14) Cheyte Sing ya da Chait Sing, İngiliz yönetimi için durmadan para talep eden Hastings'e karşı ayaklanmayı yöneten Benares Racası. Ayaklanma tarihi 1780 değil, 1781'dir.

15) Zehirli ok, Hindistan'da kullanılmaz; Afrika'da, Güney Amerika'da ve Uzakdoğu'nun bazı bölgelerinde kullanılır.

ederken, ben burada oturmuş onları ayrıntılarıyla yazmakla meşguldüm."[16]

Bu konuşmadan bir hafta kadar sonra bir Charlottesville gazetesinde aşağıdaki yazı yayımlandı:

"Sevimli tavırları ve erdemleri nedeniyle Charlottesville halkının çoktandır büyük değer verdiği Bay AUGUSTUS BEDLO'nun ölümünü haber vermek gibi üzücü bir görevi yerine getiriyoruz.

"Bay B. birkaç yıldan beri, sık sık kendisini ölümün eşiğine getiren bir nevraljiden mustaripti; ancak bu, ölümünün dolaylı nedeni olarak görülebilir. Ölümünün asıl nedeniyse son derece tuhaf. Bundan birkaç gün önce Engebeli Dağlar'a yaptığı bir gezide biraz üşütmüş ve ateşi çıkmıştı; bunun sonucu olarak da başına kan çıkmıştı. Başından kan alma amacıyla Doktor Templeton hastanın şakaklarına sülük yapıştırdı.[17] İnanılmayacak kadar kısa bir süre içerisinde hasta öldü; o zaman sülük kavanozuna, civar göllerde ara sıra rastlanan zehirli türde solucanımsı bir sülüğün kazayla karışmış olduğu anlaşıldı.[18] Bu sülük sağ şakak üzerinde küçük bir atardamara yapışmış. Tıbbi sülüklere çok fazla benzemesi yüzünden yanlışlık zamanında fark edilememiş.

"Not: Charlottesville zehirli sülüğü, renginin siyahlığıyla, özellikle de yılanın hareketine çok benzeyen solucanımsı kıvrılma hareketleriyle tıbbi sülüklerden her zaman çok kolaylıkla ayırt edilebilir."

Söz konusu gazetenin yayımcısıyla, bu son derece ilginç kaza üzerine konuşurken, aklıma niçin müteveffanın adının 'Bedlo' şeklinde yazılmış olduğunu sormak geldi.

"Sanırım," dedim, "bu şekilde yazmak için geçerli bir nedeniniz vardır, ancak ben her zaman bu adın sonunda bir 'e' harfi ile yazıldığını düşünüyordum."

16) Bu, ipnotik etkilemeden çok, Dr. Templeton'un düşüncelerinin telepati yoluyla Bedloe'ya aktarılmasına benzemektedir. Hastayla ipnotizmacı arasındaki bağ yeterince güçlüyse, Mesmer'in 'manyetik akım'ının oldukça büyük bir mesafeyi kat edebileceği varsayılmaktaydı. Bedloe ilaçların verdiği uyuşuklukla mesmerik etkiye karşı çok duyarlıydı. Bunu, Templeton'un etkisiyle Bedloe'nun ruhunun yaptığı bir zaman yolculuğu olarak da okumak mümkün. Serbest kalan ruh ne Bedloe'nun ne de Oldeb'in ruhu olmayıp, bağımsız bir ruh gibi gözükmektedir.

17) Sülük, canlı organizmalardan kan emen halkalı bir solucandır. Bir zamanlar hekimlerce hemen hemen her türlü rahatsızlıkta hastadan kan almak amacıyla kullanılırdı, bugün artık sadece bere ve eziklerin tedavisinde kullanılmaktadır. Kan emmenin arkasında yatan fikir, bu yolla hastanın 'fazla kanı'nı almak ya da bedenindeki 'zehirli elementler'i uzaklaştırmaktı. Kan basıncının düşmesi biraz rahatlama sağlasa da bedenin zayıf düşmesi bazen ölümle sonuçlanıyordu.

18) *Hirudo lethalis* gibi bir adın verilmesine yol açan bir söylenti olmasına karşın zehirli bir sülük bulunmamaktadır.

"Geçerli neden mi?" diye yanıtladı. "Hayır, bir nedeni yok. Sadece bir dizgi hatası. Bedloe adının sonunda 'e' harfi olduğunu herkes bilir; başka türlü yazıldığını hayatta görmedim."

Dönüp arkamı giderken kendi kendime mırıldandım: "Demek, gerçek, kurmacadan daha tuhaf olabiliyormuş; çünkü 'e' harfsiz Bedlo, Oldeb'in tersten okunuşundan başka nedir ki! Bu adamsa, tutmuş bunun bir dizgi hatası olduğunu söylüyor bana."

M. VALDEMAR OLAYINDAKİ GERÇEKLER

Olağanüstü M. Valdemar olayının tartışmalara yol açmış olmasına şaşırdığımı ileri sürecek değilim elbette. Aksi mucize olurdu – özellikle de bu durumda. İlgili bütün tarafların meseleyi hiç değilse şimdilik ya da daha fazla inceleme fırsatı buluncaya kadar –bunu gerçekleştirmek için büyük bir çaba içindeydik– gizli tutma arzusu yüzünden, çarpıtılmış ve abartılı söylentiler yayıldı ortalığa ve birçok tatsız yoruma ve doğal olarak da epeyce kuşkuya yol açtı.

Artık *gerçekleri* –en azından kendi anlayabildiğim kadarıyla– anlatmam kaçınılmaz oldu. Gerçekler kısaca şöyle:

Son üç yıldır kafam durmadan ipnotizma konusuna takılıyordu; yaklaşık dokuz ay kadar önce birdenbire, şimdiye dek yapılan bütün deneyler arasında çok dikkat çekici ve açıklanması zor bir eksiklik olduğunun ayırtına vardım: Henüz hiç kimse *in articulo mortis*[1] ipnotize edilmemişti. Böylesi bir deneyle ilkin hastada ipnotik etkilere karşı bir duyarlılık olup olmadığı; ikinci olarak, eğer yanıt olumluysa böylesi bir durumun duyarlılığı artıracağı mı yoksa azaltacağı mı; üçüncü olarak, ölüm sınırını aşmanın bu işlemle ne ölçüde veya ne süreyle durdurulabileceği öğrenilecekti. Saptanması gereken daha başka noktalar da vardı, ama yanıtlarını en çok merak ettiğim sorular bunlardı – sonuçlarının çok ciddi olması nedeniyle, özellikle de sonuncusu.

Çevremde, bu noktaları üzerinde deneyebileceğim bir denek ararken aklıma "Bibliotheca Forensica"nın tanınmış derleyicisi ve "Wallenstein"[2] ile "Gargantua"yı[3] (Issachar Marx takma adıyla) Lehçeye çeviren arkadaşım M. Ernest Valdemar[4] geldi. 1839'dan beri esas olarak Har-

1) In articulo mortis: Ölüm halinde, ölüm döşeğinde.

2) *Wallenstein*, Johann Christoph Friedrich von Schiller'in (1759-1805) 1798-99 yıllarında yazdığı ve Otuz Yıl Savaşları'nın tarihsel incelemesi üzerine görüşlerini yansıttığı dramatik Üçlemesidir.

3) Gargantua ya da "*Les grandes et inestimables croniques du grand et énorme géant Gargantua*" (1532), François Rabelais'nin (1490-1552) ünlü yapıtı. Yapıtın başarısı o kadar büyük oldu ki, Rabelais aynı yıl, kitabın devamı niteliğindeki *Pantagruel*'i (Gargantua'nın oğlu) yazdı.

4) Waldemar (okunuşu Valdemar) Danimarka krallarından bazılarının adı. Ancak Poe burada bir sözcük oyununa da başvurmuş olabilir: *Val de mort* (okunuşu Valdömor, Ölüm vadisi).

lem'de[5] (New York) oturmakta olan M. Valdemar, aşırı sıskalığıyla dikkati çeken biriydi, belden aşağısı tıpkı John Randolph'u[6] andırıyordu ve saçının siyah rengiyle büyük bir karşıtlık oluşturan favorilerinin beyazlığı nedeniyle, saçları genellikle peruk sanılırdı. Son derece sinirli bir mizaca sahip olması onu manyetizma deneyleri için iyi bir denek yapıyordu. İki üç defa, çok fazla zorlanmadan onu uyutmuştum,[7] ancak bünyesinin kendine has özellikleri nedeniyle doğal olarak beklediğim daha başka sonuçlar açısından hayal kırıklığına uğramıştım. İstenci hiçbir zaman kesin olarak ya da tam olarak benim denetimim altına girmiyordu; *clairvoyance*'a gelince,[8] onunla güvenilebilir hiçbir başarıya ulaşamadım.[9] Bu noktalardaki başarısızlığımı onun sağlığının her zaman bozuk oluşuna vermiştim. Onunla tanışmamdan birkaç ay önce, doktorlar ileri derecede vereme yakalanmış olduğunu bildirmişlerdi. M. Valdemar yaklaşan sonundan kaçınılmaz, ancak üzülmeye değmez bir şeymiş gibi soğukkanlılıkla söz etmek alışkanlığındaydı.

Biraz önce sözünü ettiğim fikirler ilk aklıma geldiğinde M. Valdemar'ı düşünmüş olmam elbette çok doğaldı. Adamcağızın sağlam temellere dayanan felsefesini, *ondan* yana herhangi bir kaygı duymayacak kadar iyi biliyordum, ayrıca Amerika'da işimize karışacak hiçbir yakını da yoktu. Onunla açık açık konuştum ve büyük bir şaşkınlıkla ilgisinin uyandığını gördüm. Şaşkınlıkla diyorum, çünkü üzerinde istediğim deneyi yapmama hiç sesini çıkarmadan her zaman razı olmasına karşın, daha önce hiçbir zaman yaptığım şeylere karşı bir yakınlık duyduğunu belli edecek bir davranışta bulunmamıştı. Hastalığı, ölüm anının önceden kesinlikle hesaplanmasına olanak tanıyan türdendi; sonunda, dok-

5) Harlem, Poe'nun zamanında ayrı ve kırsal bir kentti. 1658'de Peter Stuyvesant tarafından *Nieuw Haarlem* adıyla bir Hollandalı yerleşim merkezi olarak kuruldu.

6) John Randolph (1773-1833), "Raonakeli John Randolph" adıyla bilnen Temsilciler Meclisi üyesi. Florida'nın elde edilmesi konusunda Jefferson'la arasının açılması üzerine liderliğini kaybetti. Felsefesi, en iyi şu sözleriyle özetlenebilir: "Ben bir soyluyum. Özgürlüğü sever, eşitlikten nefret ederim." Poe'nun tam olarak paylaştığı bir duygu. İleri yaşında bunama nedeniyle tuhaflıklarıyla tanınan bir insan oldu. Poe onu bu haliyle görmüş olmalı ve Randolp'a yapılan ima Valdemar'ın akıl durumuna ilişkin bir ipucu olabilir.

7) Gergin insanların ipnotizmaya daha yatkın oldukları yolunda genel bir kanı vardı bir zamanlar. Bugün, bu yatkınlığın daha çok hastanın kendini yoğunlaştırabilme yeteneğine ve işlemden korkarak savunma mekanizmaları geliştirmemesine bağlı olduğu hususunda ortak bir kanıya varılmıştır.

8) Clairvoyance (Fr.): Öngörü, ileriyi görme, keskin görüşlülük, basiret. Burada daha çok, sıradan insanların göremedikleri şeyleri görebilme yeteneği.

9) Anlatıcı burada tehlikeli bir zemine adım atmak üzeredir: Sadece gerçekten ölenlerin görebilecekleri "Öte Taraf"ın neye benzediğini görmeye çalışmaktadır.

torlar tarafından bildirilen kesin ölüm tarihinden yirmi dört saat önce M. Valdemar'ın bana haber göndermesini aramızda kararlaştırdık.

M. Valdemar'dan aşağıdaki notu alınamdan bu yana yedi aydan fazla oluyor:

SEVGİLİ P...,
Artık gelseniz iyi olur. D... ve F... yarın gece yarısını çıkaramayacağımda hemfikirler ve zamanı epeyce doğru saptadıklarını sanıyorum.
VALDEMAR

Bu notu, yazıldıktan yarım saat sonra aldım; on beş dakika sonra ölüm döşeğindeki adamın odasındaydım. Onu on gündür görmemiştim; bu kısa sürenin onda yarattığı korkunç değişimden dehşete düştüm. Benzi kül gibi olmuştu; gözlerinin feri iyice sönmüş ve öylesine zayıflamıştı ki, elmacık kemikleri üzerinde derisi çatlamıştı. Aşırı ölçüde balgam çıkarıyordu. Nabzı belli belirsiz atıyordu. Bununla birlikte, zihinsel ve bir ölçüye kadar fiziksel gücü dikkate değer ölçüde yerindeydi. Anlaşılır şekilde konuşuyor, kimsenin yardımı olmaksızın bazı ağrı kesici ilaçlar alıyordu; ben odaya girdiğimde bir cep defterine kısa notlar yazmakla meşguldü. Yatakta bedeni yastıklarla desteklenmişti. Doktor D... ile Doktor F... hemen yanı başındaydılar.

Valdemar'ın elini sıktıktan sonra bu bayları bir kenara çekerek onlardan hastanın durumu hakkında kısa ama ayrıntılı bilgi aldım. Sol akciğer on sekiz aydır yarı kemiksi veya kıkırdaksı bir durumdaydı ve elbette işlev görmesi söz konusu değildi. Sağ akciğerin üst bölümü büsbütün değilse bile kısmen kemikleşmişti; alt bölümü bir sürü irinli küçük urla dolu bir kitleden ibaretti. Birçok derin delik oluşmuş ve ciğer bir noktasından kalıcı bir şekilde kaburga kemiğine yapışmıştı. Sağ loptaki bu oluşumlar oldukça yakın zamanlarda ortaya çıkmıştı. Kemikleşme alışılmadık ölçüde hızlı seyretmişti; bir ay önce bunun herhangi bir işareti görülmüyordu, ciğerin kemiğe yapışmış olduğu ancak üç gün önce anlaşılmıştı. Veremden başka, hastada aort anevrizmasından da kuşkulanılıyordu, ancak bu noktada kemikleşme semptomları kesin bir tanıyı olanaksızlaştırıyordu. M. Valdemar'ın ertesi gün (pazar günü) gece yarısına doğru öleceği iki doktorun da ortak düşüncesiydi. O sırada günlerden Cumartesi, vakit akşamın yedisiydi.

Doktor D... ve Doktor F... benimle konuşmak için ölmek üzere olan hastanın başucundan ayrılırlarken, hastaya son vedalarını yapmışlardı. Geri dönmek niyetinde değildiler; ama ricam üzerine ertesi gece saat on sularında gelip hastaya bakmayı kabul ettiler.

Doktorlar gidince, M. Valdemar ile yaklaşmakta olan sonu, daha çok da kararlaştırdığımız deney konusunda rahatça konuşmaya başladım. Hâlâ istekli olduğunu ifade etti, hatta deneyin yapılması içi can atıyordu ve beni deneye derhal başlamaya zorladı. Refakatçi olarak bir erkekle bir kadın hastabakıcı bulunuyordu; ama beklenmedik bir kaza olması durumunda, tanıklığı bu insanlarınkinden daha güvenilir olabilecek tanıklar olmadan böyle bir işe girişmeye cesaret edemiyordum. Bu yüzden operasyonu, tanıdığım bir tıp öğrencisinin (Bay Theodore L...)[10] geleceği ertesi akşamın sekizine kadar erteledim; Bay L...'nin gelmesi beni epeyce dertten kurtardı. Başlangıçta, hekimleri beklemek niyetindeydim, ama derhal işe girişmek zorunda kaldım: İlkin, M. Valdemar'ın yalvarmaları yüzünden; ikinci olarak da M. Valdemar'ın durumunun hızla kötüleşmekte olması nedeniyle yitirecek zamanım olmadığı kanısına vardığım için.

Bay L...'den olup biten her şeyi not etmesini rica ettim; beni kırmamak inceliğini gösterdi; şimdi anlatacaklarımın çoğunluğu, özetleyerek veya *kelimesi kelimesine* onun notlarından alınmadır.

Hastanın elini tutarak o anki durumunda bir ipnotizma deneyi yapmamı isteyip istemediğini Bay L...'ye açıkça bildirmesini kendisinden (M. Valdemar'dan) rica ettiğimde saat sekize yaklaşık beş vardı.

Zayıf ama yine de işitilebilir bir sesle, "Evet, ipnotize edilmek istiyorum" dedi. Hemen ardından ilave etti: "Korkarım ki, bu işi çok geciktirdiniz."

O, bu sözleri söylerken onu uyutmada en etkili olduğunu keşfettiğim usullerle ipnotizma işine giriştim. Ellerimle alnının yan taraflarına ilk dokunuşumdan oldukça etkilenmişti; ama bütün gücümü kullanmama karşın, saat onu birkaç dakika geçinceye, Doktor D... ve F... kararlaştırılan buluşmaya gelinceye kadar gözle görülebilir bir ilerleme sağlayamadım. Birkaç kelimeyle onlara niyetimi açıkladım ve hastanın zaten can çekişme aşamasında olduğunu söyleyerek karşı çıkmadıklarını görünce hiç duraksamadan kaldığım yerden işimi sürdürdüm – ancak elimi bu sefer yanlamasına değil yukarıdan aşağı doğru hareket ettirerek gözlerimi tam olarak hastanın sağ gözüne diktim.

Bu arada hastanın nabzı iyice yavaşlamış, her yarım dakikada bir aldığı soluğu hırıltıyla çıkmaya başlamıştı.

Bu durum bir çeyrek saat kadar değişmedi. Bu sürenin sonunda, ölmekte olan hastanın bağrından müthiş derin de olsa tamamen doğal

10) Theodore L...'nin kim olduğu tespit edilememiştir.

bir iç geçirme sesi koptu ve solumasındaki hırıltı durdu, daha doğrusu hırıltı duyulmaz oldu; solumada zorluk çektiği anlar arasındaki süre azalmamıştı. Hastanın eli ayağı buz gibi olmuştu.

Saat on bire beş kala, ipnotik etkilenmenin su götürmez işaretlerini fark ettim. Gözlerdeki anlamdan yoksun ifadenin yerini uyur uyanıklık durumu dışında asla görülmeyen ve başka bir şeyle karıştırılması neredeyse olanaksız olan *içe dönük* bakışın o tedirgin ifadesi almıştı. Ellerimi hızla gözlerinin önünden geçirerek göz kapaklarını, tıpkı uykuya dalmanın başlangıcındaki gibi hareket ettirdim ve birkaç el hareketinden sonra da tamamen kapattım. Ama bununla yetinmedim; uyumakta olan adamın kol ve bacaklarını görünüşte rahat bir konuma getirdikten sonra, bütün irademi kullanarak ipnotize etme çabamı kol ve bacakları kaskatı kesilinceye kadar sürdürdüm. Bacakları gepgergin uzanıyordu; her iki yanından biraz uzakta, yatağın üzerinde duran kolları da neredeyse aynı durumdaydı. Başı hafif yüksekti.

Bütün bu anlattıklarımı tamamladığımda vakit tam gece yarısıydı; hazır bulunan baylardan M. Valdemar'ın durumunu incelemelerini rica ettim. Birkaç denemeden sonra, alışılmadık ölçüde mükemmel bir ipnotik trans durumunda olduğunu kabul ettiler. Her iki hekimin de merakı son derece artmıştı. Dr. D... bütün gece hastanın başında kalmaya karar verdi, Dr. F... ise gün ağarırken dönmeye söz vererek izin istedi. Bay L... ile hastabakıcılar kaldılar.

M. Valdemar'ı sabahın üçüne kadar rahat bıraktık; sonra yanına yanaştığımda onu tam olarak Dr. F... giderken bıraktığımız durumda buldum – yani, aynı durumda uzanmış yatıyordu; nabzı zar zor hissediliyordu; soluk alıp vermesi çok yavaştı (dudaklarına bir ayna yaklaştırılmadıkça soluk alıp verdiği zor fark ediliyordu); gözleri doğal bir durumda kapalıydı ve kol ve bacakları bir mermer kadar katı ve soğuktu. Yine de genel görünümü kesinlikle bir ölününkine benzemiyordu.

Yanına yaklaşıp kolumu M. Valdemar'ın bedeni üzerinden yavaşça ileri geri geçirerek, sağ kolunun benim kolumu izlemesini sağlamaya çalıştım. Daha önce bu hastada böyle bir deneyi asla tam olarak başaramamıştım ve şimdi de başaracağımı pek sanmıyordum; ama kolunun gösterdiğim her yöne doğru, takatsizce de olsa, kolayca hareket ettiğini büyük bir şaşkınlıkla gördüm. Birkaç kelime konuşmaya karar verdim.

"M. Valdemar," dedim, "uyuyor musunuz?" Yanıt vermedi, ama dudaklarında bir titreme fark ettim ve bu yüzden sorumu tekrar tekrar sormak zorunda kaldım. Üçüncü tekrarımda bütün bedenini hafif bir titreme aldı; gözkapakları, gözyuvarlarının beyazı ortaya çıkana kadar

açıldı; dudakları yavaşça aralandı ve dudakların arasından ancak duyulabilir bir fısıltıyla şu sözler döküldü:

"Evet, şu anda uyuyorum. Beni uyandırmayın! Bırakın da öleyim!"

Kol ve bacaklarını yokladığımda hâlâ kaskatı olduklarını gördüm. Sağ kolu, önceki gibi elimin gösterdiği yönde hareket etti. Uyanık-uyur'a yeniden sordum:

"Göğsünüz hâlâ sancıyor mu M. Valdemar?"

Yanıt bu sefer öncekinden daha zor duyulur bir sesle ama hiç gecikmeden geldi:

"Sancım yok. Ölüyorum."

O an için, onu daha fazla rahatsız etmeyi uygun bulmadım ve Dr. F... gelinceye kadar başka bir şey ne söylendi ne de yapıldı. Güneş doğmadan kısa bir süre önce gelen Dr. F... hastanın hâlâ yaşıyor olmasını görmekten sınırsız bir şaşkınlık duyduğunu ifade etti. Hastanın nabzını ölçmek için bileğini eline alıp dudaklarına bir ayna tuttuktan sonra, Dr. F... uyanık-uyur'la yeniden konuşmamı rica etti.

"M. Valdemar hâlâ uyuyor musunuz?" diye sordum.

Önceki gibi, bir yanıt verilinceye kadar bir sürenin geçmesi gerekti; arada geçen sürede ölmekte olan adam sanki konuşmak için enerjisini toplamaya çalışıyor gibiydi. Sorumu dördüncü defa tekrarlamamdan sonra, çok zayıf, zar zor duyulabilen bir sesle:

"Evet, hâlâ uyuyorum – ölüyorum" dedi.

O zaman hekimler, M. Valdemar'ın o anki huzur içindeymiş izlenimi veren durumunda ölüm gelinceye kadar rahatsız edilmeden kalması gerektiği düşüncesine vardılar, daha doğrusu bunu istediler ve ölümün birkaç dakika içinde geleceği konusunda herkes hemfikirdi. Bununla birlikte, onunla bir kez daha konuşmaya karar verdim ve önceki sorumu yineledim.

Ben konuşurken uyanık-uyur'un yüz ifadesinde büyük bir değişiklik meydana geldi. Gözleri yuvalarında dönerek yavaşça açıldı, gözbebekleri yukarı doğru kayarak görünmez oldu; teni parşömenden çok beyaz kâğıda benzeyen bir ceset rengini aldı; yanakların tam ortasındaki veremin belirtisi kızıl yuvarlak lekeler anında *söndü.* Bu ifadeyi, kızıl lekelerin yok oluşundaki çabukluğun, aklıma üflenip söndürülen bir mumdan başka bir şey getirmemesi nedeniyle kullanıyorum. Üst dudağı, biraz önce tamamen örttüğü dişlerini açıkta bırakarak yukarı doğru çekilirken alt çenesi pat diye bir ses çıkararak birden aşağı düştü ve ağzı koskocaman açılarak şişmiş, kararmış dilini gözler önüne serdi. Sanırım, orada bulunan herkes ölüm döşeğinin dehşetine alışıktı, ancak M. Valdemar'ın o

anki görünümü öylesine inanılmaz iğrençlikteydi ki, herkes yatağın civarından geriye doğru çekildi.

Öykümde şimdi, okuyucularımın inanmayı isyanla reddedecekleri bir noktaya gelmiş olduğumu hissediyorum. Ama öykümü anlatmayı sürdürmek benim görevim.

Artık M. Valdemar'da en ufak bir hayat belirtisi yoktu; ölmüş olduğu sonucuna vararak onu hastabakıcılara emanet etmek üzereydik ki dilinin güçlü titreşimlerle hareket etmeye başladığını gördük. Bu, belki bir dakika sürdü. Bu sürenin bitiminde, kasılmış ve hareketsiz çeneden bir ses çıktı – öyle bir ses ki, tanımlamaya kalkışmam delilik olur. Yine de bu sesi kısmen nitelemede kullanılabilecek iki üç sıfat var; örneğin sert, kesik kesik ve boşluktan geliyormuşa benzeyen bir ses olduğunu söyleyebilirim; ama bugüne dek hiçbir insan kulağının böylesi *sözler* işitmemiş olması nedeniyle, tüm iğrençliği ile tanımlamak olanak dışıdır. Bununla birlikte, o zamanki düşünceme göre –hâlâ öyle düşünüyorum– ses tonunun niteliğini en iyi şekilde ifade edecek ve dünya dışı niteliği hakkında bilgi verecek iki özelliği vardı. Birincisi, kulaklarımıza –en azından benimkine– uzak bir mesafeden veya toprak altındaki derin bir mağaradan geliyor gibiydi. İkinci olarak, jelatinimsi veya yapışkan maddelerin dokunma duyusu üzerinde bıraktığı etkiye benzer (korkarım ki, ne demek istediğimi tam olarak anlatmamın olanağı yok) bir etki bırakmıştı üzerimde.

Hem "*ses*"ten hem de "*söz*"den söz ettim. Demek istediğim, hastanın ağzından çıkan söz, belirgin –hatta olağanüstü belirgin– hecelerden oluşuyordu. M. Valdemar, besbelli ki biraz önce kendisine sorduğum soruya yanıt vermek için *konuşmuştu.* Anımsanacağı gibi, hâlâ uyuyup uyumadığını sormuştum. Şimdi şöyle diyordu:

"Evet, hayır, *uyuyordum* – şimdiyse, şimdi, *ölüyüm.*"

Odada bulunanlardan hiç kimse, bu şekilde dile getirilen bu birkaç sözcüğün ifade ettiği anlatılmaz, insanın kanını donduran dehşeti yadsımaya ya da bastırmaya yeltenmedi. Bay L... (öğrenci) bayıldı. Hastabakıcılar hemen odayı terk ettiler ve onları geri döndürmek bir daha mümkün olmadı. Benim kişisel izlenimlerime gelince, onları okuyucuya anlatabileceğimi ileri sürecek değilim. Yaklaşık bir saat süreyle sessizce –tek kelime etmeden– Bay L...'yi ayıltmaya uğraştık. Kendine geldiğinde, yeniden M. Valdemar'ın durumunu incelemeye koyulduk.

M. Valdemar'ın durumu, soluğunun aynada buğulanma yaratmaması dışında, her bakımdan tam olarak son defa tanımladığım gibiydi. Kolundan kan alma girişimimiz başarısızlıkla sonuçlandı. Bu kolun artık ira-

deme boyun eğmediğini de belirtmeliyim. Kolunu elimle işaret ettiğim yönde hareket ettirmeye boşuna çabalayıp durdum. İpnotik etki altında olduğunun tek belirtisi M. Valdemar'a her soru soruşumda dilinde meydana gelen titremelerdi şimdi. Yanıt vermeye çalışıyor da sanki yeterli irade kuvvetini kendinde bulamıyor gibiydi. Benim dışımda herkesin sorularına son derece duyarsız kalıyor gibiydi – yine de gruptaki herkesin onunla ipnotik *bağ* kurmasını sağlamaya çalıştım. Uyanık-uyur'un bu dönemde içinde bulunduğu durumun anlaşılması için gerekli her şeyi artık anlatmış olduğuma inanıyorum. Başka hastabakıcılar bulundu ve saat onda iki hekim ve Bay L... ile birlikte evden ayrıldım.

Öğleden sonra, hepimiz yeniden hastayı görmeye gittik. Hemen hemen aynı durumdaydı. O zaman onu uyandırmanın uygun ve olanaklı olup olmadığını tartıştık; ancak, bunu yapmanın bir yarar sağlamayacağı hususunda anlaşmakta pek güçlük çekmedik. O ana kadar ölümün (ya da ölüm sözcüğünün genel olarak ifade ettiği şeyin) ipnotik süreçle durdurulmuş olduğu besbelliydi. M. Valdemar'ı uyandırmanın derhal ya da hızla sonunu getireceğini hepimiz açıkça görüyorduk.

O zamandan geçen haftanın sonuna kadar –*neredeyse yedi aylık bir süre*– zaman zaman doktorların ve daha başka dostların eşliğinde her gün M. Valdemar'ın evine uğradık. Bütün bu süre boyunca, uyanık-uyur *tam olarak* son tanımladığım durumunu korudu. Sürekli olarak hastabakıcı gözetiminde kaldı.

Geçen Cuma, en sonunda onu uyandırmaya veya uyandırmayı denemeye karar verdik ve bazı çevrelerde onca tartışmaya –halk arasında bence yersiz tepkilere– yol açan da zaten bu son denemenin (belki) talihsiz sonucu oldu.

M. Valdemar'ı ipnotik transtan kurtarmak amacıyla alışılmış el hareketlerinden yararlandım. Bu hareketler, bir süre başarılı olmadı. Hayata dönüşün ilk belirtisi irisin aşağı inmesi oldu. Gözbebeklerinin aşağı inmesine (gözkapaklarının altından) sarımtırak, keskin ve oldukça pis kokulu bol miktarda irin akışının eşlik ettiğini hayretle gözlemledik.

O zaman, eskiden olduğu gibi, M. Valdemar'ın kolunu hareket ettirmeye çalışmam istendi. Bunu denedim ama başaramadım. Bunun üzerine, Dr. F... soru sormamı istedi. Bu isteği aşağıdaki gibi yerine getirdim:

"M. Valdemar, şu anda ne hissettiğinizi ya da istediğinizi bize söyleyebilir misiniz?"

Veremin belirtisi olan yanaklarındaki kırmızı noktalar birden geri geldi, (çenesinin ve dudaklarının eskisi gibi kaskatı kalmasına karşın)

dili titremeye, daha doğrusu şiddetle hareket etmeye başladı ve en sonunda ağzından daha önce tanımladığım iğrenç ses çıktı:

"Tanrı aşkına, çabuk! Çabuk beni uyutun ya da çabuk beni uyandırın! Çabuk! *Ölüyüm diyorum size!*"

Sinirlerim tamamıyla altüst olmuştu; bir an için ne yapacağımı bilemeden kararsız kaldım. İlkin, hastayı sakinleştirmeye çalıştım ama irademin yeterince güçlü olmaması yüzünden bunu başaramadım; bunun üzerine tam tersi bir yol izleyerek bütün gayretimle onu uyandırmaya çalıştım. Çok geçmeden bu çabamda başarılı olacağımı anladım –ya da çok geçmeden tam başarı sağlayacağımı hayal etmeye başladım– ve eminim odada bulunan herkes hastanın uyanışını görmeye hazırlanmıştı.

Ama gerçekte olanlara gelince, buna hiçbir insanoğlunun hazır olması olanaklı değildi.

Istırap içindeki hastanın dudaklarından değil de kesinlikle dilinden *boşanan* "Ölüyüm! Ölüyüm!" haykırışları arasında ben hızlı hızlı ipnotizma hareketleri yaparken, onun bütün bedeni birden –bir dakika içinde, belki de daha kısa bir sürede– büzüldü, ufalandı, ellerimin altında *bozulup* dağıldı. Bütün tanıkların gözleri önünde, neredeyse sıvılaşmış tiksindirici ve iğrenç çürümüşlükte bir kütle kaldı yatağın üzerinde.

EİROS İLE CHARMİON'UN SOHBETİ

Πνρ σ οι προσοισ ω.
Sana ateşi getireceğim.

Euripides, *Andromache*.[1]

EİROS — Neden bana Eiros diyorsun?

CHARMİON — Bundan böyle adın bu. Benim *Dünyadaki* adımı da unutacak ve bana Charmion diyeceksin.

EİROS — Bu, sahiden de bir düş değil!

CHARMİON — Bizim için artık düş diye bir şey yok, ama bu esrarı başka bir zamana bırakalım. Seni canlı gibi ve aklı başında görmekten büyük bir sevinç duyuyorum. Gözündeki perde kalkmış. Yürekli ol ve hiçbir şeyden korkma. Derin bir uyuşukluk içinde geçirmene izin verilen günlerin doldu; yarın, yeni varoluşunun haz ve mucizelerini sana ben kendim tanıtacağım.

EİROS — Doğru, hiç mi hiç uyuşukluk hissetmiyorum. Tuhaf baş dönmesi ve korkunç gece beni terk etti, "*büyük bir yükseklikten düşen suların sesine*" benzeyen o çılgın, aceleci ve korkunç sesi artık duymuyo-

1) Eiros ve Charmion adları için Poe'nun kaynağı muhtemelen Jacob Bryant'dır. Bryant şöyle yazıyordu: "Kleopatra'nın iki kadın hizmetçisinin adları (...) benim Gökkuşağı ve Güvercin olarak yorumladığım *Eiras* ve *Charmion* idi." Gökkuşağı ve Güvercin'i Tufan'dan sonra Tanrı'nın mucizeleri olarak tanımlar, Bryant. Her ikisi de yeniden doğuşun sembolleridir. Shakespeare'in "Antonius ve Kleopatra"sında da benzer adlı üç kahraman bulunmaktadır. Eros kendini Antonius'a adamış eski bir köledir. Büyük bir üzüntüye düşen Antonius eski kölesine kendisini öldürmesini emreder; Eros, onun yerine kendini öldürür. Iras ve Charmian Kleopatra'nın iki hizmetçisidirler. Oyunun başında Shakespeare, kadın karakterlerinin hiçbirisi için yapmadığı kadar en açık saçık şekilde tanımlar onları, ama oyunun sonunda Iras, teselli bulamayan Kraliçesinin kendisini öpmesiyle kalbi durarak ölür ve Charmian da Kleopatra'nın intiharından sonra kendini engerek yılanına sokturur.

rum. Bununla birlikte, Charmion, duygularım *yeniyi* kavrayışındaki keskinlik yüzünden karmakarışık.

CHARMİON — Birkaç gün bunların düzelmesine yetecektir, ama seni çok iyi anlıyor ve sana acıyorum. Senin şu anda başına gelenlerin benim başıma gelmesinin üzerinden on dünya yılı geçti, yine de anısı taptaze. Ama sen şu anda Cennette katlanacağın tüm acılara katlanmaktasın.

EİROS — Cennette mi?

CHARMİON — Evet, Cennette.

EİROS — Aman Tanrım! Acı bana, Charmion! Bütün bu şeylerin –bilinmezken artık bilinir olan bu şeylerin– yüce ve kesin Şimdide erimiş belirsizliklerle dolu Geleceğin görkemi altında eziliyorum.

CHARMİON — Böyle düşünceleri kafana takma. Bunu yarın konuşuruz. Sarsılan ruhun sıradan anıların hatırlanmasıyla huzur bulacaktır. Çevrene ya da ileriye bakma – yalnızca geriye bak. Seni aramıza atan harikulâde olayın ayrıntılarını duymaya can atıyorum. Bana onu anlat. Korkunç bir şekilde yok olan dünyanın eski bildik diliyle bildik şeylerden konuşalım.

EİROS — Çok, çok korkunç bir şekilde hem de! Bu, gerçekten de bir düş değil.

CHARMİON — Artık düş yok. Arkamdan çokyas tutuldu mu, Eiros'um?

EİROS — Yas mı, Charmion? Hem de nasıl! Dünyanın o son saatine kadar, evinin üzerine yoğun bir kasvet bulutu ve samimi bir hüzün asılıydı.

CHARMİON — O son saatten bahset bana. Unutma ki, felaketin meydana gelmiş olması dışında o konuda hiçbir şey bilmiyorum. İnsanların arasından ayrıldıktan sonra Mezar yoluyla Geceye geçtim – bu dönemde, yanlış hatırlamıyorsam, sizi mahveden felaket hiç de beklenilen bir şey değildi. Ama, elbette o günün spekülatif felsefesini pek bilmiyordum.

EİROS — Başımıza gelen felaket, senin de dediğin gibi, tam anlamıyla beklenmedik bir şeydi, ama buna benzer felaketler uzun zamandan beri

gökbilimciler arasında bir tartışma konusuydu. Daha senin bizden ayrılıp gittiğin dönemde bile, her şeyin sonunda ateşle yok olacağından söz eden Kutsal metinlerin, yalnızca yeryüzü küresi ile ilgili olduğu konusunda insanların hemfikir olduklarını söylememe, bilmem gerek var mı? Ama astronomi biliminin kuyrukluyıldızları alevin dehşetinden mahrum bıraktığı dönemden beri, insanoğlu yıkımın dolaysız faili bakımından hep yanılgı içinde olmuştu. Bu cisimlerin epeyce düşük olan yoğunlukları oldukça doğru bir şekilde belirlenmişti. Kuyrukluyıldızların Jüpiter'in uyduları arasından, bu ikincil gezegenlerin kütlelerinde olsun, yörüngelerinde olsun önemli bir değişikliğe yol açmadan geçtiği gözlemlenmişti. Bu gezginlere, uzun zamandan beri, bizim maddesel küremize temas etse bile ona herhangi bir zarar veremeyecek nitelikte ve inanılmayacak kadar seyrek buhardan oluşumlar gözüyle bakıyorduk. Öte yandan, böylesi bir temastan hiç korkumuz yoktu, çünkü bütün kuyrukluyıldızların tüm elementleri tam olarak biliniyordu. Ateşle gelecek yıkımın failini *bunların* arasında aramak, uzun zamandan beri kabul edilemez nitelikte bir fikir olarak görülüyordu. Ama gökbilimcilerin *yeni* bir kuyrukluyıldızın göründüğünü bildirmesi üzerine, son zamanlarda, halk arasında son derece tuhaf bir şekilde mucizelerden, çılgınca tahminlerden söz edilir oldu; her ne kadar bunlar birkaç cahil cühela arasında itibar gören söylentiler olsa da, o güne kadar görmediğim bir heyecan dalgasına ve güvensizliğe yol açtı.

Yabancı küreyi oluşturan elementler derhal tespit edildi ve tüm gözlemciler bu kürenin izlemekte olduğu yörüngenin hadid noktasında, dünyanın çok yakınında geçeceğini hiç duraksamadan kabul ettiler. En ünlü gökbilimciler arasında sayılmayan iki üç gökbilimci, ısrarla çarpışmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürdü. Bu haberin halk üzerindeki etkisini sana anlatamam. İnsanlar, birkaç gün boyunca, dünyevi fikirlere uzun zamandır alışkın zihinlerinin kavrayamayacağı bir sava inanmayı reddettiler. Ama yaşamsal öneme sahip bir gerçek er veya geç en kalın kafalıların bile zihnine giden bir yol bulur. En sonunda insanlar astronomi biliminin yalan söylemediğini anlayıp kuyrukluyıldızı beklemeye başladılar. Kuyrukluyıldızın yaklaşması önceleri ne gözle görülür derecede hızlıydı ne de alışılmadık bir görünüme sahipti. Donuk kırmızı bir rengi ve zor fark edilebilir küçük bir kuyruğu vardı. Yedi sekiz gün süreyle görünür çapında hissedilir bir değişme görmedik; sadece rengi biraz değişti. Bu arada herkes işini gücünü bir kenara bırakıp bütün dikkatini, kuyrukluyıldızın niteliği konusunda bilginler arasında çıkan tartışmalara vermişti. En cahil insanlar bile ağır çalışan kafalarını bu işi

anlamaya adamıştı. *O zaman* âlimler bütün zekâlarını –bütün ruhlarını– bir korkunun yatıştırılmasına ya da gözde bir kuramın desteklenmesine vermediler. Oh! Hayır, onlar gerçeği, yalnızca gerçeği araştırdılar – doğru görüşlere ulaşmaya can attılar. Kusursuz bilgi için inlediler. *Hakikat*, gücünün bütün saflığıyla ve olağanüstü görkemiyle ortaya çıktı ve bilge kişiler diz çöküp ona taptılar.

Küremizin ya da üzerinde yaşayan canlıların korkulan çarpışmadan dolayı elle tutulur bir zarara uğrayacağı düşüncesi, bilge kişiler arasında her geçen saat itibar yitiriyordu; bilge kişiler kalabalıkların akıl ve hayal güçlerinin yönetimini artık ellerine geçirmişlerdi. Kuyrukluyıldızın *çekirdeğinin* yoğunluğunun bizdeki en seyreltik gazın yoğunluğundan daha az olduğunu gösterdiler; benzer bir ziyaretçinin Jüpiter'in uyduları arasından zararsızca geçmiş olmasının üzerinde ısrarla durup bundan korkuları yatıştırmada yararlandılar. Teologlar korkunun tutuşturduğu bir gayretkeşlikle İncil'deki kehanetleri ortaya koyuyor ve onları daha önce benzeri görülmemiş bir doğruluk ve basitlikle halka açıklıyorlardı. Dünyanın sonunun ateşle geleceği, herkesi ikna eden bir şevk ve belagatla ileri sürülüyordu ve kuyrukluyıldızların (artık herkesin bildiği gibi) ateşle ilgilerinin olmaması gerçeği, kıyamet endişesinden insanları büyük ölçüde kurtarıyordu. Salgın hastalıklara ve savaşlara ilişkin halkın önyargılarının ve bayağı hataların –ortaya çıkan her yeni kuyrukluyıldızla birlikte bir alışkanlık haline gelen hataların– bu defa tekrarlanmamış olması dikkat çekici bir durumdu. Sanki akıl birden silkinerek, batıl inanışı tahtından alaşağı etmişti. En zayıf zekâlar bile aşırı ilgiden güç kazanmıştı.

Bu çarpışmadan ne gibi küçük kötülükler gelebileceği, hararetli bir tartışmanın konusu oldu. Bilginler, jeolojik sonuçlardan, iklimdeki ve bunun sonucu olarak da bitki örtüsündeki olası değişikliklerden, manyetik ve elektriksel etkilerden söz ediyorlardı. Çoğu insan, hiçbir şekilde görülür veya hissedilir değişiklik olmayacağını ileri sürüyordu. Bu tartışmalar böylece sürüp gidedursun, tartışma konusu olan nesne giderek yaklaşmaktaydı; kuyrukluyıldızın görünür çapı büyümüş, parlaklığı artmıştı. İyice yakına geldiğinde insanoğlunun beti benzi attı. Herkes işi gücü bir kenara bıraktı.

Kuyrukluyıldızın büyüklüğü, en sonunda, kayıtlara geçmiş bütün daha önceki kuyrukluyıldızların boyutlarını aştığında, duyguların genel seyrinde son derece dikkat çekici bir değişiklik yaşandı. Gökbilimcilerin yanılmış olabilecekleri gibi oyalayıcı umutları bir yana bırakan halk yaklaşan felaketin kesinliğini iliklerinde hissetti. Artık elle tutulur bir dehşetin pençesinde kıvranıyorlardı. İnsanoğlunun en yiğitlerinin yürek-

leri göğüslerinde şiddetle çarpıyordu. Bu duyguların en dayanılmaz türden duygulara dönüşmesine sadece birkaç gün yetmişti. Artık, yabancı meteora hiçbir *alışılmış* düşünceyi uygulayamıyorduk. *Tarihsel* nitelikleri yok olmuştu. Yarattığı heyecanın korkunç *yeniliği* ile bizi eziyordu. Biz onu göklerdeki astronomik bir olay olarak değil, yüreklerimizde bir karabasan, beyinlerimizde bir gölge olarak görüyorduk. Akıl almaz bir hızla, tüm ufku kaplayan ateşten bir örtü görüntüsüne bürünmüştü.

Bir gün daha geçti ve insanoğlu rahat bir soluk aldı. Kuyrukluyıldızın etki alanına çoktan girmiş olduğumuz halde, yine de yaşamaya devam ettiğimiz anlaşılmıştı. Bunun üzerine, hal ve hareketlerimize bir zindelik, zihnimize alışılmamış bir canlılık geldiği bile söylenebilir. Korkularımızın nesnesi olan şeyin aşırı ölçüde seyrekliği gün gibi ortadaydı; ötesindeki bütün gökcisimleri rahatça görülebiliyordu. Öte yandan, bitki örtümüz gözle görülür şekilde değişti ve ortaya çıkacağı önceden söylenen bu durum bilgelerin ileri görüşlülüğüne olan inancımızı pekiştirdi. Her türlü bitkinin üzerini o güne dek görülmemiş gürlükte yapraklar kapladı.

Ve bir gün daha geçti – başımıza hiçbir felaket gelmedi. Kuyrukluyıldızın önce çekirdeğinin bize ulaşacağı artık belli olmuştu. İnsanlar tuhaf bir değişikliğin pençesine düştüler ve duyulan ilk *acı* hissi, herkesin ağlayıp sızlamaya başlaması ve korkuya kapılması için müthiş bir işaret oldu. Duyulan ilk acı hissi, göğüs ve ciğerlerde şiddetli bir sıkışma ve ciltte dayanılmaz bir kuruluk şeklindeydi. Atmosferimizin esaslı bir şekilde değişmiş olduğu yadsınamazdı; bu atmosferin bileşimi ve uğramış olduğu değişiklikler şimdi yeni başlayan tartışmaların esas konusunu oluşturuyordu. Araştırmaların sonucu, en yoğun dehşet duygusunun yaratabileceği heyecan ve ürpermeyle insanoğlunun yüreğini hoplattı.

Bizi saran havanın yüzde yirmi bir oranında oksijenle yüzde yetmiş dokuz oranında azot gazlarından oluşan bir karışım olduğu çok uzun zamandan beri bilinmektedir. Yanma olayını sağlayan ve ısının taşıyıcısı olan oksijen yaşam için mutlak gerekli bir element ve doğadaki en enerjik, en güçlü unsurdu. Oysa azotun ne yaşam ne de ateş açısından hiçbir önemi yoktu. Olağanüstü oksijen fazlalığı, bizim bu olayda da görüldüğü gibi, hayatiyetin son derece yükselmesi sonucunu verirdi. Bu düşüncenin en ileri noktalarına kadar vardırılması, geliştirilmesiydi insanların yüreğini korkuyla dolduran. *Havanın tamamen azotsuz kalması* nasıl bir sonuca yol açardı? Çok güçlü, her şeyi yalayıp yutan, dolaysız, karşı konulmaz bir yanma – Kutsal Kitap'ın her tarafı ateşe boğan dehşet verici kehanetlerinin en ince, en korkunç ayrıntılarına kadar gerçekleşmesi.

İnsanoğlunun o zamanki zincirlerinden boşanmış çılgınlığını sana betimlememe gerek var mı, Charmion? Kuyrukluyıldızın seyreltik bir kütle oluşu daha önceleri yüreğimizi umutla doldururken, şimdi umutsuzluğumuzun kaynağı olmuştu. Onun elle tutulamayan gaz niteliğinde, Yazgımızın tamamlanışını açıkça görüyorduk. Bu arada, son umut kırıntılarını da beraberinde götürerek bir gün daha geçti. Hızla değişmekte olan bir havayı soluyorduk. Kırmızı kan, dar kanallarda gürül gürül çağlıyordu. Herkes azgın bir sayıklama nöbetinin pençesine düşmüştü; insanlar korkutucu gökyüzüne doğru kollarını uzatıyor tir tir titreyerek feryat figan ediyorlardı. Ama tüm yaşamı tahrip eden kuyrukluyıldızın çekirdeği şimdi tam üstümüzdeydi; burada Cennette bile, sözünü ederken korkudan titriyorum. Kısa keseceğim – felaketin kendisi kadar kısa. Yalnızca bir an için her şeye değen ve her şeyin içine işleyen tuhaf parlak bir ışık oluştu. Sonra,–yüce Tanrı'nın olağanüstü büyüklüğü önünde diz çökelim, Charmion– sonra, bizzat ONUN ağzından geliyormuş gibi her tarafı kaplayan bir haykırış duyuldu; içerisinde yaşadığımız bütün esir kütlesi, olağanüstü parlaklığını ve her şeyi yakıp yıkan hararetini her türlü bilgiye vakıf meleklerin bile isimlendiremediği, birdenbire parlayan bir alevle patladı. Her şey böyle sona erdi.

BİR UYANIK-UYURLA SOHBET

İpnotizmanın *temel varsayımlarını* hâlâ koyu bir kuşku bulutu sarmalıyor olsa da, şaşırtıcı *olguları* bugün evrensel olarak kabul edilmektedir. Bu etkilerden kuşku duyanlar, meslekten su katılmamış kuşkucular, işe yaramaz takımından cibilliyetsizlerdir. İnsanın yalnızca irade gücünü kullanarak bir başkasını, neredeyse *ölüme* benzer anormal bir duruma ya da en azından bizim bilgi sınırlarımız içinde normal kabul ettiğimiz durumlardan oldukça farklı bir duruma düşürebilecek kadar etkileyebildiğini; böylesine etkilenmiş kişinin bu durumda, dış duyu organlarını ancak büyük bir çabayla, bu yüzden de yetersiz kullanabilmesine karşın, yine de fiziksel organlarla kavranması mümkün olmayan şeyleri, bilinmez olduğu varsayılan kanallardan ve inanılmaz derecede tam olarak kavrayabildiğini; dahası, zihinsel yeteneklerinin muazzam ölçüde yükselip güçlendiğini; kendisini böyle etkileyen kişiye karşı derin bir yakınlık duyduğunu ve son olarak, etkiye duyarlılığın etkilenme sıklığıyla arttığını ve yol açtığı kendine has özellikleri olan olgunun da aynı oranda kapsamlı ve *belirgin* olduğunu *kanıtlamaya* çalışmaktan daha kesin bir zaman israfı olamaz günümüzde.

Bunların –ipnotizma yasalarının genel özelliklerinin– gösterilmesinin fuzuli bir iş olduğunu söylüyorum; böylesine gereksiz bir gösteriyle bugün okuyucularımı sıkmak niyetinde de değilim. Şu anki amacım çok farklı elbette. Önyargılı bir dünya karşısında da olsam, bir uyanık-uyur ile aramda birkaç gün önce geçen çok dikkate değer bir sohbeti hiç yorum yapmadan, ama bütün ayrıntılarıyla vermek zorunda hissediyorum kendimi.

Uzun zamandan beri söz konusu kişiyi (Bay Vankirk'ü) ipnotize etme alışkanlığı edinmiştim; giderek hassasiyeti artmış olduğundan onu artık daha çabuk ipnotize ediyordum. Bay Vankirk, aylardan beri ileri derecede veremden muzdaripti, hastalığın fazla rahatsızlık verici etkilerinden benim ipnotik el hareketlerimle kurtulmaktaydı; Çarşamba gecesi, yani içinde bulunduğumuz ayın on beşinde hastanın başucuna çağrıldım.

Hastanın, kalp bölgesinde keskin bir sancısı vardı, güçlükle soluk alıp veriyordu ve astımın bilinen bütün belirtilerini sergiliyordu. Böylesi

kasılmalarda, sinir merkezlerine hardal sürmek genellikle onu rahatlatıyordu, ama bu gece o da işe yaramamıştı.

Odasına girdiğimde, neşeli bir gülümsemeyle beni selamladı; besbelli ki çok fazla beden ağrısı çekiyordu, buna karşın zihinsel bakımdan çok iyi gözüküyordu.

"Sizi bu akşam," dedi, "ağrılarımı dindiresiniz diye değil, son zamanlarda bende epeyce endişe ve şaşkınlığa yol açan bazı psişik izlenimler konusunda bana yardımcı olasınız diye çağırttım. Ruhun ölümsüzlüğü konusunu bugüne kadar nasıl kuşkuyla karşıladığımı size anlatmama gerek yok. Şu varlığını kabule yanaşmadığım ruhta, her zaman kendi varlığı konusunda belli belirsiz bir his olduğunu yadsıyacak değilim. Ancak bu his hiçbir zaman tam bir kanıya dönüşmemişti. Bunun aklımla hiçbir ilişkisi yoktu. Tüm mantıksal sorgulama çabalarım, beni eskisinden daha fazla kuşkucu yaptı. Bana, Cousin'i[1] incelememi önerdiler. Cousin'i hem kendi yapıtlarından hem de Avrupa ve Amerika'daki yankılarından inceledim. Bay Brownson'un[2] Charles Elwood'u, sözgelimi, elime tutuşturuldu. Bu kitabı büyük bir dikkatle okudum. Bütünü itibarıyla mantığa uygun buldum, ancak *tek* mantığa aykırı kısmı ne yazık ki kitabın inançsız kahramanının esas savlarıydı. Yaptığı özetten, ahkâm kesen kahramanımızın kendi kendini bile inandıramadığı anlaşılıyordu. Kitabın sonu, tıpkı Trinculo'nun[3] devleti gibi, başını unutuyordu. Kısacası, insan kendi ölümsüzlüğünü zekâsıyla kavrayacaksa, bunun şimdiye kadar İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın ahlakçılarının yapageldikleri gibi salt soyutlamalarla olmayacağını kavramam çok fazla uzun zaman almadı. Soyutlamalar insanı eğlendirir ve oyalar ama zihinde yer etmez. En azından bu dünyada, felsefenin, niteliklere şeyler olarak bakmaya bizi her zaman boş yere çağıracağı kanısına vardım. İrade, boyun eğebilir – ama ruh, ama akıl, asla.

"Tekrar ediyorum, belli belirsiz hissettim, ama hiçbir zaman anlayarak inanmadım. Ama son zamanlarda bende neredeyse akılla kabullenilebilecek belirli bir duygu derinliği oluştu, öyle ki ikisini birbirinden zor

1) Victor Cousin (1792-1867). Sekiz ciltlik felsefe ansiklopedisi *"Cours de l'histoire de la philosophie"*ye gönderme yapılıyor olabilir.

2) Orestes Augustus Brownson (1803-1876): Mistik Amerikan yazarı. Önceleri presbiteryen, sonra üniversalist, sonra üniteryen daha sonra katolik. Felsefi açıdan ise August Comte ile Victor Cousin'in ılımlı izleyicisi. 1840'ta yayımlanan *Charles Elwood* adlı romanında aşkın (transcendental) öğretileri ele aldı.

3) Trinculo: Shakespeare'ın *Fırtına*'sındaki soytarı. Caliban ve Stefano ile birlikte Prospero'nun adasını ele geçirmek için planlar yapar, ama planı açığa çıkar ve cezalandırılır. Poe karıştırmaktadır; *Fırtına*'da Antonio "devletin kuyruğu başını unuttu" sözünü Trinculo'ya değil Gonzalo'ya söylemektedir (*Fırtına*, Shkespeare, çev.: Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, II. Perde, I. Sahne, s. 54).

ayırt edebiliyorum. Bu sonucu sanırım basitçe ipnotik etkiye bağlayabilirim. Düşüncelerimi en iyi, bir varsayımla açıklayabilirim; şöyle ki, ipnoza girmek, anormal durumumda beni ikna eden, ama normal durumuma *–sonuçları* dışında– ipnotizma olgusuyla tam bir uyum halinde uzanmayan bir dizi akıl yürütmeyi kavramamı sağlıyor. Uyur-uyanıklık durumunda akıl yürütmeyle sonuçları –neden ve sonuç– bir arada bulunuyor. Doğal durumumda, neden yok oluyor, geriye sadece sonuç kalıyor, o da kısmen.

"Bu düşünceler, ipnotize edildiğimde bana bir dizi akıllıca yönetilmiş sorunun sorulmasının iyi sonuçlar doğuracağını düşünmeme yol açtı. Uyanık-uyurların kendi bilinçlerine fazlasıyla vardıklarını sık sık gözlemlemişsinizdir – uyanık-uyurun ipnotik durumun bütün yönleri üzerine sahip olduğu geniş bilgiden ve kendi bilincine varışından, ipnotize edilmiş kişiyi sorgulamada tutulacak yolun ipuçları çıkarılabilir."

Bu deneyi yapmaya elbette razı oldum. Birkaç el hareketi Bay Vankirk'ün ipnotik uykuya dalmasına yetti. Soluk alıp vermesi derhal rahatladı, artık herhangi bir fiziksel rahatsızlıktan acı çekmiyor gibiydi. Bundan sonra aramızda aşağıdaki konuşma geçti: Burada V. hastayı, P. beni temsil etmektedir.

P. Uyuyor musunuz?

V. Evet, hayır; daha derin uyumayı yeğlerdim.

P. [*Birkaç el hareketinden sonra.*] Şimdi uyuyor musunuz?

V. Evet.

P. Şu anki hastalığınızın nasıl sonuçlanacağını düşünüyorsunuz?

V. [*Uzun süre durakladıktan sonra ve güçlükle konuşuyormuş gibi.*] Ölüp gideceğim.

P. Ölüm fikri sizi kederlendiriyor mu?

V. [*Çok çabuk.*] Hayır, hayır.

P. Sizi bekleyen şey hoşunuza gidiyor mu?

V. Uyanık olsaydım ölmek isterdim, ama şimdi önemi yok. İpnotik durum beni hoşnut edecek kadar ölüme yakın.

P. Biraz daha açık anlatmanızı isterdim, Bay Vankirk.

V. Ben de böyle yapmak istiyorum, ama bu zayıf halimle harcayabileceğimden daha fazla çaba gerektiriyor bu. Bana, uygun sorular sormuyorsunuz.

P. O zaman, size ne sormalıyım?

V. Başından başlamalısınız.

P. Başından mı? Ama başlangıç neresidir?

V. Biliyorsunuz ki başlangıç TANRI'dır. [*Bu sözler, alçak ve titreyen bir ses tonuyla ve çok derin bir saygı ifadesiyle söylenmişti.*]

P. Öyleyse, Tanrı nedir?

V. [*Dakikalarca duraksadıktan sonra.*] Söyleyemem.

P. Tanrı, ruh değil midir?

V. Uyanıkken 'ruh'la ne demek istediğinizi anlıyordum, ama bu bana şimdi sadece bir sözcük olarak gözüküyor – örneğin, gerçeklik gibi, güzellik gibi, yani bir nitelik olarak.

P. Tanrı, özdeksiz değil midir?

V. Özdeksizlik diye bir şey yoktur, bu sadece bir sözcüktür. Özdek olmayan şey, mevcut değildir – nitelikler, nesne olmadıkça.

P. O zaman, Tanrı özdeksel midir?

V. Hayır. [*Yanıt beni çok şaşırttı.*]

P. Peki, öyleyse nedir Tanrı?

V. [*Uzunca bir süre sustuktan sonra, kekeleyerek.*] Anlıyorum, ama anlatması çok zor. [*Yeniden uzun bir suskunluk.*] Tanrı bir ruh değil, çünkü var. *Sizin anladığınız anlamda* özdek de değil. Özdeğin, insanın bilmediği *derecelenmeleri* vardır; yoğun olanı seyrek olanını iter, seyrek olanı yoğun olanının içini kaplar. Örneğin, atmosfer elektriğin ana öğesi-

ni harekete geçirirken elektriğin ana öğesi atmosfer içerisinde yayılır. Özdeğin bu derecelenmeleri, az bulunurluk veya seyreklik bakımından azala azala, sonunda *parçacıksız* özdeğe –parçacığı olmayana, bölünmeze, *tek* olana– ulaşır; ve burada itme ve nüfuz etme yasası değişikliğe uğrar. En son ya da parçacıksız özdek, sadece her şeyin içine nüfuz etmekle kalmaz, aynı zamanda her şeyi de iter ve böylece her şey kendi kendinin içinde olmuş olur. Bu özdek Tanrı'dır. İnsanların '*düşünce*' sözcüğünde somutlaştırmaya çalıştıkları şey, hareket halindeki bu özdektir.[4]

P. Metafizikçiler, bütün eylemlerin harekete ve düşünceye indirgenebileceğini ve hareketin kökeninde düşüncenin olduğunu ileri sürerler.

V. Evet, şimdi kafa karışıklığını görüyorum. Hareket, *zihnin* eylemidir, *düşüncenin* değil. Parçacıksız özdek ya da hareketsiz durumdaki Tanrı (kavrayabildiğimiz kadarıyla) insanların zihin dedikleri şeydir. Kendiliğinden hareketin parçacıksız özdekteki (etkisi bakımından insan iradesine eşdeğer) gücü, onun tekliğinin ve aynı anda her yere yayılmış olmasının bir sonucudur; *nasıl* olduğunu bilmiyorum ve şimdi çok açıkça görüyorum ki hiçbir zaman da bilemeyeceğim, ama kendi içerisinde mevcut bir yasa ya da bir nitelikle harekete geçirilmiş olan parçacıksız özdek düşüncedir.

P. Parçacıksız özdek derken ne demek istediğinizi daha açık bir şekilde anlatabilir misiniz?

V. İnsanların bilgisi dahilindeki özdekler, derecelerinin yükselmesi oranında duyu organlarıyla kavranamaz olur. Tut ki elimizde bir metal, bir parça ağaç, bir su damlası, atmosfer, bir gaz, ısı,[5] elektrik, ışık saçan esir var. Şimdi biz bunların hepsine özdek diyoruz ve tüm özdekleri genel bir tanımla ifade ediyoruz; ama buna rağmen, metale ilişkin fikrimizle ışık saçan esire ilişkin fikrimiz kadar birbirinden esastan farklı iki fikir olamaz. Bu sonuncusunu alalım, onu bir ruh ya da hiçlik olarak sınıflandırmaya neredeyse karşı konulamaz bir eğilim

4) Bu, Poe'nun birçok öyküsünde ve denemesinde yer verdiği ve "spiritualite"ye fiziksel bir temel kazandırmaya çalıştığı bir dizi pasajdan biridir. (Örneğin, "Sözcüklerin Gücü" adlı öyküsünde ve kozmolojik denemesi "Eureka"da benzer görüşler yer almaktadır.)

5) Kalorik. Daha Poe zamanında bir kenara atılmış bilimsel kavram. Yanmanın temelinde yattığı varsayılan 'ısı maddesi'.

duyuyoruz. Bizi bunu yapmaktan alıkoyan tek şey, onun atomik yapısına ilişkin görüşümüzdür ve burada bile, sonsuzcasına küçüklük, sağlamlık, elle tutulabilirlik, ağırlık özelliklerine sahip bir şey olarak atom hakkındaki bilgilerimizi yardıma çağırmak zorunda kalırız. Atomun yapısına ilişkin düşüncelerimiz yerle bir edilecek olsa, esire artık bir mevcudiyet olarak ya da en azından bir özdek olarak bakamayız. Daha iyi bir sözcük bulunmadığından, buna ruh diyebiliriz. Şimdi, ışık saçan esirin bir adım ötesine geçip, esirden daha seyreltik bir özdek düşünelim; bu esir metalden çok daha seyreltik olduğundan, (bütün okul dogmalarına karşın) hemencecik biricik kütleye – parçacıksız özdeğe– ulaşırız. Çünkü atomların kendilerinin sonsuz küçüklüğünü kabul etsek bile, atomlar arasındaki boşlukların sonsuz küçüklüğü bir saçmalıktır. Atomlar yeterince çok sayıdaysa, atomlar arası boşluğun yok olacağı ve kütlenin mutlak anlamda birleşip yek vücut olacağı bir nokta, bir azlık derecesi olacaktır. Atomik yapı böylece bir yana bırakılınca, kütlenin niteliği değişerek kaçınılmaz olarak ruh kavramımız alanına kayar. Bununla birlikte, açıktır ki, yine eskisi kadar özdektir. Doğrusu şudur, olmayanı hayal etmek olanaksız olduğundan ruh kavranamaz. Onunla ilgili bir kavram oluşturduğumuz hayaline kapıldığımızda, özdeğin sonsuzca seyrelmiş olduğunu düşünerek sadece kendimizi kandırmaktayızdır.

P. Bana kalırsa, mutlak birleşme fikrine karşı üstesinden gelinemez bir itiraz bulunmaktadır –bu, gökcisimlerinin uzaydaki dönüşleri sırasında karşılaştıkları çok küçük dirençtir– belirli bir dereceye kadar varlığı bugün ortaya çıkarılan bu direnç o denli küçüktür ki Newton gibi bir bilgenin bile gözünden kaçmıştır. Cisimlerin gösterdiği direncin esas olarak yoğunluklarıyla orantılı olduğunu biliyoruz. Mutlak birleşme, mutlak yoğunluk demektir. Boşluk yoksa, geçilecek yer de olamaz. Mutlak yoğunlukta bir esir, bir yıldızın ilerlemesini elmas ya da demirden bir esire göre çok daha etkili bir şekilde durduracaktır.

V. İtirazınıza, görünüşteki yanıtlanamazlığı oranında kolayca yanıt verilebilir. Yıldızın ilerlemesine gelince, yıldızın esirin içinden mi geçtiği yoksa *esirin mi onun içinden* geçtiği fark etmez. Kuyrukluyıldızların bilinen yavaşlamalarını onların esirin içinden geçtiği fikrine bağlayan hata kadar açıklanamaz başka bir gökbilimsel hata yoktur, çünkü ne kadar seyrek olduğu varsayılırsa sayılsın, bu esir yine de, anlaşılmasını olanaksız buldukları bir noktayı geçiştirmeye çalışan bu gökbi-

limcilerin kabul ettiklerinden çok daha kısa bir sürede her türlü yıldız hareketini kesin olarak durdururdu. Öte yandan, gerçek gecikme süresi, aşağı yukarı esirin yıldızın bir tarafından öte tarafına geçişi sırasındaki *sürtünmesinden* beklenen kadardır. Bu durumda, yavaşlatma kuvveti anlık ve kendi içinde bütündür – ikinci durumdaysa, sonsuza kadar biriken niteliktedir.

P. Ama bütün bunlarda –salt özdeğin Tanrı ile özdeşleştirilmesinde– bir saygısızlık yok mu? [*Uyanık-uyur ne demek istediğimi tam olarak anlayıncaya kadar sorumu tekrarlamam gerekti.*]

V. Özdeğin zihinden *niçin* daha az saygın olması gerektiğini söyleyebilir misiniz? Ama unutuyorsunuz ki, sözünü ettiğim özdek her bakımdan, özellikle de yüksek nitelikleri bakımından tam olarak okulların 'zihni' ya da 'ruhudur', ayrıca bu okulların 'özdeğidir' de aynı zamanda. Tanrı, ruha atfedilen bütün güçleriyle, özdeğin yetkinleşmiş halinden başka bir şey değildir.

P. Öyleyse, hareket halindeki parçacıksız özdeğin, düşünce olduğunda ısrar ediyorsunuz.

V. Genel olarak, bu hareket evrensel zihnin evrensel düşüncesidir. Bu düşünce yaratır. Yaratılmış olan her şey Tanrı'nın düşüncelerinden başka bir şey değildir.

P. "Genel olarak" diyorsunuz.

V. Evet. Evrensel zihin Tanrı'dır. Yeni bireysellikler için *özdek* gereklidir.

P. Ama şimdi 'zihinden' ve 'özdekten' metafizikçiler gibi söz ediyorsunuz.

V. Evet, karışıklıktan kaçınmak için. 'Zihin' dediğimde, parçacıksız ya da en üstün özdeği kastediyorum; 'özdek' ile bütün geri kalanları hedefliyorum.

P. "Yeni bireysellikler için özdek gereklidir" diyordunuz.

V. Evet. Çünkü cisimsiz var olan zihin Tanrı'dır. Düşünen bireysel varlıklar yaratmak için kutsal zihnin bir kısmına vücut vermek gerekliydi.

Böylece insan bireyselleşmiş olur. Beden giysisi olmasaydı insan Tanrı olurdu. Şimdi, parçacıksız özdeğin vücut bulmuş kısımlarının özel hareketleri insan düşüncesi olurken, tamamının hareketi Tanrı düşüncesi olur.

P. Bedeninden kurtulmuş insanın Tanrı mı olacağını söylüyorsunuz?

V. [*Epeyce duraksadıktan sonra.*] Bunu söylemiş olamam; tam bir saçmalık bu.

P. [*Notlarıma bakarak.*] "Beden giysisi olmasaydı insan Tanrı olurdu" dediniz.

V. Doğru. Bundan yoksun kalan insan Tanrı *olurdu* – birey olmaktan çıkardı. Ama insan hiçbir zaman bundan yoksun kalamaz –en azından hiçbir zaman *yoksun kalmayacaktır*– aksi halde, Tanrı'nın kendi üzerine dönen bir eylemini tasavvur etmiş oluruz ki, tamamen yararsız ve amaçsız bir eylem.[6] İnsan bir yaratıktır. Yaratıklar, Tanrı'nın düşünceleridir. Geri dönüşümsüzlük düşüncenin doğasıdır.

P. Anlamıyorum. İnsanın hiçbir zaman bedenini terk edemeyeceğini mi söylüyorsunuz?

V. İnsanın hiçbir zaman bedensiz olmayacağını söylüyorum.

P. Açıklayın.

V. İki beden vardır: Kurtla kelebeğin konumlarına denk gelen yetkinleşmemiş beden ile gelişmesini tamamlamış beden. 'Ölüm' dediğimiz şey acılı bir başkalaşımdan başka bir şey değildir. Şu anki bedenimiz yetkinleşmemiş, hazırlık niteliğinde ve geçicidir. Geleceğimiz mükemmel, nihai ve ölümsüzdür. Nihai yaşam en yüce amaçtır.

P. Ama kurdun başkalaşımını açıkça bilmekteyiz.

6) Poe'nun düşüncesini birçok Doğu dininde bulunan "aydınlanmış ruhun amacı dünya ruhuyla (Tanrı'yla) bütünleşmektir" şeklindeki düşünceyle karşılaştırınız. Poe'nun düşüncesinin onlardan temel farkı, Poe'nun böyle aşkınlık için maddi temel aramaya çalışması ve düşüncesini Tanrı'yla tam bütünleşmeye vardırmamasıdır.

V. *Biz*, elbette – ama kurt, hayır. Yetkinleşmemiş bedenimizin oluştuğu özdek, bu bedenin organları tarafından algılanır; ya da daha açıkçası, yetkinleşmemiş organlarımız, yetkinleşmemiş bedenimizi oluşturan özdeğe uygundur, ama nihai bedeni oluşturan özdeğe uygun değildir. Nihai beden böylece yetkinleşmemiş duyularımızla algılanamaz olur ve iç formun kendisini değil, sadece iç formdan çürüyerek düşen kabuğu algılarız; ama bu iç form da, kabuk da nihai yaşamı kazanmış olanlarca algılanabilir.

P. Birçok kereler ipnotik durumun ölüme çok benzediğini söylediniz. Nasıl bir şey bu?

V. İpnotik durumun ölüme benzediğini söylediğimde, onun nihai yaşama benzediğini anlatmak istiyorum; çünkü ipnotize olduğumda yetkinleşmemiş yaşamımın duyuları askıdadır ve dışımdaki şeyleri, nihai ya da organik olmayan yaşamda kullanacağım bir ortam aracılığıyla doğrudan organsız algılıyorum.

P. Organik olmayan mı?

V. Evet. Organlar, insanın, başka sınıf ve biçimler dışında, özdeğin belirli sınıf ve biçimleri ile hissedilebilen ilişkiler kurabildiği mekanizmalardır. İnsanın organları, onun yetkinleşmemiş durumuna, sadece bu durumuna uygundur; nihai durumunda insan organsız olduğundan bir tek Tanrı iradesinin niteliği, yani parçacıksız özdeğin hareketi dışında her şeyi sınırsızca anlayabilir. Nihai bedeni tümden beyin olarak düşünmek suretiyle, hakkında açık bir fikir edinebilirsiniz. Tam olarak bu *olmasa da*, bu niteliğin kavranması onun ne olduğunu anlamaya sizi yakınlaştıracaktır. Işıklı bir cisim, ışık saçan esire titreşimler verir. Titreşimler, benzerlerini retinada yaratır; bunlar da yine benzer titreşimleri optik sinire iletir. Sinir, benzerlerini beyine taşır, beyin de benzerlerini kendi içini kaplayan parçacıksız özdeğe. Bu sonuncunun hareketi düşünce; düşüncenin ilk titreşimiyse algıdır. Bu, yetkinleşmemiş zihnin dış dünyayla iletişim kurma tarzıdır ve bu dış dünya, yetkinleşmemiş yaşamda, organların kendi tepkileriyle sınırlıdır. Ama organların bulunmadığı nihai yaşamda, dış dünya, ışık saçan esirden bile sonsuzca seyrek bir esirin müdahalesinden başka hiçbir müdahaleyle karşılaşmadan –daha önce de söylediğim gibi, beyinle benzerlik taşıyan bir özden yaratılmış– bedenin bütünü-

ne ulaşır; ve beden bu esirle birlikte titreşerek içini kapladığı parçacıksız özdeği harekete geçirir. Dolayısıyla, nihai yaşamdaki neredeyse sınırsızca algılama kapasitesini, özel durumlarla ilgili organların bulunmayışına vermeliyiz. Organlar, yetkinleşmemiş varlıklar kanatlanıncaya kadar onları içlerinde tutmaya yarayan kafeslerdir.

P. Yetkinleşmemiş 'varlıklar'dan söz ediyorsunuz. İnsandan başka düşünen yetkinleşmemiş varlık var mıdır?

V. Nebulalara, güneşlere, gezegenlere ve ne nebula ne güneş ne de gezegen olan daha başka kütlelere seyrelmiş pek çok özdeğin yığılmış olmasının tek amacı, sonsuz çoklukta yetkinleşmemiş varlığın kendine has özellikleri olan organlarına *gıda* sağlamaktır. Yetkinleşmiş yaşamdan önceki yetkinleşmemiş yaşamın gereksinimi olmasaydı böyle dünyalar olmazdı. Bu dünyaların her birinde ayrı ayrı türlerde, organik, yetkinleşmemiş, düşünen varlıklar vardır. Hepsinde, organlar, yaşanılan dünyanın özelliklerine göre değişiklikler gösterirler. Ölüm ya da başkalaşımla nihai yaşama –ölümsüzlüğe– ulaşan ve *biri* dışında bütün sırlara vakıf olan bu yaratıklar sadece irade gücüyle her tür eylemde bulunur, her yere giderler; bize biricik somut dünyalar olarak gözüken yıldızlarda değil de yıldızların yerleşimi için yaratıldığına körü körüne inandığımız uzayda yaşarlar. Ama bu UZAY'ın kendisi, sonsuzluğun gerçekten tözel enginliği, yıldızların gölgelerini yutarak onları meleklerin bakış açısından bir varlık olmaktan çıkarır.

P. "Yetkinleşmemiş yaşamın *gereksinimi* olmasaydı yıldızlar olmazdı" diyorsunuz. Peki, bu gereksinim nereden doğuyor?

V. Genel olarak inorganik özdekte olduğu gibi inorganik yaşamda da basit ve *biricik* yasanın –Kutsal İradenin– etkide bulunmasını engelleyecek hiçbir şey bulunmaz. Organik yaşam ve özdek (karmaşık, basit ve çok sayıda yasası olan) engel oluşturmak amacıyla yaratılmıştır.

P. Peki ama, yine soruyorum, bu engelin oluşturulması neden gerekmiştir?

V. Çiğnenmemiş yasanın sonucu kusursuzluk, doğruluk, olumsuz mutluluktur. Çiğnenmiş yasanın sonucu kusurluluk, yanlışlık, olumlu acıdır. Organik yaşamın ve özdeğin yasalarının çokluğu, karmaşıklığı

ve tözelliğinin neden olduğu engeller yüzünden, yasanın çiğnenmesi belli bir noktaya kadar olanaklı hale gelir. Böylece organik olmayan yaşamda olanaklı olmayan acı, organik yaşamda olanaklı olur.

P. Ama böylece olanaklı olan acı ne işe yarar?

V. Her şey karşılaştırma yoluyla iyi veya kötüdür. Yeterli bir çözümleme, hazzın her durumda acının zıddı olduğunu gösterir. *Olumlu* haz salt düşüncedir. Herhangi bir noktaya kadar mutlu olmak için aynı oranda da acı çekmiş olmamız gerekir. Hiç acı çekmemiş olmak, asla mutlu olmamış olmak anlamına gelirdi. Ama organik olmayan yaşamda acının olamayacağı gösterilmiştir; bu yüzden organik yaşam gereklidir. Dünyadaki ilkel yaşamın acıları, Cennetteki nihai yaşamın mutluluğunun biricik temelidir.

P. Yine de, ifadelerinizden bir tanesi var ki, kesinlikle anlayamıyorum: "sonsuzluğun gerçekten *tözel* enginliği."

V. Bunun nedeni büyük bir olasılıkla sizin 'töz' terimini yeterince kavramamış olmanızdır. Bunu bir nitelik olarak değil de bir duygu olarak görmeliyiz: özdeğin düşünen varlıkların organik yapısına uyarlanmasının algılanmasıdır. Dünyada birçok şey vardır ki, Venüslüler için bir hiçtir; Venüs'te gözle görülebilen ve elle tutulabilen birçok şeyin varlığını değerlendirmekten de biz büsbütün uzağızdır. Ama inorganik varlıklar –melekler– için parçacıksız özdeğin tamamı tözdür, yani bizim 'uzay' dediğimiz şeyin tamamı onlar için en gerçek varlıktır. Bu arada, nasıl ki parçacıksız özdek bizim tarafımızdan özdeksel kabul edilmeyen nitelikleri yüzünden organik duyularca algılanamıyorsa, yıldızlar da bizim özdeksel kabul ettiğimiz niteliklerriyle meleklerce algılanmazlar.

Uyanık-uyurun alçak bir ses tonuyla bu son sözleri söylerken yüzünde beliriveren ve beni endişelendiren tuhaf bir ifade, derhal onu uyandırmama neden oldu. Bunu yapar yapmaz, bütün yüzüne yayılan ışıltılı bir gülümsemeyle yeniden yastığın üzerine düştü ve ruhunu teslim etti. Aradan daha bir dakika geçmemişti ki, taş kadar kaskatı kesilmiş olduğunu gördüm. Buz kesmiş alnından anlaşılacağı üzere, Azrail'in eli epeydir üzerinde olmalıydı. Uyanık-uyur, sohbetimizin son bölümünde gölgeler diyarından mı seslenmişti bana?

MONOS İLE UNA ARASINDA KARŞILIKLI KONUŞMA[1]

Μελλοντα ταυτα
Bu şeyler yakın gelecekte cereyan etmektedir.

Sophokles, *Antigone*[2]

Una — 'Diriliş mi?'

Monos — Evet, benim güzel ve sevgili Una'm, 'diriliş'. Ölümün bizzat kendisi, benim için esrarı çözülünceye kadar, papazların açıklamalarını reddederek, mistik anlamı üzerinde derin düşüncelere daldığım bu sözcüktü.

Una — Ölüm!

Monos — Tatlı Una, sözlerimi nasıl tuhaf bir tarzda tekrarlıyorsun! Adımlarında bir kararsızlık, gözlerinde de keyifli bir tedirginlik görüyorum. Ebedi Yaşamın muhteşem yeniliği kafanı karıştırıp seni bunaltmış. Evet, Ölümden bahsediyordum. Eskiden bütün yürekleri kaygıyla dolduran –bütün zevkleri berbat eden– bu sözcük, burada kulağa ne kadar tuhaf geliyor!

Una — Ah! Ölüm, bütün ziyafetlerde başköşeye kurulan hayalet! Kaç defa niteliği üzerinde derin düşüncelere dalarak kendimizden geçtik! Bu gizemli denetçi nasıl da insan mutluluğunun karşısına dikilip ona "buraya kadar, daha öteye yol yok!" diyordu. Bağrımızda tutuşan birbi-

1) "Monos" ve "Una", her iki sözcükde "Bir" anlamına gelmektedir. Poe, "Bir" sözcüğünden bir erkek adıyla bir kadın adı yapmıştır.

2) Poe'nun kullanmayı sevdiği bu alıntı bir başka öykünün de adıdır: "Mellonta Tauta." Antigone adlı oyunun 1334. satırında koro krala gelecek için kaygılanmamasını söyler: "Bunlar gelecekte olacaktır (yani Tanrı'nın elindedir). Şimdi elde olanla ilgilenin. Başkaları gelecekle ilgilenecektir." Bağlam, Poe'nun ironik olduğunu göstermektedir.

rimize karşı duyduğumuz hararetli aşk, Monos'um, ilk defa ortaya çıktığında, kendimizi boş yere ne kadar mutlu hissetmiş, aşkımızın gücüyle mutluluğumuzun da güçleneceğini sanmıştık! Ama ne yazık ki, aşkımız büyüdü ve onunla birlikte yüreklerimizde, bizi sonsuza kadar birbirimizden ayırmak için acele eden ölüm saatinin dehşeti de büyüdü! Böylece, zamanla sevmek acı verir oldu. Birbirimizden nefret etseydik, o zaman, bu denli acı çekmezdik.

Monos — Bu acılardan burada söz etme, sevgili Una – bundan böyle ve sonsuza dek benim Una'm!

Una — Ama geçmişte kalmış üzüntülerin anısı, içinde bulunulan anın sevinci değil midir? Geçmişte kalmış şeyler üzerinde, uzun uzun konuşmak isterdim. Özellikle, senin Karanlıklar ve Gölgeler Vadisi'nden geçerken karşılaştığın olayları bilmeye can atıyorum.

Monos — Benim sevinç ve mutluluk saçan Una'ın ne zaman Monos'undan bir şey istemiş de Monos'u onu yerine getirmemiştir? Hiçbir şeyi atlamadan her şeyi anlatacağım – ama bu tuhaf öyküyü anlatmaya neresinden başlayayım?

Una — Neresinden mi?

Monos — Evet, neresinden?

Una — Seni anlıyorum Monos, Ölüm her ikimize de insanın tanımlanamaz olanı tanımlama yönündeki eğilimini öğretti. O zaman, hayatın sona erdiği andan başla demeyeceğim – bedenin soğumaya başladığında soluksuz ve hareketsiz bir uyuşukluk içerisine düştüğün ve aşkın tutkulu parmaklarıyla solgun gözkapaklarını kapattığım o hüzünlü andan başla.

Monos — Öncelikle, Una'm, insanın bu dönemdeki genel durumuna ilişkin bir şey söylemek istiyorum. Atalarımızdan birkaç bilgenin –dünya saygı göstermese de gerçekten bilge insanın– uygarlığımızın gelişmesine '*ilerleme*' denilmesinin yerinde olup olmadığını sorgulama cüretinde bulunduklarını anımsıyorsundur. Bizim ölümümüzden hemen önceki beş altı yüzyılın her birinde, bizim bağlarından kurtulmuş usumuza şimdi doğruluğu son derece açık gözüken ilkeler –doğal yasaları denetim altına almaya çalışmaktansa, onların yol göstericiliğine boyun

eğmeyi insan ırkına öğreten ilkeler– uğrunda cesaretle mücadele eden bazı güçlü zekâların çıktığı dönemler olmuştur. Uzun zaman aralıklarıyla, uygulamalı bilimlerdeki her ilerlemeyi gerçek fayda sıralamasında gerileme olarak gören bazı üstün zekâlar ortaya çıkmıştır. Zaman zaman poetik zekâ –şimdi yeteneklerin en üstünü olduğunu bildiğimiz bu yetenek–, bizim için en fazla önem taşıyan gerçeklere (sadece hayal gücüne hitap eden, tek başına kalmış akla hiçbir şey demeyen) *kıyaslama* yoluyla ulaştığımız için, dediğim gibi poetik zekâ, bulanık felsefi düşünceyi geliştirmede bir adım öne çıkmış ve bilgi ağacından ve onun ölüm getiren yasak meyvesinden söz eden mistik meselde,[3] ruhunun çocukluk döneminde insanın bilgiyle karşılaşmaması gerektiği yolunda açık bir uyarı görmüştür. Ve 'faydacılar'ın, sadece hor görülen kişilere uygun bir lakabı gasp etmiş bilgiçlerin horlayıcı davranışları altında yaşayıp ölen bu adamlar, şairler, ihtiyaçlarımızın zevk alma yeteneğimizin gücünden daha basit olmadığı eski günleri *–şenlik* sözcüğünün anlamının bilinmediği, mutluluğun ağırbaşlı, derin anlamlara sahip olduğu– kutsal, yüce, mutlu günleri, mavi nehirlerin barajlarla engellenmeksizin, el değmemiş tepeler arasından, ilkel, kokulu ve keşfedilmemiş uzak ormanların yalnızlığına doğru rahatça aktığı günleri akılsızca olmasa da hasretle düşünürler.

Bununla birlikte, genel saçmalığın bu soylu istisnaları, saçmalığa muhalefet etmekle sadece onu güçlendirmeye hizmet ettiler. Ne yazık! Kötü günlerimizin en berbatlarını yaşıyorduk. Büyük 'hareket' –zamanın argosunda adı böyleydi– devam ediyordu: Hem maddi hem manevi açıdan hastalıklı bir kargaşa. Sanat –daha doğrusu edebiyat, fen ve insan bilimleri– en yüksek mertebeye yükseldi ve bir kez tahta kurulduktan sonra, kendisini iktidara yükselten zekâyı zincire vurdu. Doğanın haşmetini kabul etmekten başka elinden bir şey gelmeyen insan, aynı Doğanın unsurları üzerinde elde ettiği, giderek artan egemenliği nedeniyle çocukça bir sevince kapıldı. Hayalinde, kasılarak Tanrı rolü oynarken bile üzerine çocukça bir aptallık çöktü. Hastalığının ta başından beri öngörülebileceği gibi, çok geçmeden ona sistem ve soyutlama bulaştı. Genellemelere saplanıp kaldı. Diğer tuhaf fikirler arasında, evrensel eşitlik fikri büyük bir yaygınlık kazandı; Kıyaslamanın ve Tanrı'nın karşısında –Dünyadaki ve Cennetteki her şeyi kapsadığı açıkça görülen *derecelenme* yasasının güçlü uyarıcı sesine rağmen– evrensel bir demokrasi kurmak için

3) Poe, İncil'in cennet öyküsünü mistik bir mesel olarak tanımlıyor; çünkü bir okültist ya da mistik, hakikatin *anlatılamayacağına* ya da 'açıklanmayacağına' inanır.

çılgınca çabalara girişildi.[4] Bu kötülük, elbette ki, baş kötülükten kaynaklanıyordu: Bilgiden. İnsan hem bilip hem de boyun eğemezdi. Bu arada, dumanlar içerisinde çok sayıda koca koca şehirler ortaya çıktı. Yeşil yapraklar, fırınların sıcak soluğu karşısında kuruyup büzüştüler. Doğanın güzelim yüzü iğrenç bir hastalık tahrip etmiş gibi bozuldu. Ve bana öyle geliyor ki, tatlı Una'm, zoraki uyutulmuş duygularımız bile bizi bu noktada durdurmalıydı. Ama öyle gözüküyor ki, *beğeni duygumuzu* yozlaştırarak, daha doğrusu, okullarda öğretilmesini bilinçsizce ihmal ederek kendi sonumuzu hazırladık. Çünkü gerçekte, bu bunalımda yalnızca beğeni duygusu –salt zekâ ile etik duygu arasında bir konumda bulunan bu yetenek, zarar görmeksizin bir yana atılamaz– yalnızca bu duygu, bizi yavaş yavaş ve tatlılıkla Güzelliğe, Doğaya ve Hayata götürebilirdi. Ama Platon'un kendi iç dünyasına dalmayı seven ruhu ve görkemli sezgisi için eyvah! Ruh için haklı olarak yeterli bir eğitim olduğu kabul edilen μουσιχη[5] için eyvah! Platon için ve müzik için eyvah! Çünkü her ikisi de kendilerine en çok ihtiyaç duyulduğu anda herkes tarafından unutuldu ya da hor görüldü.[6]

Her ikimizin de sevdiği bir filozof olan Pascal[7] "*que tout notre raisonnement se réduit à céder au sentiment*"[8] demişti. Ne kadar doğru! Ve doğal duygunun, zaman izin verseydi, okulların katı matematiksel akıl yürütmesi üzerinde eski üstünlüğünü yeniden kazanması olanaksız değildi. Ama bu olacak şey değildi. Bilimdeki aşırılıklar vaktinden evvel dünyanın sonunun yaklaşmasına neden oldu. Bunu, insanlığın büyük çoğunluğu görmedi ya da mutsuz ama sefih bir hayat sürdürdüğünden görmemiş

4) Poe, demokrasiye sürekli kuşkuyla yaklaşmaktadır.

5) Müzik.

6) "Çağlar boyu edinilen deneylerle keşfedilen eğitim metodundan daha iyi bir metot keşfetmek zordur. Bu metot şöyle özetlenebilir: Beden için jimnastik, ruh için müzik." Platon, *Devlet*, 2. Kitap. "Bu nedenle müzik eğitiminin önemi çok fazladır, çünkü müzik eğitimi Ritim ve Armoninin ruha sızmasını ve yerleşmesini sağlar, ruhu *güzellikle* doldurarak insanı *güzel-düşünceli* yapar... [İnsan] *güzeli* över ve ona hayran olur, onu neşeyle ruhuna kabul eder, kendini onunla besler ve *kendi durumunu onun içinde eritir*." *A.g.e.*, 3. Kitap. Bununla birlikte müzik (γονσικη) Atinalılar için bizim için olduğundan çok daha önemlidir. Sadece temponun ve nağmenin armonilerini değil, en geniş anlamlarıyla şiirsel söylemi, duyguları ve yaratıcılığı da kapsar. Onlar için *müzik* etüdü, gerçekte, yalnızca gerçekle ilgilenen aklın aksine genel olarak beğeninin terbiyesidir ki, bu sayede insan güzeli tanır. (Poe'nun notu.)

7) Blaise Pascal (1623-1662): Fransız bilim adamı, matematikçi, filozof ve yazar. "İnsan hakikati aramak için aklını kullanmalıdır, Tanrı ona hakikati sezdirecektir" şeklindeki görüşü Poe'nun düşünce yapısına oldukça yakındır. Hakikati anlamak için *sadece* aklın yeteceği görüşünden Poe gibi Pascal da nefret ediyordu.

8) (Fr.) "Bütün akıl yürütmelerimiz eninde sonunda duygularımıza yenilir." Pascal'ın "*Pensées*"inden. Böl. IV.

gibi davrandı. Ama bana gelince, Dünya tarihinden, en büyük yıkımın en ileri uygarlığın bedeli olduğunu öğrenmiştim. Sade ama ebedi Çin'in, mimar Asur'la, müneccim Mısır'la ve her ikisinden de daha hünerli, bütün Sanatların şamatacı anası Nübye ile karşılaştırılmasından, yazgımızla ilgili bazı önseziler doğdu içime. Bu ülkelerin tarihinde, gelecekten bir ışık bulmuştum. Bu son üçünün kendine has sanat ve bilimleri Dünyanın bölgesel hastalıklarıydı ve her birinin yıkılışında bölgesel çarenin uygulandığını gördük; ama büyük ölçüde hastalık kapmış Dünya için ölüm dışında hiçbir yenilenme umudu göremiyordum. Öte yandan, bir ırk olarak ortadan kalkmaması gereken insanın "*yeniden doğması*" gerektiğini gördüm.

İşte o zaman, benim güzeller güzeli sevgilim, her gün bütün ruhumuzla düşlere gömüldük. O zaman, sabahın alacakaranlığında gelecek günler üzerine konuşmalar yaptık; fen ve bilimlerin yeryüzü kabuğunda açtığı yara izleri, bu dikdörtgen çirkinlikleri silebilecek tek arınma[9] işlemiyle kapandıktan sonra dünya, yeniden yeşilliklerini, Cennet yamaçlarını ve güler yüzlü sularını kuşanacak ve nihayet insana –Ölümle arınmış insana, soylu zekâsı artık bilimde bir zehir bulmayan insana, kurtulmuş, yeniden yaratılmış, kutsanmış, mutlu ve ölümsüz, ama yine de *maddesel* olan insana– yaraşır bir yer hâline gelecekti.

Una — Bu sohbetleri çok iyi anımsıyorum, sevgili Monos; ama ateşli yıkım dönemi bizim inandığımız ve sözünü ettiğiniz çürümenin düşündürdüğü kadar yakın değildi. İnsanlar bireysel olarak yaşıyor ve bireysel olarak ölüyorlardı. Sen kendin hastalandın ve mezara girdin; senin sadık Una'n hiç vakit geçirmeden peşinden geldi. Ve o zamandan beri geçen (ve sonuçta bir kez daha bizi böylece kavuşturan) yüzyıl, uyuşmuş duyularımızı sabırsızlıktan kıvrandırmadıysa da, yine de tam bir yüzyıl geçti aradan.

Monos — Daha doğrusu, belirsiz sonsuzlukta bir nokta. Dünyanın çöküşü sırasında ölmüş olduğum tartışma götürmez. Genel karışıklık ve çürümelerden duyduğum kaygılarla canımdan bezdiğimden şiddetli ateşe yenik düştüm. Acı içinde geçen birkaç günden ve belirtilerini yanlışlıkla acı çekmek şeklinde yorumladığın, çok istememe rağmen seni aydınlatacak gücü kendimde bulamadığım, kendinden geçmiş halde sayıkla-

9) Arınma (*Purification*) Yunanca'daki kökü olan πυρ (pur: ateş) sözcüğüne atıfla kullanılmış olmalı. (Poe'nun notu.)

malarla dolu düşler içinde geçen birçok günden sonra –günler sonra–, üzerime senin de dediğin gibi soluksuz ve hareketsiz bir uyuşukluk durumu çöktü; bu durum etrafımda bulunanlarca *ölüm* olarak adlandırıldı.

Kelimeler müphem şeylerdir. Durumum, etrafımda olup bitenleri hissetmekten alıkoymuyordu beni; bir yaz gününün yakıcı öğlen güneşinden bunalmış, bitkin bir vaziyette uzun süre derin, kıpırtısız bir uyku uyumuş ve dış etkilerle uyandırılmadığı halde, yeterince uyumuş olması nedeniyle yavaş yavaş kendine gelen birinin son derece sakin durumundan pek farklı gözükmüyordu gözüme.

Artık soluk almıyordum. Nabzım atmıyor, kalbim çarpmıyordu. İradem büsbütün yok olmamış ama çok zayıflamıştı. Duyularım tuhaf olmakla beraber alışılmadık ölçüde kuvvetlenmişti – rasgele bir şekilde birbirlerinin görevlerini yapıyorlardı. Tat ve koku alma duyuları ayrılmaz derecede birbirine karışmış, anormal ve çok yoğun tek bir duygu olmuştu. Son anımda şefkatle dudaklarımı ıslattığın gül suyu aklıma tatlı çiçek hayalleri getirdi – fantastik çiçekler, eski Dünyadakilerden çok daha güzel, ilk örnekleri burada etrafımızda açan çiçekler. Saydam ve kansız gözkapaklarım görmemi tam olarak engellemiyordu. İradem askıda kaldığından, gözkürelerim gözçukuru içerisinde dönmüyordu, ama görüş alanım içinde kalan bütün nesneleri az çok açıkça görebiliyordum; dış retina üzerine veya göz kenarlarına düşen ışınlar karşıdan ya da önden gelen ışınlara göre çok daha canlı etkiler yaratıyordu. Bununla birlikte, birinci durumda bu etki öyle anormaldi ki, ben onu yalnızca bir *ses* olarak değerlendiriyordum – karşımda duran nesnenin benden tarafa bakan yanının aydınlık mı, karanlık mı, yuvarlak hatlı mı yoksa köşeli mi olduğuna bağlı olarak tatlı ya da ahenksiz bir ses. İşitme duyum da bir dereceye kadar uyarılmış olmakla birlikte, hiçbir şekilde düzenli işlev görmüyordu – gerçek sesleri hassasiyetinden daha az olmayan aşırı bir kesinlikle değerlendiriyordu. Dokunma duyum garip bir değişime uğramıştı. İzlenimleri geç algılıyor, ama algılarını inatla koruyordu; bu da her zaman en ileri derecede fiziksel zevk almamla sonuçlanıyordu. Böylece, senin tatlı parmaklarının gözkapaklarıma yaptığı baskıyı, önce sadece görme yoluyla tanıdım, sonunda, ellerini gözkapaklarımdan çektikten çok sonra, bütün benliğim tarifsiz bir tensel hazla doldu. Tensel bir hazla diyorum. *Tüm* algılarım salt tenseldi. Pasif beynimi duyularla dolduran malzemelere gelince, anlama yetim bütünüyle öldüğünden, onlara asla şekil veremiyordum. Çok az fiziksel acı, daha çok haz duygusu vardı; manevi acı ya da haz ise söz konusu bile değildi. Böylece, iç paralayan hıçkırıkların kulaklarıma perde perde azalıp çoğalan sızlanmalar halinde ulaştı

ve hüznünün tonundaki bütün değişimlerin ayırdına vardım; ama bunlar benim için tatlı müziksel seslerden başka bir şey değildi; hayatiyeti kalmamış aklıma, onları doğuran üzüntüyü iletemiyorlardı; oysa yüzüme sürekli dökülen, etrafımızdakiler için kırık bir kalbin işareti olan iri gözyaşları bedenimin her zerresini zevkle titretiyordu yalnızca. Bu seyircilerin saygılıca, fısıltıyla konuştukları ve sen benim tatlı Una'm, senin soluğun kesilerek çığlık çığlığa konuştuğun şey hakikatte *Ölümdü*.

Telaşla sağa sola koşuşturan üç dört karanlık suret beni tabut için giydirdiler. Bunlar doğrudan görüş hattımdan geçerlerken onları *şekil* olarak algılıyordum, ama yan tarafıma geçtiklerinde imgeleri beynime çığlıklar, inlemeler şeklinde, dehşet, korku ve felaket ifade eden diğer korkunç sesler şeklinde yansıyordu. Beyaz elbisenle yalnızca sen, ahenkle etrafımda dolaşıp duruyordun.

Gün kararıyordu, ışıklar yavaş yavaş sönerken içime hayal meyal bir rahatsızlık –uykudaki birinin kulağına sürekli hüzün dolu gerçek sesler (eşit ve uzun aralıklarla, uzaktan belli belirsiz duyulan ve huşu telkin eden, mahzun düşlerle karışık çan sesleri) geldiğinde duyduğu endişeye benzer bir endişe– çöktü. Büyük bir huzursuzluk yaratan gölgeleriyle gece oldu. Gece, müthiş bir ağırlıkla organlarım üzerinde baskı yapıyordu, elle tutulacak kadar somuttu. Ayrıca, kıyıya çarpıp parçalanan köpüklü dalgaların uzaktan uzağa yankılanan sesine benzeyen, ama ondan daha sürekli bir inleme sesi vardı; alacakaranlıkla başlayan bu ses çöken karanlıkla artmıştı. Aniden odaya ışık getirildi ve uzaktan yankılanan bu ses derhal kesildi, aynı sesin sık aralıklarla yinelenen patlamalarına dönüştü, ama daha az korkunç ve daha belirsizdi bu kez. Üzerimdeki ezici baskı büyük ölçüde azaldı; yeknesak ve ahenkli bir şarkının, lambaların alevinden (birçok lamba vardı) çıkarak sürekli bir şekilde kulağıma aktığını hissettim. Ve o zaman, sevgili Una, uzanmış yatmakta olduğum yatağa yaklaşarak yavaşça yanıma oturdun, hoş kokulu soluğunla tatlı dudaklarını alnıma değdirdin, *içimden* bir şeyler koptu, durumun yarattığı salt fiziksel duygularla karışık bir şeyler titreşti, duygulanma gibi bir şey –samimi aşkının ve kederinin kadrini bilen, aynı zamanda da ona karşılık veren bir duygu; ama bu duygu, çarpmayan kalbimde kök salamadı, gerçek olmaktan çok bir gölge gibiydi ve yerini önce büyük bir sükûnete, sonra da daha önce olduğu gibi salt tensel bir zevke bırakarak çabukça söndü.

Ve o zaman, içimde, doğal duyuların enkaz ve kaosundan son derece mükemmel bir altıncı duyunun doğduğunu gördüm. Onun varlığından korkunç bir zevk alıyordum – bununla birlikte, akılla ilgisi olmayan

tamamen fiziksel bir zevkti bu. Bütün bedensel hareketlerim tam olarak durmuştu. Kaslarım seğirmiyor, sinirlerim titreşmiyor, hiçbir atardamarım zonklamıyordu. Ama bana öyle geliyordu ki, beynimde, kavrayışı en güçlü kişilere bile hiçbir sözcüğün anlatamayacağı *bir şeyler* doğmuştu. İzninle, bunu zihinsel nabız atışı terimiyle tanımlayacağım. Bu, insandaki soyut *Zaman* fikrinin manevi olarak vücut bulmuş biçimiydi. Bu salınım hareketinin –ya da buna benzer bir hareketin– mutlak eşitlenmesiyle, göklerdeki kürelerin bir yörünge üzerinde dönüşleri düzenlenir. Onun yardımıyla şömine rafindaki duvar saatinin ve orada bulunan kişilerin kol saatlerinin yanlış gittiğini hesapladım. Düzenli tik-tak sesleri kulağıma çok ahenkli geliyordu. Doğru oranlardan en küçük bir sapma –bu sapmalar pek sık görülüyordu– beni tıpkı, soyut gerçekliğin ihlal edilmesinin yaşayan insanların etik duygularını etkilediği gibi etkiliyordu. Odada, saniyeleri tam olarak aynı anda vuran iki saat olmasa da, saatlerin birbirlerine göre tonlarını ve her birinin zaman ölçmedeki hatalarını aklımda tutmakta hiç zorluk çekmiyordum. Ve bu –bu keskin, mükemmel ve kendi kendine var olan *süre* duygusu– olayların birbirini izlemesinden bağımsız olarak var olan (muhtemelen insanların var olduğunu kavrayamadıkları) bu duygu –bu fikir– öteki duygularının küllerinden doğan bu altıncı duygu, zamana bağlı Sonsuzluğun eşiğindeki zamana bağlı olmayan ruhun ilk aşikâr ve kesin adımıydı.

Gece yarısı olmuştu, sen hâlâ yanımda oturuyordun. Herkes Ölüm odasından ayrılmıştı. Beni tabuta yatırmışlardı. Lambalar titrek ışıklarla yanıyordu; bunu yeknesak nağmelerin titreşmesinden anlıyordum. Ama birdenbire bu nağmeler daha zor duyulur ve daha zor ayırt edilir oldu. Sonunda tamamen sustular. Burun deliklerimdeki koku kayboldu. Biçimler, görüşüm üzerindeki etkilerini yitirdi. Karanlığın göğsümün üzerindeki baskısı kalktı. Elektrik şoku gibi ağır bir şok bütün bedenimi kapladı, ardından dokunma duyusunu tamamen yitirdim. İnsanın duyu dediği şeylerden geriye kalanlar tek varlık bilincinde ve tek değişmez süre duygusunda eridi. Ölümlü beden sonunda ölümcül *Çürümenin* sillesini yedi.

Bununla birlikte duyarlılığım tamamen yok olmamıştı, çünkü geriye kalan bilinç ve duygu duyarlığın işlevlerini atalet halinde bir sezgi yoluyla yerine getiriyordu. Korkunç değişimin et üzerindeki korkunç etkisini görüyor ve düş gören birinin bazen üzerine eğilen bir bedeni hissetmesi gibi, sevgili Una, senin hâlâ yanımda oturmakta olduğunu belli belirsiz hissediyordum. Ama ikinci günün öğlen vakti geldiğinde, senin yanımdan kalkıp gittiğini; beni tabuta koyduklarını; tabutumu

cenaze arabasına yerleştirdiklerini; beni mezara taşıdıklarını; mezarın içine indirdiklerini; üzerime topraktan ağır bir tepecik yığdıklarını; beni karanlığa ve çürümeye, kurtlarla birlikte hüzünlü ve ağırbaşlı bir uykuya terk ettiklerini fark ettim.

Keşfedilecek çok az esrarı bulunan bu hapishane-evde günler haftaları, haftalar ayları kovaladı ve ruhum uçup giden her saniyeyi titizlikle izleyip zahmetsizce –zahmetsizce ve amaçsızca– kaydını tuttu.

Aradan bir yıl geçti. Her geçen saat *varoluş* bilincim bulanıklaştı, mekân bilinci büyük ölçüde onun yerini gasp etti. Varlık fikri *yer* fikrinin içinde eridi. Eskiden bedenim olan şeyi sıkıca sarıp sarmalayan dar boşluk, şimdi bedenimin kendisi olmaktaydı. En nihayet, uyuyan kişinin başına sık sık geldiği gibi (sadece uyku ve uykunun dünyası ile *Ölüm* betimlenebilir) –bazen Dünyada, bir ışığın derin bir uykuya dalmış kişiyi yarı düşler içerisinde bırakarak irkiltmesi gibi en nihayet– sıkı sıkıya *Göl-gelerin* kucaklamış olduğu bana da irkiltme kuvvetine sahip olabilecek tek ışık –ebedi aşkın ışığı– geldi. İnsanlar, karanlığında yatmakta olduğum mezara gelip çalışmaya başladılar. Üstümdeki nemli toprağı attılar. Çürüyüp toz olmuş kemiklerimin üzerine Una'nın tabutunu indirdiler.

Ve sonra her şey bir kez daha hiçliğe gömüldü. O bulutumsu bulanık ışık söndü. O belli belirsiz heyecan yerini tam bir sükûnete terk etti. Onlarca yıl[10] gelip geçti. Toz, toza döndü. Kurtlara yiyecek bir şey kalmadı artık. Varoluş duygusu en sonunda tamamen yok oldu; onun yerinde –her şeyin yerinde– yüce ve ebedi despotlar –*Yer* ve *Zaman*– hüküm sürmeye başladı. *Olmayan* için, biçimi olmayan için, düşüncesi olmayan için, duygusu olmayan için, ruhu ve hiçbir maddesel yanı olmayan için, bütün bu hiçlik ve bütün bu ölümsüzlük için, mezar yine de bir ev, kemirici saatlerse yoldaştı.

10) Many lustra. Lustra (lustrumun çoğulu) beş yıllık dönem demektir. Böylece tümce "birçok beş yıl" anlamına geliyor.

"Seni taş kalpli, kalın kafalı, dik başlı, ahmak, dangalak, aptal, kokuşmuş, bunak!" dedim içimden, bir öğleden sonra büyük amcam Rumgudgeon'a – hayalimde yumruğumu sallayarak.[1]

Hayalimde tabii. Gerçek şu ki, o sırada söylediklerimle söylemeye cesaret edemediklerim, yaptıklarımla yapmayı aklımdan geçirdiklerim arasında küçük bir fark *vardı*.

Oturma odasının kapısını açtığımda ihtiyar fok pençeyi andıran elinde porto şarabı dolu koca bir kadehle, ayaklarını şöminenin rafına uzatarak oturmuş büyük bir çabayla şu nakaratı söylemeye çabalıyordu:

Remplis ton verre vide!
Vide ton verre plein![2]

"*Sevgili* amcacığım," dedim kapıyı yavaşça kapatırken, yüzümde gülücüklerin en tatlısıyla yaklaşıp, "siz her zaman bana karşı *çok* sevecen ve düşünceli davrandınız ve iyilikseverliğinizi o kadar çok –hem de çok çok– gösterdiniz ki, rızanızı aldığımdan emin olmak için şu küçük noktayı bir defa daha anımsatmamın yeterli olduğunu hissediyorum."

"Hımm!" dedi amcam. "Devam et, evladım!"

"Eminim ki sevgili amcacığım [seni kahrolası çakal!] Kate ile evlenmeme gerçekten, ciddi ciddi karşı çıkmak niyetinde değilsiniz. Sadece şaka yapıyorsunuz, bundan eminim, –ha, ha, ha!– bazen ne kadar şakacı oluyorsunuz.

"Ha, ha, ha!" diye güldü amcam. "İnan olsun, öyleyimdir!"

"Elbette öylesiniz –tabii ya!– şaka yaptığınızı *biliyordum* zaten. Şimdi amcacığım, Kate'le benim şu anda sizden tek isteğimiz, lütfedip de bize şeyin *tarihini* söylemeniz, biliyorsunuz işte, amcacığım, yani demem o ki sizce düğün için en münasip tarih ne zamandır?"

1) Gudgeon: Yem olarak kullanılan ufak tatlı su balığı, çabuk aldanan, kolay kandırılan adam. Rum: Rom. Ayrıca argoda 'kötü' ya da 'kokuşmuş' anlamına da gelir.

2) Boş bardağını doldur! Dolu bardağını boşalt!

"Hadi, oradan serseri! Neler zırvalıyorsun öyle? Evleninceye kadar sabretsene."

"Ha, ha, ha! He, he, he! Hi, hi, hi! Ho, ho, ho! Hu, hu, hu! Ah, bu çok iyi! Harika! Ne *zekâ*! Ama şu anda tek bilmek istediğimiz, amcacığım, biliyorsunuz işte, bize kesin tarihi bildirmeniz."

"Demek, kesin tarihi öğrenmek istiyorsunuz?"

"Evet amcacığım, öyle, eğer sizce de uygunsa tabii."

"Kesin olarak söylemesem de, söz gelimi bir yıl falan içerisinde desem, Bobby, bu cevap olmuyor mu? İlla kesin tarih mi söylemeliyim?"

"Evet amcacığım. Lütfen."

"Peki öyleyse, Bobby, evladım. Sen iyi bir çocuksun, öyle değil mi? Madem kesin tarihi öğrenmekte ayak diriyorsun, bu defalık seni hoşnut edelim bari."

"Canım amcam, benim!"

"Sus bakayım," dedi amcam [sözümü keserek], bu defa seni hoşnut edeceğim. Rızaını da *barbunyayı*[3] da alacaksın, evet barbunyayı unutmamalıyız – bir bakalım, ne zaman olabilir? Bugün günlerden pazar, değil mi? Kesin olarak söyleyecek olursak, iyice kulağını aç da dinle, kesin tarihi söylüyorum, *bir haftada üç pazar birbirini izlediğinde* kesin olarak evleneceksiniz. Duydun mu, beni bayım? Niye öyle aval aval bakıp duruyorsun? Diyorum ki, üç pazar bir hafta içinde bir araya geldiğinde Kate'e de barbunyaya da sahip olacaksın, ama daha önce değil – seni haylaz seni, ben hayatta olduğum sürece buna asla izin vermem. Beni bilirsin, *sözümün eriyimdir* – şimdi, toz ol bakalım!" O, bu sözlerden sonra porto kadehini kafasına dikerken ben umutsuzluk içinde kendimi dışarı attım.

Büyük amcam Rumgudgeon "eski toprak bir İngiliz centilmeniydi", ama şarkıdaki Rumgudgeon'dan farklı olarak zayıf noktaları vardı. Ufak tefek, tıknefes, gururlu, çabuk heyecana kapılan, yarım dünya bir adamdı; kırmızı bir burnu, kalın kafası, dolgun bir kesesi vardı ve önemli biri olduğuna imanı tamdı. Dünyanın en iyi kalpli insanlarından biri olmasına karşın, karşısındakine durduk yere eza etme, *maraza* çıkarma merakı yüzünden onu şöyle böyle tanıyanların gözünde adı huysuza çıkmıştı. Çoğu iyi kalpli insan gibi insanlara takılmaya bayılırdı ki bu da çoğu kez yanlışlıkla kötü niyetliliğine yorulurdu. Kendisinden istenen her şeye hiç duraksamadan verdiği cevap kesin bir "Hayır!" olurdu, ama sonunda –bu son öyle kolay kolay gelmezdi tabii– reddettiği istek sayısı son

3) Erik, iyi lokma, arzulanan şey gibi anlamlara gelen *the plum*'un argodaki karşılığı 100.000 sterlindir.

derece azdı. Kendisinden para sızdırma girişimlerine karşı en zorlu savunmayı yapardı, bununla birlikte sonunda kendisinden koparılan paranın miktarı genellikle sürdürülen kuşatmanın uzunluğu ve gösterilen direncin büyüklüğüyle doğru orantılı olurdu. Hayır işlerine gelince, kimse onun kadar cömertçe ve istemeye istemeye bağışta bulunamazdı.

Güzel sanatlara, özellikle edebiyata karşı derin bir küçümseme duyardı. Bu konuda esinini, tuhaf bir telaffuzla tekrarlamayı âdet edindiği ve mantıksal zekânın *ne plus ultra*'sı saydığı o münasebetsiz küçük soruyu, "*A quoi un poète est-il bon?*" sorusunu soran Casimir Périer'den almıştı.[4] Bu yüzden benim esin perilerine duyduğum eğilim onu fena halde sinirlendiriyordu. Bir gün ondan Horatius'un yeni bir nüshasını istediğimde, "*Poeta nascitur, non fit*"in[5] "hiçbir halta yaramayan pis bir şair" anlamına geldiğini söyleyerek tepemin tasını attırmıştı. Fiziksel bilim olduğunu sandığı bir şeye kazara meyletmesiyle, son zamanlarda Yunan ve Latin dili ve edebiyatına karşı tiksintisi iyice artmıştı. Onu şarlatan hekim Doktor Dubble L. Dee[6] sanan biri sokakta yanına yanaşmıştı. Bu andan itibaren kafasında başka hiçbir mevzua yer kalmamıştı; ve bu öykünün (zira, göreceğiniz gibi bir öyküdür söz konusu olan) geçtiği sıralarda büyük amcam Rumgudgeon ortaya atılan mevzu yeni hobisine uygunsa yanına yanaşılabilir biri oluyor, ancak o zaman sakin sakin konuşuyordu. Bunun dışında her şeyi kahkahalarla alaya alıyordu. Politik konulardaki fikirlerine gelince, esneklikten uzak ve oldukça basitti. Horsley[7] gibi o da "yasalar halkın işi değildir; halkın tek yapacağı onlara uymaktır" diye düşünüyordu.

Bütün hayatım bu ihtiyarın yanında geçmişti. Annemle babam ölürlerken, beni bir servet olarak ona vasiyet etmişlerdi. Hain ihtiyarın beni kendi çocuğu gibi –tam olarak Kate'i sevdiği kadar olmasa da ona yakın– sevdiğinden eminim, ama yine de bana çok sıkıntı çektiriyordu. Bir yaşımdan beş yaşıma kadar sırtımdan sopasını eksik etmedi; beş yaşımdan on beşime kadar saat başı ıslah evine göndermekle tehdit etti. On beş

4) Casimir Pierre Périer (1777-1832): Fransız devlet adamı. "A quoi un poète est-il bon?": Bir şair ne işe yarar? "Plus ultra": Zirve. "Ne plus ultra": Daha büyüğü olmayan.

5) "Şair doğulur, olunmaz." Bu söz aslında Horatius'a değil Florus'a aittir; *De Qualitae Vitae*, 8. fragman.

6) Doktor Dubble L. Dee, yani LL. D: Dionysius Lardner (1793-1859) Londra Üniversitesi'nde tabiat ve astronomi profesörüydü. 1840'ta bir dizi konferans vermek üzere Birleşik Devletler'e gelmişti. Poe *Marginalia*'sında onu alaya almakla birlikte "Şehrazat"a düştüğü notlarda ondan epeyce yararlanmıştır.

7) Samuel Horsley (1733-1806): Rochester Piskoposu. Yukarıdaki sözü 1795'te Lortlar Kamarası'nda söylemiştir.

yaşımdan yirmime basıncaya kadar Allahın bir tek günü geçmedi ki beni beş parasız bırakacağını söylememiş olsun. Sefil bir hayat sürdüğüm doğru ama o zamanlar mizacım bunu gerektiriyordu – kitabıma uygundu bu. Öte yandan, Kate'in şahsında sıkı bir dost buldum, bunu biliyordum. Kate iyi bir kızdı ve bana tatlı tatlı büyük amcam Rumgudgeon'dan gerekli izni koparabilirsem benimle evlenebileceğini (ve barbunyaya konabileceğimi) söyledi. Zavallı kızcağız! Daha on beşinde bile değildi; bu izni koparamazsam onun azıcık parası bitmez tükenmez beş yazı çıkarmamıza dünyada yetmezdi. Öyleyse ne yapmalıydık? On beşinde, hatta yirmi birinde (çünkü ben o sırada yirmimi devirmiş bulunuyordum) insanın önündeki beş yıl da beş yüz yıl da birdir. İhtiyarı sıkı bir kuşatmaya alıp yerli yersiz sıkıştırdık, ama nafile. Burada ihtiyarın tersliğe meraklı mizacına tastamam uyan bir (Monsieur Ude ile Monsieur Carême'in söyleyebileceği gibi) *pièce de résistance*[8] vardı. Bu ihtiyar kedinin bizim gibi iki zavallı küçük fareyle nasıl oynadığını görse Hazreti Eyüp bile öfkeye kapılırdı. Aslında bizim evlendiğimizi görmekten daha büyük bir arzusu yoktu. Buna çoktan karar vermişti. Aslında, rıza göstermesini mazur gösterecek bir bahane icat edebilseydi, bu en tabii isteğimizin yerine gelmesi için cebinden on bin İngiliz lirası (Kate'in kendi barbunyası vardı) verirdi. Ama konuyu *kendimiz* açmak gibi bir ihtiyatsızlık etmiştik. Bu durumda, artık hiç yolu yok karşı çıkacaktı, samimiyetle inanıyorum ki başka türlüsü elinden gelmezdi.

Zayıf noktaları olduğunu daha önce söylemiştim; ama bunu söylerken inatçılığını anlatmak istediğim sanılmasın: Bu onun en güçlü yanlarından biriydi – "*assurément ce n'étais pas son faible*".[9] Zaaflarından söz ederken, sımsıkı sarıldığı kocakarılara has tuhaf batıl inançlarını kastediyordum. Rüyalara, uğursuzluk alametlerine *et id genus omne*[10] zırvalara çok düşkündü. Hiç olmayacak şeyi onur meselesi yapardı ve kendi tarzında sözünün eri olduğuna kuşku yoktu. Aslında bunu ağzına sakız etmişti. Yeminlerinin özünü değil de *lafzını* çiğnemek vicdanını rahatsız ederdi. Onun bu son söylediğim özelliği, oturma odasındaki görüşmemizden çok uzak olmayan bir gün Kate'in kurnazlığı sayesinde bize beklenmedik bir avantaj sağladı; şimdi günümüzün *mukaddimede* sıfırı tüketen tüm ozan ve hatipleri tarzında, sanki bütün zamanlar bana veril-

8) Louis-Eustache Ude ve Marie-Antoine Carême, dönemin ünlü yemek kitabı yazarlarıydı. *Pièce de résistance*: Bir öğündeki esas yemek.

9) *Assurément ce n'étais pas son faible* (Fr.): Kesinlikle bu onun zaafı değildi.

10) Et id genum omne: Ve bütün bu tür. Poe İngilizce bir tümceyi uydurarak Latince'ye çeviriyor.

miş ve yakın çevremdeki bütün mekânlar emrime amadeymişçesine hikâyenin özünü birkaç kelimede özetleyeceğim.

Kader öyle istemiş olmalı ki, sözlümün denizci tanışlarından iki centilmen bir yıl kadar süren yurtdışı seyahatlerinden sonra o günlerde İngiltere sahillerine ayak basmışlardı. Umutlarımızı acımasızca yerle bir eden o unutulmaz karardan tam üç hafta sonra, on Ekim Pazar günü öğleden sonra bu centilmenler, kuzinim ve ben önceden kararlaştırdığımız gibi, Rumgudgeon amcaya bir ziyarette bulunduk. Yarım saat kadar dereden tepeden konuştuk, derken konuşmayı önceden planladığımız yöne kaydırdık doğal olarak.

Kaptan Pratt. "Bir yıldır buralarda yoktum. Bugün tam bir yıl oluyor –dur bakayım, evet!– bugün on Ekim. Hatırlıyor musunuz Mr. Rumgudgeon, geçen yıl bugün veda etmek için size uğramıştım. Ha, bu arada, şu tesadüfe bakın ki dostumuz kaptan Smitherton da tam olarak bir yıldır seyahatteymiş, bugün mü bir yıl oluyordu?"

Smitherton. "Evet, tastamam bir yıl oluyor. Hatırlarsınız Mr. Rumgudgeon, geçen yıl tam da bu gün gitmeden önce kaptan Pratt'la birlikte size saygılarımızı sunmaya gelmiştik."

Amcam. "Evet, evet, çok iyi hatırlıyorum – hakikaten çok tuhaf! İkiniz de bir yıldır buradan uzaklardasınız. Sahiden çok tuhaf bir tesadüf! Tam da Doktor Dubble L. Dee'nin olağanüstü rastlantısal olaylar dizisi diyeceği cinsten. Doktor Dub."

Kate. [Sözünü keserek.] "Hiç şüphe yok ki, babacığım, bu çok tuhaf bir şey. Şurası gerçek ki, Kaptan Pratt'ın izlediği yol Kaptam Smitherton'un izlediği yoldan biraz farklı, bu da bildiğiniz gibi çok şeyi açıklar."

Amcam. "Böyle bir şey bildiğim yok, seni küçük şırfıntı. Hem, nasıl bilebilirim ki? Bana kalırsa bu durum meseleyi daha da dikkat çekici bir hale getiriyor. Doktor Dubble L. Dee."

Kate. "Ama, baba, Kaptan Pratt Horn Burnu'nu aştı, Kaptan Smitherton da Ümit Burnu'nu dolaştı."

Amcam. "Tamam işte! Biri doğuya gitmiş, diğeri batıya, zilli. Her ikisi de neredeyse dünyayı dolaşmışlar. Bu arada aklıma gelmişken Doktor Dubble L. Dee."

Ben. [Atılıp.] "Kaptan Pratt yarın akşam Kaptan Smitherton'la birlikte bize gelsenize, hem seyahatlerinizi anlatırsınız, hem whist oynarız hem de..."

Pratt. "Whist mi? Azizim. Unuttunuz galiba. Yarın pazar. Başka bir akşam."

Kate. "Yok, canım! Robert o kadar unutkan değildir. Bugün pazar."

Amcam. "Elbette, elbette."

Pratt. "İkinizden de özür dilerim ama bu kadar yanılmış olamam. Yarının pazar olduğunu biliyorum, çünkü..."

Smitherton. [Son derece şaşırmış bir halde.] "Siz hepiniz neler diyorsunuz öyle? Söyleyin Tanrı aşkına, pazar *dün* değil miydi?

Hepimiz birden. "Dün mü? Yanılıyorsunuz!"

Amcam. "Bugün pazar, diyorum – bilmem mi, canım!?"

Pratt. "Hayır, hayır! Yarın Pazar."

Smitherton. "Hepiniz çıldırmışsınız, hem de hepiniz. Şu sandalyede oturduğumdan ne kadar eminsem dünün pazar olduğundan da o kadar eminim."

Kate. [Birden ayağa fırlayarak.] "Durun – şimdi anladım her şeyi. Babacığım, bu takdiri ilahi, şey hakkında, şey... biliyorsunuz işte. Durun, şimdi size her şeyi açıklayacağım. Aslında çok basit bir şey. Kaptan Smitherton dünün pazar olduğunu söylüyor ki öyleydi, haklı. Kuzen Bobby, babam ve ben bugünün pazar olduğunu söylüyoruz ki öyledir; haklıyız. Kaptan Pratt yarın pazar olacağını ileri sürüyor ki öyle olacak; o da haklı. Gerçek şu ki, hepimiz haklıyız; böylece *üç Pazar bir hafta içinde bir araya gelmiş* oldu."

Smitherton. [Bir an düşündükten sonra.] "Söylesene Pratt, sence de Kate hepimizi alt etmedi mi? Biz ikimiz de ne aptalız! Mr. Rumgudgeon meselenin aslı şu: Dünyanın çevresi bildiğiniz gibi yirmi dört bin mildir. Şimdi bu yerküre kendi ekseni etrafında bir dönüşü batıdan doğuya

doğru hareketle tam tamına yirmi dört saatte tamamlar. Anlıyor musunuz Mr. Rumgudgeon?"

Amcam. "Tabii, tabii, Doktor Dub..."

Smitherton. [Onun sesini bastırarak.] "Demek oluyor ki dünya saatte bin mil hızla dönüyor. Şimdi varsayalım ki bu noktadan yelken açıp doğuya doğru bin mil yol alıyorum. Orada güneş Londra'dakinden bir saat önce doğacaktır. Güneşin doğuşunu sizden bir saat erken göreceğim. Aynı yönde hareketle bin mil daha gidersem güneşin doğuşunu iki saat önce göreceğim, bin mil daha yol alırsam üç saat önce, ve böyle böyle dünyanın çevresini dönüp de aynı noktaya geri geldiğimde yirmi dört bin mil yapmış olacağım ve Londra'da güneşin doğuşunu tas tamam yirmi dört saat önce göreceğim, bu da demek oluyor ki, sizden bir gün *ileride* olacağım, anladınız mı?"

Amcam. "Ama Dubble L. Dee..."

Smitherton. [Sesini iyice yükselterek.] "Kaptan Pratt ise, tam tersine bu noktadan bin mil batıya gittiğinde Londra zamanına göre bir saat, yirmi dört bin mil gittiğinde yirmi dört saat, yani bir gün *geride* kaldı. Böylece benim için dün pazardı, sizin için bugün Pazar, Pratt içinse yarın pazar olacak. Üstelik Mr. Rumgudgeon, hepimiz de *haklıyız*, çünkü hiçbirimizin fikrinin diğerlerine üstünlüğünü gösterecek hiçbir felsefi neden olamaz."

Amcam. "Ne garip şey bu böyle, Yarabbi! Pekâlâ, Kate – pekâlâ, Bobby! Dediğiniz gibi bu bir takdiri ilahi. Ben de sözümün eriyim – *bunu iyice aklınıza sokun*! Ne zaman istersen onunla evlenebilirsin, oğlum (barbunyayı ve diğer şeyleri de alırsın). Şu işe bakın üç pazar art arda geldi! Bari ben de gidip bu konuda Duble L. Dee'nin fikrini alayım."

ÖYKÜLERE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

BLACKWOOD TARZI BİR MAKALE NASIL YAZILIR

İlk olarak *The American Museum of Science, Literature and the Arts*'ın Kasım 1838 sayısında "The Psyche Zenobia" adıyla yayımlandı.

Genellikle iki ayrı öykü kabul edilen "Blackwood Tarzı Bir Makale Nasıl Yazılır" ve "Bir Aksilik" aslında bir tek öyküdür.

Blackwood Tarzı Bir Makale Nasıl Yazılır, Poe'nun en komik girişimlerinden biri olmasının yanında, onun nasıl yazdığı konusunda da ipuçları verir. Poe, tek kadın anlatıcısı yoluyla, İskoçyalı yayımcı William Blackwood (1776-1834) tarafından liberal Edinburgh dergisine bir Tory rakip olmak ve kendi yayınevini oluşturmak üzere on dokuzuncu yüzyıl başlarında kurulan *Blackwood's Edinburgh Magazine*'e bir yandan saygılarını sunarken bir yandan da onu hicveder.

Poe'nun burada hicvettiği şey Blackwood tarzı kurmacanın –Gotik öykünün– yeteneksiz yazarlarca düşüncesizce kopya edilmesidir. Blackwood öyküsü tipik olarak merkezi etkiyi filozofik veya psikolojik üslupçulukta arayan ve büyük bir bilgi gösterisi sergileyen öyküdür.

BİR AKSİLİK

"Signora Zenobia" bu öyküyü "Mr. Blackwood"un reçetesine uyarak yazar. Poe her zaman bu ikisini bir arada yayımlamıştır. Zenobia heyecan yaratmaya, ticari açıdan çekici 'tonlar' kullanmaya, egzotik bilgi kırıntıları ve yabancı dillerden alıntılarla derin bilgisini sergilemeye çalışır. İki bölümden oluşan öykünün bu bölümü için Poe'nun kullandığı ilk başlık "The Scythe of Time – Zaman Tırpanı" idi. Poe bu fikri "Kuyu ve Sarkaç"ta yeniden kullanır: "*Bu alışılageldiği gibi resmedilmiş bir Zaman figürüydü, ancak elinde tırpan yerine, ilk bakışta, eski duvar saatlerininkini andıran devasa bir sarkaç tutuyordu.*"

ŞEYTANLA ASLA BAŞIN ÜZERİNE BAHSE TUTUŞMA
[KISSADAN HİSSE İÇEREN BİR ÖYKÜ]

İlk defa Eylül 1841'de *Graham's Magazine*'de "Never Bet Your Head – Asla Başın Üzerine Bahse Tutuşma" adıyla, sonra da, Ağustos 1845'te *The Broadway Journal*'de bugünkü adıyla yayımlandı. Bu öykü Poe'nun "abartı-

larak burleske vardırılmış nükte" olarak tarif ettiği humor anlayışının en aşikâr örneklerinden biridir. Popüler dergilerin üslubunu alaya alışıyla bu öykünün "Bir Blackwood Makalesi Nasıl Yazılır" adlı öyküye benzediği söylenebilir. Her ne kadar Poe bir mektubunda reddediyor olsa da, öykünün edebi malumatfuruşluk ve aşkınsalcılık üzerine, özellikle de aşkınsalcı dergi *Dial* üzerine bir satir olduğu besbellidir.

"Şeytanla Asla Başın Üzerine Bahse Tutuşma"nın genel havası Poe'nun 1836'da *Southern Literary Messenger*'da eleştirdiği Dickens'ın "The Posthumous Papers of the Pickwick Club"ıyla paralellikler gösterir.

BİR KUDÜS ÖYKÜSÜ

Öykü ilk defa 1832'de *Philadelphia Saturday Courier*'de, gözden geçirilerek bugünkü hali verildikten sonra da, 1845'te *Broadway Journal*'de yayımlandı.

Poe her ne kadar Yahudi yeme içme kurallarıyla eğleniyorsa da, öykünün antisemitik olduğu düşünülmemelidir. Öykü esas olarak Horace Smith'in (1779-1849) popüler romanı "*Zillah, a Tale of the Holy City* – Zillah, Bir Kutsal Kent Öyküsü"nün (1828) parodisidir. Aslında öykü parodiden ileri bir kolajdır. Smith'in romanından aynen alınan cümleler yeniden birleştirilerek yeni bir şekil verilmiştir.

EŞRAFTAN THINGUM BOB'UN EDEBİYAT HAYATI

İlk olarak Aralık 1844'te *Southern Literary Messenger*'da yayınlandı.

Bu öykü, Poe'nun çok yakından tanıdığı yayıncılık mesleği ile alay etmektedir. Asıl hedef, *Graham's Lady's* ve *Gentleman Magazine*'dir, ama Lewis Gaylord Clark ve kardeşi Willis de *Knickerbocker Magazine*'in yayıncıları olarak taşlamadan paylarına düşeni alırlar. Öyküde alaya alınan bir başka kişi de Theodor Fay'dir. Öykü, Fay'in mesleğinden (hukukçu, politikacı, şair, editör) kitaplarının adlarına kadar birçok noktaya göndermelerle doludur.

DUC DE L'OMELETTE

İlk defa 1832'de *Philaladelphia Saturday Courier*'da yayımlanmış, 1850'de son şekliyle toplu eserlerde yayımlanıncaya kadar defalarca gözden geçirilmiştir.

"Duc De L'Omelette" belki kısa ve basit olması nedeniyle Poe'nun en başarılı komik öykülerinden biri olmuştur. Öykünün kahramanı Poe'nun

çoğu kahramanından daha sevimli bulunmuştur; bu, kısmen insanların şeytanı yenmeye kalkışan birinin tarafını tutmaya eğilimli olmaları nedeniyle böyle olabilir.

"Duc De L'Omelette" açıkça yazar Nathaniel Parker Willis'in (1806-1867) edebi kariyerinin komik bir değerlendirmesidir. N. P. Willis, *The American Monthly Magazine*'de editörken "Editor's Table" başlıklı sütununda okuru kendi bürosunun zevkini paylaşmaya davet etmekteydi. "İki köpek, bir kuş: 'South American Trulian' (muhtemelen kendi icadı), tüy kalemi için parfüm, koyu kırmızı perdeler, egzotik şezlonglar, divanlar, masasında hep hazır bulundurduğu bir tabak dolusu zeytin, Japon çiçekleri ve bir şişe Rudesheimer", bütün bunlar Willis'in sütunundaki tipik laflardandı. Bu yapmacıklıkları nedeniyle sürekli eleştirilen ve taciz edilen Willis, sonunda tam da bu yüzden, popüler olmuştur. Bir dergi editörü kendi sayfasında Willis'e kişisel olarak saldırmış, Willis de onu düelloya davet etmiştir. İki taraf da ateş etmiş ama ciddi olarak yaralanan olmamıştır. Bugün Willis, kendisini önce eleştiren (bkz. "Aslanlaşma") sonra da teşvik eden Poe ile olan arkadaşlığı dışında unutulmuş bir yazardır.

"Duc De L'Omelette", Omlet (kaygana) Dükü anlamına gelmektedir.

ASLANLAŞMA
[BİR ASLANIN YAŞAMINDAN BAZI PASAJLAR]

İlk defa 1835'te *Southern Literary Messenger*'da, sonra gözden geçirilerek 1845'te *Tales* içerisinde yayımlandı.

Poe'nun çoğu satirik öykülerindeki gibi, "Aslanlaşma"da da eleştiri oklarının ucunda çok sayıda insan vardır. Bunlardan en belirgin olanı, Poe'nun "Duc De L'Omelette"de alaya aldığı N. P. Willis'tir. Londra'da ve İskoçya'da ünlü kişilerle düşüp kalkan ve gazetedeki sütununu allameliğinin kanıtlarıyla dolduran N. P. Willis çabucak bir edebi aslan olduğundan, bu öykünün Willis üzerine bir satir olduğu düşünülmektedir.

Öykünün kaynaklarından bir başkası da Bulwer-Lytton'un *Conversations with an Ambitious Student in ill Health, with other Pieces* (Sağlığı Bozuk Hırslı Öğrenciyle Konuşmalar ve Diğer Öyküler, 1832) adlı eserinin bir parçası olan "*Too Handsome for Anything*"idir.

Poe 1836'da John P. Kennedy'ye yazdığı bir mektupta niyetinin "Aslanların saygınlığı ve bir aslan olmanın kolaylığı üzerine bir satir yazmak" olduğunu söyler. Bir 'aslan' aranılan, peşinde koşulan önemli ya da ünlü bir şahsiyettir. Thackeray 1826'da "Bir aslan nedir?" diye yazar, "aslan insanın verdiği partide görmek isteyeceği bir kadın veya erkektir". (*Works*, XXIV, 251)

Charles Dickens'in *Pickwick Papers* adlı romanının ismiyle müsemma kahramanı Mrs. Leo Hunter, süs niyetine veya itibar sağlasın diye şöhretleri avlayıp partilere getirir.

Oyunu kuralına göre oynamanın önemine işaret eden Poe, bu tür sosyal çevreleri alaya alır. Anlatıcı başkalarının 'uzmanlığını' alaya almak hatasını işler, böylece onların öfkesini üzerine çeker.

Öyküdeki 'burun'un folklordaki 'penis'e karşılık geldiğine dikkat çekenler olduğu gibi (en başta Marie Bonaparte), 'üslup' anlamına geldiğine işaret edenler de olmuştur.

ÇAN KULESİNDEKİ ŞEYTAN

İlk defa *Philadelphia Saturday Chronicle and Mirror of the Times*'da 1839'da yayımlandı. "Çan Kulesindeki Şeytan", Poe'nun deyimiyle birden çok komik etkiye sahip gerçek bir grotesk öyküdür. Burada Poe, aynı anda hem günün Alman entelektüalizmini hem de ahenksiz çan seslerinin dinleyenler üzerindeki etkisini ele alır.

Öykünün muhtemel kaynaklarından biri Thomas Carlyle'ın 1833-34'te *Fraser's Magazine*'de yayımlanan *Sartor Resartus*'udur.

Poe, *Blackwood*'da 1821'de yayımlanan William Maginn'in "The man in the Bell"ini de göz önünde bulundurmuş olabilir. Burada, bir çan kulesine hapsedilen bir adamın çan sesinden delirdiğini ve çan kulesinde şeytanlar görmeye başladığını okuruz. Bir başka kaynak, yine *Blackwood*'da 1826'da yayımlanan "The Barber of Gottingen" adlı öykü olabilir. Bu öyküde Şeytan bir berberi kendisini tıraş etmeye, sonra da yüksek bir kuleye tırmanıp birisinin burnunu çekmeye zorlar.

Öykü, Başkan Martin Van Buren'in, William Harrison'a yenildiği 1840 seçimiyle ilgili kampanyanın başlangıcında yazılmıştı. "Güvercin taklası" ile çan kulesine sıçrayan yabancının demokratları temsil ettiği çok açıktır. Demokrat partinin beş yolun kesiştiği yerdeki genel merkezinin David Crockett'i şaşkınlığa düşüren bir çan kulesi ve kulede asılı kocaman bir çanı vardı. David Crockett, Başkan Van Buren'i lahana yetiştirmesi için Kinderhook'a davet etmişti.

BON-BON

İlk defa 1832'de "The Bargain Lost" (Yitirilen Pazarlık) adıyla *Philadelphia Saturday Courier*'de yayımlandı. Öykünün bu ilk versiyonu, Venedik'te yaşayan ve Şeytan'ın elçilerinden biriyle tuhaf bir şekilde karşılaşan Pedro

Garcia adındaki bir metafizikçi hakkında daha kısa bir öyküydü. Şeytan'ın ruhları yediği fikrini Poe'ya, muhtemelen Dante'nin *Cehennem*'inin 34. kantosu veya Fransisco Gómez de Quevedo y Villegas'ın William Eliot tarafından "*The Visions of Quevedo*" (Quevedo'nun Vizyonları) adıyla İngilizce'ye çevirdiği *Sueños*'u esinlemişti. Bu ikinci eserde "Şeytan bu yemeğe çok düşkündür; terzilerin çoğu kez kullandığı 'şeytan yesin beni' ifadesi pek de yersiz değildir" yorumu göze çarpar.

Poe 1835'te öyküyü yeniden gözden geçirip "Bon-Bon" adıyla *Southern Literary Messenger*'da yayımladı. Öykünün geçtiği yeri Venedik'ten Fransa'ya taşıdı ve daha gülünç sahneler koyabilmek için baş karakteri aşçı ve filozof yaptı. Poe'nun Baron Bielfeld'in (1717-70) "*Les Premiers Traits de l'érudition universelle*"den (Evrensel bilginin ilk özellikleri) esinlenmiş olması da muhtemeldir.

KÜÇÜK FRANSIZ NEDEN ELİ ASKIDA DOLAŞIYOR

İlk defa 1837-39 yıllarında, adı hâlâ bilinmeyen bir dergide, sonra 1840'ta *Tales of the Grotesque and Arabesque* içerisinde yayımlandı. Sonra yine 1840'ta Poe'nun izni alınmadan *Bentley's Miscellany*'de, 1845'te de Littleton Barry takma adıyla *Broadway Journal*'de yayımlandı.

Poe'nun kaleminden çıkması pek beklenmeyen bu eğlenceli kısa güldürü, Poe'nun dil taklidindeki şaşırıcı yeteneğini ve fars yazmadaki pek bilinmeyen ustalığını kanıtlamaktadır. Öykünün tamamı İrlanda ağzıyla yazılmıştır ve sözel kelime oyunlarına dayanmaktadır. Bu durumun çeviride yarattığı güçlükler öykünün başka dillere çevrilmesini genellikle engellemiştir.

Poe öyküyü yazma fikrini, Lady Morgan'ın, bir Fransız'la bir İrlandalının ağızlarından çıkan her cümlenin diğeri tarafından yanlış anlaşılması sonucu bir türlü iletişim sağlayamamalarını konu alan *Florence Macarthy: An Irish Tale*'inden (1818) almıştır.

Öykünün kaynaklarından birisi Thomas Moore'un *The Fudges in England*'ı (1835), bir diğeri de General George Pope Morris'in "*The Little Frenchman and his Water Lots*"udur (1836). Poe, Morris'ten öykünün baş kahramanı ve onun İrlanda İngilizce'si dışında pek fazla şey almamıştır.

BİR MAKALEYİ X'LEME

İlk defa 1849'da *The Flag of Our Union*'da yayımlanmıştır. Bu komik öykü belli ki Poe'nun zamanında basımcılar arasında sık sık karşılaşılan bir problemden, dizgi sırasında bazı harflerin bitmesinden ve yerine x harfi koymak zorunluluğundan kaynaklanmıştır.

Bu konu 1840'ta *New York Mirror*'da yayımlanan "Xtraordinary Play Upon Xes" (X'ler Üzerine Olağanüstü Bir Oyun) adlı öyküde ve 1836'da aynı dergide yayımlanan "No O's" (Hiç O Kalmadı) adlı öyküde ele alınmıştır. Poe muhtemelen her iki öyküden de haberdardı.

Bu öyküde kimlerin hedef alındığı çözülememiştir. Kalın kafalı editörler "Aslanlaşma" adlı öyküyü anımsatmaktadır, aynı şekilde Boston çevresini ve aşkınsalcılığı hedef aldığını düşündüren noktalar da eksik değildir.

Poe, bu öyküde, bir kere daha anlatının gerektirdiği lehçeleri taklitte, argoyu kullanmakta ve söz oyunlarında ne kadar usta olduğunu göstermektedir.

ŞEHRAZAT'IN BİN İKİNCİ GECE MASALI

İlk olarak Şubat 1845'te *Godey's Magazine and Lady's Book*'ta, sonra 25 Ekim 1845'te *The Broadway Journal*'da yayımlanmıştır.

Satir, gerçek, abartma, azımsama karışımı bir ***humor*** olan bu öykü, Poe'nun, kurmacanın gerçeklikten daha tuhaf olduğunu kanıtlamak amacıyla giriştiği en başarılı denemelerden biridir.

Bu öyküde Poe, çağdaş dünyanın bir dizi harikasını tanımlamaktadır. Şehrazat'ın canına mal olan öyküsü, yine de eğlencelidir. Poe çağının bilimsel ilerlemelerinden ve mekanikteki başarılarından gurur duymaktadır.

En tanınmışları "Ali Baba ve Kırk Haramiler", "Gemici Sindbat" ve "Alaaddin'in Sihirli Lambası" olan *Binbir Gece Masalları* Antoine Galland'ın İstanbul ve Kahire'de yaptığı araştırmalardan (1704-1714) sonra Fransızca'ya çevrilerek tüm Avrupa'da tanındı.

Binbir Gece Masalları'na karşı büyük bir ilgi duyan Poe, Joseph M. Field'in St. Louis Weekly Reveille'de 18 Kasım 1844'te yayımlanan "Taşlaşmış Orman" makalesini okuduktan sonra bu öyküyü yazmaya karar verdi.

Öyküde verilen bilgilerin çoğu günlük gazete ve dergilerden ve "Three Sundays in a Week" (Bir Haftada Üç Pazar) adlı öyküsünde Poe'nun eleştirdiği Dr. Dionysius Lardner'in "Course of Lectures"ından alınmadır.

BİR MUMYA İLE KÜÇÜK BİR TARTIŞMA

İlk olarak Nisan 1845'te *American (Whig) Review*'da, sonra 1 Kasım 1845'te *The Broadway Journal*'da yayımlanmıştır.

Öykünün konusu, hiyeroglifin okunmasına olanak sağlayan Reşit Taşının (Rosette Stone) 1799'daki keşfinden sonra Eski Mısır'a karşı duyulan çılgınca ilgidir.

Öykünün kaynakları arasında 1832'de *Evening Mirror*'da yayımlanan "Letter from a Revived Mummy", George Robins Gliddon'un Nisan

1843'te *New World*'de yayımlanan "Ancient Egypt"ı, 21 Aralık 1841'de *New york Tribune*'de yayımlanan ve John Gardner Wilkonson'ın "Manners and Customs at the Ancient Egyptians"ını eleştiren bir makale, Ippolito Rosellini'nin benzer bir kitabı (1840), imzasız olarak yayımlanan "Egyptian history deduced from monuments still in existence" (1841) ile *Encyclopedia Americana*'daki mumyalar ve mumyalama ile ilgili makaleleri sayabiliriz.

Bu öykünün teknolojik gelişmenin doğurduğu iyimserliğin eleştirisi olduğu söylenebilir. "Şehrazat'ın Bin İkinci Gece Masalı"yla aynı dönemde yazılan bu öykü benzer bir temayı işlemektedir. Şehrazat'ta peri masallarına alışkın kral, bilimin ve modern teknolojinin "kurmacadan daha tuhaf" örneklerine inanmayı reddeder. Teknolojik gelişme Mumya'yaysa son derece sıradan görünür, zira onun kendi uygarlığı çok daha büyük harikalar yaratmıştır.

DOKTOR KATRAN İLE PROFESÖR TÜY'ÜN SİSTEMİ

İlk olarak Kasım 1845'te *Graham's Magazine*'de yayımlandı. "Bir Blackwood Makalesi Nasıl Yazılır" ve "Bir Aksilik" ile birlikte Poe'nun en komik öykülerindendir. Komiklik daha çok anlatıcının hastaneyi delilerin ele geçirmiş olduğunu bir türlü anlayamamasından ileri gelmektedir.

Öykünün kaynakları arasında N. P. Willis'in iki ayrı makalesi bulunmaktadır. Willis 1832 yılında Palermo'da (Sicilya) bulunan bir akıl hastanesine yaptığı ziyareti anlatır. Delilerin büyük bir özgürlük içinde yaşadıklarını, yemek pişirip çamaşır yıkadıklarını, dekorasyonla uğraştıklarını gördüğünü yazar. Akıl hastanesini yöneten Sicilyalı baron, yönetiminin sırrını "iş ve sürekli şefkat" olarak açıklar ve "Je suis le premier fou" (Ben delilerin en başta geleniyim) diye ilave eder.

Charles Dickens, *American Notes for General Circulation*'da South Boston ve Hartford'daki akıl hastanelerini anlatır. Yazara göre hastanelerin yöneticisi "delilere bile güvenmek gerektiğini" göstermek istemiştir.

Bazı eleştirmenler, kölelere çok fazla özgürlük verilmesinin tehlikelerine işaret etmek için Poe'nun bu öyküyü yazdığı görüşündedirler. Köleliğe karşı çıkanlar Güneylilerin kölelerine insanca davranmadığını söylüyorlar, Güneylilerse bunun çalışan tek sistem olduğu yanıtını veriyorlardı. Katran ve tüy, Güney'de yakalanan kölelik karşıtlarına uygulanan cezaydı.

KANDIRMACA

İlk defa Haziran 1837'de New York *American Monthly Magazine*'de "Von Jung, the Mystific" adıyla, sonra 1840'ta *Tales of Grotesque and Arabesque* içerisinde "Von Jung" adıyla ve daha sonra da 1845'te *Broadway Journal*'da

nihai adıyla yayımlandı: "*Mystification*" (yutturmaca, şaşırtmaca, anlaşılmaz kılma, esrar perdesine bürüme).

Düello, gizli yazılar, Doppelgänger ya da İkiz'in mizahi bir karışımı olan bu öykünün *New York Mirror*'ın editörü olan ve gerçek bir cinayet davasına dayanan *Norman Lesli*'yi (1835) yazan Theodore S. Fay (1807-1898) üzerine yazılmış bir satir olduğu ileri sürülmüştür.

İŞADAMI

Öykü ilk defa "Peter Pendulum, the Business Man" adıyla 1840'ta *Burton's Gentleman's Magazine*'de, sonra da "The Business Man" adıyla 1854'te *Broadway Journal*'da yayımlandı.

"İşadamı" Joseph C. Neal'in (1807-1847) o zamanlar popüler olan *Charcoal Sketches* (1838) adlı eserinin parodisidir. E. A. Duyckinck'e göre Neals "'Aylaklar' olarak tabir edilen kentlilerin sıkıntılarını yorumlar, argolarını tekrarlar, ses tekrarına dayanan ve abartılı başlıklar altında onların acı gerçeklerinin öyküsünü anlatır (...) komik abartmalarla gerçek sefalete gülmemiz acı verici bir şeydir." (Cyclopaedia of American Literature, 1855, II; s. 456)

Hem Amerikan merkantilizmi üzerine bir satir hem de popüler dergileri başarılı kılan anekdotların grotesk bir taklidi olarak tasarlanan öykü haddinden fazla kelime oyunu içermektedir.

Öyküde, kolay aldatılır ve cahil bir halkın bir dâhiye vermeyi reddettiği birkaç kuruşu alabilmek için dolandırıcılığa başvurmak zorunda kalan bir sanatçının acı veren itiraflarını buluruz.

"Peter Pendulum" adı, Duyckinck'e göre, Joseph Dennie'nin *Farmer's Museum*'undan alınmıştır.

GÖZLÜK

İlk defa 1844'te *Dollar Newspaper*'da, ikinci defa 1845'te *Broadway Journal*'da yayımlanmıştır. Gözlük, öyküden çok teatral bir komedidir. Aşk konusundaki romantik yanılsamalarla dalga geçer: "ilk bakışta aşk", "yıldırım aşkı", "etik manyetizma", "elektriksel sempati". *Gözlük*, kısa öykünün henüz tam olarak biçimini bulmadığı bir dönemde yazılmıştı; kısa öyküyü icat ettiği ve kurallarını belirlediği kabul edilen Poe bizi şaşırtan nesir denemeleri yapmaktan da geri durmamıştır.

Çok parlak bulunmayan bu komedide Poe'nun iki fetiş temasını bulmak ilginçtir: Her zaman bir yanılsama kaynağı olan bakış ve tutku. Öykünün

anlatıcısı, grotesk bir tarzda, Roderick Usher'e ve Ligeia'nın ve Eleonara'nın eşlerine karşılık gelir. Anlatıcı, çarpık bakışının ve amaçsız tutkusunun yabancılaştırdığı bir bilinçle algılar dünyayı.

Öykünün kaynaklarına gelince, *Gözlük*, 1836'da *The New Monthly Belle Assemblée*'de yayımlanan "The Mysterious Portrait"ten (Gizemli Portre) esinlenmiş gibidir. Bu öyküde genç bir Fransız, Champs Élysées'de düşürülen minyatür bir portrede yüzünü gördüğü bir kadına âşık olur. Kadın delikanlının babaannesi çıkar; portre kadının gençliğinde boyanmıştır elbette. İkinci bir kaynak 1837'de *Knickerbocker Magazine*'de yayımlanan "The Blunderer" (Çam Deviren) olabilir. Bu öyküde de miyop bir delikanlı, bazı tuhaf Fransız şiveleri ve birçok benzer olay görürüz. Öykünün bir başka kaynağının da Thomas Haynes Bayly'nin 1838'de yayımlanan "You Can't Marry Your Grandmother" (Babaannenizle Evlenemezsiniz) adlı farsı olduğunu düşünebiliriz. Poe'nun öyküsünün bazı öğelerini burada da buluruz. Poe zaman zaman parodi amacıyla başka metinlerden ödünç alır, ancak karikatürvari gülünç bir metin ortaya çıkarmak için modelinin sakarlıklarını iyice aşırıya vardırır.

HANS PFAALL DİYE BİRİNİN BENZERSİZ SERÜVENİ

İlk olarak Haziran 1835'te *Southern Literary Messenger*'da "Hans Pfaall – A Tale" adıyla, sonra da 1840'ta *Tales of the Grotesque and Arabesque*'te sadece "Hans Pfaall" adıyla yayımlanmıştır. Ancak Griswold'un yayımında bugün kullanılan "The Unparalleled Adventure of One Hans Pfaall" adını almıştır.

"Hans Pfaall" birçoklarınca ilk gerçek bilimkurgu öyküsü kabul edilmektedir, ancak öykünün 'şaka' niteliği ağır basmakta ve fantastik unsurların aleyhine çalışmaktadır.

Edebi düzeyde "Hans Pfaall" iflas eden ve alacaklılarından kurtulmak için bir aya yolculuk öyküsü uyduran körük tamircisini anlatmaktadır. Bir başka düzeyde, aynı problemlerden kaçmanın bir başka yolu olan bir düş yolculuğudur. Bir başka düzeyde metafizik spekülasyonlar türünde bir *satir*dir.

Bir başka yoruma göre de, "Hans Pfaall" Poe'nun sevmediği ve değersiz bir politikacı saydığı Başkan Andrew Jackson döneminin ve o dönem yaşantısının alegorik parodisidir.

Poe, öykülerindeki yıldızlarla ilgili çok sayıda göndermeden ve *Eureka* (1848) adlı karmaşık kozmolojisinden de anlaşılabileceği gibi, hayatı boyunca astronomiye karşı büyük bir ilgi duymuştur.

"Hans Pfaall"ın başlıca kaynağı Sir John Herschel'in *Treatise on Astronomy*'sidir (1834). Herschel (1792-1871), ünlü gökbilimcisi William

Herschel'in (1738-1822) oğludur. Baba-oğul, çağdaş gökbilimin temellerini atmışlardır.

Bir başka olası kaynak, insanın soğuk, havasız boşluğu aşarak aya ulaşabileceğini ileri süren ilk çağdaş kitaplardan biri olan *A Voyage to the Moon* (1827) adlı kitabı Joseph Atterly adıyla yazan George Tucker'dır (1775-1861).

Poe'nun kitabının yayımlanmasından üç hafta sonra *New York Sun*'da Richard Adam Lock'un "Discoveries in the Moon" adlı öyküsü yayımlandı. Öykü, Poe'nun öyküsündekilere benzer birçok noktayı içeriyordu. Poe'nun intihal (aşırmacılık) konusunu kafasına takmasına karşın, Lock'un öyküsü bir aya yolculuk öyküsü olmayıp ayın yüzeyinin teleskopla gözlemlenmesine ilişkin bir öyküdür.

BALON ŞAKASI

İlk olarak 13 Nisan 1844'te *The Extra Sun*'da, 14 Nisan 1844'te de New York *Sunday Times*'da yayımlanmıştır.

1836'dan sonra insanlı balon uçuşlarına karşı büyük bir ilgi doğdu. Baloncular, durmadan yükseklik, hız ve mesafe rekorları deniyorlardı.

Sansasyonel bir başlıkla hakiki bir gazete makalesi olarak yazılan bir yazıdan yola çıkan bu öykü, Monck Mason'un *Account of the Late Aeoronautical Expedition from London to Weilburg, accomplished by Robert Hollond, Esq., Monck Mason Esq., and Charles Green, Aeronot*'undan (1836) büyük ölçüde yararlanmıştır. 1840 yılında *Burton's Gentleman's Magazine*, Green'in Atlantik'in balonla geçilebileceği yolundaki inancını dile getirmiştir, ancak bu yirminci yüzyıldan önce başarılamamıştır.

Öykünün bir başka olası kaynağı, 21 Haziran 1843'te *Dollar Newspaper*'da yayımlanan John Wise'ın hidrojen doldurulmuş bir balonla doğu yönünde esen bir rüzgârdan yararlanarak Atlantik'i üç günde geçme planlarını anlatan bir makale olabilir.

1844 Mayıs'ında *Columbia Spy*'da Poe şöyle yazıyordu: "*Balon Şakası*, Lock'un *Ay Öyküsü*'nden bu yana görülmemiş derecede bir sansasyon yarattı. Haberin verildiği sabah (cumartesi) 'Sun' binasını çevreleyen meydan kelimenin tam anlamıyla abluka altına alındı, güneşin doğmasından kısa bir süre sonrasından başlayarak öğleden sonra saat ikiye kadar binaya girmenin ya da çıkmanın imkânı yoktu. Gazetenin normal nüshası, haberin henüz geldiğini, saat onda hazır olacak ikinci baskıda haberin ayrıntılarının verileceğini yazıyordu. Bir gazete nüshası elde edebilmek için insanların bu kadar heyecana kapıldıklarını ömrümde görmemiştim. Gazete, sokağa çıkar çıkmaz çok yüksek fiyatlardan satılmaya başladı, kuşkusuz gazete satıcısı çocuklar tahminlerin ötesinde bir kâr sağladılar bundan; tek bir

nüsha için yarım dolar ödendiğini gördüm, genellikle bir şiline satılıyordu. Bütün gün boş yere bir nüsha ele geçirmeye çalıştım. Ama ikinci baskıyı okuyanların yorumlarını dinlemek son derece eğlenceliydi."

Atlantik'i aşan ilk hava gemisi (güç ünitesi bulunan ve yönetilebilen bir balon) İngiliz yapımı R_{34} idi; 1919 yılında Atlantik'i 75 saatte aştı.

Jules Verne "Balonla Beş Hafta"da (1863) böylesi okyanus ötesi bir yolculuğu anlatırken, Atlantik'i ilk defa motorsuz bir balonla 17 Ağustos 1978'de üç Amerikalı geçti.

MELLONTA TAUTA

1848 yılı başlarında yazılmış olmakla birlikte, derginin geciktirmesi yüzünden ilk olarak Şubat 1849'da *Godey's Lady's Book*'ta yayımlanmıştır. Poe, öyküyü "A Remarkable Letter" adıyla yeniden yazarak "*Eureka*"nın sonuna eklemiştir (1848).

Poe "Tuhaflık Meleği"nde ve "Şehrazat'ın Bin İkinci Gece Masalı"nda olduğu gibi, burada da demokrasinin yozlaşmasını ve ayaktakımının iktidara geçmesini eleştirmekte, Amerikalıların ilerlemeye tapınmasını alaya almaktadır. Dr. Thomas Holley Chivers'a 1844 tarihli bir mektubunda Poe, "İnsanoğlu bugün 6000 yıl öncekinden ne daha akılı ne daha mutludur; sadece daha aktiftir hepsi bu," diye yazıyordu.

Poe, gelecek üzerine yazılmış bazı Fransızca kitaplardan haberdar görünüyor. Bunlar arasında Sébastian Mercier'nin 1770 yılında basılan *L'an deux mille quatre cent quarante* (2440 Yılı, İngilizce'ye 2500 Yılının Anıları adıyla çevrilerek 1779'da yayımlanmıştır), Restive de la Breton'un *L'an deux Mille* (2000 Yılı, 1779) ve Barthélemy Enfantin'in *Mémoirs d'un industriel de l'an 2440* (Bir Sanayicinin 2440 Yılı Anıları, 1829) sayılabilir.

VON KEMPELEN VE BULUŞU

İlk olarak 14 Nisan 1849'da *The Flag of Our Union*'da yayımlanmıştır.

Poe 1848-49 yıllarının altına hücumu ile eğlenmekteydi; bu öykünün insanların değerli metallere karşı duyduğu düşkünlük üzerine satirik bir eleştiri olduğu açık.

Poe, yayımcı E. A. Duyckinck'e yazdığı bir mektupta, "Kardeşinize bıraktığım Von Kempelen adlı öyküye bakacak olursanız, amacını hemencecik anlarsınız. Başından sonuna kadar öyküde gerçek olan tek bir sözcük bile yok; ama altına karşı duyulan heyecan konusunda böyle bir üslubun etkisiz kalmayacağını sanıyorum. Samimiyetle inanıyorum ki, (en

iyi eğitim görmüşler de dahil) on kişiden dokuzu (yayımlanmadan önce sızdırılmazsa) şakayı yutacak ve böylece altın hummasında geçici de olsa bir kontrol sağlanacaktır..." (Mart 1849).

Poe, öykünün New York *Literary World*'de yayımlanmasını istiyor ve öyküye on dolar istiyor ya da "ne kadar ödeyebilirseniz" diyordu. Ama öykü geri çevrildi ve onun kadar prestijli olmayan *The Flag of Our Union*'da on beş dolar karşılığı yayımlandı, ama Poe'nun umduğu etkiyi yaratmadı.

ENGEBELİ DAĞLARIN ÖYKÜSÜ

İlk olarak Nisan 1844'te *Godey's Magazine and Lady's Book*'ta, sonra da 29 Kasım 1845'te *The Broadway Journal*'da yayımlanmıştır.

Öykü, Poe'nun en sevdiği konulardan biri olan metempsikosis ya da reenkarnasyon (ruhun başka bedenlere geçişi, ruh göçü) konusu etrafında dönmektedir. Ayrıca öykünün yazıldığı dönemlerde çok ilgi çeken mesmerizm de (ipnotizma, manyetizma) öyküye dahil edilmiştir.

Öykünün kaynakları arasında T. P. Macaulay'ın "G. R.Gleig's Memoirs of the Life of Warren Hastings" üzerine denemesi ile Banares Ayaklanmasını ayrıntılarıyla anlatan "anılar"ın kendisi bulunmaktadır.

Ayrıca, Poe'nun öyküsü ile Charles Brockden Brown'un "Edgar Huntley"si, Washington Irwing'in "Rip Van Winckle"ı ve Sir William Temple'ın "Of Ancient and Modern Learning" adlı denemesi arasında paralellikler bulunmaktadır. Bu deneme ruh göçü yoluyla Hindu inancı ve Platon'un felsefesi arasında bir bağ kurmaktadır. Denilebilir ki, "Edgar Huntley"nin birçok başka yapıtın parodisi olması gibi, bu öykü de "Edgar Huntley"nin *burlesque*'leştirilmesi hatta parodisidir.

Bedloe'nun yaşı pek belli değildir. Anlatıcı onun genç olduğunu söyler, ama zaman zaman da çok yaşlı görünmektedir. "Oldeb" olarak daha önce bir enkarnasyon yaşamış olduğuna okuyucuyu hazırlamak için olsa gerek.

Benares ayaklanmasıyla ilgili bazı pasajlar Macaulay'ın makalesinden kelimesi kelimesine aktarılmıştır.

M. VALDEMAR OLAYINDAKİ GERÇEKLER

İlk olarak Aralık 1845'te *American (Whig) Review*'da sonra da 20 Aralık 1845'te *The Broadway* Journal'da yayımlandı.

Öyküyü en azından bir editörün geri çevirdiği bilinmektedir. Konunun niteliği göz önüne alındığında pek de şaşırtıcı değildir bu. Poe, okuyucula-

rın birçoğunun öyküyü gerçek zannetmelerine şaşırmıştır, ama gerçekçi anlatımı ve dönemin inançları da dikkate alınırsa, bunda şaşıracak bir şey olmasa gerek.

Öykü, "Bir Uyanık-Uyurla Sohbet"in devamı niteliğindedir. Ölümün başlamasını durduran ipnoz temasına Poe, bildiği daha başka kaynaklardan bazı yeni malzemeler ilave etmiştir. Bu kaynaklar arasında Dr. Sidney Doane'ın Şubat 1845'te *Broadway Journal*'da yayımlanan ve ipnotize edilen bir kadından bir tümörün alınmasını anlatan mektubu ile Chuncey Hare Townsend'in ipnoz yoluyla bir hastanın ömrünün iki ay uzatıldığını anlatan *Facts in Mesmerism*'i (1844) sayılabilir. Bir başka kaynak da Justinus Andreas Kerner'in "Seeress of Prevorst"udur (1845).

Poe'nun öyküsünden etkilenen yapıtlardan biri Jules Verne'in *Mathias Sandorf* adlı yapıtıdır. Bu romanda bir doktor manyetizma yoluyla bir gencin ölümünü geciktirmeye çalışır. Poe'dan etkilenen bir başka yapıt da H. P. Lovecraft'ın "Cool Air"idir (1928). Bu yapıt, ölümden sonra kendini dondurarak canlı kalmaya çalışan bir bilim adamıyla ilgilidir. Lovecraft'ın kurgusu tamamen farklı olmakla birlikte, öykünün genel havası ve konuşmalar oldukça benzemektedir.

"Valdemar" bir bilimkurgu dergisi olan *Amazing Stories*'ın 1926'daki ilk sayısında "scientifiction" (türün, "Science fiction" adının kullanılmaya başlamasından önceki adı) nitelemesiyle yayımlandı.

Bu öyküden hareketle yazılan birçok bilimkurgu romanı, öyküsü (örneğin, C. S. Lewis'in *That Hideous Strength*'i, 1946) ve birçok film vardır. Filmler arasında 1960'da Arjantin'de yapılıp 1965'te gösterime giren *Master of Horror (Masterpieces of Horror)* ile Roger Corman'ın yönettiği 1962 yapımı *Tales of Terror (Poe's Tales of Terror)* sayılabilir.

EİROS İLE CHARMİON'UN SOHBETİ

İlk olarak Aralık 1839'da *Gentelman's Magazine*'de, sonra 1840'ta *Tales of Grotesque and Arabesque*'te, daha sonra 1 Nisan 1843'te "Dünyanın Yok Oluşu" adıyla *Saturday Museum*'da ve 1845'te *Tales*'da yayımlandı.

Çağdaş Batı toplumları sanatı açıkça bilimden, bu ikisini de dinden ayrı tutarlar. Oysa eski dönemlerin 'şairi', Poe'nun ve birçok çağdaşının, özellikle de Shelley'in sanatçıyı koymak istedikleri yerdeydi: Din adamıydı, kâhindi, sanatçıydı ve bilim adamıydı. Bu yüzden, Poe'nun İncil'deki bir kehanetin gerçekliği konusunda bir öykü yazmasında ve dünyanın 'ateşle' yok olmasının mekanizmasını 'bilimsel' bir temelde anlatmasında şaşırtıcı bir yan yoktur. Poe'nun böyle bir konuda bir öykü yazmasında, Halley kuyrukluyıldızının 1835'te görünmesiyle o günlerde çok rağbet

gören kuyrukluyıldız tartışmalarının rolü olduğu elbette görmezden gelinemez.

Öykü, İncil'in kehanetinin kelimesi kelimesine doğru olduğunu ileri sürmemektedir. Ancak Poe, kehanetin sadece gerçek şairlere vergi bir yetenek olduğu inancındadır, ikinci olarak da kehanetin gerçekleşmesi ve evrenin anlaşılması sadece ve sadece 'materyalist' temellerde mümkündür. Kısacası, olacak her şeyin fiziksel bir açıklaması vardır. Ayrıca dikkat edilmelidir ki, ne Eiros ne de Charmion İsa'ya olan inançları sayesinde kurtulmuş olduklarını ileri sürerler. Öykü kahramanlarının isimleri de Roma döneminin 'okült' dinlerini akla getirir.

Öykünün akıldan çok sezgiye önem veren yanı gözden kaçırılmamalıdır. Eiros'un anlattığına göre kuyrukluyıldızın yaklaşması üzerine insanlar aklın sesine kulak vermeye başlarlar ama bu hiçbir işe yaramaz. Yalnız başına akıl problemleri çözmez. Poe'nun Dupin'li polisiyelerinde, Polis Müdürü yalnızca tümdengelime ve mantığa başvururken, Dupin çalışma odasına çekilir, lületaşı piposundan iki nefes üfler ve gerçek 'içine doğar'. Kozmik ölçekli bu öyküde de sezginin önemi vurgulanır. Bu öyküyü ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın pozitif bilimlerde ve teknolojideki başarılarıyla övünülen öykülerle, sözgelimi "Şehrazatın Bin İkinci Gece Masalı" ve "Mellonta Taunta" ile karşılaştırınız.

BİR UYANIK-UYURLA SOHBET

İlk olarak Ağustos 1844'te *Columbian Magazine*'de, sonra 1845'te "*Tales By Edgar A. Poe*"da yayımlanmıştır.

İlk defa "Engebeli Dağların Öyküsü"nde değinilen mesmerizm ya da ipnoz, burada geliştirilerek öykünün ana ekseni olmuştur.

Friedrich Anton Mesmer (1733?-1815) aslında manyetizma ilkesini tinsel yanı olmayan, salt fiziksel bir gerçek olarak gören bir bilim adamıydı.

Birçoklarının ipnotik transta "Öte Taraf"a giden bir yol, ölümlü dünyanın ötesindeki bilinmeyen bölgeye bakan bir pencere bulmaları yüzünden Mesmer'in görüşlerini tıbba uygulama umudu suya düştü.

Mesmerizme olan bu yoğun ilgi, bilim çevrelerinde bir kuşkunun doğmasına yol açtı ve ancak yüzyılın ikinci yarısında bir araç olarak Jean Martin Charcot (1825-1893) tarafından yeniden canlandırıldı ve öğrencisi Sigmund Freud'a aktarıldı.

Poe zamanında mesmerizm, her biri bilimsel bir temele dayandığını savlayan üç ayrı dala ayrılmış, daha doğrusu evrilmişti: Kişilerin ya da doğal kaynakların çok uzaktan bile hassas insanları etkileyebileceğini ileri süren *Akışkan Kuramı*; birçok dinsel hizbe ayrılmış olan *Zihinsel İyileştirme* hareketi

ve fiziksel beden manyetizması kuramını ileriyi görme, görünmeyeni görme gibi, bizim dünyamızın dışındaki bir dünyayı işaret eden daha başka yeteneklere kadar geliştiren *Tinselcilik*.

Mesmerizmi Amerika'ya Fransız manyetizmacı Charles Poyen, 1838'de New England'da verdiği derslerle tanıttı. Poe da on dokuz yaşındaki Andrew Jakson David'in New York'ta verdiği benzer seminerlere katıldı. David, trans halindeyken dikte ettirdiği konuşmaları, daha sonra *Principles of Nature, Her Divine Revelations, and a Voice to Mankind* adıyla kitaplaştırdı (1847).

David, birçok vesileyle Poe hakkında olumlu laflar söylemişse de Poe onun için aynı düşüncede değildir; David'i "Mellonta Tauta"da Martin Van Buren Mavis (bazen de Poughkeepsie Kâhini) diye alaya alır.

MONOS İLE UNA ARASINDA KARŞILIKLI KONUŞMA

İlk olarak Ağustos 1841'de *Graham's Magazine*'de, sonra 1845'te *Tales*'da yayımlandı.

Poetik zekâ ile ilgili pasaj, Poe'nun felsefi bakış açısını anlamak bakımından önemli bir role sahiptir. Poe'ya göre hayal gücünden yararlanan poetik zekâ evren hakkındaki bilgilerimizin gerçek kaynağıdır, 'yardım almayan zekâ' güçsüzdür; 'ilerleme' yanıltıcıdır. Poe, büyük bir cüretle İncil'in Cennetine "mistik bir mesel" demektedir, çünkü bir okültist ya da mistik için hakikat anlatılması ya da 'açıklanması' olanaksız bir şeydir. Kişi kendi deneyleriyle hakikati kavramalıdır; hakikat, bir sisteme bağlanacak bir şey olmaktan çok, evrenin birliğinin ve kutsallığının toptan kavranmasıdır. Bu yüzden mistik kutsal yazılar, bilimsel bir nesir şeklinde değil bir mesel şeklinde kaleme alınır.

"Sanat (...) bir kez tahta kurulduktan sonra," diye başlayan pasaj 'Sanat'a saldırıyor gibi görünmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, Poe burada güzel sanatları değil, 'doğa'ya egemen olmamızı sağlayan becerileri kast etmektedir; sonra Poe, bizim kültürümüzün sanatçının rolünü eksik tanımladığına inanmaktadır. Evreni kutsal bir bütünlük olarak gören kültürlerde, sanatçı aynı zamanda din adamı, kâhin ve bilim adamıydı. Bu yüzden Poe, insanın bakış açısının bütüncül olduğu, bölmelere ayrılmadığı o dönemlere altın çağ gözüyle bakmaktadır.

İnsanın ölümden sonraki duygularıyla ilgili ayrıntılı pasaj Poe'nun felsefesiyle tutarlıdır. Ölüm, Poe'nun çağdaşları için bir takıntıydı. Bu yüzden bilincin ölümün ötesinde de devam edeceğini ileri süren bir öykü potansiyel olarak rahatlatıcı ve esin vericidir.

Aslında "Monos İle Una" bilginin sınırları ve ölümün olumlanması üzerine bir denemedir.

İlk defa Philadelphia *Saturday Evening Post*'ta 27 Kasım 1841'de "A Succession of Sundays" adıyla yayımlandı, 10 Mayıs 1845'te *Broadway Journal*'da yeniden yayımlanırken üzerinde büyük ölçüde değişiklikler yapıldı.

Poe'nun bir tek *basit* aşk hikâyesi yazmış olduğu söylenebilseydi, o hiç kuşkusuz bu olurdu. Sona doğru görülen hareketlilik dışında oldukça gösterişsiz olan bu öykü üzerinde eleştirmenlerce pek durulmamış, Poe'nun melodramatik yanlarını yeğleyen okuyucularca pek okunmamıştır.

Bu öyküyü yazma fikrini Poe'ya muhtemelen 29 Ekim 1841'de *Philadelphia Public Ledger*'da yayımlanan A. H. Quinn, F. N. Cherry imzalı "*Three Thursday in One Week*" (Bir Haftada Üç Perşembe) adlı kısa fıkra ya da bir ay önce aynı dergide yayımlanan zaman olgusuyla ilgili başlıksız bir makale vermiştir. Fransızca'da XVII. yüzyılın başlarına kadar kullanılan "semaine de quatre jeudis" (dört perşembeli hafta) şeklindeki eski atasözünden hareketle de yazılmış olabilir bu öykü. Öte yandan, öykünün oldukça otobiyografik olduğu da görülüyor. Kate'in yaşı az çok Virginia Clemm'in Poe'yla evlendiği zamanki yaşına uyuyor; Rumgudgeon amca aynı zamanda hem John Allan'ı hem de üvey kız kardeşinin kocası Neilson Poe'yu akla getiriyor.

"Bir Haftada Üç Pazar", Poe'nun İspanyolca'ya çevrilen ilk öyküsüdür. 15 Şubat 1857'de Poe'nun adından söz etmeksizin Madrid'de *El Museo Universal*'de yayımlanmıştır.

Jules Verne'in "*Seksen Günde Devriâlem*"*i* yazarken bir gazete haberinden esinlendiği hep söylenmiştir. Ancak Poe'nun eserlerini yakından tanıyan, ondan çok etkilenen, hatta "Arthur Gordon Pym'in Öyküsü"ne bir devam romanı, "Le Sphinx des Glaces"ı (Buzlar Sfenksi) yazan Verne'in bu öyküden habersiz olduğu düşünülemez.

BÜTÜN ÖYKÜLERİ II

Edgar Allan Poe

Türkçesi: Hasan Fehmi Nemli

Daha önceki Poe çevirilerine gelince, Memet Fuat'a ve Tomris Uyar'a saygımdan eksilen bir şey yok. Ne ki, hep tartışıldığı gibi, zamanın çevirileri de eskittiğini, klasikler ve modern klasiklerin hiç değilse otuz-kırk yılda bir yeniden ele alınmasının iyi sonuçlar verdiğini de düşünmeden edemiyorum. Yine de, "Peki, Hasan Fehmi, öncekileri geride bırakan bir Poe çevirisi çıkarmış mı ortaya?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim. Bence, çıkarmış. Bu konuda yapılacak kapsamlı bir çeviri karşılaştırması, çeviri uğraşına gönül ve emek verenlere katkıda bulunabilir.

Celal Üster

Üç cilt yeni Poe'yu görünce aklıma ikinci düşünce olarak hemen şu geldi: "Yani bunun yerine mesela Hawthorne'un ya da Melville'in bütün hikâyeleri çevrilse bir boşluk doldurulmuş olmaz mıydı?" Böyle düşündüm ama kitapları elime alınca hemen fikrim değişti. Bir kere çevirmen o günlerde *Lord Jim* çevirisini zevkle okumakta olduğum bir çevirmendi, adını Poe'da görmek heyecan oldu, sonra da önsözü okuyup sayfaları karıştırınca elimde "just another" güzel çeviri değil, dünya standartlarında bir uzmanlık ürünü olarak, "şerhli" bir çeviri olduğunu gördüm ve iyice etkilendim.

Hamdi Koç

Nemli'nin çevirisi umarım hak ettiği itibarı görür, en azından akademide, filoloji bölümlerinde temel alınır.

Levent Cantek

edebiyat

9 789752 983922